تەفسیری "نامی"

بۆ قورئانی پیرۆز

مەلا عبدالکریمی مدرس

داینا وە

محمد علی قەرەداغی

نامادەی کردووەو سەرپەرشتی چاپی کردووە

بەرگی

بەرگی سێهەم

تفسير « نامى »
للقرآن الكريم

تأليف

الشيخ عبدالكريم المدرس

عني بنشره

محمد علي القره‌داغي

الجزء الثالث

الطبعة الاولى

١٤٠١ هـ ـ ١٩٨١ م

سورة المائدة مدنية وآياتها مائة وعشرون

بسم الله الرحمن الرحيم

سووره‌تی مائیده له سووره‌ته (مه‌ده‌نی)یه‌کانه به‌م مه‌عنا که مه‌ده‌نی ئه‌وه‌یه له پاش کۆچکردنی حه‌زره‌ت (د) له مه‌ککه بۆ شاری مه‌دینه هاتووه‌ته خواره‌وه •

ریوایه‌تکراوه : که ئه‌م سووره‌ته نازڵ بووه لـــه پاش رووداوی حوده‌یبیه له کاتی گه‌ڕانه‌وه‌ی حه‌زره‌تدا (د) له حوده‌یبیه بۆ مـه‌دینـــه‌ی مونه‌ووه‌ره •

وه ناوبراوه به سووره‌تی (مائیده) له‌به‌ر ئه‌وه که ناوی (مائیده) له ئاخری سووره‌ته‌که‌وه براوه • وه ره‌وایه ئینسان بڵێت ناوبراوه بـــه (مائیده) له‌به‌ر ئه‌وه که ئه‌شوبهێ به مائیده‌یه‌کی گوشادی وه‌هـــا گه‌لێ نه‌وع خوارده‌مه‌نی له‌سه‌ر دانرابێ •

وه له‌م سووره‌ته‌یه ئه‌وه‌ی که نازڵبووه لـه ساڵی فه‌تحی مه‌ککه‌دا وه‌کو ئایه‌تی : (ولا یجرمنکم شنآن قوم •• الآیة)وه وه‌کـــو ئایـه‌تی (الیوم اکملت لکم دینکم •••) که لـه حه‌جی ویداعا وه لـــه رۆژی عه‌ره‌فه‌دا نازڵبووه‌و له ناو زاناکانا بڕیار وا دراوه هه‌ر ســـووره‌تێ که له پاش کۆچ نازڵ بووبێ ئه‌وه بـــه (مه‌ده‌نی) ناوئـــــبرێ موطلـه‌قا ، ئه‌بو مه‌یسه‌ره ئه‌ڵێ سووره‌تی مائیده له‌وانه‌یه که له ئاخری ژیانی حه‌زره‌تا نازڵبوه وه ئایه‌تی مه‌نسووخی تێدا نیه • به‌ڵام ئه‌وه‌ی ناسراوه ئه‌وه‌یه که له پاش رووداوی حوده‌یبیه هاتوه‌ته‌خواره‌وه بازێکی نه‌بێت •

وه له‌م سووره‌ته‌دا گه‌لێ ئه‌حکامی موهیمی ئیسلامی هه‌یه . وه‌کو ئه‌مه‌ولا ده‌رئه‌که‌وێ بۆتان (ان شـاء الله) ، جـا خـودای ته‌عالا فه‌رموویه‌تی :

★ (يَا اَيُّها الَّذينَ آمَنوا اَوْفوا بِالْعُقودِ) :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە ! وەفا بکەن بەو عوقوودو عوهوودە وە بەو ئادو پەیمانانە کە بەسراوە لەگەڵتانا وە یا بەستووتانە لەگەڵ خەڵکدا •

وە لەو عەهدانەیە : ئەحکامی ئیعتیقادیو بیرو باوەڕو ، ئەحکامی ئەعمالو کردەوە ، وەکو نوێژو رۆژوو باقی واجباتی دین ، وە سوننەتەکانی دین کە لە لایەنی خوداوە بە واسیطەی پێغەمبەرەوە (د) گەیشتوە بە موسوڵمانان •

وە لەو عوقوودەیە عەهدی فەرمانڕەوای ئیسلام لەگەڵ کافرانا ، وە عەهدی موسوڵمانان لەگەڵ فەرمانڕەوایانی موسوڵمانانا ، واتە ئەو بەیعەتە کە ئەیکەن بەوانە واجبە رایبگرن وە بە بێ حوججەتی شەرعی تێکی نەدەن • هەروا ئەو عەهدو پەیمانانە کە موسوڵمانان لە ناو خۆیانا ئەیبەستن بە مەرجی ئەوە کە مەشرووع بن ، وەکو عەهدی صەداقەت وە شەراکەت وە یارمەتیدانی یەکتر ، وە ئەو عەقدانە کە بۆ ژیانی دنیا جێبەجێ ئەکرێن ، وەکو : بەیعو ، سەلەمو ، ئیجارەو ، رەهنو ، نیکاحو ، تەلاقو ، نەزرو ، غەیری ئەمانە •• هەموو ئەمانە واجبە ئینسان بە پێی فەرمانی شەرعی خودا ریعایەتیان بکا •

★ (اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الاَنْعَامِ اِلاَّ ما يُتْلى عَلَيْكُمْ) ★

حەلاڵ کراوە بۆ ئێوە خواردنی گۆشتی ئەو هەشت سنفە حەیوانە ، وەکو : وشترو ، گاو ، مەڕو ، بزنی کێویو ، ئاسكو باقی ئەوانە کە وەکو ئەم حەیوانانەن لە شێوەو ژیانا • ئیللا ئەو حەیوانانە نەبێ کە لە ئایەتی دواییدا ئەخوێنرێنەوە بە سەرتانا •

★ (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) ★ :

حاڵتان وابێ کە نەچێر حەڵاڵ نەکەن بۆ خۆتان لە کاتێکدا کە ئێوە وان لە ئیحرامی حەجدا •

★ (انَّ اللهَ یَحْکُمُ مَا یُرِیدُ) ★ (١) :

بە راستی خودا حوکم ئەکا وە فەرمان ئەدا بەوەی کە خواستی لەسەربێ •

فەرموودەی خودا : (یا ایها الذین آمنوا لا تحلوا شعائر الله .. الایة)

لە تەفسیری قورطوبیدا نەقل ئەکا (حطم) ناوی کوڕی (هند) کە کافرێکی موشریکی نابار بو هات بۆ مەدینەی مونەووەرە بۆ خزمەتی پێغەمەر (د) عەرزی کرد : تۆ خەڵکی بۆچی بانگ ئەکەی ؟ ئەویش فەرمووی بانگیان ئەکەم بۆ شەهادەتی (لا اله الا الله محمد رسول الله) ، وە نوێژکردن ، وە زەکاتو حەج بۆ بەیتوڵلاڵ ، ئەویش وتی : ئەمانە باشن بەڵام من بازێ گەورەم هەن بێ راوێژی ئەوان ناتوانم هیچ ئیشێ بکەم ، ئەڕۆم راوێژیان پێ ئەکەمو هیوام وایە موسوڵمان ببم ، وە ئەوانیش لەگەڵ خۆمدا بێنم بۆ خزمەتی تۆ موسوڵمان بین • وە پاش ئەمە ڕۆیشت ، وە حەزرەت فەرمووی : ئەم کابرایە هات بۆ لامان بە ڕوویەکەوە لە ڕووی کافر ئەچوو ، وە پشتی هەڵکرد بە پشتەملێکەوە لە پشتی ملی ئینسانی غەددار ئەچوو ، وە لە پاشا نەهاتەوە بۆ لای حەزرەت (د)وە لەو ساڵەدا حەزرەت لەگەڵ ئەصحابەکانا ڕۆیشت بۆ مەککە بۆ (عمرة القضا) حەطم هات بۆ مەککە بۆ عومرە کردن ، بازێ لە ئەصحابەکانی حەزرەت وێستیان پاش ئەوە کە حەطم لە حەرەم دەرچوو بیکوژن ، جا ئەم ئایاتە هاتەخوارەوە :

★ (یَا اَیُّها الَّذینَ آمَنوا لا تُحِلُّوا شَعائِرَ اللهِ) ★ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە ! لە حودووودی خودای تەعالا

لامەدەن ، وە ئاداب‌و مەناسیکی حەج تێك‌مەدەن ، وە هەتکی ئەهـــلی مەناسیك بە حەلاّل مەزانن •

★ (ولا الشَّهْرَ الحَرامَ) ★ :

وە مانگی حەرام حەلاّل مەکەن‌و جەنگی تێدا مەکەن لەگەڵ کەسدا •

★ (ولا الهَدْيَ) ★ :

وە ئەو حەیوانانە کە هێنراون بۆ حەرەمی مەکە داگیریان مەکەن •

★ (ولا القَلائِدَ) ★ :

وە ئەو زنجیرە وا لە ملی حەیوانەکاندا دەستی بۆ مەبەن •

★ (ولا آمِّينَ البَيْتَ الحرامَ) ★

وە دەست مەبەن بۆ ئەو کەسانە کە فەصدی بەیتوڵلاّی حەرامیان کردوە بۆ زیارەت‌و تەواف‌و بەجێهێنانی مەناسیکی حەج‌و عومرە •

★ (يَبْتَغونَ فَضْلاً مِنْ رَبِّهِم وَرِضْواناً) ★ :

کە حاڵیان وەهایە هاتوون داوای کەرەم‌و ڕەزامەندی خودای خۆیان ئەکەن •

★ (وَاذا حَلَلْتُمْ فاصْطادُوا) ★ :

وە کاتێ لە ئیحرامی حەجتان بوونەوەو تەحەللولتان کرد نەچیر بگرن وە ئەو مەنعەی پێشووتان لەسەر نامێنێ •

★ (ولا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ اَنْ صَدّوكُمْ عَنِ المَسْجِدِ الحَرامِ اَنْ تَعْتَدوا) ★ :

با هەڵتان نەێ کینەو دوژمنایەتیتان بۆ کۆمەڵێ لەبەر ئەوە کە پارەکە مەنعیان کردن لە زیارەتی (مسجد الحرام) بۆ عومرە بۆ ئەوە کە نەجاوز بکەن لەسەر ئەو کەسانە یا لەسەر خزم‌و خوێشیان بۆ تۆڵەسەندنەوە •

(وَتَعاوَنوا عَلَى البِرِّ وَالتَّقْوى)

وە یارمەتی یەکتربدەن لەسەر کردنی کردەوەی چاک‌و پارێز لە نافەرمانی خودا •

(ولا تَعاوَنُوا على الاِثْم وَالعُدْوانِ) :

وە یارمەتی یەکتر مەدەن لەسەر گوناحکردن‌و تاوانباری‌و تەجاوزکردن بۆ سەر خەڵکی •

(واتَّقُوا اللهَ)

لە خودا بترسن •

★ (اِنَّ اللهَ شدِيدُ العِقَابِ) ★ (٢)

بە راستی خودای تەعالا کاتێ عوقووبەتی تاوانبارێ بدات عوقووبەتەکەی زۆر نابارو ناهەمواڕە •

جا خودای تەعالا کەونە باسکردنی مەعنای (الا مایتلى علیکم) و فەرمووی :

★ (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ : الميْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ والمُنْخَنِقَةُ والموْقُوذَةُ والمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وما اَكَلَ السَّبُعُ اِلاّ ما ذَكَّيْتُمْ وما ذُبِحَ على النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالاَزْلام ذلِكُمْ فِسق") ★

حەرام کراوە لەسەر ئێوە ـ ئەی موسوڵمانەکان ـ ، یەکەم : خواردنی گۆشتی مردارەوەبوو ، واتە ئەو گیانلەبەرە کە بەبێ سەربڕینی شەرعی مردبێ • دووەم : خواردنی خوێنێ کە ڕەوان بووبێ • لە زەمانی جاهیلییەتا : ئەو خوێنەیان ئەکردە ناو ڕیخۆڵەی حەیوان‌و ئەیان‌برژان جا ئەیانخوارد • جا لە ئیسلامییەتا حەرام‌کرا • سێهەم : گۆشتی بەراز • چوارەم : گۆشتی ئەو حەیوانە کە لە کاتی سەربڕینیا دەنگ بەرزکرایێتەوە بە ناوبردنی غەیری خودای تەعالا • پێنجەم : خواردنی گۆشتی حەیوانی خنکاو بە هەر جۆرێ بێ : بە پەت ، یا بە ئاو ، یا لە ژێر خانووی رووخاوا ، یا یەکێ

دەستی نایێتە بینی ... وە وێنەی ئەمانە • شەشەم : خواردنی گۆشتی حەیوانێ لێیدرابێ بە دار یا بە بەرد هەتا مردبێ • حەوتەم : گۆشتی حەیوانێ لە بەرزی کەوتبێتەخوارەوەو مردبێ ، یاخود کەوتبێتە ناوی بیرێکەوەو مردبێ • هەشتەم : گۆشتی حەیوانێ کە قۆچی لێدرابێو بە زۆری فۆچ مردبێ • نۆهەم : گۆشتی حەیوانێ کە درِندە لێیخواردبێ هەتا گیانی دەرچووبێ ، مەگەر ئەوانەیان کە زوو فریایان بکەونو لە پێش ئەوەدا گیانیان دەربچێ سەریان ببڕن ، واتە ژیانی راستەقینەیان تیامابێ لەو کاتەدا کە سەریان ئەبڕن ، وە ئەمەیش ئەزانرێ بە جموجوولی بەهێز وە بەوە کە خوێنیان لە وەختی سەربڕینیانا پەلەمیزکە ببەستێ • دەهەم : گۆشتی حەیوانێ کە لەسەر بتەکانا سەربڕابێ • وە یا ئەو حەیوانانە کە سەربان ببڕی لەسەر ئەو بەردانەدا کە دانراون لە دەوری بەیتا وە بە هیوای ئیحسان حەیوانیان لەسەر نەکوژرێتەوە • وە حەرامکراوە لە سەرتان ئەمە کە رزقو رۆزی خۆتان بە (ئەزلام) وەرگرن وە ئەم فیسقە ، وە رزقوەرگرتن بە (ئەزلام)ە بە چەن جۆر کراوە :

یەکەم : هەرکەسێ بۆ خۆی سێ بەردی هەڵگرتوە لە کیسەیەکدا لە یەکێکیان نووسرابوو (افعل) یانی بیکە ، وە لە یەکێکیان نووسرابوو (لا تفعل) واتە مەیکە ، وە یەکێکیان هیچی لەسەر نەنووسرابوو • جا کابرا بیویستایە بڕوا بۆ کارێ بۆ سەفەرێ دەستی ئەکرد بەو کیسەدا ئەگەر بەردی یەکەمی بە دەستەوە بهاتایە ئەڕۆیشت بۆ ئیشەکەی ، وە ئەگەر بەردی دووهەمی بۆ بهاتایە نەدەچو ، وە ئەگەر بەردی سێهەم بوایە ئەو کردەوەیە دووبارە ئەکردەوە • وە باقی نەوعەکان لە تەفسیری قورطوبیو غەیری ئەوا باسیان کراوە هەرکەسێ ئەیەوێ با تەماشایان بکات •

★ (اليَوْمَ يَئِسَ الَّذينَ كَفَروا مِنْ دينِكُمْ) ★

ئەمڕۆ کە رۆژی جومعەو کاتی وەستانتانە لە عەرزی (عەرەفات)دا

کافرەکان نائومێد بوون لەوە کە دەرەقەتی دینی ئێـــوە بێن‌و دینەکەتان بەتاڵ بکەنەوە •

★(فَلا تَخْشَوْهُمْ واخْشَوْني) ★ :

ئیتر مەترسن لەوان زاڵبین بەسەرتانا ، بەڵام لە من بترسن کە لـە هەموو کاتێکاو لەگەڵ هەموو کەسێکدا ئەتوانم هەرچی خواستم هەبێ بیکەم •

★ (اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ واَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمي ورَضِيتُ لَكُمُ الاِسْلاَمَ دِيناً) ★

ئەمڕۆ من دەستووری دینی ئێوەم تەواوکرد بە چەن شت :

یەکەم : بە بەیانی عەقیدەو بیرو باوەڕی راست بۆتان لە هۆی ئیمان بە خوداو بە فریشتەکانی‌و بە پێغەمەرەکانی‌و بەو کتێبانە کە بە جارێ یا بە چەن جار ناردوومە بۆیان ، وە بە رۆژی قیامەت ، وە بە قەزاو قەدەر ، یانی ئیمان بەوە کە خودا پەروەردگاری هەموو شتێکە •

دووەم : بە بەیانی ئوصوول‌و تەشـریعاتی ئەحکامی خەمسە کە : واجب‌و ، حەرام‌و ، مەندوب‌و ، مەکرووهـ‌و ، موباحە • واتە لە قورئانا نیشانم داون کە هەنێ شت واجبەو تەرککردنی ئەبێ بـــە هۆی عەزابی قیامەت ، مەگەر خودا عەفوی بکا ، وە کردنەکەی ئەبێ بە هۆی پایەی پاشەڕۆژو ثەواب‌و نیعمەت • وە هەنێ شت حەرامەو کردنەکەی ئەبێ بە هۆی عەزاب‌و عیقاب لە قیامەتا ، وە تەرکەکەی ئەبێ بە هۆی ثەواب‌و نیعمەت لەوێدا • وە هەنێ شت مەندووبە ، لە کردنیا ثەواب هەیەو لـــە تەرکیا عیقاب نیە • وە هەنێ شت مەکرووهە لە نەکردنیا ثەواب هەیەو لە کردنیا عەزاب‌و عیقاب نیە • وە هەنێ شت موباحە واتە کردن‌و نەکردنی رەوایە •

سێهەم : بەوە ئەی خۆشەویست تۆم مەئموور کردوە بۆ بەیـــان‌و تەفسیرو روونکردنەوەی ئەو ئایەتانە کە هاتوونەتە خوارەوە بـۆ لات‌و

پێویستیان هەیە بە بەیان وەکو نەسخو لابردنی بازێ حوکمی رابوردوو بە حوکمێکی تازە ، وە تەخصیصکردنی عامو تەقییدی موتڵەقو هاوڕێنەی ئەمانە وە بڕیارم داوە پەیڕەویت بکەن •

چوارەم : بەوە کە رامگەیاندوە بە ئێوەدا گردەوەبوونی موسوڵمانان لەسەر حوکمێ لە ئەحکامی دین ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئەو حوکمە ، خواە سەلبی بێ یا ئیجابی ، وە لادان لەوە ئەبێ بە عیقابی پاشەڕۆژ •

پێنجەم : بەوە کە ئەمرم کردوە بەوە کاری گرنگو خاوەن قیمەتتان بە راوێژ بێ وە هەر کەسێکتان دانا بە گەورەو خاوەن کار ئیطاعەو فەرمانبەرداری بکەن وە ئەگەر شۆڕش کەوتە ناوتانەوە بگەڕێنەوە بۆ سەر کیتابی خوداو سونەتی ڕەسوولەڵلاّ ، وە بەوە کە فەرمانم داوە بە (تفقه)و فامپەیداکردن بە شەریعەتی ئیسلامی ، وە پێویستە ئەوانە کە لەو پایەدا نین ئیطاعەی ئەو زانا خاوەن فیقهو خاوەن زانستانە بکەن وە هەرچی نەزانن خودسەر نەیکەن وە بگەڕێنەوە بۆ لای ئەو ئیمامو پێشەوایانە •

شەشەم : بەوە کە نیشانمدان محەمەد (د) پێغەمبەری خودایەو خاتەمی پێغەمبەرانەو دینی محەمەد زاڵە بەسەر هەموو دینەکاناو پێویستە هەموو ئومەتێ پەیڕەوی تۆ بکەنو هەرکەسێ موخالەفەی تۆ بکا بە ستەمکارو خاریج لەدین ئەناسرێ •

وە نیعمەتیشم بۆ تەواوکردوون بە هیدایەتدانو شارەزاکردنتان بۆ ئیسلام ، وە بە فەتحی مەکەو ڕامکردنی عەرەبەکان بۆتان ، وە ڕەزامەندیم هەیە بەوە کە دینی ئیسلام کە دینی خودا بەیەکناسینەو باوەڕکردنە بە محەمەد لە تەبلیغاتا دینی ئێوەبێ •

ترمذیو بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردوە کە : پیاوێ لە جوولەکەکان وتی بە عومەری کوڕی خەطاب (خ) : ئەی عومەر ئەگەر ئایەتی (الیوم أکملت لکم دینکم •• الایة) نەسەر ئێمە نازڵ ببوایە ئەو

رۆژی نوزووڵەمان ئەکرد بە رۆژی جەژنی ڕەسمی بۆخۆمان • عومەریش فەرمووی بە راستی من ئەزانم ئەو ئایەتە لە چ رۆژێکا هاتەخوارەوە ، لە رۆژی جومعەدا کە تەصادوفی رۆژی عەرەفەی کردبو • وە واحیـــدی ئەڵێ : نازڵ بوو لە رۆژی عەرەفەدا لە پاش عەسر لە سااڵی دەی کۆچی لە سەفەری (حجة الوداع)دا ، وە لەو کاتەدا پێغەمەر (د) سواری ئـــەو وشترەی بو کە ناوی (عضبا) بوو •

★ (فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) ★ (٣) :

جا ئەگەر کەسێ لە برسیەتێکی زۆرا ناچاری ئـــەوە بوو لـــەو حەرامکراوانە ـ وەك گۆشتی مردارەوە بوو گۆشتی بەرازو •• تـــاد ـ بخوات مادام خۆی گوناهبار نەکاو زیادەڕەوی نەکات لەو خواردنـــەدا ئەوە تاوانبار نابێو خودا بەبەزەییو تاوانبەخشە •

جا کاتێ کە ئایەتی تەحریمی ئەو گۆشتانە کە باسمان کردن نازڵ بوو جێگەی ئەوەیە کە موسوڵمانان پرسیار بکەن : ئەی چ گۆشتێ حەاڵاڵە بۆمان ؟ جا خودا فەرمووی . (یسئلونك ••• الآیة) •

سەعیدی کوڕی جوبەیر ئەڵێ : ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لـــە شانی عەدیی کوڕی حاتەمو زەیدی کوڕی (مهلهل)دا کە هەردوکیان طائی بوون ، وە ئەم زەیدە مەشهوور بوە بە (زید الخیل) لە پاشا حەزرەت ناوی نا (زید الخیر) •• ئەمانە عەرزی حەزرەتیان کرد : یا ڕەسوولەڵاڵ ئێمە قەومێکین کە ڕاو ئەکەین بە سەگ وەها ئەبێ کە سەگ ئەو نەچیرەی گرت زوو نەچیرەکە لە ژێریا تەنگەنەفەس ئەبێو ئەمرێو بە چەقۆدا ناگا ، وە وایش ئەبێ فریای ئەکەوینو سەری ئەبڕین ، وە خودا مردارەوەبووی حەرام کردوە لێمان ، جا تۆ چی ئەفەرمووی ؟ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو :

★ (یَسْئَلونَكَ ماذا اُحِلَّ لَهُمْ) ★ :

پرسیارت لێ ئەکەن چ گۆشتێ رەواکراوە بۆ ئێمە •

★ (قُلْ : اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ) ★ :

تۆ ئەی رەهبەری خۆشەویست بڵێ پێیان حەلاڵکراوە بۆ ئێوە هەر خواردەمەنیەك کە بە لەزەت بێو تەبیعەتی سەلیم وەری بگرێو بە شتێکی خراپی نەزانێ •

★ (وما عَلَّمْتُمْ مِنَ الجَوارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ) ★ :

وە نەچیری ئەو درِندەو پەلەوەرە راوکەرانە کە تالیمتان کردوون لە حەیوانو پەلەوەری برین‌کەر وەکو : سەگو ، تانجیو ، وێزو ، بازو •• غەیری ئەمانەیش کە تالیمتان کردوون لەوەی کە خودا تالیمی ئێوەی کردوە • واتە بەو یاسا کە ئێوە فێربوونو بەراوردتان کردوە تالیمتان داداون •

★ (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) ★ :

دەی بخۆن لە گۆشتی ئەو نەچیرەی کە گرتوویانە بۆ ئێوەو نەیانخواردوە •

★ (واذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ) ★ :

بەڵام لە کاتی بەرەڵڵاکردنی ئەو حەیوانە راوکەرانەدا ناوی خودا ببەن (بسم الله) بکەن ، وە یا ئەگەر بە زیندوویی گەیشتن بەو نەچیرانە سەریان ببڕنو (بسم الله)یان لەسەر بکەن •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

لە خودا بترسنو دووربکەونەوە لەوەی کە خودا حەرامی کردوە وەکو ئەوانە باسمان کردن •

★ (اِنَّ اللهَ سَرِيعُ الحِسابِ) ★ (٤) :

بە راستی خودا حسێبی تاوانباران بە پەلە ئەکات •

★ (اَلْیَوْمَ اُحِلَّ لَکُمُ الطَّیِّبَاتُ) ★ :

ئەمڕۆ حەلاڵ کرا بۆ ئێوە خواردنی هەر خواردەمەنیەك کە پاك و بێ زیان بێ و لە لای تەبیعەتی ئینسانی میانەدا باش بێ ، خواەگۆشت بێ یا غەیری گۆشت ، وە مەبەست لە (طیبات) ما عەدای گۆشتە پیشوەکانە کە حەرام کران •

★ (وَطَعَامُ الذِینَ اوتُوا الکِتَابَ حِلٌّ لَکُمْ) ★ :

وە خواردەمەنی ئەو کافرانە کە وەختی خۆی کتێبیان پێدراوە حەلاڵە بۆ ئێوە ، گۆشت بێ یا غەیری گۆشت ، بەم مەرجە سابت بووبێ کە ئەهلی کیتابن •

★ (وَطعَامُکُمْ حِلٌّ لَهُمْ) ★

وە خواردەمەنی ئێوەیش ـ ئەی موسوڵمانەکان ـ حەلاڵە بۆ ئەوان ، کەوابو دروستە لە چێشتو نانی خۆتان بنێرن بۆیان یا لـــە میوانیدا بۆیان دابنێین بیخۆن ، وە مەبەس لەم رۆژانە رۆژی عـــەرەفەو جەژنو رۆژی پاش جەژنە کە ئەم ئایەتانە هاتوونەتە خوارەوە لەوانا •

★ (وَالمُحْصَنَاتُ مِنَ المُؤْمِنَاتِ) ★

وە بۆتان حەلاڵکراوە مارەکردنی ئەو ژنە ئازادانە لەوانە ئیمانیان هەیە بە دینی ئیسلام •

★ (والمُحْصناتُ مِنَ الَّذِینَ اوتُوا الْکِتَابَ مِنْ قَبْلِکُمْ) ★

وە حەلاڵکراوە بۆ ئێوە مارەکردنی ئەو ژنە حورە ئازادانە لـــەو تائیفە کە لە پێش زەمانی ئێوەدا کیتابیان پێدراوە کە جوولەکەو گاورن •

★ (اِذا آتَیْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ ★)

کاتێ کە مارەییەکەیان بدەنێ •

★ (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسافِحِينَ ولا مُتَّخِذِي اَخْدَانٍ) ★

کە حاڵی ئێوەیش وەهابێ خۆتان بپارێزن لە زیناکردن بە هـــۆی ئەو مارەکردنەوە ، زینا نەکەن بە ئاشکراو بە پەنامەکی دۆست نەگرن بۆ زیناکردن •

★ (وَمَنْ يَكْفُرْ بِالايمانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ★)

وە هەرکەسێ باوەڕ نەکا بەو ئەحکامی ئیسلامە کە خودای تەعالا دایمەزراندوە ئەوە هەر کردەوەیەکی باش بکا بێ نرخەو جەزاو پاداشی نیە لـــە پاشەڕۆژا •

★ (وهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الخاسِرِينَ) ★ (٥)

وە ئەوە لە رۆژی قیامەتا لەو کەسانەیە کە زیانکردوون •

لەم ئایەتە پیرۆزەوە دەرئەکەوێ کە خـواردەمـەنی کافری کتابی ، گۆشتو غەیری گۆشت ، خواردنی دروستە بۆ موسوڵمان خواد لەسەر ئەو حەیوانە سەریان بڕیوە(بسم الله)یان کردبێ یا نەیانکردبێ ، چونکی ئەم ئایەتە موطلەقەو ناوی خودابردنی ئیعتیبار نەکردوە ، بەڵێ پێویستە کە سابت ببێ لە ئەهلی کیتابن ، وەکو : یەهوودو ، نەصرانی ، وە ئـــەو کەسانە کە نیسبەتی خۆیان ئەدەن بۆ لای یەهوودیەت یا نەصرانیەت ئەوە ئەگەر زانای دینی ئەو میللەتانە ئیعتیرافیان پێ بکەن گۆشتی سەربڕراوی دەستیان ئەخورێ ، وە ئەگەر ئیعتیرافیان پێ نەکەن ناخورێ •

وە قەبیلەی مەجووس هەرچەند ئەڵێن کیتابمان هەیە بەڵام حەزرەت (د) لە حوکمی ژنمارەکردنو گۆشتخواردنی سەربڕراوی ئەوان جیـای کردوونەتەوەو فەرموویەتی . (ئەو مەجووسیانە موعامەلەیان لەگەڵـــدا بکەن وەکو ئەهلی کیتاب بەس ژنیان مارە مەکەنو تەعامیان مەخۆن •)

هەروا دەرئەکەوێ کە سەربڕراوی دەستی کافری موشـــریك وە کافرێ باوەڕی بە هیچ دینێ نەبێ ناخورێ ، وە ژنیشیان بە کافری مارە ناکرێ •

★ (یا اَیُّها الذینَ آمَنوا اِذا قُمْتُمْ اِلی الصَّلوةِ فاغْسِلُوا وجوهَکُمْ واَیْدِیَکُمْ الی المَرافِقِ وامْسحوا بِرُؤسِکُمْ وَاَرْجُلَکُمْ اِلی الکَعْبَیْنِ) ★ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام کاتێ ویستتان ڕاست بنەوە بۆ بەجێهێنانی نوێژەکانتان ڕوخسارو دەموچاوتان بشۆرن ، کە لە پانیدا مابەینی هەردوو گوێتانە وە لە درێژیدا مابەینی جێگەی ڕووانی موی سەرتانە هەتا ئاخری ئێسکی چەناکەتان ، وە لە پاش شۆرینی ڕوخسار دەستەکانتان بشۆرن لەگەڵ ئەنیشکتانا وە بە ئاوی تازە مەسحی سەرتان بکەن کەم بێ یا زۆر ، وە پێکانتان بشۆرن هەتا ئەگاتە هەردوو قولاپەکانتان .

★ (وانْ کُنْتُمْ جُنُباً فاطَّهروا) ★

وە ئەگەر جەنابەت هاتبوو بەسەرتانا ، واتە لەشتان پیس بوو ئەوە خۆتان بشۆرن .

★ (وانْ کُنْتُمْ مَرْضی اَوْ علی سَفَرٍ اَوْ جاءَ اَحَدٌ مِنْکُمْ مِنَ الغائِطِ اوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدوا ماءً فَتَیَمَّموا صَعیداً طَیِّباً) ★

وە ئەگەر نەخۆش بوونو نەتانئەتوانی ئاو بەکاربێنن لەبەر سەرما ـ مەسەلا ـ . یاخود لە سەفەرا بوونو ئاوتان دەس نەدەکەوت . خواە لەم سوورەتانەدا لەشتان پیس بێ یا بێ دەسنوێژ بن ، وە یاخود یەکێ لە ئێوە لەسەر ئاو هاتەوەو بێدەسنوێژ بو ، یاخود دەستان دا لە پێستی ژنان وە بێ دەسنوێژ بوون . وە باخود جیماعتان کرد لەگەڵیانا وە ئاوتان دەست نەکەوت بەکاری بێنن بۆ لابردنی بێ دەسنوێژی یا لەشپیسی ئەوە لە هەموو ئەم سوورەتانەدا قەسدی هەڵگرتنی گڵێکی پاك بکەن .

★ (فامْسَحوا بِوجوهِکُمْ واَیْدِیکُمْ مِنْهُ) ★ :

وە بەو تۆزەوە دەست بێنن بە دەموچاوناناو دەستانا لەو گڵە پاکە •

★ (ما يُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ ولكنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) ★ :

خوای تەعالا نایەوێ کە زەحمەت بخاتە سەرتان بە نەوعێ ئازارتان بدا ، بەڵام ئەیەوێ کە پاکتان بکاتەوە لە لەشپیسی و بێدەسنوێژی و ئەیەوێ دڵتان پاك بکاتەوە لە فەسادی مەعنەوی و لە رەزیلەو چڵکی نەفسی •

★ (ولِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ) ★ :

وە خودای تەعالا بەم تەشریعاتە کردوویەتی ئەیەوێ نیعمەتی خۆی تەواو بکا لەسەر ئێوە •

★ (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) ★ (٦) :

ئومێد هەیە کە ئێوە ببن بە ئینسانێکی وەها سوپاسی خودا بکەن لەسەر نیعمەتی ئیسلام و نیعمەتی دامەزراندنی دین لە جیهانا ، وە لەسەر ئەوەیش کە خود: ئەم ئادابەی بۆ باس کردوون و ئەم روخسەتانەی پێداون •

لەم ئایەتە پیرۆزەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : زاهیری ئایەتەکە ئەمە ئەگەیەنێ کە واجبە لەسەر هەرکەس هەستێ بۆ نوێژ دەسنوێژ بگرێ ؛ چونکی ئەمر بە زاهیر بۆ وجووبە (مع انە) ئیجماع لەسەر خیلافی ئەوەیە • وە ریوایەتکراوە کە : حەرزەت (د) لە رۆژی فەتحی مەککەدا هەر پێنج فەرزەکەی بە یەك دەسنوێژ کرد ، وە حەزرەتی عومەر عەرزی کرد : ئیمڕۆ شتێکت کرد کە لەسەر عادەتی جارانت نەبوو ، فەرمووی : بە عەمدی وەهام کرد • مەعنای وەهایە بۆ دەرخستنی ئەوە کە دروسنە بە یەك دەسنوێژ چەن نوێژ بکرێ وای کرد • کەوابێ موناسب وایە ئەم ئایەتە خیتاب بێ لەگەڵ بێدەسنوێژەکانا بە

فەرینەی حاڵ وە بە دەلیلی ئەوە کە تەیەموم‌کردن کە بەدەلی دەسنوێژە مەشرووطە بەوە کابرا بێ دەسنوێژ بێ (مع العلم) کە دەسنوێژ لەسەر دەسنوێژ (نور علی نور)ە •

دووەم : ئەمەیە کە کەلیمەی (الی) لە (الی المرافق)دا بە مەعنای کەلیمەی (مع) ئیستیعمال‌کراوە لەم شوێنەدا ، وە دەلیلی ئەوەیە کە حەزرەت (د) لە کاتی شۆربنی دەستەکانیا هەردوو ئەنیشکی شۆریوە •

سێیەم : ئەمەیە لە لای مەزهەبی ئیمامی شافیعی (خ) لە مەسحی سەردا ئیکتیفا ئەکرێ بە کەمتر میقدارێ ؛ چونکە (ب) لە (برؤسکم)دا یا زیادەیە یا بۆ (تبعیض)ە بە هەر حاڵ بە هەر ئەندازەیەك مەسحی سەر بکرێ کافیە هەرچەند باش وایە هەمووی مەسح بکەن هەتا لە موخالەفەی باقی ئیمامەکان دەربچین •

چوارەم : (وارجلَکم) بە نەصبەی لام مەعطووفە لەسەر (ایدی)و ئەکەوێتە بەر ئەمر بە غوسڵ ، وە (بناء علیه) شۆرینی هەردوو پێ هەتا هەردوو قولاپەکان فەرزە بە دەلیلی سوننەتو رەفتاری پێغەمەر (د) چونکی لە ریوایەتی بێ موعارەضەدا دەرنەکەوتوە کە پێی مەسح کردبێ بە رووتی لە دەسنوێژا • وە لە گەلێ ریوایەتا بە بێ موعارەضە سابت بوە کە حەزرەت هەردو پێکانی شۆردوە لە دەسنوێژا • هەروا سابت بوە کە جارێ چاوی کەوت بە شەخسێ دەسنوێژی گرتو میقدارێ لە پێی نەشۆرابوو وە حەزرەت (د) بانگی کرد : (ویل للاعقاب من النار اسبغوا الوضوء) واتە هاوار بۆ ئەو کەسانە کە پاژنەیان ناشۆرن لە عەزابی ئاگری دۆزەخ ، دەسنوێژتان باش بگرن • وە زیاد لەمانە خودای تەعالا فەرموویەتی (وارجلکم الی الکعبین)وە وجوودی تەحدید دەلیلە لەسەر ئەوە کە مەقصوود شۆرینی پێکانە نەك مەسح کردنیان •

(وارجلکم) ـ بە جەرِەی لام ـ کە ئەویش قیرائەتێکی سابتە ، یا ئەیهاوینە سەر جەرِەی جیوار وەکو (عذاب یوم الیم) کە (الیم)

مەجروور کراوە لە بەر موجاوەرەی (یوم) هەرچەند حەقی رەفعەیە لەبەر ئەوە بە صیفەتی (عەذاب) وافیع بوە • یاخود حەملی ئەکەینە سەر مەسحی هەردوو پێ لە کاتێکا داپۆشراین بە (خوف) واتە شۆرینی هەردوو پێ بە رووتیو مەکشووفی وە مەسحی هەردوو پێ لە وەختی داپۆشرانیانا بە (خوف) چونکی رووناکردنەوەی قورئانی پیرۆز دراوە بە حەزرەت (د) وە ئەگەر مەقسوود لەو ئایەتە مەسحی هەردوو پێ بوایە پێویست بو ئەوەندە حەزرەت (د) مەسحی پێ بکا لە کاتی دەسنوێژگرتنا کە ئەصحابەکان بە ئاشکرا لەو رەفتارە ئاگادار ببوایەن •

پێنجەم : قورطوبی لە تەفسیرەکەیا فەرموویەتی : (سدی)و زەیدی کورِی ئەسلەم ئەڵێن : مەعنای ئەم ئایەتە وایە (اذا قمتم من المضاجع يعني النوم) وە مەقصوود لەم تەئویلە ئەمەیە کە ئەسبابی بێ دەسنوێژی بەیان بکرێن ، وە بە تایبەتی نوستن کە جێگەی ئیختیلافە دەربکەوێ کە هۆی بێدەسنوێژیە ، وە بە گوێرەی ئەم تەئویلە لەم ئایەتەدا تەقدیمو تەئخیر هەیە وە تەقدیری ئایەتەکە وا ئەبێ : (یا ایها الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوة من النوم او جاء احد منكم من الغائط او لامستم النساء فاغسلوا ••)وە مەقصوود لەم مولامەسەیە مولامەسەی بچووکە ، یانی دەسلێدانێ کە دەسنوێژ ئەشکێنێ • وە لەسەر ئەم بەیانە ئەحکامی (محدث) بە حەدەثی ئەصغەر لێرەدا تەواو بوو • جا خودای تەعالا فەرووی (وان کنتم جنبا فاطهروا) ئەم ئایەتەیش بۆ بەیانی حوکمی جەنابەت بوو ، ئەمجار بۆ هەردوو نەوعەکە یانی بێدەسنوێژو لەشپیس فەرووی : (وان کنتم مرضی او علی سفر فلم تجدوا ماء فتیمموا صعیدا طیبا)وە مەحەمەدی کوری (مسلمه) لە ئەصحابی مالیك ئەم تەئویلەی فەرموە لەگەڵ کۆمەڵێ لە زانایاندا •

وە جومهووری ئەهلی عیلم فەرموویانە : مەعنای ئەم ئایەتە وایە (اذا قمتم الی الصلوة محدثین)وە لەم کاتەدا تەقدیمو تەئخیر نیە لەم

ئایەتەدا ، بەڵکو لە ئەوەڵەوە حوکمی ئەو کەسانە بەیان ئەکا کە ئاویان لە دەستایە هەتا ئەگاتە (فاطهروا)وە مولامەسەی بچووك کە دەسکەوتنە لە ژن وا لە ناو مەعنای (محدثین)دا ، پاش ئەمە حوکمی ئەو کەسانە کە ئاویان دەس‌ناکەوێ لە هەردوو نەوع ، واتە بێدەسنوێژو لەشپیس • وە مولامەسە لە جوملەی (او لامستم النساء) بۆ بەیانی مولامەسەی گەورەیە کە جیماعە • ئەم تەئویلە تەئویلی ئیمامی شافیعیو غەیری ئەویشە ، وە قورطوبی ئەفەرموێت : (قلت : وهذان التأويلان احسن ما قيل في الآية • والله أعلم) •

★ (واذْكرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ) ★ .

ئەی موسوڵمانەکان ! باسی نیعمەتی خودای تەعالا بکەن با خوداتان بخاتەوە بیرو راتانپەڕێنێ بۆ سوپاس •

★ (ومِيثاقَهُ الذِي واثَقَكُمْ بِهِ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنا وَاَطَعْنا) ★ :

وە باسی ئەو عەهدو پەیمانەی خودا بکەن کە لەگەڵ خۆشەویستیا داتانبەست لەسەر گوێگرتنو بەجێهێنان لە خۆشیو ناخۆشیدا لەو کاتەدا کە وتتان (سمعنا واطعنا) •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

لە خودا بترسنو نیعمەتی خوداو عەهدو میثاقی پێغەمەری ئیسلال مەکەن وە ئەو پەیمانە تێکمەدەن •

★ (اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدورِ) ★ (٧) :

بە راستی خودای تەعالا زانایە بە وردە خەیاڵانی دڵی ئینسان چ جای کردەوەی بەرچاو ، وە جەزاتان ئەداتەوە لەسەر ئەوانە •

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا كونُوا قوَّامِينَ للهِ شُهداءَ بِالقِسْطِ) ★ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ! ئینسانی لەسەر حەق راوەستاو بن وە شەهادەت بدەن بە راستی •

★ (ولا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ على اَلاَّ تَعْدِلوُا) ★ :

با حەملتان نەکا دوژمنیو عەداوەتتان لەگەڵ قەومی موشریکەکان لەسەر ئەوە کە عەدالەتو راستکاری نەکەن نە گەڵیانا •

★ (اِعْدِلُوا هُو اَقْرَبُ لِلتَّقْوى) ★ :

میانەکاریو راستکردارێتان ببێ لەگەڵ خەڵکدا وە ئەم عەدالەتکاریە نزیکترە بە تەقواو پارێزگاری •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

لە خودا بترسن •

★ (اِنَّ اللهَ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلونَ) ★ (٨) :

بە راستی خودا خەبەردارە بەوەی کە ئێوە ئەیکەنو جەزاتان ئەداتەوە لەسەر خێرو شەڕ •

★ (وعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلوا الصّالِحاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ واَجْرٌ عَظِيمٌ) ★ (٩) :

خودای تەعالا وەعدەی داوە بەوانەی کە ئیمانیان هێناوەو کردەوەی باش ئەکەن بەوە کە چاوپۆشیی لە تاوانو تۆڵەی گەورەیان هەیە •

★ (والَّذِينَ كَفَروا وكَذَّبوا بِآياتِنا اولئِكَ اَصْحابُ الْجَحِيمِ) ★ (١٠) :

وە ئەو کەسانەیش کە ئینکاری خوداو پێغەمەری خودا ئەکەنو بێ باوەڕی دەرئەبڕن بە ئایاتی ئێمە ئەوانە هەمیشە وان لە جەهەننەمداو لێی جیا نابنەوە •

ئەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا اذكروا ...)

ڕیوایەتکراوە کە موشریکەکان لە واقیعەی (عسفان)دا چاویان کەوت بە پێغەمەر (د)وە ئەصحابەکانی هەستان بۆ نوێژی نیوەڕۆو نوێژەکەیان بە جەماعەت تەواو کرد وە لە فەوتانی ئەم هەلە زۆر دڵگران

بوونو بڕیاریان دا کە لە نوێژی عەسرا هێرش ببەنە سەریان جا خودای تەعالا لە پێش نوێژی عەسرا ئایەتی نوێژی خەوفی نازڵکرد هەتا حەزرەت (د) لەگەڵ ئەصحابەکانیا ئاگادار بوونو تەرتیبی خەڵکەکەی دا بە نەوعێ پارێزران لەو موصیبەتە • جا خودا فەرمووی :

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنوا اذْكرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ) ★ :

واتە : ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە باسی ئەو نیعمەتی خودا بکەن لەسەرتان لەو کاتەدا کە کۆمەڵێ ویستیان دەستیان راکێشن بۆ سەرتانو ئازارتان بدەنو بتانکوژن وە خودای تەعالا مەنعی دەستی ئەوانی کرد لێتان •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

وە لە خودا بترسن •

★ (وعلى اللهِ فَلْيَتوَكَّلِ المُؤْمِنونَ) ★ (١١) :

وە پێویستە موسوڵمان هەر ئیعتیماد لەسەر خودا بکەن •

★ (ولَقَدْ اَخَذَ اللهُ مِيثاقَ بَني اِسرائيلَ) ★ :

بزانن کە بە راستی خودای تەعالا پەیمانی لە بەنی ئیسرائیل وەرگرت بە هۆی موسای عیمرانی پێغەمەری خۆیەوە •

★ (وبَعَثْنا مِنهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقيباً وقالَ اللهُ . اِنِّي مَعَكُمْ) ★ :

وە دوازدە ئینسانی بە حورمەتمان لە ئەسباط هەڵبژاردو ناردنمان بۆ تاقیقی ئەحوالّی (عەمالیقە)و میزانی هێزیان ، وە لە پاش هاتنەوەیان بۆ لای موسا خودای تەعالا فەرمووی : بە راستی من وام لەگەڵ ئێوەدا بە زانیاریو تەوانایی‌و دەستگرۆییو یارمەتیدانتان •

★ (لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلوةَ وآتَيْتُمُ الزَّكوةَ وآمَنْتُمْ بِرُسُلي وعَزَّرْتُموهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللهَ قَرْضاً حَسَناً) ★ :

وه پێم‌وتن به راستی ئەگەر ئێوه نوێژەکانتان بەجێ‌بێنن‌و زەکاتی دارایی خۆتان بدەن به داماوەکانتان‌و ئیمانتان ببێ بە پێغەمبەرەکانم که ئەیان‌نێرم بۆ سەرتان ، وه به مالّ‌و نەفس هێزیان پێ‌بدەن وه له دارایی خۆتان قەرز بدەن به خودا به قەرزێکی جوان که قەرزێکه سوودی لەسەر نەبێ‌و بدرێ به داماوان وه یا سەرف بکرێ بۆ مەسرەفی سوپا له جیهادا •

★ (لاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئاتِكُمْ ولاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الاَنْهارُ) ★ :

ئەوه له پاداشی ئەو کردەوه باشانەو ئەو پیرو باوەڕه پەسەندە گوناحەکانتان دائەپۆشم‌و له رۆژی قیامەتا ئەتانخەمه ئەو بەهەشتانه که له بنی دارەکانیانەوه جۆبار رەوان ئەبێ •

★ (فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِيلِ) (١٢) :

جا پاش ئەمه هەرکەس له ئێوه کافر ببێ‌و هەڵگەڕێتەوه بۆ سەر بێ‌باوەڕی‌و نامەردی ئەوه با بزانێ که ڕێگەی راستی ونکردوه •

★ (فَبِما نَقْضِهِمْ ميثاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وجَعَلْنا قُلوبَهُمْ قاسِيَةً) ★ :

جا لەبەر ئەوه که پەیمانی خودایان تێك دا دوورمان خستنەوه لە رەحمەتی خۆمان‌و ، دڵ ـ که پاشای وجوودی ئادەمیزادە ـ ڕەشمان‌کردەوه به نەوعێ که به ئەنوار روونا‌ك نەبێتەوه • وه لەبەر خۆگرتنیان لەسەر ناباری حاڵیان وای لێهات •

★ (يُحَرِّفونَ الكَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ) ★ :

کە کەلیماتی خودایی ، ئە لە خوداوە نازڵ بووبوون بۆ ڕەفتارپێکردنو وەرگرتنی پیرۆزی هەردو دونیا •• دوورئەخستەوە لە مەعناکانی خۆیان بە تەئویلاتی فاسیدە ، وە یا هەر ئەیانکڕان لە نەفسی شوێنی خۆیاو کەلیمەیەکی تریان لە جێگەدا دائەنا •

★ (ونَسُوا حظّاً مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ) ★ :

وە بە هۆی ئەم لابردنی کەلیماتە لە جێگەی خۆیانا وە یا مەعنالێدانەوەیان بە غەیری مەعنای دامەزراوی خۆیان بەشێکی زۆریان لە بیر چووەوە لەو ئاداب‌و ئامۆژگاری‌و خێرو بەرەکاتە کە ئەو کەلیماتە ئەیانگەیاندن •

★ (ولا تَزَالُ تَطَّلِعُ على خَائِنَةٍ مِنْهُمْ اِلاّ قَلِيلاً مِنْهُمْ) ★ :

وە بە جۆرێ ئەو ئامۆژگاریە ناهەموارانە لە ناویانا دامەزراوە پشت بە پشت ئەگەڕا لە ناویانا وە لە باوکەوە ئەهات بۆ کوڕەکان ئیستەیش تۆ هەر ئاگادار ئەبی لەسەر بیرو باوەڕی خەیانەت‌و کردەوەی خەیانەت وە یا لەسەر کۆمەڵێکی خەیانەتبار لەوان مەگەر کەمێ لەوان یا مەگەر کەمێ جار •

★ (فاعْفُ عَنْهُمْ واصْفَحْ) ★ :

جا لەگەڵ ئەو ناپیاوی‌و خەیانەتکاریە کە هەیانە تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست عەفویان بکەو چاوپۆشی بکە لە حاڵیان • جا یا لە بەر ئەوە کە ئەو کاتە کاتی موعاهەدە بوە لە بەینی حەزرەت‌و بەینی یەهوودا ، وە یاخود هەر لەو کاتەدا حەزرەت مەئموور بوە بە چاوپۆشی هەتا ئایەتی (سەیف) نازڵ بوە •

★ (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ) ★ (١٣) :

ئەم جوملە دەلیلە بۆ مافەبلەکەی ، واتە : چونکی بە راستی خودا ئەو کەسانەی خۆش ئەوێ کە ئیحسانو نیکوکاری ئەکەن •

★ (ومِنَ الَّذِینَ قالوَا اِنَّا نَصاری اَخَذْنا مِیثاقَهُمْ) ★ :

واتە هەر وەکو میثاقو پەیمانمان وەرگرت لە یەهوود بە هۆی موساوە • پەیمانیشمان وەرگرت لە گاورەکان بە واسیطەی عیساوەو لە ئینجیلدا ئایەتی موژدە بە هاتنی محەمەد بە پێغەمەرایەتی بۆ ئەهلی ئاخرزەمان نازڵ کراو عیسا خوێندیەوە بەسەریاناو بڕیاری ئەوە درا کە ئیمان بێنن بە محەمەد (د) لە کاتی هاتنیا بۆ لایان •

★ (فَنَسُوا حَظّاً مِمَّا ذُکِّرُوا بِهِ) ★ :

کەچی ئەو نەصرانیانە بەشێکی گەورەیان لەو میثاقە فەرامۆش کرد کە ئیمانهێنان بوو بە حەزرەتی محەمەد (د) •

★ (فَاَغْرَیْنا بَیْنَهُمُ العَداوَةَ والبَغْضاءَ الی یَوْمِ القِیامَةِ) ★ :

ئێمەیش لە جەزای ئەو فەرامۆشکاریەدا هاتین دوژمنایەتیو کینەمان هاویتە ناویانەوە هەتا رۆژی قیامەت • وەکو مەعلوومە کە عەداوەت هەیە لە بەینی (نسطوریە)و (یعقوبیە)و (ملکانیە)دا وە هەرکام لەمانە زۆر عاجزە لەوانی تریان •

★ (وسَوْفَ یُنَبِّئُهُمُ اللهُ بِما کانُوا یَصْنَعونَ) ★ (١٤) :

وە لە پاشەڕۆژیشا خودا خەبەرداریان ئەکا بەوەی کە لە عالەمی دنیادا کردوویانە •

★ (یا اَهْلَ الکِتابِ قَدْ جاءکُمْ رَسولُنا یُبَیِّنُ لَکُمْ کَثیراً مِمَّا کُنْتُمْ تُخْفونَ مِنَ الکِتابِ ویَعْفُوا عَنْ کَثیرٍ) ★ :

ئەی ئەهلی تەورات‌و ئەهلی ئینجیل ! یانی ئەی یەهوودو ئەی نەصارا بە راستی لە لای ئێمەوە پێغەمەر رەوانە کرا وەکو (محمد المصطفی)بێ

کە بۆتان رووون ئەکاتەوە گەلێ باس لەوانەی کە ئەتانشاردەوە وەکو سیفاتی محەمەد (د)و ئایەتی رەجمو سەنگەسارکردنی زانی لە تەوراتدا وەکو موژدەدانی عیسا بە هاتنی (محمد المصطفی) لە ئینجیلدا وە گەلێکیشیان باس ناکاو سەرفی نەزەریان لێ ئەکا •

★ (قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللهِ نورٌ وكِتابٌ مُبِينٌ) ★ (١٥) :

وە بزانن بە راستی هات بۆتان لە لایەنی خوداوە نووری‌و چرایەکی جیهانگیر کە حەزرەتی محەمەد بێ‌و کتێبێکی ئاشکرا وەکو قورئان بێ •

★ (يَهْدِي بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَهُ سُبُلَ السَّلامِ) ★ :

وە خودای تەعالا هیدایەت ئەدا بەو کیتابە کە ناردوویەتی بۆ لای محەمەد (د) ئەو کەسانە کە تابیع ئەبن بە رێگەی رەزامەندی خودا بۆ ئەو شتانەو ئەو کردەوانە کە ئینسان ئەگەیەنن بە سەلامەتی لە عەزابی قیامەت •

★ (ويُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ) ★ :

وە ئەو کیتابە دەریان ئەکا لە تاریکی چەند نەوعی گومڕاهی بۆ لای رووناکی‌و گەیشتن بە رەحمەتی خودا •

★ (بِإِذْنِهِ) ★

بە هۆی ئیزنو خواستی خوداوە •

★ (ويَهْدِيهِمْ إِلَى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ) ★ (١٦) :

وە ئەو کیتابە ئەو ئامۆژگاریانە شارەزا ئەکا بۆ رێگەی راستی ئینسان کە بیرو باوەڕی پەسەندو کردەوەی خاوەن بارەو سوودو پیرۆزی لە دنیا وە بەش‌و بارەی بەرزە لە پاشەڕۆژا •

★ (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللهَ هُوَ المَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ) ★ :

بە راستی کافرن ئەو کەسانە کە ئەڵێن خودای ئیسە مەسیحی کوڕی مەریەمە •

★ (قُلْ : فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئاً اِنْ اَرادَ اَنْ يُهْلِكَ المَسيحَ ابنَ مَرْيمَ وأمَّهُ وَمَنْ في الاَرْضِ جَميعاً ؟) ★ :

تۆ ، ئەی پێغەمەری خۆشەویست ، بڵێ بەو گاورە بێسەلیقەو بێ هۆشانە : ئەگەر عیسای مەسیح خودا بوایەت بە تەنیا یا لەگەڵ مەریەمی دایکیا ئەبو کەس نەیتوانیایە بیانکوژێ یا زیانێکیان لێ بدا ، یا ئەگەر کەسێ بهاتایێ بۆ زیانپێگەیاندنیان ئەبو قودرەتو هێزی مودافەعەو چارەردن وە یا تۆڵەسەندنەوەیان ببوایە لەو کەسە ئیستە پێم بڵێن : کێ مالیكو خاوەنی ئینتیقامە لە خودا ئەگەر خودا بیەوێ کە مەسیحی کوڕی مەریەمو دایکی بفەوتێنێ وە یا هەموو ئەهلی سەر عەرز بفەوتێنێ ؟ وەڵامی ئەم پرسیارە ئەمەیە بڵێن کەس نیە کە بتوانێ ئینتیقام بستێنێ • جا کە مادام وایە تۆزێ بیر بکەنەوەو لە وتاری ناهەموار بکەونو ئەم قسانە مەکەن •

★ (ولله مُلْكُ السَّمواتِ والاَرْضِ وما بَيْنَهُما) ★ :

تەنها هەر بۆ خودایە دەستەڵاتو خاوەندارێ ئاسمانو عەرزو هەرچی وا لە ناو بەینیانا •

★ (يَخْلُقُ ما يَشاءُ) ★ :

هەرچی خواستی لێی هەبێ دروستی ئەکا •

★ (واللهَ على كُلِّ شَيءٍ قَديرٌ) ★ (١٧) :

وە بە راستی خودا قودرەتو هێزی هەیە بەسەر هەر شتێکی وا خواستی لێ هەبێ •

★ (وقالَتِ اليَهودُ والنَّصارى : نَحْنُ ابْنَاءُ اللهِ واَحِبَّاؤُهُ) ★ :

جوولەکەکان ئەڵێن : ئێمە کوڕی خوداینو خۆشەویسنی خوداین ، هەروا گاورەکانیش وا ئەڵێن •

★ (قُلْ : فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنوبِكُمْ ؟) ★ :

تۆ ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ بڵێ پێیان : ئەگەر ئەم قسەی ئێوە راست بوایە هەرچیتان بکردایە لە گوناهو تاوان چاوپۆشیتان لێ ئەکراو نە لە دنیاداو نە لە قیامەتا عەزابتان نەئەدرا ؟ کەچی لە دنیاو لە قیامەتا حەقتان لێ ئەستێنێ • دەی بۆچی ئەمە وەهایە ؟ وە یاخود ئەگەر قسەکەتان راست بوایە قەت لە ماوەی ژیانا بێ ئەمری خوداتان نەدەکرد هەتا لە قیامەتا عەزابتان بدا • کەچی لە دنیادا گەنێ گوناهو کردەوەی ناهەموار ئەکەن •

★(بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ) :

نەخەیر ئێوە نە کورِی خوداو نە خۆشەویستی ئەون ئەوەندە هەیە ئێوەیش ئادەمیزادێکن لەوانەی کە خودا دروستی کردوون •

★ (يَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ) ★ :

لە هەرکەسێ خواستی هەبێ عەفوی ئەکا وە هەرکەسێکیش خواستی هەبێ عەزابی ئەدا •

★ (وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمواتِ والاَرْضِ وما بَيْنَهُما واِلَيْهِ المَصِيرُ) ★ (١٨) :

هەر بۆ خودایە موڵکی ئاسمانو عەرزو هەرچی وا لەناو بەینیانا وە هەر بۆ لای خودایشە گەڕانەوەی ئەوانو غەیری ئەوان •

★ (يا اَهْلَ الكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ) ★ :

ئەی خاوەن کتێبەکان ئەی یەهوودو نەصارا ! ئەوا بە راستی پێغەمەری ئێمە کە محەمەدە هات بۆ لاتانو بەیانی ئەحکامی خوداتان بۆ

ئەکا چ لە بیرو باوەڕاو چ نە کردەوەدا وە نـــە کاتێکیشا کاتی نەبوونی رەهبەر بوەو عەرەبستانو ئەترافی عەرەبستان هیچ پێغەمەری تێـــدا نەبوە •

★ (اَنْ تَقولُوا : ما جاءَنا مِنْ بَشِيرٍ ولا نَذِيرٍ) ★ :

مەبادا بڵێن کەس نەهاتوە بۆ لامان نە رەهبەرێکی موژدەدەرو نـە رەهنومایەکی ترسێنەر •

★ (فَقَدْ جاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ) ★ .

ئەوا پێغەمەری موژدەدەرو ترسگەیێن هات بۆ لاتان بۆ ئەوە کـە لە پاشەڕۆژا هیچ عوزرێکتان نەبێ بە دەستەوە •

★ (واللهُ على كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ★ (١٩) :

وە خودای پەروەردگار تەوانایە بەسەر هەموو شتێکداو ئەتوانێ کە پێغەمەران یەك بە شوێنی یەکا رەوانە بکا وەکو ئەتوانێ تەرکی ئەوە بکا •

ریوایەتکراوە لە بەنی زەمانی موساو زەمانی عیسادا (د) هەزارو حەوسەد ساڵ بوە تەقریبەن ، وە لـــەو ماوەدا دەوری هەزار کەس لـە رەهبەران رەوانەکراون کە هەموو رەفتاریان کردوە بـە تەوراتو بەنی ئیسرائیلیان بانگکردوە بۆ طاعەتی خوداو نـــە بەینی حەزرەتی عیساو حەزرەتی محەمەدا شەشصەدو شەصت ساڵ بوەو لەو ماوەدا سێ کەس لە رەهبەرانی بەنی ئیسرائیل رەوانەکراونو یەك کەس لە عەرەب رەوانەکراوە کە خالیدی کوڕی سنانی عەبەسی بوە ئیتر بۆ عەرەبەکان رەهبەر نەبوە •

بزانن ! لە جوملەی (ان تقولوا ما جاءنا •••)وە دەرئەکەوێ کاتێ کە خودای تەعالا رەهبەر رەوانە نەکاو ماوەی بێ رەهبەری زۆر بێ بـە نەوعێ کە ئەحکامی پێغەمەری پێشوو ون بووبێ ئیتر ئادەمیزاد موکەللەف نین و عوقووبەتی قیامەتیان نابێ وەکو لە گەلێ ئایەتو حەدیثا ئەم مەقسوودە دەرئەکەوێ •

★ (وا ذ قال موسى لِقَوْمِهِ : يا قَوْمِ اذْكرُوا نِعْمَةَ اللهِ علَيْكُمْ اذْ جعَلَ فِيكُمْ انْبياءَ وجَعلَكُمْ مُلوكاً وآتاكُمْ ما لَمْ يُؤْتِ احداً مِنَ العالَمِينَ) ★ (٢٠) :

باسی ئەوە بکە ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ کە موسا فەرموی بە قەومەکەی خۆی ، کە بەنی ئیسرائیل بوون : ئەی قەومی خۆم باسی نیعمەتو رەحمەتو کەرەمی خودا بکەن لەسەر خۆتان کە لە ناو ئێوەدا چەند پێغەمەری رەوانەکرد نە خۆتان بۆ ئەوە کە تەمێو تەربیەتتان بکات بۆ ئوموری عیبادەتو سەعادەتی قیامەت ، وە چەند پیاوی دەستڕۆیشتوویشی دروست کرد لە ناو ئێوەداو لە ژێر چەپۆکەی بێگانە دەرچوون • وە بەم شێوە تەفریەن لە ناحیەی مادەو مەعنادا بێنیاز بوون لە خەڵکی تر • وە ئەوەیشی پێدان لە موعجیزاتو لە ڕێژەنی نیعمەتی خۆی وەکو جیاکردنەوەی ئاوی روباری نیل بە نەوعێ کە عوبوور بکرێ بە ڕێگەی بێئاواو سێبەرکردنی هەور بە سەرتانا ڕە باراندنی گەزۆو پەلەوەری شەلاقە بە سەرتانا کە ئەم نیعمەتانەی نەداوە بە هیچ تائیفەیێ لە زەمانی ئێوەدا •

بڕانن ! کەلیمەی (مولووك) لەم ئایەتە پیرۆزەدا یا ئەبێ بە مەعنا پیاوی بە حورمەتو خانەدان بێ وەکو لە تەفسیرەکەیا وتم وە یا ئەبێ ئیخبار بێ لە لایەنی موساوە بەوەی لە موستەقبەلدا ئەبێ ئەگەرنا لە پێش موسادا مولووك لە بەنی ئیسرائیلدا نەبوون •

★ (يا قَوْمِ ادْخُلوا الارْضَ المُقَدَّسَةَ الَّتي كَتَبَ اللهُ لَكُمْ) ★ :

ئەی قەومی خۆم بڕۆن بۆ ناو ئەو عەرزە پیرۆزە کە خودا بڕیاری داوە بۆ ئێوە بە مەرجی فەرمانبەرداری بۆی کە بریتیە لە خانووی (بیت المقدس)و ئەترافی ئەو بەیتە کە پیرۆز بوە بەوە کە بوە بە قەرارگاو ئارامگای پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیل •

★ (ولا تَرْتَدّوا علی اَدْبارِکُمْ) ★ :

وە پاشەوپاش مەگەڕێنەوە لـــە بیمی کەنعانیەکانو مەترسن لـــەو جەبابیرانە • یاخود وەرمەگەڕێنەوە لە دینەکەی خۆتان •

★ (فتَنْقَلِبُوا خاسِرِینَ) ★ (٢١) :

تا وانان لێ بێ کە خەسارەتی هەردوو جیهان ببێ بە بەشتان لـــە لایەکەوەو نافەرمانی خودا بکەنو موستەحەقی عەزاب بین ، وە لـــە لایەکیشەوە دوژمنەکان بە چاوی بێ نرخی بڕانن بۆتـــانو لـــە بەشی دنیایشتان مەحرووم‌و نائومێد بین •

★ (قالُوا : یا موسی اِنَّ فِیها قَوْماً جَبّارِینَ) ★ :

ئەوانیش لە وەڵامی حەزرەتی موسادا وتیان : ئەی موسا بە راستی ئومەتێکی ستەمکارو زۆردار وان لەو عەرزە موقەددەسە پیرۆزەدا •

★ (وَاِنّا لَنْ نَدْخُلَها حتّی یَخْرُجُوا مِنْها) ★ :

وە ئێمە بە راستی ناچینە ئەو عەرزە مادام ئەو قەومەی تێدا بێ هەتا دەرئەچن لێی •

★ (فاِنْ یَخْرُجُوا مِنْها فاِنّا داخِلونَ) ★ (٢٢) :

جا ئەگەر دەرچوون لەو عەرزە پاش ئەوە ئێمە تێی ئەچین •

★ (قال رَجُلانِ مِنَ الَّذِینَ یَخافُونَ اَنْعَمَ اللهُ علَیْهِما : اُدْخُلوا علَیْهِمُ البابَ) ★ :

لەو کاتەدا دوو پیاوی بەنی ئیسرائیلی لەوانە کە لە خودا ئەترسن‌و خودا نیعمەتی خۆی رژاندوە بە سەریانا کە ناویان (کالب)و (یوشع) بو وتیان : ئەی بەنی ئیسرائیلی مەترسن‌و هێرش ببەن بۆ سەریان‌و بڕۆنە ناو دەرگای شوورای شارەکەیانەوە •

★ (فاِذا دَخَلْتُموه فاِنَّكُمْ غالِبُونَ) ★ :

وە مادام ئێوە رۆیشتنو چوونە ناو دەرگای شووڕای شارەکەیان ئێتر ئێوە زاڵ ئەبن بە سەریانا •

★ (وعلى اللهِ فتَوَكَّلوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤمِنِينَ) ★ (٢٣) :

هەر لەسەر خودای تەعالا ئیعتیماد بدەن ئەگەر بە راستی موسوڵمانن •

★ (قالُوا : يا موسى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَها اَبَداً ما دامُوا فِيها) ★ :

بەنی ئیسرائیلیەکانیش بە ڕەغمی فەرموودەی حەزرەتی موساو ئامۆژگاری ئەو دوو کەسە خاوەن ئیمانە وتیان : ئەی موسا بە ڕاستی تێمە ناچینە ناو دەرگای ئەو شارە مادام ئەو جەبیارانەی تێدا بن •

★ (فاذْهَبْ انْتَ ورَبُّكَ فقاتِلا اِنَّا هٰهُنا قاعِدُونَ) ★ (٢٤) :

دەی بڕۆ تۆو خوداکەتو شەڕ بکەن لەگەڵ دوژمنەکانا وا ئێمە لەم شوێنەدا دانیشتووین ئینتیزاری و چاوەڕێی ئەنجامی جەنگی ئێوە ئەکەین •

★ (قالَ : رَبِّ اِنِّي لا اَمْلِكُ اِلاّ نَفْسي واَخِي) ★ :

حەزرەتی موسا (د) کاتێ ئەم بیمو ترسنۆکیو بێمروەتیەی دی لە بەنی ئیسرائیلیەکانەوە بە تەئەسوفەوە عەرزی بارەگای خودای کردو فەرمووی : ئەی پەروەردگاری من ! من دەستم ناڕۆا! مەگەر بەسەر نەفسی خۆمو هاروونی براما وە ئەو دوو ئینسانە خاوەن ئیمانەیش ترسم هەیە بگوڕڕێن جا تکام وایە •

★ (فافْرُقْ بَيْنَنا وبَيْنَ القَوْمِ الفاسِقِينَ) ★ (٢٥) :

جیایی بخە لە بەینی ئێمەو ئەو قەومە کە لە یاسای ئامۆژگاری دین دەرچوون وە بە هۆی ئەوانەوە لە ئێمەیش زویر مەبە •

★ (قال : فاِنَّها مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِم اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ في الارْضِ فلا تَأسَ على القَوْمِ الفاسِقِينَ) ★ (٢٦) :

خودای تەعالا لە وەڵامی موسادا (د) فەرمووی : مادام وایە وا بڕیارم دا کە عەرزی موقەدەس حەرامە لەسەر ئەم قەومە کە وان لەگەڵ تۆدا تا

ماوەی چل ساڵ کە ئەم پیاوانە یا لە ژیانا نامێنن وە یا ئەوەندە پیرو لاواز ئەبن بە کاری جیهاد نەیەن • وە بڕیارم دا ئەم ماوەی چل ساڵەدا بە سەرگەردانیو سەرلێشێواوی بە عەرزی سینادا بسووڕێنەوە سەروبەری خۆیان دەرنەکەنو قیمەتو نرخێکی عالەمییان نەبێ ؛ چونکی ئەوانە ئەوەندە بێ عەقڵ بوون لەگەڵ ئەو هەموو موعجیزەدا کە چاویان پێی‌کەوت باوەڕیان نەکرد بەو پەیامی خودا کە بە زمانی موسا گەیشتە لایانو لەگەڵ ئەم ژمارە زۆرەدا چاویان قایم نەبو بڕۆن جەنگ بکەن لەگەڵ جەبباڕەکاناو لە وڵاتی خۆیان دەریان کەن • جا ئیتر هەرچی دێ بەسەر ئەم قەومە نابارەدا تۆ نەکەی خەفەت بخۆی بەسەر کارەساتێ کە دێت بەسەر ئەو قەومە لە فەرمان دەرچوانەدا •

جا ریوایەت کراوە پاش ئەمە ماوەی چل ساڵ قەومی بەنی ئیسرائیل لە عەرزی سینای وشکی بێ‌ئاوی بێ‌کشتوکاڵدا مانەوە لە مەسافەی کەمداو هەرچەن ئەیانویست لەو وڵاتە دەرچن بۆیان ڕێك نەدەکەوتو هەوەر سێبەری ئەکرد بەسەریانا لە کاتی گەرماداو ئاویان لەو بەردانەوە بۆ دەرئەچوو کە حەرزەتی موسا عاساکەی پیادابو ، وە خواردەمەنیان گەزۆو پەلەوەری شەلاقە بو ، وە ئەم نیعمەتەیشیان هەر لەبەر پایەو مەقامو شەردفی حەزرەتی موساو هاروونی برای بوو (د) • هەروا ریوایەت کراوە کە هاروون لە سارای سینادا لە زەمانی سەرگەردانی قەومەکەدا مردو شەش مانگ دوای ئەو حەزرەتی موسایش کۆچی دوایی کردو وەسیەتی کرد بۆ (یوشع) کە لە پاش ئەو گەلێ لە جوانی موسوڵمانی خوێنپاکی دڵڕوواناکی ئیسرائیلی لەگەڵ خۆتا ببەو جیهاد بکەو (بیت المقدس) فەتح بکە • وە فیعلەن لە پاش وەفاتی موسا (د) بە سێ مانگ حەزرەتی (یوشع) ـ کە مەشهوورە بە پاڵەوانی ئیسرائیلیو خوشکەزای حەزرەتی موسا بووەو خودا کردوویەتی بە پێغەمەرو فەرمانی جیهادی پێداوە ـ لەگەڵ سوپای بەنی

ئیسرائیلداو لەگەڵ دوازدە نەقیبەکانا رۆیشت بۆ جیهادو شاری (اریحا)ی گرتو لە پاش ئەوە زۆرتر وڵاتی داگیرکرد •

وە لە رووداوی وەفاتی حەزرەتی موسانا (د) لە حەدیثی موسلیمدا هەیە بە ریوایەت لە ئەبوهورەیرەوە کە (ملك الموت) هات بۆ لای موسا (د) پێی وت : کە هاتووم بۆ قەبزی رۆحت ! ئەویش دەستی دا بە چاویاو چاوی دەرپەڕان ، پاش ئەمە لەبەر چاوی موسا غائیب بو ، عەرزی باری تەعالای کرد : کە موسا چاوی دەرپەڕاندم • وە خودای تەعالا دووبارە ناردیەوە بۆ لای و فەرمووی : بڵێ بە موسا دەست بخاتە سەر پشتی گایێ بە ئاردزوری خۆی و بە قەی تووکی ئەو گا بە ساڵ عومری پێ ئەدەم ، ئەویش رزیشت عەرزی کرد • ئەمجا موسا فەرمووی : یا رەببی پاش ئەو عومرە زۆرە هەر ئەبێ بمرم کەوابێ هەر ئیستە با رۆحم بکێشێ ، جا (ملك الموت) رۆحی کێشا • بەڵام لە پێش ئەوەدا کە رۆحی بکێشێ پارایەوە لە خودا کە نزیکی بکاتەوە لە حودوودی عەرزی موقەددەس بە فەی ئەوندە پیاوێکی عادەنی بەردێ فڕە بدا بگاتە عەرزی موقەددەس وە خودا وەها نزیکی کردەوە لەو عەرزە . وە حەزرەت (د) فەرمووی : ئەگەر ئیستە ئێمە لەو شوێنەدا بووینایێ قەبرەکەی موسام نیشان ئەدان کە وا لە تەنیشتی رێگەی عامە رێگەدا لە ژێر (کثیب احمر)دا واتە تەپۆلکەیێ عەرزی سوورە عەرز •

وە لە تەوجیهکردنی کردەوەی حەزرەتی موسا لەگەڵ (ملك الموت)دا کە عاجز بوە لە گیانکێشانو داویە لێیو چاوی دەرکردوە کە ئەم وەزعە موناسبی شانی پێغەمەران نیە ، وە فریشتە کەی وەها چاوی هەیە تا دەربکرێ ••• چەن قسەیێ کراوە ، پەسەندتریان دوو جوابە :

یەکەم : ئەمە کە (ملك الموت) بە سوورەتی ئینسانێکی بێگانە داخڵی هۆدەی حەزرەتی موسا بوو داوای ئەوەی لێ کرد کە رۆحی بکێشێ ئەویش وا حاڵی بوە کە ئینسانێکی جەببارە هاتوە بۆی بیکوژێ . وە لێیداو چاوی

دەرکرد ، چونکی (دفع الصائل)و دیفاع لـــە نەفس ئەگەر واجب نەبێ جائیزە •

دووهەم : ئەمەیە کە بڕیار دراوە خودای تەعالا گیانی هیچ پێغەمەرێ ناکێشێ هەتا خاترخۆی نەکا لە بەینی مردنو ژیانـــا جا ئەگەر ئیختیاری مردنی کرد ئەوسا گیانی ئەکێشێ ، وە (ملك الموت) کە رۆیشتە خزمەتی موسا بەو شێوە قسەی نەکردو حەزرەتی موسا لەبەر ئەوە بە خیلافی ئەو باسا رۆیشتە پێشەوە بە مەلائیکەی قەبضی رۆحی نەزانیو لێیداو ئـــەو چاوەی کە لەو جیسمە بەرزەخیەدا بووی دەری کرد ، هەتا جاری دوەم کە بە ئەدەبو بە یاسای تەخییر هاتەپێشەوە حەزرەتی موسا حاڵی بـــوو لە مەوزووعو ئیختیاری مـــەرگی کردو ئەویش گیانی کێشا ، ئەگەرنا دووەرە لە پێغەمەرانەوە کە حەز نەکا بە گەیشتن بە عالەمی ویصالی هەتـا هەتا •

ئەودی عاشـــق بێ بـــە بالای مەحبووب
هەر لیقای مەحبووب بۆ ئـــەوە مەطلووب
ئارەزووی نەفسو دنیـــــای بێ دەوام
دووەرە لـــە زەوقی عاشـــقی مەجذووب

★ ★ ★

جا بە موناسەبەی ئەوەوە کە ستەمکاری بەنی ئیسرائیل عەینی ئـەو سروشتەیە کە لە وجوودی نادەمیزادا دانراوەو لـــەو رۆژەوە ئادەمیزاد کەوتوەتە سەر عەرز هەتا هەتایە هەر لەسەر ئەو رەوشنە ئەڕۆن بە رێداو بۆ پیاوی رەهبەری گەورە دووەرە کە ئـەم یاسای ئادەمیزادەی لێ ون ببێ خودا حیکایەتی کوڕەکەی حەزرەتی ئادەمی گێڕایەوە بۆ حەزرەت (د) هەتا باش ئەم وەزعەی بیتەوە یاد •

★ (واتْلُ علَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدمَ بِالحَقِّ) ★ :

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بخوێنەرەوە بەسەر ئەصحابەکانتا وە یا بەسەر ئەو کەسانەدا کە ئەتەوێ بێنە سەر ڕێگەی ڕاست : ڕووداوی مابەین دوو کوڕەکەی حەزرەتی ئادەم (د) : قابیلو هابیل •

★ (اِذْ قَرَّبا قُرْباناً فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِما ولَمْ يُتَقَبَّلْ مِن الآخَرِ) ★ :

لە کاتێکدا کە هەردوکیان یەکی کوشتێکیان کرد بە قوربانی وە لە یەکێکیان قەبوڵ کرا کە هابیل بوو لە قابیل قەبووڵ نەکراو ئاگرێ لە ئاسمانەوە هات قوربانیەکەی هابیلی برد بە ئاسمانا ، وە ئەم قوربانیەکە لە جێگەی خۆیا مایەوە ؛ مەعنای وابوو هابیل گەیشت بە مەقسوودی خۆیو ژنی خۆی دەست کەوت بەڵام قابیل مەحرووم بوو لەو ژنە •

★ (قالَ : لاَقْتُلَنَّكَ !) ★ :

جا قابیل نە کینەو داخا وی بە هابیل : وەڵاڵا ئەتکوژمو نایەڵم بگەی بە مەقسوودی خۆت !

★ (قالَ : اِنَّما يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ المُتَّقِينَ) ★ (٢٧) :

وە هابیل لە جوابیا وتی : بۆچی من ئەکوژی ؟ خەتای من نیە ، تۆ ئینسانێکی بێ تەقوایو ردنی قوربانیەکەت بە هۆی ناپیاوی خۆتەوەیە •

★ (لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يدَكَ لِتَقْتُلَنِي) ★ :

وەڵاهی ئەگەر تۆ دەست درێژ بکەیت بۆ لای من بۆ ئەوە بسکوژی •

★ (ما انا بِباسِطٍ يَدِيَ اِلَيْكَ لاَقْتُلَكَ) ★ :

من ئەوانە نیم کە دەست درێژ بکەم بۆ لای تۆ بۆ ئەوە کە بتکوژم •

★ (اِنّي اَخافُ اللهَ ربَّ العالمِينَ) ★ (٢٨) :

به راستی من له خودای پەروەردگاری هەموو عالەم ئەترسم •

★ (اِنّي اُرِيدُ اَنْ تَبُوءَ بِاِثْمِي واِثْمِكَ فتَكونَ مِنْ اَصْحابِ النّارِ) ★ :

من کاتێ له بەینی ئەم دوو کارەدا بم کە یا من تۆ بکوژم یا تۆ من بکوژی نامەوێ خۆم ئاگاحبار بکەمو تۆ بکوژم ، وە ئەمە ئیختیار ئەکەم کە تۆ تاوانی کوشتنی منیش عەلاوەی تاوانەکانی ترت بکەیو لە ئەنجامدا ببی بە ئەهلی ئاگری دۆزەخ •

★ (وذلِكَ جَزاءُ الظّالمِينَ) ★ (٢٩) :

وە ئەم جۆرە جەزایە جەزای ستەمکارانو تاوابارانە •

★ (فطَوّعَتْ لهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اخِيهِ فقَتَلَهُ) ★ :

جا نەفسی قابیل کوشتنی هابیلی برای جوان کرد بە لایەوە بۆ ئەوە بگا بە خۆشی وەدەستی وەرگرتنی ئەو ژنە کە جەزی پێ ئەکا •

★ (فاَصْبَحَ مِنَ الخاسِرِينَ) ★ (٣٠) :

قابیل گەڕا لە جوملەی زیانکردووان لە دینا لەبەر تاوانی کوشتنی ناحەق وە لە دنیایشا وەکو مەشهوورە هەتا مرد تووشی زویریو دڵگرانی بو •

وە ئەم کارەساتە بازێ ئەڵێن لە نزیکی غاری (حرا)دا لە لای مەکەی موکەڕەمەدا بوە ، وە بازێ ئەڵێن لە شاری بەسرەدا بوە لەو شوێنەدا کە ئیستە مزگەوتەو جامیعی گەورەی شارەکەیە • جا کاتێ براکەی خۆی کوشت نەیزانی چی لێ بکا ، چونکی هابیل یەکەم مردووی ئادەمیزاد بوو •

★ (فَبَعَثَ اللهُ غُراباً يَبْحَثُ في الاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوارِي سَوْاَةَ اَخِيهِ) :

جا خودا قەلەڕەشێکی نارد دەنووکی نەدا بە عەرزاو هەڵئەکەند هەتا نیشانی قابیل بدا چۆنی لەشی مردووی براکەی بشارێتەوە •

بیضاوی ئەڵێ : خودا دوو قەلی نارد بوو بە شەڕیان ، یەکێکیان ئەویانی کوشتو بە دەنووک چاڵی هەڵکەندو قەلەڕەشە کوژراوەکەی تێخستو ناردیەوە •

★ (قالَ : يا وَيْلَتى ! اَعَجَزْتُ انْ اَكُونَ مِثْلَ هذا الغُرابِ فَاُوارِيَ سَوْاَةَ اَخي ؟) ★ :

قابیل وتی : هاوار بۆ من ! ئایا من ناتوانم ببم بە گیانلەبەرێ وەکو ئەم قەلەڕەشەو چاڵێ هەڵکەنم بۆ براکەم ؟

★ (فَاَصْبَحَ مِنَ النّادِمينَ) ★ (٣١) :

وە قابیل گەڕا بە تینسانێکی پەشیمانی پەریشان •

ریوایەت کراوە کە : دایکە حەوا بە هەر سکێ کوڕو کچێکی ئەبوو ، وە خودا وەحی کرد بۆ ئادەم کچی هەر سکێ بدەن بە کوڕی سکەکەی تریان ، بەم یاسا دوو کوڕی حەزرەتی ئادەم (د) ئەبوا! قابیل هاو لفی هابیلی مارە بکردایەو هابیل هاو لفی قابیلی مارە بکردایە • جا لەبەر ئەوە کە هاو لفی هابیل وەکو هاو لفی قابیل جوان نەبوو قابیل بەو یاسایە رازی نەبوو ئەیویست هاولفەکەی نەدا بە هابیلو خۆی مارەی بکا ! جا حەزرەتی ئادەم فەرمووی پێیان : کە یەکی کوشتێك سەربڕنو قوربانی هەر کامیان قەبووڵ کرا بێت ئەو کچە جوانەکە مارە بکات • وە قوربانی هابیل قەبووڵ کراو ئاگرێك نە ئاسمانەوە هاتو قوربانیەکەی بردو قوربانی قابیل لە عەرزا مایەوەو قەبووڵ نەکرا • جا لەسەر ئەم وەزعە ئەو کارەساتە رووی دا •

★ (مِنْ اَجْلِ ذلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَني اِسْرائيلَ) ★ :

جا لەبەر ناشیرینی ئەو قەتڵە ناحەقە کە لە دەستی قابیل دەرچوو ، وە لەبەر ئەوە کە بەنی ئیسرائیلیش زۆر خوێنڕێژو نامەردن •• نووسیمانو بڕیارمان دا لەسەر بەنی ئیسرائیل •

★ (اَنَّه مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أوْ فَسادٍ فِي الاَرْضِ فَكأنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً) ★ :

بە راستی کەسێ نەفسێ بکوژێ بە بێ قیصاصی نەفسو بێ فەسادێ لە عەرزا ـ وەکو جەردەیی و ڕێگری ـ ئەوە وەکو ئەوە وایە کە هەرچی ئینسانە هەمووی کوشتبێ ؛ چونکی کەسێ بۆ نافەرمانی خوداو ڕژاندنی خوێنی بێ تاوان جەسارەت بکاو خەڵکی تریش شارەزای ئەم گوناهە بکا ئەوە ئەتوانێ عالەمێ بکوژێو خەڵك هەڵبنێ بۆ کوشتنی هەموو کەسێ • کەوابو ئەوەندە گوناحی پێ ئەگا وەکو ئەوە وایە کە هەموو کەسێکی کوشتبێ •

★ (ومَنْ اَحْياها فَكأنَّما اَحْيا النَّاسَ جَمِيعاً) ★ :

وە هەرکەسێ مەنعی کوشتنی نەفسێ بکاو بە زیندوویی بیهێڵێتەوە ئەوە ئەوەندەی ثەواب و ئیحسان پێ ئەگا وەکو هەرچی نەفسە هەمووی لە کوشتن ڕزگار کردبن وایە •

وە بازێ کەس فەرموویانە : مەبەس لەو نەفسە ئینسانێکە سوودی گشتی هەبێ وەکو ڕەهبەرێکی گەورەو زانایەکی بەرزو پێشەوایەکی خاوەن قیمەت ؛ چونکە مردنی ئەمانە وەکو مردنی عالەمێ وایەو زیندوێتی ئەمانە وەکو زیندوێتی عالەمێ وایە •

بەڵام بە بیری من ئەم فسە باش نیە ، لەبەر ئەوە لەم مادەدا کە کابرا ڕەهبەرێکی عالەمی بکوژێ حەقی خۆیەتی گوناهەکەی گەورە بێو بە

وێنەی کەسێ بێ کە عالەمێکی کوشتبێ • وە مەبەس لە ئایەتەکە ئەمەیە کە پیاوکوشتنو لەناوبردنی نەفسی زیندوو بە ناحەق جەریمەیەکی گەورەیەو خەڵکیش وادار ئەکا بە فێربوونی ئەو نەوعە جەریمە لەبەر ئەمەو عوقووبەتەکەی گەورەیە نەڵ لەبەر گەورەیی کوژراوەکە •

★ (وَلَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُنا بِالْبَيِّناتِ) ★ .

وە پاش ئەوە کە ئەو حوکمە بەشیددەتەمان نووسی لەسەر بەنی ئیسرائیلو تێگەیشتن بە راستی چەن پێغەمەرمان هاتن بۆ لای بەنی ئیسرائیلیەکان لەگەڵ موعجیزەو بورهانی زۆرا ، وە لەگەڵ ئیرشادو تەبلیغاتی رەساداو موناسب وابو ئیتر ئەحوالیان باش ببێو لەو گوناحانە دوور بکەونەوە •

★ (ثُمَّ اِنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ) ★(٣٢) :

کەچی لەپاش ئەو هەموو ئامۆژگارییە زۆر لە بەنی ئیسرائیلیەکان هەر زیادەڕەوێن لە عەرزاو لە حەق لادەرنو بێموبالاتن بە فەرمانی خودا •

فەرموودەی خودا : (انما جزاء الذين .. الآية)

ئەمە وارید بوە لە شانی کۆمەڵێ لە هۆزی (عکل)و (عرینە) کە هاتن بۆ مەدینەی مونەوەرەو موسوڵمان بووێن وە پاش ماوەیێ هەوای مەدینەیان پێ نەکەوت ، پێغەمەر (د) ئەمری فەرموو چەن وشتری خاوەن شیریان پێدان کە لە خاریجی مەدینەدا بژین لەگەڵیاناو لە شیرو گمێزی ئەو وشترانە بخۆنەوە هەتا سکیان ئەکەوێتە رێو لەو نەخۆشینە رزگار ئەبن • ئەوانیش چەن رۆژێ چوونە دەرەوەو لە شیرو گمێزی وشترەکانیان ئەخواردەوە ، لە ئاخرا رۆژێ لە رۆژان دەستو پێی شوانەکەیان بڕیو دڕکیان کرد بە چاوەکانیا هەتا مرد ! ئەو شوانە ناوی (یسار) بو ،

خەڵکی (نوبە) بو ، کە ئەوەیان کرد وشترەکانیان دایەبەر بۆ ولاتی خۆیانو لە دین وەرگەڕانەوەو رۆیشتن • کە حەزرەت بـــەم کارەساتەی زانی جەریری کوڕی عەبدوڵلای بەگەڵ کۆمەڵێ ئەصحابەدا نارد بە شوێنیایاناو لە ڕێگەدا پێیان گەیشتنو بە دیلی هێنانیانەوە بۆ مەدینە • جا حەزرەت (د) چاوەڕێی ئەمری خودای کرد تا ئەم ئایەتە نازل بو •

★ (اِنَّما جَزاءُ الَّذِينَ يُحارِبونَ اللهَ ورَسولَهُ ويَسْعَوْنَ فِي الاَرْضِ فساداً اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلافٍ اَوْ يُنْفَوا مِنَ الاَرْضِ) ★ :

وانە : نیە جەزاو پاداشی ئەو کەسانە کە تێکهەڵئەچن لەگەڵ خوداو پێغەمەری خودادا ، واتە بێفەرمانییان ئەکەنو لە ئەمریان دەرئەچن بـــە جەسارەتو بێشەرمیو هاتوچۆ ئەکەن لە عەرزا لە حاڵێکا عەرز تێکئەدەنو ئەچن بە گژ یاساو نیظامی راستا •• ئیللا ئەوە نەبێ کە بکوژرێن بە تیرو بەس ، ئەگەر هەر خەڵکیان کوشتبێو ماڵیان نەبردبێ • یا بکوژرێنو لە پاش کوشتن بکرێن بە دارا بۆ پەندو عیبرەتی خەڵکی ئەگەر کوشتاریان کردبێو ماڵیشیان بردبێ ، یاخود دەستو پێیان ببڕێ بە شێوەی راستو چەپ ، لە جاری یەکەمدا دەستی راستیانو پێی چەپیان ببڕێ ئەگەر هەر ماڵیان بردبێو کەسیان نەکوشتبێ ، وە یاخود شاربەدەر بکرێن لەم شارەوە بۆ ئەو شارو لەو شارەیشەوە بۆ شارێکی تر بـــە جۆرێ دامەزراندنو ئارامیان نەبێ لە شوێنێکدا ئەگەر هەر ڕێبواریان ترساندبێو بەس •

★ (ذلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيا ولَهُمْ فِي الآخِرَةِ عذابٌ عظِيمٌ) ★ (٣٣) :

ئەم کوشتنو بڕینو هەڵاوەسرانو شاربەدەرکردنەیان بۆ ڕسوایی ئەوانە لە دنیاداو لە پاشەڕۆژیشا عەزابو ئاگرێکی گەورەیان بۆ هەیە •

★ (اِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ انْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) ★ :

ئەوانەیان نەبێ کە بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو دەسبەرداری ئەو کردەوە نابارە بین لە پێش ئەوەدا کە ئێوە دەستان بڕوا بە سەریاناو بیانگرن •

★ (فَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) ★ (٣٤) :

ئێوە ئەبێ بزانن خودای تەعالا تۆبەکاران عەفو ئەکا ؛ چونکی بە راستی خودای تەعالا گوناهبەخش و میهرەبانە •

★ (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الوَسِيلَةَ وجاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) ★ (٣٥) :

واتە ئەی کەسانێ کە ئیماتتان هێناوە بە دینی ئیسلام خۆتان بپارێزن لە بێئەمری خوداو بگەڕێن بە شوێنی هەر کردەوەیەکدا کە بتانگەیەنێ بە ڕەزای خوداو جیهاد بکەنو تێکۆشن لە بەرزەوەکردنی کەلیمەی حەقدا لەبەر ڕەزای خودای تەعالا نەك لەبەر مەبەستێکی تر •

لە واقیعا کەلیماتی ئەم ئایەتە پیرۆزە لە (جوامع الکلم) حسێب ئەکرێن چونکی هەرکامیان بگری بە دەستەوە بۆ ڕێگەنیشاندان بە موسوڵمان کافیە • مەثەلا (اتقوا الله) مەعنای خۆپارازتنە لە نافەرمانی خوداو ئەم خۆپارازتنە بە ڕاستی بەوە ئەبێ ئینسان لە هەرچی گوناح بێ خۆی بپارێزێ و هەرچی خێر بێ بێکا •

وە (ابتغای وسیلە) بەوە ئەبێ کە ئینسان بکەوێتە دوای هەر شتێ ئینسان ئەگەیەنێ بە خودا ، وە ئەمە عیبارەتە لە دوو شت ؛ (تەرك) و (فیعل) وە یا بە عیبارەتێکی دووهەم (کەف)و (فیعل) واتە مەنعیخۆکردن لە هەموو موخالەفەیەکی خوداو کردنی هەموو شتێکی پێویست وە ئەمەیش عەینەن وەکو جوملەی پێشوو دەردەچێ بەبێ کەمو زیاد •

وە (جیهادی فی سبیل الله) سەعیو تێکۆشینە لە رێگەی رەزامەندی خودادا ، وە یا بۆ بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەق ئەمەیش بەو نەوعە ئەبێ ئینسان لە زاتی خۆیا ئەوامیر بەجێ بێنێو لە موحەڕەمات لا بـــدا . وە نیسبەت بە غەیر بە ئەمرە بە مەعرووفو نەهی لە مونکەرو دەفعی هێزی هەرچی کافرو موبتەدیعو فاسقە •• ئەمەیش لەگەڵ دوو جوملە پێشوەکەدا دەبنەوە بەیەك •

بەڵام ئیستە موفەسیرەکان ـ بە تایبەتی ئیمامی فخرالدینی رازی ـ ئەفەرموون : (اتقوا الله) ئیشارەتە بۆ تەرکی مەنهییاتو ، (وابتغوا الیه الوسیلة) ئیشارەتە بۆ فیعلی مەئموورات‌و لەبەر ئەوە کە دەفعی مەفسەدە پێش ئەخرێ لە جەلبی مەنفەعەت یەکەمی خستە پێشی دووهەمەوە ، وە لەبەر ئەوە کە تەرکی مەنهییاتو فیعلی مەئموورات زۆر گرانن لەســـەر نەفسی ئینسانو بە موجاهەدە نەبێ ئینسان ناتوانێ بەجێیان بێنێ •• بە شوێن ئەو دوو جوملەدا خودا فەرمووی (وجاهدوا فی سبیله) چونکە بە جیهاد نەبێ دووبارە پێشوەکان هەڵناگیرێن کەوابێ موجاهەدەیش پێویستە •

منیش لەم شوێنەداو بە وەرگرتن لە وتەی مەشایخەکانەوە عـــەرز ئەکەم : هەرچەند دینداری یا تەرکی مەنهییاتە یا فیعلی مەئموراتە وە جیهاد بەر ئەوانە ئەکەوێ ، بەڵام لەبەر ئەوە کە جیهاد بە مەعنای حەربو جەنگ لەگەڵ کافرانا بە کاردێت هەر وەکو بە مەعنای موجاهەدەی نەفسو دەفعی رەزیلەو جەزبی فەضیلە دێت •• خودای تەعـالا ئەم جیهادەی باس کردوە لەبەر ئیهتیمامو ئیعتینا بە قەضیەی جیهاد خواە جیهادی بە مەعنا غەزاکردن لەگەڵ کافرانا بێ یا جیهادی بە مەعنا موجاهەدەی نەفس بێ •

هەروا ئەڵێم : بە نازلکردنی (وجاهدوا فی سبیله) خودای تەعالا ئیفادەی ئەمەی کرد کە تەرکو فیعلی موسوڵمان بە جیهاد ئەبێ ، وە جیهادی نەفس بە دوورخستنەوەی نەفس ئەبێ لە رەزائیل •کەواتە هەر عەمەلێ بێویست بێ بۆ دەفعی رەزیلـــە وەکـو رۆژووگرتنو خۆبرسیکردن

موجاوەرەی ئەهلی تەقواو ئەهلی صیدقو دەرزوەرگرتنی لـــە صالحانو ئەولیای ئومەتو صوحبەتیان هەموو ئەمانە بەر موتلەقی (ابتغای وسیلة)و (جیهادی فی سبیل الله) ئەکەون •

وە ئیمامی رازی ئەفەرمویت : تەرکو فیعل دوو ئەمرن ئیعتیبار ئەکرێن لە زاهیری کردەوەکاناو ئەوەی کە تەرکی واجبە عیبارەتە لە موحەرەماتو ئـــەوەی کردنی پێویستە عیبارەتە لە واجبـــاتو ئیعتیبار ئەکرێن نـــە ئەخلاقدا ، یانی خوو رەوشتا . وە ئەو رەوشنە واجبە تەرک بکرێ صیفاتی رەزیلەیە وەکو ریـــاو ، عوجبو ، تەکەبیورو ، حەسوودیو ••• غەیری ئەوانە ، وە ئەو رەوشتەی کە پێویست بێ عیبارەتە لە فەضائیل وەکـو حەیاو ، غیرەتو ، راستیو وەفاو ، عیفەتو ، ئەمانەتو ئیستیقامەتو •• وبنەی ئەمانە •

وەئیعتیبار ئەکرێن لە ئەفکارا ئەوەی کە واجبـە تـــەرک بکرێ فکرکردنەوە لە کوفرو لە بیدعەتو لە تەصەروفاتی نابزی ناهەمواراو ، وەکو موئامەرە بۆ دنیا لەسەر ئەهلی دینو تێکدانی میانەی خەلق . وە ئـەوەی پێویستە بکرێ فیکرە لە دەلیلی وجوودی باری تەعالاداو لە تەنهایی ئەواو لە وجووبی ئیتاعەیا ، وە فیکرە بۆ ئیثباتی ریسالەتو نوبوەتو بـــۆ دۆزینەوەی رێگەی رزگاری لە دەسیسەی نەفسی ئەممـــارەو ئەعوانی شەیاتین ، وە بۆ ئیثباتی مەعادی جیسمانیو دۆرینەوەی بەهەشتو دۆزەخو خولوودی لەزەتی ئینسان لە قیامەتاو عەزابی کافر لە دۆزەخا ••• هەروا ئیعتیبار ئەکرێن لە رۆحیاتدا وە ئەوەی تەرکی پێویستە ئیستیغراقە لـــە هەرچی دوورت بخاتەوە لە خودا ، وە ئەوەی پێویستە بکرێ ئیستیغراقە لە گەورەیی خودادا •

بزانن ! لەبەر ئەوەی کە خودای تەعالا ئیعلامی ئێمەی کردوە کـــە ئیبلیس دوژمنی ئادەمیزادەو نەفسی ئینسانیش رورمەی فەرمانەکانی فەرمانە بە شتی نابارو ناهەمواروئیعلانیشی کردوە هەرکەسێ نەفسی پاک بکاتەوە

رزگار ئەبێ و هەرکەس ئیهمالی بکا گیرۆدەی میحنەت ئەبێ و نائومێد ئەبێ لە خێر •

وە بە قانوونی ئوصوولی دین و فیقهـ هەرچی (موقوف علیه) بێ بۆ واجب وأجبه ، هەروا ثابت بوە هەرچی شەرع نەهی لێ نەکردبێ موباحه بە هەر نەوعێ لە زیکرو فیکرو تاعەت و صوحبەت ، وە خەلوەتێ کە فەسادێکی لێ پەیدا نەبێ و بە زاهیر شەرع مەنعی نەکردبێ ئەوە دروستە بۆ ئینسانی موسوڵمان بیانکا ، بەڵکو نە گەلێ کاتا سوننەتی ئیجتیهادی یە واجبە ، وە ئەو قسەیە کە ئەڵێن هەرچی (مصرح به) نەبێ لـــە نوصووصی کیتاب و سوننەتا وە یا لە عەصری حەزرەتا نەکرابێ ئەوە بیدعەتە و حەرامـه •• قسەیەکی پـــووچ و بەتاڵـــە و موخالیفی عوموومی قەواعیدو ئوصوولی ئیسلامەو موخالیفی سیرەتی زۆری موسوڵمانانەو هـــــەرچی موخالیفی ئیجماعی موسوڵمانان بێ ئەوە بیدعەت و ضەلالەتە و هـەرچی موخالیفی کردەوەی زۆری موسوڵمانان بێ ئەوە دوورە لە نوور چونکی حەزرەت (د) فەرموویەتی :

(فان رأیتم الاختلاف فعلیکم بالسواد الاعظم)

فەرموودەی خودا : (ان الذین کفروا الآیة)

بوخاری و موسلیم (خ) ریوایەت ئەکەن لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (خ) کە حەزرەت (د) فەرموویەتی : لە رۆژی قیامەتا خودا ئەفەرموێت بە کەسێ کە لە هەموو دۆزەخیەکان عەزابی سووکتر بێ : ئەگەر دنیاو هەرچی وا لە دنیادا بۆ تۆ بوایە ئەتدا بە فیدیەی نەفسی خۆتا کە لەم عەزابی قیامەتە رزگار ببی یا نە ؟ ئەویش نەڵێت : بەڵێ ئەمدا • جا خـــودای تەعـــالا ئەفەرموێت پێی : من بۆ تۆ حەزم بە شتێکی بر ئەکرد کە لەم عەزابەو لەم نارەحەتیە پێی دووربکەوتایەتەوە ، حەزم ئەکرد کە تۆ شەریکم بۆ بڕیار

نەددی وە منیش نەتخەمە ناو ئاگرەوە کەچی تۆ دڵت لەسەر ئەوەبو کە شەریکم بۆ دابنێی • جا خودا فەرمووی •

★ (اِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ ما فِي الاَرْضِ جَمِیعاً وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِیَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذابِ یَوْمِ القِیامَةِ ما تُقُبِّلَ مِنْهُمْ) ★ :

بە ڕاستی ئەو کەسانە کە کافر بوونو بەو حاڵەوە ئەمرن ئەگەر هەرچی وا لە عەرزا هەمووی موڵکی ئەوان بێو بە ئەی هەموو ئەوەیشیان ببێ بۆ ئەوە کە بیدەن بە فیدیەی سەری خۆیان بۆ ڕزگاوبوونیان لە عەزابی ڕۆژی قیامەتو فیعلەن بیاندایێ لێیان قەبوڵ ناکرێو ڕزگار نابن لە عەزابەکەی •

★ (ولَهُمْ عذَاب" اَلِیم") ★ (٣٦) :

وە بۆ ئەوان هەیە عەزابێکی سەخت هەیە لە قیامەتا •

★ (یُرِیدُونَ اَنْ یَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وما هُمْ بِخارِجِینَ مِنْها) ★ :

ئەیانەوێ کە دەربچن لە ئاگر وە بە قەطعی ئەوان لەوانە نین کە دەرچووبن نەو ئاگرە •

★ (ولَهُمْ عَذاب" مُقِیم") ★ (٣٧) :

وە بۆ ئەوان هەیە عەزابێکی دامەزراو •

فەرموودەی خودا : (والسارق والسارقة)

ئەم ئایەتە لە کاتی دزیەکەی طوعمەی کوڕی (ابیرق)دا کە دیرعی دزی بوو ـ وەکو لە پێشەوە باسمان کرد ـ نازڵ بووە ، جا خودا ئەفەرموێت :

★ (والسَّارِقُ والسَّارِقَةُ فاقْطَعُوا اَيْدِيَهُما) ★ :

لە شەرتێکا پیاوێ دزی کردو ژنێ دزی کرد ، واتە ئەو پیاوە یا ئەو ژنە بە بێ ئەوە کە شوبهەی ئیستیحقاقی ئــەو مالّەیان ببێ کە ئەیدزن و ئاگاداربن و هۆشیان بە خۆیانەوە بێ و ئەندازەی قیمەتی روبعــی دینارێ ئالّتوون بدزن کە ئەو مالّە لە شوێنێکی لایــەقدا راگیرابێ ... ئــەوە دەستیان ببڕن لە جومگەی پشتی پەنجەکانەوە •

★ (جَزاءً بِما كَسَبا نَكالاً مِنَ اللهِ) ★ :

لەبەر جەزادانەوەیان بەرابەر بەو خەیانەتە کە کردوویانە وە لەبــەر بەجێهێنانی عوقووبەتو تۆڵەسەندنەوە لە لایەنی خوداوە •

★ (واللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) ★ (٣٨) :

وە خودای تەعالا غالّبەو زالّە بەسەر یاسا دامەزراندناو خــاوەن حیکمەتەو ئاردروستە ، ئەگەر هەر شتێ بکاو هەر یاسایێ دابەزرێنێ •

★ (فَمَنْ تابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ واَصْلَحَ) ★ :

جا پاش ئەوە هەرکەسێ تۆبە بکاو پەشیمان ببێتەوە لــەو دزیو خەیانەتە لە پاش ئەو ستەمەو ئــەو دەسدرێژیە کە کردوویەتیو میــانەی خۆیو خودای خۆی باش کرد بە عەزمی ئەوە نەگەڕێتــەوە بــۆ ئــەو خەیانەتەو ، میانەی خۆیو مالّدزراوەکەی باش کرد بەوە کــە مالّەکەی پێداوە یا بۆی بژارد یا گەردنی خۆی پێ ئازاد کرد •

★ (فَإِنَّ اللهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ) ★ :

ئەوە بە راستی خودا نەگەڕێتەوە بۆ سەری بە قەبوولّی تەوبەکەی •

★ (إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) ★ (٣٩) :

بە راستی خودا تاوانبەخشو میهرەبانە •

★ (أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ لَهُ مُلْكُ السَّموات والأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ ويَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ واللهُ على كُلِّ شَيْءٍ قدير ؟) ★ (٤٠) :

ئایا ئەی خاوەن هۆش و ئەی خاوەن بیرو باوەڕ نازانی کە بە راستی خودای تەعالا موڵکو دارایی ئاسمانەکانو عەرز بۆ ئەوەو عەزابی ئەوانە ئەدا کە خواستی لەسەر عەزابدانیانە . وە چاوپۆشی ئەکا لەوانە کە خواستی لەسەر چاوپۆشی بیکردنیانە ، وە خودای تەعالا تەوانایە بەسەر هەموو شتێکاو هەرچی لە ئیمکانا ببێ لای خودا ئاسانە ؟

ئەرموودەی خودا : (یا ایها الرسول ... الآیات)

موسلیم ریوایەت ئەکا لە یەحیای کوڕی یەحیا لە ئەبو موعاویەوە ، لە بەرائی کوڕی عازیبەوە ـخ ئەڵێ : جارێ لە جاران رابورد بە لای پێغەمەرا ـدـ جووڵەکەیێ کە زینای کردبو وە داخیان کردبوو داریان لێدابو لە حەددی زینادا • حەزرەت ـدـ بانگی کردن فەرمووی : ئێوە حەددی زینا وایە لاتان لە تەوراتا ؟ وتیان : بەڵێ وەهایە • جا کوڕێکی بانگ کرد لە یەهوودەکان فەرمووی پێی : سوێندت ئەدەم بەو خودایە کە تەوراتی نازڵکردوە بۆ سەر موسا ـ د ـ ئێوە حەددی زیناتان وا چاوپێکەوتوە لە تەوراتا ؟! ئەویش وتی : نەوەڵڵا ! وە ئەگەر سوێندت نەدامایە قسەم بۆ نەدەکردی . حەددی زینا بە موافیقی تەورات ئەمەیە کابرای زیناکار (رەجم) = سەنگەسار بکرێ ، بەڵام ئەشرافەکانمان زۆر جار زینایان ئەکردو ئێمەیش هەر کاتێ یەکێ لەو ئەشرافە زینای بکردایە مەرەخەسمان ئەکردو هەر کاتێ فەقیرێ زینای بکردایە حەدمان بەسەرا جاری ئەکرد • پاش ماوەیەك بۆ گەورەو بچووكو ئەشرافو غەیرە ئەشراف بڕیارمان دا داخ بکرێ بە رژاندنی ئاوی گەرم بەسەریاو داری

حەدی لێ بدرێ لە باتی سەنگەسار • جا حەزرەت ـدـ فەرمووی : (اللهم انی اول من احیا امرك اذا اماتوه فامر به فرجم) جا خودا ئەم ئایەتەی نازل کرد • (یا ایها الرسول لا یحزنك الذین یسارعون في الکفر) :

هەتا فەرموودەی خودا (ان اوتیتم هذا فخذوه) واتە یەهوودیەکان ئەڵێن : بڕۆن بۆ لای محەمەد ئەگەر فەتوای بۆ دان بە داخکردنو دارلێدان وەری بگرن ، وە ئەگەر فەتوای دا بە سەنگەسار دووربکەونەوە لێی و فەرموودەی خودا (ومن لم یحکم بما انزل الله فاولئك هم الکافرون) لە شانی یەهوودایە هەتا (ومن لم یحکم بما انزل الله فاولئك هم الظالمون)وە هەر لە شانی یەهوودایە هەتا (ومن لم یحکم بما انزل الله فاولئك هم الکافرون) هەموو ئەمانە لە شانی کافرانا نازل بوون •

هەروا موسلیم ریوایەتی کردوە لە بەرائی کوڕی عازیب کە حەزرەت ـدـ دوو جوولەکە ـ پیاوێك و ژنێکی زیناکاری ـ ی رەجم کرد • جا قسەو باس کەوتە ناو جوولەکەکانەوە جا ئەم ئایەتانە نازل بوون • جا خودای تەعالا فەرمووی :

★ (یا اَیُّها الرَّسولُ لا یَحْزُنْكَ الَّذِینَ یُسارِعُونَ فِي الکُفْرِ مِنَ الَّذِینَ قالُوا آمَنَّا بِاَفْواهِهِمْ ولَمْ تُؤمِنْ قُلوبُهُمْ) : ★

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست با دڵت زویر نەکا کردەوەی ناپەسەندی ئەوانە کە بە تالووکەن لە دەربڕینی کوفرو قسەو باسێکی وا کە موناسبی کوفرە ، وە ئەمانەیش لەو کەسانەن کە ئەڵێن بە دەم ئیمانمان هێناوەو لە واقیعا دڵیان باوەڕو ئیمانی نیە •

★ (ومِنَ الَّذِینَ هادُوا سَمّاعونَ لِلْکَذِبِ سَمّاعونَ لِقَوْمٍ آخَرِینَ لَمْ یَأتُوكَ) : ★

وە لەو جوولەکانەیش وە ئەوانە گوێڕاگرنو ئامادەن بۆ بیستنی

درۆو دەلەسەو گوێڕاگرن بۆ کومەڵێکی تر لە جوولەکە کە هێشتا نەهاتوون بۆ حوزووری تۆ •

★ (يُحَرِّفونَ الكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مواضِعِهِ) : ★

کە کەلیماتی تەورات دوور ئەخەنەوە لە شوێنی خۆی لە پاش دامەزراندنیان لە شوێنەکانی خۆیانا •

★ (يَقولُونَ : إنْ اُوتِيتُمْ هذا فَخُذوهُ وإنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فاحْذَرُوا) : ★

وە ئامۆژگاری باقی جوولەکەکان ئەکەن ئەڵێن : ئەگەر لە لایەنی محەمەدەوە ئەمەتان پێدرا کە ئێمە خۆمان بڕیارمان داوە بۆ حەددی زیناکار کە داخو جەڵدەیە وەری‌بگرن لێی‌و قەبووڵی بکەن ، وە ئەگەر ئەمەتان پێ‌نەدرا خۆتانی لێ بپارێزن‌و قەبووڵی مەکەن •

★ (وَمَنْ يُرِدِ اللهُ فِتْنَتَهُ فلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللهِ شَيْئاً) ★

بە هەرکەسێ کە بە هۆی بەدبیری‌و بەدکردەوەیی خۆیەوە خودا بیەوێ لای بدا نە ڕێگەی ڕاست تۆ بە قەطعی خاوەنی هیچ شتێ نیت نیسبەت بەو لە لای خوداوە •

★ (اولئكَ الّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلوبَهُمْ) : ★

ئەو کۆمەڵە ئادەمیزادە ناپاکە ناهەموارانە کە دەوامیان کرد لەسەر دوژمنایەتی ڕەهبەرو دینەکەی بە نەوعێ کە پەردەی ڕەش هات بەسەر دڵیانا ئەوانە کەسانێکن کە خوا خواستی ئەوەی نیە دڵیان پاك بکاتەوە لە خەوش‌و خاڵی ڕەزیلەو نامەردی •

★ (لَهُمْ فِي الدُّنْيا خِزْيٌ ولَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذابٌ عَظِيمٌ) : (٤١) ★

ئەمانە لە دنیای یەکەم‌و لە عالەمی ژیاندا خیزی‌و ڕسوایی دامەزراوە

بۆیانو لە پاشەڕۆژیشا عەزابێکی گەورەیان بۆ هەیە •

★ (سَمّاعونَ لِلْكَذِبِ اَكّالُونَ لِلسُّحتِ) : ★

ئەمانە گوێڕاگرن بۆ درۆو دەلەسەو بخۆری ماڵی حەرامی نارەواو ناشیاون •

★ (فَاِنْ جاؤُكَ فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) : ★

جا ئەگەر ئەمانە هاتن بۆ لای تۆ بۆ ئەوە کە موحاکەمەیان بکەیو فەصڵی خوصوومەت بکەی لە ناویانا بە مەیلی خۆت رەفتار بکە : ویستت حوکم بدەی لە بەینیانا حوکم بدە ، وە ویستت ئیعراضیان لێ بنێی ئیعراضیان لێ بنێ •

★ (وإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئاً) ★ :

وە ئەگەر ئیعرازیان لێ بنێیتو حوکم نەدەی لە بەینیانا لێیان مەترسەو فەت ناتوانن زیانت پێبگەیەنن •

★ (وإِنْ حَكَمْتَ فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بالْقِسْطِ) : ★

وە ئەگەر حوکمیشت کرد لە بەینیانا حوکم بە عەدالەت بکە •

★ (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ المُقْسِطِينَ) : (٤٢) ★

بە راستی خودای تەعالا ئەو کەسانەی خۆشدەوێ کە عەدالەتکارو راستڕەوێو لە سنووری بڕیاری خودا دەرناچن •

★ (وكَيْفَ يُحَكِّمونَكَ وعِنْدَهُمُ التَّوْريةُ فِيها حُكْمُ اللهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ ؟ وما اُولئِكَ بِالمُؤْمِنِينَ) ★ : (٤٣)

وانە : ئەم یەهوودانە چۆن تۆ ئەکەن بە حەکەم لەسەر خۆیانو رازی ئەبن بە حوکمی تۆ ، وەلحاڵ تەوراتیان لە لایەو حوکمی خودای تیایەو لە پاش ئەوە کە ئەزانن حوکمی خودای تیایە پشتی لێ هەڵئەکەن ؟ ئەمانە نە ئەساسا ئیمانیان نیە بە تەورات چ جای بە تۆ ! وەلحاصڵ ئەم جوولەکانە

کە مەفرووض وایە ئیمانیان بێ بە تەورات‌و پێویست بو کە بە ئەمری ئەو رەفتار بکەن رەفتار ناکەن پێی ئیستە چۆن تۆ ئەکەن بـە حاکمـی خۆیان لەگەڵ ئەوەدا باوەڕیان بەوە نیە کە تۆ پێغەمەری خودای ؟!

فەرمووەی خودا : (انا انزلنا التوراة ...)

ریوایەت کراوە لە ئەبوهورەیرەوە ـ خ ـ ئەڵێ : پیاوو ژنـێ لـە جوولەکە زینایان کرد جا لە ناو خۆیانا وتیان : با بڕۆین بـۆ لای ئـەم پێغەمەرە ئەو رەهبەرێکە رەوانەکراوە بۆ ئاسانکردنی تەکلیفات جا ئەگەر فەتوای بۆ داین بە حەددێ کە لە رەجم سووکتر بو قەبوولـی ئەکـەین‌و ئەیکەین بە دەلیلی خۆمان لە لای خوداو ئەڵێین ئەمە فەتوای پێغەمەرێکـە لە پێغەمەرانی خۆت .. جا هاتن بۆ حوزووری پێغەمەرو عـەرزیان کـرد : (یا ابا ألقاسم) حوکمی تۆ چیە لە پیاوو ژنێکدا کە زینا بکەن ؟ حەزرەت جوابی نەدانەوە هەتا رۆیشت بۆ ماڵی ئەو مالوومە کە دەرسیان پێ ئەڵێ‌و لە دەرگای ماڵەکەدا راوەستاو فەرمووی : سوێندتان ئەدەم بەو خودایە کـە تەوراتی ناردوە بۆ موسا ئێوە خۆتان چی ئەبینن لە تەوراتا لە حوکمی ئەو پیاوو ژنەدا کە زینا ئەکەن لە کاتێکا ژنەکە مێردی بێ‌و کابرایش ژنی بێ؟ ئەوانیش وتیان : ئاوی گەرم ئەڕژێنن بەسەریاناو بەرو پشت سواری کـەر ئەکرێن بۆ ئەتکیان‌و ئەگێڕێن بەناو شارا . وە لەویا جوانێکیان بێ‌دەنگ بوو ، کە حەزرەت چاوی پێی‌کەوت کە بێ‌دەنگ بوو قسەی نـەدەکـرد حەزرەت رووی لێ‌کردو ئیلحاحی لەگەڵا کرد لە بەیانی واقیعی ئەم حوکمەدا جوانەکەیش وتی : مادام تۆ ئازارمان ئەدەی لە تاقیقی ئەم حوکمەدا : **بزانە** کە ئێمە لە تەوراتا تەماشامان کردوە حوکمی ئەمانە سەنگەسارکردنە ، جا حەزرەت فەرمووی پێی : قسەم بۆ بکە سێڕی چی بوو وا ئێوە لە حوکمی تەورات لاتان دا ؟ ئەویش وتی : خزمی پاشاکەمان زینای کردبوو لەبـەر پایەو مەقام حەددی رەجم جاری نەکرا بەسەریا . لە پاش ئەو پیاوێکی بـە

حورمەتیش زینای کرد ، ویستیان رەجمی بکەن قەومەکەی نەیانهێشت ، وتیان : نابێ ئەم کابرا رەجم بکرێ هەتا گەورەکەی تریش نەهێنن بۆ رەجمکردن ! جا هەردوولایان رێکەوتن لەسەر ئەوە کە حەددی زینا بکەن بە داخو سوارکردنی کەر بەرەودواو دارلێدان • جا حەزرەت فەرمووی : کەوابێ من هەر حوکم ئەکەم بەوە کە وا لە تەوراتاو ئەمری کرد هەردوکیان رەجم کردن جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو •

زوهری ئەڵێت : پێمانگەیشتوە کە ئەم ئایەتە نازڵ بوە لەوانا یانی ئایەتی (انا انزلنا التورية فيها هدى ونور يحكم بها النبيون الذين اسلموا) وكان النبي ـ ص ـ منهم ، وقال معمر : اخبرني الزهري عن سالم عن ابن عمر قال : شهدت رسول الله ـ ص ـ حين امر برجمهما فلما رجما رأيته يجنأ بيده عنها ليقيها الحجارة) • مەعنای (وكان النبي منهم) ئەمەیە کە رەجمی زیناکار لە دینی ئەمیشدا بوە •

خودا ئەفەرمویێت :

★ (اِنّا اَنْزَلْنا التَّوْريةَ فِيها هُدىً ونُورٌ) ★

ئێمە تەوراتمان ناردوەتە خوارەوە بە وەزعێکی جوانو هەیە لەوا ئایاتی وا کە ئینسان هیدایەت ئەداو شارەزای ئەکا بۆ حەقو ، نوورو رووناکی وایە رووناك ئەکاتەوە بەرچاوی تابیعانی ئەو کیتابە •

★ (يَحْكُمُ بِها النَّبِيُّون الّذينَ اَسْلَمُوا لِلّذينَ هادُوا) : ★

حوکم ئەکا بەو تەوراتە ئەو پێغەمەرانە کە زوو رابوردن وەکو پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیلو ئەو تەوراتە کە نازڵمان کرد بۆ ئەو کەسانەمان نازڵکردوە کە یەهوودی بوون •

★ (والرَّبّانِيُّونَ والاَحْبارُ بِما اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتابِ اللهِ) : ★

هه‌روا حوکمی ئه‌کا به‌و ته‌وراته ئه‌و زاته ره‌بانیه خوداپه‌رستانه وه ئه‌و زانا به‌رزانه که عالمو زانای دینن له‌به‌ر ئه‌وه حوکمی پێ ئه‌که‌ن چونکی ئه‌و کیتابه دراوه‌ته ده‌ستیان بۆ ئه‌وه بیپارێزن •

★ (وكانوا عَلَيْهِ شُهَداءَ) : ★

وه له‌سه‌ر ته‌ورات حازرو ئاگادار بوون ، وه خودای ته‌عالا پێی فه‌رموون :

★ (فلا تَخْشَوُا النَّاسَ واخْشَوْنِ) : ★

له خه‌ڵك مه‌ترسنو له خودا بترسن •

★ (ولا تَشْتَرُوا بِآياتي ثَمَناً قَلِيلاً) : ★

وه له به‌رانبه‌ری ئه‌و ئایاتی منه‌دا قیمه‌تێکی که‌م وه‌رمه‌گرن •

★ (ومَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِما اَنْزَلَ اللهُ فاولئِكَ هُمُ الكافِرُونَ) (٤٤) ★

وه هه‌رکه‌سێ حوکمی نه‌کا به‌وه‌ی که خودا نازڵی کردوه بزانه ئه‌وانه زۆر به دڵ کافرنو به کرده‌وه‌ی ناباروبیرو باوه‌ڕی خۆیان رازین •

★ (وكَتَبْنا عَلَيْهِمْ فيها اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ والعَيْنَ بالعَيْنِ والاَنْفَ بالاَنْفِ والاُذُنَ بِالاُذُنِ والسِّنَّ بِالسِّنِّ والجُروحَ قِصاص") : ★

وه فه‌رزمان کرد له‌سه‌ر به‌نی ئیسرائیل له ته‌وراتا که نه‌فسێ ئه‌کوژرێ له موقابیلی کوشتنی نه‌فسه‌وه‌و چاوێ کوێر ئه‌کرێ له به‌رابه‌ری چاوێکه‌وه ، وه لووت ئه‌برێ له باتی لووتی شه‌خسێو گوێ ئه‌برێ له به‌رابه‌ری گوێی شه‌خسه‌وه ئه‌گه‌ر گوێی برابێ ، یا هێزه‌که‌ی مه‌نع ئه‌کرێ ئه‌گه‌ر ئه‌و خاوه‌ن جینایه‌ته هێزه‌که‌ی لابردبێ ، وه ژان له به‌رابه‌ری ژانه‌وه ، وه برِیارمان داوه که له‌سه‌ر برینیش قیصاص ببێ به مه‌رجێ که برینه‌که قابیلی هاووێنه‌یی بێ ، وه‌کو دوو لێوه‌و زه‌که‌رو هێلکه‌گوندو هه‌ردو ده‌ستو هه‌ردو پێ ، وه ئه‌وانه‌یان که هاووێنه‌یی زه‌حمه‌ت بێ

تیایانا وەکو کوترانی گۆشت یاخود شکانی ئێسقان یا بڕینێ لە سکدا •• ئەوە تۆڵەکەیان حوکوومەتە ، واتە حاکمی شەرع لەسەر موطالەعەی خۆی قیمەتێ دائەنێو ئەیدا بە یارۆی بریندار •

★ (فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ) : ★

هەر بریندارێو هەر خاوەنێ حەقێ قیصاصێك ئیحسان بکا بە یارۆی جانیو پیاوکوژ یا چەقۆ وەشێن بە سەرفی نەزەر لە حەقەکەی ئەوە ئەو صەدەقەیە ئەبێ بە کەفارەتی ئەو گوناهانە کە وەختی خۆی کردوونی •

★ (ومَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِما انْزَلَ اللهُ فاولئِكَ هُمُ الظَّالِمونَ) : (٤٥) ★

ددی هەرکەسێ حوکم نەکا بەوەی کە خودا نازڵی کردوە لە قیصاصو لە تۆڵەی ئازار ئەوە لە ستەمکارانە ئەگەر لەگەڵ باوەڕ بە (ما انزل الله)دا لابدا لەو (ما انزل الله) وە لە کافرانە ئەگەر باوەڕی نەبێ بەوە کە خودا نازڵی کردوە •

★ (وقَفَّيْنا على آثارِهِمْ بعيسى ابْنِ مَرْيَمَ) : ★

وە بە شوێن ئەو پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیلەدا عیسای کوڕی مەریەمان هێنا •

★ (مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّورية) ★

کە حاڵی وابو باوەڕی هەبو بەو کتێبە لە پێش ئەوا هاتبوە خوارەوە کە تەوراتە •

★ (وآتَيْناهُ الاِنْجِيلَ فِيهِ هُدىً ونُورٌ) : ★

وە ئینجیلمان نازڵکرد بۆ سەر عیسا کە حاڵی ئینجیل وابو لە مەعنای ئەودا هیدایەتو شارەزاکردنی ئادەمیزاد هەبو بۆ ئەو دەلیلانە کە یەکێتی خودایان ئەگەیاندو خودایان تەنزیهـ ئەکرد لە ژنو ئەولادو لە وێنە وە دوژمنێ بەرانبەرکێی لەگەڵدا بکا وە هەروا باسی ریسالەتو نوبوەتی تێدا بوو وە باسی مەعادی جیسمانیو زیندوبوونەوەی جینو

ئینسی تێدا بوو وە نووریشی تێدا بوو واتە رووناککردنەوەی ئەحکامی عیبادەتو تەکلیفاتی ئادەمیزاد بە ئەحکامی شەرعیە •

★ (ومُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوريةِ وهُدىً وَمَوْعِظَةً لِلمُتَّقِينَ) (٤٦) ★

وە حەزی ئینجیل وابو باوەڕی دەرئەبڕی بەو کتێبە لە پێش خۆیەوە نازڵ بو کە تەوراتەو هیدایەتو شارەزاکردنی عالەمی تیابو بۆ نزیکی هاتنی پێغەمەری ئاخرزەمان کە محەمەدە ـ د ـ وە وەعزو نەسیحەتی ئادەمیزادی تالیب بۆ تەقوای تێدا بوو •

★ (ولْيَحْكُمْ اَهْلُ الاِنْجِيلِ بِما اَنْزَلَ اللهُ فِيهِ) : ★

وە لەو کاتەدا کە ئینجیلیان دا بە عیسا بڕیارمان دا کە ئەهلی ئینجیل واتە پێغەمبەرەکە وەکو حەزرەتی عیسا بێ و پەیڕەوەکانی وەکو حەواریەکان حوکم بکەن بەوەی کە خودا نازڵی کردوەو بەیانی کردوە تیایا • یاخود با ئیستە ئەهلی ئینجیل حوکم بکەن بەوەی کە خودا لە ئینجیلدا دەری بڕیوە وەکو ریسالەتی محەمەد بێ ـ د ـ •

★ (ومَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللهُ فاولئكَ هُمُ الفَاسِقُونَ) (٤٧) ★

وە هەرکەسێ حوکم نەکا بەوەی خودا نازڵی کردوە ئەوە بە فاسقێکی تۆخ ئەناسرێن ، واتە بە کەسانێ کە دەرچوون لە فەرمانی خودای بەعالا ،

★ (واَنْزَلْنا اِلَيْكَ الكِتَابَ بِالحَقِّ) ★ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست قورئانسان نازڵکردوە بۆ لای تۆ بە نازڵکردنێ کە لەگەڵ راستیو واقیعیەتایە ، درۆی تێدا نیەو موخالیفی واقیعو موباینی وەزعی ئادەمیزاد نیە •

★ (مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الكِتابِ) : ★

حالی ئەو قورئانە وایە باوەڕ دەرئەبڕێ بە جینسی ئەو کیتابە کە لە

پێش ئەودا نازڵ بوە وەکو ئینجیلو زەبوورو تەورات •

★(ومُهَيْمِناً علَيْهِ) : ★

وە حاڵی قورئان وایە نیگاهبانە بۆ ئەو کتێبە کە لە پێشدا نازڵکراوە • واتە ئەگەر بیانەوێ دەستیان بۆ ببەنو تەحریفێ بکەن گورج ئەم بەیانی ئەو تەحریفە ئەکات •

★ (فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِما اَنْزلَ اللهُ) : ★

هەر کاتێ هەر قەزیەیەکیان هێنایە لای تۆ تۆ حوکم بدە لە ناویانا بە یاسای ئەو کتێبە کە خودا نازڵی کردوە وەکو قورئان بێ •

★ (ولاَ تَتَّبِعْ اَهْواءَهُمْ عَمَّا جاءَكَ مِنَ الحقِّ) ★

وە مەکەوە شوێن ئارەزووی ئەوانە بە نەوعێ کە لات بدا لەو قورئانە حەقە کە هاتوەتە لات ، چونکی ئەمڕۆ رۆژی قورئانەو دەستوور هەر قورئانەو زمانی ئێوەو ئومەتی ئێوە ئومەتی ئەم شەریعەتە بەرزەیە کە قورئان ئیفادەی ئەکا ، وە حوکم لەسەر کتێبە قەدیمەکانیان نیە •

★ (لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً ومِنْهاجاً) : ★

بۆ هەرکامێ لە ئێوە شەریعەتو مینهاجو رێگەو یاسایەکم داناوە ، زەمانی پێشووی کۆن زەمانی شەرعی ئیبراهیم خەلیل بوە ، لە پاش ئەو زەمانی شەرعی عیسا بوو ، وە ئەم زەمانیشە زەمانی شەرعی (محمد المصطفی)یە •

★ (ولَوْ شاءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً واحِدَةً) : ★

ئەگەر خودا بیویستایە ئێوەی ئەکرد بە یەك ئوممەتی تەنیا لە بیرو باوەڕداو لە کردەوەداو لە خێرو شەڕدا •

★ (ولكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ في ما آتيكُمْ) ★

بەڵام هەرکام لە ئێوە شەریعەتێکی پێداوە بۆ ئەوە کە تەجرەبەتان بکا لەو ئەحکامە موختەلیفەو لەو یاسا جیاوازانەدا •

★ (فاسْتَبِقوا اْلخَيْراتِ) : ★

دەی تێکۆشێن بۆ ئەوە بکەونە پێشەوەو بە ئومەتێکی بەرز حسێب بکرێن •

★ (الی اللهِ مَرْجِعُکُمْ جَمِیعاً) : ★
گەڕانەوەی هەموتان هەر بۆ لای خودایە •

★ (فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ فِیهِ تَخْتَلِفونَ) : ★ (٤٨)
جا لە رۆژی خۆیا خودا خەبەردارتان ئەکا بە حەق لەو مەسئەلانەدا کە ئێوە ئیختیلافتان هەبوو تێیانا ، وە باش حاڵی ئەبن کامتان لەسەر حەق و کامتان لەسەر ناحەقن و جەزای کردەوەکانیشتان باشە یا نە •

فەرمودەی خودا : (وأن احکم بینهم ... الآیة)

ئیبن و عەباس ـ خ ـ ئەفەرموێت : کۆمەڵێ لە یەهوود وەکو کەعبی کوڕی ئوسەیدو عەبدوللای کوڕی صوریاو شاسی کوڕی قەیس لە ناو خۆیانا وتیان : با بڕۆین بۆ لای محەمەد بەڵکو هەڵیسووڕێنین لە فیکرەی دینەکەی ! جا هاتن بۆ خزمەتی و وتیان : ئێمە ئەشرافی یەهوودین ئەگەر پەیڕەوی تۆ بکەین باقی یەهوود ئیمانت پێ دێنن و ئیستە ئێمە لەگەڵ بازێ دوژمن و ناحەزمانا موحاکەمەیەکمان هەیە ئەیهێنین بۆ لای تۆ رجا وایە کە تۆ حوکم بۆ ئێمە بدەی جا ئێمەیش بە یەك دڵ و یەك زمان ئیمانت پێ دێنین و حەزرەت ـ د ـ فەرمووی : حاشا ئێمە بە غەیری حەق حوکم بدەین ، حەق بۆ هەرکەسێ بو حوکم بۆ ئەو کەسە ئەدەین ، جا ئایەتەکە نازڵ بوو :

★ (وَاَنِ احْکُمْ بَیْنَهُمْ بِما اَنْزَلَ اللهُ وَلا تَتَّبِعْ اَهْواءَهُمْ) : ★
واتە ئێمە کیتابمان نازڵکردوە بۆ لای تۆ بە حەق و بەمە کە حوکم بدەی لەناویانا بەوەی کە خودا نازڵی کردوە مەکەوەرە شوێنی ئارەزووی ئەوان . چونکی ئارەزوویان لەسەر خیلافی حەقە •

★ (واحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنوكَ عَنْ بَعْضِ ما اَنْزَلَ اللهُ اِلَيْكَ) ★

وە خۆت پەنا بدەو خۆت بپارێزە لەوانو لە فیتنەی ئەوان ، واتە لەوە کە دوورت بخەنەوەو هەڵتسووڕێنن لە ڕەفتارکردن بە بازێ لەوەی کە خودا نازڵی کردوە بۆ لای تۆ یانی لەو مەسئەلەدا کە ئەیانەوێ بە ئارەزووی ئەوان حوکمی تێدا بدەی •

★ (فاِنْ تَوَلَّوْا فاعْلَمْ اَنَّما يُريدُ اللهُ اَنْ يُصيبَهُم بِبَعْضِ ذُنوبِهِمْ) : ★

جا ئەگەر لایان دا لەو حوکمە شەرعیە کە تۆ بەیانت کردوەو کەوتنە دووی هەوای خۆیان ئەوە بە یەقین بزانە خودای تەعالا ئەیەوێ کە ئەو جوولەکانە بە بازێ لە گوناهەکانی خۆیان گێروە بکات ، لای کەمی گوناهی ئەم پشتهەڵکردنە لە حوکمی تۆ •(1)

★ (وَاِنَّ كَثيراً مِنَ النّاسِ لَفاسِقُونَ) : (٤٩) ★

وە بە راستی زورمەی ئەم ئادەمیزادە لە فەرمانی خودا دەرچوون •

★ (اَفَحُكْمَ الجاهِلِيَّةِ يَبْغونَ ؟) : ★

ئایا ئەمانە حوکمی زەمانی نەفامیو نادانیو حوکمی ئارەزووبازییان ئەوێ لە زەمانی پیرۆزی ئیسلاماو لەو خاوەنی دینە کە بۆ ئەوە هاتوە حەق دابەزرێنێ لە جیهانا ؟

★ (ومَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللهِ حُكْماً لِقَوْمٍ يُوقِنونَ ؟) : (٥٠) ★

کێیە باشترو جوانترو راستتر بێ لە خوصووصی حوکمکردنەوە لە خودا بەرابەر بەو قەومەی کە باوەڕیان هەیە بە حەق •

---

(1) لام وایە کەلیمەی (بعض) لەم شوێنانەدا بۆ تەفخیمو تەکثیرە ، یانی (ان یصیبهم بکثیر من ذنوبهم) •

فەرموودەی خودا : (یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا ..)

عەبیدەی عەوفی ئەڵێ : عوبادەی کوڕی صامیت هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر ـ د ـ عەرزی کرد : یا ڕەسوولەڵڵا گەلێ دۆستو ئاشنام هەن لە یەهوود بە ژمارە زۆرنو ئامادەی یارمەتین ، بەڵام من لە دۆستی ئەوان لائەدەم بۆ دۆستی خوداو پێغەمبەری خودا • وە عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی وتی : من پیاوێکم لە مسیبەتی دنیا زۆر ئەترسمو قەت ناتوانم لە دۆستی یەهوود دەسبەردار بیم ! جا حەزرەت فەرمووی : ئەی ئەبو حەباب هەر دۆستێتو هەر یارمەتیەك کە لە یەهوودەوە دەست ئەکەوێ بۆ عوبادەی کوڕی صامیت ئەوەیش هەر بۆ تۆ بێ نەك بۆ ئەو • عەبدوڵڵایش وتی : قەبوولم کرد . جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، فەرمووی :

★(یا اَیُّها الَّذِینَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا الیَهودَ والنَّصاری اَوْلِیاءَ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیماتتان هەیە بە دینی ئیسلام ! یەهوودو نەصارا مەگرن بە دۆستی خۆتان !

★ (بَعْضُهُمْ اَوْلِیاءُ بَعْضٍ) : ★

بازێ لەوانە دۆستی بازێکیانن‌و دۆستی ئێوە نین •

★ (وَمَنْ یتَوَلَّهُمْ مِنْکُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ) : ★

وە هەرکەسێ لە ئێوە ئەوانە بکا بە دۆست ئەوە لەوانەو بە زاڵمو ستەمکار ئەناسرێ‌و خودا یارمەتی ناداو ڕێگەی ناکەوێ لە شتی خێر •

★ (اِنَّ اللهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظّالِمِینَ) : (٥١) ★

بە ڕاستی خودا هیدایەتی کۆمەڵی زاڵمان نادا •

★ (فَتَری الَّذِینَ فِي قُلوبِهِمْ مَرَضٌ یُسارِعونَ فِیهِمْ) : ★

تەماتا ئەکەی ئەو کەسانە کە لە دڵیانا نەخۆشی نیفاق هەیە پەلەپەل ئەکەن بۆ چوونە ناویان‌و دۆستی‌کردن لە گەڵیانا •

★(يقُولونَ : نَخْشى اَنْ تُصِيبَنا دائِرَةٌ) : ★

ئەڵێن : لە بەر ئەوە ئەمانە ئەکەین بە دۆستی خۆمان ترسمان هەیە کە کارەساتی نابار بێت بە سەرمانا با ئەو کۆمەڵەمان ببێ بۆ یارمەتی !

★ (فعَسى اللهُ اَنْ يَاْتِيَ بِالفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ) : ★

ئومێد هەیە کە خودای تەعالا فەتحو نەصرەتێ بدا بە موسوڵمانان بەسەر کافرەکانا ، یاخود ئیشێکی تر ڵای خۆیەوە بێنێتە رووی کار بەم نەوعە ودزعێ رێ بکەوێ ببێ بە هۆی دەرچوونی یەهوود لەم ولاتە .

★ (فَيُصْبِحوا عَلى مَا اَسَرُّوا في اَنْفُسِهِم نادِمِينَ) : (٥٢) ★

جا ئەم کەسانە کە یەهوودیەکانیان ئەگرت بە دۆست بۆ یارمەتیدانیان لە سەر ئەو بیروباوەڕە کە لە دڵیانا بو پەشیمان ببنەوە .

★ (ويَقولُ الّذِينَ آمَنُوا : اَهؤُلاءِ الّذِينَ اقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ؟) : ★

جا لەو کاتەدا کە خودا وەزعی دنیای گۆڕیو جوولەکەکان لێ کەوتنو منافقەکان نەیانتوانی یارمەتی جوولەکەکان بدەن بەڵکو خۆیشیان کەوتنە ترسو بیمی نەفسو ماڵو حاڵی خۆیانەوە .. موسوڵمانەکان ئەڵێن بە جوونەکەکان : ئایا ئەم منافقانە بوون کە سوێندی قورسیان ئەخوارد کە لەگەڵ ئێوەدانو هەمیشە یارمەتیتان ئەدەنو نایەڵن لە لایەنی موسوڵمانەکانەوە زیانتان پێ بگا وە ئەگەر جەنگتان لەگەڵدا بکرێ یارمەتیتان ئەدەینو نایەڵین بشکێن ؟ !

★ (حَبِطَتْ اَعْمالُهُمْ فاَصْبَحوا خاسِرِينَ) : (٥٣) ★

جا خودا ئەفەرموێت : ئەو منافقانە کە ئامادە بوون بۆ یارمەتی جوولەکەکانو گەلێ هاتوچۆو فڕوفێڵیان کرد هەموو کردەوەکانیان بەزایە چوو سوودیان لێ ودرنەگرتو ئەنجامی ئەو منافقانە زیانکاری بوو •

★ (یا اَیُّها الَّذِینَ آمَنُوا مَنْ یَرْتَدَّ مِنْکُمْ عَنْ دِینِهِ فَسَوْفَ یَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ علی المُؤْمِنِینَ اَعِزَّةٍ علی الکافِرِینَ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە دینی ئیسلام هەر کەسێ لە ئێوە وەرگەڕێتەوە لە دینەکەی کە دینی ئیسلامە بزانن دینی ئیسلام بە وەرگەڕانی ئەوانە ناڤەوتێو لە پاش ئەوان خودای تەعالا قەومێ دێنێ بۆ هەڵگرتنی دینی ئیسلام کە خودا ئەوانی خۆشئەوێو ئەوانیش خودایان خۆش ئەوێ • لە صیفاتی ئەو قەومە ئەمەیە کە : لەبەر میهرەبانیو ئارامی خۆیان کز ئەکەن لە لای موسوڵمانەکان لەبەر شکۆهی زاتی ، وە عەزیزو زاڵن بەسەر کافرەکانا •

★ (یُجاهِدونَ فِي سَبِیلِ اللهِ) : ★

وە جیهاد ئەکەنو ئەڕۆنە ناو جەنگی کافرانەوە بە بێ ئومێدی دەسکەوتێکی دنیایی ، بەڵکو تەنیا لە ڕێگەی ڕەزای خوداو لەبەر بەرزکردنەوەی کەلیمەی (لا اله الا الله) •

★ (ولا یخافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ) : ★

وە لە کاتی دەوام لەسەر بەجێهێنانی ئەحکامی ئیسلامدا و لە کاتی ئەمر بە چاکەو نەهی لە خراپە بە نەوعێ بە ساغی جێ بەجێیان ئەکەن کە سەرزەنشیان نایەتە سەر لە لایەنی کەسەوە هەتا لەوە بترسن ، وە یاخود واجبی خۆیان بەجێ دێنێو هەرکەس بە هەر شێوەیێ سەرزەنشیان بکات موبالاتی پێ ناکەنو لێی ناترسن •

(ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشاءُ) : ★

ئەم نەعتو وەسفی ئەوانە کە باسمان کرد لە فەضـــــلو گەورەیـــی خوداوەیە کە لەگەڵ ئەوانا کردوویەتی •

★ (واللهُ واسِعٌ عَلِيمٌ) : (٥٤) ★

خودای تەعالا واسیعو خاوەن دەستەلاتە لە فەضلو رەحمەتا زانایشـــە بەوانە کە ئەهلن بۆ ئەو فەضلە ئەیانداتێ •

ئەم ئایەتە بەرزە زۆر بەڕێزەو ئیخبار بەغەیبی تێدایەو لـــە واقیعـــا گەلێ عەرەب لە دین وەرگەڕانەوە کەچی زیانیان نەدا لە دینی ئیسلامو دیـــن زیاتر بەرزدەبو ، وە لە ئاخری عەهدی حەزرەتا ــ د ــ سێ تائیفە لە دیـــن وەرگەڕان ، یەکەم : فیرقـــــەی (بنی مدلـــج)و گـــەورەی ئەمـــــان (اسود عنسی)بو مەشهوور بو بە (ذی الحمار !) ئەمە لە یەمەنـــــدا داوای پێغەمبەرایەتی کرد بۆ خۆی‌و گەلێکی لە ولاتی یەمەن داگیرکرد • لە پاش ماوەیەک فەیرۆزی دەیلەمی لەو شەوەدا حەزرەت وەفاتی کرد کوشتی ، وە هەر لەو شەوەدا حەزرەت لە پێش وەفاتیا خەبەری بە ئەصحابەکان دا کـــە (اسود عنسی) ئیمشەو کوژرا ، وە موسوڵمانەکان زۆریان پێ خـــۆشـــ بوو ئەم باسە لە ئاخری (ربیع الاول)دا گەیشت بە مەدینەی مونەوەرە •

دووهەم : (بنو حنیفة) کۆمەڵی موسەیلەمەی کەذذاب ، ئەمیش داوای پێغەمبەریێنی کردو نامەی نووسی بۆ حەزرەت ــ د ــ : (من مسیلمة رسول الله الی محمد رسول الله • اما بعد فان الارض نصفها لی ونصفها لك • فاجاب رسول الله (ص) : من محمد رسول الله الی مسیلمة الکذاب ! اما بعد : فان الارض لله یورثها من یشاء من عباده والعاقبة للمتقین) •

جا پاش وەفاتی حەزرەت ــ د ــ ئەبوبەکری صدیق بە کـــۆمەڵێکـــی زۆر لە موسوڵمانانەوە جەنگی لەگەڵدا کردو (وەحشی)ئـــەوەی کـــە (حمزە)ی مامی پێغەمبەری لە ئوحودا شەهید کرد رۆیشـــت (مســـیلمە)ی کێشتو شانەیان بڕایەوە •

سێهەم : بەنی ئەسەد قەومی (طلیحة)ی کوڕی (خویلد) داوای نوبوەتی کردو حەزرەت ـ د ـ خالیدی کوڕی وەلیدی نارد سەری ، ئەویش لەپاش جەنگێ رای کرد بۆ شامو لەوێ گەڕایەوە بۆ ئیسلامیەتو بو بە موسوڵمانێکی باش •

وە لە زەمانی حەزرەتی ئەبوبەکرا ـ خ ـ حەوت قەبیلە یەکەم : قەبیلەی (فەزارە) قەومی (عیینەی کوڕی حصنی فزاری) • دووەم : (غطفان) قەومی (قرەی سلمەی قشیری) • سێهەم : قەبیلەی (سلیم) قەومی (فجائەی کوڕی عبد یالیل) ، چوارەم : قەبیلەی (بنی یربوع) قەومی (مالیکی بنی نویرە) • پێنجەم : بازێ لە قەبیلەی (تەمیم) هۆزی (سجاح کچی منذر) کە داوای پێغەمەریێتی کردو شووی کرد بە (مسیلمە)ی (کذاب) • شەشەم : قەبیلەی (کندە) قەومی (اشعث کوڕی قیس) • حەوتەم : قەبیلەی (بەنی بەکری بەنی وائیل) لە (بحرین)دا کە قەومی (حطم)ی کوڕی زەید بوون ، خودا هەموو ئەمانەی لەسەر دەستی ئەبوبەکری صدیقدا لە ناوبرد •

وە لە عەهدی خەلافەتی عومەری کوڕی خەطابدا (غسان) قەومی (جبلەی کوڕی ایهم) بوون بە گاورو رۆیین بۆ شام •

فەرموودەی خودای تەعالا : (انما ولیکم الله ورسوله .. الآیة)

ریوایەتکراوە لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ـ خ ـ کە جارێ عەبدوڵڵای کوڕی سەلام هات بۆ لای حەزرەت ـ د ـ عەرزی کرد : یا رەسوولەڵڵا کۆمەڵێ لە یەهوودی (بنی قریظة)و (بنی النضیر) تەرکیان کردووین و سوێندیان خواردوە کە لە گەڵمانا دانەنیشن و ئێمەیش ناتوانین بگەین بە ئەصحابەکانی تۆ لەبەر دووری جێگەیان و زۆر ئازاری دڵی خۆیان دەربڕی ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو خودا فەرمووی :

★ (اِنَّما ولِيُّكُمُ اللهُ ورسولُهُ والّذِينَ آمَنُوا) : ★

دۆستو هاوڕازو نیازی ئێوە هەر خودایەو پێغەمەری خودایەو ئـــەو کەسانەن کە ئیمانیان هێناوە بە دینی ئیسلام •

★ (الّذِينَ يُقِيمونَ الصّلوةَ ويُؤْتُونَ الزَّكوةَ وَهُـــمْ راكِعونَ) : (٥٥) ★

ئەو کەسانە کە بە ڕەسایی نوێژەکانیان بەجێ دێنن‌و زەکاتی مالّـــی خۆیان ئەدەن بە داماوان ، وەلحالّ ئەهلی خوشووع‌و خەوف‌و خەشیەتـــن لە نوێژەکانیانا • وە بازێ ئەڵێن : ئەم ئایەتە نازڵ بوە دەرحەق بە حەزرەتی عەلی کە لە ڕوکووعا بوە فەقیرێ داوای شتی لێکردوە ئەویش ئەنگوسیلەی لە پەنجەی خۆی دەرهێناوەو داویە بە فەقیرەکە •

★ (ومَنْ يَتَوَلَّ اللهَ ورسولَهُ والّذينَ آمَنُوا) : ★

وە هەر کەسێ خوداو پێغەمەری خوداو موسوڵمانەکان بگرێ بـــە دۆستو خۆشەویست •

★ (فاِنّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الغالِبونَ) : (٥٦) ★

ئەوە ئەو کەسە غالّب‌و سەربەرزە ، چونکی ئەو کەسە لە کۆمەڵـــی خودایەو کۆمەڵی خودا غالّب‌و سەرکەوتوون •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا ...)

ئیبن‌و عەبباس ـ خ ـ فەرموویەتی : ڕەفاعەی کوڕی زەیدو سوەیدی کوڕی حارث ئیعلانی ئیسلامیەتیان کردو لە پاشا کەوتنە ناو نیفاقـــەوە ، کەچی لەگەڵ ئەمەدا موسوڵمانەکان دۆستییان لەگەڵ دەکـــردن جا خـــودا فەرمووی :

★ (یا ایُّها الَّذِینَ آمنوا لا تَتَّخِذُوا الَّذِین اتَّخذُوا دَینکُمْ هُزُواً ولَعِباً مِنْ الَّذِینَ اوتُوا الکتابَ مِنْ قَبْلِکُمْ والکُفَّارَ اوْلیاءَ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام مەگرن بە دۆستی خۆتان ئەو کەسانە کە دینی ئێوەیان کردوە بە جێگای گاڵتەو یاری لەوانە کە کیتابیان پێدراوە لە پێش ئێوەداو لە کافرەکانی تر ، چونکە ئەمانە نابن بە دۆستی ساغی ئێوە وە دۆستیی لەگەڵ ئەوانا بێ ئەنجامە •

★ (واتَّقُوا اللهَ اِنْ کُنْتُمْ مُؤمِنِینَ) : (٥٧) ★

وە لە خودا بترسنو خۆتان بپارێزن لە دۆستیی کافران ئەگەر بە راستی خۆتان بە خاوەن ئیمان ئەزانن •

★ (واِذا نادَیْتُمْ اِلی الصَّلوةِ اتَّخَذُوها هُزُواً ولَعِباً) : ★

وە کاتێ بانگ ئەدەنو موسوڵمانان بانگ ئەکەن بێن بۆ نوێژکردن ئەو نوێژە یا ئەو بانگدانی ئێوە ئەکەن بە گاڵتەو گەپو بە شتێکی بێ سوودو بێ ئرخی دائەنێن •

★ (ذلِکَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لا یَعْقِلونَ) : (٥٨) ★

ئەم گاڵتەکردنیانە بە بانگ یا بە نوێژ لەبەر ئەوەیە ئەمانە قەومێکی بێ عەقڵو نەفامنو ئاگاداری ئەنجامی ئەم بانگو نوێژە نین ، نازانن و باوەڕیان نیە ئەم دینی ئیسلامە راستە ئەگینا ئادابی دین پێویستە کاتی دیاری بێو کەسێ ئەهلی دینە ئاگادار بکرێ لەو کاتە ، چونکی گەلێ کەس بە هۆی کارو کردەوەوە کات فەرامۆش ئەکەنو پێویستیان هەیە بە ئاگادارکردن • وە ئایەتی (ومن احسن قولا ممن دعا الی الله) نازڵ بو • ئەگێڕنەوە : گاورێ بوو لە مەدینەدا هەر کاتێ بانگی ئەبیستو بانگدەرەکە ئەیوت : (اشهد ان محمدا رسول الله) ئەیوت : درۆزن

ئاگری نێ چێ ! جا رۆژێ لە رۆژان خزمەتکارەکەی ئاگری بردە مالـەوەو پزیسکێ لە ئاگرەکە کەوتەوە مانو خانوەکەی ئاگری تێچو خۆیو ئەهـلی خانوەکەی سووتان •

★ (قُلْ : یا اَهْلَ الکِتابِ ! هلْ تَنْقِمُونَ مِنّا اِلاّ اَنْ آمَنّـا بِاللهِ ومَا اُنْزِلَ اِلَیْنـا ومَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْـلُ ؟ واَنَّ اَکْثَرَکُمْ فاسِقونَ !) : (٥٩) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ : ئەی خاوەن کیتابەکان ! ئایـا ئێوە عەیب ئەگرن لە ئێمە ئیللا بەم عەییە کە ئێمـە ئیمانمـان هەیـە بە خوداو بەو کیتابە کە هاتوەتە خوارەوە بۆ لای ئێمە وەکو قورئان بێو ئەو کیتابەی کە نازڵکراوە لە پێش ئێمەدا وەکو ئینجیلو تەورات بن ، وەڵحاڵ ئێوە زۆرمەتان فاسقنو لە رێگەی راست دەرچوون •

فەرموودەی خودا : (قل هل انبئکم بشر من ذلك مثوبة عند الله .. الآیة)

ئیبنو عەبباس ـ خ ـ ئەفەرموێت : کۆمەڵێ یەهوود هاتن بۆ لای پێغەمەر ـ د ـ و پرسیاریان لێکرد کە : تۆ ئیمانت بە کێ لە پێغەمـەران هەیە ؟ ئەویش فەرمووی : ئیمانم هەیە بە خوداو بەو کیتابە کە هاتوەتـە خوار بۆ لای ئێسەو بۆ لای ئیبراهیمو ئیسماعیل هەتا گەیشتە (ونحن لـه مسلمون) جا کاتێ کە حەزرەت باسی نوبووەتی عیسای کرد جوولەکەکان ئینکاری نوبوەتیان کردو وتیان : وەڵڵاهی نازانین کەس ببێ وەکو ئێوە بێ بەخت لە دنیاو قیامەتاو نازانین بە دینێ کە خراپتر بێ لە دینی ئێوە ! جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو :

★ (قُلْ : هَلْ اُنَبِّئُکُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذلِكَ مَثوبَةً عِنْدَ اللهِ ؟ : مَنْ لَعَنَهُ اللهُ وغَضِبَ عَلَیْهِ وجَعَلَ مِنْهُمُ القِرَدَةَ والخَنازِیرَ وعَبَدَ الطّاغوتَ) : ★

تۆ . ئەی پێغەمەری خۆشەویست . بڵێ بەو جوولەکانە : ئایا مـــن خەبەرتان پێبدەم بە کەسێ کە خراپتر بێ لەو کەسەی ئێوە بە خراپـــی ئەزانن لە خوصووصی جەزای لای خوداوە ؟ : ئەوە ئەو کەسەیە کە خودا لەعنەتی لێ کردوەو غەزەبی لێ گرتوە . وە کەسانێ کە خوا بازێکیانی مەسخ کردەوەو کردنی بـــە بەراز وەکو ئەوانە کە لە مەسئەلەی (مائدە)کەی عیسادا کوفریان کرد ، وە یاخود ئەو یەهوودە نافەرمانانە کە جوانەکانیان مەسخ کراوەو بـــوون بـــە مەیموونو پیرەکانیان کران بە بەرازو کەسێکی وا کە عیبادەتی کرد بـــۆ شەیتانو گوێرەکەی پەرست وە یاخود کاهینە نامەردەکانی پەرست .

★ (اولئِكَ شَرٌّ مَكاناً واَضَلُّ عَنْ سواءِ السَّبيلِ) : (٦٠) ★

ئەوانە کە خودای تەعالا لەعنەتی لێکـــردوون زۆر خراپتـــرن لـــە موسوڵمانەکانو زۆرتر دوورکەوتوونەوە لە ڕێگەی ڕاستو گومڕاتـــرن لە خوصووصی ڕێگاوە .

★ (واِذا جاؤُكُمْ قالُوا : آمَنَّا) : ★

ئەو جوولەکانە لە کاتێکا دێنە بۆ لای تۆ ئەڵێن ئیمانمـــان هێنا بـــە خوداو پێغەمەری خودا .

★ (وقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وهُمْ قَدْ خَرَجوا بِهِ) : ★

وەئحاڵ ئەو جوولەکانە بە کوفرەوە داخڵی حوزووری تـــۆبـــوونو هەر بەو جۆرەیش بە کوفرەوە دەرچوون .

★ (واللهُ اَعْلَمُ بِما كانُوا يَكْتُمونَ) (٦١) ★

وە خودای تەعالا عالمترو زاناترە بەو کردەوە نابارانەو بەو وتـــارە ناهەمواڕانە کە ئەوان ئەیانکەن .

★ (وتَرى كَثِيراً مِنْهُمْ يُسارِعونَ في الاِثمِ والعُدْوانِ) : ★

وە گەلێ کەس لەو جوولەکانە یا لەو منافقانە ئەبینی کە پەلە ئەکەن لە خواردنی مالّی حەرامدا بە بێ ترس‌و پەلەپەل ئەکەن لە ستەمکردنا •

★ (واَكْلِهِمُ السُّحْتَ) : ★

وە پەلە ئەکەن لە بەرتیل‌خواردنا کە زۆر حەرامە •

★ (لبِئْسَ ما كانُوا يَعْمَلونَ) : (٦٢) ★

بە تەئکید بزانن کە زۆر خراپ‌و ناپارە ئەو کردەوانە کە ئەوان ئەیکەن • یا پەلەپەل ئەکەن لە گوناهکردن‌و دوژمنایەتی ئەوانەدا کە لەسەر حەق‌و راستی ئەڕۆن‌و لە خواردنی مالّێ کە حەرام بێ وە ئەم خووەو ئەم کردەوە ناپارە زۆر ناهەمواڕە •

★ (لولا يَنْهيهُمُ الرَّبّانِيّونَ والاحبارُ عن قَوْلِهِمُ الاِثْمَ واَكْلِهِمُ السُّحْتَ) ★ :

ئەوە بۆچی پیاوە خوداناسەکانیان ـ بە داوای خۆیان ـ وە پیاوە زاناکانیان مەنعی ئەو یەهوودانە ناکەن لە وتاری ناشیرین‌و موخالیف بۆ ئایین‌و لە خواردنی ریشوەو بەرتیل ؟

★ (لبِئْسَ ما كانُوا يَصْنَعونَ) : (٦٣) ★

زۆر خراپە ئەم یاسایە کە بە دیقەت دایانمەزراندوە بۆ خۆیان کە وەها زاق‌زاق ئەڕوانن بەو کردەوە ناپارانەو ئەو ڕەفتارە ناهەمواڕانە کە لەبەر چاویانا ئەکرێ‌و بە قەطعی وەکو کەڕو لاڵ بێدەنگ داکەوتوون •

★ (وقالَتِ اليَهُودُ : يَدُ اللهِ مَغْلولَةٌ) : ★

جوولەکە بێ شوعوورەکان ئەڵێن : دەستی خودا زنجیرکراوەو مەنعکراوە لە مالّ سەرفکردن بۆیە ئەوەندە مالّ سەرف ناکا کە هەموو کەس دەوڵەمەند ببێ •

★ (غُلَّتْ اَیْدِیهِمْ ولُعِنُوا بِما قالُوا) : ★

یا خوا دەستی ئەو جوولەکانە زنجیر بکرێ و دوور بخرێنەوە لە رەحمەتی خودا لەسەر ئەم قسە قورسە بێ مەعنایانە •

★ (بَلْ یَداهُ مَبْسُوطَتانِ) : ★

بەڵکو هەردو دەستی خودا کراونەتەوە •

★ (یُنْفِقُ کَیْفَ یَشاءُ) :★

وە سەرفی دارایی و پایەو مایە ئەکا هەرچۆنێ خواستی هەبێ ، بەڵام خودا لەسەر حیکمەتی خۆی یاسایەکی داناوە بۆ گیانلەبەر بە تایبەتی بۆ ئادەمیزاد کە بریتیە لە یاسای فێربوون بە عیلم و صەنعەت و تێکۆشین بۆ وەرگرتنی دەسکەوتی باش ، جا هەرکەس یا هەر کۆمەڵێ لەسەر ئەم یاسا رۆیشتن بە رێگەدا غالبا سوودی زۆری لێ وەرئەگرن • ئەمە لە ناحیەیەکەوە لە لایەکی تریشەوە خودا خۆی عالەمی دروستکردوەو ئەفرادی گیانلەبەرەکانیشی دروستکردوەو ئەزانێ حاڵیان چۆنەو چی مونسبە بە حاڵیان وە ئەم تەمیزە لە سەر ئەو حیکمەتەیەو غەیری خودا کەس ئەوە نازانێ • (بناء علیه) حەقی قسەکردنیان نیەو هەرچی بڵێین زیادو بێ سوودەو زیانی هەیە بۆ خۆیان •

★(ولَیَزِیدَنَّ کثیراً مِنْهُمْ ما اُنْزِلَ اِلَیْکَ مِنْ ربِّکَ طُغْیاناً وکُفْراً) ★

وە ئەم قەومی یەهوودە ئەوەندە حەسوودو نامەردن حەسوودی ئەبەن بە بەشو بارەی هەموو کەسێو زیاد ئەکا بۆ گەلێ لەوانو بۆ زۆربەی ئەوان ئەم ئایاتە کە لە لایەنی خوداوە دێنەخوارەوە بۆ سەر تۆ زیاد ئەکا بۆیان طوغیانو کوفرو لادان لە ئەمری خودا •

★ (واَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوةَ والبَغْضاءَ اِلى يَوْمِ القِيامةِ) : ★

وە دوژمنایەتیمان خستوەتە ناو بەینی ئەم کۆمەڵی بەنی ئیسرائیلەوە بازیکیان لەگەڵ بازیکیان بە دڵ ڕیکناکەون هەتا ڕۆژی قیامەت • وە بازێ فەرموویانە مەعنای ئەم ئایەتە ئەمەیە کە ئێمە عەداوەتمان خستوەتە ناوبەینی گاورو جوولەکەو ئەم دوو کۆمەڵە عەداوەتیان لە ناوا ئەبێ تا قیامەت • وە ئەم فەرموودە زۆر موافیقی واقیعە ، چونکی جیدالو دوژمنایەتی لە بەینی نەصارای ئەوروپاو جوولەکەی ئەو ولاتەدا بە ئاشکرا دیارە •

★ (كُلَّما اَوْقَدوا ناراً لِلْحَرْبِ اَطْفَأَها اللهُ) : ★

جا لەم قەومە بێ ئەخلاقە مەترسن بە تووڵی زەمان هەر کاتێ ئاگرێکیان بۆ حەرب هەڵگیرساندبێ خودای تەعالا کووژاندوویەتیەوە •

★ (ويَسْعَوْنَ في الاَرْضِ فساداً) ★

لەگەڵ ئەوەیشا هەمیشە سەعی ئەکەن بۆ ئەوە کە فەساد بەرپا بکەن لە عەرزا ، وە بە تایبەتی لە عەرزێکدا کە پەیڕەوانی حەزرەتی محەمەد ــ د ــ بێ •

★ (واللهُ لا يُحِبُّ المُفْسِدِينَ) : (٦٤) ★

ئەوەیش بزانن کە خودای تەعالا ئەوانی خۆش ناوێ ، چونکی ئەوان فاسیدنو ئیفسادیش ئەکەنو خودای تەعالا موفسیدی خۆش ناوێ •

★ (ولَوْ اَنَّ اَهْلَ الكِتابِ آمَنوا واتَّقَوْا لكَفَّرْنا عَنْهُمْ سَيِّآتِهِمْ ولاَدْخَلْناهُمْ جنَّاتِ النَّعِيمِ) (٦٥) ★

واتە : ئەگەر ئەهلی کیتاب ئیمانیان بهێنایە بە ئایینی ئیسلامو خۆیان بپارازتابێ لە گوناهە ئەوە ئێمە بە کەرەمی خۆمان گوناهە گەورەکانیانمان دائەشاردو داخلی بەهەشتمان ئەکردن کە ماوای ڕەزامەندی ئێمەی تیایە •

★ (ولَوْ اَنَّهُمْ اقامُوا التَوْرِيةَ والاِنْجِيلَ وما اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ) : ★

ئەگەر لە شەرتێکدا ئەم ئەهلی کیتابە ئیمانیان بهێنایە بە حەقیقەتی ئیسلامو ئیحتیرامی تەورات‌و ئینجیلیان راست بگرتایەو ئیحتیرامی ئەم فورئانەیان بگرتایە کە وەکو هاتوەتە خوارۆ بۆ سەر محەمەدو ـ د ـ پەیرەوەکانی بۆ ئەوانیش هاتوە •

★ (لاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ ومِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ) : ★

ئەوەندە خودا جەزای ئەدانەوە کە لە واریداتی ئاسمان‌و بەرەکانی عەرزی سوودیان وەرئەگرت‌و ئەیانخوارد •

★ (مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ) : ★

لەم ئەهلی کیتابەیە کۆمەڵێ کە موقتەصیدو میانەکارن‌و بە عەدالەت‌و راستی ئەرۆن بە رێدا •

★ (وكَثِيرٌ مِنْهُمْ ساءَ ما يَعْمَلونَ) : (٦٦)

و زۆریشیان خراپە ئەو کردەوەیە کە ئەوان ئەیکەن ، واتە بەشی زۆریان بەدخوو خراپەکارن •

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : ئەو واتە کە دەستی خودا زنجیرکراوە بازێ لە موفەسیرەکان فەرموویانە واتەی (فەنحاصی کورِی عازوراء) بووە وەختی خۆی دەوڵەمەند بوو وە گەلێ هاومااڵی دەوڵەمەندیشی بوو لە جووەکەکان چونکی بە هەموو نەوعێ دەستیان ئەرۆیشت لە تیجارەت‌و ئاڵو وێرا لە

ناو عەرەبەکانا ، پاش ئەوە کە حەزرەت ـ د ـ هاتە مەدینەی مونەوەرەو دینی ئیسلام دەستی کرد بە بلاوەبوونو وەزعی ژیان گۆڕاو خەڵکی چاویان کرایەوە مەیدانی ئەو تیجارەتە پێشوە بۆ جوولەکەکان نەماو دارایی و ماڵیان کەم بوەوە ، جا فەنحاص بە شێوەی عەنادو تەشائوم بە هاتنی دینی ئیسلامو تووڕە بوون لە خودای تەعالا ئەو قسە ناپارە بێ مەعنایە بەدەما هاتو لەبەر ئەوە کە کابرا لە ناو جوولەکەکانا ناوو نیشانێکی هەبوو قسەکە نیسبەت درا لە هەموویان •

وە بازێ لە موفەسسیرەکان فەرموویانە : کە حەزرەت ـ د ـ هاتە مەدینەی مونەووەرەو جارجار داوای یارمەتی لە جوولەکەکان ئەکرد بۆ ئەوە کە (دیە) خوێنی کوژراوی هەڵە بدرێ هەروا داوای ئەکرد لە خەڵك کە یارمەتی فەقیرو بێ نەواکان بدەنو ئەمەی بە (قرض الحسنه) دائەنا گوایە ئەمە قەرزدانە بە خودا •• جوولەکەکان ئەمەیان ئەکرد بە هەل : بۆچی خودا داماوەو بێ ماڵە هەتا یەکێ قەرزی پێ بدا ؟ وە بازێ بە بێ شەرمی ئەیانوت : نەخەیر دەستی لە زنجیرایە ناتوانێ دەریان بێنێو ماڵ دەربکا بیدا بە فەقیرو هەژارەکان ! وە بەم جۆرە واتە بێشەرمانە رایانئەبواردو ئیتر بیریان نەدەکردەوە لە مێژووی ئوممەتی خۆیان کە چەن دەوری فەقیریو داماوییان بەسەرا هاتوەو خودایش هەر عەینی خودایەو بیریان نەدەکردەوە کە خودا دنیای لەسەر یاسای ئەسباب داناوە وە هەرکەس مەیدانی هاتوچۆو تیجارەتی نەبێ یاخود منداڵو بێ سەرو پێ بێ ، یاخود غەریبو بێکەس تا ماوە پێویستی هەیە بە یارمەتی لە لایەنی ئادەمیزادە دامەزراوەکانەوە ئەم قسەیانە بە دەمدا ئەهات ، جا خودای تەعالا بە شیددەت لەعنەتی لێکردنو ڕەدی قسەکانی کردنەوە •

دووەم : بزانن کە لە قورئانی پیرۆزا گەلێ جار نیسبەتی (ید) دەست دراوە بۆ لای خودا ، جا بازێ جار بە تەعبیری (مفرد) وەکو (ید الله فوق ایدیهم) ، وە بازێ جار بە تەعبیری تەثنیە وەکو (بل یداه مبسوطتان)وە

بازێ جار بە تەعبیری جەمع وەکو (اولم یروا انا خلقنا لهم مما عملت ایدینا انعاما) •• وە (مجسمە) کان بە ئاشکرا نیسبەتی (ید)و جیسمیەت ئەدەن لە زاتی باری تەعالا •

وە عالمە بەرزەکان لەم باسەدا دوو بەشن : بەشێکیان ئەڵێن : ئەو یەدە کە نیسبەت دراوە لە زاتی باری نابێو بە عەقڵ مەحاڵە عیبارەت بێ لەو جیسمە مەخصووصەو ئەو تەرکیبە مەعلوومە ، ئێمە ئیمانمان هەیە بەوە کە خاوەن (یەدە) بەڵام زانستی وەزعەکەی حەواڵەی عیلمی خودا ئەکەین • نە ئەڵێین دەستی یە ، نە ئەڵێین وەکو دەستی ئێمەیە • بەڵکو بە ئەدەب (لا تعطیل ولا تشبیه) ئیمانمان بە یەد هەیە ئیتر حەواڵەی خۆیەتی (لیس کمثله شیء)وە ئەمە بیروباوەڕی سەلەفی صاڵحە •

وە بەشی دووەمیان ئەڵێن : قورئان نازڵبوە بۆ ئیرشادی ئادەمیزادو باقی خاوەن تەکلیفەکان وە لە عورفو عادەتا زۆر وتار بەکار ئەبرێ هەمووی رێكو رەوانێو مەعنای زاهیریشیان مەقصوودە وەکو ئەڵێن : فلاّنە گەورە دەستی زۆر دریژە ، وە یا لە هەموو مەجلیسێکدا کە باسی بازە شتێك ئەکرێ یا خود چاوی فلاّن دوور بینە ••• هەروا بەم شێوە کەلیمەی (یەد) بەکاردێ بۆ مەعنایێ کە موناسب بێ • ئیستە ـ مەثەلا ـ لە قورئاندا دەست بەکار هاتوە بۆ ئەو عوضوە تایبەتیە وەکو (فاقطعوا ایدیهما) ، وە بۆ مەعنای نیعمەت وەکو ئەڵێن : (لفلان عندي يد أشكره عليها) ، وە بۆ مەعنای قوەتو هێز وەکو (اولی الایدي والابصار) ، وە بۆ موڵك وەکو ئەڵێیت : (هذا البستان في يد فلان ای في ملكه) ، وە بۆ مەعنای غایەتو ئیهتیمام بە شت وەکو ئەڵێیت : فلاّن کەس ئەو شتەی گرتوە بە دەستو دڵەوە ••• وە ئێمە لە هەر شوێنێکا کەلیمەی (یەد) بەکارهات ئەو مەعنایە لێ ئەگرین کە موناسبی ئەو شوێنە بێ خواە (یەد) موشتەرەك بێ لە بەینی ئەو مەعنایانەدا یا مەجاز بێ وە بە هەر حاڵ قەرینە لەسەر ئەو مەعنایە لە کاتی ئیستیعمالا هەیە ، ئەگەر یەکێ

تەماشای بکا وە لەسەر ئەو ئیعتیبارە ئەڕۆین • وە ئەگەر کەسێ بڵێ : (یەد) هەر مەعنایەکی ببێ (تەثنیە) هەڵناگرێ کەوابێ هۆی تەثنیەکردنەوە لە غەیری عوضوی مەخصووصدا نیە •

ئەڵێین : یەکەم موعارەضەی ئەم قسەیە ئەکەین بەوە ئەگەر (یەد) عوضوی تایبەتی بێ هۆی جەمعکردنەوەی نیە دەی بۆ ئەفەرموێت : (وخلقنا لهم مما عملت ایدینا) بە تەعبیری جەمع ؟ وە عەلاوەی ئەمە ئەڵێین : هۆی تەثنیەکردنەوەی یەد تەماشاکردنی قووەتی سەلبو ئیجابە وەکو (ئیعانە) بە هێزە (ئیهانە)یش بە هێزە ، کەوابوو تەثنیەکردنەوەی (یەد) بە مەعنای قووەت ـ مەثەلا ـ مەعقوولو راستە •

هەروەها هەر کەلیمەیێ لەم بابەتە بەکارهاتبێ لە قورئانی پیرۆزا کە ظاهیرەن بۆ خودا دەست نەدا ئەم باسانەی تێدایە ، وە ئێمە کە لە ئەهلی تەئویلین وەها تەئویلیان ئەکەین وە موسوڵمانان ئیرشاد ئەکەین (والحمد لله علی ذلك) •

سێهەم : ئەم چەن ئایەتە پیرۆزە بە ئاشکرا دەڵاڵەت ئەکەن لەسەر ئەوە کە قەومی جوولەکە گەلێ مادیو عادی بوون ، وە لە وتاری ناشیرینو کرداری نابار دەسبەردار نەبوون،وە قەومێکی خاوەن ڕەزیلەی لە حەڵك زیاتر بوونو عەداوەتو ڕقەبەریو کینەکاری لە ناویانا زۆر بوە ، چ بیسبەت بە موسوڵمانانو چ نیسبەت بە خۆیان بازێکیان لەگەڵ بازێکیانا ، وە یەهوود لەگەڵ نەصارادا • وە هەمیشە مەشغووڵی پەلەپەڵکردن بوون لە مەیدانی قسەی ناهەموارو خواردنی حەرامو کردەوەی ناوانباریدا ، وە گەلێ موشاغەبەچیو شەڕەنگێزو ئاشووباوی بوون لەگەڵ ڕەهبەراناو لەگەڵ هاومااڵی خۆیانا ، وە لەگەڵ دراوسێیانا ، وە ئەمانە وەکو (سەرەتان) وەها فیتنەیان ریشەدارو بەردەوامو ئێشگەیێنە بە ئادەمیزادو بە تایبەتی بە موسوڵمانان • وە لەگەڵ ئەمەدا کە هەمیشە شەڕەنگێز بوون لە دنیادا قەت کاریان تەواو نابێو هیچیان بە هیچ نابێ ، وە

لە ئەنجاما مەقهوورو سەرکز دائەکەون ، وە ئەم نفووزو دەسەلاتە ئیستە هەیانە دەسەلاتی خۆیان نیەو بە هۆی بێگانەکانەوەیە کە لەبەر سوودی خۆیان ئەم بەردەیان داناوە لەسەر دڵو سینەی موسوڵمانانو لەسەر (بیت المقدس) دانیشتوونو بە وێنەی گورگی برسی ئەڕوانن بۆ نیلو فوراتو بۆ مەدینەی مونەوەرە • وە بە قەطعی بزانن بە هێزی ئایەتی (وان عدتم عدنا) کە شەرت هاتەجێ جەزاکەی حازرەو خودای تەعالا لەسەر وەعدەی خۆی ئەگەڕێتەوە بۆ سەریانو سەریان پێ شۆڕ ئەکاتەوە (انشاء الله) •

فەرموودەی خودا : (یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیك)

موسلیم ریوایەت ئەکا لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ئەفەرموێت : غەزامان کرد لەگەڵ حەزرەتا ــ د ــ غەزایێ لە جانیبی ولاتی نەجدەوە حەزرەتمان پێگەیشت لە شیوێکدا کە داری (عضا)ی زۆر بوو ، جا حەزرەت دابەزی ئیسراحەتی کرد لە ژێر داریکداو شمشێرەکەی هەلاوەست بە لقێ لەو دارەداو خەڵك بلاوەیان کرد هەر کەسێ بۆ سێبەری دارێ •

جابیر ئەڵێت : پاش ئەوە حەزرەت هات بۆ لامان فەرمووی : پیاوێ هات بۆ سەرمو من لەو کاتەدا نوستبوومو شمشێرەکەمی هەڵگرتو بە سەرمەوە راوەستا ، بە خۆم نەزانی هەتا شمشێرەکەمی بە رووتی گرتو بانگی لێکردم : کێ رزگات ئەکا لە دەستی من ؟

منیش وتم : (الله) • دووبارە وتی : کێ لە دەستم رزگارت ئەکات ؟!

من وتم : (الله) • فەرمووی : لە پاش ئەمە شمشێرەکەی کردەوە بە کیلانەکەیا کابرایش ئەوەتانێ لە لامان دانیشتوە •

لە ریوایەتێ ترا لە غەیری موسلیمدا ئەڵێ : لە کاتێکا ئەو وتی : کێ رزگارت ئەکا لە دەستی من منیش وتم (الله) ، کابرا شمشێرەکەی لە

دەست داکەوتو من هەڵمگرت • ئەمجار من وتم : کێ تۆ نەجات ئـــەدا لە دەستی من ؟ ئەویش وتی : عەفوی خۆت . جا حەزرەت عەفوی کرد جا ڕۆیشتەوە بۆ ناو عەشرەتەکەی خۆی پێی وتن :

من لە لای (خیر الناس)ەوە هاتووم بۆ لاتان • ئەڵێن کابرا موسوڵمان بو لەگەڵ قەومەکەیا •

وە قازی (عیاض) لە کتێبی (شفا)دا ئەڵێت : ئـــەو شەخســـە ناوی (غورث) بوو وە حەزرەت عەفوی کرد •

وە موسلیم ریوایەتی کردوە لە عائیشەوە ــ خ ــ فـــەرموویەتـــی : شەوێ پێغەمەر ــ د ــ نەدەنوست فەرمووی : خۆزگا پیاوێکی صاڵح لـــە ئەصحابەکانم ئیشەو حەراسەتی بکردمایە • ئەونەمانە زانـــی تەقـــەی چەکمان بیست ! حەزرەت فەرمووی : کێیە ؟ ئەویش وتی : سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص • حەزرەت فەرمووی : بۆچی هاتـــی بۆ ئێـــرە ؟ وتـــی : لە خۆمەوە ترسێ کەوتە دڵمەوە لە خوصووصی حەزرەتەوە وا هاتووم بـۆ ئەوە حەراسەتی بکەم ، جا حەزرت ــ د ــ دۆعای بۆ کرد •

وە لە غەیری صەحیحی موسلیمدا ریوایەتی کردوە ئەڵێ : لەو کاتەدا کە ئێمە لەو شەوەدا قسەمان ئەکرد دەنگی چەکم بیست ، جا حەزرەت ــ د ــ فەرمووی : کێیە ؟ وتیان : سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصو حوذەیفەی کوڕی یەمان ، هاتووین بۆ ئەوە حەراسەتی تۆ بگرین ، پاش ئەوە حەزرەت ــد ــ نوست بە نەوعێ دەنگی سینەمان ئەبیست • وە ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، جا حەزرەت سەری لە قوبەکەی خۆی هێنا دەرەوە وە فەرمووی : ئـــەی مەخلووق بڕۆنەوە لاچن • بە ڕاستی خودا پارازتوومـــیو موحتاجـــی حەرەس نیم !

جا خودای تەعالا فەرموویەتی :

★ (یا اَیُّها الرَّسولُ بَلِّغْ ما اُنْزِلَ اِلَیْكَ مِنْ رَبِّكَ) : ★ ئەی پێغەمەری خۆشەویست هەرچی نازڵکراوە لە لایەنی منەوە بۆ

تۆو تۆیش ئەبێ تەبلیغی بکەی هەمووی تەبلیغ بکە بەوانە کە موکەللەفن •

★ (وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ) : ★

وە ئەگەر ئەمە نەکەی ئەوە بزانە کە تۆ ریسالەتی خودات نەگەیاندوە بە خەڵک •

★ (وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) : ★

وە خودای تەعالا تۆ ئەپارێزێ لە زیانی ئادەمیزاد •

★ (اِنَّ اللهَ لا يَهْدِي القَوْمَ الْكافِرِينَ) : (٦٧) ★

بە ڕاستی خودای تەعالا کۆمەڵی کافران هیدایەت نادا •

وە پێویستە بزانن ئەم ئایەتە نەصە لەوەدا کە هەر حوکمێ لە ئەحکامو ئادابی ئیعتیقادیو عەمەلی کە خودا ناردوونی بۆ پێغەمەر ـ د ـ پێغەمەر بە تەواویو ڕەسایی گەیاندوونیو قەت حوکمێکی لە ئەحکام نەشاردوەتەوە لەم ئومسەتە . وە هیچکەس ئیختیصاصی نەبوە بە حوکمێکەوە بەم مەعنا کە ئەو حوکمە هەر بۆ ئەو بووبێو بۆ کەس نەبووبێ ؛ چونکە لە صیفاتی واجبەی حەزرەتە (صیدق) و (فەطانەت) و (ئەمانەت) واتە ڕاستی لە وتاراو زیرەکیو هۆشیاری لە کردارا وە ئەمینی لە گەیاندنی ئەحکامدا •

فەرموودەی خودا : (قل یا اهل الکتاب)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو جەریر ڕیوایەت ئەکەن لە ئیبنو عەبباسەوە ـ خ ـ ئەڵێت : ڕافیعی کوڕی حاریثەو سەلامی کوڕی حوڕەیلەو مالیکی کوڕی صەیف هاتن بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ عەرزیان کرد : ئەوە نیە کە تۆ باوەڕت وایە وای لەسەر دینی ئیبراهیمو باوەڕت هەیە بەو کتێبە لە لای ئێمەیەو شایەتی ئەدەی بەوە کە حەقەو لە لایەنی خوداوە هاتوە ؟ فەرمووی : بەڵێ باوەڕم وایە • وتیان : ئەی بۆچی ئێمە باش نین لە لای ئێوە ؟ فەرمووی : لە بەر ئەوە بازێ ئایاتی تەوراتتان شاردەوە لە

خەڵك‌و ئینكاری ئەكەن ، ئەوەتانێ كە نیشانەی راستی‌و حەقانیەتی دینی ئیسلامی تیایەو ئێوە باوەڕی پێ ناكەن •

جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو خودا فەرمووی :

★ (قُلْ : یا اَهْلَ الكِتابِ لَسْتُمْ على شَیْءٍ حتَّى تُقِیموا التَّوریةَ والاِنْجِیلَ ومَا اُنْزِلَ اَلَیْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ) : ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو یەهوودانەو بەو نەصرانیانە : ئێوە لەسەر هیچ دینێكی حەق نین هەتا بە ساغی تەورات‌و ئینجیل راست نەكەنەودو دەریان نەبڕن‌و ئیعلانی ئەوە نەكەن كە وا لە تەورات‌و ئینجیلدا لە خوصووصی دینی ئیسلامەوە ، ئەودیە لە تەوراتا ئەآیەت : نووری كەرەمی خودا لە كێوەكانی (فاران)دا دەرئەكەوێ‌و دنیا رووناك ئەكاتەوە ؟ وە مەبەس كێوی حیجازە ، وە باسی نیشانەی رەفیقەكانی حەزرەتی محەمەد ـ د ـ لە سیفری (شعیا)دا كراوە وە ئێوە ئەمانە ئەشارنەوە ! وە لە ئینجیلدا عیسا ـ د ـ موژدەی داوە بە هاتنی حەزرەتی محەد ـ د ـ وە ئێوە موبالات ناكەن‌و ونیان ئەكەن •

★ ولَیَزِیدَنَّ كَثِیراً مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَیْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغیاناً وكُفْراً) : ★

وە بە راستی ئەو ئایاتە كە ڕەوانە ئەكرێن بۆ سەر تۆ لە لایەنی خودای تەعالاوە هەر طوغیان‌و كوفرو زیادەڕەوی لە گومڕاهیدا زیاد ئەكا بۆ زورمەی ئەو یەهوودو نەصارایە •

★ (فَلا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِینَ) (٦٨) ★

ئیتر غەم مەخۆ لەسەر لادانی ئەو كۆمەڵە كافرە بەدبەختانە •

★ (اِنَّ الَّذِینَ آمَنوا والَّذِینَ هادُوا والصَّابِئُونَ والنَّصارى ـ مَنْ آمَنَ بِاللهِ والْیَوْمِ الآخِرِ وَعَمِلَ صالِحاً ـ فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلا هُمْ یَحْزَنُونَ) : (٦٩) ★

به راستی ئه‌و که‌سانه که هاتوون ئیمانیان هێناوه به تۆ ئـــه‌وانـه رزگار بوون له شه‌قاوه‌تو چوونه‌ته ناو کۆمه‌ڵـی خـــاوه‌ن ســـه‌عاده‌تو به‌ختیارانه‌وه‌و له قیامه‌تا ترسیان له مانه‌وه‌ی ئاگری دۆزه‌خ نیه‌و دڵگرانیو زویریشیان نیه بۆ شتێ له ده‌ستیان ده‌رچووبێ ، وه ئه‌و که‌سانه‌یش کـــه مه‌نسووبی یه‌هوودین‌و ئه‌و که‌سانه‌یشی که به صائیبه مه‌شهوورن‌و ئه‌وانه‌یش به نه‌صارا ناسراون هه‌رکه‌س له‌مانه ئیمانی به خودای تاق‌و ته‌نیا ببێ‌و بـه وێنه‌ی جوولەکه‌کان عوزه‌یر به کوڕی خودا حسێب نه‌که‌ن‌و به وێنـــه‌ی صابیئه پێشوه‌کان نیسبه‌تی ته‌ئثیر له ئه‌ستێره نـــه‌ده‌ن‌و ، بـــه وێنـــه‌ی گاوه‌رەکان عیساو مه‌ریه‌م به خودا دانه‌نێن ، وه ئیمان‌و باوه‌ڕیان ببـــێ بـه ڕۆژی ئاخیره‌ت به ڕووی راستی نه‌ك وێنه‌ی جوولەکه‌کان کـه ئه‌ڵێـــن : به‌هه‌شت هه‌ر بۆ جوولەکه ئه‌بێ ! وه نه‌ك وێنه‌ی صابیئه‌و نه‌صارا کـــه ئه‌ڵێن : به‌هه‌شت هه‌ر بۆ ئه‌وان ئه‌بێ ! وه کرده‌وه‌ی باش بێ ، وه ئـــه‌و ره‌فتارانه که دینی ئیسلام به‌خراپی ئه‌زانێ ته‌رکی بکه‌ن‌و ئه‌و ره‌فتارانـــه که به باشی ئه‌زانێ بیکه‌ن • یانی بێن داخڵی یاسای دینی ئیسلام ببن ئه‌وه ئه‌وانیش وه‌کو باقی موسوڵمانه‌کان نه ترسیان هه‌یه له مانه‌وه‌ی ئه‌بـــه‌دی له دۆزه‌خاو نه زویر ئه‌بن له‌وه‌ی که له ده‌ستیان ده‌رچوه ، چونکه دنیـــای رابوردوو له لای پایه‌ی به‌رزی قیامه‌تا له‌وانه نیه غه‌می بۆ بخورێ •

★ (لَقَدْ اَخَذْنا مِيثاقَ بَني اِسْرائِيلَ) : ★

به راستی عه‌هدو په‌یمانمان له به‌نی ئیسرائیل وه‌رگرت له‌سه‌ر ده‌وامی پیرو باوه‌ڕی راست‌و په‌یڕه‌وی پێغه‌مه‌ره‌کان •

★ (وَاَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ رُسُلاً) : ★

وه چه‌ند ره‌هبه‌ریشمان ره‌وانه کرد بۆ لایان بۆ ئه‌وه که ئیرشادیـان یکه‌ن بۆ دین‌و پێویستی دین ، که‌چی ئه‌و به‌دبه‌ختانه په‌یمانه‌که‌یان شکاندو عه‌هدیان فه‌رامۆش کرد •

★ (كُلَّما جاءَهُمْ رسولٌ بِما لا تَهْوى اَنْفُسُهُمْ فَرِيقاً كَذَّبُوا وفَرِيقاً يَقْتُلُونَ) : (٧٠) ★

کەچی هەر کاتێ پێغەمەرێ ئەهات بۆ لایان لەگەڵ ئادایێکی وەها کە نەفسیان پێی خۆش نەبوایە ئەو چارەڕەشانە تاقمێکیان لە پێغەمەرەکان بەدرۆ ئەخستەوەو باوەڕیان پی نەدەکردنو تاقمێکیشیان ئەکوشتن •

★ (وحَسِبُوا اَلاَّ تَكونَ فِتْنَةٌ) : ★

وە گومانیان وابو کە لە جەزای ئەو بێباوەڕی بە رەهبەرانەو کوشتنی ئەو پێغەمەرانە لە لایەنی خوداوە هیچ جەزاو جەفاو دەردو بەلایێ نابێ بۆیان •

★ (فَعَمُوا وصَمُّوا) : ★

جا کوێر بوون لە تەماشاکردنی کارەساتی جیهانو رووداوی عیبرەتی زەمانو کەڕ بوون لە بیستنی ئامۆژگاری رەهبەرەکان •

★ (ثُمَّ تابَ اللهُ عَلَيْهِمْ) : ★

لە پاشان تەوبەیان کرد لەو گوناحە کە کردوویانەو خودایش تەوبەی لێ قەبوڵ کردن •

★ (ثُمَّ عَمُوا وصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ) : ★

لە پاشان هەم وەکو جاری پێشوو زۆریان کوێرو کەڕ بوونەوە لە تەماشاکردنی هۆی عیبرەتگرتنو لە بیستنی ئامۆژگاری هەروا ئەم سەرکێشیە لە ناویانا کۆنەو نوێ کەوتەوە هەتا ئەم چەرخەیش کە حاڵو کردەوەیان وا لە پێش، چاوتا •

★ (واللهُ بَصِيرٌ بِما يَعْمَلونَ) : (٧١) ★

وە خودای تەعالا بینایەو چاوی وا لەو کردەوانەوە کە ئەوان ئەیکەن • ئەمە کە باسمان کرد بۆت وەزعی جوولەکەکان بوو وە وەزعی گاورەکانیش ئەمەیە کە باسی ئەکەین •

★ (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ هُوَ المَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ) : ★

بە راستی کافر بوون بە خوداو لە ریزی کافرانا نووسران ئەو کەسانە کە وتیان بە راستی زاتی خودا هەر عەینی عیسای کوڕی مەریەمەو خوداو عیسا بوون بە یەك زات وەکو تاقمی (یعقوبیە) لە گاورەکان کە بیروباوەڕیان لەسەر (اتحاد)ەو ئەڵێن زاتی خوداو عیسا یەك زاتن •

★ (وقالَ المَسِيحُ : يا بَنِي اِسرَائِيلَ اعْبدوا اللهَ رَبِّي وَ رَبَّكُمْ) : ★

لەگەڵ ئەوەیشدا عیسای کوڕی مەریەم ئامۆژگاری باشی کردنو کەنیسەی حەقی نیشاندانو فەرمووی : ئەی بەنی ئیسرائیل عیبادەت بکەن بۆ زاتی خودا کە پەروەردگاری منەو پەروەردگاری ئێوەیەو هاوڕێو شەریك بۆ خودا قەرار مەدەن •

★ (اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ ومَأْويهُ النَّارُ) : ★

وە تەهدیدی کردنو فەرمووی : بە راستی هەرکەسێ شەریك و هاوڕێ بۆ خودا قەرار بدا ئەوە بە راستی خودا بەهەشتی حەرام کردوە لە سەری و مومکین نیە بڕواتە ناویەوەو جێگەو ماوای ئەو کەسە ئاگری دۆزەخە •

★ (ومَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ) : (٧٢) ★

وە بۆ ئەوانە کە لە ستەمکارانن یارمەتیدەر نیە لە کاتی هاتنی سزای خودادا • •

★ (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ ثَالِثُ ثَلثَةٍ) : ★

جا هەر وەکو ئەو گاورانە کە وتیان خودا بوە بە عیساو ئەو دوو زاتە بوون بە یەکێ ، هەروا کافر بوە ئەو کەسەیش کە وتی عیسا خودایەکەو

مەریەمیش خودایەکە ، وە خودایش سێهەمی ئەو سێ کەسەیە ، واتە خودا بوە بە سێ عونصورو سێ ئەصڵ ؛ یەکێکیان عیسایەو ، یەکێکیان مەریەمەو ، یەکێکیان خودایە ، وە ئەم بیرو باوەڕە شەڕەیش بیروباوەڕی دوو تاقمی ترە کە (ملکانیە)و (نسطوریە)ن لە گاورەکان •

★ (ومَا مِنْ اِلهٍ اِلاّ اِلٰه" واحِد") ★

وە نیە لە عالەمی وجوودا تاقە خوایە نەبێ کە هەر ئەو (واجب الوجود)ە بوونی بە حەق پێویستە ، هەیەو قەدیمەو باقیەو پێویستی بە کەس نیەو وێنەی نیەو زیندوو زاناو تەواناو خاوەن خواستەو بیسەرو بیناو گۆیایە ، وە هەر بۆ ئەوە عیبادەتو بەندەگیو هەر ئەوە کە پەروەردگاری هەرچی هەیە لە عالەما •

وە ئەو گاورانە کە ئەم بیروباوەڕە ناڕەوایانە دەرئەبڕن بە هەڵەدا چوون ؛ چونکی زاتی خودا مادەی نیە هەتا بازێکی لێ جیابێتەوەو بێ بە کەسێکی تر ، وە زاتی خودا هەمیشە بوەو ئەمێنێ هەتا هەتایە ، بەڵام ئەم عالەمی ئادەمیزادە هەمووی بەرباد ئەبێو شتی دەوامدار لەگەڵ بێ دەوامە نابن بە یەک ، وە زاتی خودا موحتاج نیە بە هیچ کەسو بە هیچ شتێ بەڵام ئەم ئادەمیزادە بە گەلێ شت موحتاجەو کەسێ کە بێنیاز بێ لەگەڵ کەسێک کە نیازمەند بێ نابن بە یەک • وە ئەگەر لە بەر موعجیزاتەکەی بەهەڵەدا چوون ئەبێ بزانن موعجیزات لە تەئثیراتی خودایەو بۆ هەر کەسێ لە پێغەمەران نەوعە موعجیزەیەکی خەلق کردوە ؛ وە ئەو موعجیزاتە لە خۆیانەوە نینو لە فەیضی زاتی خوداوەندو جیلوەی کەرەمی خوداو رژاندنی رەحمەت عامە بۆ هەموو خۆشەویستانی خودا لە ئەنبیاو ئەولیا •

★ (وانْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولونَ) : ★

ئەگەر ئەو گاورانە دەسبەردار نەبن لەو قسانە کە ئەیڵێن •

★ (لَيَمَسَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ) : (٧٣) ★

بە ڕاستی ئەدا لەو کەسانە کە کوفری خودا ئەکەنو بیروباوەڕی نابار دەرئەبڕن لە ناو ئەوانا عەزابێکی ناهەموار •

★ (افَلا يَتُوبونَ اِلَى اللهِ ويَسْتَغفِرونَه ؟ واللهُ غَفورٌ رَحِيمٌ) (٧٤) ★

ئایا پاش ئەم هەموو کارەساتە بەدبەختیە ناگەڕێنەوە بۆ لای خوداو داوای عەفوو چاوپۆشی لێ بکەن ؟ وە خودای تەعالا غەفوورو چاوپۆشو میهرەبانە لەگەڵ ئینسانا •

★ (ما المَسيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلاّ رَسولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ واُمُّهُ صِدّيقَةٌ) : ★

عیسای مەشهوور بە مەسیح کوڕی مەریەمی عەزراء هیچ نیە ئیللا پێغەمبەرێکی وەهایە کە لە عالەمەوە دیارە . مەعنای پێغەمبەر چیەو بە ڕاستی لە پێش ئەوا چەن پێغەمبەر ڕابوردوون کە نەسەبو حەسەبیان دیارە ، وە دایکی حەزرەتی عیسا کە مەریەمی عەزرایە یەکێکە لەو ژنە عابیدە ڕاستانە کە باوەڕیان هەبوە بە پێغەمبەرانو بە عالەمی غەیب •

★ (كانَا يَأْكُلانِ الطَّعامَ) : ★

حانی عیساو دایکی وابوە کە بە یاسای عادەتی ژیاوەنو خواردەمەنییان ئەخوارد •

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الآياتِ) : ★

جا تەفەککور بکە ئەی خۆشەویست بە چ شێوەیێ ئایاتو نیشانەی بەندەیی عیساو مەریەم بەیان ئەکەم بۆیانو تێیان ئەگەیەنم ئەم کوڕو دایکە پێویستیان بوو بە خواردەمەنیو بە بێ خواردەمەنی نەئەژیانو هەرکەسێ

موحتاجی خواردەمەنی بێ بۆ خودایی ناشێ ، هەروا کە موحتاجن بـــە خواردەمەنیو موحتاجن بە قەضای حاجەتو موحتاج بە خۆشۆرین • ••

★ (ثُمَّ انْظُرْ اَنّى يُؤْفَكُونَ ؟) (٧٥) ★

پاش ئەوە بڕوانە چلۆن ئەمانە دوور ئەخرێنەوە لە بیستنی قســـەی راست ؟

★ (قُلْ : اَتَعْبُدونَ مِنْ دُونِ اللهِ ما لاَ يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرّاً ولاَ نَفْعاً ؟) ★ :

ئۆ ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ بڵێ بەو نەصرانیانە : ئایا ئێوە شوعوورتان ئەوە قەبوڵ ئەکا کە عیبادەت بکەن بۆ غەیری خودای تەعالا بۆ ئەوانەی نە مالیکی زیانو نە خاوەنی سوودن بۆ ئێوە ؟ واتـــە ئـــەو کەسانە کە ئێوە ئەیانپەرستن لەسەر ئەساسی یەکیەتی لەگەڵ خودادا ، وە یا لەسەر ئەساسی جیاوازی لە خودا کەسێکن خۆیان لـــە نەبـــوونـــەوە دروستکراونو پێویستیان هەیە بەوەی کە ئادەمی موحتاجە پێـــیو لـــە واقیعدا (متصرف)و مالیك نین لە جیهانا بۆ سوودو زیان بۆ هیچ کەسێ وە شتی وا هەرگیز شیاوی ئەوە نیە پەرستیاری بکرێ •

★ (واللهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) : (٧٦) ★

وە خودای تەعالا هەر ئەو بیسەرە بۆ هەموو دەنگێو زانایە بە هەموو شتێ بە هەموو رەنگێو ئاگای لە نیازی ئێوە هەیەو جەزاتان ئەداتـــەوە بەوەی لایەق بێ •

★ (قُلْ : يا اَهْلَ الْكِتَابِ لا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ) ★

نۆ ئەی خۆشەویست بڵێ بەو گاورانە : ئەی خـــاوەن کیتابـــەکان زیادەڕەوی مەکەن لە دینەکەتانا بە ناحەق هەتا بێ بە ئیفراطو دامەپەڕن بۆ

لای خوارەوەیشی تا ببێ بە تەفریط ، وە مەڵێن بە حەزرەتی عیسا خودایە یاخود تێکەڵە لەگەڵ خودادا • (تعالی الله عن ذلك !) وە تەنزیلی پایەیشی مەکەنو بە کەمتر لە پایەی ڕەهبەری ڕاست تەماشای مەکەن •

★ (ولا تَتَّبِعُوا اَهْواءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ واَضَلُّوا كَثِيراً) : ★

وە مەکەونە شوێن ئەهواو ئارەزووی قەومێکی پێشووی وا کە گومڕا بوون لەمەوپێش و خەڵکێکی زۆریشیان گومڕا کرد •

★ ((وضَلُّوا عَنْ سَواءِ السَّبيلِ) : (٧٧) ★

وە ئیستە لە زەمانی دەرکەوتنی ئیسلامیشا لەگەڵ ئەم نوورە بەرزەدا ڕێگەی ڕاستیان وذکردوەو ئیمانیان نەهێنا پێت •

★ (لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنى اِسرائيلَ على لِسانِ داوُدَ وعيسى ابْنِ مَرْيَمَ) : ★

واتە : لەعنەت کراوە لەوانەی کە کافر بوون لە بەنی ئیسرائیلەکان جا ئەوانەیان کە بێئەمری خودایان کرد نە مەسئەلەی حورمەتی ڕۆژی شەممەدا کران بە مەیموونو ئەوانەیشیان کە بێئەمرییان کردو کوفریان دەربڕی لە کاتی نوزوولی مائیدەکەی حەزرەتی عیسادا گۆڕران بە بەراز •

★ (ذٰلِكَ بِما عَصَوْا) : ★

ئەمەیان لەبەر ئەوە بەسەرا هات کە عیصیانیان کرد •

★ (وكانُوا يَعْتَدونَ) : (٧٨) ★

وە حاڵیشیان وابوو تەجاوزیان ئەکرد بەسەر شەرعی خودادا •

★ (كانُوا لا يَتَناهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ) : ★

حاڵیان وەها بوو کە لە ناوی خۆیانا بازێکیان نەهی‌و مەنعی بازێکیان بەدەکرد لەو گوناهانە کە ئەکرانو موجامەلەیان ئەکرد لەگەڵ خاوەن تاوانەکانا •

★ (لَبِئْسَ مَا كانُوا يَفْعَلونَ) : (٧٩) ★

وەڵاهی زۆر خراپ بوو ئەوەی کە ئەوان ئەیانکرد •

بزانن! لەمئایەتە پیرۆزەوە دەرئەکەوێ کە هەر قەومێ لە کاتی دەرکەوتنی کردەوەی ناهەموارا بازێکیان تێدا نەبوو کە مەنعی ئەو خراپانە بکا ئەوە هەموویان گیرۆدە ئەبن ؛ خاوەن تاوانەکان لەبەر تاوان وە بێ تاوانەکان لەبەر تاوانی بێ دەنگ بوون لە مەنعی ئەو خراپانە •

★ (تَرى كَثيراً مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذينَ كَفَروا) ★

تەماشا ئەکەی ئەبینی گەلێ کەس لە ئەهلی کیتاب دۆستی ئەکەن لەگەڵ کافرە موشریکەکاناو ئەیانکەن بە برادەر •

★ (لَبِئْسَ ما قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللهُ عَلَيْهِمْ) : ★

زۆر شتێکی خراپە ئەوەی کە نەفسی ئەوان پێشی خست بۆ خۆیان کە ئەوەیش عیبارەتە لەوە کە خودا عاجز بوو لێیانو غەزەبی لێ گرتن •

★ (وفي الْعَذابِ هُمْ خالِدونَ) : (٨٠) ★

وە لە قیامەتیشا ئەمێننەوە لە عەزابا هەتا هەتایە •

★ (ولو كانوا يؤمنون بالله والنبي وما انزل اليه ما اتخذوهم اولياء) : ★

ئەگەر ئەم ئەهلی کیتابە ئیمانیان بهێنایە بە خودای تەعالاو بە پێغەمەری خودا کە حەزرەتی محەمەدەو بەو کتێبە کە رەوانە کراوە بۆی

ئەو کافرانەیان نەئەکرد بە دۆستی خۆیانو بە چاوی دۆستی تەماشایان نەدەکردن •

★ (ولِکنَّ کثِیراً مِنْهُمْ فاسِقونَ) : (٨١) ★

بەڵام زۆر کەس لەو ئەهلی کیتابە لە حەق دەرچوونو موبالات بە دین ناکەن •

فەرموودەی خودا : (لتجدن اشد الناس ..)

ریوایەت کراوە کە جەعفەری کوڕی ئەبوطالیبو رەفیقەکانی لە حەبەشەوە هاتنەوە بۆ مەدینەی مونەوەرە لەگەڵ حەفتا پیاو کە هەموو بەرگی خوریان لەبەردا بوو شەستو دوو کەسیان لە حەبەشە بوونو هەشتیان لە ئەهلی شام بوون ئەمانە : بوحەیرای راهیبو . ئیدریسو ، ئەشرەفو . ئەبرەهەو . ئەمامەو . قەثمو . دورەیدو . ئەیسەن • جا حەزرەت ـ د ـ سوورەتی یاسینی خوێندەوە بەسەریانا هەتا ئاخر ، ئەوانیش کە قورئانەکەیان بیست گریانو وتیان : ماشەڵلا ئەم قورئانە زۆر لەو کیتابە ئەچێ کە نازڵ بو بۆ سەر عیسا ـ د ـ جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە :

★ (لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النّاسِ عَداوَةً لِلَّذِینَ آمَنُوا الیَهودَ والّذِینَ اَشْرَکُوا) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەزانی کە بەهێزترینی ئادەمیزاد لە دوژمنایەتی موسوڵمانانا جوولەکەکانو کافرە موشریکەکانن •

★ (ولَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذینَ آمَنُوا الَّذینَ قالُوا اِنّا نَصاری) : ★

وە ئەزانی کە نزیکتریان لە جیهەتی دۆستیو مەحەبەتی موسوڵمانانەوە ئەو کەسانەن کە ئەڵێن ئێمە نەصارین •

★ (ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) : (٨٢) ★

ئەمەیش لەبەر ئەوەیە کە لە ناو ئەو نەصارادا قەشەو روهبان هەیە کە ئەمانە خاوەن زانستو خاوەن ریاضەتو خاوەن تەمێو تەربیەی باشنو ئەمانە بە راستی مەعنای عیبادەتو عوبوودییەت ئەزانن و بەم هۆوە فیزو دەمار ناکەن بەسەر هەژارانا •

★ (وَاِذَا سَمِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرَى اَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ) : ★

وە کاتێ ئەو قورئانە ئەبیسن کە نازڵکراوە بۆ لای پێغەمبەر وا هوژم دێنێتە سەر دڵیان دڵیان ئەکوڵێ بە گەرمای نووری قورئانی پیرۆزو ئەبینی کە چاوەکانیان ئاوڕێژان ئەکا لە فرمێسك ئەمەیش بە هۆی ئەوەوەیە کە زانیویانەو حاڵی بوون لە ئایەتەکان لەو حەقو حەقیقەتە کە پێغەمبەرەکانیان هێناویانە لە لای بارەگای خوداوە •

★ (يَقُولُونَ : رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ) : (٨٣) ★

ئەڵێن : پەروەردگارا ئیمانمان هێنا بە تۆو بە رەهبەرانی تۆ دەی بسانووسە لە دەفتەری ئەو کەسانە کە شەهادەتیان داوە بە حەق •

★ (وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ ؟) ★

چیمان دەستئەکەوێ ئەگەر ئێمە ئیمانئەهێنین بە خوداو بەوەی کە پێمانگەیشتوە لە تەنهایی خوداو دووری ئەو لە تێکەڵی ئادەمیزاد ؟

★ (وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ) : (٨٤) ★

وە ئێمە گەلێ هیوادارینو ئومێدمان هەیە کە خودا داخڵمان بکا بە رەزای خۆی لەگەڵ ئەو قەومەدا کە بۆ خودا ملیان راکێشاوە •

★ (فَاَثَابَهُمُ اللهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ) : (٨٥) ★

خودای تەعالایش ثەوابی پێدانو بارەمەندی کردن بە هۆی ئەو قسە جوانانە کە کردیانو بەو پارانەوە کە تەقدیمیان کرد ..

بە چەن بەهەشتێ کە لە ژێری دارەکانیانەوە جۆبار رەوان ئەبێو ئەمانەیش کە ئەرۆنە ناوی بڕیاری ئەوەیان داوە لەو بەهەشتانەدا بمێننەوە هەتا هەتایە وە ئەم نەوعە جەزای خاوەن ئیحسانەکانو بیروباوەڕ چاکەکانو کردەوە باشەکانە .

★ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا اُولَئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ) : (٨٦)

وە ئەو کەسانەیش کافربوونو بێباوەڕییان دەربڕیوە بەرابەر بە دینی ئیسلام ئەوانەیش هەمیشە وان لە دۆزەخاو هاوڕێی ئاگری دۆزەخن .

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا لا تحرموا طيبات ... الأية)

موفەسسیرەکان ئەڵێن : رۆژێ حەزرەت ـ د ـ وەعزی کرد بۆ ئەصحابەکانو باسی قیامەتی بۆ کردنو خەڵکەکەیش دڵیان نەرم بوو گریان ، جا دە کەس لە ئەصحابەکان لە ماڵی عوثمانی کوڕی مەظعووندا گردەوە بوون کە ئەمانە بوون : ئەبوبەکری صدیق ، عەلی کوڕی ئەبو طالیب ، عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود ، عەبدوڵلای کوڕی عومەر ، ئەبو زەڕی غەفاری ، سالمی ئازادکراوی ئەبو حوزەیفە ، میقدادی کوڕی ئەسوەد ، سەلمانی فارسی ، مەعقەلی کوڕی موضەر . بڕیاریان دا کە : لە رۆژدا بەڕۆژو بن و لە شەودا شەونوێژ بکەنو لەسەر فەرش نەنوونو گۆشتو چەوری نەخۆنو دەس بکەن بە عیبادەت لەسەر کەژو کێوداو بە وێنەی راهیبەکان مەشغووڵی عیبادەت بن ، جا ئەم قسە گەیشت بە پێغەمەر ـ د ـ

ئەویش ئەمانەی گردکردەوەو فەرمووی : خەبەردار بووم کە ئێوە فکرێکی واتان کردوە ؟ ئەوانیش وتیان : بەڵێ یا ڕەسوولەڵلاّ ، بەڵام ئێمە قەصدمان هەر لەسەر خێر بوە • جا حەزرەت فەرمووی : من ئەمرم پێ نەکراوە بەم شێوە ، بە راستی هەیە بۆ نەفس حەقێ لەسەر ئێوە ؛ بەڕۆژوو بن و ڕۆژوو بشکێنن و ، نوێژ بکەن و بنوون ••• من وا ئەبێ نوێژ ئەکەم و ئەنووم و بەڕۆژوو ئەبم و بەڕۆژوو نابم و گۆشت و چەوری ئەخۆم ••• وە هەرکەسێ لابدا لە یاسای سوننەت و ڕەفتاری من ئەوە لە من نیە !

جا تەشریفی ڕۆییشت بۆ ناو قەرەباڵغێ و خوطبەی بۆ خوێندن و فەرمووی : بۆچی بازێ کەس ژنیان حەرام کردوە لە خۆیان و خواردەمەنی باش ناخۆن و پێخۆشی نادەن لە خۆیان و نانوون و ئارەزووی حەڵاڵیان حەرام کردوە لەسەر خۆیان ! ئەی مەخلووق ئاگادار بن ! من فەرمانم نەداوە بە ئێوە کە ببن بە قەشەو راهیب • بزانن لە دینی مندا گۆشت نەخواردن و نەچوونە لای ژن و مانەوە لە گۆشەی عیبادەتخانەدا نیە • بزانن دنیاگەردی بۆ ئومەتی من هەر ڕۆژوو گرتنەو ، راهیێتی جیهادە • ئەی موسوڵمانان عیبادەتی خودا بکەن و شەریکی بۆ قەرار مەدەن و حەج بکەن و عومرە بکەن و نوێژەکانتان بکەن و ڕۆژوەکانتان بگرن و زەکاتی ماڵتان بدەن • بزانن ئەو ئومەتی سابیقە بە هۆی ئەوەوە هەلاکەتی بەسەردا هات کە زەحمەتی زۆریان دامەزران لەسەر خۆیان خودایش ئازاری دان ، جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نارد خوارەوە ، جا عەرزیان کرد : ئەی چی بکەین لەو سوێندانە کە خواردوومانە لەسەر تەرکی ئارەزووی نەفس ؟ جا ئایەتی (لا یؤاخذکم الله باللغو)هاتە خوارەوە •

★ (یا اَیُّها الّذینَ آمَنُوا لا تُحَرِّموا طَیِّباتِ مَا احَلَّ اللهُ لَکُمْ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دین لەسەر خۆتان حەرام مەکەن ئەو شتە دڵگیرە جوانانە کە خودا بۆی حەڵاڵ کردوون لە : خواردەمەنی و ،

پۆشاکو ، لە نوستنو ئاسایشو ، گەڕانو ، ژیان لەگەڵ ژنەکانتانا بە یاسای شەرعی خودا •

★ (ولا تَعْتَدُوا) : ★

بەڵام لامەدەن لە ئەندازە لەم حەڵاڵانە هەتا بکەونە ناو حەرام ، مەئەلا ئەوەندە بخۆن نەخۆش بکەون ، یا ئەوەندە رابوێرن تووشی عیللەتو دەردی خراپ ببن •

★ (اِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) : (٨٧) ★

خودای تەعالا ئەو کەسانەی خۆش ناوێ کە لە سنوور تەجاوزیان کردوە •

★ (وكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلالاً طَيِّباً) : ★

وە بخۆن لەوەی کە خودا کردوویەتی بە رزقی ئێوە خواردەمەنی حەڵاڵی خۆش •

★ (واتَّقُوا اللهَ الَّذِي اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ) : (٨٨) ★

وە خۆتان بپارێزن لە عیقابی ئەو خودایە کە ئێوە ئیمانتان هەیە پێی •

★ (لا يُؤاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ) : ★

لەناو سوێندەکانیشتانا خودا عیقابتان ناکا بەوەی کە بە بێ مەبەست بەدەمتانا هاتوە •

★ (ولَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِما عَقَّدْتُمُ الاَيْمانَ) : ★

بەڵام موئاخەزەتان ئەکا بەوەی بە دڵ داتانمەزراندوە لە سوێندەکاتتان •

★ (فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَساكِينَ مِنْ اَوْسَطِ ما تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) : ★

واتە : کەفارەتی ئەو سوێندە دامەزراوە کاتێ کە شکاندتان ئـــەوەیە خواردەمەنی دە میسکین بدەن لە میانەی ئەو خواردەمەنیە کە ئەیـــدەن بە ژنو منداڵی خۆتان ، یا بەرگو پۆشاکی دە میسکین بدەن لە میانـــەی ئەو بەرگو پۆشاکە کە ئەیکەن بۆ ژنو منداڵی خۆتان وە یاخود عەبدێ ئازاد بکەن •

★ (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ ثَلٰثَةِ اَيّامٍ) : ★

جا ئەگەر یەکێ لەو سوێندکەوتوانە ئەوانەی دەسنەکـەوت ئـــەوە پێویستە رۆژووی سێ رۆژ بگرێ بە نیەتی کەفارەتی سوێندی کەوتوو •

★ (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمانِكُمْ اِذا حَلَفْتُمْ) : ★

ئەوەی بەیانمان کرد کەفارەتی سوێندی کەوتووی ئێوەیە لە پاشـــ سوێندخواردن •

★ (واحْفَظُوا اَيْمانَكُمْ) : ★

وە سوێندی خۆتان موحافەظە بکەن ، یانی سوێند مەخۆن بـــۆ هەموو شتێکی بە قیمەتو بێ قیمەت • یاخود کە سوێندتان خوارد لەسەر شتێ سوێندەکەتان مەشکێنن مەگەر بۆ ناچارییەك •

★ (كَذٰلِـــكَ يُبَيِّـــنُ اللهُ لَكُـــمْ آياتِـــهِ لَعَلَّكُـــمْ تَشْكُرُونَ) : (٨٩) ★

ئاوا خودای تەعالا بەیان ئەکا بۆ ئێوە ئایاتی ئەحکامی شەرعو دینی خۆی ، رجایە ئێوە سوپاسی نیعمەتی خوێندنـەوەی ئایاتو فێربوونـــی ئایاتو رەفتارکردن بە ئایات بکەن •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا انما الخمر والميسر .. الآية)

ریوایەتکراوە لە ئەبو مەیسەرەوە لە عومەری کوڕی خەطابەوە ـخ ـ کە پارِایەوە لە خوداو فەرمووی : (اللهم بين لنا في الخمـــر بيانا شافيـــا) جا ئەو ئایەتەی سوورەتی بەقەرە نازڵ بوو کە ئەفەرموێت : (يسألونـــك

عن الخمر والميسر) لەویا بانگکرا لە عومەرو ئـــەو ئایەتـــەی بەســـەرا خوێنرایەوە ، ئەمجارەیش عومەر وتی : (اللهم بين لنا بيانا شافيا في الخمر والميسر) جا هاتەخوارەوە (يا ايها الذين آمنوا لا تقربوا الصلوة وانتـــم سكارى) ئەمجارەیش فەرمووی : (اللهم بين لنا بيانا شـــافيا في الخمـــر والميسر) جا ئەم ئایەتی (يا ايها الذين آمنوا ...) وە هاتە خوارەوە •

وە ریوایەتکراوە لە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصەوە ـ خ ـ ئەڵێ : هاتم بەسەر تاقمێ لە موهاجیرێندا دانیشتبوون وتیان : وەرە با خواردەمەنیو شەرابت بدەینێ ، وە ئەمە لەپێش حەرامکردنی خەمرا بو ، ئەڵێ : منیش رۆیشتم بۆ ناویان تەماشام کرد گۆشتی برژاو حازرەو خواردمەو لە پاشـ ئەوە شەرابیشم خواردەوە وەکو ئەو رەفیقانە ، وە لە پاش ئەمـە باســـی موهاجیرینو ئەنصارم کردو وتم : موهاجیرین باشترن لە ئـــەنصارو یەکـێ لە ئەنصارەکان شەویلەی حەیوانە سەربڕاوەکەی دا بە لووتما بریـــداری کردو من هاتم لە لای حەزرەت شکاتم کرد جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو •

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنوا اِنَّما الْخَمْرُ والمَيْسِرُ والاَنْصابُ والاَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطانِ فَاجْتَنِبوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحونَ) (٩٠) ★

واتە : ئەی کەسانێ کە ئیماتتان هێناوە بە دینی ئیســـلام بزانـــن خواردنەوەی خەمر ـ مەشرووباتێ کە ئینسان سەرخۆش بکا ـ وە یاری کردن بە (مەیسیر) قومار بە هەر شێوەیەك بێ پاشـ ئـــەوە کـــە مالـــی خەڵكخواردن بو بە یاریکردن بە بێ یاسای دینی ئیسلام • وە پەرستنی (ئەنصاب) کە بتەکانە ، وە بازێ ئەڵێـن : یارییە بە نـــەردو تاولـــەو وێنەیان ... وە بەکارهێنانی (ئەزلام) ئەمانە چەن کارێکن کە لە دیناو لـە رەوتی ئادەمیزادی تەبیعەت ساغو بێ نەخۆشینا پیسن لەوانەن ئینسـانی

ژیر دووربکەوێتەوە لێیان • وە لەو کردەوانەن کە شەیتان ئەیانهاوێتە ناو دڵی ئینسانی هەوابازی کەم هۆشەوە بۆ ئەوە : یەکەم جار ئەو کەسانە بەدبەخت بکاو ، دووەم جار ئەوانیش بکا بە سوپای خۆی بۆ ئەوە کە ئینسانی تر گیرۆدە بکەن بەو دەردانەوە ، کەوابێ واجبە لێیان دووربکەونەوەو نزیکی ئەو شوێنە مەکەونەوە کە دروست ئەکرێن تیایاو ئەو کەسانەیش کە ئەمانە بەکارئەهێنن چونکی ئادەمیزاد لە رەوشتی هاورێی خۆیەوە تووش ئەبێ ، ئومێد هەیە کە بەم پەندە رەفتار بکەن رزگار ببن ؛ چونکی دووری لە شەڕی ئەمانە ئینسان دوورئەخاتەوە لە گەلێ شەڕی بێ سامانو بێ ئامان•

★ (اِنَّما یُرِیدُ الشَّیْطانُ اَنْ یُوقِعَ بَیْنَکُمُ الْعَداوَةَ وَالْبَغْضاءَ فِي الخَمْرِ والمَیْسِرِ) : ★

شەیتان لە تەلبیساتی خۆیو لە ئیلقائاتی خۆی بۆ ئەم شتانە هەر ئەوەی ئەوێ کە دوژمنایەتیو رقو کینەکاری بخاتە ناو ئێوە لە کاتی بەکارهێنانی ئەمانەدا ، لەبەر ئەوە ئینسانێ کە هۆشی نەما قسەی نابار بە خەڵك ئەڵێتو کابرایش کە بیستی ئەجۆشێو کاتێ قومار لەسەر کەوتنو پارەوەرگرتنی بازێکیان بێ یارۆی کەوتووی پارەدۆڕێن لە حاڵی تەبیعی دەرئەچێو قسەی ناشیرین ئەڵێ ئیشی ناهەموار ئەکاو ئاشووب لە ناودا پەیدا ئەبێ •

وە لە باری دینیشەوە خۆ بێهۆشکردن وە یا خۆخەریککردن بە قومار ئینسان بێ مەجال ئەکا لە خواپەرستی بەڵکو دڵی رەش ئەکاتەوەو نووری ئیمانی یا کز ئەبێ یا نامێنێ وە لە زیکری خوداو عیبادەت دوورئەکەوێتەوە وەکو خودا فەرموویەتی •

★ (ویَصُدَّکُمْ عَنْ ذِکْرِ اللهِ وعَنِ الصَّلوةِ) : ★

واتە شەرابخواردنەوەو قومارکردن مەنعتان ئەکا لە زیکری خوداو لە نوێژکردن •

★ (فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ؟) : ★ (۹۱)

جا ئایا ئێوه له پاش ئه‌م به‌یانه ده‌سبه‌ردار ئه‌بن ؟ واجبه که ده‌سبه‌ردار بن •

★ (واَطِيعُوا اللهَ واَطِيعُوا الرَّسُولَ واحْذَرُوا) : ★

فه‌رمانبه‌ری خوداو پێغه‌مه‌ر بکه‌نو خۆتان بپارێزن له عه‌زابی دنیاو قیامه‌ت •

★ (فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فاعْلَمُوا اَنَّما عَلى رَسُولِنا البَلاغُ المُبِينُ) : ★ (۹۲)

جا ئه‌گه‌ر ئێوه پشت هه‌لکه‌ن له‌م فه‌رمانانه بزانن که پێغه‌مه‌ری ئێسه هه‌ر گه‌یاندنی فه‌رموده‌ی خودای به شێوه‌یه‌کی رووناك له‌سه‌ره‌و به‌س . ئیتر ئێوه که‌یفی خۆتانه •

فه‌رموده‌ی خودا : (لیس علی الذین آمنوا ... الآیة)

ریوایه‌تکراوه که ئیبنو عه‌بباس ـ خ ـو به‌رائی کوڕی عازیبو ئه‌نه‌سی کوڕی مالیك ـ خ ـ فه‌رموویانه : کاتێ که ئایه‌ت نازڵ بوو بۆ حه‌رامکردنی شه‌راب کۆمه‌ڵێ له ئه‌صحابه‌کان فه‌رموویان : ئه‌بێ حاڵی ئه‌وانه چۆن بێ که مردوونو له وه‌ختی خۆیا شه‌رابیان خواردوه‌و قوماریان کردوه ؟ جا خودای ته‌عالا ئه‌م ئایه‌ته‌ی نارده خواره‌وه :

★ (لَيْسَ عَلى الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ جُناحٌ فِيما طَعِمُوا) : ★

واته : گوناحو تاوان نیه له‌سه‌ر ئه‌و که‌سانه که ئیمانیان هێناوه به یاسای دینی ئیسلامو کرده‌وه‌ی باشیان کردوه •• له‌و شه‌رابه‌دا که خواردوویانه‌ته‌وه‌و له‌و کرده‌وانه‌دا که کردوویانن •

★ (إذا ما اتَّقَوْا وآمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ) : ★

مادام ئیمرۆ لەسەر ئەو ئیمانە مابنو خۆیان بپارێزن لـــەو شتانـــە کە حەرامکراون لەسەریانو ئیستیمرار بکەن لەسەر کردەوەی چاکە لـــە بەینی خۆیانو نەفسی خۆیانا بەبێ ئەوەی کەس پێیان بزانێ •

★ (ثُمَّ اتَّقَوْا وآمَنوا) : ★

پاش ئەوە دەوام بکەن لەسەر تەقواو ئیمان لە بەینی خۆیانو خەڵکدا •

★ (ثُمَّ اتَّقَوْا واَحْسَنُوا) : ★

پاش ئەوەیش تەقوای خودا بکەنو کردەوەی چاکە بکەن لە بەینـــی خۆیانو خودادا • واتە ئیمانو تەقواو کردەوەی چاکە یەکەم پلە وا لە لای نەفسی خۆیا ، دووەم پلە وا لە بەینی خۆیو خەڵکدا ، سێیەم پلە لە بەینـــی خۆیانو خودای تەعالادایە وە بازێ فەرموویانە : تەقواو ئیمانی پلـــەی یەکەم بۆ ئەو زەمانە پێشوەیە کە شەراب حەرام نەکراوەو قومار بـــاو بوە لە ناودا ، وە پلەی دووهەم بۆ زەمانی پاشترە کە ئەوانە حەرامکراون ، وە پلەی سێیەم بۆ دەوامو مانەوەیە لەسەر ئەو حاڵە باشە هەتا ئەمرێ •

★ (واللهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ) : ★ (٩٣)

وە خودای تەعالا پیاوچاکانو چاکەکەرانی خۆش دەوێ •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا ليبلونكم الله .. الأية)

ئەم ئایەتە لە ساڵی حودەیبیەدا نازڵ بوو ئەصحابەکان لـــە ئیحرامـــا بوونو حەیوانەکێوی نزیك ئەبوونەوە لێیان بە نەوعێ کە تیـــرو رمیـــان پێ ئەگەیشتو نەچیرکردنیان ئاسان بوو • جا خودای تەعالا فەرمووی :

★ (يا اَيُّها الَّذينَ آمَنوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنالُهُ اَيْدِيكُمْ ورِماحُكُمْ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام بە راستی خـــودا بەراوردتان ئەکا بە شتێکی کەم لە نەچیر کە لە کێوەکانەوە دێنەخوارەوە بۆ بەردەستان بە نەوعێکی وەها کە دەستتانو رمتان پێیان ئەگات •

★ (لِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَخافُهُ بِالغَيْبِ) ★

هەتا عیلمی خودا تەعەللوق بپەستێ بەو کەسانـەوە کـــە نە خـــودا ئەترسن لە بەینی خۆیانو خودادا •

★ (فَمَنِ اعْتَدى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذابٌ أَلِيمٌ) : (٩٤) ★

جا هەرکەسێ پاش ئەم نەهیە دەستدرێژی بکا بۆیان ئەوە عەزابێکـی سەختو بە ئازاری هەیە •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا لا تقتلوا الصيد .. الآية)

ڕبوایەتکراوە کە : لە عومرەی حودەیبیەدا کەرە کێویەك دەرکەوت ، جا (ابو الیسر) بە ڕمەکەی لێیداو کوشتی ، جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو •

★ (يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنوا لا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە لە کاتێکا کە ئێوە لە ئیحرامدا بـن نەچیر مەکوژن •

★ (ومَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فجَزاءٌ مِثْلُ مـــا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوا عَدْلٍ مِنْكُمْ) ★

وە هەرکەسێ لە ئێوە نەچیرێ بکوژێ بە عەمدیو بزانێ ، ئـــەوە لە سەریەتی جەزاو تۆڵەدانەوە بە حەیوانێ کە وەکو ئەو نەچیـرە وابـــێو دوو پیاوی خاوەن عەدالەت دابنێنو حوکمی پێ بکەن •

★ (هَدْياً بالِغَ الْكَعْبَةِ) ★

کە حاڵی وابێ بکرێ بە حەیوانێکی نێرراو بۆ حەرەمی مەکەو لەوێ سەری ببڕرێ •

★ (اَوْ کَفَّارَةٌ طَعَامُ مَساکِینَ) ★

یا کەفارەتێ بدا کە بریتیە لە قیمەتی ئەو حەیوانە بـــە خواردەمەنیو بیدا بە فەقیرو هەژار •

★ (اَوْ عَدْلُ ذلِكَ صِیاماً) : ★

یاخود بە ئەندازەی ئەو طەعامە بەڕۆژوو بێ بەم شـــێوە لە باتـــی هەموو مشتێ رۆژێ بەڕۆژو بێ • وەلحاصڵ ئەو نەچیرە کە بە عەمـــدی کوشتوویەتی ئەگەر وێنەی هەبێ کابرا خاترخۆیە لە بەینی سێ شتا : یـــا سەربڕینی وێنەکەی لە حەرەمی مەکەدا بۆ فەقیرانی ئەوێ ، یاخود قیمەتـــی ئەو حەیوانە بدا بە دانەوێڵەو بیدا بە فەقیران ، یا لە باتی هەمـــوو مشتـــێ رۆژێ بەڕۆژوو بێ ، وە ئەگەر حەیوانە نەچیرەکە وێنەی نەبوو ئـــەوە خاترخۆبە لە بەینی دوو شتەکەی دواییدا •

★ (لِیَذُوقَ وَبالَ اَمْرِهِ) : ★

ئەم جەزای نەچیرە واجبە لەسەری بۆ ئەوە کە ئازاری ئەم کـــارە ناباری خۆیە بچێژێ •

★ (عَفَا اللهُ عَمَّا سَلَفَ) : ★

خودا عەفوی کردوە لەو نەچیرکوشتنە کە لە زەمانی جاهیلییەتـــدا بوە یا کە لە زەمانی ئیسلامدا لە پێش تەحریمی نەچیرکوشـــتندا بـــوە ، یا لەم جارەدا کە (ابو الیسر) کوشتی •

★ (وَمَنْ عادَ فَیَنْتَقِمُ اللهُ مِنْهُ) : ★

وە هەرکەسێ بگەڕێتەوە بۆ سەر نەچیرکوشتن ئەوە بێجگە لـــەو جەزایە کە بڕیاردراوە بۆی خودا ئینتیقامی لێ وەرئەگرێ لەبـــەر ئـــەوە یاسای تێکداوە •

★ (واللهُ عَزِيزٌ ذو انْتِقَامٍ) : (٩٥) ★

خودای ته‌عالا غالبه به‌سه‌ر خواستی خۆیاو تۆله‌سێنه له‌وانه تاوانبارن به تایبه‌تی له‌وانه که ده‌وام له‌سه‌ر تاوانکردن ئه‌که‌ن •

★ (اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وطَعامُهُ مَتاعاً لَكُمْ ولِلسَّيَّارَةِ) ★

حه‌لاڵ کراوه بۆ ئێوه ، ئه‌ی موسوڵمانان ، نه‌چیری ده‌ریاو خوارده‌مه‌نی ده‌ریا له‌وی که‌وتبێته سه‌ر ئاو یاخود رۆچووبێ له‌به‌ر له‌زه‌ت‌وه‌رگرتنتان له‌و نه‌چیرو خوارده‌مه‌نی ده‌ریایه بۆ ئێوه که نیشته‌جێ‌بن وه بۆ کاروانیتان خواه نه ئیحرامدا بن یا له ئیحراما نه‌بن •

★ (وحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ ما دُمْتُمْ حُرُماً) : ★

وه حه‌رام‌کراوه له‌سه‌رتان نه‌چیری ولاتی وشکان مادام له ئیحرامدا بن •

★ (واتَّقُوا اللهَ الَّذِي اِلَيْهِ تُحْشَرونَ) : (٩٦) ★

خۆتان بپارێزن له نافه‌رمانی ئه‌و خودایه که ناتوانن له ده‌ستی ده‌رچن وه بۆ حوزووری ئه‌و گردئه‌کرێنه‌وه له قیامه‌تا •

★ (جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرامَ قِياماً لِلنَّاسِ) : ★

خودای ته‌عالا ئه‌و که‌عبه‌که خانوویه‌که خاوه‌ن پایه‌و شان‌و شه‌ره‌فه‌و ناره‌وایه تیایا بێ‌ئه‌ده‌بی‌و نافه‌رمانی حه‌ق کردوویه‌تی به هۆی راوه‌ستانی هه‌موو موسوڵمانێ به هۆی ئه‌وه‌وه که له ئه‌ساسا کردی به جێگه‌ی هاتنه‌خواری پەیامی خودایی بۆ ره‌هنومایی ئاده‌میزادو کردی به هۆی فێربوونی ئادابی دینی‌و دنیایی به هۆی نازڵکردنی قورئانه‌وه ، وه به هۆی مانه‌وه‌ی دین‌و ئه‌خلاقی ئیسلامی وه به تایبه‌تی کردی به هۆی

راوەستانی ئەو ئومسەتە کە وان لە دەوروبەریا کە خودای تەعالا کردوویە بە پەناو جێگەی هێمنیو لە هەموو جانیبی دنیاوە خەڵکی دێن بۆ حەجو رزقو رۆزیو ژیواری بۆ دێنن‌و لەوێ سەرفی ئەکەن بە پیاوەتیو خێرۆمەندی وە یا بە هۆی بازرگانیەوە هەروا لە رۆژێکەوە دروست‌کراوە هەتا هەتایە •

★ (وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ) : ★

هەروا مانگی حەرام کە مانگی قوربانە کردوویەتی بە هۆی راوەستانی، ئادەمیزاد لەم جیهەتەوە کە کاتی عیبادەتەو ئاشووب نیە تیایا یاخود هۆی سوودی دینیو عیبادەتو عەفوکردنی تاوانباڕە ، یا لەم هۆوە کە تیجارەتو سوودی دنیای تیایە •

★ (وَالْهَدْیَ وَالْقَلَائِدَ) : ★

هەروا خودا حەیوانی (هەدی) کە حەیوانێکە بە دیاری ببرێ بۆ مەکە لە مەوسیمی حەجدا وە بە تایبەتی ئەوانە کە گەردەنبەند کراوەتە ملیانو دیاری کراون •

★ (ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمواتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ) : ★

ئەم فەرمانانەم بڕیار دا هەتا بزانن کە خودای تەعالا زانایەو ئەزانێ بە هەرچی وا لە ئاسمانەکاناو هەرچی وا لە عەرزا •

★ (وَاَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) : (٩٧) ★

نەك هەر ئەوانە بەڵکو بە هەموو شتێ زانایە •

★ (اِعْلَمُوا اَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقابِ وَاَنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) : (٩٨) ★

وە بزانن کە عیقابی خودا توندەو بە راستی خودا خەتاپۆشو میهرەبانەو پێویستە ئاگاتان لەم فەرمانانە بێ •

★ (ما عَلَى الرَّسول اِلاَّ البَلاغُ واللهُ يَعْلَمُ ما تُبْدُونَ وما تَكْتُمونَ) : (٩٩) ★

وە لەسەر پێغەمەر نیە گەیاندنی فەرمانی خودا نەبێ وا گەیاندی و ئەیگەیەنێ وە خودا زانایە بەوەی وتتانکردوە لە خەڵکو ونی ئەکەن وە بەوەی دەرتانبڕیوەو دەری ئەبڕنو غەیبو شەهادە لە لای خودا یەکسانە •

فەرموودەی خودا : (قل لا يستوى الخبيث والطيب .. الآية)

واحیدی و ئەسفەهانی ریوایەتیان کردوە لە جابیرەوە ـ خ ـ :
پاش ئەوە کە خودا شەرابی حەرامکرد حەزرەت رۆژێ باسی حەرامی شەرابی کردو عەرەبێ عەرزی کرد : یارەسوولەڵلا من بە هۆی تیجارەتی شەرابەوە مالێکی زۆرم پێکەوە ناوە ، ئایا سوودی هەیە بۆم ئەگەر ئەو مالە سەرف بکەم لە ڕێگەی خودادا ؟ حەزرەت لە وەڵامیا فەرمووی : (خودا تەنها شتی پاك وەرئەگرێ) جا خودا ئەم ئایەتەی نازڵکرد •

وە بازێ کەس ئەڵێن : نازڵ بوە لە کاتێکدا کە موسوڵمانەکان ویستیان دەستڕاکێشن بۆ حەجاجی یەمامە کە لە عەهدی کوفرو شیرکدا هاتبوون بۆ حەجو بیانکوژنو مالەکەیان لێبسێنن ، وە ئەم ئایەتە نازڵ بوو نەهی کرد لە موسوڵمانەکان لەو دەسدرێژیەو فەرمووی :

★ (قُلْ لا يَسْتوِى الْخَبِيثُ والطَّيِّبُ) :★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بڵێ پیس و پاك وەکو یەك نین لە هیچ بابەتێکدا چ لە ئینسانا چ لە کردەوەدا چ لە مالدا •

★ (ولَوْ اعْجَبَكَ كَثْرَةُ الخَبِيثِ) : ★

هەرچەند ئەو مالّە پیسە یا ئەو شتە پیسە بتخاتــە تەعەجـوبــەوە لەبەر زۆری یا هەرچەن بتخاتە شادمانیەوە لەبەر زۆری ؛ چونکە رەفیقێکی باش لە دە رەفیقی نابار باشترە ، وە تاقە دینارێکی حــەلاّل لە دە دیناری حەرام باشترە ، وە تاقە نوێژێکی بە خوشووع لە دە نوێژی بێ خوشووع باشترە ... کەوابێ پێویستە بۆ هۆشیار بە دەوام قەناعەت بکا بە کەمێکی باش‌و لا نەدا بۆ زۆرێکی خراپ .

★ (فَاتَّقُوا اللهَ يا اولي الالْبابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحونَ) (١٠٠)★

دەی خۆتان بپارێزن لە نافەرمانی خودا ئەی خاوەنْ دەماخــەکانْو خاوەنْ هۆشەکانْ بەڵکو رزگار بین .

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا لا تسئلوا ...)

ریوایەت‌کراوە لە ئیبن‌و عەبباسەوە ـ خ ـ : کە رۆژێ حەزرەت ـ د ـ خوتبەی ئەخوێندەوە زۆر عاجز بووبوو لەبەر پرسیاری زۆری بێ مەعنا ئەویش فەرمووی : هەر شتێ پرسیار بکەن جوابتان ئەدەمەوە ، جا کابرایێ بانگی کرد : باوکم لە کوێیە ؟ حەزرەت فەرمووی : وا لە ناو ئاگرا . وە پیاوێ نر وتی : باوکی من کێیە ؟ فەرمووی : باوکت (حذافه)یە ، وە لەو وەختەدا نیسبەت بە یەکێ تر ئەدرا . جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو .

وە ریوایەت کراوە لە حەزرەتی عەلیەوە ـ خ ـ کاتــێ ئایەتــی (ولله علی الناس حج البیت) نازڵ بوو سەراقەی کوڕی مالیك عەرزی کرد : هەموو ساڵێ ؟ وە حەزرەت جوابی نەدایەوە ، دووبارە پرسیاری کردەوەو حەزرەت هەر گوێی پێ نەدا ، جا بۆ جاری سێهەم عەرزی کردەوە ، جــا حەزرەت فەرمووی : نەء هەر یەك جار وە ئەگەر بەوتایە بەڵێ واجب ئەبوو نەیشتان‌ئەتوانی ، جا خودای تەعالا فەرمووی :

★ (يا اَيُّها الّذينَ آمَنوا لا تَسْئَلوا عَنْ اَشْياءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام پرسیار مەکەن لە پێغەمەر ـ د ـ لە بازە شتێکی وا ئەگەر حەقیقەتەکەی دەربکەوێ بۆتان تووشی نارەحەتیتان بکاو غەمبارتان بکا •

★ (وَاِنْ تَسْئَلوا عَنْها حينَ يُنَزَّلُ الْقُرآنُ تُبْدَ لَكُمْ) : ★

وە ئەگەر ئێوە پرسیاری لێبکەن لەو کاتەدا کە قورئان نازڵ ئەبێ وەحی دێتەخوارەوە بۆتان دەرئەکەوێ •

★ (عَفَا اللهُ عَنْها) : ★

خودا عەفوتان بکا لەو پرسیارە بێ موناسەبانە کە لەمەوبەر کردووتانە ئیتر مەگەرێنەوە بۆ وێنەیان •

★ (واللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ) : (١٠١) ★

خودای تەعالا خەتاپۆش و خاوەن حیلم و بەکەرەمە •

★ (قَدْ سَأَلَها قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحوا بِها كافِرِينَ) : (١٠٢) ★

بە راستی کۆمەڵێ لە پێش زەمانی ئێوەدا پرسیاری وەکو ئێوەیان کردو چەن شتێکیان داوا کرد ، بەڵام لەبەر ئەوە کە بە شێوەی عەنادو ناباری بوو هەرچەن داواکراوەکەیان پێدرا لە ئەنجاما ئینکاری حوقووقی ئەوانەیان کرد ، ئەوەتە قەومی صالح داوای وشترێکیان کرد کە لە بەردێك بۆیان بێتەدەرەوە وە بۆیانکراو لە ئەنجاما کوشتیان ، بەنی ئیسرائیلیەکان داوای پاشایان کرد کە خودا پاشای بۆ دیاری کردن پێی رازی نەبوون هەتا فەرز کرا بەسەریانا ، وە قەومی عیسا داوای (مائیدە) ـ سفرەی ـ

ئاسانییان کردو بۆیان هاتەخوارەوە کەچی پاش هاتنەخوارەوە بوو بە هۆی فیتنەو یەکچوونی دڵی بازیکیان •• ئیوەیش لەسەر ئەم نەوعە پرسیارە دەوام بکەن تووشی فیتنە ئەبن •

★ (ما جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ ولا سائِبَةٍ ولا وَصِيلَةٍ ولا حامٍ) : ★

خودای تەعالا ئەم نەوعە شتانەی لە دینا بڕیار نەداوە •

★ (ولكِنَّ الَّذينَ كَفَروا يَفْتَرونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلونَ) : (١٠٣) ★

بەڵام ئەو کەسانە کە باوەڕیان نیە بە خوداو بە دینی خودا درۆ دروست ئەکەنو دەمهەڵبەست ئەکەن لەسەر خوداو ئەڵێن ئەمانە هەنو مەشرووعن وەڕحاڵ زۆری ئەم کۆمەڵە کە ئەمانە ئەکەنو ئەم درۆو دەلەسە هەڵئەبەستن هۆشیار نینو شوعووریان ناڕوا بۆ ئوموورانێ کە خێری تێدابێ بەبێ ئەساس ئەو شتانە دروست ئەکەن •

یاسای عەرەبە موشریکەکان وابوە کە هەروەختێ وشترێکیان پێنج سك بزابێو دوا سکەکەی نێر بوایە ئەهاتن گوێی ئەو وشترەیان هەڵئەقڵیشان و بەرەڵایان ئەکرد : نە سواری ئەبوونو نە ئەیاندۆشی ، (بەحیرە) بەو وشترە ئەڵێن ، یانی گوێهەڵدڕراو • وە بازێ کەس کە بەخۆش ئەکەوت ئەیوت : ئەگەر خودا شیفای دام لەم نەخۆشییە فلانە وشتر (سائیبە) بێ یانی مەرەخەس بێو بەرەڵا بێ ، ئەمەیش (سائیبە)یە •

وە ئەگەر وشترێ بزایێ بە مێچکە ئەوە خۆیان هەڵیانئەگرتو خۆشیانئەویستو ئەیانوت : ئەمە بۆ خۆمانە ، وە ئەگەر بەچکەکەی نێر بوایێ ئەیانوت : ئەمە بۆ بتەکانە وە سەریان ئەبڕی ، وە ئەگەر بە سکێ مێچکەیەکو نێرەیەکی ببوایە ئەیانوت : ئەم بەچکە مێچکە براکەی هێناوەتە لای خۆی لەبەر خاتری ئەو مێیە نێرەکەیشیان ئەهێشتەوەو سەریان

نه‌ده‌بڕی‌و ناو ئه‌برا به (وه‌صیله) یانی (مه‌وصووله)واتـــه لکـــاوه بـــه مێچکه‌که‌وه‌و له‌به‌ر ئه‌وه سه‌ری نابڕن •

وه هه‌ر وشتڕێکی (فه‌حل) به هۆی پەڕینی ئه‌وه‌وه وشتڕێك ده جار بزایه به‌و وشتره تێره‌یان ئه‌وت پشتی خۆی پارازتوه‌و ســـه‌ری نەبڕیـــن ئه‌مەیش ناوئه‌برا به(حامی) خۆپارازتوو له سه‌ربڕین •• ئه‌مه هه‌موو یاسای زه‌مانی نه‌زانی بوون •

★ (وَاِذا قِيلَ لَهُمْ : تَعالَوْا اِلى مـــا اَنْـــزَلَ اللهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قالُوا :

حَسْبُنَا مَا وَجَدْنا عَلَيْه اَباءَنا ، اَوَلَوْ كانَ آباؤُهُـــمْ لا يَعْلَمُونَ شَيْئاً ولا يَهْتَدُونَ !) : (١٠٤) ★

ئه‌فه‌رمویێت : بێعه‌قڵی ئه‌و قه‌ومه ئه‌وه‌نده غالبه به‌سه‌ریانا ئه‌گـــه‌ر پێیان بوترێ وه‌رن بۆ فه‌رمانی ئه‌و حوکمه‌ی خودا ره‌وانه‌ی کردوه‌و بێن بۆ لای پێغه‌مه‌ری خۆشه‌ویست‌و ئامۆژگاری له‌و وه‌ربگرن •• له وه‌ڵامـــا ئه‌ڵێن ئێمه نایه‌ین بۆ لای که‌س ، به‌سه بۆ ئێمه ئه‌و یاساو ئـــه‌و جـــۆره ره‌فتاردو ئه‌و جۆره بیرو باوه‌ڕه که باوك‌و باپیره‌مان بۆی به‌جێهێشتووین‌و ئێمه ئه‌وانسان له‌سه‌ر ئه‌و شێوه ده‌س‌که‌وتوه ، خودایش له ره‌دکردنه‌وه‌یانا ئه‌فه‌رمویێت : ئایا ئه‌گه‌ر باوك‌و باپیره‌که‌یشیان هیچ نه‌زان بووبن‌و له‌وانـــه بووبن که شاره‌زا نه‌بووبن بۆ ڕێگه‌یه‌کی راست هه‌ر ئه‌که‌ونه شوێنیـــان‌و هه‌ر به‌سیانه بیرو باوه‌ڕی ئه‌وان‌و کارو کرده‌وه‌ی ئه‌وان ؟ زۆر جێگـــه‌ی سه‌رنجه ئه‌م کاره ! واته واجبی هۆشیار ئه‌وه‌یه که شت لێکـــه‌وه‌بـــداو خراپه‌که‌ی ده‌فع بکاو چاکه‌که‌ی وه‌ربگرێ‌و یاسایێ هه‌مووی ناشیرین بێ بۆ وه‌رگرتن ناشێ •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا عليكم انفسكم .. الأية)

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەبباسەوە ـ خ ـ کە حەزرەت ـ د ـ نامەی نووسی بۆ لای خەڵکی (هەجەر)و ، لەو کاتەدا مونزیری کوڕی ساوی گەورەیان بو ، بۆی نووسی : بێن موسوڵمان بین ، کاتێ ئەو نامە گەیی بە مونزیر نیشانی قەومەکەی دا لە عەرەبو لە یەهوودو نەصاراو صابیئەو مەجووس هەموو ئیقراریان کرد بە جیزیەدانو نەیانویست کە موسوڵمان بین • جا حەزرەت بۆی نووسییەوە (اما العرب فلا تقبل منهم الا الاسلام او السيف ، واما أهل الكتاب والمجوس فاقبل منهم الجزية) فەرمووی : فەومەکەت ئەوەی عەرەبە هەر ئیسلامبوونیان لێ قەبوڵ بکە ، بەڵام ئەوانەیان کە کیتابیو مەجووسین ئەوە جیزیەیشیان لێوەربگرە • کاتێ ئەم نامە گەیشتەبەرەوە عەرەبەکان هەموو موسوڵمان بوون بەڵام ئەهلی کیتابو مەجووسیەکان جیزیەیان دا • جا عەرەبە منافەقەکان وتیان : سەرمان سوڕماوە نە محەمەد کە خودا ناردوویەتی بۆ ئەوە کە شەڕ بکا لە وەختی خۆیا لەگەڵ هەموو کافرێکدا هەتا موسوڵمان ئەبنو جیزیە قەبوڵ نەکا لە ئەهلی کیتاب نەبێ کەچی ئیستە جیزیە لە کافرەکانی ئەهلی هەجەر وەرئەگرێ ؟! جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵ کرد :

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذا اهْتَدَيْتُمْ) ★

ئەی کەسانێ کە ئیماتتان هێناوە لە عەرەب هیچ زیان نادا لە ئێوە گومڕاهی ئەوانە گومڕاه بوون لە ئەهلی کیتابو ئێوە موسوڵمان بین ، وە ئێوە لەسەرتانە کە خۆتان بپارێزن لە هەموو پیروباوەڕێکی نابار وەکو کوفرو بیدعەتو لە هەموو کردەوەیەکی ناپەسەند وە مادام ئێوە حاڵتان وەهابوو ئیتر کوفرو فیسقو بەدکاری خەڵکی زیان نادا لە ئێوە ؛ ئەوانە کە جیزیە ئەدەنو لەسەر کوفر ئەمێننەوە خۆیان زیانبار ئەبن نەك ئێوە ، وە تانەو تەشەری

ئەو عەرەبانە کە ئەیانەوێ ئێوە هەر لەسەر دینی پووچی زەمانی جاهیلییەت بڕۆن تەئثیری خراپی نایێت بۆتان •

★ (اِلی اللهِ مَرْجِعُکُمْ جَمِیعاً) ★
هەر بۆ لای خودایە گەڕانەوەتان بە تێکڕایی •

★ (فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلونَ) : (١٠٥) ★
جا خودا خەبەرتان پێئەدا بە جەزاو تۆڵەی ئەو گۆناهانە کە کردووتانە •

ریوایەتکراوە لە ئەبوبەکری صدیقەوە ـ خ ـ فەرموویەتی لەم ئایەتی (لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم)ەدا من بیستوومە لە پێغەمبەر ـ د ـ ئەیفەرموو : هەر کاتێ کە کۆمەڵەی ئادەمیزاد چاویان کەوت بە کەسێکی زۆرداروغەددارو نەیاندا لە دەستی ئەوە نزیکە خودای تەعالا عەزابی هەمووبان بدا •

وە ئەبو ئومەییە ئەڵێ : پرسیارم کرد لە ئەبو ثەعلەبە لە مەعنای (یا ایها الذین آمنوا علیکم آنفسکم لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم) ئەویش فەرمووی : وەڵڵا منیش پرسیارم کرد لە ئاگادارێکی گەورە ، پرسیارم کرد لە حەزرەت ـ د ـ ئەویش فەرمووی : ئەمر بکەن بە چاکەو نەهی بکەن لە خراپە هەتا زەمانێ کە چاوتان ئەکەوێ بە رژدێکی فەرمانبەرداری کراو ، ود ئارەزووبازیو کەوتنە شوێنی هەوا •

جا کە وەزعی دنیا وەها گۆڕا لەسەرت بێ ئەو شتانە کە عەلاقەیان هەیە بە نەفسی خۆتەوەو واز بێنە لە رەشەئادەمیزاد ؛ چونکی لە پاش ئەم رۆژەنانا چەند رۆژێکی وا دێت خۆگرتن لەو رۆژانەدا وەکو ئەوەیە پشکۆیێ ئاگر بخەیتە مشتتەوە ، وە لەو رۆژەدا هەیە بۆ ئەو کەسانە کە کردەوەیان باشە پاداشی پەنجا کەس لە ئێوە • جا عەرزی کرا : پەنجا کەس لە ئێمە یا لە خۆیان ؟ فەرمووی : ئەجری پەنجا کەس لە ئێوە • ئەم حەدیثە ئەبوداوودو ترمذی ریوایەتیان کردووە •

وە بازێ کەس وا حاڵی بوون هەرکەسێ خۆی نەختێ کردەوەی باش بێ ئیتر ئەگەر حەقی نەبێ بەسەر کەسەوە ئەوە دروستە ، بەڵام ئەم فیکرە هەڵەیە چونکی خودا فەرموویەتی :

(لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم)وە هیدایەتی راستی لە کاتێکدا جێبەجێ ئەبێ کە کابرا واجباتی خۆی جێبەجێ بکا • وە لە جوملەی واجباتی ئینسانی موسوڵمان ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەرە ، ئەگەرنا مادام ئەم واجبە بەجێ نەهێنێ ئەوە بە موهتەدی کامڵ ناناسرێو بەر مەعنای (اذا اهتدیتم) ناکەوێ •

بێدار بن ! زاناکان لە مەعنای فەرموودەکەی حەزرەتا کە فەرموویەتی (یەکێ لەوان ئەجری حەفتا کەسی لە ئێوە هەیە) زۆر قسەیان کردوە :

١ ــ بازێکیان ئەڵێن ئەوەندە دەلیلی زۆر لە ئایەتو لە حەدیثا هەیە یەسەر زیادە پایەی ئەصحابی پێغەمەر ــ د ــ ئەبێ مەعنای ئەم حەدیثە وەهابێ بڵێین هەر بۆ تەشویقو تەرغیبی ئومەتی ئاخر زەمانە لەسەر ڕەفتاری باش ئەگەرنا ڕەفتاری ئەوان ناگاتە پایەی ڕەفتاری ئەصحابە چ جای ئەوە زیاد بکا لەوە !

٢ ــ وە بازێکیان ئەڵێن مەبەس تەنیا پایەی خەڵکە لەو ڕەفتارە شەرعیەدا کە لە کاتی تاریکی دنیاو هێرشی فیسقو فجوورو تەماعی دنیاو غەریبکەوتنی دیندا ئەیکەن ئەگەر نا پایەی صوحبەتی حەزرەت ــ د ــ بۆ کەس نابێ •

٣ ــ وە بازێکیش فە ڕموویانە مانیع نیە لەوە کە بەعزێ لە خەواصی ئومەتی پێغەمەر ــ د ــ لە ئاخر زەمانا لەبەر ئیخلاصیو ساغی دڵو ڕەفتاری باشو بڵاوکردنەوەی دین ئەجری بە قەی گەلێ ئەصحابە ببێ کە ئەو نەوعە خزمەتەیان نەکردبێ ئیتر پایەی صوحبەت مەبەس نیە لەو فەرموودەدا •

فەرموودەی خودا : (یا ایها الذین آمنوا شهادة بینکم)

ترمزی‌و بوخاری ریوایەتیان کردوە لە ئیبن‌و عەباسەوە ئەفەرموێ : پیاوێ لە بەنی سەهم لەگەڵ تەمیمی داری‌و عەدی‌ی کوڕی بەدداڵدا چوون بۆ سەفەر . پیاوە (سەهمی)یەکە لە رێگەدا مرد لە شوێنێکدا موسوڵمانی تێدا نەبوو . کاتێ دوو پیاوەکەی هاوڕێی میراتیەکەیان هێنایەوە جامێکی زیو ـ کە مێخی ئاڵتوونی تێدا بوو ـ دیار نەبوو ، پێغەمبەر ـ د ـ سوێندی دان ، دوایی جامەکە لە مەکە دۆزرایەوە . وتیان لە (عەدی‌ی)و (تەمیم)مان کڕیوە ، لەوێدا دوان لە خزمی یارۆی سەهمی ـ کە مرد ـ سوێندیان خواردو وتیان : شایەتیەکەی ئێمە راستترە لە شایەتی ئەو دوانە ـ دوو هاوڕێی یارۆی مردوو ـ و جامەکە جامی خزمەکەمانە ، ئیبن‌و عەبباس ئەڵێ :

ئەم ئایەتی (یا ایها الذین آمنوا شهادة ...)ە لەوانەدا هاتە خوارەوە .

ریوایەت کراوە : کە ئەو جامە کاسەیێ بوو لە زیو نەخش کرابوو بە ئاڵتوون وەکو (خوص) و تەمیمی داری لە پێش ئیسلام‌بوونیا کە نەصرانی بوو چووبوو بۆ شام بۆ تیجارەت‌و عودەیی کوڕی بەددائی لەگەڵدا بوو ، لەوێدا ئەو بەدیل ناوی مەولای عەمری کوڕی عاصی وائیلی سەهمی‌یە کە چووبوو بۆ شام بۆ تیجارەت لە شامدا نەخۆش کەوت‌و وەصێتی کرد بۆ تەمیم‌و عەدی کە : ئەو ماڵەو ئەو جامە بیەنەوە بۆ میراتبەرەکانی لە هۆزی (سەهم) ئەوانیش وایان کرد بەڵام جامەکەیان نەداوەو فرۆشتیان بە هەزار درەم‌و لە ناو خۆیانا بەشیان کردو یەکی نیوەیان هەڵگرت . جا کاتێ تەمیم موسوڵمان بوو هات بۆ مەدینە جامەکەی دەرخست کە فرۆشراوەو پێنج‌سەد درەمەکەی لای خۆی دایەوە بە هۆزی سەهم ئەوانیش داوای باقی پارەکەیان کرد لە عەدیی ئەو ئینکاری کردو نیزاعەکە گەییشتە لای حەزرەتـ‌ـو داوای شاهیدی کرد لە هۆزی سەهم شاهیدیان نەبوو وە

داوای سوێندی کرد نە عەدیی سوێندی خوارد ، جا ئایەتی (یا ایها الذین آمنوا شهادة بینکم ...) هاتەخوارەوە • وە عەمری کوڕی عاصی کوڕی وائیلی سەهمیی‌و مەطلەبی کوڕی وەداعەی سەهمیی بەهۆی بەیانەکەی تەمیمی داریيەوە لەسەر عیلمی خۆیان بەوە کە جامەکە ناسراو بوو سوێندیان خواردو جامەکەیان وەرگرتەوە •

ئەم ریوایەتە لەگەڵ زاهیری ئایەتەکەداو زاهیری ئەو حەدیثە شەریفەیش کە ترمزی‌و بوخاری ریوایەتیان کردوە رێك ناکەوێ‌و پێویستە بە تەئویل ؛ چونکە زاهیری ئایەتەکە ئەوەیە کە حەزرەت ـ د ـ سوێندی تەمیم‌و عەدی داوەو سوێندیان خواردوەو لە پاش ئەو خەیانەتەکەیان دەرکەوتوە •

وە لە ریوایەتێکی تردا ئەڵێت ؛ تەمیمی کوڕی ئەوسی داری‌و عەدی کوڕی زەید دەرچوون بۆ تیجارەت بۆ شام‌و لەو کاتەدا نەصرانی بوون‌و بەدیلی کوڕی ئەبو مەریەم ـ عەبدی عەمری کوڕی عاص ـ لەگەڵیان رۆییشت بۆ شام بۆ تیجارەت‌و موسوڵمان بوو ، کاتێ گەییشتنە شام بەدیل بەخۆش کەوت‌و کاغەزێکی نووسی حسابی هەموو ماڵەکەی خۆی تێدا بوو خستیە ناو بوخچەی جل‌و بەرگەوەو باسی ئەمەی نەکرد بۆ تەمیم‌و عەدی‌و وەصیەتی بۆ کردن ئەم کەل‌وپەلی منە هەموو بیەنەوە • پاش ئەوە بەدیل مردو ئەم دوو کەسە گەڕان بە ناو کەل‌وپەلەکەیدا جامێکی زیویان دیتەوە سێصەد مثقاڵ وەزنی بوو وە نەخش کرابو بە ئاڵتوون ، ئەم جامەیان دەرکردو باقی کەل‌وپەلەکەیان دایەوە بە خاوەن ماڵەکەو ئەوانیش کاغەزەکەیان دەرهێناو خوێندیانەوەو ئاگادار بوون لەوە ئەو جامە نەماوە • جا پرسیاریان کرد لە (تەمیم)و (عەدی) : ئایا بەدیل لەو مالّی خۆیە هیچی فرۆشت ؟ وتیان :

نەخەیر • وە وتیان : ئایا نەخۆشینەکەی تووڵی کێشا هەتا پێویستی ببێ بە قەرزێ یا فرۆشتنی مالّێ لەوەی کە لەلای بوە ؟ وتیان :

نەخەیر ، بەڵکو کە گەیشتینە شام نەخۆش کەوتو ئەوەندەی پێ نەچوو مرد • جا وتیان : ددی ئێمە لە کاغەزێکدا کە ئەو نووسیویەتی چاومان پێ ئەکەوێ جامێکی ناردوەتەوە لە زیو کە نەخش کراوە بە ئاڵتوونو ودزنەکەی سێصەد مثقاڵە • ئەوانیش وتیان : ئاگامان لێی نیە ، بەس وەصێتی بۆ کردووین کە ئەم کەڵوپەلە بدەین بە ئێوە ئەوەتا هێناومانە بۆتان ، ئیتر ئاگامان لە جام نیە • جا شکاتی خۆیان برد بۆ لای پێغەمەر ـ د ـ وە ئەم ئایەتە نازڵ بوو وە حەزرەت لە پاش عەسرا دوای نوێژ تەمیمو عەدی سوێند دا لە پاڵ مینبەردا ، سوێندی دان کە خەیانەتیان نەکردوە کەمو زۆر لەوەی بەدیل تەسلیمی کردوونو حەزرەت فەرمووی : بڕۆن • لە پاش ئەمە جامەکەیان لە مەکەدا دەرکەوتو میراتبەرەکانی بەدیل ئاگادار بوونو داوایان کرد لە تەمیمو عەدی ، ئەوانیش وتیان : وەختی خۆی ئێمە کڕیبوومان لە بەدیل بەڵام لەبەر ئەوە کە شاهیدمان نەبوو بە باشمان نەزانی ئیقرار بکەین بەو مامەڵە جا بردنیانەوە بۆ لای حەزرەت جا ئایەتی (فان عثر علی انهما) نازڵ بوو وە عەمری کوڕی عاصو (مطلب)ی کوڕی وەداعەی سەهمی سوێندیان خوارد کە تەمیمو عەدی بە درۆ سوێندیان خواردوەو خەیانەتیان کردوە جا ڕۆییشتن جامەکەیان هێناوە بۆیانو تەسلیمیان کردەوە بە خاوەنە شەرعیەکەی ، خودا ئەفەرموێت :

★ (یا ایُّها الَّذینَ آمَنُوا شَهادَةُ بَیْنِکُمْ اِذا حَضَرَ اَحَدَکُمُ الْمَوْتُ حِینَ الوَصِیَّةِ اثْنانِ ذَوا عَدْلٍ مِنْکُمْ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ! شەهادەتدانی ناو ئێوە کاتێ کە مردن هاتبێتە سەریو بیەوێ وەصیەت بکا •• شەهادەتی دوو کەسی عادڵو راسانە لە ئێودو لە موسوڵمانان •

★ (اوْ آخرانِ مِن غَيْرِكُم ۚ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الاَرْضِ فَاَصابَتْكُمْ مُصِيبَةُ المَوْتِ) : ★

یاخود شەهادەتی دوو کەسی تر لە ئێوە ئەگەر ئێوە لە سەفەردا بوونو مسیبەتی مردنتان بەسەرا هات ، جا پاش ئەوە کە ئەو دوو کەسە کران بە جێگەی باوەڕ بۆ کابرای مردوو وە وەصیەتی بۆ کردنو مرد •

★ (تَحْبِسونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلوةِ) ★

ئەو دوو کەسە رابگرن لە پاش نوێژی عەسر •

★ (فَيُقْسِمانِ بِاللهِ ـ اِنِ ارْتَبْتُمْ ـ : لا نَشْتَرِي بِهِ ثَمناً ولَوْ كانَ ذا قُرْبى ، ولا نَكْتُمُ شَهادَةَ اللهِ اِنّا اِذاً لَمِنَ الآثِمِينَ) (١٠٦) ★

جا ئەگەر گومانتان پەیدا کرد بائەو دوو کەسە سوێند بخۆنو بڵێن : بەخوا بەم سوێندە کە ئەیخۆین مەبەسمان ئەوە نیە کە ماڵێکی دنیای بێ پەیدا بکەین ، بائەو کەسەیش کە بە سوێندەکەی ئێمە ماڵی دەس ئەکەوێ لە خزمو خوێشانی ئێمە بێ ، وە ئێمە شەهادەتێ کە خودای تەعالا بڕیاری داوە لە دینا نایشارینەوەو وەصیەتی کابرای وەصیەتکەرون ناکەینو ئەگەر ماڵی دونیا وەربگرین لە کەس یا شەهادەت ونبکەین ئێمە لە جوملەی تاوانباران ئەبین •

★ (فَاِنْ عُثِرَ عَلى اَنَّهُما اسْتَحَقّا اِثْماً فَآخَرانِ يَقومانِ مَقامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الاَوْلَيانِ) : ★

جا پاش شەهادەتی ئەو دوو کەسە ئەگەر بۆتان دەرکەوت کە ئەو دوو شاهیدە تاوانبار بوونو بەو شایەتیە گوناهبار بوونو درۆیان کردوە ئەوە دوو کەسی تر راوەستێنن لە جێگەی ئەو دوو شایەتە تاوانبارانە کە شەهادەتیان لەسەر دان لەم تاقمە کە حەق کەوتە سەریان کە نزیکترن بە مردوەکە •

★ (فَيُقْسِمانِ بِاللهِ لَشَهادَتُنا اَحَقُّ مِنْ شَهادَتِهِمَا):★
جا سوێند بخۆن بڵێن : شایەتی ئێمە راستترە لە شایەتـــی ئـــەو دوو کەسە .

★ (وما اعْتَدَيْنا) : ★
وە لەم شایەتیەدا کە ئێمە ئەیدەین بە سەر حەقی کەسدا نارۆین .

★ (اِنَّا اِذاً لَمِنَ الظّالِمِينَ) : (١٠٧) ★
بە راستی ئەگەر ئێمە تەجاوز بکەین لەسەر حەقی خەڵك دەرئەکەوێ کە ئێمە لە گرۆهی ستەمکارانینو لەوانەین کە حەق ئەشارینەوەو بەنالـــی لە جێگەدا دائەنێین .

★ (ذلِكَ اَدْنى اَنْ يَاْتُوا بِالشَّهادَةِ عَلى وَجْهِهـــا اَوْ يَخافُوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمانٌ بَعدَ اَيْمانِهِمْ) : ★
ئەم یاسا کە دامان نا لە وەصیەتکردنی ئینسانی نزیك بەمردندا بـــە تایبەتی لە سەفەردا کە وتمان پێویستە دوو پیاوی عادڵ لە خۆتـــان یـــا دوو کەسی تر شەهادەت بدەن لەسەر وەصیەتەکە وە لە کاتـــی گـــومانـــی خەیانەتیشا شایەتەکان سوێندی لەگەڵدا بخۆن وە پێجگە لەمەیش ئەگـــەر خەیانەتیان لێ دەرکەوت دوو کەس لە تاقمی میراتبەر کـــە نزیکترن بـــە مردوەکە سوێند بخۆن لەسەر مانەوەی ماڵەکەیان .. ئەم جـــۆرە یاســـا زۆر نزیکترە لە راستیو ئەدای شەهادەت لە لایەنی وەصیەکانـــەوە بـــە شێوەی واقیع ، وە نزیکترە لە ترسی گەڕانـــەوەی سوێنـــد بـــۆ لای میراتبەرەکان ؛ چونکی ئەگەر لە ئەصلا شایەتی وەصیەکان موئـــەککـــەد نەبێ بە سوێند هەروا بە بێ ئیهتیمامی شەهادەتێ ئـــەدەنو گـــوێ بـــە راستکۆیی نادەن لە شەهادەتەکەیاناو لەم لایشەوە کە حەقی سوێند بـــێ بۆ جانیبی میراتبەر زۆرتر جانیبی وەصی ئەترسن لە خەیانەتباری نەبـــادا شتێکیان لێ دەربکەوێو ئەمڵا سوێند بخۆن لەسەر خەیانەتەکـــەیـــانو ئابڕوویان بچێ لە دنیادا .

★ (واتَّقُوا اللهَ واسْمَعُوا) : ★

له خودا بترسن‌و ئەو ئەحکامانه که دایان‌ئەمەزرێنن وەریابگرن‌و بە گوێی قەبوولّ بیان‌بیسن •

★ (واللهُ لا يَهْدي الْقَوْمَ الفَاسِقِينَ) (١٠٨) ★

وە ئەگەر له خودا نەترسن‌و حوکمی خودا نەبیسن فاسق ئەبن‌و خودای تەعالا هیدایەتتان نادا ؛ چونکی قەومێ که فاسق بێ‌و سوور بێ لەسەر ناباری خودا هیدایەتی نادات •

بزانن : لەم ئایەتەدا چەن شتێ هەیە :

یەکەم : له ناو موفەسیرەکانا مەشهوورە که ئەم سێ ئایەتە لە گرانترینی ئایاتی قورئانن له جیهەتی ئیعراب‌و مەعناو حوکمەوەو پێویستە ئینسان باش بە وردی بچێتە ناویان‌و تێیان بگات •

دووەم : صاحێبی تەفسیری بەیضاوی ئەفەرموێت : حوکمی سوێندخواردنی ئەو دوو کەسە مەنسووخە ئەگەر شاهید بن لەسەر وەصیەکان ؛ چونکی شایەت سوێند نادرێ هەرچەند موتەهەم بن • بەڵێ حەزرەتی عەلی ـ خ ـ فەرموویەتی : ئەگەر شایەت موتەهەم بێ سوێند ئەدرێ ، وە ئەگەر ئەو دوو کەسە ئەوانە بن کە بوون بە وەصی‌و کابرای نەخۆش وەصیەتی بۆ کردوون ئەوە دروستە سوێند بدرێن ، بە تایبەتی له کاتی توهمەتا ؛ چونکی ئەصڵ مانەوەی مالّی کابرای مردوە بۆ میراتبەرەکانی مادام ئەم دوو وەصیە ئەڵێن کابرا ئەوەندە مالّی خۆی داناوە بۆ فلاّن کەس یا بۆ فلاّن جیهەت دروستە میراتبەرەکان سوێندیان بدەن ، جا کاتێ خیانەتیان دەرکەوت‌و شاهیدی خاریجیش نەبوو بۆ ئیسباتی راستی ئەوان لەم کاتەدا سوێند ئەکەوێتە لای میراتبەرەکان ؛ چونکی ئەصڵ ئەوەیە حەقی غەیر بەو میراتەوە نەبێ •

★ (يَوْمَ يَجْمَعُ اللهُ الرُّسُلَ فَيَقولُ : ماذا اُجِبْتُمْ ؟ قالُوا : لا عِلْمَ لَنا اِنَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الغُيوبِ) (١٠٩) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ! باسی ئەو رۆژە بکە کە خودای تەعالا پێغەمەرەکانی تێدا گردئەکاتەوە و بە جیلوەی خودایەتی خۆی پڕتەو ئەداو پرسیاریان لێ ئەکا : بە چ جۆرە جواب دانەوەیە لە لایەنی ئوممەتەکەتانەوە جوابتان درایەوە ؟ بە جوابدانەوەی قەبوولْو فەرمانوەرگرتن یاخود بە جوابدانەوەی سەرکێشیو نافەرمانی ؟ ئەوانیش لەبەر ئەوە کە یەکەم هەیبەتی خودا داگیری کردوونو زانستی خۆیان لە لادا کووژاوەتەوە ، وە دوەم لەبەر ئەوە کە عیلمو زانستی ئادەمیزاد ئیحاطە نادا بە هەموو کردەوەیەکدا گەورەو بچووك ، وە سێهەم لەبەر ئەوە کە هەرچی ئەوان بیزانن هەر لە خوداوە وەریانگرتوەو سەربەخۆ دارای زانست نین جوابیان داوە وتیان : ئەی پەروەردگاری ئێمە ئێمە لەوانە نین لە حوزووری تۆدا زانستی خۆمان دەربڕین ؛ چونکی نێ لە ئاو بە نیسبەتی دەریای نەبڕاوەوە نیسبەتی نیەو ئێمە ئاگادار نین لە چلۆنی جوابی هەموویان بە ئاگادارێکی رەساو هەر شتێ ئێمە بیزانین لە زاتی تۆوە دەستمان کەوتوە ، بە راستی تۆ هەر تۆی بە رەسایی زانای بە هەموو رازێکی نهێنیو ئێمە قەناعەت ئەکەین بە زانستی خۆت .

جا پاش ئەوە دەفتەری حسێب ئامادە ئەکرێو میزانی بیروباوەڕی هەموو کەسێ لە گەورەو بچووك حازر ئەکرێ ، خودای تەعالا فەرمان ئەدا کە هەموو ئوممەتەکان یەکە یەکە لە شوێنی تایبەتیدا ریز ئەکرێنو پێغەمەری هەر ئوممەتێ لەسەر ئوممەتەکەی ئەکرێ بە موراقیبو لە هەر مادەیەکدا کە بە ناحەق هەرکەس لە هەر ئوممەتێ ئینکاری تاوانێ بکا پێغەمەرەکەی شایەتی لەسەر ئەدا .

وە لەسەر ئەم تەفسیرە موناقات نیە لە بەینی ئەم ئایەتەدا کە نەفی عیلم ئەکا لە پێغەمەرەکان ـ سەلامی خودایان لێ بێ ـ و لە بەینی ئەو ئایەتانەدا

کە ئیسباتی ئەوە ئەکەن پێغەمەرەکان شـــایەتی ئەدەن لەسەر ئەفرادی ئومسەتەکەیانو پێغەمەری ئێمەیش شایەتی ئەدا لەسەر راستی شایەتـــی باقی پێغەمەرەکان •

★ (اِذْ قالَ اللهُ : یا عِیسی اْبنَ مَرْیمَ اْذکُـرْ نِعْمَتِـي علَیْكَ وعَلَی والِدَتِكَ اِذْ اَیَّدْتُكَ بِروحِ القُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ في اْلمَهْدِ وَكَهْلاً) ★

کە خودا پێغەمەرەکان گردئەکاتەوەو حسێبی ئوممەتەکانیان ئەکـرێ خودای تەعالا بۆ دەربڕینی پایەو مایەی بەرزی رەهبەران بـازێ گەورەییو شەرەفیان لە ناو کۆمەڵی ئەهلی مەحشەردا دەرئەبڕێ •

(من جملە) خودای تەعالا ئەفەرموێت : ئەی عیسای کوڕی مەریەم ! باسی نیعمەتەکانی من بکە لەسەر خۆتو لەسەر دایکت ، چۆن ئـــەو دایکە مەعصومە بە حورمەتەی تۆمان گرتە پەنای خۆمـــانو بـــە طاعـــەتو عیبادەتکردن لە بەیتی مەقدیس عیبادەتخانەی خـــۆما لە باوەشی پووری خۆیاو لەبەر چاودێری یەکێ لە رەهبەرانی پایەبەرزا بەخێومان کرد ؟ وە چلۆن بە فەرمانی خۆمان فریشتەی هێمنی خۆمان نارد فووی کرد بە بەرۆکیا هەتا حامیلە بو بە تۆو تۆ کەوتیتە ناو عالەمی جیهانەوەو لەو کاتەدا کە لە دایـك بووی تۆم تەئییدو تەنویر کرد بە فەیضی (روح القدس) فریشتەی بەرزی بەڕێزی بارەگای خۆم جوبرائیلی ئەمینو هێزی وتاری خســـتە نـاو دڵو دەمتەوەو قسەت کرد لەگەڵ دایکی خاوەن پایەتاو دڵت دایەوەو قسەت کرد لەگەڵ بەنی ئیسرائیلیەکانا لەو کاتەدا کە لە بێشکەدا بووی‌و ریسالەتـــی خۆتت دەربڕی بۆیان ، هەروا لە کاتی (کەهل)یدا فەرمانی خودات گەیاند بە ئادەمیزاد وەکو کاتی منداڵیت •

★ (واِذْ عَلَّمْتُـكَ الْكِتَـابَ واْلحِكْمَـةَ والتَّـوریةَ والاِنْجِیلَ) ★

وە باسی ئەو کاتە بکە کە خوێندنەوەی نووسراوی ناو ئادەمیـــزادم نیشاندای و ئەحوالّو ئاساری ئەعیانی مەوجوودەم بە ئیلهامو خەلقـــــی عیلمی ردبانی تێگەیاندی و ئەحکامی تەورات فێربووی و ئینجیلم بـــۆ ناردیتە خوارەوەو کردم بە دەستوور بۆ خۆتو ئومسەتەکەت لـــە بابەتی بیرو باوەڕو کردەوەو رەوشتەوە •

★ (وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْـــرِ بِاِذْنـــي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْراً بِاِذْني) : ★

وە باسی ئەو کاتە بکە کە بە وەحیو ئیلهامی من تێگەیاندی هەیکەلو قەوارەت دروست ئەکرد وەکو قەوارەی پەلەوەر بە ئیزنو ئیجازەی مـــن جا فووت پێدائەکردو ئەو قەوارە ئەبوو بە پەلەوەرێکی گیانلەبەری راستەقینە بە ئیجازەی من •

★ (وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْني) : ★

وە ئەو کاتە کە کوێری سکوماو ئینسانی بەڵەکت خۆش ئەکـــردەوە بە ئیجازەی من •

★ (وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتى بِاِذْني) : ★

وە ئەو کاتە کە مردووت لە گۆڕ دەرئەکـــردو بـــە ئیجازەی مـــن زیندووت ئەکردەوە •

★ (وَاِذْ كَفَفْتُ بَنـــي اِسْـــرائِيلَ عَنْـــكَ اِذْ جِئْتَهُـــمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ : اِنْ هذَا اِلاَّ سِـــحْرٌ مُبِينٌ) (١١٠)

وە باسی ئەو کاتە بکە کە مەنعی بەنـیئیسرائیلیـــە ســـەرکێشـــە بەدبەختەکانم لێکردیتو نەمهێشت بتکوژن لەو کاتەدا کـــە تۆ ئایاتـــی بەیینات و بورهانو موعجیزاتی خودات نیشان ئەدان کەچی ئەوان بە باتی

ئەوە موسوڵمان بین ئەیانوت : ئەم جۆرە شتانە کە عیسا نیشانی ئێسەی ئەدا جادوویەکی ئاشکرا نەبێ هیچی تر نیە •

★ (وَاِذْ اَوْحَیْتُ اِلَی الْحَوارِیِّینَ اَنْ آمِنُوا بِي وبِرَسولِي ، قالُوا : آمَنَّا واشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمونَ) : (۱۱۱) ★

وە باسی ئەو کاتە بکە کە ئیلهامم کرد بۆ دڵی کۆمەڵێ لە ئادەمیزادی خاوەن بیرو راو هۆشیار کە لە ئەنجامدا مەشهوور بوون بە (حواری) یانی (پەیڕەوانی ساغی عیسا) کە ئیمان بێنن بە منو بە فوروستادەی منو یارمەتی دینی خودا بدەنو خزمەتی عیسا بکەن ئەوانیش وتیان ئیمانمان هێنا بە تۆ ئەی خوداو بە پێغەمەری تۆ کە عیسایەو ئەی پەروەردگار تۆ بزانە ، هەرچەن تۆ هەموو شتێ ئەزانی ، کە ئێمە موسوڵمانینو ملکەچو فەرمانبەردارین بۆ تۆو بۆ فوروستادەی تۆ دەی تەوفیقمان بدە بۆ ڕێگەی ڕاست •

فەرموودەی خودا : (اذ قال الحواریون .. الأیات)

عەمماری کوڕی یاسیر – خ – ڕیوایەت ئەکات لە پێغەمەرەوە – د – کە فەرموویەتی : کاتێ لەسەر داوای عیسا مائیدەو سفرە هاتە خوارەوە نانو گۆشتی تێدا بو ، ئەمریان پێکرا هیچی لێ هەڵنەگرن بۆ سبەینێ ، کەچی خەیانەتیان کردو لێیان پاشەکەوت کرد ، لە تۆڵەی ئەوەدا خودا قاری لێ گرتنو کردنی بە مەیموونو بەراز •

★ (اِذْ قالَ الحَوارِیّونَ : یا عِیسَی اْبنَ مَرْیَمَ هَلْ یَسْتَطیعُ رَبُّكَ اَنْ یُنَزِّلَ عَلَیْنا مائِدَةً مِنَ السَّماءِ ؟ قالَ : اتَّقُوا اللهَ اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنینَ) (۱۱۲) ★

تۆ ، ئەی پێغەمەری خۆشەویست ، باسی ئەوە بکە لە کاتی خۆیا حەواریەکانی حەزرەتی عیسا لەسەر ئیقتیراحی قەومی بەنی ئیسرائیل

وتیان : ئایا خودای تەعالا کە پەروەردگاری تۆیەو لە تۆوە ئـەم هەموو کارەساتی موعجیزە دەرئەکەوێ •• پێی ئەکرێ سوفرەیێ لە ئاسمانەوە بنێرێتە خوارەوە بۆ ئێمە کە خواردەمەنی لەسەر بێ ؟ وە عیسا پێی فەرموون : لـە خودا بترسن و داوای شتێ مەکەن کە لە ئەنجاما ببێ بە هۆی دەردی سـەری بۆتان مادام ئێوە ئیمانتان هەیە بەو خودا کە ئێوەی دروستکردوەو منـی دروستکردوەو ئەو موعجیزاتە بۆ من دەرئەخا •

★ (قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَاهِدِينَ) : (١١٣) ★

ئەوانیش وتیان : ئەمانەوێ لەو سوفرەو لـەو خواردەمـەنیـە وا بەسەریەوە بخۆین و دڵمان دابمەزرێ لەسەر ئەوە خودا لەبەر پایەی تـۆ نیازی ئێمە بەجێ دێنێو بە زانستێکی بێ گومان بزانین کە تۆ راست ئەکەی لەگەڵ ئێمەدا لە داوای ئەوەدا کە فروستادەی خـودایو لەسـەر ئـەو موعجیزەی مائیدەیشە ببین بە شایەت لە ناو ئادەمیزادا •

★ (قَالَ عِيسَى اَبْنُ مَرْيَمَ : اللَهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِاَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَانْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ) : (١١٤) ★

جا عیسای کوڕی مەریەم لە خودا پارایەوەو فەرموی : خودایە ! پەروەردگاری ئێمە ! سوفرەیەکمان لـە ئاسمانەوە بۆ بنێرەو لەگـەڵ خواردەمەنیەکی پاکی چاکی ئارەزووکراوی نایابی وەها کە ببێ بە جەژنو شادی بۆ ئێمە هەموومان ؛ ئەوەڵسـانو ئاخرمـان ، واتـە ئـەو رۆژی هاتنەخوارەوەی مائیدەیە ببێ بە رۆژی جەژنێکی تەقلیدی لەناومانا ببـێ بە دەلیلێکی روونا کی گەورە لـە لایەنی تۆوە بۆ ئێمـە ، وە ئـەو مائیدەو نیعمەتە بێژمارەکانی ترتو سوپاس لەسەر ئەوانە بکە بە رۆزی بۆ ئێمـەو دیارە کە تۆ باشترینی رۆزی دەرەکانی •

★ (قالَ اللهُ : اِنّي مُنَزِّلُها عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَاِنّي اُعَذِّبُهُ عَذَاباً لا اُعَذِّبُهُ اَحَداً مِنَ العالَمِينَ) : (١١٥) ★

خودای تەعالا فەرمووی : ئەی عیسا بە راستی من تکای تۆ ودرئەکرم و دۆعاکەت قەبوونْ ئەکەم و ئەو مائیدە ئەنێرمە خوارەوە بۆتان ، بەڵام هەرکەسێ لە ئێوە کوفری خودا بکا پاش ئیستیفادە لەو سوفرەیە عەزابی ئەدەم بە عەزابێ کە عەزابی کەس وا نەدەم ، ئەو عەزابە لە دنیادا بێ یا لە قیامەتا •

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : ئەم حەواریانی حەزرەتی عیسا ـ د ـ بازێ ئەڵێن پێغەمبەر بوونو خودا ئەمری پێکردوون تابیعی حەزرەتی عیسا بین ، بە گوێرەی ئەم قسە ئایەتی (واذ اوحیت الی الحواریین) لەسەر مەعنای مەشهوورە بۆ وەحی • وە بازێ ئەڵێن پێغەمبەر نەبوون وە بە گوێرەی ئەم قسە (اوحیت) بە مانا (الهمت) ئەبێ ، وەکو (واوحینا الی ام موسی)و(واوحی ربك الی النحل) • وە ئەم قسە راستە •

دووەم : ئەمەیە ئەم حەواریانە چ پێغەمبەر بووبنو چ لە پیاوچاکانی ئومەت بووبن ئەم داواو رجایانە لە حەزرەتی عیسا بە عیبارەتی : (هل یستطیع ربك) موناسب نیە ؛ چونکی شكو گومان لە ئیستیطاعەی خوادا لەسەر مومکینات کوفرە • هەروا جوملەی (ان کنتم مؤمنین) لەگەڵ ئەوەدا ناگونجێ پێغەمبەر یا پیاوچاك بووبن • هەروا ئایەتی (فمن یکفر بعد منکم) چونکی بە گوێرەی ئەوە کە حەواریەکان پێغەمبەر بووبن تەصەوور ناکرێ کە کافر بین • وە جوابەکان بەم جۆرەنْ کە دێن •

یەکەم : سوئال بە (هل یستطیع) لەسەر مەعنای حەقیقی نیە بەڵکو لەسەر مەعنای مەجازییەو لە جێگەی ئەوەدایە (هل یظمن ربك قلوبنا بان ینزل علینا مائدة من السماء ؟) چونکی ئەم سوئالە داوای ئیطمینانی دڵەو بەس •

دووەم : (یستطیع) بە مانا (یفعل) بەکارهێنراوە نەك بە مەعنای (یقتدر) وە شك لە توانایی خودادا کوفرە نەك شك لە کردنی کارێ لە کاران •

سێیەم : لە (استطاعه)یە بە مەعنای موناسبی حیکمەتی خودایی لە ناردنی مائیدەکەدا نەك لە ئەسڵی ناردنەکەیدا ، واتە : ئایا موافیقی حیکمەتی خۆیەتی ئەو مائیدەمانە بۆ نازڵ بکات یا نە ؟

چوارەم : (یستطیع) وا لەسەر مەعنای (یستجب) کە بەرانبەری (یستکره) بەکارئەبرێ ، واتە (هل یجب ربك ان ینزل علینا مائدة ؟)•

پێنجەم : ئەم پرسیاری حەواریانە لە لایەنی خۆیانەوە نەبوە بەڵکو لە لایەنی کۆمەڵێ بوە لە بەنیئیسرائیل کە دوایان لە حەواریەکان کردوە ئەم موعجیزەیانە پێ نیشان بدا ، وە عیبارەتی (هل یستطیع)و (ان کنتم مؤمنین)و (فمن یکفر بعد منکم) بۆ ئەوانە بەکارهێنراون نەك بۆ حەواریەکان خوا پێغەمەر بووبن یا پیاوچاك •

فەرموودەی خودا (واذْ قالَ اللهُ یا عیسی ابْنَ مَرْیَمَ) لە مەعنادا بەسراوە بە ئایەتی (اذ قال الله یا عیسی ابن مریم اذکر نعمتي ••• الآیة) کە لە پێشەوە قسەمان لێ کرد واتە باسی ئەوە بکە کە لە رۆژی قیامەتا خودای تەعالا ئەفەرمویێت : ئەی عیسای کوڕی مەریەم •

★ (ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذونِي واُمِّيَ اِلهَيْنِ مِنْ دونِ اللهِ ؟!) : ☆

ئایا تۆ وتووتە بە خەڵك کە ئێوە منو دایکم قەرار بدەن بە دوو

خوداو بمانپەرستن وەکو دوو خودا بێجگە لە خودا هەتا خـودا ببێ بـمـە سیان ؟!

★ (قال : سُبْحانَكَ مَا يَكونُ لِي اَنْ اَقولَ ما لَيْسَ لِي بِحَقٍّ) : ★

ئەی پەروەردگاری عالەم بە تەسبیحو تەقدیسەوە تۆ دوورئەخەینەوە لەوە کە شەریكو هاوڕێت ببێ ، وە بۆ من رەوا نیەو نابێ کە شتێکی وا بڵێمو وتنی بۆ من دروست نەبێو ئەو شتە خیلافی حەقو واقیع بێ •

★ (اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ ما فِي نَفْسِي ولا اَعْلَمُ ما فِي نَفْسِكَ) : ★

ئەگەر شتی وام وتبێ بە راستی تۆ ئەیزانی دیارە کە نەمووتـوە ، وە ئەگەر ئەو مەبەستە لە دڵیشما بوو بێ تۆ پێی ئەزانی ؛ چونکی ئەزانی بەوەی وا نە دڵی منداا بەڵام من ئاگام لەوە نیە وا لە عیلمی تۆدا •

★ (اِنَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الغُيوبِ) : (١١٦) ★

بە راستی تۆ زانای هەموو شتێکی نهێنیو ئەسراری دەروونی •

★ (ما قُلْتُ لَهُمْ اِلاَّ ما اَمَرْتَنِي بِهِ : اَنِ اعْبُـدوا اللهَ ربِّي وَرَبَّكُمْ) ★

من پێم نەوتوون ئەوە نەبێ کە تۆ ئەمرت کردوە بڵێم پێیان ، ئەوەیش ئەمەیە کە عیبادەتو بەندەیی خودا بکەن کە پەروەردگاری ئێمەو ئێوەیە •

★ (وكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً ما دُمْتُ فِيهِمْ) ★

وە من ئاگادار بووم لە سەریان هەتا لەناویانا بووموو نـەمهێشـتوە پەیڕەوەکانم قسەی هەڵە بکەن •

★ (فلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ) : ★

وە لە کاتێکیشەوە کە تۆ منت وەرگرت بۆ شوێنی خۆم تۆ هـــەر بە تەنیا خۆت رەقیبو ئاگادار بووی لەسەریان •

★ (وَاَنْتَ عَلی کُلِّ شَیْءٍ شَهِیدٌ) (۱۱۷) ★

وە تۆ بەسەر هەموو شتێکدا ، بێ گیانو گیانلەبەر غەیرە موکەللەفو موکەللەف ، شاهیدو زانای رازو نیازو خاوەنی دەستەلآتی •

★ (اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ) : (۱۱۸) ★

جا بەرابەر بە تاوانباری ئەوان ئەگەر عەزابیان بدەی بـــە راســـتی رەوایە بۆ تۆ ؛ چونکی ئەوان بەندەو دروستکراوی تۆنو تۆ پەروەردگارو گەورەی گشتی ، ئەتوانی هەموو جۆرە شادیو ناشادییەك بێنی بەســـەر پەروەردەکراوی خۆتا . وە ئەگەر تۆ تاوانیان بپۆشی بە راستی تۆ خاوەن دەستەلآتو خاوەن حیکمەتی لە هەموو کارێکدا لە دوو جیهانا لە ئاشکراو پەنهانا •

★ (قالَ اللهُ) ★

جا لەو کاتەدا کە ئەم پرسیارو جوابە لە بەینی خودای تەعالاو لـــە بەیبی حەزرەتی عیسادا روو ئەدا خودا ئەفەرموێت :

★ (هٰذا یَوْمُ یَنْفَعُ الصّادِقِینَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الْاَنْهارُ خالِدِینَ فِیها اَبَداً) : ★

ئەم رۆژە رۆژێکە کە سوود ئەدا بە راســـتکارانو راستگۆیـــان راستیەکەیانو بۆ ئەوان هەیە چەن بەهەشتێك کە جۆبار لە ژێر دارەکانیانەوە رەوان ئەبن و هەتا هەتایە دەوام ئەکەن لە ناویانا •

★ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) : ★

خودای تەعالا رازیە لەوانو ئەوانیش لە خودا رازین •

★ (ذٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلعَظِيمُ) (١١٩) ★

ئەم پایە ئەوان پێیگەیشتوون پایەیەکی زۆر بەرزەو گەیشتن بەم پایە گەیشتنە بە پایەیەکی زۆر گەورە •

★ (لِلّٰهِ مُلْكُ السَّموٰتِ وَٱلاَرْضِ وما فِيهِنَّ وهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) : (١٢٠) ★

جا خودای تەعالا بۆ دەربڕینی گەورەیی خۆیو بۆ ئیعلانی ئەوە کە هەموو ڕەهبەرانو ئەفسەرانی جیهان هەموو وان لەبەر بارەگای تەوانایی تەواو بە هیچ جۆرێ هیچ کەس رایەی ئەوەی ناکەوێ پەیوەندی ببێ بە جیهانەوە بە بەندەیی خودا نەبێ ، وە بۆ دەربڕینی فەسادی عەقیدەو بیرو باوەڕی نەصارا لە داوای خودایی یا تێکەڵی لەگەڵ خوادا بۆ عیسای کوڕی مەریەمو بۆ بەتاڵکردنەوەی ئەم جۆرە قسانە فەرمووی : هەر بۆ خودایە سەرۆکیو پادشایی لە سەر هەموو ئاسمانەکانو عەرزو هەر شتێ وا لە ناو ئەوانا ، واتە قەراری گرتوە لەسەریان یا لە ناوەرۆکیانا ، وە خودای تەعالا بەسەر هەموو شتێکدا تەوانایەو جیهان هەمووی لە دەستی توانایی ئەودایە •

سورة الانعام

مكية وهى مائة وخمس وستون آية

ئيبن‌و عەباس ـ خ ـ فەرموویەتی : ئەم سوورەتە هەمووی (مەکی)یە شەش ئایەت نەبێ ، ئایەتی (قل تعالوا اتل ما حرم ربكم عليكم) تا ئاخری سێ ئایەت‌و ئایەتی (وما قدروا الله حق قدره)و ئایەتی (ومن اظلم ممن افترى على الله كذبا) •

وە ریوایەت کراوە لە ئیبن‌و عەباسەوە لە ئەنەسی کوڕی مالیکـــەوە ـخـ کە حەزرەت ـدـ فەرموویەتی : هیچ سوورەتێ نەهاتوەتە خوارەوە بۆ سەرم بە جارێ لەم سوورەتە گەورانە سوورەتی (انعام) نـــەبێ ، وە خودای تەعالا ئەم سوورەتەی بۆ ناردم لەگەڵ جوبرەئیلدا لەگەڵ پەنجـــا مەلائیکەدا بە شادی‌و شەوق هەتا لە دڵما ئارامی گرت‌و باش لەبەرم کرد •

وە خودای تەعالا عیززەتی دا بە من بە هۆی ئەم سوورەتەوە بـــــە عیززەتێکی وەها کە زەلیلی‌و داماوی بە دوایا نەهات ، بەم سوورەتە قسەی کافرە موشریکەکان بە تەواوی بەتاڵکرایەوەو ئەم سوورەتە دارای دەلائیلی تەوحیدو عەدڵو نوبوەت‌و مەعادەو مەزهەبی ئەوانە بەتاڵ ئەکاتـــــەوە کە لە لایان وایە جیهان بێ خاوەنەو ئەوانە کە هیچ دین‌و ئایینێکیان نیەو گەلێ ئەحکامی خودا بەم سوورەتەدا هەیە •

بسم الله الرحمن الرحيم

★ (الحَمْدُ لِلّهِ الّذِي خَلَقَ السَّموات وَالأَرْضَ) : ★

هەرچی سەناو ستایشە بۆ زاتی پەروەردگاری وایە کە ئاسمانەکانـی لە نەبوون دروستکردوەو عەرزی دروستکردوە •

★ (وجَعَلَ الظُّلُمات والنُّورَ) : ★

وە خەلقی تاریکیو روونا کی کردوە ، تاریکی شەو بۆ ئارامیو ئاسایش کردنو روونا کی رۆژ بۆ رۆزی پەیداکردنو کەسبی زانستو پیشەسازیو بۆ ئەوە کە گیانلەبەرێکی بە قیمەتی وەکو ئادەمیزاد خودای خۆیان بناسنو ژیوار بکەنو خاکو نیشتمانی خۆیان بپارێزن • وە یا تاریکی گومڕاهی دروستکردوەو روونا کی ئیمانو بیروباوەڕیشی دروستکردوە •

★ (ثُمَّ الذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلونَ) : (١) ★

کەچی لە پاش ئەم هەموو ئاثارە گەورە کە دەلیلن لەسەر خوداو لەسەر سیفاتی خودا •• ئەو کەسانە کە کافرنو کوفری خودای خۆیان ئەکەن لە فەرمانی خودا لائەدەن وە یا بتو دارو بەردی تاشراو یا ئاگری هەڵکراو لەگەڵ خوادا وەک یەک تەماشا ئەکەنو لەم رێگە راستە لائەدەن بۆ ئەو رێگە لارە ناباڕە •

★ (هوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنَ طِينٍ ثُمَّ قَضى اجَلاً واَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ انْتُمْ تَمْتَرونَ) : (٢) ★

ئەو خودا خودایەکی ئەوەندە زاناو تەوانایە هەموو ئێوەی لە گڵ دروستکردوە ، جا یا بە ئیعتیباری بابەگەورە کە ئادەمە ـ د ـ یا بە ئیعتیباری ئەوە کە مادەی ئاوی پیاوەتی پیاوو ئاوی ئارەزووی ژن لە خواردەمەنیەوە پەیدا ئەبن کە ئەویش لە مادەی گڵ پەیدا ئەبێ • وە لە پاش ئەمە بزانن کە خودا کاتێکی تایبەتی بڕیار داوە بۆ مردنتان کە بە ثانیە لەوە زیادو کەم ناکاو بە عیلمی ئەوا رابوردوە کە تۆ ناساغ ئەکەوی‌و زوو ئەڕۆی بۆ لای دوکتۆرێکی فامیدە دەرمانی ئەو ناسەغیە وەرئەگری ، یا لە رێگەی خودا حەیوانێ سەرئەبڕی‌و بەش‌بەشی ئەکەیتەوە بەسەر هەژاراناو ئەبێ بە هۆی رزگار بوونت ، وە یا خود لە عیلمی ئەوا رابوردوە کە فلاّن ئینسانێکی بێموبالاتەو لە کاتی ناساغیدا

نارِوا بۆ لای دوکتۆر وە یاخود خێرات ناکاو داوای دۆعاو پارِانەوە لە ئینسانێکی نیەت پاکو کردەوە چاک ناکاو گیانی دەرئەچێ •

ئەلحاصڵ ئەو فەرموودەی خودایە کە ئەفەرموێ (وما یعمر من معمر وما ینقص من عمره الا في کتاب)وە ئەوەی کە ئەفەرموێت (یمحو الله ما یشاء ویثبت وعنده ام الکتاب)وە ئەو فەرموودانەی حەزرەت کە ئەڵێت سیلەی ڕەحمو صەدەقەو دۆعا دەفعی دەردو بەڵا ئەکەنو عومریان پێ درێژ ئەبێ ئەوەندە زۆرن تەئویلکردنیانو هەڵسووڕاندنیان لە مەعنای خۆیان دوورە لە راستی •

کەوابێ راستەکەی ئەوەیە ئەو ئەجەلە کە خودا قەراری داوە بۆ هەر گیانلەبەرێ مانیع نیە لەوە کە بەسرابێ بە تەماشای ئەسبابی صیحەتو سەلامەتیەوە وە یا بە ئیهمالکردنی ئەوانەوە • کەوابێ ئەجەل یەکێکەو کەمو زیاد ناکا بەڵام ئەو یەک ئەجەلە دێتەجێ لەسەر بەجێهێنانی ئەسبابی تەندروستی وە یا تەرککردنی ئەوانە • وە خودا ئەفەرموێت وادەیەکی تریش بڕیار دراوە لە لای خوداوە بۆ زیندووکردنەوەی مردوەکانو ڕاپەڕاندنیان بۆ سارای حیساب‌و کیتاب‌و کێشانەی کردەوەو سەرپەرشتی ئەوانە کە ئەنجامی پیرۆزو بەختیاری ، وە یا بەدبەختیو بەدئەنجامی ـ پەنا بە خودا ـ لەو مەیدانەدا دەرئەکەوێ •

جا خودا ئەفەرموێت لەگەڵ ئەم بڕیاردانی ئەنجامی ئینسانەو لەگەڵ دیاریکردنی ئاکامی لە پاش دروستکردنی لە گڵ ئەم ئادەمیزادە ئەوەندە بەدبەختن وەکو ئێوە ئەژین کە ئیستە لە وجوودی خوداو لە دروستکردنی ئادەمیزاداو لە بڕیاردان بۆ وادەی مەرگو پاشەڕۆژا گومانبازی ئەکەنو دان ناێنن بە راستیداو لە یاسای راستی دەرئەچن •

★ (وهُوَ اللهُ فِي السَّموات ِ وفي الاَرْض ِ) ★

هەر خودا بۆ گەورەییو مەعبوودی ئەشێو بۆ ئەوە ئەشێ کە بە (واجب الوجود) بزانرێ لە هەموو ئاسمانەکاناو لە عەرزا •

★ (يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وجَهْرَكُمْ ويَعْلَمُ ما تَكْسِبونَ) (٣) ★

ئەزانێ بە ڕازی پەنهانی ئێوەو بە کاری ئاشکرای جیهانیتانو ئەزانێ بەو شتانە کە ئێوە ئەیانکەن •

★ (ومَا تَاْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آياتِ رَبِّهِمْ اِلاَّ كانُوا عَنْها مُعْرِضِينَ) (٤)★

نایێ بۆ لای ئەو کافرانە ئایەتێو دەلیلێ لەو ئایەتانەو لەو نیشانانە کە ئیسباتی بوونی خوداو راستی پێغەمەرێتی پێغەمەر بکا بە هیچ حاڵێ لە ئەحواڵ ئیللا ئەوان پشتی تێئەکەنو گوێی پێنادەن •

★ (فَقَدْ كَذَّبوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَ هُمْ) ★

ئەوەتە بە راستی بێباوەڕی خۆیانیان دەربڕی بەم ئایەتە راستە کە قورئانە کاتێ کە نازڵکرا بۆیان •

★ (فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ اَنْباؤُا ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ) (٥) ★

جا چاوەڕوانی بکەن لەمەولا ئەخبارو هەواڵی سەرکەوتنی ئەم شتەیان بۆ دێ کە ئەوان گاڵتەیان پێئەکردو بێباوەڕیان نیشان ئەدا لە بەراڵبەریەوە •

★ (اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنّاهُمْ فِي الْاَرْضِ ما لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ) : ★

ئایا نەیانزانیوە کە ئەهلی چەن قەرنان فەوتاندوە پێش ئەوان لەوانە کە دامان مەزراندوون لە پایەیەکدا ئێوەمان لەو پایەدا دانەمەزراندوە •

★ (واَرْسَلْنا السَّماءَ عَلَيْهِمْ مِدْراراً وجَعَلْنَا الاَنْهارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ ؟) ★

وە ئاسمانمان مەرەخەس کردوە بۆ سەریان بە بارانڕێژی بە هێزو تەوژم ، وە جۆبارمان لە ژێر ماڵەکانیانەوە ڕەوان کرد ؟

★ (فَاَهْلَكْناهُمْ بِذُنُوبِهِمْ) ★
جا ئەو قەومانەمان فەوتاند بە هۆی تاوانەکانیانەوە •

★ (وَاَنْشَأْنا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرناً آخَرِينَ) : (٦) ★
وە دروستمان کردو دامان مەزراند لە پاش ئەوان چەن قەرنێکی تـــرو چەن خاوەن قەرنێکی تر •

★ (وَلَوْ نَزَّلْنا عَلَيْكَ كِتاباً فِي قِرْطاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ) ★
وە ئەگەر ئێمە نووسراوێکمان لە ناو کاغەزێکدا بناردایەتە خـوارەوە بۆ سەریانو بیانگرتایە بە دەستیانەوە •

★ (لَقالَ الَّذِينَ كَفَرُوا : اِنْ هذا اِلاَّ سِحْرٌ مُبِينٌ) (٧)★
ئەیانوت ئەو کەسانە کە کافرن : ئەم نامەیە هیچ نیە جادوویەکـــی ئاشکرا نەبێ •

بازێ لە زاناکان فەرموویانە ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی بـازێ لە ئەهلی مەکە کە هاتن بۆ لای حەزرەتو پێیـان وت : ئێمـــە ئیمانـــت پێ ناهێنینو باوەڕت پێ ناکەین هەتا نامەیەکمان بۆ نەیەنی لە لای خوداوەو چوار فریشتەی لەگەڵدا بێ شەهادەت بدەن کە ئەم نامە لە لایەنی خوداوە هاتوەتە خوارەوە !

★ (وَقالُوا : لَوْلا اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ !) ★
وە ئەو کافرانە ئەیانوت : ئەوە بۆچی نەنێرراوە بۆ سەری فریشتەیێ لە فریشتەکانی خودا تا هەموومان بیانبینینو بزانین کە لە لای خوداوە هاتوونەتە خوارەوە !

★ (وَلَوْ اَنْزَلْنا مَلَكاً لَقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لا يُنْظَرُونَ) : (٨) ★
ئەگەر فریشتەمان بناردایەتە خوارەوە ئیش تەواو ئەبـــووو ئیتـــر مۆڵەت نەئەدران ، واتە ئەو کەسانە کە غەزەبی خودایان دێتە سەر ـ پەنـا

بە خودا ـ چارەی راکردنو خۆڕزگارکردنیان نامێنێ •

★ (ولَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً لَجَعَلْناهُ رَجُلاً وَلَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسونَ) (٩) ★

وە ئەگەر هەر نەفسی پێغەمبەرەکەمان بکردایە بە مەلائیکەو مەلائیکەمان ڕەوانە بکردایە ئەبو ئەو پێغەمبەرەیش لە شێوەی پیاوو ئادەمیزادا بوایە ، وە کە چوویشە شێوەی ئادەمیزادەوە ئەوەی بە سەر ئادەمیزادا دێتو بۆ ئەو دەوترێت بۆ ئەو پێغەمبەرە مەلەکەیش دەوترا •

★ (ولَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ) : (١٠) ★

واتە بە راستی گاڵتە کرا بە گەلێ ڕەهبەران لە پێش زەمانی تۆداو لە ئەنجاما دەوری ئەو گاڵتەکەرانەی دا لە جەزای گاڵتەکردنەکەیانا •

★ (قُلْ : سِيرُوا فِي الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُروا كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ !) (١١) ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : بڕۆن بگەڕێن بە عەرزاو لە پاشان تەماشای نیشانەو شوێنەواری ئەو گەلە پێشووانە بکەنو لێیان وردبینەوەو بزانن چۆن بو ئەنجامی ئەو قەومانە کە باوەڕیان نەدەکرد بە پێغەمبەران ؟

★ (قُلْ : لِمَنْ ما فِي السَّمواتِ والاَرْضِ ؟ قُلْ : لِلّهِ) : ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست پرسیار بکە لەو کافرە بێسەرو بەرانە : کە هەرچی وا لە ئاسمانو عەرزا مولکی کێیەو بۆ کییە ؟ وە لەبەر ئەوە کە وەڵامی راست لە لای خۆتە بڵێ : ئاسمانو زەوی‌و هەرچی وا لە ناویانا هەر بۆ خودایە •

★ (كَتَبَ عَلى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) : ★

ئەو خودایە ئەو خودایە کە میهرەبانی کردنی لەگەڵ پەروەردەکراوی خۆیا بڕیار داوە لەسەر خۆی •

★ (لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ) : ★

سوێند ئەخۆم كە هەمووتان گرد ئەكاتەوە لە رۆژی قیامەتا •

★ (لا رَيْبَ فِيهِ) : ★

وە گومان نیە لەو گردكردنەوەدا •

★ (الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ) : (١٢) ★

وە ئەو كەسانە كە نەفسی خۆیانیان لە كیس چوە ئەوانە ئیمان ناهێنن • دیارە كە خودا ئینسانی بۆ ئەوە دروست كردوەو عەقڵی پێداوە كە عەقڵەكەی لە هۆی سەعادەتو بەختیاری هەردوو جیهانا سەرف بكات . جا مادام وای نەكرد ئەوە مەعنای وایە كە خۆی زایە كردوەو فیسەنی خۆی فەوتاندوە •

★ (ولَهُ ما سكَنَ فِي اللَّيْلِ والنَّهارِ وهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) : (١٣) ★

وە بۆ خودایە بە مولّكو تەسەڕڕوفو بە ئیجادو دروستكردن هەرچی ئارام بێ وە یا بجووڵێ لە شەوو رۆژاو خودا بیسەرەو زانایە بۆ هەموو دەنگو ئاوازەیێو بۆ هەموو شتێكی پەنامەكی •

★ (قُلْ : اَغَيْرَ اللهِ اَتَّخِذُ وَلِيّاً ؟! فاطِرِ السَّمواتِ والاَرْضِ وهُوَ يُطْعِمُ ولاَ يُطْعَمُ) : ★

بۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ : ئایا من غەیری خودا دۆستو یارمەتیدەرێ بۆ خۆم بڕیار ئەدەمو ئەو خودا خالیقو پەروەردگاری ئاسمانەكانو عەرزەو ئەو خواردەمەنیو رزقو رۆزی ئەدا بە هەموو گیانلەبەرێو خواردەمەنی دەرخواردی ئەو نادرێ ؟

★ (قُلْ : اِنِّي اُمِرْتُ اَنْ اَكونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ . ولا تَكونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) (١٤) ★

تۆ بڵێ : بە راستی من ئەمرم پێکراوە کە یەکەم کەسێ بم کە موسوڵمان ئەبێو ئەمریانپێکردووم‌و فەرموویانە هەرگیز لە کافرە موشریکەکان نەبم •

★ (قُلْ : اِنِّي اَخافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ) (١٥) ★

تۆ بڵێ : بە راستی من ئەترسم لە سزای رۆژێکی گەورە ئەگەر نافەرمانی خودای خۆم بکەم •

★ (مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ) : ★

هەرکەسێ ئەو سزایە لێ لابدرێ لەو رۆژەدا ئەوە بە راستی خودا ڕەحمی پێکردوە •

★ (وذلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ) : (١٦) ★

وە رزگاربوون لەو رۆژە گەیشتنێکی دیارییە بە دڵخواز •

★ (وِانْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلا كَاشِفَ لَهُ اِلاَّ هُوَ) : ★

وە ئەگەر خودا بتگرێ بە زیانێ وەکو نەخۆشین‌و گەدایی ئەوە کەس ناتوانێ دووری بخاتەوە لێت ئەو نەبێ •

★ (وِاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) : (١٧) ★

وە ئەگەر بە خێرو پیرۆزی‌و رزق‌و رۆزیش بتگرێ ئەوە حەقی خۆیەتی ؛ چونکی خودا تەوانایی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە •

★ (وهو القاهِرُ فَوْقَ عِبادِهِ وهو الْحكيمُ الْخَبِيرُ) : (١٨)★

وە خودای تەعالا ئەو خودایە کە زاڵە بەسەر بەندەکانی خۆیاو ئەوە خاوەن حیکمەت‌و خەبەردارەو ئاگاداڕە لە کردەوەیان •

★ (قُلْ : اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شهادةً ؟ قُلِ : اللهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وبَيْنَكُمْ) : ★

تۆ بڵێ : کام شته که گه‌وره‌تره له هه‌موو که‌سێ له هۆی شایه‌تی‌دان به رازی جیهان ؟ وه تۆ خۆت له به‌ر ئه‌وه که که‌س نیه به راستی بیڵێیت تۆ بڵێ : خودای ته‌عالا شاهیده له به‌ینی ئێمه‌و ئێوه‌دا •

★ (واوحِيَ اِلَيَّ هذا القُرآنُ لاُنْذِرَكُمْ بِهِ ومَنْ بَلَغَ) ★

وه ئه‌م قورئانه به هۆی وه‌حیه‌وه گه‌یشتوه به من بۆ ئه‌وه که ئێوه‌و هه‌رکه‌سێ ئه‌م قورئانه‌ی پێ بگا بیترسێنم به عه‌زابی خودا ئه‌گه‌ر موخاله‌فه‌و ملکێشی بکات •

★ (اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدونَ اَنَّ مَعَ اللهِ آلِهَةً اُخْرى ؟!) ★

ئایا به راستی ئێوه شایه‌تی ئه‌ده‌ن که چه‌ن خودایه‌کی تر هه‌ن له‌گه‌ڵ خوادا ؟ !

★ (قُلْ : لا اَشْهَدُ) ★

جا تۆ بڵێ : ئه‌گه‌ر ئێوه شه‌هاده‌ت ئه‌ده‌ن به‌و شته ناحه‌قه من شایه‌تی نادەم •

★ (قُلْ : اِنَّما هُوَ اِلهٌ واحِدٌ واِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكونَ) (١٩) ★

تۆ بڵێ : ئه‌و خودایه که ئێمه ئه‌یپه‌رستین خودایه‌کی تاق‌و ته‌نیایه‌و به راستی من دوورم له‌و خودایانه که ئێوه ئه‌یانکه‌ن به شه‌ریکی خودا •

★ (الذينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْرِفونَهُ كَما يَعْرِفونَ اَبْنَاءَهُمْ) ★

ئەو کەسانەیش کە ئێمە کیتابمان پێداون وەکو جوولەکەو گاورەکان محەمەد ئەناسن وەکو چۆن کوڕی خۆیان ئەناسن بە شێوەو شانۆو نیشانەدا •

★ (الّذينَ خَسِروا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لاَ يُؤمِنونَ) : (٢٠) ★

ئەو کەسانە کە نەفسی خۆیان زایەکردوە بە راستی ئیمان ناهێنن •

★ (ومَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَي عَلَى اللهِ كَذِباً) : ★

کێیە ئەو کەسە زاڵمترو ستەمگارتر بێ لەو کەسەی کە درۆ بە دەمی خواوە هەڵبەستێ •

★ (اَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ ؟) : ★

یان یێت بێباوەڕی دەربڕێ بەرابەر بە ئایاتی خودا ؟

★ (اِنَّهُ لا يُفْلِحُ الظّالِمونَ) (٢١) ★

بە راستی ستەمگاران رزگار نابن •

★ (ويَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذينَ اَشْرَكُوا : اَيْنَ شُرَكاؤُكُمُ الَّذينَ كُنْتُمْ تَزْعُمونَ ؟) : (٢٢) ★

ئەی خۆشەویست باسی ئەو رۆژە بکە کە هەموو موسوڵمانو موشریکەکانی تیادا گردئەکەمەوە جا ئەڵێم بەوانە کە شەریکیان بۆ من قەرار داوە : وان لە کوێ ئەو شەریکانە کە ئێوە باوەڕتان وابو کە ئەوان شەریکی منن ؟

★ (ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلاّ اَنْ قالُوا : وَاللهِ رَبِّنا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) : (٢٣) ★

لە پاشا ئەنجامی کوفرەکەیان هاتە سەر ئەوە کە بە درۆ سوێندیان ئەخوارد کە شەریکیان قەرار نەداوە بۆ خودا •

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ وضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرونَ !) (٢٤) ★

جا بڕوانە بۆیان چۆن درۆیان کرد لەسەر خۆیانو سوێندیان خوارد کە شەریکیان قەرار نەداوە بۆ خوداو هەر شەریکێ کە بە درۆ دایاننابوون بۆ خودا هەموویان لە قیامەتا بە زایە چوون •

★ (ومِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ) : ★

وە لە کافرە موشریکەکانە کەسانێ کە لە کاتی قورئانخوێندنا گوێت لێ ئەگرن وەکو (ولید)و (نضر)و (عتبة)و (شیبة)و (ابو جهل)و هاووێنەی ئەوان •••

★ (وجَعَلْنا عَلى قُلوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهوهُ وفِي آذانِهِمْ وَقْراً) : ★

وە لەبەر بەدفکریو بەدئەندیشەیی ئەوان نامانە سەر دڵیان پەردەیەکی وا کە بو بە مانیع لە حاڵیبوونیانو تێگەیشتنیان لە مەعنای قورئانەکەو خستمانە ناو گوێیانەوە باڕێکی قورسی وەها کە مانیع بێ لە بیستنیان بۆ ئەو قورئانە بە سافیو ڕەوانی •

★ (واِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لا يُؤْمِنوا بِها) : ★

وە نەك تەنیا ئەم قورئانە بەڵکو ئەگەر هەرچی ئایاتو نیشانەی ڕاستی نۆ هەیە هەموویان چاوپێبکەوێ هێشتا هەر ئیمانی پێ ناهێنن •

★ (حتىٰ اِذا جاؤُكَ يُجادِلونَكَ يَقولُ الَّذِينَ كَفَرُوا : اِنْ هذا اِلاَّ اَساطِيرُ الاَوَّلِينَ) : (٢٥) ★

وەها کوفر لە دڵیانا خۆی گرتوە کاتێ کە دێن بۆ لای تۆ موجادەلەت لەگەڵدا ئەکەنو ئەوانەی کە کافرن ئەڵێن : ئەم قورئانە کە تۆ ئەیخوێنیتەوە هەر حیکایاتی ئەفسانەو هەڵبەسراوی کۆنەکانە •

ڕیوایەتکراوە : کۆمەڵێ لە کافرەکانی مەکە وەکو ئەوانەی کە ناومان نووسین کانێ کە حەزرەت قورئانی ئەخوێند گوێیان لێ ئەگرت ، جا پرسیاریان کرد لە (نضر) : ئەم شەخصە چی ئەڵێ ؟ ئەویش وتی : قەسەم بەو کەسە ئەم کەعبەی دروستکردوە من نازانم چی ئەڵێ ، ئەوندە هەیە زمانی ئەجوولێنێتەوەو ئەفسانەی پێشینان ئەخوێنێتەوە وەکو چۆن من حیکایەتی پێشیناتتان بۆ ئەگێڕمەوە ، لەوێدا ئەبو سوفیان وتی : حاشا وەکەلا •

تەرموودەی خودا : (وهم ینهون عنه ... الآیة)

ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە ـ خ ـ ئەم ئایەتە نازڵ بوە لە مامۆکانی پێغەمەرا ـ د ـ ئەمانە لە ناو کۆمەڵا لە هەموو کەس زیاتر کۆمەکییان ئەکردو لەگەڵ ئەمەیشا خۆیان دوور ئەخستەوە لە دینەکەیو باوەڕپێکردنی •

وە بازێ وتوویانە : نازڵ بوە لە کافرەکانی مەکەدا ؛ بە زاهیر مەنعی خەڵکیان ئەکرد لە ئازاردانی موسوڵمانەکانو خۆیشیان دوور ئەکەوتنەوە لە ئیمانهێنان • جا خودا فەرمووی :

★ (وهُمْ یَنْهَوْنَ عَنْهُ وَیَنْئَوْنَ عَنْهُ) ★

ئەو کافرانە مەنعی خەڵك ئەکەن لە ئازاردانی حەزرەت ـ د ـ و لەگەڵ ئەوەدا دووریش ئەکەونەوە لێی • یاخود ئەوان مەنعی خەڵك ئەکەن لە دەربڕینی بێباوەڕی بە قورئان وەکو ئەبو سوفیان کە مەنعی ئەو ڕەفیقانەی ئەکرد لە نیسبەتدانی هەڵە لە قورئان ، لەگەڵ ئەوەیشدا خۆیشی نەئەکەوتە شوێنی •

★ (وانْ یُهْلِکُونَ اِلاَّ اَنْفُسَهُمْ ومَا یَشْعُرُونَ) : (٢٦) ★

وە ئەم کافرانە بەم حاڵە ناشیرینە هەر خۆیان خەساردەتمەند ئەکەن و بە خۆیان نازانن و شوعوورییان ناشکێ بەوە کە ئەم حاڵە زیانە بۆ ئەوان •

★ (ولَوْ تَرى اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقالُوا : يا لَيْتَنا نُرَدُّ ولاَ نُكَذِّبَ بآياتِ رَبِّنا ونَكونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ !) (٢٧) ★

ئەگەر تەماشای ئەوە بکەی لەو کاتەدا کە ڕائەگیرێن بەسەر ئاگری جەهەنەماو ئەوان ئەڵێن : کاشکی بیانگێڕاینایەتەوە بۆ دنیاو ئیمانمان بهێنایێ بە خودای تەنیاو بە پێغەمەرو بێ باوەڕیمان نیشان نەدایە پێیانو لە موسوڵمانان بووینایێ ••• ! ئەوە وەزعێکی زۆر ناهەمواڕتان ئەهاتە بەرچاو کە بۆ باس ناشێ •

★ (بَلْ بَدا لَهُمْ ما كانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ) : ★

ئەی خۆشەویست باوەڕ مەکە بەوە کە ئەو داوای گەڕانەوەو وەعدەی بە ئیمانهێنانەیان لە ڕووی ڕاستیەوە بێ بەڵکو ئەو واتەیان لەبەر بێ تەوانایی لەسەر عەزابی دۆزەخ ؛ چونکی بۆ ئەوان دەرکەوتوە تۆڵەی ئەو نیفاقە کە لە دڵیانا بوو لە خەڵکیان ئەشاردەوە یا تۆڵەی ئەو کردەوە ناباڕانە کە بە دزییەوە ئەیانکرد لە پێش هاتنی ڕۆژی قیامەتا ئەگەڕنا درۆ ئەکەن لە گەڕانەوەیان بۆ ئیسلام •

★ (ولَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ) ★

ئەگەر بگێڕایەنەوە بۆ دنیا هەر ئەگەڕانەوە سەر ئەو کوفرو نامەردییە کە لێی مەنع کران •

★ (وَاِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ) (٢٨) ★

وە بە ڕاستی ئەمانە درۆزنن •

★ (وقالُوا : اِنْ هِيَ اِلاَّ حَياتُنَا الدُّنْيا وما نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ) (٢٩) ★

وە ئەو کافرانە دەوامیان بوو لەسەر ئەوە کە بۆ دەربڕینی بەرابەرکێ لەگەڵ حەزرەتا ـ د ـ ئەیانوت زیندەگی نیە زیندەگی دنیا نەبێ کـــە وا لەبەر چاوا ، وە بە قەتعی ئێمە لە پاش ئەوە کە مردین زیندوو ناکرێینەوە • وە لەسەر ئەم ئینکارەو ئەم بەرابەرکێ لەگەڵ دینی ئیسلامـــاو لەســـەر ئازاردانی موسوڵمانانو پەیڕەوانی دین بەردەوام بوون •

★ (ولَوْ تری اِذْ وُقِفُوا عَلی رَبِّهِمْ ، قَالَ : اَلَیْسَ هذا بِالْحَقِّ ؟ قالُوا : بلی وَرَبِّنا) : ★

ئەگەر تۆ تەماشای حاڵیان بکەی لەو کاتەدا کە رائەگیرێـن لە لای خودای خۆیان خودا پێیان ئەڵێت : ئایا ئـەم حاڵەتو زیندووکردنەوەتانە حەق نیە ؟ ئەوانیش ئەڵێن : بەڕێوەڵلا خودایە راستەو حەقـەو ئێمـــە بە هەڵەدا چووبووین •

★ (قالَ : فَذُوقُوا الْعذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرونَ) : (٣٠) ★

جا خودا ئەفەرمووێت : دەی عەزابی ئەم رۆژە وەربگرن بە هـــۆی ئەو کوفرەوە کە کردتان بەرابەر بە ئەحوالی ئیمڕۆتان • یانی ئەگەر بڕوانی ودزعێ نابار ئەبینی •

★ (قَدْ خَسِرَ الَّذِینَ کَـــذَّبُوا بِلِقاءِ اللهِ حَتَّی اِذَا جاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَـةً قالُوا : یا حَسْرَتنا عَلَی مَا فَرَّطْنـا فِیهَا !) : ★

یانی بە راستی کەوتنە زیانەوەو زیانیان کرد ئەو کەسانە کە تەکذیبی گەییشتن بە خودایان ئەکرد هەتا کە قیامەت لە ناکاوا هات بەسەریانا ئەڵێن : ئەی حەسرەتو نەدامەتی ئێمە لەسەر ئەو قوسوورەی کە بەرابەر بە هاتنی قیامەت کردمان •

★ (وهُمْ یَحْمِلونَ اَوْزارَهُمْ عَلَی ظُهورِهِمْ) : ★

وه ئه‌وان گوناهه‌کانیان له سه‌ر پشتیان هه‌ڵئه‌گرن •

★ (اَلا ساءَ مَايَزِرونَ) (٣١) ★

بێداره‌وه بن که زۆر خراپه ئه‌و باره‌ی ئه‌وان هه‌ڵی ئه‌گرن •

★ (وما اْلحَيوةُ الدُّنْيا اِلاَّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ) ★

وه ئه‌م ژیانی دنیایه بریتیه له گاڵته‌کردن‌و رابواردن •

★ (ولَلدَّارُ اْلآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقونَ) ★

وه به راستی ماڵی پاشه‌ڕۆژ که مه‌شهووره به (قیامه‌ت) زۆر چاتره له ماڵی دنیا بۆ ئه‌و که‌سانه که له خودا ئه‌ترسن •

★ (اَفَلا تَعْقِلونَ ؟) (٣٢) ★

ئایا ئێوه هێشتا عه‌قڵ ناگرن تا ڕێگه‌ی باش له خراپ‌و کرده‌وه‌ی باش له خراپ جیابکه‌نه‌وه ؟

فه‌رموده‌ی خودا : (قد نعلم انه ليحزنك .. الأية)

ترمذی‌و حاکم ریوایه‌تیان کردوه له ئیمامی عه‌لییه‌وه ـخ ـ که ئه‌بو جه‌هل وتی به حه‌زره‌ت ـ د ـ : ئێمه ته‌کزیبت ناکه‌ین‌و تۆ له ڵای ئێمه‌دا راستگۆی به‌ڵام باوه‌ڕ به قورئانه‌که‌ت ناکه‌ین ! جا ئه‌م ئایه‌ته هاته خواره‌وه •

★ (قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقولُونَ) :★

به راستی ئێمه ئه‌زانین ئه‌و قسه‌یه ئه‌و کافرانه ئه‌یکه‌ن دڵگرانت ئه‌که‌ن به‌ڵام تۆ زۆر ئه‌همیه‌ت مه‌ده به‌و قسانه‌و ئه‌و شێوه‌یش ئه‌وان وان نه سه‌ری ؛ چونکی به راستی ئه‌و کافرانه دوژمنی تۆ ناکه‌ن •

★ (فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبونَكَ ولٰكِنَّ الظّالِمِينَ بِآياتِ اللهِ يَجْحَدونَ) (٣٣) ★

چونکی هەرچەن بـە زاهیر بـە گژ تۆدا ئەچنو تەکزیبت ئەکـەن بەڵام لە حەقیقەتا ئەو زاڵمانە ئینکاری ئایاتی خودای تەعالا ئەکەن •

★ (ولَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا على مَا كُذِّبُوا واُوذُوا حَتّى اَتيهُمْ نَصْرُنا) : ★

بە راستی لە پێش هاتنی تۆداو لە پێش زەمانی تـۆدا چەنـد ڕەهبەرێکی ڕەوانەکراو لە لایەنی ئێمەوە بۆ ئادەمیزاد تەکزیب کـراونو بێباوەڕیان پێنیشان دراو چەن بێشەرمی بەرابەریان کـراو ئـەوان خۆیان گرت لەبەر باری خوادا لەسـەر ئەو تـەکزیـبو ئازاردانو بێشەرمییانە هەتا کاتێ خواستی ئێمە هاتو یارمـەتییان بـۆ هـاتو قەومەکەیان فەوتان • وە ئەم یاسای ڕەوانەکردنی ڕەهبەرانو ڕاگەیاندنـی ئەوانو بێشەرمی ئادەمیزادەو صەبری ئەوانو فریاکەوتنی ئێمە بۆیان •• کەلیساتی خودایەو فەرمانی ئەوە هاتوە ئەڕوا •

★ (ولاَ مُبَدِّلَ لِكَلِماتِ اللهِ) ★

وە هیچ شتێ نیە کە فەرمانی خوداو یاسای ئەو بگۆڕێ •

★ (ولَقَدْ جاءَكَ مِنْ نَبَأي الْمُرْسَلِينَ) (٣٤) ★

وە بە راستی لەو ئایەتانەدا کە لە پێش ئەم ئایەتـەدا نازڵ بـوون پێتکەپێشتوە بازێ ئەخباری پێغەمەرەکان کە حاڵیان لەگەڵ ئوممەتەکەیانا وەها بوە •

★ (وإنْ كانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْراضُهُمْ ، فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِـيَ نَفَقـاً فِي الاَرْضِ اَوْسُلَّمـاً فِي السَّمـاء فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ) ★

وە ئەگەر زۆر گەورەو گرانو دشوارو ناباره لەسەر دڵتا لادانی ئەوان لە ئیمانهێنانو تۆ زۆر موشتاقی بۆ ئیمانهێنانیان دەی ئەگەر ئەتوانی دەرگاو کونێ بدۆزیتەوەو پیایا بڕۆیته ناو عەرزەوە له داخی ئیمان نەهێنانیان وە یاخود دەلیلێکی بە هێزت دەستکەوێ بۆیان تا ئیمان بێنن . وە یا پلەکانێو پەیژەیەکت دەستکەوێ سەرکەوی بۆ ئاسمانەکان بە شێوەیەك له شێوەکانو بێیتەوە بۆ لایان لەگەڵ ئایەتو بورهانێو کاریکی وەها بێ بە هۆی ئەوە ئیمان بێنن •• فەرموو ! تێکۆشە بزانم شتێکت بۆ ئەکرێ ؟ ! حاشا بە بێ خواستی خوداو بە بێ یارمەتی ئەو هیچت بۆ ناکرێ •

★ (ولَوْ شاءَ اللهُ لَجَمعَهُمْ عَلی الْهُدی) : ★

وە ئەگەر خودا بیویستایە گردیان بکاتەوە لەسەر هیدایەتو ئیمانهێنان ئەیتوانی گردیان بکاتەوە . بەڵام خواستی خودا لەسەر یاسای تایبەتی خۆیەتیو ئەو خواستەی ناخاته کار بۆ کۆمەڵێ کە زۆر نامەردو ناهەموار بن‌و دەستەڵاتی خۆیان هەر لە عەنادو دژایەتی لەگەڵ رەهبەرانا بێنن‌و بەرابەر بە فەرمانی خودا سەرکێشی بکەن • مادام وایە ئیتر ••

★ (فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِینَ) (٣٥) ★

تۆ لەوانە مەبە کە بە یاسای خودا نازانن‌و داوای شتێ ئەکەن لەگەڵ یاسای خودادا ڕێ‌ناکەوێ •

★ (اِنَّما یَسْتَجِیبُ الَّذِینَ یَسْمَعونَ) : ★

نەوەك فەرمانی خوداو پێغەمەری خودا وەرئەگرێ مەگەر ئەوە کەسانە کە لەگەڵ دڵێکی هۆشیارو بیرێکی ساغدا وتاری خوداو پێغەمەر ئەبیسن ؛ چونکی ئەم نەوعە کەسانە وەکو تینووی ڕۆژی گەرم تاسوقن بە ئاوی زەڵاڵی ئامۆژگاری پەروەردگار •

★ (وأَلْمَوْتى يَبْعَثُهُمُ اللهُ) : ★

بەڵام مردوەکان لە گۆڕا خودای تەعالا زیندوویان ئەکاتەوە لە رۆژی قیامەتا ئەوسا قسە وەرئەگرنو قسە ئەبیسنو لەو کاتەیشدا قسەبیستن سوودی نیە بۆیانو ئەم کافرانەیش وان بە دەوری تۆدا وەکو ئەو مردووانەن •

★ (ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعونَ) : (٣٦) ★

جا لە پاش ماوەی ژیانی ئەم جیهانە هەمووتان ، موسوڵمانو کافر ، ئەگەڕێنرێنەوە بۆ لای خودا بۆ حسێبو سەرپەرستی بیرو باوەڕو کردەوەی چاکو خراپو هەرکەس بە جەزای خۆی ئەگات •

★ (وقالُوا : لَوْلا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ) ★

کافرەکان وتیان : ئەوە بۆچی ئایەتو نیشانەیەکی گەورەی وای بۆ نایەتە خوارەوە ؛ وەکو قسەکردنی کێوەکانو ، رامکردنی گیانلەبەرە هەردیەکان ، لە لای خوای خۆیەوە هەتا لە نیشاندانی ئەوانا کەس مەیدانی ئینکاری نەمێنێ !

★ (قُلْ : اِنَّ اللهَ قادِرٌ على اَنْ يُنَزِّلَ آيَةً) ★

تۆ ئەی خۆشەویست پێیان بڵێ : خودای تەعالا تەوانای هەیە ئەتوانێ ئایەتێکی وادروست بکا کە ئەوان داوای ئەکەنو فەرمانەکەی ڕەوانە بکا بۆمو ئەم جۆرە کارە گەورەو خاوەن نرخانە زۆر بوون لە لایەنی خوداوە ئەوەتا ئادەمی لە گڵ دروست کردو ، وشتری لە بەرد دەرهێنا بۆ صاڵحو ، تۆفانی هەڵکرد بۆ قەومی نووحو ، ولاتی (ثەموود)ی بەردەباران کردو قەومی (عاد)ی بە رەشەبا بەرباد کردو ، ئیبراهیمی لە ناو ئاگرا پاراستو فیرعەونی لە ئاوی نیلدا خنکاندو بەنی ئیسرائیلی رزگار کردو ، عیسای بە بێ باوک دروستکردو ، قورئان ،

کە یاسای پیرۆزی ئادەمیزادە ، ناردیە خوارەوە بە نەوعێ کە کەس
توانێ بەرهەڵستی بکا ، بەڵام بە زۆر ئیمان پێهێنان قیمەتی نیە .

(وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ) (٣٧) ★

بەڵام زۆرمەی ئادەمی لە شێوەی ئەوان نازانن بەم حەقیقەتانە .

★ (وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الاَرْضِ وَلا طَائِرٍ يَطِيرُ
بِجَنَاحَيْهِ اِلاَّ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ) ★

وە هیچ گیانلەبەرێ نیە کە بەسەر عەرزا بڕوا یا پەلەوەرێ نیە
کە بە ئاسمانا بفڕێ مەگەر ئومەتێكو کۆمەڵە دروستکراوێکە وەکو
ئێوە . هەموو دروستکراون هەستی پێویستی خۆیانیان پێدراوەو چەن
شتی نهێنی وا خراوەتە دڵیانەوە بۆ چلۆنی ژین و ژیوارو شوێنەوارو
چارکردنی نەخۆشی و خۆپاراستن لە دوژمنی خۆیان کە ئەگەر ئینسان
باش ئاگادار ببێ لێیان زۆر لە قودرەت و تەوانایی خودا سەری
سوڕ ئەمێنێ و ئەزانێ پەروەردگاری جیهان هەموو شتێکی لە عالەمی
ئیمکاندا پێ ئەکرێ چ جای ئایەتێ کە بۆ تۆی رەوانە بکا .

★ (ما فَرَّطْنا فِي الْكِتابِ مِنْ شَيْءٍ) ★

تەرکی هیچ شتێکمان نەکردوە لە نووسراوی (لوح المحفوظ)دا یا لە
ئایاتی ئەم کتێبەدا کە نازڵمان کردوە بۆ سەر عەرز بۆ تۆ وە ئەوەی
کە لە عالەما بوەو ئەبێ هەمووی تێدایەو لە جوملەی ئەوانەیە تەوانایی
خودا بەسەر هەموو مومکینێکدا .

★ (ثُمَّ اِلى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ) (٣٨) ★

وە لە پاش بڕانەوەی ئەم جیهانەیش هەموو ئومەتو هەموو صینفو
فەردێکیان گردئەکرێنەوە لە حوزووری خوداو هەر کەس بە پایەو
مایەی خۆیو بە گەنجو رەنجی خۆی ئەگات .

★ (وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ) ★

وە ئەو کەسانەیش کە بێباوەڕیان نیشان داوە بە دینی حەق ئەوانە کەڕن لە بیستنی ئامۆژگاری و لاڵو بێ زمانن لە وتاری راستو لە ناو چەن تاریکیدان ؛ تاریکی جەهل و نەزانی و تاریکی گومڕایی و بێئیمانی .

★ (مَنْ يَشَأِ اللهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) (٣٩) ★

خودای تەعالا خواستی لەسەر گومڕاکردنی هەرکەسێ هەبێ گۆمڕای ئەکاو خواستی لەسەر هیدایەتی هەرکەسێ ببێ هیدایەتی ئەداو ئەیخاتە سەر ڕێگەی راست .

بزانن ! ئەم مەسەلە بە نیسبەت بۆ لای تەوانایی خودا واقیعی و راستە ؛ چونکی خودا ئەتوانێ هەرچی کافر هەیە لە دنیادا هەموویان هیدایەت بداو بیانکا بە پیاوچاك وەکو ئەتوانێ هەرچەن ئەولیا هەن لە دنیادا دڵیان تێك بداو بیانکا بە کافر . ئەمە بۆ موسوڵمان جێگەی گومان نیە .

بەڵام ئەم ئایەتانە لەسەر ئەم وەزعە نەهاتوون ، بەڵکو لە مەقامی دەربڕینی زویری و عاجزبوون لە ئەوزاعی کافرەکانو ملکێشییان نە ئەمری خودا هاتوون ، وە بە کورتی ئەفەرموێت : ئەو کەسانە کە لە پاش ناردنی پێغەمەری خۆشەویست دەستیان کرد بە عەنادو سەرکێشی و نافەرمانی و رووبان کردە ئارەزووی نەفس و بێشەرمی کردن لەگەڵ ڕەهبەراو بێباوەڕی لەگەڵ دین و ئایاتی خودادا ئەوە لەو حاڵەدا وا دائەنرێ کە ئەڕە لە بیستنی حەق و ، کوێرە لە چاوپێکەوتنی ئایات و ، گێرخواردوە لە ناریکستاناو . خودایش لە تۆڵەی ئەو هەموو نامەردیەی کابرادا سەرکوێری ئەکاو گومڕای ئەکا ئەمجار بۆ ئیعلانی ئەوە کە ئەو کەسە موستەحەقی ئەو دەردەیە خودا ئەڵێت : هەرکەس خواستی گومڕایی

بکات گومڕای ئەکا وە هەرکەس بیەوێ هیدایەتی بدا هیدایەتی ئەداو ئەیخاتە سەر ڕێگەی ڕاست • جا خودای تەعالا بۆ ئیلزامدانی ئەو کافرانە ئەفەرمویّت :

★ (قُلْ : اَرَاَیْتَکُمْ اِنْ اَتیکُمْ عذابُ اللهِ او اَتَتْکُمُ السّاعَةُ اَغَیْرَ اللهِ تَدْعونَ اِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ ؟) (٤٠) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : خەبەرم بدەنێ ئەگەر عەزابێ لە لایەنی خودای تەعالاوە حەواڵە بکرێ بۆ سەرتان وەکو مارێ یا **مارێ یا زۆرداری یا** ناساغییەکی ناهەموار ، وە یاخود کاتێ قیامەتی مەعلووم کە ئاخری ماوەی ئەم جیهانەیە بێت بۆتان ئێوە لەو حاڵە تاڵەدا کەس هەیە غەیری خودا پەناتان بداو هاواری بۆ بەن ؟ جوابی ئەم پرسیارەم بدەنەوە ئەگەر ڕاست ئەکەن ، دیارە وەڵامیان ئەوەیە بە ڕاستی کە بڵێن غەیری خودا کەس نیە پەنای بۆ بەین ، جا خودایش ئەفەرمویّت : مادام وایە چۆن وەها مل بائەدەن لە ئەمری خوداو پێغەمەر وە بۆچی موسوڵمان نابن ؟ وەکو خودا تەقریری ئەو جوابەی ئەکاو ئەفەرمویّت :

★ (بَلْ اِیّاهُ تَدْعونَ) : ★

واز لەوە بێنن کە بانگی غەیری خودا بکرێ و هەر بانگ لە خودا ئەکەن ، چونکی دڵ خۆی ئاگاداری ئەگەر نەفس وازی لێ بێنێ •

★ (فَیَکْشِفُ ما تَدْعونَ اِلَیْهِ اِنْ شاءَ) : ★

وە خودای تەعالا دەفعی ئەو بەڵا ئەکا کە هاوار ئەکەین بۆی •

★ (وتَنْسَوْنَ ما تُشْرِکونَ) (٤١) ★

وە فەرامۆش ئەکەن ئەو بتانە کە ئەتانکردن بە شەریکی پەروەردگار •

★ (ولَقَدْ اَرْسَلْنا اِلی اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فاَخَذْناهُمْ بِالْبَأْساءِ والضَّرّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعونَ) : (٤٢) ★

به راستی پێغەمەرانمان رەوانە کرد بۆ سەر چەن ئوممەتێ لە پێش زەمانی تۆداو ئەو ئوممەتانە یەکە یەکە سەرکێشییان کرد لە فەرمانی ئێمەو کوفریان بەرابەر بە پێغەمەران دەربڕی ئێمەیش لە جەزای ئەوەدا ئەو ئومەتانەمان دووچاری فەقیریو لاتیو بێفامیو بەلای ناکاو کرد بەڵکو بپارێنەوە لە خودا بۆ چاری ئەو کارەساتانە بە سەریانا هات کەچی هەر لەسەر ناباری خۆیان مانەوەو لە خودا نەپارانەوە •

★ (فلَوْلا اِذْ جاءَهُمْ بَاْسُنا تَضَرَّعوا !) ★

ئەوە بۆچی لەو کاتەدا کە بەلاکانیان لە لایەنی ئێمەوە پێ گەیشت لێیان نەپارانەوە هەتا رزگاریان بکەین ؟!

★ (ولٰكِنْ قَسَتْ قُلوبُهُمْ وزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطانُ مَا كانُوا يَعْمَلونَ) (٤٣) ★

بەڵام دلیان رەش بوەوەو رووناکی تێدا نەما هەتا رێگەی رزگاری خۆیان ببینن وە شەیتان جوانی کرد لەبەر چاویانا ئەو کردەوە ناپەسەندانە کە ئەوان ئەیانکردن •

★ (فَلَمَّا نَسُوا ما ذُكِّروا بِهِ فَتَحْنا عَلَيْهِمْ اَبْوابَ كُلِّ شَيْءٍ) ★

جا کاتێ ئەوان هەر ئامۆژگاریو پەندێ کە ئێمە بۆ ئەوانمان ئامادەو حازر کردو رەهبەرەکان پێیانیان ئەگەیاند لە بیری خۆیانیان بردەوەو موبالاتیان پێ نەکرد دەرگای هەموو زیاتێکمان کردەوە بەسەریانا نە گرانی قووتو ژیوارو نە ئاشووبی رۆزگارو بێسامانی وەلات •

★ (حَتّىٰ اِذا فَرِحُوا بِما اُتُوا اَخَذْناهُمْ بَغْتَةً فَاِذا هُمْ مُبْلِسونَ) (٤٤) ★

هەتا حاڵیان بە هۆی هەوابازیو رابواردن لە ئارەزووی نەفسا ڕای پێهات کە بە وەزعو حاڵی خۆیان کەیفخۆش بوونو دڵشاد بوون بەو نازو نیعمەتە کە پێیان دراوەو بە خەیاڵی خۆیان وایان ئەزانی لە هەموو شتێ رزگارن ئەوانمان گرتو داگیرمان کردن لە کوتوپڕدا ، وە یا بە داگیرکردنێکی کوتوپڕ ، جا تەماشات ئەکردن لە کوتوپڕدا کەوتنە حەسرەتو غەمباریو هەناسە هەڵکێشان .

★ (فَقُطِعَ دابِرُ الْقَوْمِ الَّذينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعالَمينَ) (٤٥) ★

جا بڕیەوە ئاخری ئەو قەومە یانی دواییان هات وە یا نەسڵو نەتەوەیان نەما ، وە هەموو حەمدو ثەناو ستایشێ بۆ خودایە کە پەروەردگاری عالەمە هەمووی لەسەر نیعمەتی فەوتاندنی ئەو زاڵمانە .

★ (قُلْ : اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصارَكُمْ وَخَتَمَ عَلىٰ قُلوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتيكُمْ بِهِ ؟) ★

ئۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست پێیان بڵێ : ئەگەر خودا چاوو گوێتان لێ وەربگرێتەوەو دڵیشتان بە مۆری غەیبی مۆر بکات بە نەوعێ کە ببێ بە مانیع لەوە ڕووناکبێتەوە بە شوعوورو فامێکی بەسوود .. ئەوە کێیە ئەو خودایە غەیری خودای عالەم کە ئەو گوێو چاوو دڵە باشەی بەسوودەتان بۆ بێنێو لە ناو ئادەمیزادا سەریان بەرز بکاتەوە ؟

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ) (٤٦) ★

جا تۆ تێفکرە ئەی رەهبەری خۆشەویست چلۆن ئایاتو بەڵگەی راستو هۆی تەرغیبو تەرهیب هەڵئەسووڕێنین بـــۆ ئەم نامەردانـــــە کەچی لـــە پاش ئـــەو هەموو رەهبەڕیی کردنیانە هەر ئیعراز ئەنێنو لـــە ڕێگەی راست لائەدەن •

★ (قل : اَرَاَیْتَکُمْ اِنْ اَتیکُـــمْ عَـــذَابُ اللهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ یُهْلَكُ اِلاَّ الْقَوْمُ الظَّالِمونَ ؟) (٤٧) ★

تۆ ئەی پێغەمەری رەهبەر بەو سەرکێشانە بڵێ : ئەگـــەر عەزابـی خوداتان بۆ هات لە ناکاوو لە پەنامەکی تاریکە شەودا کە کەس پێتـــان نەزانێ وە یاخود بە رۆژی رووناکو بە ئاشکرا ، ئایا کەس بە هیلاکـــدا ئەچێ لە ئادەمیزاد بە هیلاکەتێکی زیاندار بۆ دنیاو بۆ قیامەت غەیـــری ئەو کەسانەو ئەو قەومانە کە ستەمکارو غەددارن ؟ طەبعـــەن کەســـن نافەوتێ بەو شێوە ستەمکاران نەبێ ؛ چونکی موسوڵمانان هەرچەن لـــە دنیادا بفەوتێن لە پاشەڕۆژا بەختیارو سەرفرازن •

★ (وما نُرْسِلُ الْمُرسَلِینَ اِلاَّ مُبَشِّرِینَ ومُنْذِرِینَ) : ★

ئێمە هەرگیز پێغەمەرەکان نانێرین بۆ سەر ئادەمیـــزاد وە یا بـــۆ سەر جینو ئینسان بۆ ئەوە نەبێ کە ئەمرو فەرمانەکانی خودا لە لایەنـی ئێمەوە بگەیەنن بەوانەو موژدەیان پێبدەن بە بەهەشت لە صووڕەتـــی فەرماندارێداو بیانترسێنن بە سزای دۆزەخ لە صووڕەتی نافەرمانیـــدا • ئیتر بۆ ئەوەمان نەناردوون کە خەڵکی گاڵتەیان پێ بکەن ، وە یا خود بۆ ئـــەوەمان نەناردوون کـــە هەرچی تەسەرروفاتی جیهـــانە بیدەین بـــەوان هەتا بتوانن هەرچی دڵخوازی کافرەکان بێ جێبەجێی بکەن •

★ (فَمَـــنْ آمَنَ واصْلَحَ فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلا هُـــمْ یَحْزَنُونَ) (٤٨) ★

جا هەرکەسێ ئیسان‌بێنێ بە خودا لەسەر دەستی ئەو پێغەمەرانەداو فەرمانی خودا بگرێتە گەردن ئەوە نە ترسو بیمیان ئەبێ لە پاشەڕۆژیانو نە زویریو دڵگرانییان ئەبێ لە کاتی حازرو رابوردوویان •

★ (والَّذينَ كَذَّبوا بِآيَاتِنا يَمَسُّهمُ الْعَذَابُ بِما كانُوا يَفْسُقونَ) (٤٩) ★

وە ئەو کەسانەیش تەکذیبی ئایاتی ئێمە بکەنو باوەڕ نەکەن بە خوداو پێغەمەر ئەوانەیش عەزاب لێیان ئەدا بەهۆی ئەوەوە کە لە فەرمانی خودا دەرچوون •

★ (قُلْ لا اَقولُ لَكُمْ عِندِي خَزائِنُ اللهِ ولا اَعْلَمُ الغَيْبَ ولا اَقولُ لَكُمْ اِنّي مَلَكٌ) ★

تۆ ئەی خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە من ئینسانێکم راست‌کارو واقیعیو لە ئەندازەی ئیمکانیاتی خۆم نارۆمە دەرەوە کە وابو پێتان نڵێم کە خەزێنەکانی ڕەحمەتی خودا لە دارایی‌و تەوانایی هەموو لە لای منن هەتا ئێوە بهاومە ناو تەماع‌و تەقالای دنیا ، وە غەیب‌و شتی پەنامەکی لە ئێوە نازانم هەتا بە ئومێدی ئەوە بێن بۆ لام کە لە شتی غەیبی ئاگادار بین‌و نایشڵێم کە من فریشتەم‌و خواردن‌و خواردنەوەم نـاوێ ، وە یاخود هێزم ئەشکێ بە گەلێ کاری گران کە خاریج بن لە حەدی تەوانای ئینسان •

★ (اِنْ اَتَّبِعُ اِلاّ مَا يُوحى اِلَيَّ) ★

وە تابیع نابم ئیللا بەو ئایەتانە کە بە وەحی دێن بۆ لام ، وە بە چ نەوعێ فەرمانم پێدرا هەڵئەسووڕێم بۆ ڕزگارکردنی ئادەمیزاد لە بیرو باوەڕی ناپارو لە کردەوەی ناهەموار •

★ (قُلْ : هَلْ يَسْتَوي الْاَعْمى والبَصيرُ اَفَلا تَتَفَكَّرونَ ؟) (٥٠) ★

تۆ بڵێ ئەی خۆشەویست : سوپاس بۆ خودا من چاوی سەرم هەیەو ئەبینێ ، وە چاوی دڵم رووناکەو بە قەی خواستی خودا دەرکی حەقایق ئەکا ، وە ئەو کەسانە کە لە ڕێگەی تەمێو تەربیەمان دەر ئەچن کوێرنو هەرگیز چاودارو بێچاو بە یەك نابن ، ئایا پاش ئەم هەموو دەرزە تێ نافکرن هەتا ڕێگەی راست لە ڕێگەی لار جیا بکەنەوە ؟

★ (وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخافُونَ اَنْ يُحْشَروا اِلى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دونِهِ وَلِيٌّ ولا شَفِيعٌ) ★

وە بترسێنە بەو کەلامە کە بە وەحی بۆت دێ ئەو موسوڵمانانە وە یا ئەو دڵیدارانەو ئەو هۆشیارانە کە ئەترسن لەوە بانگ بکرێن بۆ لای خودای خۆیانو گردبکرێنەوە لە حوزووری ئەوا بۆ حسێب لە حاڵێکدا کە لە غەیری خودا نە دۆستێو نە یارمەتیدەرێو نە هاوڕێو نە تکاکارێکیان نیە •

★ (لَعَلَّهُمْ يَتَّقونَ) (٥١) ★

بەڵکو ئەوانە لە خودای خۆیان بترسنو بگەڕێنەوە بۆ لای خودا •

فەرموودەی خودا : (ولا تطرد الذين .. الآية)

ئیبنو حیببانو موسلیمو نەسائیو حاکم ریوایەتیان کردوە نە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصەوە ئەڵێ : ئایەتی (ولا تطرد الذين) هاتە خوارەوە لە شەش کەسدا : لە منو عەبدوڵلای کوڕی مەسعوودو بیلالو عەممارو میقدادو صوهەیبدا وتیان : موشریکەکان وتیان بە حەزرەت کە ئێمە دەربکا لە دەوری خۆیا •

وتیان : ئێمە شەرم ئەکەین ، تا ئەمانە لە دەوری تۆدا بن ئامشۆت بکەین ! لەم هۆوە شتێ کەوتە دڵی حەزرەتەوە ، جا خودای تەعالا ئایەتی (ولا تطرد الذين)ی نازڵکرد هەتا (اليس الله باعلم بالشاكرين ؟) •

وە عەبەرانیو ئیبنو ئەبی حاتەمو ئەحمەد ریوایەتیان کردوە لە ئیبنو مەسعوودەوە ئەڵێ : کۆمەڵێ لە (قورەیش) رابوردن بە لای حەزرەتا ـ د ـو لەو کاتەدا خەبابی کوڕی ئەرەتتو صوهەیبو عەممارو بیلاڵو غەیری ئەوانیش لە موسوڵمانە نەداراکان لای حەزرەت بوون ، وتیان : ئەی محەمەد تۆ بەم کۆمەڵە بێدەستو بێنەوایە دەسبەرداری قەومەکەی خۆت بوویت ؟ ئایا ئەمانە خودا گەورەی کردوونو قەومەکەت هەموو مەهتووکنو دوورن لە تۆ ؟ چۆن ئەبێ ؟ ئایا ئێمە ئەبین بە تابیعی ئەو گەداو لاتانە ؟! دەی ئەگەر ئەتەوێ ئێمە بکەوینە شوێن تۆ ئەمانە دەربکە هەتا ئێمە بێین بۆ خزمەتی تۆ ! جا خودا ئایەتی (وانذر به الذین یخافون) هەتا (ولتستبین سبیل المجرمین)ی نازڵ کرد •

وە ئیبنو جەریر ریوایەتی کردوە لە عەکرەمەوە ئەڵێ عوتبەی کوڕی ردبیعەو تەیبەی برایو موطعەمی کوڕی عەدیو حارثی کوڕی نەوفەل لەگەڵ چەن کەسێ لە ئەشرافی (بەنی عبد المناف) لە ئەهلی کوفر چوون بۆ لای ئەبو طالیب پێیان وت : ئەگەر ئەم برازایەت ئەم لاتو هەژاری دەوری خۆیە دەربکا ئەوە ئێمە دڵمان پێی خۆش ئەبێو ئەبێ بە هۆی ئەوە ئێمە شوێنی بکەوین ! جا بەم بۆنەوە ئەبو طالیب قسەی لەگەڵ حەزرەتا کردو عومەری کوڕی خەتتاب عەرزی حەزرەتی کرد : ئەگەر بە گوێی مامت بکەی لەم بارەوە باشە تا بزانین چۆن ئەبێ • جا خودای تەعالا ئەم ئایەتی (وانذر به الذین یخافون)یە نازڵ کرد هەتا (الیس الله باعلم بالشاکرین ؟)وە لەو کاتەدا بیلاڵو عەممارو کوڕی یاسیرو سالمی مەولای ئەبو حوزەیفەو ئیبنو مەسعوود لەگەڵ کۆمەڵێ ترا بوون ، جا کاتێ ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە عومەری کوڕی خەتاب ـ خ ـ هات بۆ خزمەتی حەزرەتو عورزی بۆ هێناوە جا ئایەتی (واذا جاءك الذین یؤمنون) نازڵ بو •

★ (وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەو موسوڵمانانە دەرمەکە کە عیبادەتی خودای بێ شەریك ئەکەن لە بەیانی و ئێوارەداو خواستیان هەر رەزامەندی خودایە •

★ (مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ) ★

حسێبی ئیمانی ئەو فەقیرانە لەسەر تۆ نیەو لە لا تۆ نیە مومکینە ئیمانی یەکێ لەوانە موقابیلی ئیمانی چەند کەس بێ لەم کافرانی قورەیشە کاتێ موسوڵمان ببن و حسێبی ئیمان و رازی دڵی تۆیش لەسەر ئەوان نیە •

★ (فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ) (٥٢) ★

هەتا تۆ ئەوانە دەربکەی لەبەر داوای ئەو کافرانەو تەوسانە ستەمکاران حسێب بکرێیت •

★ (وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا : أَهَؤُلاَءِ مَنَّ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا ؟!)

بازێ لەم خەڵکە بە هۆی بازێکیانەوە گیرۆدە ئەکەم و خەیاڵات ئەخەمە دڵیانەوە هەتا بڵێن : ئایا ئەم گەلە هەژارە بە تەنیا خودا منەتی ناوەتە سەریان بە ئیمان و ئەبێ هەر ئەوان بگەن بەم پایە ؟ !

★ (أَلَيْسَ اللهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ) (٥٣) ★

جا خودایش بۆ رەدی ئەوان ئەفەرموێت : ئایا خودا لەوان چاتر ئاگادار نیە لە ئەحوالی سوپاس گوزاران و زاناتر نیە بەو کەسە کە شیاوی نیعمەت و رەحمەتە ؟! (بەڵێ)

★ (وَإِذا جاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنونَ بِآياتِنا فَقُلْ : سَلامٌ عَلَيْكُمْ) ★

کانێ کە ئەو کەسانە ئیمانیان هێنابە ئایاتی ئێمەو هاتن بۆ لاتان تۆ پێیان بڵێ : سەلامتان لێ بێ •

★ (كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) ★

خودا لەبەر فەزڵو ڕەحمەتی عامی خۆی بڕیاری داوە بۆ خۆی •

(★ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سوءً بِجَهالَةٍ ثُمَّ تابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفورٌ رَحيمٌ) (٥٤) ★

وە ئەو ڕەحمەتە بڕیاری داوە ئەمەی لێ پەیدا ئەبێ هەرکەسێ لە ئێوە گوناحێ بکا لە بەر نەفامیو لە پاشان تۆبە بکاو پەشیمان ببێتەوە لەو کردەوە ناباڕەو پاش ئەوەیش نەگەڕێتەوە بۆ سەریو لەوەو پاش ئیشی چاك بکا . واتە ئەگەر حەقی کەسێکی لە سەربو بە قەی ئیمکان بیداتەوەو نەگەڕێتەوە بۆ ئەو تاوانانە کە کردوونی جا خودای تەعالا تاوانبەخشو میهرەبانە •

ڕیوایەت کراوە : کۆمەڵێ هاتن بۆ حوزووری پێغەمبەر ـ د ـ عەرزیان کرد : ئێمە گیرۆدەی گەلێ گوناهبوویـنو حـەزرەت ـ د ـ جوابی نەدانەوەو ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە •

★ (وكَذلِكَ نُفَصِّلُ الآياتِ) ★

بەو جۆرە کە وەرتان گرت ئایاتی قورئانی پیرۆز نازڵ ئەکەم بۆ بەسی موسوڵمانو کافرو تاوانبارو بێتاوانو تاوانبارێ کە تەوبە ئەکاو ڕوو ئەکاتەوە بارەگای ڕەحمەتی خودا هەتا پایەو مایەی موسوڵمانە فەرمانبەرەکان دەربکەوێ •

★ (وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمينَ) (٥٥) ★

وە رێگەی تاوانبارەکانیش روونا‌ك بێتەوە لێتان •

★ (قُلْ : اِنِّی نُهیتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِینَ تَدْعونَ مِنْ دونِ اللهِ) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : کە بە راستی لە لایەنی خوداوە مەنع کراوم لەوە کە عیبادەت بکەم بۆ ئەو بتانە کە ئێوە ئەبانپەرستن •

★ (قُلْ : لا اَتَّبِعُ اَهْواءَکُمْ) ★

پێیان بڵێ : بە هیچ جۆرێ من ناکەومە دوای هەواو ئارەزووی نەفسی بەدکێشی ئێوەو شتێ کە لەسەر رێگەی دینی حەق نەبێ نایکەم •

★ (قَدْ ضَلَلْتُ اذاً وما اَنا مِنَ الْمُهْتَدِینَ) (٥٦) ★

من ئەگەر شوێن هەوای ئێوە بکەوم گومڕا ئەبم‌و لەو کەسانە نابم کە هیدایەت وەرگرن لە لایەنی خوداوە •

★ (قُلْ : اِنِّی علی بَیِّنَةٍ مِنْ رَبِّی وکَذَّبْتُمْ بِهِ) ★

تۆ بفەرموو بەو کافرانە : کە من وام لەسەر رێگەیەکی روونا‌کی راستو کێتاێکی وا ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئیسلامییەت بەڵام ئێوە ئەوەندە بەدبەختو سەرسەختن موبالات بە دەلیلی راست ناکەنو عەقڵی خۆتان ناخەنە بیرکردنەوە هەتا راستو لار لە یەك جیابکەنەوەو لەبەر ئەمە بێ باوەڕیتان دەربڕی بەرابەر بەم دینی منەو ئەم دەعواو دەلیلە راستە کە لە لایەنی خوداوە بۆم هاتوە • وە بە راستی بزانن ئەگەر خودا سەرفی نەزەرتان لێ نەکا لە تۆڵەی ئەم ئینکارەدا عەزابی خوداتان بۆ دێت بەڵام •

★ (ما عِنْدِي ما تَسْتَعْجِلونَ بِهِ) ★

لە لای من نیە هێز بۆ ناردنی ئەو سزایە کە ئێوە پەلەپەلی بۆ ئەکەن بە شێوەی گاڵتەوە •

★ (اِنِ الْحُكْمُ اِلاّ للهِ يَقُصُّ الحَـقَّ وهُـوَ خَيْـرُ الْفاصِلِينَ) (٥٧) ★

حوکم له زووهاتنی سزادا یا له دێرکەوتنیا هەر بۆ خودایە ئەو حـەق جێ بەجێ ئەکاو ئەو باشتر فەرماندارێکە کە حەقو ناحـەق لەیـەك جیـا ئەکاتەوە •

★ (قُلْ : لَوْ اَنَّ عِنْدِي ما تَسْتَعْجِلونَ بِـهِ لَقُضِيَ الاَمْرُ بَيْني وبَيْنَكُمْ) ★

تۆ بڵێ : ئەگەر ئەوەی ئێوە پەلەی بۆ ئەکەن بە من بکرایەو نە لای من بوایە زوو ئیش ئەبڕایەوەو نیزاع نەدەما لە بەینی ئێمەو ئێوەدا •

★ (واللهُ اَعْلَمُ بِالظّالِمينَ) (٥٨) ★

بەڵام هەموو کارێ لە لای خودایەو خودا لە هەموو کەس زاناتـرە بەوانە کە ستەمکارنو لە دەستی خودا دەرناچن •

★ (وعِنْدَهُ مَفاتِحُ الغَيْبِ لا يَعْلَمُها اِلاّ هُوَ ويَعْلَمُ مافِي الْبَرِّ والبَحْرِ ومَا تَسْقُطُ مِنْ ورَقَةٍ اِلاّ يَعْلَمُها ، ولا حَبَّةٍ في ظُلُماتِ الاَرْضِ ولا رَطْبٍ ولا يابِسٍ اِلاّ فِي كتـابٍ مُبِين) (٥٩) ★

بزانن ! (مفاتح) یا کۆی (مِفْتَح)ە بە کەسرەی میم ، یا کـۆی (مَفْتَح)ە بە سەری میم ، جا لەسەر یەکەم شێوە (مفاتح) بە مانا کلیلەکانە ، واتە کلیلەکانی ئەو شتانە کە غەیبو پەنهانن لە لای خودانو ئەو کلیلانـە عیبارەتن لە عیلمو زانستی خودا ، یانی عیلم بە ئەشیای پەنهان هەر لە لای خودایە • وە لەسەر شێوەی دووەم (مفاتح) بە مانای (خزائـن)ە واتـە خەزێنەکانی شتە پەنهانیەکان هەموو لە لای خودای تەعالان • بە هەرحاڵ مەبەس ئەمەیە کە عیلمی غەیب هەر خاسەی خودایەو کەس غەیبزان

نیە ؛ چونکی زانینی غەیب یانی سیفەتێکی زاتی کە لەگەڵ خاوەنەکەیا بێ بە دەوامی زاتەکەی وە بەم شێوە هەر خودایە غەیبزانو دارای زانستی نتی پەنهانە ، وە هەرکەسێ لە پێغەمەران ـ د ـ کە زانینی غەیب دەست بدا بۆیان ئەوە بەوە ئەبێ کە خودا بە هێزی وەحی یانی بە هۆی فریشتەوە کە جیبریلی ئەمینە لەو غەیبە ئاگاداریان ئەکات •

وە یا بە ئیلهام یانی ئەو زانستە ئەخاتە ناو دڵیانەوە • هەروا هەر یەکێ لە ئەولیاو پیاوە دڵسافەکان شتێ لە غەیبیات بزانن ئەوەیش بە ئیلهامو فێرکردنی خودایە یاخود خودای تەعالا پەردە لە بەینی ئەو عەبدەو ئەو شتەدا لائەبا تا ئەو شتە ئەزانێ ، وە ئەمەیش بۆ چەن کاتێکەو دەوامدار نیە • کە وابێ عیلمی ئەنبیاو ئەولیا بە غەیبیات داخڵی عیلمی غەیب نیە بەڵکو داخڵی خەبەردارکردنە لە لایەنی خوداوە بۆ ئەو کەسانە بە بازە شتێکی پەنهان ، خوا رووداوی پاشەڕۆژ بێ یا ئەو شتانە بێ کە زوو رابوردوون ، وە یا بەعزێ شوێن بێ کە دێتە بەرچاویان وەکو جێگەی ئەو سوپایە کە هاتە بەرچاوی حەزرەتی عومەر کاتێ مەشغووڵی موحازدەی ئەصحابەکان بوو •

بەڵام ئەو کەسانە کە بە هۆی حسابگەریەوە خەبەر ئەدەن بە بازێ شتی وا روو ئەدا وەکو باوباران‌و سەرماو گەرما ، یا بازێ مانگی درزاو ـ مەثەلا ـ ئەوە هیچیان عیلمو زانستی قەطعی نین بەڵکو بریتین لە بیرو باوەڕو عەقیدەیەکی وا کە لە پایەی زەن بەرزنەبوەتەوە بە دەلیلی ئەوە گەلێ جار هەوالی گەلێ شت ئەدەن‌و کەچی دوایی وا دەرناچێت •

وە ئەگەر لە صوورەتێکا بە شێوەی یەقین بەو شتە بزانێ ئەوە یەقینەکەی لە خۆیەوە نیە بەڵکو بە هۆی دەلیلەوە بوە ئەوجار ئەڵێن خۆی عیلمی نەبو بە غەیب بەڵکو بە هۆی ئەو دەلیلەوە غەیبی بۆ پەیدا بو • وەکو ئەوە بە جیهازی (ئەشیعە) ناو سکی ژنێ دەربکەوێ‌و کابرا بزانێ سکەکەی کوڕە یا کچە ئەمانە بە هیچ شێوەیێ جێگەی گومان‌و

دوو دلی نین لەم جێگەدا ؛ چونکی وەکو وتمان عیلمی غەیب زانستی یەقینی دەوامدارە لەگەڵ خاوەنەکەیا (بالذات) نەك بە هۆی ئەسبابی خاریجەوە • لەگەڵ ئەوەدا کە بازێ شتی پەنهانی وا هەیە کە غەیری خودا کەس نایزانێ . وەکو کاتی هاتنی قیامەتو کونهی زاتی خودای تەعالاو سیفاتی ئەو . وە ئەم شتانە ناوئەبرێن بە غەیبی موطڵەق • وە ئەو شتانە کە بە ئەسباب ئەزانرێن غەیبی موضافن ، واتە بە ئیضافەو نیسبەت بۆ ئەو کەسانە کە وەسیلەی دەرخستنی ئەو شتانەیان نیە غەیبو پەنهانە وە نیسبەت بەوانە کە وەسیلەیان هەیە زاهیرو ئاشکرایە ـ مەثەلا ـ بۆ کەسێ کە جیهازی کەشفی ناوسکی ژنی هەیەو ئەزانێ بەو منداڵە وا لە سکیا منداڵەکە ئاشکرایەو غەیب نیە ، وە نیسبەت بەو کەسە جیهازەکەی نیە غەیبەو داپۆشراوە وە ئەم جۆرە شتە زانستەکەی تایبەتی خودا نیە •

وە خودای تەعالا وەکو غەیبیات ئەزانێ کە وان لە ماوەرای عەرزو ئاسمانا هەروەها زانایە بەو غەیبیاتەیش کە وان لە سەر عەرزی وشکداو وان لە ناو قوواڵی دەریادا ، وە ئەم غەیبیاتەیش لە غەیبیاتی (موضافە)ن چونکی ئەو شتە وا لە عەرزێ لە وڵاتی مەغریبا لە لای ئەو کەسەدا وا لە نزیکیا ئاشکرایە ، بەڵام بۆ خەڵکی مەشریق داخڵی غەیبەو نامەعلوومە ، عەکسی ئەمەیش هەروایە •

وە هیچ گەڵایێ لە دارێ ناکەوێتە خوارەوە خودا ئاگای لێ نەبێو نەیزانێ • وە هیچ دانەیێ نیە کە کەوتبێ لە تاریکستانی عەرزا یانی لە قووڵی چاڵاو لە ناو کونا وە هیچ تەڕو وشکێ نیە ئیللا وا لە کیتابی مەکشووفدا کە (لوح المحفوظ)ە وە یاخود وا لە ناو عیلمی زاتی خوادا کە زاهیرو مەکشووفە لە لای خۆی •

★ (وهو الَّذِي يَتَوَفّيكُمْ باللَّيْلِ ويَعْلَمُ ما جَرَحْتُمْ بِالنَّهارِ) ★

خودا ئەو خودایە کە ئەرواحی ئێوە وەرئەگرێ لە شەوا لە کاتی نوستنتانا و مەنعی ئەکا لە کەسبی ئەو مەعلوماتە کە لە کاتی خەبەرداریدا ئەیکرد . وە ئەیشزانێ بەوەی کە ئێوە کەسبی ئەکەن بە رۆژا .

★ (ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ) ★

وە لە پاش نوستنی شەو خەبەردارتان ئەکات و هەڵتان ئەسێنێ لە رۆژا .

★ (لِيُقْضى اَجَلٌ مُسَمًّى) ★

وە لەبەر ئەوە بە شەوا رۆحتان وەرئەگرێ و بە رۆژا هەڵتان ئەسێنێ هەتا بە تێکراری ئەم شەوو رۆژە ئەو وادەیە کە دیاری کراوە بۆ ژیان تەواو بێ .

★ (ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) (٦٠) ★

جا لە پاشان گەڕانەوەتان بۆ لای خودایەو دوای ئەوە ئاگادارتان ئەکاتەوە لە کردەوەکاتتانو خەبەردارتان ئەکا بەوەی لە ژیانتانا کردووتانە .

★ (وهوَ القَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) ★

خودا ئەو خودایە کە خاوەن دەسەڵاتە بەسەر عەبدەکانی خۆیدا .

★ (ويُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً) ★

وە چەن پاسەوانو نیگابانێ رەوانە ئەکا بۆ سەرتانو ئەو پاسەوانانە لە ئادەمیزادن لەوانە کە ئاسایشی دنیا رائەگرن ، وە لە فریشتەن ئەوانەیان کە مەئسوورن بە پاسی ئادەمیزاد .

★ (حَتّى اِذا جاءَ اَحَدَكُمُ المَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنا) ★

هەتا کاتێ کە ئاکام دێت بۆ یەکێ لە ئێوە جا مەئسوورە فرستادەکانمان بە جارێ رۆحتان وەرئەگرن .

★ (وهُمْ لاَ يُفَرِّطونَ) (٦١) ★

وە ئەو نێررواوانەیش زیادو کەم ناکەن لەو ئیشی گیانکێشانەدا نە بە ەرو دوا لە کاتاو نە بە ئازاردان ، واتە لەو ئەندازە بڕیاردراوە زیاتر نیە •

★ (ثُمَّ رُدُّوا الى اللهِ مَوْليهُمُ الحَقِّ) ★

جا پاش گیانکێشان رەوانە ئەکرێن بۆ لای خودا کە گەورەی راستەقینەی ئەوانە •

★ (اَلا لَهُ الْحُكْمُ وهُوَ اسْرَعُ الْحاسِبِينَ) : (٦٢) ★

بێدارو ئاگادار بەرەوە ئەی بەنی ئادەم هەر بۆ خودایە حوکم و فەرماندان بە گیانکێشانو گیان بەبەرداکردن ، وە خودای تەعالا زۆرتر لە هەموو موحاسیبێو باشتر لە هەموویان موحاسەبەی بەندەکان ئەکا •

★ (قُلْ : مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُماتِ الْبَرِّ والْبَحْرِ ؟ تَدْعونَهُ تَضَرُّعاً وخُفْيَةً :) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرە ملبادەرانە : کێ ئێوە رزگار ئەکا لە تاریکیەکانی شەوەزەنگی سەرعەرز بە تایبەتی لە ناو قوڕو ئاوو گەناوی ناهەموارا لە کاتی رێبواریدا وە یا لە کاتی گەڕانتان بە شوێنی شتێکدا وە لە تاریکیەکانی دەریادا لە کاتی کەشتیڕانیداو لەو گێژانەدا کە کەشتیەکان سووڕ ئەدەنو لە ڕێگەی مەقسوود دووری ئەخەنەوە ؟ کە حاڵتان وایە بانگ ئەکەن لە خودا بە زەلیلیو داماویەوەو لە پەنامەکیدا لەو کاتەدا کە ئەڵێن :

★ (لَئِنْ اَنْجينَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكونَنَّ مِنَ الشّاكِرِينَ) (٦٣) ★

بە راستی ئەگەر رزگارمان بکەی لەم تاریکستانەدا ئیتر لەو کەسانە ئەبین کە سوپاسو ستایشی زاتی تۆ بەجێ دێنن •

★ (قُلِ اللهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْها ومِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ) (٦٤) ★

تۆ پێیان بڵێ : خودا رزگارتان ئەکا لەم تاریکیانەو لە هەموو زەحمەتێکی تریش کەچی لە پاشانا ئێوە هەر شەریك بڕیار ئەدەن بۆ خودای عالەم .

★ (قُلْ : هوَ القادِرُ على اَنْ يَبْعَثَ عليكُمْ عذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ او مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ) ★

تۆ ئەی خۆشەویست بڵێ پێیان : هەر خودایە قادرەو تەوانایە لەسەر ئەوە کە عەزابێکتان بۆ بنێرێ لە ژوورتانەوە بە گەرمای هەوای هاوین یا بە سەرمای هەوای زستان وە یا بە بەفرو بارانی خورەمو بروسکەی زیاندەر لە گیانو لە ماڵو لە کشتوکاڵو بە تەرزەی وا شپرزەتان بکا . یا بە بەردەبارانی ئاسمان وە یا بۆمبارانی نامیهرەبانی دەستەلاتدارانی جیهان نە ئینسانی سیاسەتکاری زۆردار .. یاخود عەزابتان بۆ بنێرێ لە ژێر پێتانەوە بە هۆی بورکانی عەرزەوە یا بە ژێراوژوورکردنی ولاتەکەتان، یا بە هێرشی مشکو مارو دووپشکو حەشەراتی زەویو . یا خود بە زەرعکردنی ئەڵغامو مەوادی تەقینەوە .

★ (اوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً ويُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ) ★

یاخود تێکەڵتان بکا بە یەکا بە چەن کۆمەڵێکی جیاواز کە هەر یەکە بە ئاوازێ بنو قسەتان یەك نەکەوێت هەرکارم چۆنۆی تر بسوێنو تاڵاوی دووبەرەکی لە دەستی یەك بچەژن .

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الآياتِ) : ★

جا تەماشا بکە بزانە چۆن بەنواعی سزای خۆمان ئەگۆڕین بەسەر ئەو کەسانەدا کە لە فەرمان دەرئەچن . وە یاخود بڕوانە چۆن ئایانی

قورئان ئەگۆڕین بە وەعدو وەعیدو موژدەدانو ترساندن بۆ گێڕانەوەی سەرگوزەشتەی ئەهلی دنیاو لادانیان لە ئەمری خوداو مەحوبوونەوەیان لە قیامەت بە ڕەحمەتو کەرەمی خۆمان بۆ تێگەیاندنی هۆشیاران •

★ (لَعَلَّهُمْ يَفْقَهونَ) (٦٥) ★

بە ئومێدو هیوای ئەوە کە لە حەق حاڵی ببنو حەق لە بەتاڵ جیا بکەنەوە •

★ (وكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وهُوَ الْحَقُّ) ★

وە لەگەڵ ئەم هەموو ڕوونکردنەوەی حەقەدا قەومەکەت ئینکاری و بێ باوەڕییان دەربڕی بەو عەزابەی کە حەوالە ئەکرێ بۆ نالەباران ، یا بەو قورئانە کە ڕەوانەکراوە بۆ بەیانی ڕێگەی دین ، لەگەڵ ئەوەدا کە ئەو سزایە حەقەو ئەو قورئانە ڕاستەو ڕەهنومایە بۆ ڕێگەی ڕاست •

★ (قُلْ : لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكيلٍ) (٦٦) ★

جا تۆپێیان بڵێ : من حەقەگەیێنەم و ڕەهنومای ڕێگەم ئێتر زاڵ نیم بەسەرتانەوە بۆ ئیمانهێناتتان وە یاخود دەستم ناڕوا سزاتان بدەم یا سزاتان لێ لادەم وە یا هیدایەتتان بدەم •

★ (لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ وسَوْفَ تَعْلَمونَ)(٦٧) ★

بۆ هەموو خەبەرێ کە لە لایەنی خوداوە بێ واقیعێ هەیەو دامەزرانێ هەیە ، واتە خەبەری خودا وەکو خەبەری عادەتی ناو ئادەمیزاد نیە کە بازێکیان ڕاستو بازێکیان پێچەوانەی ڕاستین ، خەبەری خودا هەمووی ڕاستەو لەمەوڵا ئاگادار ئەبنو بە ڕاستیی خەبەرەکانی خودا ئەزانن ئەو جەزایە کە بڕیاری داوە دێتە جێ •

★ (وإِذا رَأَيْتَ الَّذينَ يخوضُونَ فِي آياتِنا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حتىٰ يَخُوضُوا فِي حَديثٍ غَيْرِهِ) ★

هەرکاتێ چاوت کەوت بەو کافرە موشریکانەی وا کە رۆژەچن لە بەدرۆخستنەوەی ئایەتەکانی ئێمەدا •• ئەوە دوور بکەوەرەوە لێیان و مەچۆرە کۆمەڵیانەوە هەتا لەو باسە لائەدەن و دەست ئەکەن بە باسێکی تر ؛ چونکی بیستنی واتەی نابار دڵ زامار ئەکاو موجادەنەو شۆڕیش لەگەڵیا ئینسان ئەخاتە ناو کاری ناهەمواروە •

★ (وَاِمّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرى مَعَ القَوْمِ الظّالِمينَ) (٦٨) ★

وە ئەگەر جارێ شەیتان ئەم مەنعو نەهیی ئێمەی لە بیر بردیتەوەو رۆیشتی بۆ ناو ئەو کافرانە کە گاڵتە بە ئایین ئەکەن ئەوە هەر کاتێ مەنعەکەت کەوتەوە بیر گورج هەستە لەو مەجلیسەو لە پاش ئەو بیرکەوتنەوە ئیتر دامەنیشە لەگەڵ ئەو کۆمەڵە کافرە نابارە ستەمکارەدا •

★ (وما عَلَى الَّذينَ يَتَّقونَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ) ★

نیە لەسەر ئەهلی تەقواو پارێز هیچ حسێبێ لە حسێبی تاوانباری ئەوان •

★ (وَلٰكِنْ ذِكْرى لَعَلَّهُمْ يَتَّقونَ)(٦٩) ★

بەڵام هەر ئەوەنەیان لەسەرە کە ئامۆژگارییان بکەن و خودایان بخەنەوە بیر ؛ بەڵکو لە خودا بترسن •

★ (وذَرِ الَّذينَ اتَّخَذُوا دينَهُمْ لَعِباً وَلَهْواً وَغَرَّتْهُمُ الْحَيوةُ الدُّنْيا) ★

واز بێنن لەو کافرانە کە بە خەیاڵی خۆیان وا ئەزانن دینەکەیان عیبادەتکردنە بۆ بتەکانو مەنعی سەربڕینی بازە وشترێکەو ماڵ بەشکردنە بە یاسای ئەزلام ، وە ئەم جۆرە کارانە شتێکن لە بەرچاوی هۆشیارا بە گاڵتەو گەپ حسێب ئەکرێن • وە یا ئەو کەسانە کە ئەم دینە بەرزە وەکو

ئیسلام بێ کە داڕاوە بۆیـــان بە گاڵتەی ئەزانن و موبالاتی پێ ناکەن • یا ئەو کەسانە کە باوەڕیان بە هیچ دینێ نیەو وا ئەزانن دین بۆ ئادەمیـــزاد گاڵتەکردنو ڕابواردنە ••• وە تەرکی ئەم نامەردانە بکەن کە ژیانی دنیـــا بایی کردوون بە تایبەتی دەوامی سانو دارایی و مانو زۆری خزم و ئەولادو منداڵ •

★ (وذَكِّرْ بِهِ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِما كَسَبَتْ) : ★

وە ئامۆژگاریان بکە بە هۆی قورئانەوە نەکا هەر نەفسێ بگیـــرێ و مەنع بکرێ لە ڕێگەی ڕزگاری بە هۆی ئەو کردەوانەوە کە کردوونی •

★ (لَيْسَ لَها مِنْ دونِ اللهِ وَلِيٌّ ولا شَفِيعٌ) ★

لە حاڵێکدا نیە بۆ هیچ کەسێ و هیچ نەفسێ لە غەیری خودا یارمەتیدەرێ وە یا شەفاعەتکارێ •

★ (وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لا يُؤْخَذْ مِنْها) ★

وە ئەگەر هەر فیدیەیێ بدا لێی وەرناگیرێ •

★ (اولئِكَ الَّذينَ اُبْسِلوا بِما كَسَبُوا) : ★

ئەوانە کۆمەڵێکن کە مەنع کراون لە هەموو خێرێ بە هۆی ئەو کردەوە خراپانەوە کە کردوویانن •

★ (لَهُمْ شَرابٌ مِنْ حَمِيمٍ وعَذابٌ اَلِيمٌ بِما كانُوا يَكْفُرونَ)(٧٠) ★

ئەوانە بۆیان بڕیاردراوە خواردنەوەیەك لە ئاوی گەرمی کـــوڵاوو سزایەکی سەخت بە هۆی کوفرکردنەکەیانەوە •

★ (قل : اَنَدْعوا مِـــنْ دونِ اللهِ مَـــا لا يَنْفَعُنَـــا ولا يَضُرُّنا ؟) ★

تۆ بڵێ بەو کافرانە : ئایا ئێمە بانگ ئەکەین لە غەیری خودا ئـــەو بتانەی کە قابیلیەتی ئەوەیان نیە سوودمان پێ بدەن یا زیانمان لێ بدەن ؟

★ (ونُرَدُّ علی اَعْقابِنا بَعْدَ اِذْ هَدانا اللهُ !) ★

وە ئەگێڕێینەوە پاشەوپاش لەسەر پاژنەکانمان لە پاش ئەوە کە خودا هیدایەتی ئێمەی داو ئێمەی گەیاند بە دینی ئیسلام !

★ (کالَّـــذي اسْتَهْوَتْـــهُ الشَّیاطِینُ فِـــي اْلاَرْضِ حَیْرانَ) ★

وەکو ئەو ئادەمیزادە کە شەیتان لەسەر هەوای نەفس بردوویەتی بـــە زەویدا بە گێژی‌و سەرگەردانی •

★ (لَهُ اَصْحابٌ یَدْعونَهُ اِلَی اْلهُدی : ائْتِنا) ★

کە ئەو گومڕایەش چەن رەفیقێکی هەبێ بانگی لێ ئەکەن لە دووڕەوە پێی ئەڵێن : بێ بۆ لامان بۆ وەرگرتنی ڕێگەی راست بە هۆی ئێمەوە •

★ (قُلْ : اِنَّ هُدَی اللهِ هوَ اْلهُدی واُمِرْنا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ العالَمِینَ (٧١) ★

تۆ پێیان بڵێ : بە راستی هیدایەت هەر هیدایەتی خوداییەو ئێمـــە فەرمانمان پێ دراوە کە ملکەچ ببین بۆ خوداێ کە پەروەدگاری عالەمە • خۆلاصە ئەفەرموێت : ئەی خۆشەویست تۆ خۆت بگرە لەسەر حاڵـــی خۆت‌و تۆ خەڵک رابکێشە بۆ لای دین‌و مەبە بەو کەسانە کە بانگ ئەکرێن بۆ شتی بەتاڵ •

★ (واَنْ اَقیمُوا الصَّلوةَ واتَّقُوهُ) : ★

وە فەرمانمان پێدان کە : دەوام بکەن لەسەر بەجێهێنانی نوێژو لـــە خودا بترسن •

★(وهُوَ الَّذِي اِلَیْهِ تُحْشَرونَ)(٧٢) ★

وە خودای تەعالا ئەو خودایە کە بۆ لای ئەو بانگ ئەکرێن •

★ (وهوَ الَّذِي خَلَقَ السَّموات ِ والاَرْضَ بِالْحَقِّ) ★

وە ئەو خودایە خودایەکە ئاسمانو زەوی لە نەبوون دروستکردوە لەسەر شێوەی حیکمەتو دروستکاری •

★ (ویَوْمَ یقُولُ : کُنْ ! فَیَکُونُ ، قَوْلُهُ الحَقُّ) ★

وە قسەی ئەو لەسەر حەقو حیکمەتە لەو رۆژەدا کە بە شتێک ئەڵێ : ببە ! ئەویش ئەبێ • واتە هەر شتێ کە خودا خواستی لەسەر بێو پێی بفەرموێ ببەو ئەویش ببێ ئەو فەرموودەیە لەگەڵ حیکمەتدایە •

★ (ولَهُ المُلْکُ یَوْمَ یُنْفَخُ فِي الصُّورِ) ★

وە هەر بۆ ئەوە ریاسەتو سەرداری لەو رۆژەدا کە فوو ئەکرێ بە (صوور)١ بۆ تێکدانی ئەم زەویو ئاسمانە وە لەو رۆژەیشا کە فوو ئەکرێ بە صورا بۆ زیندوکردنەوەی گیانلەبەرانی مردوو لە جنیو ئادەمیزاد •

★ (عالِمُ الْغَیْبِ والشَّهادَةِ) ★

زانایە بە هەر شتێ کە پەنهان بێ لە ئێسە وە یاخود بەدەرەوە بێ لە لای ئێمە •

★ (وهوَ الْحَکیمُ الخَبِیرُ) (٧٣) ★

وە ئەو خودا لە کردەوەدا بە حیکمەتەو ئاگاداراە لەسەر هەموو شتێ •

جا بە موناسەبەی ئەوەوە کە موشریکەکانی مەکە گەلێ ئازاری دڵی پێغەمەریان ئەدا ـ د ـ خودای تەعالا بۆ دڵخۆشیدانەوەی ئەو باسی باپیرە گەورەی خۆی کە ئیبراهیمە ـ د ـ وە باسی گیرۆدەبوونی بە دەستی قەومەکەیو باسی گەلێ لە پێغەمەرانی خاوەن پایەی بۆ کردو ئەمری پێ کرد : پێویستە بۆ تۆ کە بە قەی هەموو ئەم زاتانە دەروونت گەورە

بێ ؛ چونکی ریسالەتەکەت بۆ هەموو ئومەتێو بۆ هەموو زەمانێکە هەتا هەتایە • وە فەرمووی :

★ (وَاِذْ قَالَ اِبْراهيمُ لاَبيهِ آزَرَ : اَتَتَّخِذُ اَصْناماً آلِهَةً ؟! اِنِّي اَريكَ وقَوْمَكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ) (٧٤) ★

واتە ئەی پێغەمەری خۆشەویست بیربکەرەوە لەو کاتەو چەرخەدا کە تاریکی ئیشراکو بتپەرستی جیهانی داگیر کردبوو ، وە نەمرووی بابلی ستەمکاری نەمرد دەستی گرتبو بە سەر ئادەمیزادی (بین النهرین)و خوارو ژووریشیا ، جا ئیبراهیمی کوڕی ئازەر ـ کە لەسەر واتەی مێژوو نووسەکان یا لە (کوثی) لە خاکی بابلدا یا لە (شەرقات) ، یا لە (سوس) لە لە نزیکی هەولێردا لە دایك بوە ـ خودا ویستی بیکا بە رەهبەرو باوکی پێغەمەرانو لەگەڵ ئەوەدا کە ئازەری باوکی سەرۆکی بتپەرەستەکان بوو •• رووی کردە بیرکردنەوە لە رێگەی راستو دۆزینەوەی پەروەردگارا وە بە دڵ حاڵی بوو کە پەرستیاریی دارو بەرد سوودی نیەو شتێکی هیچو پووچە بە سەرسوڕمانەوە وتی بە ئازەری باوکی : ئایا پیاوی زیرەکی وەکو تۆ ئەم بتە تاشراوانە بڕیار ئەدەی بە خودا یانێ کە پەرستیاری بکرێن !! بە راستی مادەم لەسەر ئەم بیرو باوەڕەن من عەقیدەم وایە تۆو کۆمەڵەکەت وان لە گومڕاهییەکی ئاشکرادا •

★ (وكَذلِكَ نُرِي اِبْراهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمواتِ والاَرْضِ ولِيَكونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ) (٧٥) ★

وە هەر وەکو دڵی ئیبراهیمان نوورانی کردو هێزمان پێدا بۆ ئەو پرسیارە لە باوکی •• نیشانمان دا بە ئیبراهیم ئاسمانی ریاسەتو دەستەڵاتی خۆمان لە ئاسمانەکانو لە زەویدا بۆ ئەوە ئەوانە بکا بە دەلیل لەسەر بوونو یەکیەتی پەروەردگاری (واجب الوجود) وە بۆ ئەوە بێ بەوانە کە خاوەن یەقینو زانستی راستن •

★ (فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رأى كَوْكَبًا قَالَ : هٰذا رَبِّي) ★

جا هەر لەسەر ئەو بیرو باوەڕە کە دارو بەرد بۆ خودایی ناشێن کەوتە گەڕانو بیرکردنەوە بۆ دۆزینەوەی پەروەردگار ، وە کاتێ کە شەو تاریکی هێنا بەسەرا چاوی گێڕا چاوی کەوت بە ئەستێرەیەکی بە پڕتەو ـ ئەڵێن زوهرە یا موشتەری بوو ـ وە وتی : ئەمە خودای منە کە بە دەستکاری ئادەمیزاد نیەو دەستی پێ ناگاو روونا کیشە •

★ (فلَمَّا اَفَلَ قالَ : لا اُحِبُّ الآفِلِينَ)(٧٦) ★

بەڵام کاتێ لە شوێنی خۆی جوولاو ئاوا بوو وتی : من شتی بێ دەوامی زوو لاچووم ناوێو خۆشم ناوێ •

★ (فلَمَّا رأى اْلقَمَرَ بازِغاً قالَ : هذا رَبِّي) ★

جا کاتێ مانگی چاو پێکەوت وتی : ئەمە پەروەردگاری منە •

★ (فلَمَّا اَفَلَ قالَ : لَئِنْ لَمْ يَهدِنِي رَبِّي لاَكونَنَّ مِنَ اْلقَوْمِ الضّالِّينَ) (٧٧) ★

جا کاتێ مانگ ئاوا بوو فەرمووی : بە راستی ئەگەر خودا هیدایەتم نەدا ئەبم بە یەکێ لە گومڕاهەکان •

★ (فَلَمَّا رأى الشَّمسَ بازِغَةً قالَ : هٰذا رَبِّي هٰذا اَكْبَرُ) ★

جا لە پاش ئاوابوونی مانگ کاتێ چاوی کەوت بە رۆژ بەرزەوە بوو لە کەناری ئاسمان وتی : ئەمە خودای منەو ئەمە گەورەترە لە مانگو ئەستێرەو روونا کترە •

★ (فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ : يا قَوْمِ اِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكونَ)(٧٨) ★

کاتێ که رۆژیش ئاوابوو ئیبراهیم فەرمووی : ئەی کۆمەڵی ولاتی من بە راستی من دوورم لەو شتانە کە ئێوە ئەیکەن بە هاوڕێی لە خوداییداو پاکم لە بیرو باوەڕی ئیشراکو هاوڕێ بڕیاردان •

★ (اِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمواتِ وَالاَرْضَ حَنِيفاً) ★

من وا بە راستیو بە یەك دڵی رووی خۆم هەڵسووڕان بۆ بەندەییو عیبادەت بۆ ئەو پەروەردگارە کە ئاسمانەکانی دروستکردوە بە رۆژو مانگو ئەستێرەکانەوەو زەوی بە دەشتو هەردەو کۆسارانەوە دروستکردوە . وە ئەمانە هەموو رامن بۆ خودای جیهانو هەریەکێ لەمانە سەرگەردانە بۆ کارێ پێی سپێرراوە ، وە حاڵم وایە لامدا لە هەموو ئایینو دینو بیرو باوەڕێکی بەتاڵ بۆ لای خودای خاوەن کەمان •

★ (وما اَنا مِنَ المُشْرِكينَ)(٧٩) ★

وە من بە قەطعی لەو کەسانە نیم کە شەریكو هاوڕێ بۆ خودای عالەم بڕیار ئەدەن •

★ (وحاجَّهُ قَوْمُهُ) : ★

جا کە ئیبراهیم بانگەوازی کرد لەسەر بیرو باوەڕی تەوحیدو خودا بە یەکناسین قەومەکەی یا لە بەر نەفامیو نەزانی وە یا لە بەر تەقلیدو حەڵك ، وە یا لەبەر ترسی نەمانی پایەو مایەی جیهانی دەستیان کرد بە موجادەلە لە گەڵیا •

★ (قالَ : اَتُحاجُّونّي في اللهِ وقَدْ هَدانِ ؟) ★

ئیبراهیم له جه‌وابیاندا فه‌رمووی : ئایا تازه ئێوه موجاده‌له ئه‌که‌ن له گه‌ڵما له هۆی خوداوه بۆ ئه‌وه من وه‌رگه‌ڕێم له ته‌وحید وه‌ڵحاڵ خودا هیدایه‌تی داوم بۆ ده‌سکه‌وتی زانستی بێ گومان به بوونو یه‌کیه‌تی خودا •

★ (ولا اَخافُ ما تُشْرِكونَ بِهِ اِلاَّ اَنْ يَشاءَ رَبّي شَيْئاً) ★

وه هه‌ر وه‌کو له ناحیه‌ی عیلمو زانستو باوه‌ڕ به خودا ئێوه سوودێ وه‌رناگرن له موجاده‌له‌که‌تان له‌گه‌ڵ مندا له ناحیه‌ی ترساندنیشه‌وه ئیستیفاده ناکه‌ن ؛ چونکی من ناترسم له‌و بتانه که ئێوه بڕیاریان ئه‌ده‌ن به ته‌ریك بۆ خودا ؛ چونکی ئه‌زانم ئه‌وانه ناشێن بۆ زیانگه‌یاندن به که‌س مه‌گه‌ر خودا خواستی زیانێکی ببێ بۆ ئێمه به هۆی ئه‌وانه‌وه به‌م جۆره که ستەمکارێ ته‌عه‌صوب بکاو له تۆڵه‌ی نه‌حقیری ئه‌وانا زیانێکمان پێ بگه‌یه‌نێ •

★ (وسِعَ رَبّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْماً) ★

خودا هه‌موو شتێکی ئیستیعاب کردوه‌و داگیری کردوه له هۆی عیلمو زانسته‌وه • واته زانایه به هه‌ر سوودو زیانێ •

★ (اَفَلا تَتَذَكَّرونَ ؟) (٨٠) ★

ئایا ئێوه بیر ناکه‌نه‌وه هه‌تا بزانن که بته‌کان خۆیان هیچیان پێ ناکرێ ؟

★ (وكَيْفَ اَخافُ ما اَشْرَكْتُمْ ولا تَخافونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللهِ ما لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطاناً ؟) ★

من چۆن ئه‌ترسم له‌و دارو به‌رده که ئێوه کردووتانن به شه‌ریك بۆ خودا وه ئێوه ناترسن له‌وه که کردووتانه به شه‌ریکی خودا شتێکی وه‌ها

کە خودا دەلیلێکی نە ناردوە لەسەر ئەوە کە ئیعتیباری پێ بکرێ بەڵکو دەلیلی قەطعیو یەقینی داناوە لەسەر ئەوە کە قابیل نیە خودای عالەم هیچ شەریکێکی ببێ چ جای ئەو دارو بەردە ؟!

★ (فَاَيُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالاَمْنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ؟) (٨١) ★

جا کام لەم دوو بەشە لایەقترو قابیلترە بە ئەمنو ئاسایش ؛ بەشی خودا بەیەکتاس یا بەشی بتپەرستی موشریکی نارِاس ئەگەر ئێوە خاوەن عیلمو زانستن ؟

فەرموودەی خودا (الذين آمنوا ولم يلبسوا .. الآية)

ترمزیو موسلیمو بوخاری ریوایەتیان کردوە لە عەبدوڵلاوە ـ خ ـ کاتێ کە ئایەتی (الذين آمنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم) نازڵ بو زۆر بوو بە هۆی ئازاری دڵی موسوڵمانەکان ، وتیان : ئەبێ کێ بێ لە ئێمە کە زوڵمی نەکردبێ لە نەفسی خۆی ؟ ئەویش فەرمووی : مەعنای ئەوە نیە کە ئێوە تێی گەیشتوون ، مەبەس لەو زوڵمە ئیشراکە ، ئایا نەتانبیستوە فەرموودەی لوقمان بە کوڕی خۆی (يا بني لا تشرك بالله ان الشرك لظلم عظيم) ؟ جا خودا فەرمووی :

★ (اَلَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولَئِكَ لَهُمُ الاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ) (٨٢) ★

بە ئوصوولی دەلیلی راستو رەوان ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوە بە خوداو ئیمانەکەیان تێکەڵ نەکردوە بە ستەمی هاوڕی بڕیاردان بۆ خودا ئەوانەن ئەمنو ئاسایشیان هەیەو ئەوانەن شارەزاکراو بۆ ڕێگەی راستو ئەوانەن گەیشتوون بە مەقسوود .

★ (وتِلْكَ حُجَّتُنا آتَيْناهَا اِبْراهِيمَ على قَوْمِهِ) ★

ئەوانەی کە بەیانمان کردن لە ئەحوالی ئیبراهیمو تەماشاکردنی ئاسمانو ئەستێرەو مانگو رۆژو گەیشتنی بەو ئەنجامە کە تێی ناپایەدارو بێدەوامو رامکراو بۆ هاتوچۆ بە دریژەی کات بۆ خودایی ناشێ •• هەموومان کرد بە دەلیلی قەطعی بۆ ئیبراهیم لە نەفسی خۆیاو لەسەر قەومەکەیشی . خۆی گەیشت بە حەقیقەتی خودا ناسیو قەومەکەیشی بێدەنگ کرد لە موجادەلە کردن •

★ (نَرْفَعُ دَرجاتٍ مَنْ نَشاءُ) : ★

وەکو پلە پلە پایەی ئیدراکی ئیبراهیمان بەرز کردەوە لە مەقامی ئادەمیزادێکی عادەتیەوە بەرزمان کردەوە بۆ نوبوەتو ریسالەتو کردمان بە (شیخ الموحدین) و (ابو الأنبیاء) هەروا هەرکەسێ خواستمان لەسەر بێ بە چەن پلە بەرزی ئەکەینەوە •

★ (اِنَّ ربَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ) ★(۸۳)

بە راستی خودای تۆ ـ ئەی پێغەمبەری رەهبەر ـ خودن حیکمەتە لە کردارەکانیاو زانایە بە زاهیرو باطینی هەموو کارێو هەموو کەسێ لەوانە کە هەلیان ئەبژێرێو لە غەیری ئەوانیش •

★ (ووَهَبْنا لهُ اِسحقَ ویَعْقوبَ) ★

وە لە پاداشی ئەو سزاو جەفایە کە تووشی بوو لەسەر بانگکردنی ئادەمیزاد بۆ دین ئیسحاقمان پێ بەخشی لە کاتێکدا هیوای پەیدابوونی منداڵی نەبو ، وە یەعقووبیشمان پێ بەخشی چونکی کوڕی کوڕیش کوڕە •

★ (كُلاًّ هَدَيْنا) ★

وە هەردوکیانمان هیدایەت داو شارەزامان کردن بۆ ئەخلاقی بەرزو خووو رەوشتی پەسەند هەتا پایەی رەهبەریم پێدان •

★ (ونوحاً هَدَيْنا مِنْ قَبْلُ) ★

وە نوحیشمان لە پێش ئیبراهیمدا هیدایەت دا بۆ خزمەتی حەقیقەتو پایەی رەهبەریشمان پێدا •

★ (ومِنْ ذُرِّيَّتِهِ داودَ وسُلَيْمانَ) ★

وە بازێ لە نەتەوەکانی نووحیشمان هیدایەت دا بۆ پایەی رەهبەری وەکو داوودو سولەیمان کە باوکو کوڕێ بوون خاوەن پایەی رەهبەریو خاوەن مایەی ئەفسەریو پادشاییو سەروەری •

★ (وايُّوبَ ويُوسُفَ) ★

دوو پێغەمبەری گیرۆدە بە ئازارو زەحمەتو گەیشتوو بە پادشای عیزەتو سەروەتو رەحمەت •

★ (وموسى وهارونَ) ★

دوو پێغەمبەری ناودارو دوو برای خۆش رەفتار •

★ (وكذلِكَ نَجْزِي المُحْسِنينَ) (٨٤) ★

هەر وەکو چۆن جەزای ئەم پێغەمبەرانەمان داوە جەزای هەمووو خاوەن ئیحسانو کردەوە چاکیش ئەدەینەوە •

★ (وزَكَرِيَّا ويَحْيى) ★

وە لەو بازە نەتەوەی نووحەیە زەکەریاو یەحیا ئەم باوکو کوڕە کە لە ڕێگەی دینا بوون بە فیدایی •

★ (وعِيسى واِلْياسَ) ★

دوو رەهبەری دوور لە پەیوەندی دنیای دوون •

★ (كُلٌّ مِنَ الصّالِحينَ)(٨٥) ★

هەموو فەردێ لەمانە لەوانە بوون کە بۆ خودا صولّحا بوونو ڕەفتارو ئاساریان پاکو چاک بو •

★ (واِسْماعِیلَ والیَسَعَ) ★

لەو بازە نەتەوەیە ئیسماعیلو ئەلیەسەع کە دوو پێغەمەری ئارامکارو خاوەن ئیعتیبار بوون •

★ (ویونُسَ ولُوطاً) ★

وە ئەم دوو زاتەیش کە ڕەهبەرێکی ڕەوانەکراون بۆ سەر قەومێکی سەرسەخت بەلاّم ئومەتی یونس لە ئەنجاما گەیشتن بە پایەی ئیمانو ئومەتی (لوط) هەر لەسەر نافەرمانی مانەوە هەتا خودا فەوتاندی •

★ (ومِنْ ابائِهِمْ وذُرِّیَّاتِهِمْ واِخْوانِهِمْ) ★

وە هیدایەتی بازێکسان دا لە باوکو نەتەوەو بڕای ئەم کۆمەڵە ڕەهبەرە ئاوبراوانە •

★ (واجْتَبَیْناهُمْ وهَدَیْناهُمْ اِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ) (٨٧) ★

وە هەڵسان بژاردن بۆ خزمەتو عیبادەتو شارەزامان کردن بۆ ڕێگەی ڕاست •

★ (ذلِكَ هُدَى اللهِ يَهْدِى بِهِ مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ) ★

ئەم پایەی عیبادەتو خوداناسیو رەهبەریە بە هیدایەتی خـــوداو عینایەتو ریعایەتی **ئەوە کە تەعبیریان لێ ئەدرێتەوە** بـە تەوفیق هیدایەنی ئەوانەی پێ ئەدا کە خواستی لەسەر هیدایەتیان بێ لە بەندەکانی .

★ (ولَوْ اَشْرَكُـوا لَحَبِـطَ عَنْهُـمْ مـا كانُـوا يَعْمَلونَ)(٨٨) ★

ئەگەر ، فەرزەن ، پاش ئەو پایە بەرزەیش لە تەوحید وەرگەرانایەتەوەو شەریکبان بۆ خودا قەرار بدایە ـ پەنا بە خودا ـ هەر کـــردەوەیەکـی چاکەیان هەبوو دا ئەکەوتو نرخی نەدەما .

★ (اولئِكَ الَّذيـنَ آتَيْناهُـمُ الْكِتـابَ وَالْحُكْـمَ وَالنُّبُـوَّةَ) ★

ئەم کۆمەڵە رەهبەرە گەورە کەسانێکن کە نە لایەنی خۆمەوە کیتابـم پێداون جا هەر یەکێ کتێبێکی سەربەخۆ یا بە دوو کەس یا چەن کەس هەر لەسەر کتێبێ مابنەوە وەکو پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیل هەتا هاتنی حەزرەتی عیسا هەموو رەفتاریان کردوە بە تەورات و هەروا حیکمەتو رەهبەریـم پێداون .

★ (فَاِنْ يَكْفُرْ بِها هؤُلاءِ فَقَدْ وَكَّلْنا بِها قَوْماً لَيْسوا بِها بِكافِرِينَ) (٨٩) ★

جا ئەگەر ئەو کۆمەڵی قورەیشە کوفر ئەکەنو ئینکاری پێغەمەرایەنـی ئەوانە ئەکەن ئەوە ئامادەمان کردوە بۆ ئیمانو باوەڕ بەوانە قەومێ کـــە باوەڕیان بەوانە هەیە وە کافر نین پێیان . وەکو کۆمەڵی ئەصحابـــە لـــە موهاجیرینو ئەنصارو باقی ئەصحابەو تابیعین بە شێوەی کرداری پـاک تا رۆژی قیامەت .

★ (اولئِكَ الَّذِينَ هَدى اللهُ فَبِهُديهُمُ اقْتَدِهُ) ★

ئەو کۆمەلە پایەبەرزانە کەسانێکی ئەوتۆن کە خودا هیدایەتی داون بۆ رێنەی راستی . خۆیان بەو رێگەدا رۆیشتوونو عیبادی خودایشیان بانگ کردوە بۆ سەر ئەو رێگە ، جا لە بەر ئەوە تۆ رەوانەکراوی بۆ تەواوکردنی دینی حەقو ئەخلاقی بەرزو رووناککردنەوەی ئاسمانو زەوی تۆ ئیقتیدا بکە بە هەموویان . واتە بە قەی هەموویان ئەخلاقت بەرز بێ . واتە هەر رەوشتێکی بەرز لە لای هەرکەسێ لەوان ببێ پێویستە تۆ ببی بە خاوەنیو بەو رەوشتە سلووك بکەی لە جیهانا .

★ (قُلْ : لا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِنْ هوَ اِلاَّ ذِكْرى لِلْعالَمِينَ) (٩٠) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : من داوای مزدو تۆڵەتان لێ ناکەم لەسەر گەیاندنی کیتابو ئامۆژگاریتان . ئەم قورئانە کە بۆ من هاتوەو بە ئێوەی رائەگەیەنم هەر وەعزو ئامۆژگاریو بیرکردنەوەیە لە گەورەیی خودا داو هاتوە بۆ رێنومایی هەموو عالەم ، وە ئێمە بەس تەبیغ ئەکەین . وە پاداشی تەبلیغیش لە لای خودایە .

فەرموودەی خودا : (وما قدروا الله حق قدره ..)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنولمونزیر ریوایەتیان کردوە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ـ خ ـ ئەڵێ : پیاوێ هات بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ ناوی مالیکی کوڕی صەیف بو ، دەستی کرد بە واتەی ناڕێك لە خزمەتیا ، جا حەزرەت فەرموی : سوێندت ئەدەم بە خودا خوێندووتەتەوە لە تەوراندا خودا ئینسانی قەڵەوی خۆش ناوێ ؟ وە کابرایش قەڵەو بو جا رقی داهاتو سوێندی خوارد کە خودا قەت ئایەتی نەناردوەتە خوارەوە بۆ سەر

ئادەمیزاد ! لەویا رەفیقەکانی لە جوولەکە وتیان : خودا بتگرێ ! ئەی خودا تەوراتی نەناردوە بۆ موسا ؟ ئەویش سوێندە پێشوەکەی دووبارە کردەوە • جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو فەرمووی :

★ (وما قَدَروا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ اِذْ قالُوا : ما اَنْزَلَ اللهُ عَلى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ) ★

ئەو جوولەکەو وێنەی ئەو خودایان نەناسیوە بە ناسینێکی راست لەو کاتەدا کە وتیان : خودا هیچ ئایەتێکی نازڵ نەکردوە بۆ سەر ئادەمیزاد •

★ (قُلْ : مَنْ اَنْزَلَ الكِتابَ الَّذي جاءَ بِهِ موسى نُوراً وهُدىً لِلنَّاسِ ؟) ★

تۆ ئەی خۆشەویست پێی بڵێ : ئەی ئەوە کێ ئەو کتێبەی نازڵ کردوە کە موسا ـ د ـ هێنای بۆ لای ئێوە کە حاڵی وایە بوە بە ڕووناکی بۆ دڵو دەروونتانو بوە بە هۆی هیدایەتو شارەزاییتان بۆ ئادەمیزادی بەنی ئیسرائیل ؟

★ (تَجْعلونَهُ قَراطِيسَ تُبْدونَها وتُخْفونَ كَثيراً) ★

کە ئیستە ئێوە ئەیکەن بە چەن بەشێو هەر بەشێکی بتانەوێ دەری بخەنو زیانی نەبێ بۆ دڵخوازی ئێوە ئەینووسنەوە لە ناو چەن پارچەکاغەزێکداو بڵاوی ئەکەنەوە بە ناو بەنی ئیسرائیلدا وە بەشێکیشی کەحەز ناکەن بڵاوی بکەنەوە ئەیشارنەوە وەکو ئەو ئەحکامە کە ناتانەوێ تەطبیقی بکەنو ئەو نیشانانەی حەزرەتی محەمەدو پەیڕەوانی کە ناتانەوێ مەشهووری بکەن •

★ (وعُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَموا اَنْتُمْ ولا آباؤُكُمْ) ★

وە بەو کتێبە تەعلیمتان کراو نیشانتان درا ئەو ئەحکامانە کە نـــە ئێوەو نە باوکـو باپیرەتان نەتان ئەزانی ، جا طەبعەن ئەوان جوابـی ئـــەم پرسیارەت نادەنەوە ؛ چونکی زیانی هەیە بۆ کیبانی موزەییەفی خـــۆیان ، کە وابێ تۆ خۆت جوابی پرسیارەکەت بدەرەوە •

★ (قُـــلِ : اللهُ ، ثُـــمَّ ذَرْهُـــمْ فِي خَوْضِهِـــمْ يَلْعَبُونَ) (٩١) ★

خۆت بڵێ : زاتی (الله) خودای (واجب الوجود) ئەو کتێبـــەی ناردە خوارەوە لە پاش ئەو جوابە ئیتر جیدالیان لەگەڵا مەکەو واریان نێ بێنـــە با لە ناو بیروباوەڕی پۆوچی بەتاڵی خۆیانا گاڵتە بکەن بە زیانی خۆیان • جا کە جوابی پرسیارەکەت دایەوە دەرئەکەوێ کە خودا تەوراتی نازڵکردوە بۆ سەر حەزرەتی موسا ـ د ـ وە کاتێ ئەوە موسەللەم بو ئەمجار دیـــارە خودا عەینی خودایەو بەشەریش هەر بەشەرەو وەحی لە لای خوداوە بـــۆ تۆیش ڤابیلەو ئەم ئایەتەیشمان بۆ ناردی کە ئەڵێم •

★ (وهذا كِتابٌ اَنزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّـــذي بَيْنَ يَدَيْهِ) ★

وە ئەم قورئانەیش ناردوومانەتە خوارەوە بۆ سەر تۆ خاوەن فەڕڕو پیرۆزیە ؛ چونکی هۆشیاران شارەزا ئەکا بۆ بەختەوەری ئەم جیهانەو جیهانی پاشەڕۆژیش وە باوەڕ دەرئەبڕێ بەو کتێبانە کە لە پێش خۆیا هاتوونەتـــە خوارەوە •

★ (ولِتُنْذِرَ اُمَّ القُرى ومنْ حَوْلَها) ★

وە ناردووومانە بۆ ئەوەیش کە ئەهلی مەککە ـ کە دایکانەی شـــارو دێهاتەکانی حیجازە ـ وە ئەهلی ئەو وڵاتانەیش وان بە ئەطرافی مەککەدا نـــە خۆرهەلاتو خۆرنشینو شیمالو جەنووب بترسێنی •

★ (وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ) ★

وە ئەو کەسانە کە بە ویژدانی خۆیان شوعوور بە مەسئوولیەت ئەکەن و دڵیان دامەزراوە لەسەر ئەوە کردەوەی چاک و خراپ تۆڵەی هەیە لە پاش مردنا باوەڕ ئەکەن بەو قورئانە ، چونکی کەسێ ئەوەندە ویژدانی پاک بێ شوعوور بکا بەوە کە ئادەمیزادی چاک ئەبێ چاکەی بێتە ڕێ و ئادەمیزادی خراپیش ئەبێ تۆڵەی خۆی وەربگرێ ئاسان ئەبێ لەسەر دڵی کە باوەڕ بکا بە کتێبی سەماوی و دەستووری خودایی ، یاخود مەبەس لە (مؤمنین بە ئاخیرە) ئەوانەن کە ئیسانیان بە حەزرەت هێناوە ـ د ـ ، واتە ئەو کەسانە کە لەسەر ئیمان و باوەڕ بە تۆ باوەڕیان هەیە بە قیامەت وەکو ئەصحابەکانت بن ئەوانە ئیسانیان هەیە بە قورئان ، وە هەر ئەو کۆمەڵەیشە باقی ئەحکام بەجێ دێنن ، وە خودا عیبادەتە گەورەکەی جیاکردوەتەوە و فەرموویەتی :

★ (وَهُمْ عَلَى صَلَوتِهِمْ يُحَافِظُونَ)(٩٢) ★

وە ئەوانە موحافەزەی نوێژەکەیان ئەکەن و هەمیشە دەوامی لەسەر ئەکەن .

فەرموودەی خودا : (ومن أظلم ممن ...)

ئەم ئایەتە نازڵبوە لە شانی موسەیلەمەی کەززابدا کە لە هۆزی بەنی حەنیفە بوو و داوای پێغەمبەرایەتی ئەکردو ئەیوت : وەحی دێت بۆ لام ، جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو .

★ (وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِباً ؟) ★

کێیە کە زاڵمترو غەددارتر بێ لەو کەسە کە درۆ هەڵئەبەستێ بە زمانی خوداوە لەهەر بابەتێ بێ

★ (اوْ قالَ : اوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ) ★

یاخود بڵێ : بە تایبەتی وەحی کراوە بۆ لام کەچی هیچ وەحی نەکرابێ بۆ لای !

وە فەرموودەی خودا (ومن قال : سانزل مثل ما انزل الله) نازل بوە لە شانی عەبدوڵلای کوڕی سەعدی کوڕی سەرحدا ، ئەیوت : منیش ئەتوانم ئایەت نازڵ بکەم وەکو خودا ئایەت نازڵ ئەکا • جا خودا فەرمووی :

★ (ومَنْ قالَ : سَاُنْزِلُ مِثْلَ ما اَنْزَلَ اللهُ) ★

کێیە زاڵمتر بێ لەو کەسە بڵێت : منیش لەمەولا ئایەت ئەنێمو نازڵی ئەکەم وەکو ئەو ئایەتانە کە خودا نازڵی کردوون •

★ (ولَوْ تَرى اِذِ الظّالِمونَ فِي غَمَراتِ المَوْتِ والمَلٰئِكَةُ باسِطُوا اَيْدِيهِمْ : اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمُ اليَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما كُنْتُمْ تَقولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آياتِهِ تَسْتَكْبِرونَ) (٩٣) ★

ئەگەر چاوت لێبوایە لەو کاتەدا کە غەدارەکان وان لە گێژی ناهەمواری مردناو فریشتەی گیانکێشان دەستیان درێژ کردوە بۆ گیانیان کە وەری بگرن (وە ئەمە کینایەیە لە تەحقیقی فەبزی ڕۆحەکەیان) وە لەو کاتەدا فریشتەکان ئەڵێن : گیانی خۆتان دەربکەن ، ئەمڕۆ جەزاتان ئەدرێتەوە بە جەزای تەحقیر بە هۆی ئەوەوە قسەی ناحەقتان لەسەر خودا هەڵئەبەستو فیزو دەمارتان ئەکرد لە وەرگرتنی ئایاتی خودای بەعاڵا •• ئەوە لەو کاتەدا شتێکی بە هەیبەتو سامناکت دەبینی •

فەرموودەی خودا : (ولقد جئتمونا .. الآية)

ئینولمونزیرو ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردوە لە عەکرەمەوە ئەڵێ : ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە لە شانی نەضری کوڕی حارثدا کە ئەیوت : لـــە قیامەتا (لات)و (عوززا) تکام بۆ ئەکەن لە لای خـودادا • جـا خـودا فەرمووی :

★ (ولَقَدْ جِئْتُمونا فُـرادى كَمـا خَلَقْناكُـمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ) ★

واتە خودا لە رۆژی قیامەتا ئەفەرموێت بەو کافرەو بەهـاووێنـەی ئەو : بە راستی وا ئێوە هاتن بۆ لامان بە تاقی تەنیا یەکە یەکە بۆ مەیدانی حیسابو بۆ وەرگرتنی جەزای بیرو باوەڕو کردەوەی دنیاتان بە بـێ ئەوە کەستن لەگەڵدا بێ ، وەکو چۆن یەکەمجار دروستم کردن کە هاتن بۆ دنیا •

★ (وتَرَكْتُمْ ما خَوَّلْناكُمْ وراءَ ظُهورِكُمْ) ★

وە ئەوەی کە پێمدابوون لە دارایی‌و ئەولادو خزمەکانتان بەجێتـان هێشتو هاویشتتانە پشتی خۆتانەوە بە بێ ئەوە سوودیان لێ وەربگرن •

★ (وما نَرى مَعَكُمْ شُفَعاءَكُمُ الَّذينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُـمْ فيكُمْ شُرَكاءُ) ★

وە نابینین لەگەڵتانا ئەو تکاکارانە کە گومانتان وا پێئەبردن ئەوان هاوبەشی خودای تەعالان لە عیبادەتکردنی ئێوەداو عیبادەتەکـەتان بـۆ ئەوانیشەو بۆ خودایشە •

★ (لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وضَـلَّ عَنْكُـمْ ما كُنْتُـمْ تَزْعُمونَ) (٩٤) ★

وە بە راستی بچڕاو نەما ئەو رشتەی پەیوەندە کە لە ناو ئێوەدا بو •
وە زایە بوو و ون بو لە ئێوە ئەو بتانە کە بڕواتان وابو سوودیان هەیە بۆتان •

★ (اِنَّ اللهَ فالِقُ الْحَبِّ والنَّوى) ★

چۆن ئێوە تۆزێ بیر ناکەنەوە لە کاری خوداو لە تەسەرِوفاتی لە ئاسمانو زەویدا هەتا وا جەسارەت نەکەن کە دارو بەرد بکەن بە شەریکی ؟ بە راستی خودا ئەو خودایەتە کە هێزێکی دروستکردوە لە دانەی وەشێنراو لە ناوکی خورمای داپۆشراوا کە بڕوێنو نەشو نما بکەن بە نەوانایی و پەروەردگاری خۆی •

★ (يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ ومُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ) ★

وە گیانلەبەر دروست ئەکاو دەری ئەکا لە مادەیێ کە مردوەو جمووجوڵی تیدا نیە وە مادەی بێ گیانیش دەر ئەکا لە مادەی زیندو •

★ (ذٰلِكُمُ اللهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ؟) (٩٥) ★

ئەم ئیشە وردە سەرنجکێشە ئیشی خودایە ، ئیتر چۆن ئێوە لە مولاحەزەو تەماشای تەوانایی ئەو لا ئەدرێن بۆ لای غەیری ئەو •

★ (فالِقُ الاِصْبَاحِ) ★

خودا خودایەکی وایە کە رووناکی سبەینێ لە بەرەبەیاندا دەرئەکا لە پێستی رەشی بێرووناکی شەو بۆ ئەوە کە گیانلەبەران هەوڵ بدەن رزقی خۆیان پەیدا بکەن •

★ (وجعَلَ اللَّيْلَ سَكَناً) ★

وە خودا خودایەکی وایە کاتی شەوی کردوە بە کاتی ئارامی و ئاسایش بۆتان •

★ (والشَّمْسَ والْقَمَرَ حُسْباناً) ★

وە خودا ئەو خودایەتە کە رۆژو مانگی لە دەرکەوتنو ئەوابوونو لە گۆڕانی مەدارو شێوەدا کردوە بە هۆی حسێبکردنو حسابڕاگرتنی ئادەمیزاد لە ماوەی ژیانا بۆ زانستو زانیاریو بۆ پیشەوەریو سەمەتکاریو بۆ دەرکەوتنی وادەی قەرزو قۆڵەی مامەڵەو بازرگانیو کاتڕاگرتن بۆ کشتوکاڵو هاتوچۆ لەسەر پانایی عەرزاو لەسەر رووی دەریادا •

★ (ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٩٦) ★

ئەم رێکخستنی پێویستی ئادەمیزادە بە هۆی گۆڕانی رۆژو مانگەوە نەدبیرو رێکخستنە لە لایەنی ئەو خوداوە کە تەوانایەو زاڵە بەسەر بەجێهێنانی خواستی خۆیاو زانایە بە سەرەتاو ئەنجامی هەموو کارو کردەوەیەک •

★ (وهوَ الَّذي جَعَلَ لَكُمُ النُّجومَ لِتَهْتَدوا بِها فِي ظُلُماتِ البَرِّ والبَحْرِ) ★

وە ئەو خودا خودایەکە کە ئەستێرەکانی ئاسمانی رێکخستوە بۆ ئێوە لەسەر شێوەی تایبەتی خۆیان لە کاتی دەرکەوتنو ئاوابوونداا بۆ ئەوە کە بە هۆی ئەوانەوە شارەزای کاروبارو رێگەو رێگوزاری خۆتان بین لە ساراو بیابانو لە کەشتیڕانیی سەر رووی دەریای بێ ساماندا •

★ (قَدْ فَصَّلْنا الآياتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمونَ)(٩٧) ★

ئێمە ئەم ئایاتو نیشانانەمان تەفصیل داوە بۆ کۆمەڵێ کە زانانو فامی ئامۆژگاری خودای جیهان ئەکەن •

★ (وهو الَّذِي اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ

ومُسْتَوْدَعٌ) ★

ئەو خودایە خودایەکە کە هەموو ئێوە ی لە هەموو ولاتێو لە خاوەنی هەموو زمانێو لە هەموو خاوەن شێوەو ڕەنگو عەلامەتێ دروستکردوە لە یەك ئینسان کە ئادەمە ـ د ـ وە لە پاش ئەوە کە پەرەتان ســـــەندو زۆر بوونو چەن لقتان لێ پەیدا بوو بلاو بوونەوە بە جیهاناو بازە شوێنێکتـــان کرد بە جێنەی مانەوەو ئارامگرتن ، واتە کردتان بە شـارو دێهـــات و ئارامتان گرت تیایانا لەبەر ئەوە کە لەگەڵ ژیوارتانا ڕێئەکەوتو بـازێ شوێنیشتان کرد بە شوێنی ئەمانەتی وە چەن کاتو ساتێ تا دێنەوە جوولە بۆ جێگەیێ موناسبترو بە سوودتر •

★ (قَدْ فَصَّلْنا الآياتِ لِقَوْمٍ يَفقَهونَ)(٩٨ ★

بە ڕاستی ئایاتی ڕووناکی خۆمان درێژە پێدا بۆتان بۆ تێگەیاندنـــی کۆمەڵێ کە فامیدەنو لە مانای ژیانو ژیوار حاڵی ئەبن •

★ (وهو الَّذي اَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَاَخْرَجْنا بِهِ نَباتَ كُلِّ شَيْءٍ) ★

وە خودا ئەو خودایەتە کە بارانی لە ئاسمانەوە نازڵ کرد بۆ ســـەر عەرزو بە هۆی ئەو ئاوی بارانەوە ڕواندمان بۆتان هەموو جۆرە گیـــایێ لەوەی بۆ خواردنی ئینسان وە یا باقی گیانلەبەران ئەشێو لەوانەی ئەبـێ بە دەرمان بۆ تیماری بریندارو دەردەدار وە لەوەی کە ڕووی زەوی ئەکا بە گوڵزار •

★ (فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِراً نُخْرِجُ مِنْهُ حَبّاً مُتَراكِباً) ★

وە ڕواندمان لە گیا نەوعە گیایەکی سەوزی وا کە لە کاتی پێگەیشتنا چەن دانەیەکی یەك لەسەر یەکی بە سوودی لێ دەرئەکەین بۆ ژیـــواری ئادەمیزادو باقی گیانلەبەران •

★ (ومِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِها قِنْوان" دانِيَة") ★

وە سەوز ئەکەینو دەرئەکەین لە عەرزا لە جینسی دارخورما دارخورمایەکی وا کە لە گوڵووکەکەیەوە بۆ سەر هووشە دەرئەچێو ئەو هووشە دانەی خورمای لێ پەیدا ئەبێو هووشەکانیش شۆڕبوونەتەوە •

★ (وجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنابٍ والزَّيْتونَ والرُّمّانَ مُشْتَبِهاً وغَيْرَ مُتَشابِهٍ) ★

هەروا چەن باغێك ئەڕوێنینو داری زەیتوونو داری هەنار ئەڕوێنین کە ئەو هەنارانە لەو دارانە پەیدا ئەبن بازێکیان لە ئەندازەدا لە یەت ئەچنو موشابەهەیان بە یەك زۆرە ، وە بازێکیان لە یەك ناچن ، وانە بازێکیان ئەوەندە پووچو بێ گۆشتو بێ مەغزە لەو نەوعە ناچێو کەس نایەوێ ، ئەم نەوعە بەرە بێ قیمەتە لە باخەکانا زۆرە ، جا خودا بۆ ئیسباتی ئەم وەزعە ئەفەرموێت :

★ (اُنْظُروا اِلى ثَمَرِهِ اِذا اَثْمَرَ ويَنْعِهِ) ★

کەلیمەی (ینع) بە فەتحەی (ی)و کەسرەی «ع» مەصدەرە بە مانا پێ گەیشتنە • واتە لە کاتی بەرپەیدابوونی ئەو دارەدا بڕوانن بۆ گەیینەکەی هەتا باش حاڵی بین کە بازێ لەو بەرانە باشنو بازێکیان زۆر پووچو بێ نرخن •

★ (اِنَّ في ذلِكُمْ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ)(٩٩) ★

بە راستی هەیە لەم جۆرە تەسەڕوفاتو تەئسیراتە لە جیهانا و لە زەوی و ئاسمانا چەن دەلیلێکی بە قیمەت لەسەر وجوودی زاتی پەروەردگاری (واجب الوجود)و لەسەر یەکێتی ئەوو لەسەر عیلمو حیکمەتی لە هەموو کارێکدا بۆ ئەو کەسانە کە ئیمان دێنن ئەنا ئینسانی بێ ئیمان لە هیچ ئایەتێ دەرز وەرناگرێ بە دەرزێ کە سوودی هەبێ •

★ (وجَعَلوا للهِ شُرَكَاءَ الجِنَّ وخَلَقَهُمْ) ★

لە گەڵ ئەم هەموو ئاساری وجوودی خودای تاکو تەنیادا ئــــەو کافرانە هاتوون شەریاتینیان کردوە بە شەریك بۆ خودا وەلحاڵ ئەیشزانــن بەوە کە خودا دروستی کردوون نەك ئەو شەریاتینە •

★ (وخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ) ★

وە هەیان بەستوە بۆ خودای تەعالا چەن کوڕو کچێ وەکو ئــــەوە کە یەهوود ئەڵێن : (عوزەیر) کوڕی خودایە ـ پەنا بە خودا ـ و گاورەکــان ئەڵێن : عیسای مەسیح کوڕی خودایەو باقی کافرەکان ئەڵێن : مەلائیکەکان کچی خودای تەعالان ، وە ئەم ئەخلاقە ناپەسەندەیشیان لەگەڵ عیلمو زانستا نیەو بەس بە تەقلیدی بازێ ئینسانی نەزان لە باوکو باپیرەی خۆیان ئــەم قسانە ئەکەن •

★ (سُبْحَانَهُ وتَعَالَى عَمَّا يَصِفُونَ)(١٠٠) ★

پاکی‌و بێ عەیبی بۆ خودایە لەو عەیبانە کە ئەوان نیسبەتیان لە زاتی خودا ئەدەن •

★ (بَدِيعُ السَّمواتِ وَالاَرْضِ) : ★

ئەو خودایە خالیقو دروستکەری ئاسمانەکانو زەویە لە نەبوونەوە بە بــێ وێنە •

★ (اَنَّى يَكونُ لَهُ وَلَدٌ ولَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ ؟) ★

چۆن زاتی وەها خاوەن تەوانایی‌و بێ نیاز نەتەوەی ئەبێ وەلحــاڵ ژنی نیەو پەیوەندی لەگەڵ عالەمی موحتاج بە نەتەوە نیەو هەر بوەو هــەر ئەبێو پێویستی بە پارازتنی نەوع نیە ؟

★ (وخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وهُو بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) (١٠١) ★

وە هەموو شتێکی دروست کردوە لە نەبوونەوەو بە هەموو شتێکیش زانایە •

★ (ذلِکُمُ اللهُ رَبُّکُمْ لا اله الاَّ هوَ خالِقُ کُلِّ شَیْءٍ فاعْبُدُوهُ وهوَ علی کُلِّ شَیْءٍ وکِیلٌ) (۱۰۲) ★

ئەو زاتە باسمان کرد ناوی (اللە)یەو ، هیچ خودایە نیە ئەو نەبێ دروستکەری هەموو شتێکە ، دەی عیبادەتو بەندەیی بۆ بکەن ، ئەو نیگابانو چاودێری هەموو شتێکە •

★ (لا تُدْرِکُهُ الاَبْصارُ وهو یُدْرِکُ الاَبْصارَ وهوَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ) (۱۰۳) ★

چاوانی سەر کە مادە بینن ئیحاطە نادەن بەودا ئەو دەرکی چاوانو خاوەن چاوان ئەکا ، لە بەر ئەوە چاو دەرکی ناکا کە لەطیفو نازکەو ، لە بەر ئەوەیش چاوانو خاوەن چاوان دەرك ئەکا کە خەبیرو ئاگاداری بە هەموو شتێك •

بزانن ! مەسرووق ـ خ ـ ئەڵێ : پاڵم دابوەوە لە لای (ام المؤمنین) عائیشەدا ـ خ ـ فەرمووی : سێ شت هەن هەرکەس زمانی هەڵسورێ بە یەکێ لەوانە ئەوە درۆیەکی گەورەی کردوە لەسەر خودای تەعالا •

یەکەم : کەسێ باوەڕی وابێ کە محمد لە دنیادا خودای چاوپێکەوتوە ئەوە درۆی هەڵبەستوە ، خودا فەرموویەتی : (لا تدرکه الابصار وهو یدرك الابصار) . (وما کان لبشر ان یکلمه الله الا وحیا او من وراء حجاب)، ئەڵێ منیش دانیشتم وتم : ئەی دایکی موسوڵمانان مۆڵەتم بدەو پەنەم لێ مەکە ! ئەی ئەوە نیە خودا فەرموویەتی : (ولقد رآه نزلة اخری) ئەی نەیفەرموە : (ولقد رآه بالافق المبین) ؟ ئەویش فەرمووی : من خۆم یەکەم کەس بووم کە ئەم پرسیارەم لە حەزرەت کرد ، فەرمووی : ئەوەی

کە من چاوم پێکەوتوە جوبرەئیل بوە کە لە صوورەتی خۆیا نەمدیوە ئـــەو دوو جارە نەبێ •

دووەم : کەسێ باوەڕی وەهابێ کە محەمەد کەتمی شتێکی لە وەحی کردوە ئەوە درۆی هەڵبەستوە لەسەر خودا ، خودا فەرموویەتی : (یا أیها الرسول بلغ ما انزل الیك من ربك وان لم تفعل فما بلغت رسالته) •

سێهەم : هەرکەسێ باوەڕی وابێ کە محەمەد عیلمی غەیبی بوەو لـــە خۆیەوە بە رووداوی داهاتووی زانیوە ئەوە درۆی هەڵبەستوە ، خـــودا فەرموویەتی : (قل : لا یعلم من في السموات والارض الغیب الا الله) ئەمە تا ئێرە ریوایەتی ترمزیو موسلیمو بوخاری بوو •

پێویستە بزانن کە بڕیار دراوە لە دینی ئیسلاما کە عیلمی غەیـــب بە مانای ئەو صیفەتە ذاتیە کە لەگەڵ زاتا هەیە (مادام الذات) هەر بۆ زاتی خودایەو خودا فەرموویەتی : (لا یعلم الغیب الا الله) • وە ئـــەوە کـــە پێغەمەران ــ د ــ ئەیزانن (اظهار الغیب)ە نەك (علم الغیـــب) خـــــودا فەرموویەتی : (ولا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول)وە ئەم (اظهار الغیب)ە کە لە بۆ پێغەمەرانو (اولیاء الله)هەیە ئەمەیە خـــودای تەعالا لە کاتی تایبەتیدا دڵی ئەو ئینسانە وەها نوورانی ئەکا وەکو بەرقی بە هێز کە پەردە ئەدڕێ بۆ دوورو نزیكو بۆ زەویو ئاسمانو بۆ مردوو زیندوو کەشفی ئەوەی بۆ ئەکرێ کە خودا بڕیاری داوە ، وە ئـــەم حاڵەتـــە کـــە (اظهار الغیب)ە بۆ خوداو (ظهور الغیب)ە بۆ ئەو پێغەمەرە یا ئەو وەلیە ئەوەندە مەعلوومو قەطعیە هەموو موسلمانێکی ساغ ئەیزانـــێو باوەڕی پێ ئەکاو شوێنی گومان نیە •

بەڵام بینینی خودای تەعالا لە دنیادا ئەوە لەسەر زاهیـــری ئـــەو حەدیثە کە بە مەعنا ریوایەتمان کرد لە دنیادا بۆ کەس رێك نەکەوتوە بەڵام گەلێ لە عالمانی دینو ئیبنو عەبباس لەسەر ئەوەن کە حەزرەت لە شەوی میعراجدا دوو جار زاتی خودای دیوە بە دیتنێ کە شیاوی ئـــەو بـــێ وە

ئەنەس ـ وەك ئیبنو خوزەیمە ریوایەتی کردوە ـ فەرموویەتی : محەمەد خودای بینی • وە ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە ـ خ ـ لە تەفسیری (ما کذب الفؤاد ما رای ولقد رآه نزلة اخری عند سدرة المنتهی)دا فەرموویەتی : دووجار بە دڵی خودای دیوە • بەڵام دیارە مەبەستی چاوی دڵە نەك چاوی سەرە •

وە ریوایەت کراوە لە ئەبو ذەڕەوە ئەڵێ : لە پێغەمەرم پرسی : خودات بینی ؟ فەرمووی : ئەو نووڕێکە چۆن ئەبینڕێ ! ئەمەیش موسلیمو ترمزی ریوایەتیان کردوە • ئەم حەدیثەیش تەئییدی ئەوە ئەکا کە چاوپێکەوتنی بە دڵ بوە •

★ (قَدْ جاءَكُمْ بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ومِنْ عَمِيَ فَعَلَيْها وما اَنا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ) (١٠٤) ★

ئەی هۆشیاران بە راستی گەلێ هۆی تێگەیشتنتان لە لای پەروەردگاری خۆتانەوە بۆ هات لە ئایاتی روونالەو موعجیزاتو کارەساتی گەورە دەی هەرکەسێ ڕێگەی راست ببینێ ئەوە بۆ سوودی خۆی ئەبینێ . وە هەرکەسێ کوێر ببێو چاوی دڵی راستی نەبینێ ئەوە لەسەر زیانی خۆی کوێر ئەبێو من لەسەر ئێوە نەکراوم بە نیگابان بەس تەبلیغم لەسەرە •

★ (وكذلِكَ نُصَرِّفُ الآياتِ ولِيَقُولُوا دَرَسْتَ) ★

وە هەر بەو جۆرە کە خۆت ئەیزانی ئایاتم گۆڕیوەو باسی وەعدو وەعیدو سەرگوزەشتەی قەدیمەم بۆ کردوونو مەیدانی ئەوە ئەدەم بڵێن بە تۆ : کە ئەم قورئانەت بە دەرز خوێندوەو لە زانایانی رووداوی قەدیمەوە وەرت گرتوە ؛ چونکی لە هەموو عەهدو چەرخێکدا لە کاتی هاتنی ڕەهبەرانا کۆمەڵێ بوون کە نامەرد بوونو بەرانگاری ئەو تەمێی ئەوانە بوون هەروا

کۆمەڵەیەکیش بوون کە لە راستی حاڵی بوونو ئایەتەکانیان بە تـــەواوی وەرگرتوە ، وەکو ئەفەرمویّت :

★ (وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمونَ)(١٠٥) ★

وە تا حوکمی خۆمانو مانای ئایەتەکان رووناك بکەینەوە بۆ کۆمەڵێ لە ئومەتی فامیدەی زانای هۆشیار •

★ (اِتَّبِعْ ما اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنْ ربِّكَ لا اِلهَ اِلاَ هُـــوَ واَعْرِضْ عَنِ المشركين) (١٠٦) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بکەوەرە شوێنی ئەو قورئانە کە لە لایەنی خودای خۆتـــەوە هاتـــوە بۆتو غـــەیری ئـــەو خودای تۆیە هیچ خودایە نیە ، وە روو هەڵسووڕێنە لەو کافرە موشریکانـــەو باوەڕ بە قسەیان مەکەو لە ئازاریان تێك مەچۆ •

★ (ولَوْ شاءَ اللهُ ما اَشْرَكوا) : ★

ئەگەر خودا خواستی بوایە ئەم کافرانە ئیشراکیان نەدەکرد •

★ (وما جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً) ★

ئێمە تۆمان نەگێڕاوە بە موراقیب بەسەر ئەوانەوەو تۆ نێپرســـراوی حاڵی ئەوان نیت •

★ (وما اَنْتَ عَلَيْهِمِ بِوَكِيلٍ) (١٠٧) ★

وە تۆ لەسەر ئەوانە وەکیلو موهەیمین نیت •

فەرموودەی خودا : (ولا تسبوا الذين ..)

ریوایەت کراوە لە قەتادەوە ئەڵێ : موسوڵمانەکان جنێویان ئـــەدا بـــە بتەکان جا کافرەکانیش لە داخا ئەهاتن جنیویان ئەدا بەخودا ـ پەنا بـــە خوا ـ •

وە ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەبباسەوە ئەڵێت : موشریکەکان وتیان بە حەزرەت : تۆ دەسبەرداری بتەکانی ئێسە ببەو جنێویان پێ مەدە ئەگەرنا ئێسەیش جنێو ئەدەین بە خودیا تۆ !

جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی :

★ (وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ) : ★

جنێو مەدەن بەو بتانە کە کافرەکان بانگیان ئەکەنو پێجگە لە خوا ئەیان‌پەرستن تا ئەوانیش جنێو بدەن بە خودا • بە ستەمو بە نەزانیو نەفامی •

★ (كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ) : ★

وەکو ئەم کافرانەو وەزعی ئەم کافرانە چۆنە لە حەزکردن لە بیروباوەڕی خۆیانو لە کردەوەکانیانو جوانبوونی لە پێش چاویان •• جوانمان کردوە بۆ هەموو ئوممەتێ کردەوەیان •

★ (ثُمَّ اِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) (١٠٨) ★

لە پاش تەواوبوونی چەرخی ئەم ژیانەیان گەڕانەوەیان هەر بۆ لای خودایە ، جا خودا خەبەرداریان ئەکا بەو کارانە کە ئەوان کردوویانن •

فەرمودەی خودا : (واقسموا بالله ..)وە ئایەتی دوای ئەو •

ئیبنو جەریر ریوایەتی کردوە لە محەمەدی کوڕی کەعبی قەرەظیەوە ئەڵێ : قورەیش هاتن قسەیان کرد لەگەڵ حەزرەتا ـ د ـ وتیان : تۆ ئەزانیو ئاگادارمان ئەکەی کە حەزرەتی موسا بە عاساکەی دای لە بەردێو دوازدە سەرچاوەی ئاوی‌لێ‌پەیدا بوو ، وە عیسا مردووی زیندوو ئەکردەوە . وە صالح وشترێکی هێنا بۆ (ثەمود) •• دەی تۆیش

نیشانەیەکی وەها بێنە لەسەر ریسالەتی خۆت هەتا ئیمانت پێ بهێنین ! جا حەزرەت فەرمووی : حەز ئەکەن چیتان بۆ بێنم ؟ ئەوانیش وتیان : تەپۆلکەی (صەفا)مان بۆ بکە بە ئالتوون جا باوەڕت پێ ئەکەین ! لەویا حەزرەت ـ د ـ فەرمووی : یا رەببی فریامان بکەوە ! جا جوبرەئیل هات بۆ لای فەرمووی : ئەگەر ئەتەوێ صەفا ئەکەم بە ئالتوونو ئەگەر ئیمانیان نەهێنا ئەوسا عەزابیان ئەدەم . جا ئەم ئایەتانە هاتنە خوارەوەو فەرمووی :

★ (وَاَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِها) ★

واتە ئەو کافرانە سوێند ئەخۆن بە خودا بە سوێندێکی بە دل ئەگەر لە لایەنی خوداوە موعجیزەیەکیان بۆ بێت ئیتر ئیمان دێنن بە حەزرەتو موعجیزەکەی .

★ (قُلْ : اِنَّما الآياتُ عِنْدَ اللهِ وما يُشْعِرُكُمْ اَنَّها اِذا جاءَتْ لا يُؤْمِنُونَ ؟) (١٠٩) ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ بەو موشریکانە : بە راستی ئایاتو موعجیزات هەموو وان لە قەبزەی قودرەتی خودادا هەر کاتێ خواستی هەبێ ئەتوانێ هەموو موعجیزەیێ دروست بکا ، بەڵام چی ئێوەی حاڵی کردوە ئەو ئایەتانە کە هاتن ئێوە ئیمان نایەنن ؟ واتە ئێوە بەوە نازانن بەڵام من ئەزانم ئەو ئایەتانەیش دەربخەین هەر ئیمان ناهێنن و ناردنی ئایات بۆ قەومی ئینکار سوودی نیە .

★ (وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصارَهُمْ كَما لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ اَوَّلَ مَرَّةٍ) ★

وە چی ئێوەی حاڵی کردوە لەوە کاتێ کە ئەو ئایەتانە بنێرین هەروا وەکو پێشان دڵیان وەرئەگێڕین لە وەرگرتنی راستیو چاویان ئەبڵەق ئەکەینۆ نە بیر ئەکەنەوە لە موعجیزاتی مەعنەویەدا وەکو ئەسراری فورقانۆ نە تەماشای شتی بەرچاوی ئەکەنو لەسەر حاڵەتی نەزانیو دڵڕەقی پێشوویان ئەمێننەوە وەکو ئەوەڵ جار کە ئایاتیان بۆ نەهاتبوو و ئایەتیان نەدیبوو •

★ (ونَذَرُهُمْ في طُغْيانِهِمْ يَعْمَهونَ) (١١٠) ★

وە ئەیان هێڵینەوە لەو حاڵی توغیانو لەحەق لادانیانەدا بە سەرگەردانیو بە حەیرانی •

★ (ولَوْ انَّنا نَزَّلْنا اِلَيْهِمُ المَلئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتى وحَشَرْنا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلاً مَا كانُوا لِيُؤْمِنوا اِلاَّ اَنْ يَشاءَ اللهُ ولكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلونَ) (١١١) ★

وە ئەگەر ئێمە بە خیلافی عادەت فریشتەکان بنێرینە خوارەوە بۆ لایانو مردوەکان قسەیان لەگەڵدا بکەنو هەموو دڵخوازو داواکراوێکی ئەوان گردبکەینەوە بە چین چینو کۆمەڵ کۆمەڵ •• ئەوان لەوانە نین ئیمان بێنن مەگەر خودا خواستی هەبێ ، بەڵام گەلێ لەم کافرانە نەفامنو نازانن بە حەقیقەتی حاڵ •

★ (وكذلِكَ جَعَلْنا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَياطِينَ الأنْسِ واْلجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلى بَعْضٍ زُخْرُفَ اْلقَوْلِ غُروراً) ★

وە تۆ ئەی رەهبەر دڵت لە خۆت دانەمێنێ ؛ چونکی شێوەی ئادەمیزاد بەرابەر بە رەهبەران لە هەموو زەمانێکدا وا بوە ، وە لە هەموو کاتێکا قەرارمان داوە بۆ هەر رەهبەرێ گەلێ لە ئیلیسە مەلعوونە دوور لە رەحمەتەکان لە ئادەمیزادو لە دێوان ، وە بازێکیان ئەخەنە دڵی بازێکیانەوە

لە وتاری بێ سەرو پێو بێ بناغە لەبەر بایی بوونیانو لادانیان لە ڕێگەی ڕاست .

★ (وَلَوْ شاءَ رَبُّكَ ما فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَما يَفْتَرُونَ) (١١٢) ★

وە ئەم کارانە هەرچەند خودا حەزیان پێ ناکا بەڵام ئەگەر خواستی نەبوایە لەسەریان ئەوانیش ئەوەیان نەدەکرد وە خواستەکەیش لەسەر یاسای سونتەتوڵڵاو حیکمەتو بەدکاری ئەو کافرانەیە کە مۆڵەت دراون لەسەر کردەوەی خێرو شەڕ . دەی وازیان لێ بێنن با لەسەر فیتنەو ئاشووبی خۆیانو هەڵبەستنی شتی درۆ دەوام بکەن تا کاتی خۆی .

★ (وَلِتَصْغى اِلَيْهِ اَفْئِدَةُ الَّذينَ لا يُؤْمِنونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا ما هُمْ مُقْتَرِفونَ) (١١٣) ★

وازیان لێ بێنە با ئەوانەیش کە ئیمانیان نیە گوێ بگرن لەو شەیتانە بەدبەختانە وە ڕازی بن بە قسەکانیانو کەسبی ئەوە بکەن کە دڵخوازیانە تا کاتی ئەوە دێ کە هەقی ئەوەنو ئاخریان لێ ئەستێنم .

★ (اَفَغَيْرَ اللهِ اَبْتَغي حَكَماً وَهُوَ الَّذي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتابَ مُفَصَّلاً ؟) ★

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : ئایا من داوای حەکەمێو فەرمانڕەوایکی غەیری خودا ئەکەم وەلحاڵ خودا ئەوە بە تەنیا کە ئەم کتێبە گەورە بە نرخەی ناردوەتە خوارەوە بۆ لاتان بە ڕەسایی و ڕووناکی ؟

★ (وَالَّذينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْلَمونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ) ★

وە ئەو کۆمەڵەیش کە کیتابمان پێداون لە یەهوودو نەصارا بـــە راستی ئەزانن ئەم کتێبە کە قورئانی پیرۆزە لـە لایەنی خـوداوە هاتوەتە خوارەوە بە شێوەی راستی بۆ ئامۆژگاری ئادەمیزادو دوورخستنیان لە ناڕەوایی بیرو باوەڕو کردەوە ، وە ئیستە لە بەر عەنادو نامەردی دانـــی پیا نانێن •

★ (فَلا تَكونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ) (١١٤) ★

دە تۆ قەت لەوانە مەبە کە خاوەن وەسوەسەو دوو دڵن لەوەدا کـــە ئەهلی کیتاب ئەزانن ئەم قورئانە لە لایەنی خوداوە هاتوەتە خوارەوە •

★ (وتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقاً وعَـــدْلاً لا مُبَـــدِّلَ لِكَلِماتِهِ وهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) : (١١٥) ★

وە بزانە کە ئایاتی خوداو کەلامی خودا کە نازڵ بوە بۆ لای تـــۆ گەیشتوەتە سەر بەرزی بالآ لە راستیداو لە ئیعتیدالاو لە میانەکاریـدا وە کەس ناتوانێ یەکێ لەو حوکمانە بگۆڕێ بە چاکتر لەوە ؛ چونکـــی کەلامی کەسێکە کە هەموو عیلمو حیکمەتێ لەوەوە ئەگات بە عالـــەم وە یاخود کەس ناتوانێ کەلیماتی ئەو کەلامە بگۆڕێ ، چونکی خودا خۆی حافیزو نیگابانی ئـەو کەلامەیەو خودا هەموو شتێ ئەبیسێو بـە هەموو شتێ ئەزانێ •

★ (وإِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِي الاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَـــنْ سَبِيلِ اللهِ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەگەر فەرمانداری زورمەی ئەهلـــی عەرز بکەی گومڕات ئەکەنو دوورت ئەخەنەوە لە ڕێگەی خودا •

★ (إِنْ يَتَّبِعُـــونَ إِلاَّ الظَـــنَّ وإِنْ هُـــمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ) (١١٦) ★

چونکی ئەوانە هەر بە شێوەی گومانو تەخمین رەفتار ئەکـــەنو تابیعی گومانی خۆیان ئەبنو گومانکاری هیچ سوودی نیە •

★ (اِنَّ رَبَّكَ هو اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وهـــوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ) (١١٧) ★

بە راستی پەروەردگاری تۆ عالمترە لە تۆ بەو کەسانە کە گومـــڕا بوونو دوورکەوتوونەتەوە لە رێگەی خودا کە مەنهەجی حەقیقەتـــــی ئیسلامەو ئەو عالمترە بەوانە کە شارەزای رێگەی راستن •

ڤەرموودەی خودا : (فكلوا مما ذكر اسم الله ..)

ئەم ئایەتە لە شانی جەماعەتێ لە جوولەکەدا هاتوەتە خوارەوە کـــە هاتنە لای حەزرەت ـ د ـ وتیان : ئەی محەمەد ئێمە گۆشتی ئەو حەیوانانە ئەخۆین کە خۆمان ئەیان کوژین ، ئەی چ عەجەب گۆشتی ئەو حەیوانانە ناخۆین کە خودا ئەیان کوژێ ؟ واتە مردارەوەبـوەکـــان ، جا خـــودا فەرمووی :

★ (فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِـــهِ مُؤْمِنِينَ) (١١٨) ★

بخۆن لە گۆشتی ئەو حەیوانانە کە ناوی خودایان لەسەر ئـەبرێ لە کاتی سەربڕینیاندا ئەگەر ئێوە باوەڕتان بە ئایەتەکانی خودا هەیە •

★ (وما لَكُمْ اَلاَّ تَأْكُلوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عليْهِ وقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ ما حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلاَّ ما اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ ؟) ★

چیتان دەست ئەکەوێ ئەگەر نەخۆن لە گۆشتی ئەو حەیوانانە کـــە ناوی خودایان لەسەر براوە لە کاتی سەربڕینیانا وەلحالّ خـودای تەعـــالا

تەفصیلی داوە بۆتان ئەو حەیوانانە کە حەرام کراون لەسەرتان مەگـــەر لە کاتی ناچاریتانا بۆ ئەوانە ؟

★ (وانَّ کَثیراً لَیُضِلُّونَ بِاَهْوائِهِمْ بغَیْرِ عِلْمٍ) ★

وە بە راستی زۆر لە ئادەمیزاد گومڕا ئەبن بە هـــۆی ئارەزووبازی خۆیانەوە بە بێ ئەمە کە بە گوێرەی زانست بڕۆن بە رێدا •

★ (انَّ رَبَّكَ هوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِینَ) (۱۱۹) ★

بە راستی خودای تۆ زاناترە لە هەموو کەسێ بەوانە کە لە سنووری دین دەرئەچن •

★ (وذَروا ظَاهِرَ الاِثْمِ وباطِنَهُ) ★

ئەی هۆشیاران تەرکی هەموو گوناهێکی دیاری بکەن لەوانـــــە کـــە بـــە بـــەدەن ئەکـــرێ بـــە دەستو پێو دەمو چـــاوو گوێچکەو زمـــانو دەمو عەورات ، وە هەموو گوناهێکی پەنامەکیی لەوانەی کە وان لە دڵدا وەکو بیرو باوەڕی خراپو رەزیلە لـــە وێنەی کینـــەو ئارەزووی خراپو رق گرتنو خەڵک بە سووک زانین •

★ (انَّ الَّذینَ یَکْسِبُونَ الاِثْمَ سَیُجْزَوْنَ بِما کانُوا یَقْتَرِفونَ) (۱۲۰) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە کەسبی تاوانی دیاری یا نادیاری ئـــەکـــەن لە پاشەکاتی نزیکدا تۆڵەیان لێ ئەکرێتەوە لەســـەر ئەو تاوانانـــە کـــە کردوونیان •

فەرموودەی خودا : (ولا تأکلوا مما لم یذکر اسم الله علیه ..)

طەبەرانیو ئیبنو جەریر ریوایەتیان کردوە لە ئیبـــنو عەباســـەوە ـ خ ـ ئەڵێ : کاتێ ئایەتی (ولا تأکلوا مما لم یذکر اسم الله علیـــه) هاتـــە خوارەوە قەومی فارس جوابیان نارد بۆ لای عەرەبی قورەیش کە : بڕۆن

موجادەلە بکەن لەگەڵ محەمەداو پێی بڵێن : چۆن ئەوەی کە تۆ بە دەستی خۆت سەری بڕی حەڵاڵەو ئەوەی کە خودا سەری بڕێ حەرامە (واتە مردارەوەبوو) ؟

جا خودا ئەم ئایەتەی ناردەخوارەوە • و ە ئیبنو عەباس فەرموویەتی : (الشیاطین) فارسەو (ئەولیاکان) یان قورەیشە جا خودای تەعالا ئەفەرمویت :

★ (ولا تَأْكُلوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ) ★

واتە مەخۆن ئەی موسوڵمانەکان گۆشتی ئەو حەیوانە سەربڕاوە کە ناوی خودا نەبرابێ لە کاتی سەربڕینیاو خواردنی گۆشتی حەیوانەی وەها دەرچوونە لە سنووری دین •

★ (وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلَى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ) ★

وە ئەو شەیتانانە ئەگەیەنن بە دۆستانی خۆیان لە کافرانی قورەیش بازە واتەیەکی پووچی بێ سەرو پێ بۆ ئەوە کە موجادەلەتان لەگەڵدا بکەنو ئازاری دڵتان بدەن •

★ (وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ) ★ (١٢١)

وە ئەگەر ئێوەیش لەسەر فەرمانی ئەوان رەفتار بکەن ئێوەیش لە موشریکەکان ئەژمێررێن •

جا لە حەیوانێکی سەربڕاوا یا لە نەچیرێکدا کە ناوی خودای لەسەر نەبرابێ ئیمامە موجتەهیدەکان گەلێ راو بیریان دەربڕیوە :

یەکەم : ئەگەر بە عەمدی تەرکی ناوی خودای کرد لەسەریان ئەوە حەرامن . وە ئەمە بیری ئیمامی حەنەفیو ئەصحابەکانیەتی ، وە ئیمامی

مالیك‌و ئیبن‌ولقاسمی شاگردی لەسەر ئەم بیرەن ، وە ئەگەر بە سەهـــو ناوی خودای نەبردبێ ئەوە گۆشتیان ئەخورێ •

دووهەم : ئەگەر بە عەمدی یا بە سەهو تەرکی ناوی خودای لەسەر کردبێ هەر گۆشتیان ئەخورێ‌و مەبەس لە ناو نەبردنی خودا ئەوەیە کـــە ناوی بتەکانیان لەسەر برابێ ، وە ئەمە بیروڕای ئیمامی شافیعی‌و حەسەنی بەصریەو ، ریوایەت کراوە لە ئیبن‌و عەباس‌و عەطاو ئەبو هـــورەیـــرەو سەعیدی کوڕی موسەییب‌و جابیری کوڕی زەیدو عـەکرەمـــەو ئەبـــو عەیاض‌و ئەبو رافیع‌و طاوس‌و ئیبراهیمی نەخەعی‌و عەبدوڕەحمانی کـوڕی ئەبو لەیلاو قەتادەوە ، وە ریوایەتیش کراوە لە ئیمامی مالیکەوە ـ خ ـ •

سێیەم : ئەمەیە کە بە عەمدی تەرکی ناوی خودا بکا یا بە سەهـــو هەر حەرامە •

چوارەم : ئەگەر بە عەمدی تەرکی ناوی خودا بکا گۆشتەکـــەی حەرام نابێ بەلاّم مەکرووهە •

پێنجەم : ئەمەیە کە تەرکی ناوی خودا بە عەمدی گۆشتەکەی حەرام ناکا مادام ئەو تەرکە لەسەر گالّتەکردن نەبێ •

فەرمووەی خودا : (أو من كان ميتا فأحييناه ..)

ئیبنولمونذیرو ئیبن‌و ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردوە لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە ئەڵێ ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی عومەری کوڕی خەطاب‌و عەمری کوری هیشامدا کە مەشهوورە بە ئەبو جەهـــل ئەمانـــە لەبـــەر گۆمڕایی وەکو مردوو وا بوون ، وە بـــە بارانـــی میهرەبانـــی ئیمـــان عومەری کوڕی خەطابی زیندوو کردەوەو فەرمووی :

★ (اَوَ مَنْ كانَ مَيْتاً فاَحْيَيْناهُ وجَعَلْنا لهُ نوراً يَمْشِـــي بِهِ في النّاسِ كمَنْ مَثَلُهُ في الظُّلُماتِ لَيْسَ بِخارِجٍ مِنْها ؟)★

ئایا ئەو کەسە کە مردوە بە گومڕاهی جا ئێمە بە تەوفیقو یارمەتی غەیبیو هیدایەت زیندووماڵ کردەوەو بە پڕتەوی ئیمانو باوەڕی راست رووناکیو چرایەکی پڕ لە زەیتی مەعریفەتم بۆ هەڵگیرساند کە بە هۆی ئەوەوە بڕوا بە ناو ئادەمیزادا لە خۆشیو ناخۆشیو تاریکی رۆژگاردا وەکو یەکێ ئەبێ کە وێنەی ئەو لە تاریکستانا بێو تاریکی دڵو کوێریو تاریکی شەوو تاریکی چەرخی بەسەرا هاتبێ بە نەوعێ کە نەتوانێ لەو تاریکییانە دەرچێ ؟ ـ حاشا وە کەللا ـ ئەم دوو ئادمیزادە وەکو یەکن نین •

★ (كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكافِرِينَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ) (١٢٢) ★

وەکو چۆن جوان کراوە لەبەر چاوی موسوڵمانانا ئیمانو بیرو باوەڕی جوانو کردەوەی پەسەندی ئینسانانەو موسوڵمانانە •• وەها جوان کراوە لەبەر چاوی کافرەکانا ئەوەی کە ئەوان ئەیکەن لە رەفتاری ناشیرینو کردەوەی ناهەموار کە سەرەنجامی بیروباوەڕی ناهەمواڕە •

★ (وكَذٰلِكَ جَعَلْنا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ اَكابِرَ مُجْرِمِيها لِيَمْكُرُوا فِيها) ★

هەروا لە هەموو ئاوەدانیەکدا پیاوە گەورە دەست رۆیشتوە تاوانبارەکانم کردوە بە کەسانێ کە ناشیرینی کردەوەی خۆیان لە بەرچاوا جوانە لەبەر ئەوە کە لەسەر یاسای هەوای ژیانی جیهانی خۆیانە وە ئێمەیش لەسەر یاسای مۆڵەتدانی خۆمان بەرەڵڵامان کردوون تا ماوەیێ با بە هەموو جۆرێ هاتوچۆ بکەن لە جیهاناو مەکرو حیلە بکەن لەگەڵ موسوڵمانانـاو لەگەڵ ئەوانەدا کە هاوبیریان نین •

★ (وما يَمْكُرُونَ اِلاّ بِاَنْفُسِهِم وما يَشْعُرُونَ) (١٢٣) ★

بەڵام ئەوانە هەر مەکرێ بکەن هەر مەکر بە نەفسی خۆیان ئەکەن نەك بە کەسی تر ؛ چونکی هەرچەن بە زاهیر زیان ئەدەن لە فەقیرو هەژارو داماوان ، بەڵام ئەنجامەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ سەر خۆیانو زیانی دنیاو قیامەت لە خۆیان ئەدەن ، ئەمما لە دنیادا لەبەر ئەوە زاڵ بوون بەسەر حاڵو ماڵو پایەدا وەختیو بێ دەوامە ، وە ئەمما بۆ دواییش خودا ئاگادارەو تۆڵەی لێ ئەکاتەوە •

فەرموودەی خودا : (واذا جاءتهم آیة ... الآیة)

ئەم ئایەتە نازڵ بوە لە شانی ئەبو جەهلو بازێ لە قورەیشدا ؛ وتیان : ئێمە مونافەسەمان کرد لەگەڵ بەنو عەبدی مەنافدا هەتا ئێمەو ئەوان بووین بە دوو وێڵداشو ئیستە ئەوان داوای سەرۆکایەتی مەعنەوی ئەکەنو کەسێکیان تیا پەیدا بوە داوای ریسالەت ئەکاو ئێمە باوەڕمان نیە بەوان هەتا ئەو فریشتە دێتە لای ئەوان بێتە لای ئێمەیشو خەڵاتی ریسالەت نازڵ بێتە سەر ئێمەیش ! جا خودا فەرمووی :

★ (وَاِذا جاءَتْهُمْ آيَةٌ قالُوا : لَنْ نُؤْمِنَ حَتّىٰ نُؤْتىٰ مِثْلَ ما اوتِيَ رُسُلُ اللهِ) ★

وە هەر کاتێ ئایەتێ لە لایەنی خوداوە نازڵ بێو بگا بەو قورەیشانە ئەڵێن : ئێمە باوەڕ ناکەین بەم ئایەتە هەتا وێنەی ئەوە کە هاتوە بۆ ئەوان بێتە خوارەوە بۆ سەر ئێمەیش •

★ (اللهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ) ★

بەڵام ئەو کافرانە بێ شوعوورن لەو داوادا کە ئەیکەن ، پێغەمەرایەتی بە تایفەو قەرەباڵغی نیەو بە دەستڕۆیین نیە ، هەروا بە کەسبو هەوڵدانیش نیە ، بەڵکو بە ڕەحمەتو میهرەبانی خودایەو

خۆی کێ هەڵبژێرێ بۆ ئەم خەڵاتە هەڵی ئەبژێرێ ، وەکو ئەفەرموێت لە ئایەتەکەدا •

★ (سَيُصِيبُ الَّذِينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللهِ وعَذَابٌ شَدِيدٌ بِما كانُوا يَمْكُرُونَ) (١٢٤) ★

لە پاشەڕۆژی نزیکدا ئەگات لە لایەنی ئێمەوە بەو کەسانە کە تاوانبارن و لەسەر تاوانباری دەوام ئەکەن •• داماوی و رسوایی و سووکی لە لای خودادا لە رۆژی قیامەتاو عەزابێکی سەخت و دشوار بە هۆی ئەو فڕوفێڵەوە کە لەگەڵ بێ دەستان و موسوڵمانانا ئەیکەن • ئەی پێغەمبەری خۆشەویست تۆ دڵگران مەبە لە حاڵی ناباری ئەو کافرانە •

★ (فَمَنْ يُرِدِ اللهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلاِسْلامِ) : ★

ئەو کەسەی کە خودا بە عینایەتی خۆی بیەوێ هیدایەتی بداو رووی بکات لە خێرو پیرۆزی سینەی گوشاد ئەکاتەوە بۆ وەرگرتنی بیرو باوەڕی ئیسلام و بۆ بەجێهێنانی بەندەکانی و خوو رەوشتی بەرزی پێ ئەدا •

★ (ومَنْ يُرِدِ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَاَنَّما يَصَّعَّدُ فِي السَّماءِ) : ★

وە ئەو کەسەیش کە بیەوێ گومڕای بکا سینەی تەنگ و تاریك ئەکاو پڕی ئەکا لە ئازارو بێزاری کاتێ ئەیەوێ لەو حاڵاتەدا باری گران ئەبێ وەك ئەوە وایە بەرزبێتەوە بۆ ئاسمان بە بێ باڵو بێ چوونە ناو باڵدان •

★ (كَذلِكَ يَجْعَلُ اللهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ) (١٢٥) ★

ئاوەها خودا باری ئازارو بێزاری دڵ ئەهاوێتە سەرشانی ئەو کەسانە کە بەرابەر بە پەیامی خوداو پەیامهێنەرەکان عەناد ئەکەنو مل با ئـــەدەنو ئیمان نایەنن • واتە من کە ئادەمیزادم دروست کردوە عەقـــڵو هۆشـــم پێداوە هەروا بە حەواسو شوعوورو هێزی دەماخ رازانـــدوومەتـــەوەو شتێکم پێداوە لە دەستەڵات کە بتوانێ رووبەڕووی پیرۆزیو بەختیـاری بجوولێتەوەو ئەگەر تێکۆشێ لەسەر ئەمرو فەرمانی من هیدایەتـــــی ئەدەمو بڕیارم داوەو وتوومە : (والّذِینَ جاهَدُوا فِینَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا) بەڵام ئەگەر دەست بکا بە ئارەزووبازیو رێگەی ناســـازیو فڕوفێڵ بگرێتە بەر ئەوە منیش باری ئەو ئەگۆڕمو لەگـەڵ دەوامـــــی ئەو حاڵە ناباڕەدا یارمەتی نادەمو هیدایەتی نادەم هەتا ئەگەڕێتەوە بـــۆ لامان •

★ (وهذا صِراطُ رَبِّكَ مُسْتَقِیماً) ★

وە ئەم ئەحکامی عەقیدەو بیرو باوەڕە روونـاکەو ئەم ئەحکامـــی ئەعمالو کردەوەی چاکـەو ئـەم ئەخلاقو خووو رەوشتی بەرزە رێگـەی خودای تۆیەو حاڵی وایە رێگەیەکی راستە هەر کەسێ پیا بڕوا ئەگات بە شاری مرادی خۆی •

★ (قَدْ فَصَّلْنا الآیاتِ لِقَوْمٍ یَذَّکَّرُونَ) (١٢٦) ★

وە بەیانی ئەحکامی خۆمان کردوە بە ئایاتی قورئان بۆ کۆمەڵـــــە ئادەمیزادی وەها کە بیر ئەکەنەوە لە سەرەتاو ئەنجامی ئیشو کاردا •

★ (لَهُمْ دارُ السَّلامِ عِنَدَ رَبِّهِمْ وهُوَ وَلِیُّهُمْ بِما کانُوا یَعْمَلونَ) (١٢٧) ★

وە بۆ ئەو موسوڵمانانەیە بەهەشت کە (دار السلام)ە و خانـــووی ئاسایشو جێگەی رەحمەتە ، وە ئەم خانووەیشیان لـــە لای خـــودای خۆیانەوە دەست کەوتوە بە رەحمەتی ئەو ، وە خودا سەردارو دۆســتو

یارمەتیدەریانە بە هۆی ئەو کردەوانەوە کە کردوویانە لە رەفتاری چاك •

★ (ویَوْمَ یَحْشُرُهُمْ جَمیعاً : یا مَعْشَرَ الجِنِّ قَدِ اِسْتَکْثَرْتُمْ مِنَ الاِنْسِ) : ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەو رۆژە بکە کە خودای تەعالا هەموو ئادەمیزادو پەری زیندوو ئەکاتەوەو گردیان ئەکاتەوە لە مەیدانی قیامەتا بۆ کیتابو حیسابو خودای تەعالا ئەڵێت : ئەی کۆمەڵی پەری ئێوە بەشی زۆرتان وەرگرتوە لە ئادەمیزاد بۆ گومڕاهیو هاوبیری خۆتان •

★ (وقالَ اَوْلِیاؤُهُمْ مِنَ الاِنْسِ : رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنا بِبَعْضٍ وبَلَغْنَا اَجَلَنَا الَّذي اَجَّلْتَ لَنا) : ★

وە لەو مەیدانەدا کە خودا رووئەکاتە ئادەمیزادەکانیشو پێیان ئەڵێ : بۆچی کەوتنە دوای بیرو باوەڕی ناباری پەرییەکان ؟ ئەڵێن ئەوانەی کە دۆستی جنی بوون لە ئادەمیزادەکان : ئەی پەروەردگاری ئێمە بازێکمان لە بازێکمان ئیستیفادەی خۆشیو رابواردنی ئەکرد ، واتە هۆی کەوتنەشوێنمان بۆ ئەوان ئەوە بو کە ئەوان بازێ خەیاڵاتی ئارەزووبازیو ناباریان ئەخستە دڵمانەوەو ئێمەیش ئەکەوتینە شوێنیان وەکو ئەوانیش ئەکەوتنە شوێن ئێمەو لە ژیانی دنیادا رامانبواردو گەیشتین بەو وادەو سەعاتە کە تۆ بڕیارت دابو بۆمانو ئیستە واین لە بەر بارەگای تۆدا واین لە مەیدانی حسێبا •

★ (قالَ : النَّارُ مَثْویکُمْ خالِدینَ فیها اِلاّ ما شاءَ اللهُ اِنَّ رَبَّكَ حَکیمٌ عَلیمٌ) (١٢٨) ★

خودایش ئەفەرموێ تازە ئیستە مەجالی عوزرهێنانەوە نیەو پارانەوە سوودی نیەو لەسەر بڕیاری خۆم ئاگری دۆزەخ ماواو مەڵبەندی ئێوەیە

هەتا هەتایە مەگەر ئەوەی کە خودا خواستی لەسەر رزگارکردنی بێ وەکو ئەوانەیان کە ئیمانیان بوە بە خوداو پێغەمەری خوداو بەسن تاوانبار بوون • بە راستی خودا خاوەن حیکمەتو دروستکاریەیە لە جەزادانەوەی بەندەکانی خۆیداو زانایشە بە بیرو باوەڕو کردەوەیان •

★ (وكذلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمينَ بَعْضاً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ) (١٢٩) ★

هەروەها بازێ لەوانە کە ستەمیان لە خۆیان کرد بە دەرچوون لە یاسای ئایینو ستەمیشیان لە خەڵکی کرد بە دەستبردن بۆ نەفسو ناموسیان ئەیانکەین بە دۆستو هاوڕێی بازێکیان لە ئاگری دۆزەخا بە هۆی ئەو کەسبە ناشیرینانەوە کە کردوویانن •

★ (يا مَعْشَرَ الجِنِّ والأِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي ويُنْذِرونَكُمْ لِقاءَ يَوْمِكُمْ هذا ؟)★

جا خودا بانگ ئەکا لە هەموو جینو ئینسو ئەڵێ : ئایا چەن رەهبەرێ لە لایەنی ئێمەوە نەهاتوە بۆ لاتان هەتا لەم ئەحکامی ئیسلامو دینەتان بۆ باس بکەنو ئایاتی منتان بۆ بەیان بکەنو بتانترسێنن لە گەیشتن بەم رۆژە ؟

★ (قالُوا : شَهِدْنَا عَلى اَنْفُسِنا) : ★

ئەوانیش ئەڵێن : ئێمە شەهادەت ئەدەین لەسەر نەفسی خۆمان کە بیروباوەڕو کردەوەمان باش نەبوە •

★ (وغَرَّتْهُمُ الحَيوةُ الدُّنْيا) : ★

وە ئەوانە ژیانی دنیا بایی کردبووندو ترسی ئەم رۆژەیان لەلا نەما بوو •

★ (وشَهِدُوا على اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كانُوا كَافِرِينَ)(١٣٠) ★

وە شایەتییان دا لە سەر نەفسی خۆیان کە بە راستی کافر بوون •

★ (ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غٰفِلُونَ) (١٣١) ★

ئەمە کە لە رۆژی قیامەتا پرسیار ئەکەم لە ئادەمیزادو پەریو بە قەی حسێبی خۆیان جەزایان ئەدەمەوە لەبەر ئەوەیە کە من پێغەمەرانم رەوانە کردوە بۆ لایانو تەمێی کردوونو قەت نەبوە ولاتێو ئەهلی ولاێ بنەوتێنێو ئازاریان بدا بە ستەمو ناحەقو ئەهلی ئەو دێهاتە ئاگادار نەبوونێ لە تەحکامی خودا . بەڵکو لە پێشا رەهبەرم ناردوەو تەمێی کردوونێ جا هەرکەسێ ملکێشی کردوە فەوتاندوومەو لە قیامەتیشدا جەزام لێ سەندوە •

★ (وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا) ★

وە بۆ هەرکەسێ لە ئەهلی تەکلیف چەن پایەیێ هەیە لە خوصووصی کردەوەو جەزای کردەوەوە •

★ (وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) ★ (١٣٢)

وە بە قەتعی خودای تۆ غافڵ نیە لەوەی کە ئەوان ئەیکەن •

★ (وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ) ★ :

وە خودای تۆ دەوڵەمەندو بێ نیازە لە ئادەمیزادو پەریو لە غەیری ئەوانیشو لەگەڵ ئەوەیشدا میهرەبانەو خاوەن رەحمەتە کە بە هۆی تاوانەوە بە تەواوی بەربادتان ناکا •

★ (إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ) ★ (١٣٣)

ئەگەرنا ئەگەر خودا خواستی ببێ لاتان ئەباو ئـــەتانمرێنـــێو بەربادتان ئەکاو لە پاش ئێوە قەومێ تر بە دوای ئێوەدا دێنێ لەوانـــەی کە خۆی خواستی لەسەر بێ وەکو چۆن ئێوەی دروست کردوە لە تۆوی، چەن باوکێکی ترو قەومێکی غەیری ئێوە •

★ (إِنَّ ما تُوعَدُونَ لَآتٍ وما اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) ★ (١٣٤)

بە راستی ئەوەی کە خودا وەعدەتان پێ ئەدا لە خێرو شەڕو لـــە فەوتاندنی ئەهلی ئیفسادو ستەمو لە جەزادانـەوەی هەمـــوو خـــاوەن تەکلیفەکان لەسەر کردەوەی خۆیان لە زۆرو لە کەم هەمووی دێـــتو دێتەجێو ئێوە ناتوانن بەرانگاری کاری خودا بین‌و یەکێ لەو ئیشانـــە مەنع بکەن •

★ (قُل : يا قَوْمِ اعْمَلوا على مَكَانَتِكُمْ ، إِنِّي عامِلٌ) ★

تۆ ئەی رەهبەری خۆشەویست بڵێ پێیان : ئەی قەومی من ئـــەی کەسانێ کە من لە لایەنی خوداوە رەوانە کراوم بۆ تەمێو تـــەربیـــەتو ئامۆژگاریتان چیتان لە دەست دێت لە بەرانبەرکـــێو موعارەزەی مـــن بیکەن ، وە منیش لەسەر ئەو یاسایە خودا ئەمری پێ کردووم کار ئەکەم، واتە تەبلیغی ئەحکامی خودا ئەکەم وە ئەگەر قەومەکەم وەریان گـــرت ئەوە زۆر باشە وە ئەگەر وەریان نەگرتو ئازاری منیان دا من خـــۆم ئەگرم لەبەر باری خودادا •

★ (فَسَوْفَ تَعْلَمونَ مَنْ تَكونُ لَهُ عاقِبَةُ الدَّارِ) ★

وە لەمەولا ئێوە ئەزانن‌و حاڵی ئەبن کێ لە ئاخـــرا ئەنجامـــی خێری ئەبێ لە خانووی دنیادا وە یا لە مەنزڵی رۆژی قیامەتا کام لامان لە ئاگرا ئەبین‌و کام لامان لە بەهەشتا ئەبین •

★ (إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الظَّالِمونَ) ★ (١٣٥) •

به راستی رووداوی گرنگ ئه‌مه‌یه که سته‌مکاران رزگار نابن • جا خودای ته‌عالا بۆ هه‌لچه‌رخاندنی دڵی هۆشیاران لە بیروباوه‌ڕی بتپه‌رسته‌کان بازێ له ئاساری باوه‌ڕی بێ فه‌ڕیان به‌یان ئه‌کات‌و ئه‌فه‌رموێت :

★ (وجَعَلوا لِلّهِ مِمّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ والاَنْعامِ نَصِيباً ، فَقالُوا : هذا لِلّهِ ـ بِزَعْمِهِمْ ـ وهذا لِشُرَكائِنا) ★ :

واته له نه‌فامی بتپه‌رسته‌کانه ئه‌مه که ئه‌هاتن ئه‌وه که خودای ته‌عالا دروستی کردوه له به‌رامه‌ی کشت‌و کاڵ‌و له ماڵیاتی زیندوو به‌شێکیان دائه‌نا بۆ خودا . له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا ئه‌گه‌ر ته‌ماشای دروستکردن یکرێ هه‌موو ئه‌م جیهانه هه‌ر بۆ خودایه‌و که‌س به‌شی تێدا نیه • وه ئه‌یان‌وت : ئه‌م به‌شه بۆ خودایه‌و پێویسته له ڕێگه‌ی ره‌زای ئه‌وا سه‌رف یکرێ . ئه‌مه‌یشیان به درۆ ئه‌وت‌و به خیلافی نیه‌تی دڵیان بوو ، وه ئه‌م به‌شه‌یش بۆ ئه‌وانه‌یه که ئێمه دامان ناون به هاوڕێی خودا •

★ (فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إلى اللهِ وما كانَ لِلّهِ فَهُوَ يَصِلُ إلى شُرَكائِهِمْ) ★ :

وه له پاش سه‌رفکردنی بازێ له‌و ماڵانه ئه‌گه‌ر به‌شه‌که‌ی خودا ببرایه‌ته‌وه ئه‌وه له به‌شی هاوڕێکان هیچ نه‌ئه‌خرایه لای خوداوه ئێستر بێ به‌ش ئه‌مایه‌وه ، وه ئه‌گه‌ر به‌شی شه‌ریکه‌کان ته‌واو ببوایه‌و سه‌رف بکرایه له ده‌ست‌و په‌یوه‌ندی بته‌کاندا ئه‌هاتن له به‌شه‌که‌ی خودا پینه‌یان ئه‌کرد ، واته له‌و به‌شی خودایانه ئه‌خسته سه‌ر به‌شی شه‌ریکه‌کان ، که‌وابو گه‌ڵێ جار به‌شه‌که‌ی خودا نه‌ده‌ما به‌ڵام به‌شی شه‌ریکه‌کان قه‌ت بنه‌بڕ نه‌ده‌بو •

★ (ساءَ ما يَحْكُمونَ) ★ (١٣٦)

زۆر ناشیرینە ئەمەی ئەوان بڕیاریان ئەدا •

★ (وكذلك زَيَّنَ لِكَثيرٍ مِنَ المُشْرِكينَ قَتْلَ اَوْلادِهِمْ شُرَكاؤُهُمْ ليُرْدوهُمْ ولِيَلْبِسُوا عَلَيهِمْ دِينَهُمْ) ★ :

واتە هەر وەکو ئەو کافرانە گومڕا بووبوونو مالّیان بەش ئەکرد لە بەینی خودای تەعالاو بتەکانا هەروەها گومڕاهیەکی تریان بەسەرا هاتبوو کە بریتیە لەمە ئەو بتانە ، واتە ئەو شەیاطینی جینّو ئینسە کە ئەوانی فێری بتپەرستی کردبوو و جوانی کردبوو لە پێش چاوی کافرە موشریکەکانا کە نەتەوەکانیان ــ هەرکام کچ بن ــ بیانکوژنو زیندەبەچاڵیان بکەن لەبەر هەنێ شوبهەی بێ سەرو پێ ، وەکو ترسی عار یا هێرشی دوژمنی بەدکار ، ئەو شەیتانانەیش ئەم بیرە ناپارانەیان بۆیە خستبوە دڵی کافرەکانەوە هەتا زۆرتر هیلاکو مالّوێرانیان بکەنو دووریان بخەنەوە لە دین ، وە بۆ ئەوە کە ئەصڵی دینە راستەکەی ئیبراهیمی خەلیل ــ د ــ کە تەوحید بوو بیگۆڕن لەسەریان •

★ (ولَوْ شاءَ اللهُ ما فَعَلُوه ، فَذَرْهُمْ ومَا يَفْتَرونَ) ★

(۱۳۷)

وە ئەگەر خودا خواستی لەسەر بوایە کە ئەو کافرانە مەنع بکا لەو کارە ناپارە نەیان ئەکرد ، بەڵام لە ئەساسا مەجبوور نیە بە زۆر ئەو خەڵکە بێنێت بۆ سەر باری راستی ، بە تایبەتی کە ئەوانە عەقڵو هۆشی خۆیان زایە ئەکرد بۆ شتی پڕو پووچ ، دە وازیان لێ بێنن لەگەڵ ئەو ئیفتیراو درۆو دەلەسە با دەوام بکەن •

★ (وقالُوا : هذهِ اَنْعامٌ وحَرْثٌ حِجْرٌ لا يَطْعَمُها إلاّ مَنْ نَشاءُ ــ بِزَعْمِهِمْ ــ واَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهورُها واَنْعامٌ لا يَذْكُرونَ اسْمَ اللهِ عَلَيها افْتِراءً عَلَيْهِ) ★ :

وە لە جوملەی بیرو باوەڕە هەڵە ناباڕەکەیانە ئەمە کە ئەیانـــوت : ئەم بەشی شەریکانە بریتیە لە مەڕو وشترو گاو بزنێ کە مەنووعن لـــە هەموو کەسێو لێیان ناچەژێ ـ لە سەریانو لە بەریان ـ ئەو کەسانـــە نەبێ کە ئێمە خواستمان لەسەری بێ وەکو خزمەتکاری پەیوەنـــدەی دەربارەی بتەکان ، ئەمەیش هـــەر زەعمو درۆو دەلەسە بوو ئەگەرنا لـــە ژێرەوە چۆن ئارەزویان بکردایە سەرفیان ئەکردن • وە ئەیانوت بازێ تر لە وشترو ماڵیاتمان پشتیان حەرام کراوە کەس سواریان نابێو باریان پێ نابەن ، وە بازێ وشتری وەهایش کە لە کاتی سەربـــڕینیانا نـــاوی خودایان لەسەر نابەنو بەس ناوی بتەکان ئەبرێ ، وە ئەمەیش بـــە هۆی درۆ هەڵبەستنەوە لـــە سەر خودای عالەم ، ئـــەنا خودا بەم شتە پووچانە رازی نیە •

★ (سَيَجْزِيهِمْ بِما كانُوا يَفْتَرونَ) ★ (١٣٨)

خودا لەمەولا تۆڵە لەو کافرانە ئەستێنێ بە هۆی ئەوەوە کە ئـــەم درۆو دەلەسە هەڵئەبەستن •

★ (وقالُوا : ما في بُطُونِ هذِهِ الاَنْعامِ خالِصَةٌ لِذُكورِنا ومُحَرَّمٌ على اَزْواجِنا وإنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكاءُ) ★ :

وە لە جوملەی ئاساری بیرو باوەڕی ناباری ئەوانە ئـــەمە کـــــە ئەیانوت : ئەوەی وا لە سکی ئەم وشترانەدا کە (بەحیرە)و (سائیبە)ن خاصە بە ئەولادی نێرینەی ئێمەوەو حەرامە لەسەر کچەکانمان ، بـــەڵام ئەگەر بە مردوویی داکەوت ئەوە هەردوو بەشە نەوەکانمان ، چ کچ چ کوڕ ، شەریکن تیایاو گۆشتەکەی بخۆن ، واتە ئەوانە مرداڕەوەبوویان ئەخوارد •

★ (سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ) ★ (١٣٩)

خـودا لـەمەولا جـەزایان ئەداتـەوە لەسـەر ئـەم وەسفـو بەیانـە درۆیانە بەلآم خودا کاتی بۆ داناوە ؛ چونکی بە راستی خودا لـە کردەوەی خۆیا خاوەن حیکمەتەو زانایە بە بیرو باوەڕو خودا زەڕەی لێ ون نابێ •

★ (قَدْ خَسِرَ الَّذينَ قَتَلوا اَوْلادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ وحَرَّمُوا ما رَزَقَهُمُ اللهُ افْتِراءً عَلَى اللهِ) ★

بە راستی زیانمەند بوون ئەو کافرانە کە ئەولادی خۆیان کوشتووە وە یا ئەیکوژن بە بێ هۆشی بە بێ عیلمو زانستو ئەوانەیش کە حەرامیان کردوە لەسەر خۆیان ئەوەی کە خودا کردوویەتی بە رۆزی ئـەوان بـە شێوەی ئیفتیرا لەسەر خودا •

★ (قَدْ ضَلُّوا وما كانُوا مُهْتَدِينَ) ★ (١٤٠)

بە راستی ئەمانە گومڕا بوونو ئەمانە شارەزا نەبوونو نابن بـۆ رێگەی راست •

★ (وهو الَّذي اَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْروشاتٍ وغَيْرَ مَعْروشاتٍ والنَّخْلَ والزَّرْعَ مُخْتَلِفاً اُكُلُه والزَّيْتونَ والرُّمَّانَ مُتَشابِهاً وغَيْرَ مُتَشابِهٍ) ★ :

خودا ئەو خودایە کە دروستی کردوە بۆ ئێوە باخو داری بڵند لـە سـەر کەپرو نزمی عەرزی بێ کەپرو دارخورماو کشتو کاڵتان کـە لـە ئەنواعی خواردەمەنی لێ پەیدا ئەبێو زەیتوونو هەناری وا کە بازێکیـان لە یەک ئەچنو بازێکیان لە یەک ناچنو جیاوازن •

★ (كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إذا اَثْمَرَ) ★

وە خودا بە زمانی غەیبی بانگیان لێ ئەکا : بخۆن لەو بەرانە کاتێ کە پێگەیشتن •

★ (وآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصادِهِ) ★ :

وە حەقی واجبی خودای لێ بدەن لەو رۆژەدا کە درەو ئەکرێـــن و دەرامەیان وەرئەگیرێ •

★ (ولا تُسْرِفُوا) ★

بەڵام زیادەڕەوی مەکەن لە صەرفاو هەمیشە ئیعتیدالو میانـەکاری رابگرن ئەمە بۆ ژین و دین بەسوودە •

★ (إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ) ★ (١٤١)

بە راستی خودای تـــەعالا زیادەڕوانی خۆشـــ ناوێ ؛ چونکـــی زیادەڕەوی ئەبێ بە هۆی زیانی دین و دونیا •

بزانن ! زانایانی ئایین لەسەر مەعنای (وآتوا حقه يوم حصاده) چەن بیرو رایەکیان دەربڕیوە :

ئەنەسی کوڕی مالیك و ئیبن و عەبباس و طاووس و حەسەنی بەصری و ئیبن و زەیدو ئیبنولحەنەفیەو ضەحاك و سەعیـــدی کـــوڕی موسەیـــب فەرموویانە : ئەم حەقە زەکاتەو دە یەك تا بیست یەکەو لەسەر ئەم بیرەیە ئەصحابی ئیمامی شافیعی ـ خ ـ • وە وتراوە کە ئەم ئایەتە لە مەدینـــەی مونەوەرەدا نازڵ بوە ؛ چونکی زەکات لەوێ فەرز کراوە •

دووەم : بیری عەلی کوڕی ئیمامی حسەین و عەطاو حەکەم و حەمادو سەعیدی کوڕی جوبەیرو موجاهیدە ، ئەمانە فەرموویانە : ئـــەم حەقـــە غەیری زەکاتەو خودا ئەمری کردوە بدرێ ، بەڵام بە شێوەی سوننـــەت نەك فەرز ، وە ئەمە ریوایەت کراوە لە عەبدوڵـڵای کـــوڕی عومـــەرو محەمەدی کوڕی حەنەفیەوە ، وە ئەبو سەعیـدی خـــدری ریوایەتـــی کردوە لە حەزرەتەوە ـ د ـ •

بیری سێهەم ئەمەیە : کە ئەمە حەقێ بوە لە شاری مەکـەدا بـــەڵام مەنسووخە بە حەقی زەکات ؛ چونکە ئەم ئایەتە مەکییـــەو زەکات لـــە مەدینەدا فەرز کراوە بە ئایاتی زەکاتو بە ئایەتی :

(خذ من اموالهم صدقة)و ئەمسالی ئەمانە •

ئەمجار بزانن بینا لەسەر ئەوە کە ئەم ئایەتە بۆ زەکات بێ ئیمامی ئەبو حەنیفە ـ خ ـ ئیستیدلالی کردوە بە عوموومی ئایاتی زەکاتو بە زاهیری حەدیثی (فیما سقت السماء العشر ، وفیما سقی بنضح او دالیة نصف العشر) کە زەکات واجبە لە هەر شتێ لەوەدا کە زەوی بیڕوێنێ خواردەمەنی یا غەیری خواردەمەنی ، هەروا بەو حەدیثەیش کە ریوایەت کراوە لە حەزرەتی عائیشەوە ـ خ ـ کە حەزرەت ـ د ـ فەرموویەتی : (في ما انبتت الارض من الخضر زكاة) بەڵام موحەدیثەکان فەرموویانە : لە باوەڕپێکراوانی ئەصحابی مەنصوور ـ کە لە عائیشەوە ریوایەتی کردوە ـ کەسیان بەم جۆرە ریوایەتیان نەکردوەو ئەم لەفزە قەولی ئیبراهیمەو بەس •

وە کۆمەڵەی زاناکان تەحقیقی عوموومی ئایەتو حەدیثەکەیان کردوە بە فەرموودەی حەزرەت (ليس في ما دون خمسة اوسق من تمر او حب صدقة) وە ئیمامی شافیعی ـ خ ـ لەسەر ئەم بیرەیە •

وە ئیرشادی ئینسان ئەکا بۆ حەقیقەتی حاڵ کە خودای تەعالا لە پێش وەفاتی حەزرەتا دینی ئیسلامی بە تەواوی دامەزراندو فەرموویەتی : (اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتي) هەروا موحەققەقە کە حەزرەت هیچ حوکمێ لە ئەحکامی دینی کەتم نەکردوە بە تایبەتی ئوصوولی ئەحکام ، وە خودا فەرموویەتی : (يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك وان لم تفعل فما بلغت رسالته) ، وە خەڵکی ئەترافی مەدینەی مونەووەرەو مەککەو نەفسی ئەو شوێنانە ئەزانن کە لە (طائف)و بازێ شوێنی ترا هەنارو قۆخو پرتەقاڵو کاڵەکو شووتیو خەیار بووەو کەس نەی‌بیستوە کە حەزرەت ـ د ـ باسی زەکاتیان بکا •

(بناء عليه)بیری جومهوور دامەزراوە لەسەر ئەمە کە ئەوەی لە عەرز دەرئەچێ ئەبێ لە قووت بێ ، واتە لەوانە کە ژیواریان پێ ئەکرێ

لە ئیختیارا وەکو گەنمو جۆو برنجو زەڕاتو خورماو تڕێو مێوژ • نەك لە باقی شتەکانا کە ژیواریان پێ ناکرێ • هەروا ئەبێ میقدارەکەیشیان بگات بە پێنج ویسق ، وەکو لە شەرعا باس‌کراوە وە (جوهری) ئەڵێ : ویسق عیبارەتە لە : شەصت صاع ، وە خەلیل ئەڵێ : ویسق باری وشترە یانی پێنج ویسق ئەکاتە پێنج بار •

وە ئێسە تاقیقمان کرد لە پێنج ویسقەکە بە تەنەکەی نەوت چڵو پێنج تەنەکەی دارماڵە . وە بە کیلۆ حەوسەدو بیست کیلۆیە • جا باش نیم باسە ئاگادار بن •

★ (ومِنَ الاَنْعامِ حَمولَةً وفَرْشاً) ★

وە خودا دروستی کردوە بۆتان لە (انعام)دا بارەبەر وەکو وشترو گا . وە فەرش کە لە لای بازێ مەعنای ئەوەیە لە خوریو مووەکەیان فەرش دروست ئەکرێ • وە بازێ فەرموویانە : مانای فەرش ئەوەیە بدرێ بە زەویداو سەری ببڕن •

★ (كُلوا مِمّا رَزَقَكُمُ اللهُ ولا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ) ★ (١٤٢)

دەی بخۆن لە هەموو ئەم شتانە کە خودا کردوویە بە رزقتان چ لەوەی لە عەرز دەرچوە چ لە گۆشتی گیانلەبەرانی حەڵاڵ وە مەکەونە شوێن رەفتاری شەیتانو لە خۆتانەوە گۆشتی بازە حەیوانێ حەرام مەکەن ؛ چونکی شەیتان دوژمنێکی دیاریە بۆ ئێوە •

★ (ثَمانِيَةَ اَزْوَاجٍ) ★ :

ئەم (حەمووڵە)و (فەرشە) کە حەیوانی زبرەو وردەیە هەشت جینسن :

★ (مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ ومِنَ المَعْزِ اثْنَيْنِ) ★

لە نەوعی مەڕدا دوان : یێرو مێیەك ؛ مەڕو بەرانێك • وە لە بزنیشدا دوان : بزنێكو سابرێنێ •

★ (قل : آلذَّكَرَيْنِ حرَّمَ اَمِ الاُنْثَيَيْنِ ؟ امَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحامُ الاُنْثَيَيْنِ ؟) ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : ئایا خودا ئەو دوو یێرەی حەرام کرد ؟ یا ئەو دوو مێیە ، یا ئەو بەچکە کەحرامو منداڵدانی مێچکەکان داگیری کردبوو ؟

★ (نَبِّئُوني بِعِلْمٍ إنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ) ★ (١٤٣)

خەبەرم بدەنێ بە خەبەرێ کە لە عیلمو زانستی راستەوە پەیدا بێ ئەگەر ئێوە راست ئەکەن •

★ (ومِنَ الاِبِلِ اثْنَيْنِ ومِنَ البَقَرِ اثْنَيْنِ) ★

وە لە نەوعی وشتر دوان یێرو مێیەك ، وە لە نەوعی رەشەولاخ دوان گایەكو مانگایەك •

★ (قُلْ : آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ امِ الاُنْثَيَيْنِ ؟ امَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ ارْحامُ الاُنْثَيَيْنِ ؟) ★

تۆ بڵێ بەو کافرانە : ئایا خودا ئەو دوو یێرەی لەو دوو نەوعە راکێشاوەو حەرامی کردوون لە سەرتان گۆشتیان بخۆن ؟ یا ئەو دوو مێچکەیە وە یاخود ئەو دوو بەچکەیە کە منداڵدانی ئەو مێچکانە داگیری کردوە ؟

★ (اَمْ كُنْتُمْ شُهَداءَ إذْ وَصَّيكُمُ اللهُ بِهذا ؟) ★

یا خەیر ئەم حوکمانە بە هۆی مواجەهەو رووبەڕوەوە وەرتان گرتوەو خۆتان لەو کاتەدا حازر بوون کە خودا ئامۆژگاری کردوون پێی ؟

★ (فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرى عَلى اللهِ كَذِباً لِيُضِلَّ النّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؟) ★

دەی کێ زاڵمترە لەو کەسە کە درۆ هەڵئەبەستێ لەسەر خودا بۆ ئەوە کە خەڵکی وەها گومڕا بکا بە بێ عیلمو زانست ؟

★ (إنَّ اللهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّالِمينَ) ★ (١٤٤)

بە راستی خودای تەعالا ڕێنومایی زاڵمانو زۆرداران ناکاو یارمەتییان نادا •

★ (قل : لا اَجِدُ في ما اُوحِيَ الَيَّ مُحَرَّماً على طاعِمٍ يَطْعَمُهُ إلاّ اَنْ يَكونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اوْ لَحْمَ خِنْزيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ باغٍ وَلا عادٍ فَاِنَّ ربَّكَ غَفورٌ رَحيمٌ) ★ (١٤٥)

جا تۆ ـ ئەی پێغەمەر ـ بۆ دەفعی شوبهەی خەڵك ئیعلان بکەو بڵێ : من لەو کەلامی خودادا کە بە وەحی ئەگات بە من نابینم حەرام لەسەر تەعام خۆرێ مەگەر ئەو مردارەوەبوە بێ یاخود خوێنێکی ڕژاو بێ یا گۆشتی بەراز ؛ چونکی بە ڕاستی ئەوە پیسە ، یا حەیوانێکی سەربڕاوی حاریج لە یاسای ئیسلام بێ بەم ڕەنگە لە کاتی سەربڕینیا ناوی غەیری خودای لەسەر برابێ ، جا هەرکەس ناچار ببێ بۆ خواردنی ئەم جۆرە شتانە ئەگەر تەجاوز نەکا بەسەر بەشی کەسا وەکو دوو ناچار یەکێکیان بەشی خۆی ورەفیقەکەی بخواتو لا نەدا لە ئەندازەی خۆیشی بە زۆر خواردن ئەوە یزانن خودای تەعالا بەرابەر بەو کەسە تاوانپۆشو میهرەبانە • ئەم یاسا کە باسمان کرد بۆ ئوممەتی ئیسلامە •

★ (وعلى الَّذينَ هادُوا حَرَّمْنا كُلَّ ذي ظُفُرٍ) ★

وە لە وەختی خۆیا لەسەر ئەو کەسانە کە دینی یەهـــوودیان بـوو حەرامسان کرد لەسەریان خواردنی گۆشتی هەر گیانلەبەرێ کە پەنجـــەی پێی لکابێ بە یەکەوە جا لە گیانلەبـــــەری زبرەدا وەکـــو وشـــترو وشترمرغ کە پارچەی پێیان یەك جیلمەیەو پارچە پارچە نیە ، وە لـــــە وردەدا وەکو سۆنەو قاز •

★ (ومِنَ البَقَرِ والغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحومَهُما إلاّ ما حَمَلَتْ ظُهورُهُما اوِ الْحوايا اَوْ ما اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ) ★

وە لە گاو مانگا لە هەر سنفێ بین‌و لە مەڕ حەراممان کرد لەســـەر جوولەکە پیوەکەیان جگە لەوەی پەیوەندی هەبێ بە پشتیانەوە یا ئەوەی کە ناوسکی حەیوانەکان پەیوەندی هەبێ پێیەوە یا ئەوەی کە تێکەڵـــی ئێسقان بێ •

★ (ذلِكَ جَزَيْناهُمْ بِبَغْيِهِمْ) ★

بەم جۆرە حەرامکردنی گۆشتە جەزای ئەو جوولەکانەم دایـــــەوە لەبەر ناباری‌و لادانیان لە یاسای ئەحکامی من •

★ (وإنّا لَصادِقونَ) ★ (١٤٦)

وە بە راستی ئێمە راستین لە ئەخبارو گێڕانەوەی ئەحکامدا •

جابیر ریوایەتی کردوە لە پێغەمەرەوە ــ د ــ فەرموویەتی : خـــودا جوولەکە بکوژێ‌و غەزەبیان لێ بگرێ کاتێ خودا پیوی مەڕو گـــــاو مانگـای لەســەر حەرامکردن هەســتان پیوەکەیان توانەوەو فرۆشتیان‌و پارەکەیان خوارد •

★ (فإنْ كذَّبوكَ فقُلْ رَبُّكُمْ ذو رَحْمَةٍ واسِعَةٍ) ★

جا ئەگەر ئەو جوولەکانە باوەڕیان پێنەکردیت لە گێڕانەوەی ئـــەم ئەحکامانەدا تۆ پێیان بڵێ : خودای ئێوە خاوەن میهرەبانیەکی گوشادە • نەوانەیە مۆڵەتتان بداو تۆڵەتان دوا بخات •

★ (ولا يُرَدُّ بَأسهُ عَنِ ٱلقَوْمِ المُجْرِمِينَ) ★ (١٤٧)

بەڵام مانای وا نیە کە تۆڵەکەی دوا خست ئیتر وازیان لێ ێێنـــێ ، تۆڵەی خودا لە تاوانباران ناگەڕێتەوە •

★ (سَيَقُولُ الَّذِينَ اشْرَكُوا : لوْ شاءَ اللهُ ما اَشْرَكْنَا ولا آباؤُنَا ولا حرَّمْنا مِنْ شيْءٍ • كَذلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبلِهِمْ حتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا) ★ :

بە راستی ئەو موشریکانە قسەیەکی پووچ و دەلیلێکی بێ بناغـــە دێنەوە ئەڵێن : ئێمە کە موشریکین نابین بە جێگەی تۆڵە ؛ چونکـــی لەسەر خواستی خودا بوە ئەو ئیشراکی ئێمەو شتێ کە لەسەر خواســـتی ئەو بێ چاوپۆشی لێکراوە ! لە واقیعدا ئەگەر خودا مەیلی لەسەر ئەوە بوایە کە ئێمە شەریکی بۆ قەرار نەدەین نە ئێمەو نە باوکو یاپیرانمـــان شتی وامان نەدەکردو هیچ گۆشتێکیشمان حەرام نەدەکرد ! جا خـــودا بە درۆیان ئەخاتەوە نەك لەبەر ئەوە کە قسەکەیان درۆیـــە بەڵکـــــو لەبەر ئەوە ئەو قسە لەگەڵ ئەوەدا کە راستە دەرمانـــی دەردی ئـــەوان ناکا لەبەر ئەوە لـــــە کاتی ئەوەدا کە ئێمـــە کردەوێ ئەکەین ئاگامان لـــەوە نیـــە کـــە خـــودا ئـــەو شـــتەی ئیرادە کـــردوە هـــەتا ئەیکـــەین وە نەو کاتەدا دەست ئەکەن بە کارەکە لەسەر خیلافی ئەمـــری خـــوداو پێغەمەردو ئەوان بە ئارەزوو بە ئینکاری ئەیکەنو لە یاسای ئەمری خوداو پێغەمەری خودا دەرئەچن •

وە لە لایەکی ترەوە موافەقە لەگەڵ خواستی خودادا نابێ بە هۆی ئـــەوە کـــە ئـــەو شـــتە پەســـەند بێ لـــە لای خـــودا ؛ چـــونکی خـــودا ئیرادەی غەیری مەحەبەتەو هەرچی روو بدا لە دنیادا لە کـــردەوەی نابار وەکو کوشتنی بێ تاوانو دەستبردن بۆ مالو ناموسی خـــەڵـــك ••• هەمووی لەسەر ئیرادەیە هەموویشی تاوانباریە •

بە کورتی ئەوان لە پێشا کە دەست ئەکەن بە ئیشراکەکەیان نازانن کە موافیقی ئیرادەیانە هەتا رابوردوە ، وە لەسەر فەرزی زانستیشیان بەو ئیرادە موافەقەی ئیرادە وەختێ ئەبێ بە عوزر کە لەگەڵ موافەقەی ئەمردا بێ وە مادام خودا بە شەریك قەراردان رازی نیەو ئەمریشی پێنەکردوە ئەبێ بە تاوانی نابار لە سەریان ، هەروا حەرامکردنی بەحیرەو سائیبەو باقی ئەو شتانە کە بە خیلافی ئەمری خودا کردوویانە • وە خودا ئەفەرموێت کافرە پێشووەکانیش هەر ئەم دەلیلە نەخۆشەیان ئەهێنایەوە بۆ کوفرو لادانیان •

★ (قُلْ : هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ؟) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست پێیان بڵێ : ئایا لە لاتان هەیە عیلم بە دەلیلێکی وا بشێ بۆ دەلیل لەسەر ئەم ئیشراکەتان هەتا دەری ببڕن بۆمان ، وە یا بەڵگەیەکتان لە لایە لە خوسووسی عیلمتان بە ئیرادەی خودا لە پێش موباشەرەکەتانا هەتا دەری بخەن بۆمان ؟ حاشا عیلمیان نیەو بەڵگەی عیلمییان نیە • ئەم کافرانە لەم شەریك قەراردانو حەڵاڵ بە حەرام زانینەدا هەر لەسەر گومان ئەڕۆن وەکو خودا ئەفەرموێت :

★ (إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَإِنْ اَنْتُمْ إِلاّ تَخْرُصُونَ) ★ (١٤٨)

واتە ئێوە لەم داوادا کە ئەیکەنو لە پاش ئەوە کە لاتان دا لە ڕێگە ئیسنیدلال ئەکەن بە ئیرادەو لە پێش ڕووداوەکەدا ئامادەیی خۆتان ڕوو ئەکەنە تاوانباریو هەر شوێنی گومانو بیرو باوەڕی ناتەواو ئەکەونو درۆ هەڵئەبەستن بە دەمی خوداوە لەمەدا کە ئەڵێن خودا ئەم وەزعی ئێمەیە پێ خۆشە •

★ (قُلْ : فَلِلّه الحُجَّةُ البَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَداكُمْ اَجْمَعِينَ) ★ (١٤٩)

یانی : ئەی خۆشەویست بڵێ بەو کافرە موشریکانە : مادام ئێـــوە لەسەر ئەو ئەساسە ئەڵێن (لو شاء الله ما اشرکنا ...) ئەگەر خودا خواستی وابوایە بە زۆر ئێوە موسوڵمان بکا ئێوە موسوڵمان ئەبوون ئەم جـارە بزانن کە حوججەتو دەلیلی بە هێز هەر بۆ خودایە ، چونکی راستە ئەگەر خودا خواستی وابوایە بە زۆر ئێوە موسوڵمان بکا ئەیتوانی هەمووتـان موسوڵمان بکا ، وە ئێمە ئینکاری ئەوە ناکەین ، بەڵام خودا نایەوێ بە زۆر کەس موسوڵمان بکاو ئەیەوێ ئێوەو غەیری ئێوەیش بە ئارەزووی خۆتانو خواستی خۆتان رێگەی تەوحیدو ئیسلامییەت بگرن بۆ ئەوە هەرکەسێ ئیطاعەی نەکرد جەزای بداتەوە بە دۆزەخو باس لەسەر رەغبەتە نـــەك زۆرکاری •

★ (قُلْ : هَلُمَّ شُهداءَكُمُ الَّذينَ يَشْهَدونَ اَنَّ اللهَ حَرَّمَ هذا) ★

ئەی پێغەمەری رەهبەر بڵێ بەوانە کەئەڵێن ئەم تەحریمو تەحلیلـــە کە ئێمە ئەیکەین هەمووی لە لایەنی خوداوەیەو خودا پێیـــان رازیـــە : حازر بکەن ئەو شاهیدانە کە شایەتیتان بۆ ئەدەن بەوەی کە ئـــەوەی ئێوە حەرامی ئەکەن خودا حەرامی کردوەو ئێوە لەسەر رەزای خـــودا ئەم تەشریعانە ئەکەن ؛ چونکی ئینسان هەر داوایێ بکا یا ئەبێ داواکـەی ئاشکرا بێ وە یا ئەبێ بە بەڵگەیێ ئیسباتی بکا •

★ (فَاِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ) ★

جا ئەگەر چەن کەسێکیان هێنا کە شایەتی بدەن لەسەر ئەو داوای ئەوانە ئەوە تۆ شایەتییان لەگەڵدا مەدە •

★ (ولا تَتَّبِعْ اَهْـواءَ الَّذين كَـذَّبوا بِآياتِنَـا والَّذينَ لا يُؤْمِنونَ بِالْآخِرَةِ) ★

وە مەکەوە شوێن ئارەزووی ئەو کەسانە کە ئایاتی ئێمـــە بە درۆ ئەخەنەوەو ئەو کەسانە کە ئیمان نایەنن بە رۆژی قیامەت •

★ (وهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلونَ) ★ (١٥٠)

وە ئەوانە هاوویّنە بۆ خودای خۆیان بریار ئەدەن •

★ (قل : تَعالَوْا اَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّكُمْ علَيْكُمْ) ★

تۆ ئەی پێغەمەری رەهبەر بڵێ بە ئادەمیـــزادی رۆژی خـــۆت : وەرن بۆ لام هەتا بخوێنمەوە بە سەرتانا ئەوەی کە خودای گـەورە بـــە رووندی و گرنگی لە بابەتی بیرو باوەڕەوە حەرامی کردوە لەسەرتان •

★ (الاَّ تُشْرِكوا بِهِ شَيْئاً) ★

ئەمەیە بـــە هیچ جۆرێ شەریك و هـاوڕێ بۆ خـودای خۆتان بڕیار نەدەن و کەس غەیری ئەو بە (واجب الوجود)و پەروەردگـار نەزانـــن و کەس بە شایاوی ئەوە نەزانن کە عیبادەتی بۆ بکرێ غەیری ئەو •

وە لە بابەتی شەرم و حەیاو خزمەتی باوك و دایکتانا بە هیچ جـۆرێ ئازاری دڵ رەوا مەبینن بۆ دایك و باوکتان •

★ (وبِالْوالِدَيْنِ إحْساناً) ★

وە چاکە بکەن لەگەڵ باوك و دایکتانا لە مەصرەف کێشانیانداو نـــە ملکەچکردندا بۆیان و بـــە وەرگرتنی فەرمانیان و بـــە گوێڕاگـرتن بۆ ئامۆژگاریان •

★ (ولا تَقْتُلوا اَوْلادَكُمْ مِنْ إمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وإيَّاهُمْ) ★

وە ئەولادی خۆتان مەکوژن لە هۆی نەبوونی دارایی و مالّەوە ئێمە رزقی ئێوەو ئەوانیش ئەدەین •

★ (ولا تَقْرَبُوا الفَواحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْها ومَا بَطَنَ) ★

وە نزیکی گوناهی گەورە مەکەون ئەوەی کە وا بەدەرەوەو خەڵك پێی ئەزانێ وەکو ماڵ تاڵانکردنو سووککردنی موسوڵمانانو شەرابخواردن . وە ئەوەی خەڵك پێی نازانێ وەکو دەستبردن بۆ ناموسی حەڵكو بۆ ماڵیان بە دزیەوە •

★ (ولا تَقْتُلوا النَّفْسَ الَّتي حَرَّمَ اللهُ إلاّ بِالْحَقِّ) ★

وە ئەو نەفسانە کە خودا حەرامی کردوون لەسەرتان مەیانکوژن بە هۆی ئەمری خوداوە نەبێ وەکو قیصاص لە پیاوکوژ ، وە یا سەنگەسار کردنی ئەهلی زینا وە یا بە هۆی وەرگەڕانیەوە لە دینی ئیسلام •

★ (ذلِكُمْ وصّيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلونَ) ★ (١٥١)

ئەمانە خودای تەعالا ئامۆژگاریتانی پێ کردوەو ئەیکاو ئەم ئامۆژگاریەیشی بۆیە ئەکا بەڵکو ئێوە عەقڵ بخەنە کار بۆ کەسبی بەختیاریو پیرۆزی دنیاو قیامەت بۆ خۆتان •

★ (ولا تَقْرَبُوا مالَ الْيَتيمِ إلاّ بِالَّتي هِيَ اَحْسَنُ) ★

وە قەت نزیکی ماڵی هەتیو مەکەون مەگەر بە شێوەیێ کە جوانترین شێوەی عادەتی بێ وەکو خزمەتکردنیو پارازتنیو زیادکردنی بە شێوەی رەوای ئایینی •

★ (حتّى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) ★

هەتا ئەگاتە حاڵی هێزو تەوانایی لەشو هۆشیاری ئەو کە کاتی بلووغە •

★ (واَوْفُوا الْكَيْلَ والمِيزانَ بِالْقِسْطِ) ★

وە پێوانەو کێشانەتان لە مامەڵەدا تەواو بکەن بۆ ماڵ سێن بە شێوەی راسانی شەرعی •

★ (لا تُكَلَّفُ نَفْساً إلاَّ وُسْعَها) ★

وە ئێمە لەم داواکردنی راسالێتانە لە مامەڵەدا هیچ کەسێ تەکلیف ناکەین لەوە زیاتر کە لە هێزو تەوانایا هەیە ئەگەر غەرامێ یا چەن غەرامێ کەمو زیاد هەڵکەوت ئەوە چاوپۆشی لێ ئەکرێ •

★ (وإذا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا) ★

وە هەر کاتێ قسەیەکتان وت لە شایەتیدا یا لە ریوایەتا وە یا لە حوکمو فەسڵی خوصوومەتا وە یا لە گێڕانەوەی وتارا لە عادەتا راست بڕۆن لەو وتارەدا •

★ (ولَوْ كانَ ذا قُرْبى) ★

هەرچەن ئەو کەسەیش کە دەربارەی ئەو قسەکە ئەکەن خزمتان بێ •

★ (وبِعَهْدِ اللهِ اَوْفُوا) ★ :

وە وەفا بکەن بە هەر عەهدێ کە لەگەڵ خودادا کردتان ؛ بەم جۆرە نەزرێکتان کردبێ لەسەر خۆتان یا بە شایەتی خودا تەوبەتان کردبێ لە تاوانێ وە یا هەر شتێ کە خودا بڕیاری داوە لە سەرتان بە وێنەی عەهدێ کە لە بەینی دوو کەسا رابوردبێ وەکو عەهدی نوێژو رۆژوو زەکاتو حەجو جیهادو ئەمر بە چاکەو نەهی لە خراپە بە راستیو تەواوی بە جێی بێنن • وە یاخود بە هەر عەهدێکی شەرعی کە لەگەڵ موسوڵمانێکدا کردیێتتان وەکو عەهدی موصالەحەو پەیمانی دۆستی لە نێوان دوو تایفەدا ئەکرێ وە خودای تێدا ئەکرێ بە شایەت وەفا بکەنو مەیشکێنن • یاخود هەر وەعدەیەکتان دا بە یەکێ لە کارێکی حەڵاڵدا راییوێرنو بەجێی بێنن‌و خیلافی وەعدە مەکەن •

★ (ذلِكُمْ وصَّيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرونَ) ★ (١٥٢)

ئەمانە کە بۆتان خوێنرایەوە شتێکن خودای تەعالا وەصیەتی بۆ

کردوون جا رجا وایه ئێوه باسی ئه‌وه بکه‌ن که عه‌هدی خودای ته‌عالا واجبه چاودێری بکرێ •

★ (وَاَنَّ هذا صِراطِی مُسْتَقِیماً فاتَّبِعُوهُ) ★

وه ئه‌مانه‌ی که له‌م سووره‌ته‌دا نازڵمان کردوون ئه‌مانه ڕێگه‌ی ئایینی منو حاڵیان وایه که راستنو پێویسته ئێوه په‌ڕه‌وییان بکه‌ن •

★ (ولا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِکُمْ عَنْ سَبِیلِهِ) ★

وه مه‌که‌ونه شوێنی هه‌واو ئه‌دیانی جیا جیاو مه‌که‌ونه دوای بیرو رای عاڵمانی بێ عینایه‌تو ریعایه‌ت وه مه‌که‌ونه دووی بیرو باوه‌ڕی کۆمه‌ڵه کۆمه‌ڵه‌کانی ئاده‌میزاد له‌و به‌ندانه‌ی که به هه‌وای خۆیان دروستی ئه‌که‌ن هه‌تا ئه‌و حاڵه ئێوه بڵاوه پێ بکاو دوورتان بخاته‌وه له ڕێگه‌ی راستی خودای ته‌عالا •

★ (ذلِکُمْ وصَّیکُمْ بِهِ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ) ★ (١٥٣)

ئه‌م ئامۆژگاریه جوانانه خودای ته‌عالا وه‌صیه‌تو ئامۆژگاری ئێوه‌ی پێ کردوه به‌ڵکو خۆتان بپارێزن له سزای خوداو له دنیادا له مه‌ینه‌تو له دوارۆژدا له تۆڵه رزگار بین •

ریوایه‌ت کراوه له عه‌بدوڵڵاوه فه‌رموویه‌تی : که‌سێ حه‌ز ئه‌کا ته‌ماشای نامه‌یێ بکا که مۆری محه‌مه‌دی پێوه‌یه با ئه‌م سێ ئایه‌ته بخوێنێته‌وه ؛ له (قل تعالوا •••) هه‌تا (تتقون) • واته ئه‌م ئایه‌تانه له‌به‌ر ئه‌وه له موحکه‌ماتنو بیرو باوه‌ڕی به‌رزو ئه‌حکامی خوو و ره‌وشتی بڵندی ئیسلامییان تێدایه‌و هه‌رچیان تێدایه له دینا به حورمه‌تن هه‌موو نووسرابوونه‌وه له نامه‌یه‌کداو به مۆری حه‌زره‌ت ـ د ـ مۆر کرابوون •

وه له واقیعدا سه‌ری هه‌موو باوه‌ڕێ باوه‌ڕه به خودای ته‌نیاو سه‌ری هه‌موو حه‌یاو شه‌رمێ حه‌یایه له باوك‌و دایك‌و بناغه‌ی نووری دڵ

خۆپارازتنە لە گوناهی گەورەو هۆی سەربەرزی زیان‌نەگەیاندنە بە نەفس‌و ناموس‌و مالّو حالّی خەلك بە تایبەتی ئەوانەی کە زەعیف‌و داماون وەکو هەتیو • وە پاکی ئینسان لەسەر دەست‌پاکیەتی لە موعامەلەداو هۆی باوەڕ بە ئینسان راست‌وتاریە • وە مایەی بەرزی ئوممەت ئەمەیە رێگەیان یەك رێ بێ‌و راست‌و بەجێ بێ ••• وە هەموو ئەمانە لەم چەند ئایەتەدا هەن •

★ (ثُمَّ آتَيْنا موسى الْكِتابَ تَماماً عَلى الَّذي اَحْسَنَ) ★ :

پاش ئەوە کە ئەم باسانەم بۆ کردن بزانن تەوراتمان دا بە موسا بۆ تەواوکردنی نیعمەتەکانم لەسەر ئەوو لەسەر بەنی ئیسرائیل ئەوانەیان کردەوەبان باش بو وە عیبادەتیان بە باشی ئەکرد •

★ (وتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ وهُدىً ورَحْمَةً) ★

وە بۆ روونا‌ککردنەوەی هەموو ئاداب‌و ئەحکامی دین لە هەموو بابەتێکەوەو بۆ شارەزاکردنی بەنی ئیسرائیل بۆ رێگەی خوداپەرستی‌و بۆ دەربڕینی میهرەبانی خۆم لەسەریان •

★ (لَعَلَّهُمْ بِلِقاءِ ربِّهِمْ يُؤْمِنونَ) ★ (١٥٤)

وە لەم هەموو میهرەبانیەدا مەبەس ئەوە بو بەڵکو ئەو بەنی ئیسرائیلیانە ئیمان بێنن بە رۆژی قیامەت‌و بە لیقای خودای خۆیان •

★ (وهذا كِتابٌ اَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ فَاتَّبِعوهُ واتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) ★ (١٥٥)

وەئەم قورئانەیش کە ناردوومە بۆ سەر حەزرەتی محەمەد ـ د ـ کتێبێکی پیرۆزە دەی بکەونە شوێنی‌و لە خودا بترسن لە چاودێری عیبارەت‌ی ئیشارەت‌و دەلالەت‌و ئەنوارو ئەسراری ئەم کتێبە بە هیوای ئەوە کە لە لایەنی خوداوە میهرەبانیتان لەگەڵ بکرێ •

★ (اَنْ تَقُولوا : إنَّما اُنْزِلَ الْكِتابُ على طائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنا وإنْ كُنَّا عَنْ دِراسَتِهِمْ لَغافِلِينَ) ★ (١٥٦)

مەبادا بڵێن : کتێبێ نەهاتوەتە خوارەوە ئێللا بۆ سەر دوو تایفە لە پێش زەمانی ئێمەدا کە بڕیتین لە جوولەکەو گاورو بە راستی ئێمەیش لە خوێندنو خوێندەواری وێنەی ئەوان بێئاگا بووینو مادام کتێب بۆ ئێمە نەهاتوە ئێمە عەلاقەمان نیە بە شەریعەتی ئەوانەوەو لە لایەنی خوداوە موکەللەف نین •

★ (اَوْ تَقُولوا : لَوْ اَنَّا اُنْزِلَ عَلَيْنا الْكِتابُ لَكُنَّا اَهْدى مِنْهُمْ) ★

یاخود بڵێن : ئەی قەومی حیجاز ئەگەر کتێبێ نازڵ ببوایە بۆ سەر ئێمە ئەوە ئێمە شارەزاتر ئەبووین لە بەنی ئیسرائیلیەکان بە ئەحکامی دینو چالاکتریش ئەبووین لە ڕەفتاردا •

★ (فَقَدْ جاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وهُدىً ورَحْمَةٌ) ★

ئەوە بەڕاستی هات بۆتان دەلیلو بورهانێکی قەطعی لە لایەنی خودای خۆتانەوەو هات بۆتان کتێبێ کە هۆی شارەزابوونتانە بۆ ڕێگەی دینو ئەو کتێبە میهرەبانیو نیعمەتی خودایە بۆ ئێوە •

★ (فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآياتِ اللهِ وصَدَفَ عَنْها ؟) ★

جا ئەوە کێیە زاڵمتر بێ لەو کەسە کە ئایاتی خودا بە درۆ بخاتەوەو پشتی لێ هەڵکا ؟

★ (سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آياتِنا سوءَ العَذابِ بِما كانوا يَصْدِفونَ) ★ (١٥٧)

لەمەولا سزای ئەو کەسانە ئەدەین کە لا ئەدەن لە ئایەتەکانی ئێمە بە سزادانێکی سەختو ناهەموار بە هۆی ئەوەوە کە لە ئایاتی ئێمە لایان ئەدا •

★ (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلاَّ اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ) ★

ئەم کافرانی مەکە ئەوەندە سەرسەختو بەدبەختن چاوەڕوانی ناکەن بۆ فریشتەی گیانکێشان نەبێ بۆ سەریان یا بۆ هاتنی ئەمری خودا بە فەوتانی گشتی یا بۆ هاتنی بازێ لە ئایاتی هاتنی رۆژی قیامەت وەکو دەرچوونی رۆژ لە خۆرنشینەوە •

★ (يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لا يَنْفَعُ نَفْساً إِيمانُها لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمانِها خَيْراً) ★

وە لەو رۆژەدا کە ئەو بازە ئایەتی نیشانەی هەڵسانی قیامەتە بێت سوود نادا ئیمان هێنانو موسوڵمان بوونی هیچ کەسێ کە لە پێش ئەو رۆژەدا ئیمانی نەهێنابێ وە یا ئیمانو کردەوەی چاکەی نەبووبێ • واتە سوودوەرگر لە ئیمان کەسێکە یا هەر تەنیا ئیمانەکەی بووبێ لە پێشا یاخود ئیمانو کردەوەی باشیشی بووبێ ئەگەرنا یەکێ لە پاش ئەو ئایەتە ئیمان بێنێ ئەوە ئیمانەکەی بێسوودەو تۆبەکردنیشی نابوودو نامەقبووڵو نارەوایە •

★ (قُلِ : انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ) ★ (١٥٨)

ئەی پێغەمەری رەهبەر بڵێ بەو کافرانە : مادام ئێوە حاڵتان وەهایە چاوەڕێ بن بۆ یەکێ لەوانە وە ئێمەیش چاوەڕی ئەبین •

بزانن ! ئەم ئایەتە هاتوە لە مەقامی نائومێدی دەربڕین لە ئیمانی ئەو کافرە ملهوڕانەو لە عەینی کاتا هەڕەشەیشە لەوانە کە تووشی یەکێ لەم مسیبەتانە ئەبن یا یەکە یەکە بە کافری ئەمرن ، وە یا سزای گشتییان لە لایەنی خوداوە بۆ دێت ، وە یاخود هەروا دەوام ئەکەن هەتا دەرگای تۆبەیان لێ دائەخرێ ، ئەگەرنا لە واقیعدا ئەوانە چاوەڕێی ئەم شتانەیان

لەکردوە هەر ئەوەندە بوە باوەڕیان بە دینو رەهبەری پێغەمەر نەبوەو بە مەغرووری ژیاون هەتا لە جیهانا ماون •

ئەبو هوریرە ریوایەتی کردوە لە پێغەمەرەوە ئەفەرمویت : رۆژی قیامەت نیەت هەتا رۆژ نەگەڕێتەوە ، کاتێ کە رۆژ گەڕایەوە خەڵك هەموو ئیمان دێنن • بەڵام ئەو ئیمانەیان کاتێکە هیچ سوودێ نابەخشێ •

هەروا ئەبوهورەیرە ریوایەتی کردوە لە پێغەمەرەوە کە فەرموویەتی : سێ شت دەرئەکەون کە ئەوانە دەرکەوتن ئیتر ئیمان هێنان سوودی نیە : دەجاڵ هەڵسان ، پەیدابوونی (دابة الارض) ، گەڕانەوەی رۆژ لە خۆرئاوەوە بۆ خۆرهەڵات •

جا لەبەر ئەوە کە موشریکەکانی حیجاز لایاندابوو لە ئایینی ئیبراهیمی حەنیفو بتپەرستیان وەرگرتبوو و هەر کۆمەڵێ لەسەر بتێو لەسەر ئەخلاقێ بوون هەروا گەورو جوولەکەیش هەموو جیاجیاو بەش بەش بووبوون لە ئاداباو ئەم باڵوەبوونی ئادەمیزادە لە پیرو باوەڕدا لەگەڵ یاسای دینا رێ ناکەوێ خودای تەعالا حەزرەتی محەمەدی ـ د ـ ئاگادار کردەوە لە راستی کە یەکیەتی دڵو مەبدەءو ئامانجەو فەرمووی :

★ (إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە دینی خۆیان باڵوکردوەتەوە بە چەن بەشو هەر کۆمەڵێ بەشێ لەوەیان وەرگرتوەو بوون بە چەن تیرەو تایفە ئەوە بزانە تۆ لەوانە نیت ، وە یا تۆ حەقت نیە بە سەر باڵاوی و جیاوازی ئەوانەوە •

★ (إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ) ★ (١٥٩)

کاری ئەوانەو پاداشی بیرو باوەڕو کردەوەیان حەوالەی خودایە ، جا

لە رۆژی خۆیا خودا ئاگاداریان ئەکا بە جەزای ئەوەی کە ئەوان لەمەوپێش کردوویانە •

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : هیچ ئومەتێ لە جیهانا ژیواری بەختیاری و کامەرانی نەبوەو نابێ بێ یاساو مەبدەء وە کۆمەڵی بێ مەبدەء ئەبێ بە شۆڕش و ئاژاوە بژی و ئاژاوەیش جگە لە بەدبەختی ئەنجامی نابێ •

دووەم : مەبدەء هێزێکی ئەوێ بۆ ئەوەی پێی تەتبیق بکرێ ئەگەرنا یاسایێ هەر نووسراو بێو کەس نەیا بە رێوە ئەنجامی هەر بێ ئەنجامیە ، وە ئەم هێزەیش بریتیە لە فەرماندارێ کە هەلبژێررێ بۆ ئیدارەی ئەو ئومەتەو بۆ تەتبیقی ئەو مەبدەءو یاسایە • وە ئەم هەڵبژاردنەیش پێویستە لە هۆشیارانی ئەو ئومەتەوە بێو بە ئازادی بە بێ زۆرو روو ئەو فەرماندارە هەڵبژێرنو ئەویش بەجێهێنانی مەبدەئەکە بگرێتە ئەستۆی خۆی •

سێهەم : هیچ ئومەتێ نەبوەو نابێ لە کاتی دەربڕینی عەقیدەو بیروباوەڕا ئیختیلافیان نەبێ چونکە ئەفکار جیاجیان ، کە وابێ چاری دەفعی ئەم ئیختیلافە ئەمەیە کە دەقەکانی ئەو دەستوورو مەبدەئە کە هەیانە بکرێ بە حاکم لەسەر هەموو خاوەن بیرەکانو تا ئەتوانن لەو دەقانە دەرنەچن •

کە ئەم قسانە دامەزران بزانن پێویستە ئەو ئومەتە هەمیشە لە کاتی جیاوازیدا لای زۆرمە بگرنو هەر بیرێ پاڵپشتی زۆر بوو لە هۆشیارانی ئەهلی نیزام ئەو بیرە بکرێ بە یاسای رەفتاری رۆژ •

جا کاتێ ئێمە تەماشای ئەم قسانەمان کرد ئەزانین لە عالەمی دینی ئیسلاما کە مەبدەئەکەی قورئانی پیرۆزە قەت ئومەتێ نەبوە بە قەدەری ئومەتی ئیسلام دەقی مەبدەء رابگرێ ، وە ئەو جیاوازیانە کە لە بەینی زانایانی بندا

بوه‌و هه‌یه له ئه‌سڵی دیندا نیه به‌ڵکو له بازێ ماده‌دا هه‌یه که له فورووع‌و له ئه‌حکامی عه‌مه‌لییه‌نو دوورکه‌وتنه‌وه‌ی ئومسه‌ت به ته‌واوی له جیاوازی له فورووعدا وه‌کو مه‌حاڵ وایه‌و ئه‌م جۆره جیاوازیه زیان له کیانی دین نادا •

★ (مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثالِها ومَنْ جاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلا يُجْزى إلاّ مِثْلَهَا وهُمْ لا يُظْلَمونَ) ★ (١٦٠)

هه‌ر که‌سێ کرده‌وه‌یه‌کی باش‌و موافیقی حه‌ق بکا ئه‌وه ده قاتی کرده‌وه‌که‌ی پاداشی باشی هه‌یه ، وه هه‌رکه‌سێ کرده‌وه‌یه‌کی خراپ بکا هه‌ر به قه‌ی ئه‌وه تۆڵه‌ی هه‌یه‌و زیاده‌ی نیه ؛ چونکی ستەم ره‌وانادرێ بۆ که‌س به تایبه‌تی بۆ ئه‌وانه که وان له مه‌یدانی فه‌رمانی خودادا •

ئه‌بوهوره‌یره ریوایه‌تی کردوه له پێغه‌مه‌ره‌وه که خودا فه‌رموویه‌تی : هه‌ر کاتێ به‌نده‌ی من ویستی چاکه‌یه‌ك بکاو نه‌یکرد پاداشی یه‌ك چاکه‌ی بۆ بنووسن وه ئه‌گه‌ر کردی پاداشی ده چاکه‌ی بۆ بنووسن • وه ئه‌گه‌ر ویستی خراپه‌یه‌ك بکاو نه‌یکرد هیچی له‌سه‌ر مه‌نووسن ؛ وه ئه‌گه‌ر کردی تۆڵه‌ی یه‌ك خراپه‌که‌ی له‌سه‌ر بنووسن‌و دوایی ئه‌م ئایه‌ته‌ی خوێنده‌وه : (من جاء بالحسنة فله عشر امثالها ومن جاء بالسيئة فلا يجزى الا مثلها وهم لا يظلمون) •

★ (قُلْ : إنَّني هديني ربِّي الى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ دِيناً قِيَماً مِلَّةَ إبْراهِيمَ حَنيفاً وما كانَ مِنَ المُشْرِكينَ) ★ (١٦١)

تۆ ئه‌ی ره‌هبه‌ری خۆشه‌ویست له مه‌قامی باسی نازو نیعمه‌تی خوادا بڵێ : به راستی خودا منی شاره‌زا کردوه بۆ ڕێگه‌ی راست که بریتیه له دین‌و ئایینێکی راوه‌ستاوی دامه‌زراو که بریتیه له دینی ته‌وحید که دینی ئیبراهیمی خه‌لیله‌و ئیبراهیم حاڵی وابوو لای دابوو له هه‌موو شێوه‌یه‌کی ناپارو له هه‌موو ئایینێکی ناهه‌موار بۆ لای دینی پاکی ئیسلام‌و له موشریکه‌کان نه‌بوو •

★ (قُلْ : إِنَّ صَلاتي ونُسُكي ومَحْيايَ ومَماتِي للهِ رَبِّ الْعالَمِينَ) ★ (١٦٢)

تۆ بڵێ : بە ڕاستی نوێژی منو ئادابی حەجکردنمو ژیانو مردنم هەر بۆ خودابەو بە دەستی ئەوەو پاداشم لای ئەوە ئەو خودایە کە پەروەردگاری هەموو عالەمە •

★ (لا شَرِيكَ لَهُ وبِذلِكَ اُمِرْتُ واَنا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ) ★ (١٦٣)

هیچ شەریکو هاوڕێ نیە بۆ ئەو خودایەو من ئەمرم بەمە پێکراوە وا بڵێم من لە ئەوەڵ موسوڵمانەکانم بە نیسبەتی ئەم ئوممەتەوە کە من ڕەهبەری ئەوانم •

★ (قُلْ : اَغَيْرَ اللهِ اَبْغِي رَبّاً وهُوَ ربُّ كُلِّ شَيْءٍ ؟!) ★

تۆ بڵێ : چۆن ئەبێ من بێجگە لە خودای عالەم بۆ خودایەکی تر بگەڕێمو داخوازی بەندەیی ئەو بکەم کەچی خودای من خودای هەموو شتێکە ؟!

★ (ولا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إلاّ عَلَيْها ولا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرى) ★

وە بڕیاری ئەوەی داوە کە هەر نەفسێ کاسبی ناکا لەسەر خۆی نەبێ ، وە هیچ کەسێکی تاوانبار باری کەس هەڵناگرێو تاوانی کەسێکی تر ناخرێتە سەرشانی •

★ (ثُمَّ إلى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ) ★ (١٦٤)

جا پاش ئەم ژیانەو لە دوای چەرخی ئەم جیهانە گەرانەوەتان بۆ لای خودای خۆتانە جا خودا خەبەرتان پێ ئەدا بە حەق لەو شتانەدا کە جیاوازیتان هەبوە تیایانا •

★ (وهـــو الَّـذي جَعَلَكُـمْ خَـلائِفَ الأَرْضِ ورَفَـعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ) ★

خودا ئەو خودایە کە ئێوەی ریزکردوە لە عالەمی وجوودا بازێکتان بە شوێن بازێکتاندا دائەنیشێ لە عەرزا وە بازێکتانی بەرزکردوەتەوە بەسەر بازێکتانا بە چەن پایەو پلەیێ •

★ (لِيَبْلُوَكُمْ في ما آتيكُمْ) ★

بۆ ئەوە کە تاقیتان بکاتەوە لەو پایەدا کە پێیداون •

★ (إنَّ ربَّكَ سريعُ العِقابِ وإنَّهُ لَغَفورٌ رَحِيمٌ) ★ (١٦٥)

جا بزانن خودا کە خواستی لەسەر تۆڵە سەندن بێ بە گورجی تۆڵە ئەسێنێ وە بە ڕاستی خودا تاوانپۆش و میهرەبانە •

سورة الاعراف

مكية الا من آية ١٦٣ الى ١٧٠ فمدنية ، وآياتها ٢٠٨ نزلت بعد سورة (ص)

ئەم سوورەتە ناوبراوە بە سوورەتی (ئەعراف) لـە بەر ناوبردنی (اعراف) لە ئایەتی (وعلی الاعراف رجال ...)و ئایەتی (ونادی اصحاب الاعراف رجالا) دا •

بسمِ الله الرّحمنِ الرّحيمِ

★ (المص) ★ (١)

خودای تەعالا خۆی ئەزانێ مەبەستی چی بوە بەم کەلیمە •

★ (كتابٌ اُنْزِلَ إليْكَ فلا يَكُنْ في صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وذِكرى لِلمُؤْمِنينَ) ★ (٢)

واتە ئەمە کتێبێکە نازڵکراوە بۆ لای تۆو پێویستە تۆ بیگەیەنی بە خاوەن هۆشانو هەموویان بترسێنی لـە سزای رۆژی قیامەت لـە کاتی بافەرمانی خودادا • وە ئەوانە کە موسوڵمانو خاوەن ئیمانن بـەم کتێبـە بیریان تازە بکەیتەوەو حـەق بخەیتە بەرچاویانو بـە یاسای عادەت لـەم گەیاندنی کیتابەدا ئازارت تووش ئەبێو گیرۆدەی ئینسانی دوور لە ماریفەت ئەبی دەی با دڵت تەنگ نەبێو لە سینەتا ئازار نەبێ لەم هۆوە ؛ چونکی ئەمە یاسای رەهبەرانە لە جیهانا •

★ (اتَّبِعوا ما اُنْزِلَ إلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ولا تَتَّبِعوا مِنْ دونِهِ اَوْلياءَ) ★

بکەونە دوای ئـەودی نـە لای خوداوە بۆتان نازڵکراوەو مەکەونە دووی ئەوانەی کە کردوونتان بە دۆستی خۆتان بێجگە لە خودای تەعالا •

★ (قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ) ★ (٣)

وە لە کەمێ جارا ئێوە بیر لـە حاڵی خۆتان ئەکەنەوەو لـە ئەنجامی ژیانتان تێدەفکرن ئەگەرنا کردەوەتان وا نەدەبوو •

★ (وكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْناها فَجاءَها بأْسُنا بَياتاً اَوْ هُمْ قائِلُونَ ؟)★ (٤)

وە زۆر ئاوایـان وێران کـردو ئەهلەکـەیمان لـەناو برد لەبـەر بەدکردەوەیی خۆیانو ئەو سزا کە بۆم حەواڵە کردبوون هات بۆیان لە کاتی شەودا لە گەرمە خەودا وە یاخود لە کاتی نوستنی نیوەڕۆداو لەو کاتەدا کە ئەوان نوستبوون !

★ (فَما كانَ دعْويهُمْ إذْ جاءَهُمْ بَأْسُنا إلاّ اَنْ قالُوا : إنّا كُنّا ظالِمينَ) ★ (٥)

وە لـە کاتی هاتنی سزاکەماندا هیچ قسەو باسێکیان بۆ نەمابوەوە ئەوە نەبێ کە ئەیانوت : بە راستی ئێمە ستەمکار بووینو لە فەرمانی خودا دەرچووین •

★ (فلَنَسْئَلَنَّ الَّذينَ اُرْسِلَ إلَيْهِمْ ولَنَسْئَلَنَّ المُرْسَلينَ) ★ (٦)

وە بە راستی بێ گومانو بێ شوبهە لە رۆژی قیامەتا پرسیار ئەکەین لەو کافرانە : کە پێغەمەرەکانمان ڕەوانەکردبوو بۆ لایان بۆچی بە گوێی ڕەهبـەرەکانیان نەکـرد ؟ وە پرسیاریش ئەکـەین لـەو پێغـەمەرانە کـە ڕەوانەکـراون بۆ لای ئـەوان : کـە ئـەو کافرانە چۆن وەڵامی ئێوەیان دایەوەو ؟ لە بەرچی ملەجڕەیان کرد لە وەرگرتنی دەستووری ئێوە ؟

★ (فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وما كُنّا غائِبينَ) ★ (٧)

وە لەو کاتەدا کە پێغەمەرەکان ئەڵێن ئێمە باش ئاگادار نین لە وەڵامی کافرەکان ئێسـە هەموو ماجەرایان بۆ ئەگێڕینەوە لـە ڕووی زانستەوە ؛

چونکی ئێسە لەو ڕەهبەرانەو لە ئوممەتەکەیان غەئیب نەبووین هەتا شتێکمان لە هەوالیان لێ گوم بێ •

★ (والوَزْنُ یَوْمَئِذٍ الحَقُّ) ★

جا کێشانی کردەوەی خاوەن تەکلیفەکان لەو ڕۆژەدا لە ئادەمیزادو پەری گەورەو بچووك داراو نەدارا هەموو ڕاستە •

★ (فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوازِینُه فاُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحونَ (٨) ومَنْ خَفَّتْ مَوازِینُهُ فاُولئِكَ الَّذینَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ بِما كانُوا بِآیاتِنا یَظْلِمونَ) ★ (٩)

جا هەرکەس کێشانەی کردەوەی چاکەی گران بێ ئەوە ئەوانە ڕزگارن لە سزاو ئازار ، وە هەر کەسێکیش کێشانەی کردەوەی سووك بێ ئەوە زەرەرمەندو ڕەنج لەکیس چوە بە هۆی ئەوەوە کە لە خوصووصی ئایەتەکانی ئێمەوە غەدریان کردوەو ئینکاریان کردوە •

★ (ولَقَدْ مَكَّنّاكُمْ فِي الاَرْضِ وجَعَلْنا لَكُمْ فِیها مَعایِشَ) ★

وە بە ڕاستی من ئێوەم دامەزراندوە لە زەویدا و ئەسبابی ژین و ژیوارمان بۆ دانان و مەیدانی کاسبیمان پێدان •

★ (قَلیلاً ما تَشْكُرونَ) ★ (١٠)

بەڵام ئێوە کەم جار سوپاسی نیعمەتی خودا ئەکەن •

★ (ولَقَدْ خَلَقْناكُمْ ثُمَّ صَوَّرْناكُمْ) ★

بە ڕاستی باوکی ئێوە ئادەمان دروست کردو ئەمرمان کرد کە بازێ گڵیان هێناو شێڵایانو کردیان بە قورێکی ساف ، پاش ئەوە شێوەو پەیکەرمان بۆ دروستکردن تا بوو بە ئادەمیزادێکی باش •

★ (ثُمَّ قُلْنا لِلْمَلٰئِكَةِ : اسْجُدوا لِآدَمَ فَسَجَدوا إلاَّ إبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السّاجِدِينَ) ★ (١١)

ئەمرمان کرد بە فریشتەکان پێمانوتن : کە سوجدە بیەنە بەر حەزرەتی ئادەم جا هەموویان سوجدەیان برد بۆ ئادەم شەیتان نەبێ ئەو موبالاتی نەکردو نە کومەڵی سوجدە بەرەکان نەبوو •

★ (قالَ : ما مَنَعَكَ ألاَّ تَسْجُدَ إذْ أمَرْتُكَ ؟ قالَ : أنا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نارٍ وخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ) ★ (١٢)

خودا فەرمووی : ئەی ئیبلیس ئەوە چی تۆی مەنع کردو بوو بە هۆی ئەوە کە سوجدە نەبەی بۆ ئادەم لەو کاتەدا کە من ئەمرم پێ کردیت ؟ ئیبلیس لە وەڵاما وتی : من زاتێکی باشترو عونصورێکی بەڕێزترم لە ئادەم ؛ تۆ منت دروستکردوە لە ئاگری روونالکو ئادەمت دروستکردوە لە گڵ •

★ (قالَ : فاهْبِطْ مِنْها فَما يَكونُ لَكَ أنْ تَتَكَبَّرَ فِيها) ★

خودایش فەرمووی : دەی داپەڕە خوارەوە لە بەهەشتو بۆ تۆ رەوا نیە کە فیزو دەمار بکەی لە بەهەشت ؛ چونکە بەهەشت جێگای چاکانەو جێی خراپکاری تێدا نایێتەوە •

★ (فاخْرُجْ إنَّكَ مِنَ الصّاغِرِينَ) ★ (١٣)

دەی دەرچۆ لە جێگای رێز بە راستی تۆ لەوانەی کە قەدریان ناگیرێ •

★ (قالَ : أنْظِرْني إلى يَوْمِ يُبْعَثونَ) ★ (١٤)

ئەویش وتی : خودایا مادام لەسەر سوجدە نەبردن بۆ ئادەم منت دەرکرد مۆڵەتم بدە تا رۆژی قیامەت دادێو مەیدانی وەسوەسە نامێنێ ، هەتا بە ئارەزووی خۆم نەوەی ئادەم گومڕا بکەم •

★ (قالَ : إنَّكَ مِنَ المُنْظَرِينَ) ★ (١٥)

خودایش فه‌رمووی : به راستی تۆ له‌وانه‌ی که مۆڵه‌تیان دراوه تا ئه‌و کاته‌ی دیاری کرد .

★ (قالَ : فَبِما اَغْوَيْتَني لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِراطَكَ المُسْتَقِيمَ) ★ (١٦)

شه‌یتانیش وتی : مادام تۆ گومڕات کردم ئه‌بێ من دابنیشم له‌سه‌ر ڕێگه‌ی راستی تۆ که دینی ئیسلامه بۆیان بۆ ئه‌وه که به ئاره‌زووی دنیاو پایه‌و مایه تەفرەیان بدەم هەتا له ڕێگه ده‌ربچن .

★ (ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ ومِنْ خَلْفِهِمْ وعَنْ اَيْمانِهِمْ وعَنْ شَمائِلِهِمْ) ★

وه له پاش ئه‌وه که ڕێگه‌ی دینی ئیسلامم لێ گرتن دێم بۆیان له به‌رده‌مه‌وه‌و له پشته‌وه‌و له چه‌پ‌و راسته‌وه ، واته به هه‌موو جۆرێ که بکرێ موحاوه‌له ئه‌که‌م بۆ ئه‌وه له دین لایان‌ده‌م‌و گومڕایان بکه‌م‌و بیان‌که‌م به پەیڕه‌وی خۆم .

بازێ فه‌رموویانه : یانی دێم بۆ ئه‌و موسوڵمانانه له ڕێگه‌ی قیامه‌ته‌وه به ئینکاری بوونی یا به ئینکاری سزاکه‌ی وه له ڕێگه‌ی دنیاوه به جوانکردنی له پێش‌چاویان ، وه له ڕێگه‌ی خه‌یراته‌وه بۆ خودا که نه‌یکه‌ن یاخود عوجبی پێ پەیدا بکه‌ن‌و له خۆیان بایی ببن ، وه له ڕێگه‌ی کرده‌وه‌ی خراپه‌وه به‌م جۆره وایان لێ ئه‌که‌م که زۆر کرده‌وه‌ی شه‌ڕ بکه‌ن وه یا به حه‌ڵاڵی بزانن وه یا ته‌وبه‌ی لێ نه‌که‌ن ، وه به‌م جۆرانه مه‌شغووڵیان ئه‌بم هەتا زاڵ ئه‌بم به سه‌ریاناو له دین لایان ئه‌دەم .

★ (ولا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شاكِرِينَ) ★ (١٧)

وه له ئه‌نجاما ده‌رئه‌که‌وێ که زۆربه‌ی ئه‌و عیبادانه فه‌رمانی تۆ نابه‌ن به ڕێوه‌و ئیتاعه‌ت ناکه‌ن .

★ (قال : اخْرُجْ مِنْها مَذْؤُماً مَدْحوراً لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ) ★ (۱۸)

جا خودای تەعالا فەرمووی بە شەیتان : دە دەرچۆ نە بەهەشت بە بەدناوی و دەرکراوی سوێند ئەخۆم هەرکەس لەوان شوێنی تۆ بکەوێ و پەیرەوی تۆ بکا ئەوە دۆزەختان لێ پڕ ئەکەم ، واتە دوزەخ پڕ ئەکەم لە شەیتان و پەیرەوەکانی لە ئادەمیزادو پەری •

★ (ویا آدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) ★

ئەی ئادەم نیشتەجێ بیە تۆو ژنەکەت و دامەزرێن نە بەهەشتا بە ئازادی و دڵشادی •

★ (فَكُلا مِنْ حَيْثُ شِئْتُما ولا تَقْرَبا هذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكونَا مِنَ الظّالِمينَ) ★ (۱۹)

وە خواردەمەنی بخۆن لەم بەهەشتەدا لە هەر شوێنێکەوە ئارەزووتان لێ هەیە ؛ چونکی بەهەشت وەکو باخی سەرزەوی نیە لە بازێ کاتا خاوەن میوەو خاوەن بەر بێو لە بازێ کاتا بێبەرگو بێ سەمەر بێ ؛ وە نیعمەتەکانی و میوەی دارەکانی لە هەموو کاتێکدا هەنو نابڕێنەوە • بەڵام نزیکی ئەم دارە مەکەونەوە کە داری گەنمە هەتاکو نەبن بە خاوەن ئارەزووی فاسیدو داخڵی کۆمەڵی ستەمکاران بین •

★ (فَوَسْوَسَ لَهُما الشَّيْطانُ) ★

جا شەیتان لەبەر ئەو دوژمنایەتیە کە بووی لەگەڵ ئادەما بە هۆی ئەوەوە بوو بە هۆی دەرچوونی لە بارەگای رەحمەتی خوداو لەسەر ئەو مۆڵەتەی کە پێی درابو لە لایەنی خوداوە بۆ تەفرەدانی ئادەمو ئادەمیزاد •• دەستی کرد بە فڕەدانی وەسوەسەو خەیاڵاتی پووچ بۆ دەماخی ئادەمو حەوا بۆ ئەوە کە لەو دارە نەهی لێ کراوە بخۆن •

★ (لِيُبْدِيَ لَهُما مَا وُرِيَ عَنْهُما مِنْ سَوْآتِهِما) ★

هەتا بە هۆی خواردنەکەوە موحتاجی سەراو بین‌و ئەو عەورەتەیان کە لەوەپێش بـە پەردەی کەرەمی خودایی داپۆشراوە دەربکەوێ‌و ئـەو یاسای زیانە کە خودا بۆی داناون تێك بچێ ؛ چونکی خودا نیعمەتێ دای بە هەرکەسێ هەتا ناگرێ هەتا خاوەن نیعمەتەکە ئەبێ بە هۆی لابردنی •

★ (وَقَالَ : ما نَهيكُما ربُّكُما عَنْ هـذِهِ الشَّجَرَةِ إلاَّ اَنْ تَكونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تكونَا مِنَ الْخالِدِينَ) ★ (٢٠)

وە شەیتانی نەفرینلێکراو وەسوەسەی خستە دڵیانەوەو وتی : لەو دارە بخۆن ، ئەوانیش وتیان : ناتوانین لێی بخۆین خـودا نەهی کردووین لـە خواردنی ئـەوە ، ئەویش وتی : گوێم لێ بگرن پێتان ئەڵێم : ئێوە بەراوردی جیهانتان نەکردوەو سەرتان نەبردوەتە ناو کارەوە ، راستە خودا نەهی کردوە لێتان بەڵام ئەو نەهیەی لەبەر ئەوە لێ نەکردوون کە حەز ناکا بە خواردنی ئەو کەسە هێزتان زۆر ببێ لەسەر عیبادەتو ببن بە فریشتە وە یا لەشتان ئەستوور و خۆگر ببێ‌و موقاوەمەی دەردو بەڵا بکاو هەتا هەتایە بژین • وەرن لێی بخۆن هەتا دڵتان بەهێز ئەبێ‌و لەشتان خۆی‌ئەگرێ لەسەر عیبادەتو بەرانبەرکێی پێ ئەکرێ بۆ دەردو بەڵا • ئەوسا وەکو فریشتە عیبادەت ئەکەن بە وێنەی نزیکەکانی بارەگاو دەوام ئەکەن هەتا هەتایە •

★ (وقاسَمَهُما إنِّي لَكُما لَمِنَ النَّاصِحِينَ) ★ (٢١)

وە لەبەر ئەوە کە ئادەمو حەووا لە ئەووەڵەوە دوودڵ بوون‌و قسەکەی ئیبلیسیان باش وەرنەگرت هات سوێندی بۆ خواردن بە دڵو رۆیشتە ژێر سوێندەکەی‌و پێی وتن : بە خودا من لەو دڵسۆزانەم کە سوودی ئێوەم ئـەوێ •

★ (فَدَلَّيهُما بِغُرورٍ) ★

جا ئادەمو حەووای هێنـایە خوارەوە بۆ سـەر ئارەزوە دوژمنـانە نامەردانەکەی خۆی لەبەر بایی‌بوونیان بەم سوێندە وە وایانزانی کە کەس سوێندی درۆ ناخوا نەیانزانی کە فێڵ‌و فڕو دەستبڕین یەکێ لە هۆکانی

دراوەو یەکێکیان سوێندی درۆیەو یەکێکیان پێش‌چاو خستنی شانو پایەی رووی دنیایە •

★ (فلَمَّا ذاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُما سَوْآتُها وطَفِقا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِما مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ) ★

جا لە کاتێکدا لە بەری ئەو دارگەنمەیان خواردو بێفەرمانی خودایان کرد لە نەگبەتی ئەو تاوانەوە ئەو پەردەیە بەسەر عەورەتیانەوە بوو نەماو هەڵماڵرا و عەورەتیان دەرکەوت ، ئەوانیش لەم رووداوە نائاساییەیان کەوتنە پەلەپەل بۆ داپۆشینی عەورەتیانو گەڕان هەتا گەڵای هەنجیریان دەسکەوت ، کە لە حاڵی ئێستە گەلێ پاتتر بوون ، ئەو گەڵا هەنجیردیان لکاند بەسەر عەورەتیانا کە لە گەڵا داری بەهەشت بوو •

★ (وناديهُما رَبُّهُما : اَلَمْ اَنْهَكُما عَنْ تِلْكُما الشَّجَرَةِ واَقُلْ لَكُما إنَّ الشَّيْطانَ لَكُما عَدُوٌّ مُبِينٌ" ؟!) ★ (٢٢)

خودا لە پشت پەردەوە بانگی لێکردن : بۆچی واتان کرد بە خۆتان ؟ ئایا من نەهیم لێنەکردن لە نزیك‌کەوتنەوەی ئەو دارەو لە خواردنی بەرەکەی ؟ ئایا پێم نەگوتن بە گوێی شەیتان مەکەن شەیتان دوژمنێکی دیاری ئێوەیە ؟!

★ (قالا : رَبَّنا ظَلَمْنا اَنْفُسَنا وإنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنا وتَرْحَمْنا لَنَكونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ) ★ (٢٣)

جا ئادەمو حەوا پاڕانەوە لە بارەگای بێ هاوتای پەروەردگارو وتیان : ئەی پەروەردگاری ئێمە بە راستی ئێمە ستەمیان لە خۆمان کرد بە دەرچوون لە فەرمانی تۆو ئیستە شایاوی تۆلەین وە ئەگەر عەفومان نەکەیو میهرەبانی نەکەی لەگەڵمانا لە زیانکاران ئەبین •

★ (قال : اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ولَكُمْ فِي الاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ ومتاعٌ إلى حِينٍ) ★ (٢٤)

جا خودا پێی فەرموون ، بە خێتابی کۆمەڵ لەبەر ئیحتیرام یا تەماشای موستەقبەل : داپەڕن لە بەهەشت لە ژووری ئاسمانەکانەوە بە هێزی غەیبی خۆم بە شێوەی چاودێری میزانی ژیان بۆ سەر زەوی ئەو زەویەی کە بڕیارم داوە بۆتانو بە تەبیعەتی حاڵ بازێکتان دوژمنی بازێکتان ئەبن ؛ چونکی مادام کەوتنە هەوای ژیانو پارازتنی کەرامەت ئەکەونە کەشان کەشان بۆ پەیداکردنی سوودو بۆ دەفعی زیانو لێرەدا غالبو مەغلووب پەیدا ئەبێو بازێکتان ئەبێ بە دوژمنی بازێکتان • وە بۆ ئێوەیە لە زەویدا ئارامگرتنو مانەوەو لەزەتوەرگرتن لە ژیوارو لە پایەو مایە هەتا کاتێ کە بڕیاردراوە بۆتان •

★ (قَالَ : فِيهَا تَحْيَوْنَ وفِيهَا تَمُوتُونَ ومِنْهَا تُخْرَجُونَ) ★ (٢٥)

خودا پێی فەرموون لە زەویدا ئەژینو لە زەویدا ئەمرنو هەر لە زەویش دێنەوە دەرەوەو ئەچن بۆ حەشرو حسێبو جێگەگرتنی بە دەوام لە کاتی قیامەتا •

★ (يا بَنِي آدَمَ قَدْ اَنْزَلْنا عَلَيْكُمْ لِباساً يُوارِي سَوْآتِكُمْ ورِيشاً) ★

بە موناسەبەی ئەوەوە کە حەزرەتی ئادەم لە بەهەشتا لەگەڵ حەوادا گەڵای هەنجیریان ئەلکان بە عەورەتیانەوە هەتا دەرنەکەوێو ئەمەیش ئەوەی لێدەرئەکەوێ کە دەرخستنی عەورەت بە تەبیعەت موخالیفە بۆ کەرامەنی ئینسان •• خودای تەعالا بۆ منەتدانان لەسەر نەتەوەی ئادەم فەرمووی : ئەی ئادەمیزاد ! بە راستی ئێمە لە ئاسمانەوە بارانێکمان بارانێ هەتا گیای پەموو سەوز ببێو لەو پەمووە بەرگ دروست بکرێو ئێوەیش بیکەنە بەر ؛ هەروا لە ئاسمانەود بارانمان باراند بۆ ئەوە کە گیای هەمەجۆرە بڕوێتو مەڕو بزنو گاو مانگاو وشتر بیخۆنو لەو حەیوانانە خوریو مەرەز پەیدا ببێو ئادەمیزاد بیکەن بە بەرگو بیکەنە بەرو پێی جوان بین •

★ (وَلِباسُ التَّقْوى ذلِكَ خَيْرٌ) ★
بەڵام بەرگی پارێزکاریو خۆلادان لە هۆی سزای خودا باشترە لەم کراسە زاهیرە کە ئەیکەنە بەر •

★ (ذلِكَ مِنْ آيَاتِ اللهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرونَ) ★ (٢٦)
وە ئەم دروستکردنی لیباسە بناغەی لەسەر پەندادانەو لە نیشانەی گەورەیی خودایەو ناردوویەتی بە هیوای ئەوە کە ئادەمیزاد بیر بکەنەوە لە رێگەی خودادا با دڵیان بە یادی ئەو ئاوەدان بێ •

★ (يا بَني آدَمَ لا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطانُ كما اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُما لِباسَهُما لِيُرِيَهُما سَوْآتِهِما) ★
ئەی ئادەمیزاد ئاگادار بن کە شەیتان دڵتان تێك نەداو لاتان نەدا لە خوداپەرستیو حورمەتراگرتنی ئینسانی خاوەن عیلم وەکو لەمەوپێش کە بە فڕو فێڵ باوکیو دایکی دەرکردن لە بەهەشتو گەنمی دایە دەرخواردیان بۆ ئەوە کە ئەو ئاساری کەرەمە کە وا لە لایان نەمێنێو عەورەتیان دەرکەوێ هەتا عەورەتیانیان پیشان بدا •

★ (إِنَّهُ يَريكُمْ هوَ وقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لا تَرَوْنَهُمْ) ★
ئەو شەیتانە بەو بیرە بەدئەندیشە خۆیو دەستو پەیوەندی ئێوە ئەبینێ بە جۆرێ کە ئێوە ئەوان نەبینن •

★ (إِنَّا جَعَلْنا الشَّياطِينَ اَوْلِياءَ لِلَّذينَ لا يُؤْمِنونَ) ★
(٢٧)
بە راستی ئێمە شەیاتینمان کردوە بە دۆست بۆ ئەو کەسانە کە باوەڕیان نیە بە خودای عالەم •

★ (وإِذا فَعَلوا فَاحِشَةً) ★
وە ئەوانە کە باوەڕیان بە خودای عالەم نیە لە کاتێکا گوناهێکی ناباری ئەهەمواریان کرد وەکو بتپەرستی ، وەکو عەورەت دەرخستن ،

وەکو تاوانێکی شەرمئاوەرو ... یەکێ رەخنەی لێ گرتن یا وتی : بۆچی وا ئەکەن ؟

★ (قالوا : وَجَدْنا علَيْها آباءَنا ، وَاللهُ اَمَرَنا بِها) ★ :

لە وەلاما ئەڵێن : ئێمە باوکو دایکی خۆمانمان لەسەر ئەم شێوە دیوەو خودا فەرمانی پێداوین وەها رەفتار بکەین .

★ (قُلْ : إنَّ اللهَ لا يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ ، اتَقولونَ عَلَى اللهِ ما لا تَعْلَمونَ ؟) ★ (٢٨)

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست پێیان بڵێ : خودای تەعالا ئەمری پێ نەکردوون بە شتی وا ؛ چونکی خودای تەعالا هیچ کاتێ ئەمر ناکا بە کارێ کە ناشیرینو نارەوا بێ . ئایا ئێوە ئەوەندە بێ شەرمن کە درۆی وا بە دەم خوداوە هەڵبەستن کە لە واقیعدا نیەو لە خەیاڵاتی خۆتانەوە دەرئەچێ ؟

★ (قُلْ : اَمَرَ ربِّي بِالقِسْطِ وَاَقيمُوا وجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وادْعوهُ مُخْلِصينَ لَهُ الدِّينَ كَما بَدَاَكُمْ تَعودُونَ) ★ (٢٩)

تۆ پێیان بڵێ : خودا ئەمر بە خراپە ناکا بەڵکو ئەمر بە چاکە ئەکاو بە کورتی بۆ چەن شتێکی گرنگ ئەمری پێ کردوون ؛ خودای من ئەمری کردوە بە میانەکاری لە حوکمکردن لە بەینی خەڵکا ، میانەکاری لە عیبادەتکردنا ، میانەکاری لە خۆشەویستیو ناخۆشەویستیدا . میانەکاری لە هەموو خوو و رەوشتێکا کە مەجالی خواستو ئیختیاری ئینسانی تێدا هەبێ ؛ وە ئەمری کردوە بەوە کە رووی خۆتان راست وەرچەرخێنن بەرەو قیبلە ؛ وە ئەمری کردوە بەوە کە لە خودا بپارێنەوەو دۆعا بکەنو حاڵتان وابێ کە دینو کردەوەتان ساغ بۆ خودا بێ وە ئەو رەفتارەتان لەبەر بەجێهێنانی فەرمانی ئەو بێ . وە ئەوەیش بزانن وەکو چۆن لە ئەووەڵەوە دروستی کردوون وەها دوایی ئەگەڕێنەوە بۆ لای ئەو .

★ (فَرِيقاً هَدى وفَرِيقاً حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلالَةُ) ★

وە خودا هیدایەتی کۆمەڵێکی داوەو دینی لەلا جوان کردوون ، وە گومڕایشی زاڵکردوە بەسەر کۆمەڵێکدا •

★ (إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّياطِينَ اوْلِياءَ مِنْ دونِ اللهِ ويَحْسَبونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدونَ) ★ (٣٠)

لەبەر ئەوە گومڕاهی داگیری کردوون چونکی شەیاتینیان گرتوە بە دۆست بۆ خۆیان نەك خودای عالەم وە لەگەڵ ئەوەیشدا گومانیان وایە خاوەن هیدایەتن •

فەرمودەی خودا : (یا بنی آدم خذوا زینتکم ... الآیة)

موسلیم ریوایەتی کردوە لە ئیبنو عەباسەوە ـخـ ئەڵێ : وا ئەبو ژن تەوافی ئەکرد بە دەوری کەعبەدا بە رووتیو هاواری ئەکرد لە ژنێ کە بەرگێکی پێ بدات عەورەتی داپۆشێ ، جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو فەرمووی :

★ (يا بَني آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) ★

ئەی بەنی ئادەم بەرگی باشی جوان لەبەر بکەن بۆ داپۆشینی عەورەت لە لای هەموو مزگەوتێکدا چ بۆ تەواف بڕۆن یا بۆ نوێژکردن •

★ (وكُلُوا واشْرَبُوا ولا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ المُسْرِفينَ) ★ (٣١)

بخۆنو بخۆنەوە بەڵام زیادەڕەوی مەکەن بە حەرامکردنی حەڵاڵو تەجاوز مەکەن بۆ لای حەرام ؛ چونکی بە راستی خودا خۆشی نایێ لەو کەسانە کە زیادەڕەون •

★ (قُلْ : مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتي اَخْرَجَ لِعِبادِهِ والطَّيِّباتِ مِنَ الرِّزْقِ ؟) ★

تۆ بڵێ : کێ حەرامی کردوە لە سەرتان ئەو زینەتو جوانیو زێبایی بەرگو پۆشاکو خواردەمەنییە کە خودا ئیجادی کردووەو لە نەبوون دەری کردوون بۆ بوون لەبەر خاتری بەندەکانیو بۆ ئاساییشی ئەوان ، وانە مادام لە واقیعدا ئەمانە لەپاکەکانن سوودلێوەرگرتنیان بە یاسای دین رەوایە لە دنیادا •

★ (قُلْ : هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الحَيوةِ الدُّنْيا خَالِصَةً يَوْمَ ٱلقِيامَةِ) ★

تۆ بڵێ : ئەمانە هەموو بۆ ئەوانەن کە لە دنیادا بە ئیمانەوە رایانبواردوە لە رۆژی قیامەتا هەر مەخصووصی ئەوانە بە تایبەتی •

★ (كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الآياتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمونَ) ★ (٣٢)

ئاوا ئایاتی خۆمان تەفصیل ئەدەین بۆ خاتری تێگەیشتنی ئەو قەومە کە زانان بە ئوموری وردەکاری •

فەرموودەی خودا : (قل : انما حرم ربی ••)

بوخاریو موسلیمو ترمذی ریوایەتیان کردوە لە عەبدوڵڵاوە ـخـ لە حەزرەتەوە ـدـ فەرموویەتی : کەس لە خودا بە غیرەتتر نیە بۆیە هەرچی کارێ فاحیشەو شەرمئاوەرە حەرامی کردوە ئەوەی بە دەرەوە بێ وە ئەوەی بە پەنامەکی بێ ، وە کەس نیە بە قەی خودا مەدحو سەنای پێ خۆش بێ بۆیە خودا لەگەلێ ئایاتی قورئاندا مەدحی خۆی کردوە • جا خودا ئەفەرموێت :

★ (قُلْ : إِنَّما حَرَّمَ رَبِّيَ الفَواحِشَ ما ظَهَرَ مِنْها ومَا بَطَنَ وٱلاِثْمَ والبَغْيَ بِغَيْرِ ٱلحَقِّ) ★

تۆ ئەی رەهبەر بڵێ : خودای تەعالا هەرکاری فاحیشەی حەرام کردوە واتە دەستبردن بۆ ناموسی خەڵکی ئەوەی بە دەرەوە بێ وەکو ئەو تاوانانە

کە لە رەسمیاتا مەجالیان داوە بە خەڵك ، وە ئەوەی پەنامەکی بێ وەکو ئەو ئارەزووبازیە کـە ئینسانی خاوەن دەستەڵات لـە خانەدانی خـۆیدا بۆی هەڵئەسووڕێ ، وە خواردنی موسکیراتی حەرام کردوە کە ئەبێ بە هۆی تاوانباری و جینایەت لەسەر نەفس و ماڵ و عەقڵی خۆی و خەڵك ، وە خودا دەستدرێژی حەرام کردوە بۆ سەر خەڵکی بێتاوان بە بێ ئەوە کە ببێ بە تۆڵەی تاوانێ لەو جینسە ... ئەمانە هەموو لە بابەتی کردەوەن ، وە لـە بابەتی بیروباوەڕیشەوە ئەوەی حەرام کردوە کە وا لە فەرموودەی خۆیا .

★ (واَنْ تُشْرِکُوا بِاللهِ ما لَمْ یُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً واَنْ تَقُولُوا عَلَی اللهِ ما لا تَعْلَمونَ) ★ (٣٣)

ئەمە کە شەریك و هاوڕێ بۆ خودا قەرار بدەن بە نەوعێ کە خودا هیچ دەلیل و هیچ بورهانێکی لەسـەر نەناردبێتە خوارەوەو درۆ بـە دەم خوداوە بکەن کە بە ئارەزوو بڵێن خودای تەعالا ئەو خواردەمەنیەی لەسەر ئێمە حەرام کردوە بە بێ ئەوە کە عیلمتان پێی ببێ و بەڵگەیەکی شەرعیتان بە دەستەوە بێ لە سەری .

★ (ولِکُلِّ اُمَّةٍ اجَل" فَاِذا جاءَ اَجَلُهُمْ لا یَسْتَأْخِرونَ ساعةً ولا یَسْتَقْدِمونَ) ★ (٣٤)

بزانن ! لەفزی (اجل) هاتوە بە مەعنای ماوەی بوونی شت ، وە بە مەعنـا دواکاتی بوونەکەی و .. بـە هـەر مەعنایێ تەماشا بکەی مەعنـای ئایەتەکە وەهایە : ماوەی بوون بۆ هەر کەسێ و بۆ هەر کۆمەڵێ بڕاوەتەوە کەمکردن و زیادکردنی ، وە مەعنای ئایەتەکە بەم مەعنایە موفیدە بۆ ئەوە (اجل) یەکێکەو قسەی موخالیف بایەخی نیە ؛ چونکی لەسـەر یاسـای باوەڕکردن بە خودا دیارە کە خودا خەبەردارەو عیلمی رابوردوە بە ماوەی بوونی هەر بووێ و کەم و زیاد لەوەدا نیە . وە لەسەر یاسای تەماشای دژی مان وەکو عەواریزی ژیان ئەویش هەر کامیان بوو بە هۆی تەواوبوونی ماوەی بوون هەر ئەوەیە ، وە تەماشاکردنی ئەوە ئەگەر ئەو ئینسانە جوانە

مار پێیه‌وه نه‌دایه په‌نجا ساڵی تر ئه‌ما ئه‌مه مه‌حزی ته‌ماشای خه‌یاڵاته‌و لـه وافیعدا سوودی نیه •

ئه‌مجار ئه‌گه‌ر کەسێ بڵێ : ئه‌ی چی ئه‌که‌ی له‌و حه‌دیسانه‌ی که ئه‌وه ئه‌گه‌یه‌نن سیله‌ی ره‌حم یا خێرو چاکه ته‌مه‌ن درێژ ئه‌که‌ن ؟ جوابی ئه‌وه‌یه له ئیلمی خودادا رابوردوه ئه‌و که‌سه ئه‌و خێره ئه‌کا یا ئه‌و سیله‌ی ره‌حمـه به‌جێ دێنێ‌و له‌سه‌ر ئه‌و بناغه‌یه ته‌مه‌نی به زیاد نووسیوه ، وه مانای وا نیه ته‌مه‌نه‌که له عیلمی خودادا هه‌شتا بوو به‌ڵام به هۆی ئه‌و خێره‌وه بوو به صـه‌د •

وه ئـه‌م مه‌وزووعه وه‌کو ته‌ئسیری ده‌رمانخواردن‌و ده‌رزی‌لێدان‌و عه‌مه‌لیات‌کردنی نه‌خۆشه بۆ تیمارو چاره‌ی ئازارو هه‌موویان به سوودن‌و ئه‌بن به هۆی مانه‌وه‌ی یارۆی گیرۆده ، به‌ڵام ئه‌مانه‌یش له عیلمی خودادا رابوردوه کابرا به هۆی ئـه‌و ده‌رمانانه‌وه نه‌مردو نامرێ‌و ته‌مه‌نی ئه‌گاته ئه‌و پایه •

ئه‌مجـار بزانن ره‌خنـه گیراوه : ئـه‌وا داوای دواکه‌وتنی ئه‌جـه‌ل مه‌عقوله به‌ڵام پێشکه‌وتنی مه‌عقوول نیه ! وه‌ڵامه‌که‌ی به سێ شته :

یه‌که‌م : (ولا یستقدمون) عه‌طف نیه له‌سه‌ر (لا یستأخرون) هه‌تا شه‌رته‌که‌ی به‌سه‌را بێته‌وه به‌ڵکو عه‌طفه له‌سه‌ر ته‌واوی جومله شه‌رتیه‌که •

دووه‌م : مه‌عنای ئه‌وه‌یه که لـه کاتی ته‌واوبوونی (ئه‌جه‌ل)دا هـه‌ر وه‌کو داوای پێشخستنی ئه‌جـه‌ل مه‌عقوول نیه چونکه کاتی شتێ هـات ناگه‌رێته‌وه بۆ پێشه‌وه •• وه‌ها داوای دواکه‌وتنیشی بێ که‌ڵکه‌و له‌بـه‌ر بێ‌که‌ڵکی کابرای ئه‌جه‌ل‌هاتوو داوای ناکا •

سێهه‌م : ئه‌م دوو جومله فیعلیه وان له مانای یه‌ك جومله‌دا که بڕیتیه له (لا مجال للتغیر) وه‌کو چۆن (هذا الرمان حلو حامض) وا له شوێنی (هذا مز)دا •

ئەمجار خودای تەعالا دەستی کردوە بە ئامۆژگاری گشتیو ئەفەرموێت :

★ (يا بَني آدَمَ إمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي) ★

ئەی ئادەمیزاد هەر کاتێ رەهبەران لە لایەنی ئێمەوە هاتن بۆ لاتانو ئایاتی ئێمەیان بۆ گێڕانەوە •

★ (فَمَنِ اتَّقى وَاَصْلَحَ فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنونَ) ★ (٣٥)

هەر کەسێ لە ئێوە کە لە خودا ترساو کاری خۆی بە چاکیو پاکی برد بە ڕێوەو بەینی خۆیو خودای چاك کرد بە بیرو باوەڕی راستو کردەوەی دروستو میانەی خۆیو خەڵکی چاك کرد بەوە کە لەسەر ڕێگەی حەق رابورد ئەوە ئەوانە ترسو بیمیان نابێ لە پاشەڕۆژو دڵزوێریش نابن لەسەر ئەوەی رابوردوە •

★ (والَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا واسْتَكْبَروا عَنْها اولئِكَ اَصْحابُ النَّارِ هُمْ فيها خالِدونَ) ★ (٣٦)

وە ئەو کەسانەیش باوەڕ ناکەن بە ئایاتی ئێمەو بە درۆیان ئەزانن و فیزو دەمار ئەکەن بەرابەریان ئەوانەیش وان لە ناو ئاگری دۆزەخداو ئەوانە لەو ئاگرەدا ئەمێننەوە هەتا هەتایە •

★ (فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى على اللهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ ؟) ★

ئەوە کێیە زاڵمترو ستەمکارتر بێ لەو کەسە کە درۆ بە دەم خوداوە هەڵئەبەستێ یا ئایاتی ئەو بە درۆ ئەخاتەوە ؟

★ (اولئِكَ يَنالُهُمْ نَصيبُهُمْ مِنَ الكِتابِ) ★

ئەمانەیش هەرچەن کافرن بەڵام بەشی خۆیان پێ ئەگا لە رزقو رۆزی بە پێی ئەوە لە (لوح المحفوظ)دا بۆیان نووسراوە •

★ (حتّى إذا جاءَتْهُمْ رُسُلُنا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ، قالوا : اَيْنَ ما كُنْتُمْ تَدْعونَ مِنْ دونِ اللهِ ؟ قالُوا : ضَلّوا عَنّا) ★

هه‌تا كاتێ كه مه‌لائیكه مه‌ئموو‌ره‌كانمان دێنه سه‌ریان بۆ گیانكێشانیان‌و رۆحیان وه‌رئه‌گرن پێیان ئه‌ڵێن : ئه‌وه ئه‌و مه‌عبوودانه‌تان له‌ دونیا كه ئێوه پێجگه له خودا بانگتان ئه‌كردن ؟ ئه‌وانیش ئه‌ڵێن : له دەستمان ده‌رچوون‌و لێمان ون بوون •

★ (وشَهِدوا على اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كانُوا كافِرِينَ) ★ (٣٧)

وه شایه‌تی ئه‌ده‌ن له‌سه‌ر نه‌فسی خۆیان كه وه‌ختی خۆی كافر بوون‌و حه‌قیان نه‌په‌رستوه •

★ (قالَ : ادْخُلوا فِي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الجِنِّ والاِنْسِ فِي النّارِ) ★

جا خودای ته‌عالا پێیان ئه‌فه‌رموێت : بڕۆن بۆ ناو ئه‌و كۆمه‌ڵه خه‌ڵكه كه له پێش ئێوه‌دا رابوردوون له په‌ری‌و له ئاده‌میزاد كه وان له ئاگری دۆزه‌خدا •

★ (كُلَّما دخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَها) ★

هه‌ر كاتێ به ده‌وام بڕواته ناو ئه‌و ئاگره‌وه كۆمه‌ڵه‌یێ نه‌فرین ئه‌كا له وێنه‌كه‌ی خۆی‌و له‌و قه‌ومه پێشووانه كه بوون به هۆی گومڕا بوونی ئه‌وان •

★ (حتّى إذا ادّارَكُوا فِيها جَمِيعاً قالَتْ اُخْرِيهُمْ لِاولِيهِمْ : رَبَّنا هؤُلاءِ اَضَلّونا فَآتِهِمْ عذاباً ضِعْفاً مِنَ النّارِ) ★

هه‌تا ئه‌و كاته‌ی كه ئه‌و ئه‌هلی دۆزه‌خه ئه‌ڕۆن به گژی یه‌كتردا له‌و كاته‌دا نه‌فسی دوایی به تاقمی پێشو ئه‌ڵێن : خودایه ئه‌و تاقمه بوون كه ئێمه‌یان گومڕا كرد ده‌ی خودایه دوو قاتی ئێمه سزایان بده‌رێ له دۆزه‌خا ؛ به‌شێكی له‌سه‌ر گوناهه‌كه‌ی خۆیان‌و به‌شێكی له‌سه‌ر ئه‌وه كه بوون به هۆی گومڕابوونی ئێمه‌یش •

★ (قال : لِكُلٍّ ضِعْفٌ ولكِنْ لا تَعْلَمونَ) ★ (٣٨)

خودایش ئەڵێ : نە وە نەبێ بۆ پێشوەکان دوو قاتو بۆ دواییەکان قاتێ بێ ، بەڵکو بۆ هەردو لا یەکی دوو قات سزا بڕیار دراوە ؛ پێشوەکان لەبەر کوفرەکەیانو لەبەر ئەوە کە چینی دواییان گومڕا کردوە وە بۆ دواییەکان لەبەر کوفرەکەیانو لەبەر ئەوە کە بیریان نەکردەوە لە حاڵی خۆیانو لەبەر چی ئەبێ لەسەر ئەو تەقلیدو چاولێکردنە رووتە بڕۆن ، بەڵام ئێوە ئیستە نازانن بەوە کە سزای هەردوو لا دوو قاتە هەتا تووشی ئەبن •

★ (وقالَتْ اولیهُمْ لِاُخْریهُمْ : فَما كانَ لَكُمْ عَلَيْنا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقوا الْعذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْسِبونَ) ★ (٣٩)

جا لە پاش وەرگرتنی کەلامی خودا تاقمی پێشوو بە تاقمی دوایی ئەڵێن : وا دەرکەوت کە ئێوە هیچ نەوعە بەشێو ئاسانکاریەکتان دەس نەکەوت بەسەر ئێمەداو هەردوو لامان لە سزادا هاوپایەین ، دەی جا سزا بچەژن بە هۆی ئەو کردەوەو رەفتارەوە کە کردتان •

★ (إنَّ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا واسْتَكْبَروا عَنْها لا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوابُ السَّماءِ ولا يَدْخُلونَ الْجَنَّةَ حتَّى يَلِجَ الجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِياطِ) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە تەکزیبی ئایاتی منیان کردو فیزیان کردو خۆیان بردە پایەیێ کە دان نەێنن بە ئایاتی خودادا ئەوە دەرگاکانی ئاسمانیان بۆ ناکرێتەوەو نارۆنە ناو بەهەشتەوە هەتا گوریسی ئەستوور ئەڕوا بە کونی دەرزیدا •

★ (وكذلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمينَ) ★ (٤٠)

خاوەن تاوانی کوفر وەها جەزا ئەدەینەوە •

★ (لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهادٌ ومِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ وكذلِكَ نَجْزِي الظّالِمينَ) ★ (٤١)

واته ئه‌وانه که خرانه ناو دۆزه‌خه‌وه رایه‌خێکی ئاگریان لـه نه‌فسی دۆزه‌خ هه‌یه‌و له سه‌ریشیانه‌وه پەرده‌یێ له دۆزه‌خ هه‌یه‌و وه‌ك ئه‌وه وایه که ئینسانێت بخرێته ناو ته‌نوورێکی قه‌پاته‌وه که هه‌موو لایه‌کی وه‌کـو ئاگری سوور وایه‌و به‌م شێوه جه‌زای سته‌مکارانی کوفر ئه‌ده‌ینه‌وه •

★ (وَالَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ لا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا اولَئِكَ اَصْحابُ اْلجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خالِدونَ) ★ (٤٢)

وه ئه‌و که‌سانه که ئیمانیان هێناوه به خوداو پێغه‌مه‌رو قه‌بوولی دینی ئیسلامیان کردوه‌و به کرده‌وه‌ی شه‌رعی ته‌طبیقی واجبات‌و ته‌رکی موحه‌ڕڕه‌مه‌تیان کردوه به قه‌ی حاڵ ؛ چونکی ئێمه ته‌کلیف ناکه‌ین له هیچ نه‌فسێ به قه‌ی ته‌وانای خۆی نه‌بێ ، ئه‌وانه ئه‌هلی به‌هه‌شتن‌و ئه‌وان له به‌هه‌شتان هه‌تا هه‌تایه •

فه‌رموده‌ی خودا : (ونزعنا ما في صدورهم .. الآية)

ئه‌بو هوره‌یره ریوایه‌تی کردوه له پێغه‌مه‌ره‌وه ـدـ فه‌رمویه‌تی : له ڕۆژی قیامه‌ت جارێ ئه‌دا له ناو ئه‌هلی سه‌عاده‌تا : به راستی بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که له‌شتان ساغ بێ‌و نه‌خۆش نه‌که‌ون هه‌رگیز ، وه بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که زیندوو بن‌و هه‌رگیز نه‌مرن ، وه بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که جوان بن‌و هه‌رگیز پیر نه‌بن • وه بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که هه‌میشه له خۆشی‌و رابواردنا بن‌و هه‌رگیز تووشی نه‌خۆشی‌و دڵئازاری نه‌بن • جا ئه‌فه‌رموێت :

★ (ونَزَعْنَا ما فِي صُدورِهِمْ مِنْ غِلٍّ) ★

وه لا ئه‌به‌ین له به‌هه‌شتا ئه‌وه‌ی وا له سینه‌ی ئه‌وانا له گرێ‌و گه‌ردو دڵیان پاك ئه‌بێته‌وه له‌وه‌ی تیادا بوه •

★ (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ اْلاَنْهارُ) ★

جۆبارە گەورەکان لە ژێر ئەوانەوە ، یانی لە ژێر کورسیەکانیانەوە ، رەوان ئەبێ •

★ (وقالُوا : اَلْحَمدُ لِلّهِ الَّذي هدينا لِهذا وما كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلا اَنْ هدينا اللهُ) ★ :

وە لە مەقامی سوپاس گوزاری خودادا ئەڵێن : هەرچی سەناو ستایشە بۆ ئەو خودایە کە ئێمەی شارەزا کرد بۆ ڕێگەی دینی ئیسلامو ئێمە خۆمان لەوانە نەبووین کە شارەزا بین بۆ ئەم ڕێگە ئەگەر خودا شارەزای نەکردینایە •

★ (لقَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ) ★

بە ڕاستی پێغەمبەرەکانی خودای ئێمە بە ڕاستی هاتنو بە حەقو حەقیقەت یاسای خوداپەرستییان گەیاند •

★ (ونُودُوا : اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُموها بِما كُنْتُمْ تَعْمَلونَ) ★ (٤٣)

وە بانگ ئەکرێن لە لایەنی فریشتەکانەوە ئەو بەهەشتە ئەو بەهەشتەیە کە پێتان دراوەو کراوە بە ماڵی غەیرە ئیختیاریتان وەکو میراتی باوکتان بە هۆی ئەو کردەوە باشانەوە کە ئەتان کردن •

★ (ونادى اَصْحابُ الْجَنَّةِ اَصْحابَ النّارِ : اَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا ربُّنا حَقّاً فَهَلْ وجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقّاً ؟ قالوا : نَعَمْ) ★

وە لەو کاتەداو لەو مەقامی بەهەشتەدا لەگەڵ ئەوەدا کە مەسافەی بەینی بەهەشتو دۆزەخ زۆرە بە ئەندازەیێ مەگەر عیلمی خودا پیایا بگات بەڵام خودای تەعالا ئەهلی دۆزەخ لە بەرچاوی ئەهلی بەهەشتا دەرئەخا بۆ ئەوە کە زۆر زۆر سوپاسی خودا بکەن لەسەر ئەو نیعمەتی بەراتی بەهەشتە وە ئەهلی بەهەشتیش لە بەرچاوی ئەهلی دۆزەخ دەرئەخا لەبەر زیادە حەسرەت ، وە ئەهلی بەهەشت بازێکیان بانگ ئەکەن لە ئەهلی دۆزەخو پێیان

ئەڵێن : ئێمە بە بێ گومان دەسمان کەوت ئەو خێراتەو ئەو بەهەشتە کە خودای ئێمە وادەی پێدابووین ، ئایا ئێوەیش دەستان کەوتوە ئەوەی کە خودا وادەی پێداون لە ئازارو سزا ؟ بە راستی ئەوانیش وتیان : بەڵێ دەسمان کەوت •

★ (فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللهِ على الظَّالِمِينَ) ★ (٤٤)

جا پاش دامەزرانی ئەهلی بەهەشتو دۆزەخ هەرکام لە شوێنی خۆیاو تەواوبوونی ئەو پرسیارو وەڵامە لە بەینیانا بانگدەرێ بانگ ئەکا : نەعنەتی خوداو نەفرینیو دوورخستنەوەی لە سەر ستەمکاران بێ بە هۆی کوفرو دوورخستنەوەی خۆیانو هاوڕێیان لە دین •

★ (الَّذين يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ ويَبْغونَها عِوَجاً وهُمْ بِالآخِرَةِ كافِرونَ) ★ (٤٥)

ئەو ستەمکارانە خوو رەوشتیان وایە مەنعی خەڵکی ئەکەن لە رۆیشتن بە رێگەی راستی خوادا کە ئایینی ئیسلامەو بە لارو ناپارو ناهەمواری دائەنێن ، وە یا بە لار نیشانی ئەو خەڵکە نەزانەی ئەدەن ، وە نە بەر ئەوەیش وا ئەکەن کە باوەڕیان بە پاشەڕۆژو حسێبی رۆژی قیامەت نیە •

★ (وبَيْنَهُما حِجابٌ) ★

وە لە بەینی ئەهلی بەهەشتو ئەهلی دۆزەخا ، وە یا خود لە بەینی نەفسی بەهەشتو دۆزەخدا پەردەیێ هەیە ، یانی مادەیێ هەیە کە نایەڵێ ئەهلی ئەو دوو شوێنە تێکەڵ بن بە یەک ، یا سنووری ئەو دوو شوێنە جیا ئەکاتەوە لە یەک • وە زاهیر وایە کە ئەو پەردە ئەو شووراییێ کە هەئیدرێ لە بەینی ئەو دوو جێگەدا وەک خودا ئەفەرموێت : (وضرب بينهما بسور له باب) •

★ (وعلى الاَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفونَ كُلاًّ بِسِيماهُمْ) ★

وە لەسەر بەرزیو پۆپەی ئەو شوورای بەینی دۆزەخو بەهەشتەدا

چەن پیاوێ هەیە کە هەموو ئەهلی بەهەشتو دۆزەخ ئەناسن بە دیمەنو نیشانەکانیاندا •

★ (ونادَوْا اَصحابَ الْجَنَّةِ : اَنْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلوها وَهُمْ يَطْمَعونَ) ★ (٤٦)

ئەو پیاوانە کە وان لەسەر بەرزیەکان بانگ ئەکەن لە ئەهلی بەهەشت ئەڵێن : دروودتان لێبێو ، رێزیان لێ ئەگرنو لەو کاتەدا ئەوان نەچوونەتە بەهەشت بەڵام بە تەمان کە بڕۆنە ناوی •

★ (وإذا صُرِفَتْ اَبْصارُهُمْ تِلْقاءَ اَصْحابِ النَّارِ قالُوا : ربَّنا لاَ تَجْعَلْنَا معَ الْقَوْمِ الظَّالِمينَ) ★ (٤٧)

وە کاتێ کە ئەهلی ئەعراف چاویان وەرئەگێڕرێ بەرەو ئەهلی دۆزەخ بە جۆشی دڵو بە سۆزی سینە ئەپاڕێنەوە لە خوداو ئەڵێن : ئەی پەروەردگاری ئێمە مەمانکە بە هاوڕێی ئەو کۆمەڵە ستەمکارە بیروباوەڕ ناباره بەدبەختەو بمانخە بەهەشتەوە •

★ (ونادى اَصْحابُ الاَعْرافِ رِجالاً يَعْرِفونَهُمْ بِسيماهُمْ : قالُوا : ما اَغْنى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وما كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرونَ) ★ (٤٨)

وە بانگ ئەکەن ئەهلی ئەعراف لە چەن پیاوێ کە ئەیانناسن بە شێوەو نیشانەیاندا : ئەڵێن : بە داخەوە هەرچەن کە ئێوە ئەنازین بە کۆمەڵەو قەرەباڵغەکەتاناو خۆتان بە گەورە تەماشا ئەکرد کەچی قازانجی نەدا بە ئێوەو بە کاری ئێوە نەهات کۆمەڵەکەتانو خۆ بە زل تەماشاکردنەکەتان •

★ (اَهؤُلاء الَّذينَ اَقْسَمْتُمْ لا يَنالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ ؟ اُدْخُلوا الجَنَّةَ لا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ ولا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ) ★ (٤٩)

ئایا ئەم جەماعەتە موسوڵمانە هەژارانە بوون کە ئێوە لە دنیادا

سوێندتان ئەخوارد ئەتانوت : خودای تەعالا بەشی ئەمانە نادا نە رەحمەت ؟ کە وا ئبستە خودا بەهەشتی بۆ ئامادە کردوون ، جا لا ئەکەنەوە بە لای ئەو موسوڵمانانەدا کە بەگومانی کافرەکان وابو نارۆنە بەهەشتو پێیان ئەڵێن : فەرموون بڕۆنە ناو ئەو بەهەشتە کە بۆتان ئامادە کراوەو هیچ ترس‌و بیستان لەسەر نیەو دڵگرانیش نابن لە هۆی هیچ شتێکەوە .

★ (ونادی اَصْحابُ النَّارِ اصْحابَ الجَنَّةِ : اَنْ اَفِيضُوا عَلَيْنا مِنَ الماءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ ، قالُوا : إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُما عَلَى الكافِرِينَ) ★ (٥٠)

جا خودای تەعالا بۆ ئەوە کە بە چاوی سەر ئەهلی دۆزەخ ئەهلی بەهەشت ببینن‌و ئازارو پێزاری خۆیان‌و کامەرانی ئەهلی بەهەشت ببینن خودا پەردە لە بەینی بەشێ لە ئەهلی دۆزەخ‌و بەشێ لە ئەهلی بەهەشتدا لائەباو لە حاڵی تینوێتی خۆیانا چاویان ئەکەوێ بە ئاوی سافو زەڵاڵو شەرابی پاکی حەڵاڵو باقی نازو نیعمەت جا لەبەر ئەوە (ناچار چاوی نیە لە عار) ئەو ئەهلی دۆزەخە سووتاوە داوا ئەکەن لە بەهەشتیەکان : کە بازێ لەو زەڵاڵە بڕێژن بەسەرمانا یا بیڕێژنە پیاڵە بۆمان یا لەو نیعمەتانە کە وا لە لاتان بەشسان بدەن ، ئەوانیش لە وەڵاما ئەڵێن : ئەم داوای ئێوە لە دەسنی ئێمەدا نیەو خودا ئەمانەی لە کافران حەرامکردوە .

★ (الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْواً ولَعِباً وغَرَّتْهُمُ الحَيوةُ الدُّنْيا) ★

ئەو کافرانە کە دینی خۆیان کردوە بە هەوابازی‌و گاڵتەکاری‌و بە ئارەزووی خۆیان یاسا دائەمەزرێنن‌و ناوی ئەنێن بە یاسای دینی وەکو بتپەرستن‌و تۆران لە بازە بتێ‌و حەرامکردنی گۆشتی بازێ حەیوان‌و تەوافی بەیت لەسەر مەیلی خۆیان بە رووتی ، وە ئەو کافرانە کە ژیانی دنیایی ئەوانی بایی کردوە بە هۆی پەیدابوونی ماڵو منداڵو ئاژاڵو کۆمەڵەی خزمو خوێش‌و دارایی بەسەر بازە کارێکدا وە وا ئەزانن ئەوانە

بە دەوام بۆیان ئەمێننەوە ، لەگەڵ ئەوەدا کاتێ کە نەهاتیان بۆ هات وەها سەرگەردانو مات ئەبن مەیدانی ئەوەیان نامێنێ بەسەر خۆیانا بگرین ؛ چونکی گریانیش دڵێکی خاڵی ئەوێ •

★ (فالْیَوْمَ نَنْساهُمْ کمَا نَسُوا لِقَاءَ یَوْمِهِمْ هذا) ★

جا ئێمەیش ئیمڕۆ کە قیامەتەو رۆژی تۆڵەی کردەوەیە ئەوان فەرامۆش ئەکەین‌و هەزار هاوار بکەن لا ناکەینەوە بە لایانا وەکو ئەوان لە دنیادا ئەم حاڵەو گەیشتن بەم رۆژەو بەم حسێبەو بەم موحاسەبەیان لەبیر چووبوەوە •

★ (وما کانُوا بِآیاتِنا یَجْحَدونَ) ★ (٥١)

وە وەکو حسێبی ئێمەیان بیرچوەوەو ئینکاری ئایاتی ئێمەیان کرد (ئاوا لەبیریان ئەبەینەوە) •

لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : بە شێوەێی کە ببێ بە بەڵگەی تەواو بۆ ئێمە دەرنەکەوتوە ئەم بانگکردنی ئەهلی بەهەشت لە ئەهلی دۆزەخ‌و بانگکردنی ئەهلی دۆزەخ لە ئەهلی بەهەشتە بە چ شێوەیێ بوە ، بەس ئەم باسانە جێگای گومان‌و خەیاڵات نیە ، بەڵام ئەوەندە هەیە کە عالەمی قیامەت وەکو عالەمی دنیا نیەو بینین‌و بانگکردنی قیامەت وەکو دنیا نیە ، زۆر نزیکە کە خودای تەعالا بۆ دەربڕینی هێزی خۆی‌و بۆ زیادە نیعمەت لەسەر ئەهلی بەهەشت‌و بۆ زیادە حەسرەت لەسەر ئەهلی دۆزەخ •• هەتا ماوەیێ عالەمی بەهەشت دەربخا بۆ ئەهلی دۆزەخ ، وە یا دۆزەخ دەر بخا بۆ ئەهلی بەهەشت • ئیستە لەم دنیادا ئەم پەڕەوپەڕی کورەی زەوی بوە بە مەیدانی شتی عەجایب‌و خەڵکی مەغریب قسە لەگەڵ خەڵکی مەشریقدا ئەکا وەکو لەگەڵ هاوڕێی مەجلیسدا تەنانەت وا ئەبێ کە قسەکەی لەگەڵدا ئەکا چاویشی لێی ئەبێ‌و ئەویش چاوی لەم ئەبێ تا قسەکەیان تەواو ئەکەن •

دووەم : ئەعراف عیبارەتە لەسەر ملەو بەرزی ئەو حیجابە کە لە بەینی ئەهلی بەهەشتو ئەهلی دۆزەخ وە یا لە بەینی بەهەشتو دۆزەخدایە • وە لەو پیاوانە کــە بەسەر ئەو بەرزیەوەن دە قسە هەیەو گەلێ لــە زاناکان تەرجیحی ئەو قەولەیان داوە کە ئەوانە کەسانێکن میزانی چاکەو خراپەیان وەکو یەك وایەو هیچیان لەسەر ئەویان زیاد نیە ، وە ئەمانە گەلێ کەس لە هاوچەرخی خۆیان ئەناسن لە موسوڵمانانو کافرانو تا ماوەیێ لەو سەر بەرزیە ئەبن پاش ئەوە خودا ئەمر ئەکا ئەیانبەن بۆ بەهەشت •

وە هەڵئــەگرێ ئــەم ئــەهلی ئەعرافە چــەن کەسانێ بن لــە هەموو ئومسەتەکانی پێغەمەران ــدــ یا هەر لە ئومسەتی پێغەمەری ئاخرزەمان بن • وە هەموو ئەم وەزعانە گونجاون • وە ئەوەی کە مەشهوورە (ئەعراف) جێگەی منالی کافرانە یا جێگەی ئەهلی (فەترە)تە یانی ئەوانە کە بەعسەتیان پێ نەگەیشتوە •• راست نیــە ؛ چونکی بــە ئوصوولی ئەهلی سوننەتو جەماعەت نە جێگەیێ هەیە لــە قیامەتا لە بەهەشتو دۆزەخ بەدەرو نــە ئینسانێ هەیە نە کافرو نە موسوڵمان ، بەڵکو ئەوانە کە موکەللەف نەبوون وەکو منداڵانی ئەهلی کوفر یا منداڵی موسوڵمانان ئەوە هەموو بەهەشتین • وە ئەوانەیش لــە ماوەی فەترەتدا بوون هــەر موکەللەف نین‌و جێگەیان بەهەشتە ، بەڵام ئەو پایە بەرزانە کە بۆ موسوڵمانی خاوەن کردەوەو بیرو باوەڕی باشە بۆ ئەوان نیە • وە هەرچی موکەللەفەکانیشە یا وان لە دۆزەخا بە ئەبەدی وەکو کافران ، یا بە قەی ماوەی سزا وەکو موسوڵمانی کردەوە خراپ ، وە یا وان لە بەهەشتا وەکو موسوڵمانی بێتاوان لە پێغەمەرانو شەهیدانو پیاوچاکان •

سێیەم : داواکردنی ئەهلی دۆزەخ لە ئەهلی بەهەشت بۆ ئاو یا باقی خواردەمەنی وەکو وتمان ئیستە لەسەر ئەو یاسایە کە عالەمی قیامەت لــە هەستو شوعوورا وەکو ئەهلی دنیا نین ؛ چونکی ئەهلی بەهەشت ئەمێننەوە هەتا هەتایەو ناساغی‌و سیفاتی خراپەیان نیەو میوەی بەهەشت بڕانەوەی

نیــەو هەمیشە بەردەوامە ، وە هــەمو ئەهلی دۆزەخیش هــەر دەوامدارنو لەوانەیە هەستانو دانیشتنیانو ئەحوالی تریشیان لەســەر یاسای ئایەتی بێ کە لەگەڵ زاهیری ئەم ئایەتەدا بگونجێ •

★ (ولَقَــدْ جِئْناهُمْ بِكِتــابٍ فَصَّلْناهُ على عِلْمٍ هُــدىً ورَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ) ★ (٥٢)

بە راستی هاتین بۆ لای ئەم هۆشیارانە بە کتێبێکی پیرۆزی وەهاوە کە درێژەمان پێدا لەسەر عیلمو زانایی لە هەموو هۆیەکەوە بۆ پیرو باوەڕو کردەوەو خووو رەوشت وە حاڵی ئــەو کتێبە وایە کــە هۆی شارەزاییو ئاگاداریبە بۆ دینو دونیاو هۆی میهرەبانی خودایە بۆ قەومێ کە ئیمانو باوەڕیان هەیە بە دینی حەق •

★ (هَلْ يَنْظُرونَ إلاّ تَأْوِيلَهُ ؟) ★ :

جا ئەم قەومە کە ئەم کتێبەیان بۆ هاتوەو بەم شێوە تەمەڵی ئەکەن لە رەفتارپێکردنیا ئایا هەر چاوەڕێی ئەنجامەکەی ئەکەن کــە سزای رۆژی قیامەتە ؟

★ (يَوْمَ يَأْتي تَأْوِيلُهُ يَقولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ : قَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ) ★

جا لەو رۆژەدا ئەنجامی کتێبی خودا دێتە پێشەوە ئەو کافرانە کە ئەو کتێبەیان فەرامۆش کرد لەمەوپێش لە دنیادا ئەڵێن : بە راستی پێغەمەرانی خودای ئێمە بە حەق هاتنو بە دڵسۆزی ئامۆژگارییان کردین بەڵام ئێمە بێ شوعوور بووینو موبالاتمان بە فەرمانی خودا نەکرد •

★ (فَهَلْ لَنا مِنْ شُفَعاءَ فَيَشْفَعُوا لَنا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذي كُنَّا نَعْمَلُ ؟) ★

ئاخا تکاکارانمان دەست ئەکەوێ هەتا تکامان بۆ بکەن ، یاخود ئەگەڕێنرێینەوە بۆ دنیاو ژیانی پێشوو هەتا بە شێوەیەکی شەرعی لەسەر رەزای خودا کارمان بکردایە غەیری ئەو کردەوانە کە لە دنیادا کردمان •

★ (قَدْ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ) ★ (٥٣)

ئه‌مانه له‌و رۆژه‌دا بیر ئه‌که‌نه‌وه به راستی نه‌فسی خۆیان زایه‌کردوه‌و خۆیان له ده‌س داوه‌و زایه‌و بێ‌سوود ده‌رچوه هه‌رچی بو له‌و شتانه که ئه‌وان به ناحه‌ق به ده‌می خوداوه هه‌لّیان ئه‌به‌ست •

★ (إنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمواتِ والاَرْضَ في سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوى على الْعَرْشِ) ★

به راستی په‌روه‌ردگاری ئێوه هه‌مووتان ئه‌و زاته‌یه که ناوی (الله)یه‌و خودایه‌کی وایه که هه‌موو ئاسمانه‌کان‌و عه‌رزی دروستکردوه له شه‌ش رۆژا له پاش ئه‌وه فه‌رمانداری کرد به‌سه‌ر عه‌رشا •

★ (يُغْشِي اللَّيلَ النَّهارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثاً) ★

وه شه‌و ئه‌کا به په‌رده بۆ رۆژ بۆ ئه‌وه شه‌و دابێ‌و ئاده‌میزاد ئاسایش بگرن‌و هه‌میشه شه‌و داوای داگرتنی رۆژ ئه‌کا به په‌له‌و به تالووکه •

★ (والشَّمْسَ والقَمَرَ والنُّجُومَ مُسَخَّراتٍ بِاَمْرِهِ) ★

وه خه‌لقی رۆژو مانگ‌و ئه‌ستێره‌ی کردوه که حالّی ئه‌مانه وایه هه‌موو رام‌کراون بۆ کارو هه‌ر یه‌کێ بۆ نه‌وعه وه‌زیفه‌یێ که بێ به هۆی ژیانی گیانله‌به‌ران‌و پێگه‌یشتنی کان‌و روانی گیاو پشکوتنی گوڵ‌و ده‌سکه‌وتنی به‌رامه‌د •

★ (اَلا لَهُ الْخَلْقُ والاَمْرُ تَبارَكَ اللهُ رَبُّ الْعالَمِينَ) (٥٤) ★

بێداربن که هه‌ر بۆ خودایه ئیجادو دروستکردنی ئه‌وه‌ی که خواستی هه‌بێ له نه‌بوونه‌وه هه‌ر بۆ ئه‌وه ئه‌مرو فه‌رمان‌و ته‌سه‌رِوفکردن له‌جیهانا زۆر زۆر گه‌وره‌یه په‌روه‌ردگاری هه‌موو عاله‌مه‌کان‌و پاکه له هه‌موو شتێ که بۆ زاتی ئه‌و نه‌شێ •

★ (اُدْعوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وخُفْيَةً إنَّهُ لا يُحِبُّ المُعْتَدِينَ) ★ (٥٥)

بانگ بکەن لە خودای خۆتانو بە سەرکزیو پەنامەکی لێی بپارێنەوە ؛ چونکی خودا حەز ناکا بەوانە کە تەجاوز ئەکەن لە کاتی دۆعاکردندا لە یاسای عادەتو دەنگ بەرز ئەکەنەوە زیاد لە ئەندازە •

★ (ولا تُفْسِدُوا فِي الاَرْضِ بَعْدَ إصْلاحِها وادْعُوهُ خَوْفاً وطَمَعاً) ★

خراپەو بەدکاری مەکەن لە زەویدا ، پاش ئەوەی کە زەوی چاکو پاک کرابەوە ، وە بانگ بکەن لە خوداو پەنای پێ ببەنو حاڵتان وەها بێ خاوەنی بیمو ترس بن لە سزای خوداو خاوەن تەماع بن لە نیعمەتو رەحمەتو ثەوابیا •

(إنَّ رَحْمَةَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ المُحْسِنِينَ) ★ (٥٦)

بەخششی خوداو کەرەمی ئەو نزیکە لەوانەوە کە ئەهلی ئیحسانن و بە دڵسۆزی بەندەیی خودا دەکەن •

★ (وهُوَ الَّذي يُرْسِلُ الرِّياحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ) ★

خودا ئەو خودایە کە باکان ئەنێرێ بە موژدەدەر بە باران لە پێش بارینیا •

★ (حتَّى إذا اَقَلَّتْ سَحاباً ثِقالاً سُقْناهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنا بِهِ الماءَ فاَخْرَجْنا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ) ★

تا کاتێ کە ئەو بایانە هەوری قورس بەرز ئەکەنەوە بەرەو ئاسمان جا ئەو هەورە لێ ئەخوڕین بۆ ئاوەدانییەك کە لەبەر وشکی مردوەو ئاوی باران ئەڕژێنینە خوار بۆ سەریو بەو ئاوە دەر ئەکەین لە ژێر زەویەوە لە هەموو جۆرە بەشو بارەیێ بە هۆی رواندنی گیاوە ، وە نەفسی ئەو گیایە ئەبێ بە خۆراکی ئادەمیزادو باقی گیانلەبەران یا تەنیا بۆ یەکێکیان یاخود

گیایەکە ناخورێ‌و بەرەکەی ئەخورێ‌و بەشێ لەو بەرە قووتەو قنیاتی پێ. ئەکرێ‌و بەشێکی بۆ رابواردن ئەخورێ •

★ (كَذٰلِكَ نُخْرِجُ المَوْتى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرونَ) ★ (٥٧)

وە هەر وەکو بە بارانی ئاسمانی لە ژێر تویّی زەویدا لەسەر تۆم‌و ریشە وە یا بێ تۆم‌و بێ ریشە گیا دەرئەکەین‌و ولاّتەکە زیندوو ئەکەینەوە بەو جۆرە مردوەکانیش لە ژێر زەوی دەرئەکەین‌و زیندوویان ئەکەینەوە بۆ ئەوە بڕۆن بۆ مەیدانی حسێب‌و هەر یەکێ بە تۆڵەی بیرو باوەڕو کردەوەی خێرو شەڕ بگات‌و مانای دادگەری خودا بێتە جێ جا رجایە بەم وردەکارانە بیر بکەنەوە‌و باوەڕتان بە تەوانایی خودا تەواو بێ •

★ (والبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ) ★

ولاّتێ زەویەکەی بـە پیت‌و بەرامەد بێ گیای دەرئەچێ بـە ئیزنی پەروەردگاری خۆی بە بەش‌و بارەی باشەوە •

★ (والَّذي خَبُثَ لا يَخْرُجُ إِلاَّ نَكِداً) ★

وە زەویەکی وا کە پیس‌و بێفەڕ بێ گیای لێ دەرناچێ‌و گیا نارۆێنێ مەگەر بە بێ سوودی‌و بێ خێری •

★ (كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الآياتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرونَ) ★ (٥٨)

ئاوەها نیشانەی تەوانایی خۆمان ئەگۆڕین‌و بە پێی پێویست بەرەکەت‌و بەر دەرئەکەین‌و ئەمە ئەکەین بۆ گەلێ کە سوپاسی خودا ئەکەن •

★ (لَقَدْ اَرْسَلْنا نوحاً إِلى قَوْمِهِ فَقالَ : يا قَوْمِ اعْبُدوا اللهَ ما لَكُمْ مِنْ إِلهٍ غَيْرُهُ) ★

بە راستی نووحمان رەوانە کرد بۆ لای گەلەکەی بۆ ئامۆژگاری‌کردنیان ئەویش رۆیی‌و پێی وتن : ئەی گەلی خۆم بەندەیی خودا بکەن ئێوە هیچ مەعبوودێکتان نیە ئەو نەبێ •

★ (إِنِّي اَخافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ) ★ (٥٩)

من لەوە ئەترسم کە ئێوە تووشی سزایەکی گەورە بین •

★ (قالَ المَلأُ مِنْ قَوْمِهِ : إنَّا لَنَرِيكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ) ★ (٦٠)

جا پاش ئەوە کە نووح تەبلیغاتی کرد کۆمەڵەی پیاوی خاوەن شانی گەلەکەی پێیان وت : بە راستی ئێمە تۆ لـە ناو گومڕاهییەکی ئاشکرادا دەبینین •

★ (قـال : يا قَوْمِ لَيسَ بِي ضَلالَةٌ ولكِنِّي رَسولٌ مِنْ رَبِّ العالَمِينَ) ★ (٦١)

نووح بە گەلەکەی فەرموو : ئەی گەلی من من گومڕا نیم بەڵام من پێغەمبەرم لە لایەنی پەروەردگاری جیهانەوە •

★ (اُبَلِّغُكُمْ رِسالاتِ رَبِّي واَنْصَحُ لَكُمْ واَعْلَمُ مِنَ اللهِ ما لا تَعْلَمونَ) ★ (٦٢)

وە مادام من پێغەمبەری خودام لەسەر بەجێهێنانی واجبی خۆم ئـەو پیرو باوەڕەو ئـەو ئادابی دینـە کە ڕەوانە کراوم پێیان لـە لای خوداوە ئەیان گەیەنم پێتانو خزمەتتان ئەکەم بە ساغیو تەمێتان ئەکەم بە یاسای دین بۆ دوورکردنـەوەی ڕەوشتی خـراپو وەرگـرتنی ڕەوشـتی باشو دڵسۆزیتان بۆ ئەکەم بە ئاشکراو پەنامەکیو چی بۆ خۆم بە باشی بزانم بۆ ئێوەیش بە باشی ئەزانمو هەرچی حەز بکەم خۆم دەستم بکەوێ حـەز ئەکەم ئێوەیش دەستان بکەوێو بە هۆی وەحیەوە لە لایەنی خوداوە بازە شتێ ئەزانم کە ئێوە نایانزانن ، جا ئەگەر لە ئەحکامی تەبلیغە بن پێویستە بیان گەیەنم بـە ئێوەو ئەگـەر لـە بەخشیشی تایبەتی بێ ئـەوە تەبلیغی پێویست نیە •

★ (اَوَ عَجِبْتُمْ اَنْ جاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ على رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ولِتَتَّقُوا ؟) ★

ئایا سەرتان سوڕئەمێنێ لەوە کە لە لای خوداوە ئامۆژگاریەکتان بۆ

بێت‌و هۆی رزگاریتان لەسەر دەستی پیاوێ لـە رشتەی باولـو باپیرەی خۆتان بۆ بێت ، بۆ ئەوە کە بەو ئامۆژگارییە بتان‌ترسێنێ لە سزای رۆژی قیامەت وە بۆ ئەوە کە ئێوەیش فەرمانی بەجێ بێنن‌و لە خودای خۆتان بترسن ؟

★ (ولَعَلَّكُمْ تُرْحَمونَ) ★ (٦٣)

بەڵکو ئێوە بکەونە بەر میهرەبانی خودای میهرەبان •

★ (فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْناهُ والَّذينَ مَعَهُ في الفُلْكِ واَغْرَقْنا الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا) ★

ئەوانیش هـەرچەن نووح تێکۆشـا بۆ تەربیەتیان هـەر باوەڕیان پێ نەکردو بە درۆیان ئەخستەوە ، وە ئێمەیش لەسەر پاڕانەوەی ئەو فەرمانی دروستکردنی کەشتیمان دا بە نووح‌و کەشتی دروست‌کردو خۆی‌و گەلێ پەیڕەوانی رۆیشتنە ناوی‌و تۆفانی ئاومان هەڵکردو جیهانسان غەرقی ئاو کـرد • جـا نووح‌و ئەوانە لەگـەڵ ئـەوا بوون رزگارمان کردن لـەناو کەشتیەکەداو ئەو کەسانە کە باوەڕیان نەکرد بە ئایاتی ئێمە غەرقمان کردن لە ئاوا •

★ (إنَّهُمْ كانُوا قَوْماً عَمِينَ) ★ (٦٤)

بە راستی ئەو گەلی نووحە کۆمەڵێکی کوێر بوون لە دەرک‌و هۆشا هەرچەن چاویان ئەبینی •

★ (وإلى عادٍ اَخاهُمْ هوداً) ★

وە رەوانەمان کرد بۆ لای گەلی عاد ، لە ئەحقافدا لە ولاتی یەمەن ، هوودی برای خۆیان •

★ (قال : يا قَوْمِ اعْبُدوا اللهَ ما لَكُمْ مِنْ إلهٍ غَيْرُهُ افَلا تَتَّقونَ ؟) ★ (٦٥)

وە هوود فەرمووی : ئەی گەلی من بەندەیی خودا بکەن‌و عیبادەتەکەتان بۆ خودا بێ بـە تەنیاو هاوڕێی بۆ بڕیار مەدەن‌و نیە بۆ ئێوەو بۆ هەموو

گیاندارو بێ گیان له جیهانا خودایێ بێجگه لەو زاته که ناوی (الله)یه ، ئایا پاش ئەم تێگەیاندنه ئیتر ئێوه خۆتان له نافەرمانی خودا ناپارێزنو خۆتان له تاوانباری لانادەنو خۆتان له رەزای خودا نزیك ناکەنەوه به پەرستیاریو راستیو ئیخلاص کاری ؟

وه هوود که به برای گەلی عاد ناوبراوه لەبەر ئەوەیه که لەو کۆمەڵه بوه ؛ چونکی هوود کوڕی عەبدوڵلاێ کوڕی رەباحی کوڕی خولوود له نەوەی سامی کوڕی نووح بوەو له نەوەی عاد نەبوه بەڵام ناوبراوه به برای گەلی عاد لەبەر ئەوه که تێکەڵیان بوەو له ئاداب‌و ئەفکاریان شارەزا بوەو ئەوانیش له وتاری ئەو حاڵی بوون ، بەڵام لەبەر ئەوه که دژی بتپەرستی بوه بوون بە دوژمنیو باوەڕیان تێك‌چوو لە گەڵیا ، وەکو خودا فەرموویەتی :

★ (قالَ المَلأُ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ : إنَّا لَنَريكَ في سَفاهَةٍ وإنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكاذِبينَ) ★ (٦٦)

جا ئەو کۆمەڵه کە کافر بوون له گەلی هوود پێیان وت : ئێمه وا ئەزانین که تۆ بێ عەقڵو عەقڵسووکیو باوەڕمان وایه که درۆ ئەکەی لەم وتارانەدا که به ئێمەی ئەڵێیت : غەیری خودا ئیتر خودایێ ترتان نیه •

★ (قال : يا قَوْمِ لَيْسَ بي سَفاهَةٌ ولكِنِّي رَسولٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمينَ) ★ (٦٧)

ئەویش لە وەڵامیانا فەرمووی : ئەی گەلی من هیچ سەفاهەتو عەقڵسووکیەك له مێشکما نیه ، بەڵام من فرستادەو پێغەمەرم له لایەنی پەروەردگاری جیهانەوه •

★ (أُبَلِّغُكُمْ رِسالاتِ رَبِّي وأَنا لَكُمْ ناصِحٌ أَمينٌ) ★ (٦٨)

وه ئەحکامی خوداتان پێ‌ئەگەیەنمو من بەرابەر بە ئێوه دڵپاك‌و هێمنم •

★ (اَوَ عَجِبْتُمْ اَنْ جاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ على رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ؟) ★

ئایا سه‌رتان سوڕئه‌مێنێ له‌وه که لای خوداوه زیکرو په‌ندێکتان بۆ بێت له‌سه‌ر ده‌ستی پیاوێك له خۆتان بۆ ئه‌وه بتان‌ترسێنێ له سزای ڕۆژی قیامه‌ت ؟

★ (واذْكُروا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نوحٍ وزادَكُمْ في الخَلْقِ بَسْطَةً فاذْكُرُوا آلاءَ اللهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحونَ) ★ (٦٩)

وه یادی ئه‌وه بکه‌نه‌وه که ئێوه بێ ده‌سته‌لآت بوون‌و خودای ته‌عالا ئه‌سبابی به‌رزه‌وه‌بوونی پێدان‌و له پاش نووح بوون به جێگه‌نشینی پیاوه‌گه‌وره‌کانی ولآت‌و شه‌دادی کوڕی عاد بوو به پاشای جه‌زیره که یه‌کێ بوو له ئێوه‌و خودا له باقی ئاده‌میزادی جیاکردنه‌وه‌و له له‌ش‌و فه‌واره‌دا ئیستیازی پێدان‌و هه‌یکه‌لی گه‌وره کردن به جۆرێ که خه‌ڵك شه‌رمی لێ ئه‌کردن ، ده‌ی یادی نیعمه‌ته‌کانی خودا بکه‌نه‌وه به‌ڵکو هێزی عیباده‌تتان پێ بداو رزگار بین •

★ (قالوا : اَجِئْتَنا لِنَعْبُدَ اللهَ وحْدَهُ ونَذَرَ ما كانَ يَعبُدُ اٰباؤُنا ؟ فَاْتِنا بما تَعِدُنا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّادِقينَ) ★ (٧٠)

وتیان : ئایا تۆ هاتووی بۆ لای ئێمه له‌سه‌ر ئه‌ساسی ئه‌وه که هه‌ر به‌نده‌یی بۆ خودا بکه‌ین به تاقی ته‌نیاو ته‌رکی ئه‌و بتانه بکه‌ین که باوك‌و باپیره‌ی ئێمه په‌رستوونیان ؟ ده‌ی ئه‌گه‌ر راست ئه‌که‌یت‌و له راستگۆیانی ئه‌و سزا که ئه‌ڵێیت‌و ئێمه‌ی پێ ئه‌ترسێنی بۆمانی بێنه •

★ (قالَ : قَدْ وقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ) ★

جا هوود ـد ـ که حاڵی بوو ئه‌و گه‌له هه‌ر له‌سه‌ر گومڕاهی ئه‌مێننه‌وه‌و

دڵنیا بوو کــه خودا ئەیان فەوتێنێ پێی فەرموون : بــه راستی بڕیاردراو دامەزرا لەسەرتان لە لای پەروەردگاري ئێوەوە سزایەکی ناباری وا کە ئەتان گەێنێ بەسەر یەکاو ئەبارێ بەسەرتانا غەزەبی خودا لەسەر خواستی تۆڵەسەندنەوەی ئەووەڵو ئاخر لێتان .

★ (اَتُجادِلونَني في اسماءٍ سَمَّيْتُموها اَنْتُم وآباؤُكُمْ) ★

ئایا ئێوە موجادەلەو شۆڕئەنگێزی لەگــەڵ منا ئەکــەن بۆ خاتری دامەزراندنی بەندەیی بۆ چەن بتێکی تاشراوی خاوەن شۆرەتی درۆو خاوەن ناوی بێ ناوك کە ئەوانە بەس ئێوەو باوكو باپیرەکانتان ناوتان بۆ داناون و حەقیەتو ئەسڵو ئەساس بۆ پیرۆزی ئەوانە نیە .

★ (ما نَزَّلَ اللهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ ؟) ★

خــودا هیچ دەلیلو بورهانێکی عــەقڵی یا نەقڵی نــەناردوە لەســەر گەورەیی ئەوانە ، واتە نە بە وەحی ئاسمان بڕیاری داوە ئەوانە قیمەتیان هەیەو نە بیرێکی ساغی داپەڕانوە بۆ دەماخی هۆشیاران لەسەر ئەوە کە ئەو بتانە جێگەی ئیعتیبارن .

★ (فانْتَظِرُوا إنّي مَعَكُمْ مِنَ المُنْتَظِرينَ) ★ (٧١)

چاوەڕێ بکەن بۆ گەیشتنی ئــەو سزای خودایەو منیش لەگــەڵ ئێوەدا چاوەڕوانم هەتا بزانین چیتان پێ ئەکا .

★ (فَاَنْجَيْناهُ والَّذينَ مَعَه بِرَحْمَةٍ مِنَّا وقَطَعْنا دابِرَ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وما كانُوا مُؤْمِنينَ) ★ (٧٢)

جا تەنیا هوود خۆیو ئەو کەسانە کە لەگەڵیا بوونو ئیمانیان هێنا بوو رزگارم کردنو ریشەی ئەو کەسانەمان بڕی کە تەکزیبی ئایاتی ئێمەیان کرد وە ئەوەندە سەرسەخت بوون لەوانە نەبوون کە ئیمان بێنن .

ریوایەت کراوە پاش ئەم هەڕەشەی حەزرەتی هوودە خودا سێ ساڵ بارانی لێ گرتنەوە لە پاشان هەورێکی رەشی گەورەی نارد راســەریان گومانیان وابو ئەبێ بە هۆی بارانێکی ئارامی وەها کە دنیا بژێنێتەوە کەچی

بوو بـه بایـه‌کی توندی سـامناکی بێ ئامانو ولاّتـه‌که‌ی وێرانکـردنو رووخاندی به‌سـه‌ریاناو که‌للەو ده‌ماخی ئاده‌میزاده‌که‌یشی زایه‌کردو بـه‌م جۆره ئەو گەله باییه به‌رباردبوونو بوون به پەند بۆ هۆشیاران .

★ (وإلى ثَمودَ اَخاهُمْ صالِحاً) ★

وه ره‌وانه‌مان کرد بۆ سه‌ر قه‌بیله‌ی (ثه‌موود) (که مه‌شهوور بوون به ناوی باپیره‌گه‌وره‌یانه‌وه ثه‌مودی کوڕی (عابر)ی کوڕی (أرم)ی کوڕی (سام)ی کوڕی نووح ـدـ) صالّحی کوڕی (عبید)ی کوڕی (آسف)ی کوڕی (ماسح)ی کوڕی (عبید)ی کوڕی (حازر)ی کوڕی ثه‌موود له ولاّتی (حجر)دا دائه‌نیشتن له ناوبه‌ینی حیجازو شامدا .

★ (قالَ : یا قَوْمِ اعْبُدوا اللهَ ما لَکُمْ مِن إلهٍ غَیْرُهُ) ★

فه‌رمووی : ئـه‌ی گـه‌لی من به‌نده‌یی بکـه‌ن بۆ ئـه‌و خودایه که پەروەردگاره‌و ئاسـمانو زه‌وی‌و دارو بـه‌ردو گیـاو گیـانله‌به‌ری لـه نه‌بوونه‌وه دروست کردوه‌و هـه‌ر ئـه‌و زاته‌یه به‌نده‌یی بۆ ئه‌کرێ‌و هیچ خوایه‌کی ترتان نیه جگه له‌و .

★ (قَدْ جاءَتْکُمْ بَیِّنَةٌ مِنْ رَبِّکُمْ) ★ :

به راستی وا هات بۆ لاتان به‌و جۆره که داواتان کرد شاهیدێ له لایه‌نی خودای خۆتانه‌وه .

★ (هذِهِ ناقَةُ اللهِ لَکُمْ آیَةً فَذَروها تَأْکُلْ في اَرْضِ اللهِ) ★

ئا ئه‌وه‌ی که له پێش چاوتانایه وشترێکه به‌س به هێزی ته‌وانایی خودا دروستکراوه‌و له‌و به‌رده ده‌رچوه‌و حالّی وایـه بۆتان بوه بـه نیشانه‌ی گه‌وره‌یی خودا وازی لێ بێنن با بله‌وه‌رِێ له گژو گیای زه‌وی خودا .

★ (ولا تَمَسُّوها بِسُوءٍ فَیَأْخُذَکُمْ عذابٌ اَلِیمٌ) ★

(۷۳)

وە دەخیلتان بم قەت دەستی لێ مەدەن بە خەیاڵی زیان پێگەیاندنی نەوەك سزایەکی سەختو بە ئازارتان تووش ببێ •

ریوایەت کراوە حەزرەتی صاڵح گەلێ ئامۆژگاری کـردن سوودی نەبوو هەتا رۆژێ لە رۆژان سەرۆکی قەبیلەی ثەموود (جندع)ی کوڕی (عەمر) ئیشارەتی کرد بۆ بەردێکی گەورە لە ولاتەکەیاندا بوو وتی : داوا بکە لە خودا لەم بەردە وشترێکی زەلامی تووکن دروست بکاو دەری بکا بۆمان • حەزرەتی صاڵح داوای ئەوەی کرد لە خوداو بە فەرمانی خـودا وشترێ لە بەردەکە هاتەدەرەوەو (جندع)و کۆمەڵێ لە گەڵیا ئیمانیان هێنا بە صاڵحو (ذواب)ی کوڕی عەمرو (جبار)ی سادینی بتەکانو (رباب)ی کوڕی (صخر) کە کاهین بوون ئیمانیان نەهێنا •

★ (واذْكُروا إذْ جَعَلَكُمْ خُلَفاءَ مِنْ بَعْدِ عادٍ وبَوَّاَكُمْ فِي الاَرضِ تَتَّخِذونَ مِنْ سُهولِها قُصوراً وتَنْحِتونَ الجِبالَ بُيوتاً) ★

وە یادی نیعمەتی خودا بکەنەوە لە سەرتان لەبەر ئەوە کە ئێوەی کرد بە جێگەنشینی گەورەکانی ولاّت لە پاش لـە ناوچوونی قەبیلەی عاد لـە یەمەناو دای‌مەزراندن لە زەویداو خاوەن هێزی کردنو لە شوێنی ئارامو دەشتا قـەسرو بالاّخانـەی جوان ئەکەنەوەو لـە کەژو کێوی سـەختو بەرداویدا هۆدەو ماوای دامەزراوی باش دەتاشن •

★ (فاذْكُروا آلاءَ اللهِ ولا تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفسِدِينَ) ★ (٧٤)

باسی ئەو هەموو نیعمەتانی خودایە بکەن کە داویەتی پێتانو ئیشی خراپو نابار مەکەن لە زەویداو بە بەدخوویی مەژین •

★ (قـال المَـلأُ الَّذينَ اسْتَكْبَروا مِنْ قَـوْمِـهِ لِلَّـذينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ : اَتَعْلَمونَ اَنَّ صالِحاً مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ ؟ قالوا : إنَّا بِما اُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنونَ) ★ (٧٥)

جا ئەو کۆمەڵە ناوداڕەی وەها کـە خاوەن دەمار بوون لـە گەلی صالح ـدـ وتیان بە کۆمەڵەیێ لەوانە کە بێ دەستەڵاتن بە تایبەتی بەوانەیان کە ئیمانیان هێناوە بە صالح وتیان : ئایا ئێوە ئەزانن‌و باوەڕتان هەیە بەوە کە صالح ردوانە کراوە لە لایەنی خوداوەو کراوە بە پێغەمەری خـودای خۆی بۆ سەر ئێمە ؟ ئەوانیش لە وەڵاما وتیان : ئێمە ئیمانمان هەیە بەوەی کە صالح پێی‌ردوانەکراوەو باوەڕمان هەیە پێغەمەری خودای تەعالایە •

★ (قـالَ الَّذينَ اسْتَكْبَروا : إنَّـا بِالَّذي آمنْتُـمْ بِـهِ كافِرونَ) ★ (٧٦)

جا ئەوانە کە خاوەن دەمار بوون‌و فیزیان ئەکرد وتیان : بە راستی ئێمە باوەڕ ناکەین بەوەی کە ئێوە ئیمانتان پێ هێنا •

★ (فَعَقَروا النَّاقَةَ وعَتَوْا عنْ اَمْرِ ربِّهِمْ وقالُوا : يا صالِحُ ائْتِنا بِما تَعِدُنا إنْ كُنْتَ مِنَ المُرْسَلِينَ) ★ (٧٧)

جا وشترەکەی حەزرەتی صالحیان پەی کرد ، واتە وتیان بە پێاوێکی ناپیاو نە گەلەکەدا : بڕۆ دەست‌و پێی ئەو وشترە ببڕە ، ئەویش رۆیشت چوارپەلی وشترەکەی بڕی • وە لە فەرمانی خودا لایان دا کە ئەمری کردبو بەوە دەست نەبەن بۆ ئەو وشترە • پاش ئەوە بانگیان کرد لە صالح‌و ـدـ وتیان : فەرموو ئەگەر تۆ پێغەمەری ئەو ئازارو بەڵایەمان بۆ بێنە کە ئێمەت لێ دەترساند •

★ (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا في دارِهِمْ جاثِمِينَ) ★ (٧٨)

جا لەو سەردەمەدا کوتوپڕ بومەلەرزە گرتنی‌و داگیری کردن‌و هەر لەناو ماڵەکانی خۆیانا کەوتن‌و مردن •

★ (فَتَوَلَّى عنْهُمْ وقالَ : يا قَوْمِ لَقَدْ ابْلَغْتُكُمْ رِسالَةَ رَبِّي ونَصَحْتُ لَكُمْ ولكِنْ لا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ) ★ (٧٩)

جا ئەم کارەساتە هات‌و ئەم نەهاتە رووی دا حەزرەتی صالح پشتی

هەلکرد لەو شوێنە کە بومەلەرزەکە لێیداوەو لە شوێنێکی تایبەتیدا دانیشتو لە خەمو پەژارەی خۆیدا بەرابەر بە گەلە مردوەکەی فەرمووی : ئەی گەلی من بە راستی من پەیامی خودای خۆمم پێ گەیاندنو ئامۆژگاریم کردنو دڵسۆزیم بۆ دەربڕین بەڵام ئێوە ئەو کەسانەتان خۆش ناوێ کە دڵسۆزن • وە دەگونجێ ئەم قسەی حەزرەتی صالحە ـدـ هەر لە پێش کارەساتەکەدا بووبێ لەو کاتەدا کە ئەوان وشترەکەیان پەی کردو وتیان بە صالح چی ئەکەی بیکە •

★ (ولوطاً إذْ قالَ لِقَوْمِهِ : اَتَأْتونَ اْلفاحِشَةَ ما سَبَقَكُمْ بِها مِنْ اَحَدٍ مِنَ اْلعالَمِينَ ؟) ★ (٨٠)

وە باسی رووداوی زەمانی (لووط)ی کوڕی (هاران)ی برای ئیبراهیمی خەلیل بکە لەو کاتەدا کە بە گەلەکەی لە ئەهلی (سەوم) لە ولاتی (اردن)دا فەرموو : ئایا ئێوە پیاوگەلێکی ئەوەندە بێشەرمن کە کردەوەی ناهەمواری فاحیشە ئەکەنو لە دواوە سواری نێرینە ئەبن کە حاڵی ئەم فەرمانە ناهەمواره وایە کەس لە سەرسەریو تاوانبارانی جیهان نەکەوتوەتە پێشی ئێوەوە تیایا ؟ واتە ئەم رەفتاره نابارە لە ئێوەوە رووی داوە لە پێش ئادەمیزادانا بۆ ئەوە کە لە پاش ئێوەیش هەرکەسێ بیکا ئێوە شەریکی تاوانەکەی بن •

★ (إنَّكُمْ لَتَأْتونَ الرِّجالَ شَهْوَةً مِنْ دونِ النِّساءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفونَ) ★ (٨١)

بە راستی ئێوە ئەچنە لای پیاوان نەک ژنان لەبەر بەجێهێنانی ئارەزووی نەفسی خۆتانو دەرکردنی گەرمی لەشتان • ئێوە نەک هەر لەم بابەتەوە بەڵکو لە گەلێ بابەتی ترەوە لە حەق لاتان داوە ، ئەگەرنا بەم شێوە حەیای خۆتانو عالەمتان نەدەبردو بە یاسای باش دەسبەردار ئەبوون •

★ (وما كانَ جَوابَ قَوْمِهِ إلاَّ اَنْ قالوا : اَخْرِجوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إنَّهُمْ اُناسٌ يَتَطَهَّرونَ !) ★ (٨٢)

وە لە بەرابەری ئەم ئامۆژگاری لووطەوە وەڵامی گەلەکەی هـەر ئەوە بوو کە وتیان : ئەم خانەدانی لووطە لە ئاوەدانیو دێی خۆتان دەرکەن ؛ چونکی ئەمانە ئادەمیزادێکن خۆیان دوور ئەگرن لەم ئیشانە کە ئێمـە ئەیانکەین !

★ (فَانْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ إِلاَّ امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ) ★ (٨٣)

جا ئێمە لەو کاتەدا کە ویستمان ئەو گەلە لەناو بەرین لووطو ئەهلی لووطمان رزگار کرد ژنەکەی نەبێ لە ریزی ئەوانەدا دانرا کە سزا ئەدرێنو لە سزادا ئەمێنێنەوە •

★ (وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَراً فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ) ★ (٨٤)

ـە بارانێکی نائاسایمان بارانـد بەسەریانا جـا بڕوانە کـە ئەنجامی بەدبیریو بەدکاری تاوانبارەکان چۆن بوو تا حاڵی بیو بە چاو بڕوانیو بیینی ئەو گەلە هەموو بەردەباران ئەکەینو وڵاتەکەیان دائەپۆشین •

★ (وإِلَى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْباً) ★ :

ڕەوانەمان کرد بۆ وڵاتی مەدیەن ـ کە وڵاتێکە مەدیەن ناوی کوڕی حەزرەتی ئیبراهیمی تێدایە ـ برای خۆیان (شوعەیب) کوڕی (میکائیل) کوڕی (یسجر) کوڕی مەدیەن کوڕی ئیبراهیم ـدـ وە ئەم زاتە پێیان ئەوت (خطیب الانبیاء) لەبەر ئامۆژگاریکردنی گەلەکەی بە زۆری •

★ (قَالَ : يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَالَكُمْ مِنْ إِلهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ) ★

ڕەمووی بە گەلەکەی : ئەی گەلی خۆم بەندەیی بکەن بۆ خودای عالەم کە ناوی (اللە)یەو نیە بۆ ئێوە خودایەکی ترو بە راستی هات بۆ لاتان شاهیدێو بورهانێ بۆ ریسالەتی من لە لایەنی خوداوە •

موفەسیرەکان ڤەرموویانە : ئەو موعجیزەی حەزرەتی شوعەیبە ـدـ

لە قورئانا بەیان نەکراوە وەکو گەلێ موعجیزەی پێغەمەران باس نەکراوە لە قورئانا . وە ئەڵێن : ئەو موعجیزەی شوعەیبە ئەو عاسایە بوە کە داویە بە موساو ـدـ شەڕی کردوە لەگەڵ ماری گەورەدا .

بازێ فەرموویانە : مەبەس لـە (بینە) لـەو ئایەتەدا هەر ریسالەتی شوعەیبەو قەسدی ئەوە بوە کە ئـەو ریسالەتەو ئەو نووری نوبووەتو حیکمەتە کە کراوە بە خەڵات بۆ من لەگەڵ ئەوەدا ئێوە ئەزانن کە من لە پێش ریسالەتا هیچم نەزانیوە ئەوە ئەبێ بـە شانو شەرەف بۆ منو بـە شایەت بۆ ئێوە لەسەر ئەوە کە قسەی من راستە .

★ (فَاَوْفُـوا الكَيْـلَ وَالمِيـزَانَ ولا تَبْخَسُـوا النَّـاسَ اَشْيَاءَهُمْ) ★

جا پێوانەو کێشانە تەواو بکەن بۆ ئەو کەسانە مالّتان لێ ئەکڕنو هەقی خەلك کەم مەکەنەوەو بەشی کەس زایە مەکەن .

★ (ولاَ تُفْسِدوا فِي الاَرْضِ بَعْدَ إصْلاحِها) ★

وە خراپەو زیانکاری مەکەن لە زەویدا پاش ئەوە کە خودا بە ناردنی پێغەمەران بۆ تەمێی ئادەمیزاد ئیصلاحی کردوە .

★ (ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) ★ (٨٥)

ئەم پیاوەتیو راسالّیو یارمەتی رەهبەرانە باشترە لەوە کە بین بە دژ ئامۆژگاری ئەوان ئەگەر باوەڕتان بە خودا هەیە .

★ (ولا تَقْعُدوا بِكُلِّ صِراطٍ تُوعِدونَ وتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَها عِوَجاً) ★ :

ئەی گەلی من ناپیاو مەبنو دامەنیشن لە هەموو ڕێگەیێ لە ڕێگەی ئەو ئادەمیزادە پاکانەدا کە خەڵکی بانگ ئەکەن بۆ ئیمانهێنان بۆ ئەوە کە هەڕەشەیان لێبکەنو بیانترسێنو مەنعیان بکەن لە تەمێکردنی نەزانەکانو بۆ ئەوە کە مەنعی ئەوانە بکەن کە ئیمانیان هێناوە بە خودا لە ڕۆیشتن بە ڕێگەی راستی خوداو گومانی ناهەموار بخـەنە دڵیانەوە بۆ ئەوە کـە

ته‌رکی ئه‌و ریّگه بکه‌نو ریّگه‌ی راست به لار نیشان بده‌ن •

★ (واذْكُروا إذْ كُنْتُمْ قَلِيلاً فَكَثَّرَكُمْ) ★ :

وه بیری ئه‌و کاته بکه‌نه‌وه که ئیّوه که‌م بوون له ژماره‌و له ئه‌سبابی جه‌نگدا وه خودا به ماوه‌یه‌کی که‌م زوّری کردن له ژماره‌و هیّزدا •

★ (وانْظُرُوا كَيفَ كانَ عاقِبَةُ المُفْسِدينَ) ★ (٨٦)

وه ته‌ماشا بکه‌ن که ئه‌نجامی ناپیاوه به‌دکاره‌کان چوّن بوو له‌سه‌ر سته‌مکاری‌و ناهه‌مواری ئه‌وان چلوّن خودا قاری لیّ گرتن‌و به‌ربادی کردن ئیّوه‌یش به‌وان ته‌یّ‌خوار بین •

★ (وإنْ كانَ طائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنوا بالَّذي اُرْسِلْتُ بِهِ وطائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنوا فَاصْبِروا حَتَّى يَحْكُمَ اللهُ بَيْنَنَا وهُوَ خَيْرُ الحاكِمينَ) ★ (٨٧)

وه ئه‌گه‌ر تایفه‌و کومه‌لیّ له ئیّوه ئیمانتان هیّنا به‌و دینه‌ی من پیّی ره‌وانه‌کراوم وه کوّمه‌لیّ ئیمانیان نه‌هیّناو له‌سه‌ر کوفری خوّیان ماونه‌ته‌وه ده چاوه‌ڕیّ بکه‌ن هه‌تا خودا فه‌رمانی خوّی دیاری بکا له ناومانا به یارمه‌تی‌دانی موسولّمانه‌کان به‌سه‌ر کافره‌کانا ، وه راسته که خودا چاکترین فه‌رماندەری جیهانه له ئاشکراو په‌نهانا •

★ (قالَ المَلأُ الَّذينَ اسْتَكْبَروا مِنْ قَوْمِهِ : لَنُخْرِجَنَّكَ يا شُعَيْبُ والَّذينَ آمَنُوا معَكَ مِنْ قَرْيَتِنا اوْ لَتَعودُنَّ فِي مِلَّتِنا) ★ :

جا پیاوماقوولّه‌کانی گه‌لی شوعه‌یب ـد ئه‌وانه‌یان که خاوه‌ن فیزو ده‌مار بوون ئیمانیان نه‌هیّناو هه‌ڕه‌شه‌یان کرد له شوعه‌یب‌و وتیان : به راستی تۆو ئه‌وانه که ئیمانیان هیّناوه به خودا له‌گه‌ڵ تۆدا ده‌رتان ئه‌که‌ین نه‌ه ئاوه‌دانی خوّمانه یا ئه‌بیّ بگه‌ڕیّنه‌وه بوّ سه‌ر میلله‌ت‌و دینی ئیّمه •

★ (قالَ : اَوَلَوْ كُنَّا كارِهينَ ؟) ★ (٨٨)

شوعەییش فەرمووی : ئایا ئەگەر حەزیش نەکەینو پێمان ناخۆش بێ هـەر ئەمانگێڕنەوە بۆ میللەتو دینی خۆتان ؟ ئەم جوملە دوو مانا هەڵدەگرێ : یەکەم : مادام ئێمە بـە دڵ عاجزین لـە دینەکەتان قابیل نیـە بگەڕێینەوە بۆ سەری ؛ چونکی دین بە بێ خۆشویستن دین نیە • دووەم : مادام ئێمە حەز بە دینەکەتان ناکەین ئەگەر بە زۆری ئێوەیش بگەڕێینەوە ئـەوە هـەر نەگەڕاوینەتەوە چونکی دین ئـەبێ ئیختیـاری بێ نەك بـە زۆرداری •

★ (قدْ افْتَرَيْنا على اللهِ كَذِباً إنْ عُدْنا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إذْ نَجَّينا اللهُ مِنْها) ★

ئەگەر ئێمە لە پاش ئەوە خودا رزگاری کردین لەو دینە ناڕەوایە کە بتپەرستیەو گەیشتین بە تەوحید •• بگەڕێینەوە بۆ لای بتپەرستیو هاوڕێ بۆ خودا دابنێین ئەوە دیارە درۆمان لەسەر خوا کردوەو بە درۆ وتوومانە خودا شەریکی هەیە •

★ (وما يكونُ لَنَا اَنْ نَعودَ فِيها إلاَّ أَنْ يَشاءَ اللهُ رَبُّنا) ★

وە قەت نابێو بە عادەت مەحاڵە بۆ ئێمە بگەڕێینەوە بۆ میللەتێ کە خۆمان ئەزانین درۆیەو بێ ئەساسە مەگەر خودا خواستی وابێ نائومێدمان بکا لە ڕەحمەتی خۆیو دڵمان بگۆڕێ ، ـ پەنا بە خودا ـ •

★ (وسِعَ رَبُّنا كُلَّ شَيْءٍ عِلماً على اللهِ تَوَكَّلْنا) ★

خودای ئێمە زانستی گوشادە جێگەی هەموو شتێکی تێدا ئەبێتەوەو هەر شتبکیش مومکین بێ بۆ ئەو ئاسانەو هەر پشت بە خودا ئەبەستینو داوای ئەوە ئەکەین دڵمان دامەزرێنێ لەسەر دینو لە ڕێگەی حەق لامان نـەدا •

★ (ربَّنا افْتَحْ بَيْنَنا وبَيْنَ قَوْمِنا بِالْحَقِّ واَنْتَ خَيْرُ الفاتِحِينَ) ★ (٨٩)

پەروەردگارا بە کەرەمو رەحسەتی خۆت حوکم بدە لە بەینی ئێسەو گەلەکەماندا بە حەق . واتە یارمەتی ئێمە بدە زاڵ ببین بەسەر هێزی کوفرو گومڕاییدا هەتا هەردولا بە راستی بناسرێن ، وە تۆ ئەی خودا باشترین حاکمو فەرماندەری لە جیهانا .

★ (وَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ : لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ) ★ (٩٠)

جا ئەو کۆمەڵە کە کافر بوون لە گەلی شوعەیب وتیان بە ئەفرادی گەلەکەیان بە هەڕەشەی دنیاییو بە ئامۆژگاری ئایینی : ئەی گەل وەڵلاهی ئەگەر بکەونە دوای پیرو باوەڕی شوعەیبو ئیمانی پێبێنن بە راستی ئێوە زیان ئەکەن لە دنیادا ؛ چونکی ئێمە لێتان قەبووڵ ناکەینو بۆ دینیشتان زەرەرە ؛ چونکی ئایینی شوعەیب باش نیە ـ دیارە بە گومانی ئەوان ـ .

★ (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ) ★ (٩١)

جا لە کوتوپڕا بومەلەرزە وڵاتەکەی گرتنو لە خانوەکانی خۆیانا مردنو کەوتن بەسەر یەکا . وە ئەم جۆرە کارەساتانە کە دێ بەسەر نافەرمانەکانا سوپایەکی پەنامەکی خودایە .

★ (الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا) ★

ئەو کەسانە کە شوعەییان بە درۆ خستەوە وایان بە سەرهاتو لەناوچوونو شوێنەواریان بڕاوە وەک هەر نەبووبنو ناویان نەبووبێ .

★ (الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ) ★ (٩٢)

ئەو کەسانە کە شوعەییان بەدرۆ خستەوە هەر ئەوان زیانیان پێگەیشت نەک ئەوانە کە باوەڕیان پێکردو ئیمانیان پێ هێنا .

★ (فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ : يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ) ★

ئەویش بە ئێش و ئازارێکی دڵەوە پشتی هەڵکردو دوورکەوتەوە

لەوانو بانگی کرد لە کۆمەڵە لەناوچوەکەو بانگی کردن وەکو بانگ لـە زیندوو بکا ، وتی : بە راستی من پەیامی خودای خۆمم پێ گەیاندنو بە دڵسۆزی، تێکۆشیم لەگەڵتانا بەڵام ناتوانم هیچ غەمێ هەڵبگرم بۆ کۆمەڵی بێ باوەڕو کافر •

★ (فَكَيْفَ آسى على قَوْمٍ كافِرِينَ ؟) ★ (٩٣)

چۆن خەم بخۆم لەسەر فەوتانی گەلێ کە بۆ خەمخواردن نەشێن ؟

★ (وما اَرْسَلْنا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إلاَّ اَخَذْنا اَهْلَها بِالبَاْساءِ والضَّرَّاءِ لعلَّهُمْ يَضَّرَّعونَ) ★ (٩٤)

هەرگیز رەوانەمان نەکردوە هیچ پێغەمەرێ لە هیچ ئاوەدانیەکدا ئیللا پاش سەرکێشیی ئەوانە خەڵکەکەمان دووچاری فەقیریو لاتیو نەخۆشی خراپ کردوە بەڵکو بیربکەنەوەو روو بکەنە خوداو تۆبە بکەن •

★ (ثُمَّ بَدَّلْنا مَكانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حتَّى عَفَوْا) ★

لە پاشا لە جێگەی ئەو لاتیو نەخۆشیەدا دەوڵەمەندیو لەش ساغیمان پێدان هەتا زۆر بوون لە ماڵو منداڵاو لە حورمەتو ئاسایشدا بەڵکو لایێ بکەنەوە بە لای خاوەنی ئەم کارەساتانەو ئەم حاڵە پێرۆزانەداو لە ئەنجاما خودا بناسن •

★ (وقالُوا : قَدْ مَسَّ اباءَنَا الضَّرَّاءُ والسَّرَّاءُ) ★ :

کەچی وتیان : ئەم خۆشحاڵیو بەدحاڵیە شتێکە ئەبێ ببێ لە دنیادا ، وە باوکو باپیرەی ئێمەیش ئەم نەخۆشیو دەوڵەمەندیو نەداراییانە بەسەرا هاتوە ، ئیتر نەبو بە هۆی بیرکردنەوەیان لە وجوودی خوداداو لە پەیڕەوی پێغەمەرانا •

★ (فاخَذْناهُمْ بَغْتَةً وهُمْ لا يَشْعُرونَ) ★ (٩٥)

دەی کوتوپڕ ئەوانەمان گرتو تووشمان کردن وەلحاڵ ئاگایان لـە خۆیان نەبو لە هاتنی ئەو نەهاتیەدا •

★ (ولو اَنَّ اهْلَ القُـرى آمَنـوا واتَّقَوْا لَفَتَحْنا علَيْهِم بَرَكاتٍ مِنَ السَّماءِ والاَرْضِ) ★ :

وە ئەگـەر ئەهلی دێهاتی ڕەهبەران ئیمانیان پێبهێنایەنو لـە خودا بترسایەنو شـوێن ڕەهبـەران بکەوتنایێو شـوێن ئەسـبابی دینو ژین بکەوتنایەو فەرمانی خودایان لە خۆ بگرتایەو کاسبی ڕەوایشیان بکردایە دەرگای بیت‌و بارەی باشسان لێ ئەکردنەوە لە ئاسمانو زەویەوە ببارێ بە سەریانا •

★ (ولَكِنْ كَذَّبوا فاَخَذْناهُمْ بِما كانُوا يكْسِبونَ) ★ (٩٦)

بەڵام ئەوان درۆیان کرد بەرابەر بە پێغەمەرەکان جا ئێمەیش ئەوانمان گرت بە هۆی ئەو کردەوە نابارانەوە کە لـە تەکذیبەکەیانەوە پەیدا بوو کردیان •

(اَفاَمِنَ اهْـلُ القُـرى اَنْ ياْتِيَهُـمْ باَسُـنا بَياتاً وهُمْ نائِمونَ ؟) ★ (٩٧)

ئایا پاش ئەم هەموو کارەساتە ناهەمواڕە کـە بەسەر جیهانا هاتوە هێشتا خەڵکی دێهاتی ڕەهبەرەکان بە هێمنیو بێ خەم ڕائەبوێرنو لـەوە ناترسن کە هێزی قاری من لە شەوا کاتێ کە نووستوونو ئاگایان لە هیچ نیە داگیریان بکا وەکو ئەو دێهاتانە کە لە شەوا بە بومەلەرزەو لافاوو بارانو تەرزەو بروسکەو هێرشی دوژمن ••• لەناوبران ؟

★ (اَوَ اَمِنَ اَهْلُ القُـرى اَنْ ياْتِيَهُمْ باَسُنا ضُحىً وَهُمْ يلْعَبونَ ؟) ★ (٩٨)

یاخود ئەمین ئەبن خەڵکی دێهاتی پێغەمەران لەوە کە سزاو ئازاری من بێتە سەریان لـە کاتی چاشتا لە حاڵێکدا ئەوان فەرامۆشن لـە دەردو کارەسات‌و گاڵتە ئەکەن ؟ واتە خودای تەعالا زورمەی لە کاتی ناکاواو لە وەختی بایی‌بوونا قاری ئـەرژێنێ بەسـەر ئەوانەدا کـە خواستی لەسـەر نەهێشتنیانە •

★ (اَفاَمِنُوا مَكْرَ اللهِ ؟ فلا يَاْمَنُ مَكْرَ اللهِ إلاَّ القَوْمُ الخَاسِرونَ) ★ (٩٩)

ئایا ئەم ئادەمیزادە بێهۆشە خودافەرامۆشکردوە ئەمین ئەبن لەو کردەود سەختە مانوێرانکەرانەی خودایە بە وێنەی دوژمنێ کە فێڵ لە دوژمنی خۆی بکا ؟ نابێ ئەمین بن ، قەت لە مەکری خودا ئەمین نابێ ئەو کۆمەڵە نەبێ کە زیانکارو ئەنجام نابارن •

★ (اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذينَ يَرِثُونَ الاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِها اَنْ لَوْ نَشاءُ اَصَبْناهُمْ بِذُنوبِهِمْ ونَطْبَعُ على قُلوبِهِمْ فَهُمْ لا يَسْمَعونَ ؟) ★ (١٠٠)

ئایا دەرنەکەوتوەو رۆشن نەبوەتەوە بۆ ئەو کەسانە کە ولاتو دارایی وەرئەگرن لە پاش مردنی چینی پێشوو ئەمێننەوە بە غافڵیو بێبایی لە قاری خودا ؟ ئایا دەرنەکەوتوە بۆیان ئەگەر خواستمان ببێ بە ئانێ لە تۆڵەی تاوانەکانیانا ئەیانگرین ، بەڵێ ئەبێ بزانن لەسەر حیکمەتی خۆم کاتێ سزایان دوا ئەخەم هەتا وەختی دێ ، بەڵام حاڵی حازر لەبەر ئەوە کە زۆر دوورکەتوونەتەوە لە ئەحکامی خودا مۆرم ناوە بە دڵیاناو خێری تێ ناچێ جا بەو هۆوە پەندو ئامۆژگاری نابینن •

★ (تِلْكَ القُرى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبائِها) ★

ئەهڵی ئەو دێهاتی پێغەمەرانە وەکو ئەهڵی دێهاتی نوحو هودو صاڵحو لوط بازێ لە ئەخبارو بەسەرهاتیان بۆ تۆ ئەگێڕمەوە بۆ دڵدانەوەی تۆ •

★ (ولَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالبَيِّناتِ فَما كانُوا لِيُؤْمِنوا بِما كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ) ★

وە بە راستی پێغەمەرانیان هاتن بۆ لایان بەڵام ئەوان لەوانە نەبوون کە ئیمان بێنن لەبەر ئەوە کە دڵیان رەشەوە بووبوو لەبەر تاوانباریو باوەڕنەکردنیان بە پێغەمەرەکان لە پێش هاتنی پێغەمەرانی تازەدا ، واتە لە

پێش هاتنی پێغەمەرە تازەکانا دوژمنایەتیان کردبو لەگەڵ چینێکی پێش ئەوان جا هەر شووەمی ئەو بێباوەڕیە نەیهێشت باوەڕ بکەن بە پێغەمەرە تازەکانیش •

★ (كذلِكَ يَطْبَعُ اللهُ على قُلوبِ الكافِرِينَ) ★ (١٠١)

بەم جۆرە مۆرکردنە کە لە ئەنجامی بەدئەندیشەیی و بەدکردەوەییدایە خودا دڵی کافرەکان مۆر ئەکا ، واتە کافرەکان ئەکەونە دوای پیری تاریك و کردەوەی ناهەموارو ئێسەیش رەهبەران رەوانە ئەکەین کە ئامۆژگارییان ئەکەن ئەوانیش بە قەتعی موبالات ناکەن جا خودایش قاریان لێ ئەگرێت و دڵیان مۆر ئەکات •

★ (ومَا وجَدْنا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ) ★

وە دەستمان نەکەوت لە لایەنی زۆرمەی ئەوانەوە وەفا بە پەیمان ، واتە گەلێ لەو ئومەتە گومڕاهانە گیرۆدەی دەرد بوونو عەهدیان کرد ئەگەر رزگار بین ئیتر فەرمانبەرداری خودا بن کەچی کاتێ کە رزگار بوون وەفایان نەکردو فەرمانی خودایان بەڕێوە نەبرد •

★ (وإنْ وَجَدْنا اَكْثَرَهُمْ لَفاسِقِينَ) ★ (١٠٢)

وە زۆرمەی ئەوانم وا دەس کەوت کە فاسق بوونو لە یاسای ئیسلامو ئیمان دەرچوونو دەوامیان نەکرد •

★ (ثُمَّ بَعَثْنا مِنْ بَعدِهِمْ موسى بِآياتِنا إلى فِرْعونَ ومَلائِهِ فَظَلَمُوا بِها) ★

لە پاش زەمانی ئەو پێغەمەرانە موسای کوڕی عیمرانمان رەوانە کرد لەگەڵ ئایاتو موعجیزاتدا بۆ لای فیرعەونو کۆمەڵەی پەیڕەوانی کەچی ئەوانە ئینکاریان کردو تەئویلیان کرد بە تەئویلاتی فاسید •

★ (فانْظُرْ كيْفَ كانَ عاقِبَةُ المُفْسِدِينَ) ★ (١٠٣)

جا بڕوانە کە ئەنجامی ئەو بەدکارانە چۆن بو چییان بەسەرهات •

★ (وقالَ موسى : يا فِرْعونُ إنّي رسولٌ مِنْ ربِّ العالَمِينَ (١٠٤) حَقِيقٌ على اَنْ لا اَقُولَ على اللهِ إلاّ الْحَقَّ) ★

وه موسا فەرمووی : ئەی فیرعەون بە راستی من رەوانەکراوم لە لایەنی پەروەردگاری عالەمەوە بۆ لای ئێوەو زۆر سوورم لەسەر ئەوە دەربارەی خوداو ئەوەی خودا پێی رەوانە کردووم راست نەبێ هیچ نەڵێم •

★ (قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إسرائِيلَ) ★ (١٠٥)

وە بە راستی هاتووم بۆ لای ئێوە بە موعجیزەوە وە بەنی ئیسرائیلیەکانمان لەگەڵ بنێرە بۆ ئەو زەویە کە باوکو باپیرەیان لەوێدا بوەو مەیان کە بە سوخرە بۆ ئیشو کاری ناخۆش زەحمەت •

★ (قالَ : إنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِها إنْ كُنْتَ مِنَ الصّادِقِينَ) ★ (١٠٦)

فیرعەون وتی : ئەگەر راست ئەکەیتو موعجیزەت هێناوە دەی ئاشکرای بکەو بۆمانی دەربخە •

★ (فَاَلقى عَصاهُ فَاِذا هِيَ ثُعْبانٌ مُبِينٌ) ★ (١٠٧)

جا حەزرەتی موسا کوتوپڕ عاساکەی فڕەدا بۆ سەر زەویەکە تەماشایان کرد بوو بە ماریکی زلی نابار •

★ (ونَزَعَ يَدَهُ فاِذا هِيَ بَيْضاءُ لِلنّاظِرِينَ) ★ (١٠٨)

وە دەستی لە باخەڵی دەرهێنا دەرکەوت سپی بوو پڕتەوی ئەدا بۆ ئەوانە کە تەماشایان ئەکرد ، ئەڵێن پڕتەوی ئەو دەستەی وەکو پڕتەوی چرای رووناك شەوقی ئەدایەوە •

★ (قالَ المَلأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ : إنّ هذا لَساحِرٌ عَلِيمٌ) ★ (١٠٩) :

وە لەم کاتەدا کۆمەڵێ لەگەلی فیرعەون وتیان : بە راستی ئەم موسا جادوو گەرێکە زانا لە پیشەی جادوبازیدا •

★ (یُرِیدُ اَنْ یُخْرِجَکُمْ مِنْ اَرْضِکُمْ فماذَا تَأْمُرُونَ ؟) ★ (١١٠)

ئەیەوێ بە هێزی جادوو ئێوە دەربکا لە زەوی‌و خاکی خۆتان جا فەرمانتان چیەو چۆن چاری بکەین ؟

★ (قالوا : اَرْجِهْ واَخاهُ واَرْسِلْ في المدَائِنِ حاشِرِینَ) ★ (١١١)

ئەو کۆمەڵە خاوەن راو تەگبیرە وتیان بە فیرعەون : ئەم زاتەو براکەی کە هارووڵە ئیشەکەیان دوا بخە هەتا ماوەیێ‌و چەن مەئموورێ بنێرە کە جادووگەرەکان گرد بکەنەوەو بیانهێنن بۆ لات •

★ (یأتوكَ بِکُلِّ ساحِرٍ عَلِیمٍ) ★ (١١٢)

هەتا هەر جادووگەرێ کە زانایە لە فەنی جادووگەریدا بیانهێنن بۆ لات •

★ (وجاءَ السَّحَرَةُ فِرعونَ قالوا : إنَّ لنا لَاَجْراً إنْ کُنَّا نَحْنُ الْغالِبِینَ) ★ (١١٣)

وە جادووگەرەکان هاتن بۆ لای فیرعەون‌و پێیان وت : ئایا بەش‌و بەراتێکمان ئەبێ ئەگەر ئێمە سەرکەوین بەسەر موساو براکەیا ؟

★ (قال : نَعَمْ وإنَّکُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِینَ) ★ (١١٤)

ئەویش وتی : بەڵێ بەش‌و بارەتان ئەبێ‌و ئێوە لە نزیکان‌و سەربەرزانی بارەگا ئەبن •

★ (قالوا : یا مُوسی إمَّا انْ تُلْقِيَ وإمَّا اَنْ نَکونَ نَحْنُ الْمُلْقِینَ) ★ (١١٥)

وتیان : ئەی موسا تۆ لە پێشا ئەسبابی خۆت فڕێ بدە یاخود ئێمە لە پێشا ئەسبابی خۆمان فڕێ ئەدەین ئەی نوێنین •

★ (قال : اَلْقُوا) ★ :
موسا فەرمووی : ئێوە لە پێشا ئەسبابی خۆتان بنوێنن •
★ (فلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوا اَعْيُنَ النَّاسِ واسْتَرْهَبوهُمْ وجاؤُا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ) ★ (١١٦)
جا کاتێ جادووگەرەکان ئەسبابی جادووی خۆیان دەرخست چاوی خەڵکەکەیان هەڵسووڕاند بۆ لای خۆیانو جادوویەکی وایان کرد کە خەڵکەکە هەر تەماشای ئەویان ئەکردو ترسیان لێ نیشت •
ریوایەت کراوە ئەو جادووگەرانە چەن گوریسێکی گەورەو درێژیان فڕەداو چەن داریکی درێژیان هێنایە مەیدانەوە هەموو لەبەر چاوی خەڵکەکەدا بوون بە ماری گەورەی وەها کە ئینسان لێیان بترسێو لەبەریان هەڵبێ •
★ (واَوْحَيْنا إلى موسى اَنْ اَلْقِ عَصاكَ فاِذا هِيَ تَلْقَفُ ما يَأْفِكونَ) ★ (١١٧)
وە ئێمە وەحیمان نارد بۆ موسا کە عاساکەت فڕێ بدە ئەویش فڕێی دا کەچی کوتوپڕ بوو بە ماریکی گەورەی وەها کە هەموو درۆو دەڵەسەکەی ئەوانی پێچایەوەو قووتی دان •
★ (فوَقَعَ اَلْحَقُّ وبَطَلَ ما كانُوا يَعْمَلونَ) ★ (١١٨)
جا حەقو راستی دەرکەوتو ئەوەی ئەوان کردبوویان پووچ بووە •
★ (فغُلِبُوا هُنالِكَ وانْقَلَبُوا صاغِرِينَ) ★ (١١٩)
جا جادووگەرەکان ژێرکەوتنو سەرکزو داماو بوون •
★ (واُلْقِيَ السَّحَرَةُ ساجِدِينَ (١٢٠) قالوا : آمَنَّا بِرَبِّ العالَمِينَ (١٢١) رَبِّ موسى وهرونَ) ★ (١٢٢)
وە جادووگەرەکان لەپەوڕوو کەوتنو کڕنووشیان بردو وتیان : ئیمانمان هێنا بە پەروەردگاری عالەم ئەو پەروەردگاری عالەمە کە پەروەردگاری موسای کوڕی عیمرانو هاروونی برایەتی •

★ (قالَ فِرْعونُ : آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ اَنْ آذَنَ لَكُمْ ؟!) ★
فیرعەون وتی : ئیمانتان هێنا بە خودای موسا لە پێش ئەوەدا خەبەرتان پێ بدەم ؟

★ (إنَّ هذا لَمَكْرٌ مَكَرْتُموهُ في المَدِينَةِ لِتُخْرِجوا مِنْها اَهْلَها فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ !) ★ (١٢٣)
بە راستی ئەم فڕەدانی جادووەو ئەم ئیتاعەو ملڕاکێشانە بۆ موسا فێڵێ بو بە تەگبیری هەموو لایەکتان بۆ ئەوە زاڵ بین بە سەر ئێسەداو ئەهلی ئەم شارە دەرکەن . جا لەمەولا تۆڵەی ئەم فڕو فێڵە ئەزانن !

★ (لاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ واَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ) ★ (١٢٤)
وەئلاهی دەستو پێتان راستو چەپ ئەبڕم لە پاش ئەوە هەڵتان ئەواسم هەتا عالەم تەماشای ئەو قەوارەتانە بکاو بین بە عیبرەت بۆیان .

★ (قالوا : إنَّا إلى رَبِّنا مُنْقَلِبونَ) ★ (١٢٥)
وتیان : ئەم جۆرە سزا قیمەتی نیە ؛ چونکی ئەنجامەکەی ئەوەیە کە ئێسە بسڕین . وە بە هۆی مردنەوە ئەگەڕێینەوە بۆ لای خودای خۆمانو ئەگەین بە بارەی ڕەزامەندی ئەو کە لە هەموو نیعمەتێ گەورەترە .

★ (وما تَنْقِمُ مِنَّا إلاَّ اَنْ اٰمَنَّا بِآياتِ رَبِّنا لَمَّا جاءَتْنا) ★
بەوەبشدا ئەزانین کە ئێسە ئەگەڕێینەوە بۆ لای خودا ؛ چونکی ئەزانین کە تۆ هیچ شتێ ناکەی بە هۆی عەیبەو رقت لە ئێسە نیە ئەوە نەبێ کە ئێسە ئیمانمان هێناوە بە موعجیزاتی خودای خۆمان کاتێ هاتە پێش چاومان . جا دوای ئەوە کە بۆیان دەرکەوت فرمان دەرچوە لەسەر سزایان بە پارانەوەوە وتیان :

★ (ربَّنا اَفْرِغْ عَلَيْنا صَبْراً وتَوَفَّنا مُسْلِمِينَ) ★ (١٢٦)
خودایە صەبر بڕژێنە بەسەر دڵمانا وەکو ئاوێکی ساردی ساف ئەڕژێنی بەسەر لەشێکدا پێویستی ئاو بێو گیانەکەمان لێ وەربگرەوە بە

موسولمانی • جا لە بازە ریوایەتێکا ئەڵێ ئەو ئەمرە تەنفیز کرا لە سەریانو شەهید کران ، وە لە بازە ریوایەتێکا ئەڵێ دواخرا هەتاکو فیرعەونو کۆمەڵەکەی خنکانو ئەوانیش رزگار بوون •

★ (وقالَ المَلأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ : اَتَذَرُ موسى وقَوْمَهُ لِيُفْسِدوا في الاَرْضِ ويَذَرَكَ وآلِهَتَكَ ؟) ★

وە کۆمەڵی پیاوموناسبی فیرعەون وتیان بە فیرعەون : ئایا تۆ موساو گەلەکەی واز لێ دێنی هەتا ئەوان بیرو باوەڕی خەڵك تێکبدەنو خراپە بخەنە ولاتەوەو دینی موسا وەربگرنو واز لە خوداکانی تۆ بێنن ؟

★ (قال : سَنُقَتِّلُ اَبْناءَهُمْ ونَسْتَحي نِساءَهُمْ وإنّا فَوْقَهُمْ قاهِرونَ) ★ (١٢٧)

ئەوبش بە ملهوڕیەوە جوابی دانەوەو وتی : ئەمانە چیو چییان پێ ئەکرێ ؟ لەمەولایش وەکو لەمەوپێش هەر منداڵێکی نێرینەیان بێ سەری ئەبڕین هەرچی مێینەیان بێ ئەیهێڵینەوە بۆ کارەکەریو ئێمە دەسەلاتدارین بەسەریانا •

★ (قالَ موسى لِقَوْمِهِ : اسْتَعينُوا بِاللهِ واصْبِروا إنَّ الاَرْضَ لِلهِ يورِثُها مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ والْعاقِبَةُ لِلمُتَّقينَ) ★ (١٢٨)

کاتێ بەنی ئیسرائیل قسەی فیرعەونیان بیست زۆر ترسیان لێ نیشت جا حەزرەتی موسا بۆ ئەوە دڵیان قایم بکا فەرمووی : داوای یارمەتی لە خودا بکەنو خۆتان بگرن لەبەر هەڕەشەی ئەو کافرەداو قسەو هەڕەشەکانی بە گرنگ مەگرن ؛ چونکی زەوی موڵکی خودایە بە هەرکەسێ خواستی بێ ئەیداو ئەنجامی پیرۆز بۆ ئەوانەیە کە خاوەن تەقواو طاعەتن ، جا لە پاشەڕۆژا بۆ هەموو کەسێو لە دنیادا بۆ ئەوانە کە خودا خواستی لەسەر سەرکەوتنیان بێ •

★ (قالوا : اُوذِينا مِنْ قَبْلِ اَن تَأْتِيَنا ومِنْ بَعْدِ ما جِئْتَنا) ★

جا بەنی ئیسرائیلیەکان وتیان بە موسا : ئێمە گەلێ ئازارو ئەزیەتمان دراوە لە پێش ئەوەدا کە تۆ بێیت بۆ لامانو پاش ئەوەیش کە هاتی •

★ (قالَ : عَسى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ ويَسْتَخْلِفَكُمْ في الاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلونَ) ★ (١٢٩)

حەزرەتی موسا لەبەر ئەوە کە دڵی قایم بو بە یارمەتی خودا فەرمووی بە گەلەکەی : رجا وایە کە خودا دوژمنەکانتان لە ناو بباو ئێوە بکا بە فەرمانداری ولآت لە باتی ئەوان ، جا ئەمجار تەماشا ئەکا ئێوە کردەوەتان چۆن ئەبێ ؛ ئایا بو سوپاسی ئەو خودایە کە ئێوەی رزگار کرد لە ستەمکارەکان کردەوەتان باش ئەبێ ؟ یاخود هەم ئەکەونەوە شوێن شەیتانی شووم‌و بەدبەختو سەرگەردان ئەبن ؟

★ (ولَقَدْ اَخَذْنا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ ونَقْصٍ مِنَ الثَّمَراتِ لَعلَّهُمْ يَذَّكَّرونَ) ★ (١٣٠)

وە بە راستی لەسەر ئەم نامەردی‌و کوفرو ئینکاری رەهبەرو ئازاردانی بەنی‌ئیسرائیلە دەستەو بەستەی فیرعەونمان دووچاری گرانی‌و قاتی‌و کەم‌و کوورِی لە پیت‌و بارەی کشت‌وکاڵو باخاتا کردن بەڵکو بیر بکەنەوە کە ئەم وەزعە لەسەر بەدکرداری خۆیانەو بیر بکەنەوە لە خوداناسی‌و ناسینی حوقووقی ئادەمیزادا ، کەچی رۆژ بە رۆژ خراپتر ئەبوون •

★ (فاِذا جاءَتْهُمُ الْحَسنَةُ قالوا : لَنا هذِهِ وإنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِموسى ومَنْ مَعَهُ) ★

ئەوەندە بێ شوعوور بوون هەر کاتێ چاکەیێ رووی تێبکردایەن ئەیانوت : ئەمە حەقی خۆمانەو ئێمە گەلی سەرۆکی سەرزەوین • وە ئەگەر جارێ خراپەیێ رووی تێبکردایەن وەکو گرانی‌و ناساغی تەشائومیان بە

موساو دەستەی موسا ئەکردو ئەیانوت : ئـەم بەڵایانە لـــە نەگبەتی ئەوانەوەیە •

★ (الا إنَّمـــا طـائِرُهُمْ عِنْـــد اللهِ ولكِـــنَّ اَكْثَـرهُمْ لا يَعْلَمونَ) ★ (۱۳۱)

بێدارەوە بن هۆی نەگبەتی ئەوانە تاوانو گوناحێکەکە وان لە لای خوداو دەفتەری خوداو لە کردەوەکانیانا نووسراوە ، ئیتر نە مووساو دەستەی مووسایە ؛ چونکی رەهبەرەکان ئیشیان بانگکردنی ئادەمیزادە بۆ بیرو باوەڕی راســتو بۆ کـردەوەی چـاکو ئـەمانە هـۆی پیرۆزیو بەختیارین •

★ (وقالوا : مَهْما تَاتِنا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنا بِها فَمَـا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ) ★ (۱۳۲)

وە لە باتی ئەوە ئەم کارەساتە نابارانە بین بە هۆی عیبرەتوەرگرتنو گەڕانەوە لـە گومڕاهی بۆ ئیمان ئەو قیبتییانە بـە جەسارەتەوە رووبان ئەکردە موساو پێیان ئەوت : تۆ بزانە هەر ئایەتێو هەر موعجیزەیێو هەر دەردێ لە تۆوە دەربکەوێ بەرابەر بە ئێمەو بتەوێ کە ئێمە رام بکەیو دڵمان هەڵسووڕێنی بە لای خۆتا ئێمە لەوانە نین کە ئیمان بێنین بە تۆو بە ئایینی تۆو لە وەزعی خۆمان دەرچین •

★ (فَاَرْسَلْنا عَلَيْهِمُ الطُّوفانَ والجَرادَ والقُمَّلَ والضَّفادِعَ والدَّمَ آياتٍ مفَصَّلاتٍ) ★

ئێمەیش بۆ سزای ئەوانو بۆ بەرانبەری سەرکێشیەکەیان هێرشی ئاومان نارد سەر خانوەکانیانو کوللەمان نارد بۆ سەر کشتو کاڵیانو سپێمان نارد بۆ سەر لەشی خۆیانو حەیوانەکانیانو بۆقمان نارد بۆ سەر کاسەو کەوڵیانو خوێنمان زاڵکرد بەسەر دەماخیانا کە بە زۆری خوێنی لووتیان بەرئەبوو • کە ئەمانە چەن شتێکی دیاریو ماوەدار بوون •

★ (فاسْتَكْبَروا وكانُوا قَوْما مُجْرِمينَ) ★ (۱۳۳)

که‌چی هه‌ر فیزیان کرد له فه‌رمانی خوداو خۆیان به گه‌لێکی تاوانبار نیشانداو له واقیعا به ده‌وام کۆمه‌ڵێکی سه‌رسه‌خت‌و به‌دبه‌خت‌و تاوانبارو ناهه‌موار بوون •

★ (ولَمَّا وَقَعَ علَيْهِمُ الرِّجْزُ قالوا : يا مُوسى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ ولَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَني إسرائِيلَ) ★ (١٣٤)

وه له هه‌ر کاتێکدا سزایه‌کی خودا داگیری ئه‌کردن‌و ئه‌که‌وته‌ناو به‌ڵاوه ئه‌هاتن په‌نایان ئه‌برد به موساو ـدـ ئه‌یانوت : ئه‌ی موسا بپاڕێره‌وه بۆمان لای خودای خۆت به‌و شێوه که مه‌علوومه له لای تۆ ، واته بـه‌و ناوانی خودا که له کاتی پاڕانه‌وه‌دا به زمانتا دێن ، یا به‌و شێوه که له پێش دۆعاکه‌و له کاتی دۆعاکه‌دا ئه‌یکه‌ی • وه‌کو رۆژوگرتن له پێشاو دانیشتن بـه ئه‌ده‌ب ••• وه‌ڵا ئه‌گه‌ر ئـه‌م سزامان لێ دوور بخه‌یته‌وه ئیمانت پێ دێنین‌و کۆمه‌ڵی به‌نی ئیسرائیل به‌ره‌ڵا ئه‌که‌ین له‌گه‌ڵتا بێن بڕۆنه‌وه بۆ وڵاتی خۆتان •

★ (فَلَمَّا كَشَفْنا عنْهُمُ الرِّجْزَ إلى اَجَلٍ هُمْ بالِغوهُ إذا هُمْ يَنْكُثُونَ) ★ (١٣٥)

جا له کاتێکدا ئه‌و سزامان تا ماوه‌یه‌کی دیاری له‌سه‌ر لاٸه‌بردن ئیتر به گورجی ئه‌و سوێندو ئادو په‌یمانه‌یان ئه‌شکاند •

★ (فانْتَقَمْنا مِنْهُم فاَغْرَقْناهُمْ في اليَمِّ بِاَنَّهُم كَذَّبوا بِآياتِنا وكانُوا عَنْها غافِلينَ) ★ (١٣٦)

ئێسه‌یش له‌سه‌ر بڕیاری خۆمان تۆڵه‌مان لێ سه‌ندن‌و ئه‌و گه‌له‌مان له نیلدا خنکاند به هۆی ئه‌وه‌وه که ئینکاری ئایاتی خودایان کرد •

★ (واَوْرَثْنا القَوْمَ الَّذينَ كانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مشارِقَ الاَرْضِ ومَغارِبَها الَّتي بارَكْنا فِيها وتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الحُسْنى على بَني إسرائِيلَ بِما صَبَرُوا) ★

وە لــە پاش ئەوە کــە فیرعەونو دەستەو بەستەکەی لە ئاوی نیلدا خنکانو هێزی پاشایی پشتی شکا هێشتمانەوە بۆ گەلی بەنی ئیسرائیل کە بە بێچارەو ناتەوان دائەنران لە لای فیرعەونو دەستەکەیا خۆرهەلاتەکانو خۆرنشینەکان لــەو زەویەدا کــە پیرۆزیو بەشو بارەمان تێدا داناوە لــە کشتوکالی چەن جۆرو لــە باخو بێستانی رەنگامەو لــە هەوای میانەو تەماشاگای جوان کە بریتیە لە سنووری ولاتی میصر هەتا ئاخری ولاتی شام یانی مابەینی نیلو فورات • واتە کە هێزی فیرعەونو سوپاکەی شکانو بازاڕیان نەما ئەو ولاتەمان هێشتەوە بۆ بەنی ئیسرائیلەکان کە بە درێژایی رۆژگار بە بازووی کارکردنو تێکۆشین داگیری بکەنو بە ئازادی تیایا بژین •

بڕانن ! حەقیقەتی تەفسیری ئەم ئایەتە گــەلێ گرنگەو دیقەتی دڵ رائەکێشــێ ؛ چونکی زاهیری ئایــەتی (واورثنــا القــوم الذین کــانوا یستضعفون •••)و هەروا زاهیری ئایەتی (فأراد ان یستفزهم من الارض فأغرقناه •••) هەتا ئایەتی (وقلنــا لبني اسرائیل اسکنوا الارض) لــە سوورەتی ئیسراء ئایــەتی ١٠٣و زاهیری ئایــەتی (فاخرجناهم من جنات وعیون وکنوز ومقام کریم کذلك واورثناها بنی اسرائیل) ئایەتی پەنجاو نۆی سوورەتی شوعەراء ••• دەلاڵەت ئەکەن لەسەر ئەوە کە لە پاش ئەوە فیرعەونو ئەو سوپایە لەگەڵیا بوو هەموو لە (نیل)دا غەرق بوون حەزرەتی موساو بەنی ئیسرائیل لە میصردا مانەوە ؛ چونکی هەردوو بەری روباری نیل هەر میصرەو ئاوەدانی نیە • وە زیاد لەوە بە عادەت قەرەباڵغی بەنی ئیسرائیل لەگەڵ موسادا لە ترسی فیرعەون لە میصر دەرچوونو بە ئەمری خودا لە ئاوی نیل رزگار بوون ، وە مادام خودا دوژمنەکەیانی خنکاند خۆیو سوپاکەی ئیتر ئەبێ کێ مەنعی موساو بەنی ئیسرائیل بکا لە مانەوە لەو ولاتەدا ؟

وە لە تەفسیری (منار)دا ئەڵێ : لە بازێ مێژووی کۆنی میصردا عیبارەتی وا هەیە کـە دەلالەت ئەکا لەسـەر راستی قسـەی بازێ نـە موفەسیرەکانی ئێمە کە فەرموویەتی لـە پاش غەرقی فیرعەونو سوپاکەی حەزرەتی موسـا میصری داگیرکردو خۆیو بەنی ئیسرائیلیەکان ماوەیێ لـەوێ خاوەنی دەسەڵاتو فـەرمانرەوا بوون • وە لـە بازێ نووسراوی یێگانەدا هەیە کە حەزرەتی موسا سیازدە ساڵ لە میصردا فەرمانڕەوا بوو ، پاش ئەم ماوەیە قیبطیەکان بە یارمەتی وڵاتی حەبەشە هاتنە سەر موساو بەنی ئیسرائیلو لە شاری میصری دوور خستنەوە ؛ چونکی بەرهەڵستی قیبطیەکانی پێ نەدەکرا • وە ئەم بەیانە خیلافی ئەوەیە کە مەشهوورە یانی کە موساو بەنی ئیسرائیل لە میصر دەرچوونو بەرەو وڵاتی فەلەستین بۆ خۆرهەڵات بەڕێکەوتن هەتا گەیشتنە وڵاتێ کـە بتپەرست بوون ، کاتێ ئەو گەلەیان دی داوای بتیان لە موسا کرد •

★ (ودَمَّرْنا ما كـانَ يَصْنَعُ فِرعـونُ وقَومُهُ وما كـانُوا يَعْرِشُونَ) ★ (١٣٧)

وە لە پاش خنکاندنی فیرعەونو دەستەکەیو نەمانی هێزی فەرمانیان ئەوەی کە فیرعەونو دەستەکەی دروستیان کردبو هەموومان وێران کردو هـەر باخێ دایاننابو وە یا هـەر قەسرێ کـە بەرزکرابوەوە هـەموومان رووخاندو وێرانسان کردن •

★ (وجـاوَزْنا بِبَنِي إسرائيـلَ البَحْـرَ فأتَوْا عـلى قَـوْمٍ يَعْكُفُونَ على أصْنامٍ لهُمْ ، قالوا : يا موسى اجْعَلْ لَنا إلهاً كما لَهُمْ آلِهَةٌ ! قالَ : إنَّكُمْ قومٌ تَجْهَلونَ) ★ (١٣٨)

پاش غەرقکردنی فیرعەونو دەستەکەی لەسەر ئەو ئەمری هیجرەتە کە دابوومان بە موسا •• بەنی ئیسرائیلیەکانمان دوورخستەوە لە روباری نیلو بەڕێم کردن تا گەیشتن بە گەلێ کە دامەزرابوون لەسەر وڵاتی خۆیانو

نیشتەجێ بوونو پەرستیاری چەن بتێ بوون کە خۆیان دایان نابوون ، وە لەوێدا بەنی ئیسرائیلیەکان ـ واتە بازێ لە نەفامەکانیان ـ وتیان : ئەی موسا تۆیش بتێ بۆ ئێمە قەرار بدە پەرستیاری بکەین وەکو چۆن ئەم گـەلە بتپەرستە چەن خودایەکی بتیان هەیە ، ئەویش بە زویری جوابی دانـەوە وتی : ئێوە گەلێکن نەزانو بێئاگا لە حەقیقەتی دینو لە مانای خوداپەرستی ئەگەرنا چۆن داوای شتی وا هەڵەتان لە من ئەکرد •

★ (إنَّ هـؤلاءِ مُتَبَّرٌ ما هُـمْ فِيـهِ وباطِـلٌ ما كـانُوا يَعْمَلونَ) ★ (١٣٩)

بە راستی ئەم گەلە بتپەرستە ئەو عیبادەتە ئەوانە پێی مەشغوولن‌و دەوام ئەکەن تیایا بێ مایەو پووچەو ئەو کردەوە ئەوان ئەیکەنو ناوی ئەبەن بە بەندەیی بەتاڵو بێ مایەو زایەیە •

★ (قـال : اَغَيْرَ اللهِ اَبْغِيكُمْ إلهـاً وهُـوَ فَضَّلَكُمْ على العَالَمِينَ ؟) ★ (١٤٠)

وە لـە پاش ئەو قسە کە پێی فەرموون فەرمووی : چۆن من رووم هەیەو مناوەم هەیە کە داوای خودایێ بکەم بۆ ئێوە غەیری خودای عالەم ، وەلحاڵ خودای عالەم ئێوەی گەورە کردوە بەسەر عالەمی زەمانی خۆتانا ؟ جا جوملەی (ان هؤلاء متبر) بەیانی واقیعی حاڵی بتەکانو بتپەرستەکان بو ، وە ئەم جوملە یادی نیعمەتە گەورەکانی خودا بو بۆ ئەوە کـە بەنی ئیسرائیلیەکان شەرم بیانگرێو قسەی زیاد نەکەن •

★ (وإذْ اَنْجَيْناكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسومونَكُمْ سوءَ اْلعَذابِ يُقَتِّلونَ اَبْناءَكُمْ ويَسْتَحْيونَ نِساءَكُمْ وفي ذلِكُمْ بلاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ) ★ (١٤١)

وە بیری ئـەوە بکەنەوە کە رزگارمان کردن لـە دەستەو بەستەی غەداری فیرعەون کە موعامەلەیان لەگەڵ ئەکردن بە خراپو سزایان ئەدان

به سزای ناهه‌موار : نه‌ته‌وه‌ی نێرینه‌یان ئه‌کوشتن‌و نه‌ته‌وه‌ی مێینه‌یان به زیندوویی ئه‌هێشتنه‌وه بۆ کاره‌که‌ری‌و باره‌به‌ری‌و له‌م ره‌فتاره ناهه‌موارەدا به‌لاّیه‌کی یه‌جگار گه‌وره‌ی تێدا بو بۆ ئێوه •

★ (ووَاعَدْنا موسى ثلثِينَ لَيْلَةً واَتْمَمْناها بِعَشْرٍ فتَمَّ مِيقاتُ ربِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلةً) ★

وه‌عده‌مان دا به موسا ماوه‌ی چل رۆژ خۆی جیابکاته‌وه بۆ حوزووره‌به‌ی خودای ته‌عالا ماوه‌ی سی (۳۰) رۆژ له‌و چله بۆ رۆژوگرتن به رۆژاو تاعه‌ت له شه‌واو ماوه‌ی چل رۆژه‌که‌مان ته‌واو کرد به ده رۆژ بۆ باقی عیباده‌تو ئه‌و کاته خودا بڕیاری دابو بۆ نازڵکردنی ته‌ورات ته‌واو بو که بریتی بو له چل شه‌و •

★ (وقالَ مُوسى لِاَخِيهِ هرونَ : اخْلُفْني في قَوْمي واَصْلِحْ ولا تَتَّبِعْ سبيلَ المُفْسِدِينَ) ★ (۱٤۲)

وه حه‌زره‌تی موسا کاتێ رۆیشت بۆ به‌جێهێنانی عیباده‌تی چل رۆژه فه‌رمووی به هارونی برای : له جێگه‌ی مندا دابنیشه‌و ئیش‌و کاری دینی‌و دنیایی به‌جێ بێنه له ناو گه‌له‌که‌ماو با ته‌رییه‌تت به شێوه‌ی خۆم بێ ؛ خۆت بگره‌و مداراییان له‌گه‌ڵ بکه‌و مه‌که‌وه شوێن ئاره‌زووی به‌دخوو به‌دکاره‌کان‌و به قسه ئازاری که‌س مه‌ده •

بزانن ! ئیمامی رازی له ته‌فسیری ئایه‌تی (واذ واعدنا موسى اربعين ليلة) له سووره‌تی (البقره) دا ئه‌فه‌رموێت : خودا به جارێ وادەی چل رۆژه‌که‌ی دا به موسا به‌ڵام سی (۳۰) رۆژی بۆ رۆژوو ده رۆژی بۆ عیباده‌تی تر وه‌کو چۆن له که‌فاره‌تی حه‌ج‌و عومره به شێوه‌ی ته‌مه‌توع بۆ ئینسانی نه‌دارا ده رۆژ رۆژووه جا سێ رۆژی له ماوه‌ی حه‌جداو حه‌وت رۆژی له کاتی گه‌یشتنه‌وه به ولاّتی خۆی ، ئیتر مه‌عنای ئایه‌تی سووره‌تی ئه‌عراف ئه‌مه نیه که له پێشا خودا وه‌عده‌ی سی

رژۆی داو لـە پاش ئـەوە دە رۆژی تری زیاد کرد ؛ چونکی ئەم ئایەتی سوورەنی (البقرە)و جوملەی (فتم میقات ربه اربعین لیلة)ە دەلیلن لەسەر ئەوە کە وەعدەکە بە یەك جار بوە .

وە ئەم وەعدە کە خودا دای بە موساو موسایش دای بە گەلەکەی هەر لە میصردا بوو پێش خنکاندنی فیرعەون ، وە موسا فەرمووی ئەگەر خودا رزگاری کردین لە دەستی فیرعەون ئەڕۆم بۆ موناجات لە لای خوداو کتێبێکتان بۆ دێنم بە کاری هەموو ئادایێکتان بێ ، وە لەسەر ئەو وەعدەیە لە پاش دەرچوونیان لە میصر حەزرەتی موسا رۆیشت بۆ موناجاتو سی رۆژ بە ڕۆژوو بوو دە رۆژ عیبادەتی تری کـرد تا وەعدەکە تـەواو بوو ئەلواحی وەرگرتو لە لای خوداوە هاتەوە بۆ ناو گەلەکەی .

★ (ولمَّا جاءَ موسى لمِيقَاتِنَا وكَلَّمَهُ ربُّهُ قالَ : رَبِّ اَرِني اَنْظُرْ إلَيْكَ ! قالَ : لَنْ تَراني ولكِنِ انْظُرْ الى الْجَبَلِ فانِ اسْتَقَرَّ مَكانَهُ فَسَوْفَ تَراني فلمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جعَلَهُ دَكّاً وخَرَّ موسى صَعِقاً فلَمَّا اَفاقَ قال : سُبْحانَكَ تُبْتُ إلَيْكَ واَنا اوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ) ★ (١٤٣)

وە کاتێ موسا ـدـ رۆیشتو گەیشت بە تەوفیقی خودا لـە کاتی بڕیاردراوا بەو شوێنە خودا بۆی دیاری کردوەو خودای تەعالا گفتوگۆی لەگەلاّ کرد بەو شێوە کە بۆ زاتی بێ وێنەی ئەشێو موسا ئەوەی بیست لە هەموو لایەکەوەو نەفسی حەزرەتی موسا ـدـ هێمن بوەوەو ئولفـەتی گرت بە خوداوە کەوتە دڵیەوە کە وەکو چۆن خودای تەعالا قسەی لەگەلاّ کردو ئەمیش بیستی وەها خۆیشی نیشان ئەداو ئەمیش ئەبینێ . وە عەرزی بارەگای بێ نیازی کرد : پەروەردگارا خۆتم نیشان بدە با بۆت بڕوانم ، وە خودای تەعالا فەرمووی : تۆ بە هیچ شێوەیێ لەم نەشئەدا من نابینی بەلاّم ئەمەوێ بۆ ئەوە حاڵی ببی کە نەبینینەکەی تۆ بۆ من لەسەر بێ لوتفی من نیە بەڵکو لەسەر ئەوەیە کە تۆو وێنەی تۆ لە مادەی مەخلووقاتی ئـەم

جیهانە تاقەتی ئەوەیان نیە ، بڕوانە بۆ ئەو کێوە کە مەشهووڕە بە (جبل زبیر) کـە من پڕتەوی زاتی خۆمی بۆ ئەنوێنم جا ئەگـەر لەبەر پڕتەوی ئەنواری زاتی مندا ئارامی گرتو مایەوە ئەوە تۆیش لە پاش ئەوە ئەمبینی • جا کاتێ خودا جیلوەی نووری خۆی دا بۆ کێوەکە کردی بـە مادەیەکی هاڕاوی وردو نەرم وەکو سورمەی چاو ، وە لە حاڵی‌بوونی ئەم وەزعە بـە هەیبەتە موسا بێهۆش کـەوت ، وە کاتێ هـاتەوە سەرخۆی وتی : پەروەردگارا گەورەو بێ باکی‌و پاکی لە هاو وێنە ، وا من تەوبەم کرد لە تاوانی داواکردنی تەماشای زاتی تۆ وە هیوای لێ‌بوردنم هەیەو من یەکەم کەسم لـەم ئومەتە کە ئیمان بێنم بەوە کە تۆ لە دنیادا نابینرێیت لەبـەر بێ‌تاقەتی‌و ناتەوانی ئێمە •

★ (قـال : یا موسى إنّي اصْطَفَيْتُكَ على النّاسِ بِرِسـالاتي وبِـكَلامي) ★

خودا فەرموی : ئەی موسا بە ڕاستی من تۆم هەڵبژاردو ئیختیارم کردی بەسـەر غـەیری خۆتا بە ناردنی تەورات بۆت‌و بەوە کـە بە بێ واسیتەی وەحی قسەت لەگەڵدا بکەم •

★ (فَخُذْ ما آتَيْتُكَ وكُنْ مِنَ الشّاكِرِينَ) ★ (١٤٤)

دەی وەربگرە ئەوەی کە من پێت‌ئەدەم وە لەوانە بـە کە سوپاسی نیعمەتی من ئەکەن •

ڕیوایەت کراوە : حەزرەتی موسا مانگی (ذي القعده) بەڕۆژوو بوەو دەی ئەووەڵی (ذي الحجه)یش عیبادەتی کـردوە وە لـە ڕۆژی (عەرەفە)دا داوای دیتنی خودای کردو بە پڕتەوی زات بێهۆش کەوت • وە لەو ڕۆژەدا هۆشی بۆ هاتەوە • وە لە ڕۆژی دەهەما خودا ئەلواحی پێدا • بازێ ئەڵێن : ئـەو ئەلواحانە دە لەوح بوونو بازێ ئـەڵێن حەوت لەوح بوون ، وە بازێ ئەڵێن تـەورات هـەر ئەوەیە کـە لەسـەر ئەلواحەکان

نووسراوە ، وە بازێ ئەڵێ تەورات لە پاش وەرگرتنی ئەلواح هاتوونەتە خوار بۆ سەر موسا •

وە من باوەڕم وایە مادام خودای تەعالا تاریفی (ئەلواحی) کردوە بەوە کـە تەفسیلی هەموو شتێکیان تێدایە کە تەورات لـە ناو ئەلواحەکانا نووسراوە وەکو فەرموویەتی :

★(وكَتَبْنَا لَهُ فِي الاَلْواحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وتَفْصيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ) ★

وە نووسیمان بۆ موسا لـە ئەلواحا لـە بارەی هەموو شتێکەوە لـە کاروباری دین و ئایین و دەرزو پەندو ئامۆژگارییەك ، هەروا نووسیمان بۆ موسا رووڕنکردنەوە بۆ هەموو حوکمێ کە رەفتاری پێ بکرێ •

★ (فَخُذْها بِقُوَّةٍ وامُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذوا بِاَحْسَنِها) ★

ئەی موسا تۆ ئەو ئەلواحە بە هێزی دڵو نیشاطی لەش وەربگرەو ئەمر بکە بە گەلەکەت کە رەفتار بکەن بەو ئەلواحە کامیان کەوا ئیحتیاطی زۆرتر تیایەو دوورترە لە خراپەی نەفسو نزیکترە بۆ راگرتنی یاسای دین •

★ (سَاُرِيكُمْ دارَ الفَاسِقِينَ) ★ (١٤٥)

لەمەولا خانوو ماوای فاسقە لەدین دەرچوەکانتان نیشان ئەدەم لـە قیامەتا ، وە یا لە دنیادا راتئەبوێرم بەسەر ماواو جێگایانا هەتا بزانی چۆن وێران بوە •

★ (سَاَصْرِفُ عَنْ آياتِيَ الَّذينَ يَتَكَبَّرونَ في الاَرْضِ بِغَيْرِ اَلْحَقِّ) ★

لەمەو پاش دوورئەخەمەوە لـە سوودوەرگرتن لەو دەلیلانە کە لـە جیهانا دروستم کردوون و لـە وجوودی ئینسانا دامناون ئـەو کەسانە کە خۆیان بـە گەورە تەماشا ئەکـەن بەرابەر بـە فەرمانی ئێمە بـە ناحەق و نارِاستی • واتە من لە ئافاقاو لە نفووسدا گەلێ نیشانەم داناون کە دەلالەت

ئەکەن لەسەر بوونی خۆم‌و لەسەر تەوانایی‌و زانایی‌م بەسوودن بۆ ئەهلی ماریفەت بەڵام ئەو کەسانە کە بەرابەر بە من دەمار ئەفرۆشن‌و فیز ئەکەن لەو دەلیلانە بێ بەش‌و بێ بارەن •

★ (وإنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لا يُؤْمِنُوا بِها ، وإنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لا يَتَّخِذُوه سَبِيلاً ، وإنْ يَرَوْا سَبِيلَ الغَيِّ يَتَّخِذُوه سَبِيلاً) ★

وە ئەو خاوەن فیزانە هەموو ئایەتێ ببینن ئیمانی پێ ناهێنن ، وە ئەگەر ڕێگەی ڕاست ببینن نایکەن بە ڕێگەی خۆیان‌و پیادا نارۆن ، وە ئەگەر ڕێگەی گومڕایی ببینن ئەیکەن بە ڕێگەی خۆیان •

★ (ذلِكَ بِأَنَّهُمْ كذَّبُوا بِآياتِنا وكانُوا عَنْها غافِلِينَ) ★ (١٤٦)

ئەم نەگبەتی‌و بەدبەختی‌یە هەمووی لەبەر ئەوەیە کە باوەڕیان نەکرد بە ئایەتی ئێمەو هەمیشە غافڵ بوون‌و دوور بوون لە وەرگرتنی ئەو ئایاتانە •

★ (والَّذِينَ كذَّبُوا بِآياتِنا ولِقاءِ الآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ) ★

وە ئەو کەسانە باوەڕیان بە ئایاتی ئێمە نەکردوەو باوەڕیان نیە بە تۆڵەو پاداشی ڕۆژی قیامەت ئەوانە کردەوەی چاکەیان لە دنیادا هەمووی بێ قیمەت‌و پووچەو پاداشی چاکەی نابێ لە قیامەتا •

★ (هَلْ يُجْزَوْنَ إلاَّ ما كانُوا يَعْمَلونَ ؟) ★ (١٤٧)

ئایا ئەو ئادەمیزادانە جەزایان ئەدرێتەوە بە غەیری ئەوەی کە کردوویانەو ئەیکەن ؟ نەخەیر ، واتە لە بێ سوودی کردەوەیاندا هەر لۆمەو سەرزەنشتی خۆیان ئەکرێ ؛ چونکی خۆیان وایان بە خۆیان کرد •

★ (واتَّخَذَ قَوْمُ موسى مِنْ بَعْدِهِ مِن حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَداً لهُ خُوارٌ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لا يُكَلِّمُهُمْ ولا يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً ؟) ★

پاش ئەوە کە موسا ـدـ رۆیشت بۆ میقات ، لەسەر راوێژو تەگبیری (سامری) لەو خشڵو زێڕە کـە بوویان گوێرەکەیەکیان دارشت ، ئـەو گوێرەکە کە دایانڕشت لەشێ بوو دەنگو قۆڕەی لێ پەیدا ئەبو وەکو گوێرەکەی راستەقینە ، جا خودا عیتابیان لێ ئەگرێو ئەفەرموێ : ئایا نابینن ئـەم گوێرەکە مادەیەکی بێدەنگەو قسەیان لەگەڵدا ناکاو ناتوانێ شارەزایان بکا بۆ رێگایێ کە سوودی تێدابێو ئەفەرموێت :

زۆر مایەی زیانو خەسارەتە بۆ ئەوانە ئەم کردەوە نابارەیان کرد •

★ (إتَّخَذُوه وكانُوا ظَالِمِينَ) ★ (١٤٨)

ئـەو قەومی موسا ئەم گوێرەکەیانە هێنایە مەیدانی پەرستنەوەو لـە واقیعدا ستەمکار بوون بەرابەر بە خۆیان •

ریوایەتکراوە : کە بەنی ئیسرائیلیەکان جەژنێکیان بو لەو جەژنەدا خۆیان ئەڕازانەوە بە زێڕو زیو ، لەو جەژنەدا گەلێ خشڵیان بە خواستەمەنی وەرگرتبو لە قیبطیەکان ، کاتێ بە ئەمری خودا دەرچوون لە میصرو لـە ئاوی نیل پەڕینەوەو فیرعەونو سوپاکەی خنکان ئەو خشڵە لە لای بەنی ئیسرائیلیەکان مایـەوە ، کاتێ حەزرەتی موسـا رۆیشت بۆ بەجێهێنـانی (میقات) واتە عیبادەتی چل رۆژە سامیری ناو کە ئینسانێکی نامەردو منافق بو فرسەتی هێنا رۆیشت وتی بە قەومەکە : من ئەتوانم بتێ دروست بکەم بۆتان کە وەکو بتی ئەو قەومە وابێ رابوردن بەسەریانا ، ئێوە یێن ئـەو خشڵی قیبطیانەم بۆ یێنن ، ئەوانیش خشڵەکەیان هێناو سامیری زەڕەنگەر بو چو قاڵبێکی دروست کرد بۆ هەیکەلی گوێرەکەو ئەو خشڵەی تواندەوەو رژاندیە ناو قاڵبەکەوە تا هەیکەلی گوێرەکەیەکی لێ پەیدا بوو ، وە لـە

رێگەدا کانێ کە لە میصر دەرچوون سواریکی ئەبینی لە پێش دەمی موساوە کە لە کاتی هەنگاودانانی ئەسپەکەیا ژێری پێکانی سەوز ئەبوون ئەویش زۆری بە لاوە عاجباتی بو وە تێگەیی کە ئەو خۆڵی ژێر پێی ئەسپە نهێنیەکی تێدایە . وە بازێ لەو خۆڵەی هەڵگرتو لای خۆی هێشتیەوە ، وە لەو کاتەدا کە ئەو گوێرەکەیە بە قاڵب دارشت بازێ لەو خۆڵەی کردە ناو دەمی ئەو گوێرەکەوەو بە قودرەتی خودا گوێرەکە قاڵبەکە گیانی هات بە بەراو بوو بە گوێرەکەیەکی راستەقینەو ئەیقۆراند ، وەکو لە ئایەتەکەدا ئەفەرمویت : (لەخوار) •

وە بازێ لە موفەسیران ئەڵێن : ئەو هەیکەلە هەر بێ گیان بو بەڵام سامیری وەهای دروست کردبو کە لە بازێ کاتدا بە هێز بایێ ئەهاتە ناو دەمی ئەو گوێرەکەوە دەنگێکی لێ ئەهات وەکو قۆڕەی گوێرەکە •

بە هەر حاڵ فیتنەکەی خستە ناو بەنی ئیسرائیلیەکانەوە جا پاش ئەوە کە هۆشیارەکان حاڵی بوون ئەمە وەزعێکی موخالیفی حەقەو گیرۆدە بوون بە گوناح پەشیمان بوونەوە وەکو ئەفەرمویت :

★ (ولمَّا سُقِطَ في اَيْدِيهِمْ ورَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا) ★

وە لە کاتێکدا پەشیمان بوونەوەو بۆیان دەرکەوت کە گومڕا بوون •

★ (قالُوا : لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنا رَبُّنا ويَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الخَاسِرِينَ) ★ (١٤٩)

وتبان : وەڵڵاهی ئەگەر خودا رەحمان پێ نەکا بەوە کە کتێبەکەمان بۆ بنێرێو تاوانی گوێرەکەپەرستیمان نەبەخشێ لەوانە ئەبین کە زیانکارو خەسارەت بارن •

★ (ولَمّا رَجَعَ مُوسى إلى قَوْمِهِ غَضْبانَ اَسِفاً) ★ :

جا کاتێ حەزرەتی موسا لە کێوی طوور گەڕایەوە بە غەمباری بۆ لای قەومەکەی ؛ چونکی هەر لە میقاتا بو خودای تەعالا خەبەری پێدا کە قەومەکەت دەستیان کردوە بە گوێرەکە پەرستی •

★ (قال : بِئْسَما خَلَفْتُمونِي مِنْ بَعْدي ! اَعَجِلْتُم اَمْرَ رَبِّكُمْ ؟) ★

موسا وتی : جێگرێکی خراپ بوونو کارێکی زۆر ناشیرینتان کرد کە من دیار نەبووم ! ئایا تەرکی وەعدەی خودای خۆتان کردو ئەو وەعدەیە کە درابو پێتان بۆ ماندوەی چل رۆژی من لە میقاتاو خودا گرتنی ، ئێوە لەسەر یاساو شێوەی خۆتان لەسەر ئایینی خۆتان لە شوێنی خۆتانا بۆچی وا خۆتان بەدبەخت کردو دڵی منتان بریندار کرد ؟

★ (واَلْقَى الاَلْواحَ) ★

وە ئەو لەوحانە کە خودا دابوونی پێیو ئادابی دینیان تێدابو بە عاجزیەوە پەرتی کردن نەك وەها بیانشکێنێ ، وەکو ئەوە ئەیگێڕنەوە بە بێ تەحقیق ، حاشا کە رەهبەران ئایینو عەلاقەی ئایین بشکێنن ، وە نەك بە بێ ئەدەبی صەد حاشا کە پێغەمەران شێوەی بێ ئەدەبی بنوێنن ، بەڵکو بە زویریو دڵگرانیو پەرێشانی لەبەر نەزانیو نەفامی گەلەکەی کە بە فیتنەی سامیری خەڵەتان •

★ (واَخَذَ بِرَأسِ اَخيهِ يَجُرُّهُ إلَيْهِ) ★

وە سەری هارووونی برای گرتو بە هێز رای‌کێشا بۆ لای خۆی لەسەر یاسای ئادەمیزادی بەحورمەت کە لەسەر پەیدابوونی‌کاری ناهەموار لە براو کەسی خۆی تووڕە ئەبێ •

★ (قال : ابْنَ اُمَّ إنَّ القَوْمَ اسْتَضْعَفوني وكادُوا يَقْتُلونَنِي) ★

هاروون عەرزی کرد : ئـەی کوڕی دایکم من لەســەر فەرمانی تۆ چاودێریم کردنو مەنعم کردن لەوە کە شوێن بیرو باوەڕی سامیری بکەون بەڵام ئەو گەلە چەقاوەسوە موبالاتیان بە قسەی من نەکردو پاپاییان بە هاناو هاواری من نەبوو بـە بێکەس‌و بێ دەسیان زانیم‌و بە هۆی کێشە کێشی منـەوە نزیك بو دەستم بۆ رادەن‌و بمکوژن‌و من لەبـەر ناتـەوانی خۆم دەست‌بەرداریان بووم •

★ (فـلا تُشْمِتْ بِيَ الاَعْداءَ ولا تَجْعَلْنِي مـعَ الْقَوْمِ الظّالِمِينَ) ★ (١٥٠)

ئیتر تۆ کارێکی وەهـا مەکـە بـە من کـە دوژمن حەزی لێ بکاو دوژمنەکانم پێ شادکام مەکەو لـە رزی ستەمکاران‌و زۆردارانا حسێبم مەکـە •

★ (قـالَ : ربِّ اغْفِرْ لي ولِاَخِي واَدْخِلْنا في رَحْمَتِكَ واَنْتَ ارْحَمُ الرّاحِمِينَ) ★ (١٥١)

جا کاتێ کە حەزرەتی موسا ـدـ لە وەزعەکە حاڵی بو گەڕایەوە بۆ سەر یاسای عادەتی‌و لـە خودا پاڕایەوە فەرمووی : پەروەردگارا خۆت ئەزانی من لە میقاتا بووم لە حوزووری تۆداو هاروونی برایشم بە قـەی تەوانای خۆی هـەوڵی لەگـەڵ گەلەکەدا داوەو ئـەوان موبالاتیـان پێ نەکردوە ، دەی خودایە تاوانی من ببەخشە لـەو سەر راکێشانی هاروونی برامەداو تاوانی ئەویش ببەخشە ئەگەر کەم‌و کووڕیەکی بووبێ لە چاودێری ئـەوانا •

وەبمانخەرە ناو بارەگای میهرەبانی خۆتەوەو تۆ لە هەموو میهرەبانێ میهرەبانتری •

★ (إنَّ الَّذينَ اتَّخَـذُوا العِجْلَ سَيَنالُهُمْ غَضَـبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وذِلَّةٌ في الحيوةِ الدُّنْيا) ★

ئەو کەسانە کە گوێرەکەکەیان دروستکردو یارمەتی سامیرییان دا لە قاڵبڕێژیداو کەوتنە شوێنی لە پەرستنیا بە راستی بەم زوانە قاری خودایان پێ ئەگا بەوە کە تۆبەیان کوشتنی خۆیانەو سووکی رسواییان تووش ئەبێ لە ژینی مووەقەتیانا •

★ (وكذلِكَ نَجْزِي المُفْتَرِينَ) ★ (١٥٢)

وە هەر بەم جۆرە جەزایە جەزای ئەوانە ئەدەینەوە کە درۆ بە دەم دینەوە ئەکەنو ئایینی راست ئەگۆڕنو خەڵکی گومڕا ئەکەن •

★ (والَّذينَ عمِلوا السَّيِّئاتِ ثُمَّ تابُوا مِنْ بَعْدِها وآمَنُوا إنَّ ربَّكَ مِنْ بَعْدِها لَغَفورٌ رَحِيمٌ) ★ (١٥٣)

وە ئەو کەسانەیش کە بە نەفامیو بەدبەختی کردەوەی ناشیرینو ناپەسەندی خراپ ئەکەنو لە پاشان تۆبە ئەکەنو ئیمان دێنن بە خودای خۆیانو ئەکەونە شوێنی رەهبەری ئەمین بە راستی خودا لە پاش ئەو تەوبەو ئیمانە ناوانبەخشو میهرەبانە •

★ (ولَمَّا سَكَتَ عنْ موسى الغَضَبُ اَخَذَ الاَلْواحَ) ★

وە کاتێ کە قارو قین بێدەنگ بو لە دڵی حەزرەتی موساداو گەڕایەوە بۆ سەر واجبی خۆی کە رێنموویی ئادەمیزادە •• ئەو ئەلواحانە کە لە لایەنی خوداوە هێنابووی هەڵی گرتن • وە زاهیری ئەم جوملەیشە دەلیلە لەسەر ئەوە کە ئەلواحەکان بە ساغی ماونەتەوەو نە شکاون •

★ (وفي نُسْخَتِها هُدىً ورَحْمَةٌ لِلَّذينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبونَ) ★ (١٥٤)

وە لە نووسراوی سەری ئەو (ئەلواحە) لە لایەنی خوداوە ، وە یا لە هەر نوسخەیەکدا لە بەر ئەو ئەلواحە بنووسرێتەوە ، رێنومایی‌و شارەزاکردنی هۆشیاران بۆ رێگەی پیرۆزی هەردو جیهانو دەرکەوتنی میهرەبانی خودا

هەیە بۆ ئەو کەسانە کە بە دڵ لە خودای خۆیان ئەترسن‌و خۆیان ئەپارێزن لەو بیرو باوەڕانەو لـــەو کردەوە نابارانە کە خـــودا قەدەغەی کردوون لێیان .

★ (واخْتارَ موسى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِمِيقاتِنا) ★

جا بە فەرمانی خودا پاش ئەوە تۆزێ ماندووی حەسایەوە حەفتا کەسی هەڵبژارد لە بەنی‌ئیسرائیلیەکان لە هەر لقێ لە نەتەوەکانی یەعقووب ـدـ شەش کەس . جا دوو کەس زیاد بوون لەو ژمارەو (کالب)و (یوشع) لە ناو خەڵکەکەدا بەجێمان . وە لەگـەڵ حەفتا کەسەکەدا رۆیشت بۆ میقات بۆ عوزرهێنانەوە لە بارەگای خوادا لەسەر تاوانی گوێرەکەپەرستی ، کاتێ کە نزیك بوونەوە لە شوێنـەکە هەورێ پەیدا بوو ئەوانی داگرت‌و موسا لەوان زۆرتر رۆیشتە ناو هەورەکەوەو خودا فەرمایشی لەگەڵ کردو هەموو حەفتا کەسەکە فەرموودەکانی خودایان بیست لـە ئەمرو نەهی‌و وەعدو وەعید . کاتێ کە هەورەکە بەرزەوە بوو مەحو بوەوە قەومەکە وتیان بە موسا : بە خوا ئێمە ئیمان ناهێنین بەوەی ئەوە کە قسەی لەگەڵ تۆدا کرد خودا بو هەتا ئێمەیش چاومان پێی نەکەوێ ! موسا زۆر هەوڵی دا کە لەم بیرە وەرگەڕێن سوودی نەبو ، لەو کاتەدا تریشقەیێ لە ئاسمانەوە داپەڕی بەسەریاناو هەر حەفتا کەسەکە هەموو مردن‌و حەزرەتی موسا لەم کارەساتە زۆر مات‌و پەرێشان بو .

★ (فلمَّا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قال : رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وإيَّايَ) ★

کاتێ کە زەلزەلە یاخود تریشقە گرتنی حەزرەتی موسا عـەرزی بارەگای کرد : پەروەردگارا من ئەزانم ئەم هەموو عاجزی‌و قاری تۆیە قوڕتی نەگبەتی گوێرەکەپەرستیەکەیە دەی ئەگەر خواستت ببوایە ئـەو قەومەو منیشت ئەکوشت لە پێش ئەوەدا بێن بۆ میقات‌و من گیرۆدەی ئەم

رسواییە نەدەبووم ، ئیستە من هەزار سوێند بخۆم ئەوان قەناعەت ناکەن و ئەڵێن موسا بە پیلانێك ئەو حەفتا کەسەی لەناو برد •

★ (اَتُهْلِكُنا بِما فَعَلَ السُّفَهاءُ مِنَّا ؟)★

ئایا تۆ ئێمە هەموو ئەفەوتێنی بە هۆی ئەوەوە کە بەنی ئادەمە عەقڵ سووکەکانی ئێمە کردیان ؟

★ (إنْ هِيَ إلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِها مَنْ تَشَاءُ وتَهدِي مَنْ تَشاءُ) ★

ئەم کارەساتانە هەر ئەوەیە رووداوێکی بەراوردی میحنەتسازیە لەسەر حیکمەتی خۆت لە لایەنی تۆوە ، وە ئەو کەسەی خواستت لەسەر گومڕاکردنی بێ گومڕای ئەکەی بەم جۆرە کارەو ئەو کەسەیش خواستت لەسەر هیدایەتی بێ هیدایەتی ئەدەیی و ئەڵێی ئەم رووداوانە سزای دنیا و سزای دنیا لە تۆڵەی قیامەت سووکترە •

★ (انْتَ ولِيُّنا فاغْفِرْ لَنا وارْحَمْنا واَنْتَ خَيْرُ الغَافِرِينَ) ★ (١٥٥)

پەروەردگارا تۆ صاحیب و خاوەن کاری ئێمەی ئەوای چاوپۆشی و میهرەبانیت لێ ئەکەین و بە رەحمی خۆت تاوانمان ببەخشەو میهرەبانیمان لەگەڵدا بکە تۆ باشتر تاوانپۆشێکی •

★ (واكتُبْ لنَا فِي هذِهِ الدُّنْيا حَسَنَةً وفِي الآخِرَةِ إنَّا هُدْنَا إلَيْكَ) ★

ئەی خودا بنووسە بۆ ئێمە بە میهرەبانی خۆت لە جیهانی ژینا ژینێکی باش بە ئاسایش و سەربەرزی و فەرمانکاری خۆت وە لەو جیهانیشا گەڕانەوەیەکی باش بە عەفوو سەرفی نەزەرو شادبوونمان بە لیقای زاتی تۆو بە ئارامگرتنمان لە بەهەشتی جاویدانیدا •

★ (قال : عذَابِي اُصِيبُ بِهِ مَنْ اشاءُ ورَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ) ★

لـه وەلآمی دۆعای موسادا فەرمووی : ئەی موسا سزای من پێی گیرۆدە ئەکەم ئەو کەسەی کە خواستم لێ بێو میهرەبانیم گوشادە هەموو کەسێو هەموو گیانلەبەرێ ئەگرێتەوەو کەم‌و کوورِی تێدا نیە •

جا بازێ له موفەسیرەکان ئەڵێن : پاش ئەم سکالآی موسا خودای تەعالا ئەو حەفتا کەسە مردوەی زیندووکردەوەو له گەڵ موسادا رۆیشتنەوە بۆ ناو گەلەکەیان • وە بازێکی تر ئەڵێن ئەو حەفتا کەسە نەمردبوون بەڵکو بەو زەلزەلە یا بەو تریشقە کە دای بە کێوەکەدا کاس‌و شپرزە بوونو پاش ماوەیێ بە دۆعای موسا هاتنەوە سەر خۆیانو لەگەڵ ئەوا بە ساغی هاتنەوە بۆ ناو بەنی ئیسرائیل •

★ (فسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ ويُؤْتُونَ الزَّكوةَ والَّذِينَ هُمْ بِآياتِنا يُؤْمِنونَ) ★ (١٥٦)

وە خودا فـەرمووی بە موسا ـدـ ئەو رەحمەتەم کە هەموو شتێو هەموو کەسێ دائەگرێ بە خوصووصی‌و تایبەتی ئەینووسم بە نووسینێ نەگۆرِێ بۆ ئەو بەنی‌ئیسرائیلیانە کە خۆیان ئەپارێزن له کوفرو گوناح‌و نافەرمانی پێغەمبەرِو صەدەقەی واجب له مآڵی خۆیان دەرئەکەنو ئەیدەن بە موستەحەقەکانو بە تایبەتی ئەو رەحمەتە ئەنووسم بۆ ئەو کەسانە باوەرِ ئەکەن بە هەموو ئایاتی من لەوانە کە ئەبن بە دەلیل لەسەر بوونم‌و یەکیەتیمو دووریم له کەم‌و کوورِی‌و داراییم بۆ هـەموو کەمالات • وە ئـەو بەنی ئیسرائیلیانە کە لەمەولا ئەم رەحمەتی خۆمەیان بۆ ئەنووسم •

★ (الَّذينَ يَتَّبِعونَ الرَّسولَ النَّبِيَّ الاُمِّيَّ الَّذي يَجِدْونَهُ مكْتوباً عِنْدَهُمْ فِي التَّوْريةِ والاِنْجيلِ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْروفِ ويَنْهيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ ويُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّباتِ ويُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبائِثَ ويَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ والاَغْلالَ الَّتي كانَتْ عَلَيْهِمْ فالَّذينَ آمَنوا بِهِ وعَزَّرُوه ونَصَرُوه واتَّبَعوا النُّورَ الَّذي اُنْزِلَ مَعَهُ اُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحونَ) ★ (١٥٧)

واتە ئەو کەسانەن کە پەیڕەوی ئەکەن لە کاتی خۆیا بۆ پێشەواو ڕەهنومایێ کە دارای نۆ سیفەتە :

یەکەم : ڕەسوولەو فروستادەی خودایە بۆ سەر هۆشیارانی پەری‌و ئادەمیزاد بۆ گەیاندنی ئەحکامی ئیعتیقادو عەمەل‌و نیشاندانی بیرو باوەڕی پەسەند بە خوداو فریشتەکانی‌و بە پێغەمەرەکانی‌و بەو کتێبانە کە ناردوویەتی بۆیان ، وە بەوە کە هەموو چاکو خراپێ خودا ئیجادی ئەکاو بە زیندووبوونەوە لە پاش مردن بۆ ئەوە کە حسێبی کردەوە بکرێ‌و تۆڵەی خۆی وەربگرێ •

دووهەم : ئەوەیە کە (نبی)یە یانی خاوەنی پایەی بەرزە لە لای خوداوەو پایەی بەرزتر لە هەموو ئادەمیزادو پەری‌و فریشتە لە جیهانا •

سێهەم : ئەوە کە (امی)یە وەکو لەدایکبوە وەها ماوەتەوەو نەی‌خوێندوەو دانشخانەی نەدیوە ، لە بەر دوو حیکمەت ؛ یەکەم گومانی ئەوەی لێ نەکرێ ئەو زانیاریەی هەیەتی بە خوێندن فێری بووبێ‌و لە مامۆستایەکی وەرگرتبێ • دووەم ئەوە کە دەرکەوتنی ئەو ئاسارە گەورەو ئەو زانیاریە بەرزە لە لای ئەوە ببێ بە بەڵگە لەسەر ریسالەتەکەی‌و لەسەر ڕێژەنی بارانی میهرەبانی خودا بەسەریا •

چوارەم : ئەوەیە کە نووسراوە بە ناوو نیشانەو رشتەی مەڵبەند لە تەوراتی حەزەتی موسادا ؛ وەکو ئەوە کە لە سیفری (شعیا)دا نووسراوە : پڕتەوی نووری خودا وەکو لە ولاتی (ساعیر)دا شەوقی دایەوەو لە

کێوی (سینا)دا دەرکەوت وەها لە کێوی (فاران)دا دەرئەکەوێ ، کە کێوی (فاران) ئەو کێوەیە لە نزیکی شاری مەککەدا کە حەزرەت ـدـ لەوێدا وەحی بۆ هات • هەروا لە (انجیل)دا حەزرەتی عیسا موژدەی داوە بەوە کە خودا رەهبەرێکی پیرۆز ئەنێرێ بۆ سەریان جیهان رووناك ئەکاتەوە وە ئەم نیشانانەی بۆ ئەوە بەیان کردوە کە بەنی ئیسرائیلیەکان پاش هاتنی حەزرەت ـدـ بیانوویان نەمێنێ لە نافەرمانیدا •

پێنجەم : ئەوەیە کە ئەو پێغەمبەرە فەرمان ئەدا بە بیرو باوەڕی پاك و کردەوەی چاك کە گرد ئەبێتەوە لە فەرموودەی حەزرەتا ـدـ کە ئەفەرموێ : (التعظیم لامر الله والشفقة علی عبـاد الله) یانی ئینسانێ ئەمری خودا بـە گەورە بگرێ و دڵسۆز بێ بۆ بەندەکانی خودا •

شەشەم : ئەوە کە نەهی ئەکا لە هەموو خراپەیێ لە بیرو باوەڕا وەکو پەرستیاری غەیری خـودا ، وە لـە کردەوەدا وەکـو ستەمکاری و بێ ناموسی و بێ شەرمی لەگەڵ عیبادی خودادا لە پێغەمبەران و رەهبەرانەوە هەتا داماوان و کارکەران •

حەوتەم : ئەوەیە کە هەرچی تەبیعەتی میانە بە پاك و چاکی بزانێ لە خواردەمەنی حەلاڵی ئەکا بۆیان •

هەشتەم : هـەرچی تەبیعـەتی میانە بـە نابارو ناشیرینی بزانێ لـە خواردەمەنی حەرامی ئەکا لەسەریان جا ئـەو ناباریە لەبەر زیان بێ بـە تەندروستی وە یا زیان بێ بە عەقڵ و هۆش وە یا زیان بێ بە ئابووری و ژیوار وەکو زیادەڕەوی •

نۆهەم : ئەوە کـە ئەو گرانباریە زو لەسەریان بو لـە ئایینی کۆندا لەسەریانی لائەبا وەکو خۆکوشتن بۆ تۆبەو بڕینی هەر پارچەیێ کە تاوانی پێ کردبێ و حـەرامکردنی بازێ گۆشـت و چەوری بێ لەسـەریان ، وە نەخواردنی چێشتی دەستی ژنی خاوەن عوزرو ، وەکو کارنەکردن لە رۆژی شەمەداو حەصری نوێژ لە کەنیسەدا •

جا ئەو کەسانە ئیمانیان هێنا بەو پێغەمەرە کە جامیعی ئەم سیفەتانەیەو بە گەورە تەماشای ئەکەنو یارمەتی ئەدەنو پەیڕەوی ئەو رووناکیە ئەکەنو شوێنی ئەو کتێبە ئەکەون کە بۆی هاتوەتە خوارەوەو لەگەڵ ریسالەتی ئەوا نێرراوە •• ئەو کەسانە رزگارن لە ئازاری رۆژی قیامەت •

بوخاریو موسلیمو ترمذی رایویەتیان کردوە لە حەزرەتەوە ـدـ فەرموویەتی : کاتێ کە خودا خەڵکی دروست کرد لە کیتابا نووسیو لە ژووری عەرشەوە داینا (ان رحمتي غلبت غضبي) بە راستی میهرەبانی من زاڵ بوە بەسەر قارو غەزەبما •

★ (قُلْ : یا اَیُّها النَّاسُ إنِّي رَسولُ اللهِ إلَیْکُمْ جَمِیعاً) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ لەسەر فەرمانی من : ئەی ئادەمیزاد من فروستادەی خودام بۆ لای ئێوە هەمووتان •

★ (الَّذي لهُ مُلْكُ السَّمواتِ والاَرْضِ) ★

ئەو خودایە کە پادشاییو سەرداری لە ئاسمانەکاناو لە زەویدا هەر بۆ ئەوە •

★ (لا إله إلاَّ هُوَ یُحْي ویُمِیتُ) ★ :

هیچ کەس نیە بەندەیی بۆ بکرێ ئەو نەبێ ، وە حاڵی وەهایە گیانلەبەر دروست ئەکا گیانیان بۆ دروست ئەکاو ئەیشیان مرێنێ بە خواستی خۆی •

★ (فَآمِنُوا بِاللهِ ورَسولِهِ النَّبِيِّ الاُمِّيِّ الَّذي یُؤْمِنُ بِاللهِ وکَلِماتِهِ واتَّبِعُوهُ لعَلَّکُمْ تَهْتَدونَ) ★ (١٥٨)

دەی ئێوەیش ئیمان بێنن بەو خوداو بەو پێغەمەرەی کە فروستادەی ئەوەو خاوەن پایەو شانە لەلای ئەوو نەخوێندەوارە کەچی لە غەیری خۆی زیاتر زانا هۆشیارە ، ئەو پێغەمەرەی کە ئیمانی هێناوە بە خودای خۆیو بەو وتارانەی کە نازڵی کردوون بۆ سەر هەموو پێغەمەرەکانو پەیڕەوی ئەو بکەن رجایە بگەن بە ئەنجامی پیرۆزو شارەزای ڕێگەی رزگاری هەردوو جیهان بین •

★ (ومِـنْ قَـوْمِ مُوسى اُمَّـةٌ يَهْـدونَ بِالْحَـقِّ وبِـهِ يَعْدِلونَ) ★ (١٥٩)

وە هـەر وەکو لـە قەومی موسادا کۆمەڵێ بوون لـە دین لایانداو گوێرەکە پەرستییان دامەزراند وە کۆمەڵێ بوون کە بۆ عوزرهێنانەوە لە سەفاهەتی ئەوانە رۆیشتن بۆ میقات •• هەروا ئیستەیش کۆمەڵێکیان هەیە کـە خەڵك شارەزا ئەکەن بە شێوەی حەق بۆ ئیمانهێنان بـە حەزرەتی محەمەد ـدـ وە لە ناو خۆیانا بە حەق حوکم ئەکەن وەکو موسوڵمانانی ئەهلی کیتاب لە زەمانی حەزرەتا •

★ (وقطَّعْناهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرةَ اَسْباطاً اُمَماً) ★

جا پاش هاتنەوە لە میقات بۆ جاری دووهەمو پاش دامەزرانی گەلی بەنی ئیسرائیل لە خاکی (فەلەستین)دا لە کەناری (بەحری ئەحمەر)دا بەنی ئیسرائیلیەکانمان کرد بـە دوازدە پارچە کـە حاڵی ئەمانە وابو لـە بەتەوەی دوازدە کورِەکەی (ئیسرائیل) بوونو هەر یەکی ئومەتێ بوونو لـە ناو خۆیانا ئاداب‌و تەقالیدێکی تایبەتیان بو ، وە لەبەر ئـەوە جیامان کردنەوە لە یەك هـەتا بەرەی هـەر کورِێ لەوانە خزمەتی خۆیان بکەنو گەورەو بچووك بڕیار بدەنو نەبن بە هەرچیو پەرچیو فیتنەو ئاشووب لە ناویانا پەیدا نەبێو بۆ ئەوەیش کە حەزرەتی موسا لەسەر هـەر قەبیلەیێ لەوانە پێشەوایێ دابنێ چاودێری یاسای دینو دنیایان بکا ، وەکو وتوویانە :

ئادەمی ناژین بێ یاساو ئایین
بێ گەورەو بچووك لە رووی سەرزەمین
ئارامی بەشەر بۆ ژینو ژیوار
بێ یاسا نابێ ، بێ سەرو سەردار
ئاسکی بیابان ، مەڕو بزنی کێوێ
دەلیلیان هەیە بۆ بەرزیو نشێو

ئەوەی وەرنەگرێ فەرمان لە دەلیل
بە کزی ئەژی ، دەخیل صەد دەخیل !
بۆیە خوداوەند بۆ گرۆی بەشەر
رەهبەری هەنارد یانی پێغەمەر
رەهبەر بۆ یاسای دین‌و دنیایە
بۆ پیشەی باش‌و خوڵکی رەسایە
بۆ تێکۆشینە لە رێی ژیانا
هەتا بمێنی لە رووی جیهانا
یاسا نەتەوەی مەردی مردوە
بە خاوەن یاسا مەڵێن مردوە
یاسایە هۆیە لە بۆ ئاسایش
لە بۆ سەربەرزی‌و لە بۆ نومایش
ئەو بابە ئەمرێ با کوڕی نەبێ
مادام یاساکەی رەساو بەجێ بێ
(انا اعطینا) موژدەی رەهبەرە
مادام خاوەنی یاسای ئەنوەرە
(نامی)یە هەرکەس خاوەن یاسا بێ
نامرێ یاسایێ خاوەن عاسا بێ

★ (واَوْحَیْنا الی موسی إذِ اسْتَسْقیهُ قَوْمُهُ : اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الحَجَرَ فانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرةَ عَیْناً قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُناسٍ مَشْرَبَهُمْ) ★

موسامان خەبەردار کرد لەو کاتەدا کە قەومەکەی لەو دەشتی فەلەستینەدا لە کەناری دەریادا داوای ئاوی خۆشیان لێکردو پێمانوت : بە عاساکەت بدە لەو بەردە گەورە کە وا لە (جبل حوریب)دا کە لە شیوی

(سینا) دایه • وه له ته‌وراتا جێگه‌ی ئه‌و به‌رده گه‌وره‌یه دیاری کردوه ، وه بازێ له ئیسرائیلیه‌کان ئه‌ڵێن : ئه‌و به‌رده وا له شوێنێکدا مه‌شهووره به(وادي اللجاء)و حه‌زره‌تی موسا له‌سه‌ر فه‌رمانی خودا دای له‌و به‌رده به عاساکه‌ی‌و دوازده سه‌رچاوه‌ی لێ ده‌رچو وه هه‌ر یه‌کێ له‌وانه‌ی دیاری کرد بۆ یه‌کێ له‌و دوازده تایفه بۆ ئه‌وه له‌سه‌ر ئاو نه‌گژێن‌و ئاشووب لـه ناویانا په‌یدا نه‌بێ • وه له واقیعدا ئه‌و به‌رده به‌ردێکی گه‌وره‌ی وا بێ که جێگه‌ی دوازده سه‌رچاوه‌ی جیاوازی تێدا ببێته‌وه‌و خه‌ڵکی بتوانن راوه‌ستن له به‌ریاناو ئاو وه‌ربگرن • ئه‌مه هه‌م موعجیزه‌یه که به لێدانی ئه‌و عاسا ئه‌م دوازده سه‌رچاوه ده‌رچوه‌و هه‌م مه‌عقوله ؛ چونکی موناسبی هاتوچۆی قه‌ره‌باڵغی ئه‌و دوازده به‌شه‌یه له به‌نی ئیسرائیل که له‌و سارای سینادا ژماره‌یان گه‌یشتوه بـه شه‌ش‌صه‌د هه‌زار که‌س ، وه ئه‌وه‌ی کـه ئه‌ڵێن به‌ردێکی بچووك بوه به قه‌ی که‌ڵله‌ی گایێ بوه •• پاش لێکۆڵینه‌وه به‌ڵگه‌یێ بۆ ئیستیدلال بشێ ده‌ستمان نه‌که‌وت له‌سه‌ری •

★ (وظَلَّلْنا عَلَيْهِمُ الغَمامَ) ★

وه له‌به‌ر ئه‌وه کـه ئه‌و ده‌شته گه‌رمیان بو به‌نی ئیسرائیلیه‌کان لـه میصرا جێگه‌و ماوایان خۆش بوو ئولفه‌تیان نه‌گرتبو به گه‌رماوه هه‌ورمان کرد به چه‌ترو سایه به راسه‌ریانا •

★ (واَنْزَلْنا عَلَيْهِمُ المَنَّ والسَّلْوى) ★

وه بۆ ئه‌وه که بێ‌به‌ش نه‌بن له شیرینی گه‌زۆمان باراند به سه‌ریانا وه‌کو له کێوانی خۆمانا گه‌زۆ ئه‌بارێ به‌سه‌ر گه‌ڵا داراو (شۆکه) ئه‌بارێ به‌سه‌ر به‌ردا ، وه پله‌وه‌ری (شه‌لاقه) مان له لای جه‌نووبه‌وه به ئاسمانا هێناو ئه‌مان باران به سه‌ریاناو ئه‌وانیش ئه‌یان‌گرتن‌و سه‌ریان ئه‌بڕین‌و ئه‌یان خواردن • وه له‌سه‌ر زمانی موسا وتمان :

★ (كُلُوا مِنْ طَيِّباتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ) ★

پێمان راگەیاندن کە بخۆن لەم خواردەمەنیە جوانانەی کردووماتن بە رۆزی بۆ ئێوە کەچی لەگەڵ ئەم هەموو نیعمەتەدا کە پێمدان ئەو بەنیئیسرائیلیە بەدبەختانە کوفری نیعمەتیان کردو دەستیان کرد بە نافەرمانیو سەرپێچیو لە رێگەی راست لایان دا •

★ (وما ظَلَمونا ولكِنْ كانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمونَ) (١٦٠) ★

ئەوان بەو ستەمە کردیان ستەمیان لە من نەکرد بەڵام ستەمیان لە نەفسی خۆیان کرد •

موفەسیرەکان ئەم دەشتە کە بەنیئیسرائیلی تێدا بو بە سارای (تەین)ی ناو ئەبەنو بازێ ئەڵێن ئەمە لە پێش (تەین)دا بوەو ئەو سارا نەبوە • بەڵام لەسەر حەقیقەت سارا عەینی سارایە ، ئەمما رووداوی عاجزبووبی بەنی ئیسرائیل لەو جۆرە خواردەمەنیە کە ئەیخۆنو موخالەفەیان بۆ حەزرەتی موسا پاش ئەم تەئریخە بو ؛ چونکی ئەمری پێکردن کە لەو دەشتە دەرچنو بڕۆن بۆ (بیت المقدس)و داگیری بکەن ئەوانیش فەرمانەکەی موسایان وەرنەگرت ، جا خودا غەزەبی لێگرتنو چل ساڵ لەو زەویەدا هێشتنیەوە وەکو لەم ئایەتەدا ئەفەرمویێت :

★ (واِذْ قيلَ لَهُمُ : اسْكُنُوا هذِهِ القَرْيَةَ وكُلُوا مِنْها حَيْثُ شِئْتُمْ وقولُوا حِطَّةٌ وادْخُلُوا البابَ سُجَّداً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطيئاتِكُمْ سَنَزيدُ المُحْسِنينَ)(١٦١) ★

وە باسی ئەوە بکە کە لە لایەنی موساوە وترا بە بەنیئیسرائیلیەکان بڕۆن نیشتەجێ ببن لەو ئاوەدانیەدا کە شاری (بیت المقدس)ەو بڕۆنە ناو دەرگای بارەگای ئەو شوێنە پیرۆزە بە کڕنووش بردن بۆ خودای خۆتانو بە جارێ لێی بپارێنەوەو بڵێن : پەروەردگارا مەبەستمان داکەوتنی باری تاوانە لەسەر شانمانو مادام دامەزرانو کەوتنە موعامەلەو کاسبیەوە ئەتوانن هەموو جۆرە خواردەمەنیەکی جوان بە ئارەزووی خۆتان بخۆن ،

جا ئه‌گه‌ر ئه‌م فه‌رمانه به‌جێ‌ێنن وه به ته‌بیعه‌تی حاڵ پێویسته جیهاد بکه‌نو ده‌ست‌به‌رداری ئاره‌زووی نه‌فسی خۆتان بین هه‌تا بگه‌ن به پایه‌و مایه‌و ولاته‌کان وه‌ربگرنه‌وه له دوژمن له جه‌زای ئه‌و جیهاده‌دا هه‌ر تاوانێکتان هه‌بێ ئه‌یبه‌خشم‌و زیاد له تاوان‌به‌خشین پایه زیاد ئه‌که‌ین بۆ ئه‌وانه که خاوه‌ن ئیخلاص‌و خاوه‌ن چاکه‌ن •

★ (فَبَدَّلَ الَّذينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَ الَّذي قيلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ رِجْزاً مِنَ السَّماءِ بِما كانُوا يَظْلِمُونَ)(١٦٢) ★

به‌ڵام ئه‌و گه‌له که ئه‌م ئه‌مره‌یان پێ‌کراو سته‌مکار بوون له خۆیان‌و موبالاتیان به فه‌رمانه‌که نه‌کردو بێ‌ئه‌مری موسایان کرد جا له ئاسمانه‌وه سزاو نه‌گبه‌تم بۆ ناردن‌و نه‌خۆشم خستن‌و کزو داماوو بێ‌گوزه‌ران‌و بێ‌پایه‌و شانم کردن به هۆی ئه‌و موخاله‌فه‌و بێ‌ئه‌مریه‌وه که ئه‌و سته‌مکارانه کردیان •

وه حاصڵی ئه‌م دوو ئایه‌ته ئه‌مه‌یه به کورتی که حه‌زره‌تی موسا فه‌رمووی به به‌نی ئیسرائیل مادام ئێوه ئه‌تانه‌وێ به راستی به‌نده‌یی خودای خۆتان بکه‌ن‌و پایه‌و مه‌قامی کۆن وه‌ربگرنه‌وه ئه‌بێ جیهاد بکه‌ن‌و بڕۆن شاری قودس بگرن‌و (بیت المقدس) ئاوه‌دان بکه‌نه‌وه‌و کیانی دین‌و دنیای خۆتان ببه‌ن به ڕێوه ئه‌وسا خودایش تاوانتان ئه‌به‌خشێ‌و زیاده پایه‌تان پێ ئه‌دا له دنیاو دینا ، وه ئه‌وانیش سه‌رپێچییان کردو جیهادیان نه‌کردو خودا غه‌زه‌بی لێ‌گرتن‌و گیرۆده‌ی کردن به مانه‌وه له ساراو ده‌شتی سیناداو سه‌رکزبوون هه‌تا پاش وه‌فاتی موسا ـدـ ده‌ستیان کرد به جیهاد له‌گه‌ڵ (به‌نی یوشع)دا ـدـو قودسیان گرت •

★ (واسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتي كانَتْ حاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدونَ في السَّبْتِ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست پرسیاریان لێ بکە بۆ شەرمەسار کردنیان لە وەزعی ئەهلی ئەو شارە کە لە قەراخی دەریای (قولزم)دا بو (بحری احمر) لەو کاتانەدا کە لایان ئەدا لە فەرمانی شەرعی خۆیان لە رۆژانی شەمەدا .

★ (اِذْ تَاْتیهِمْ حِیتانُهُمْ یَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً ویَوْمَ لا یَسْبِتونَ لا تَاْتیهِمْ) ★

لەو کاتەدا کە لە جەزای سەرکێشییان لە فەرمانی شەرع گیرۆدەمان کردن بەو حاڵە کە لە رۆژانی شەمەدا کە رۆژی حورمەت‌گرتنە ماسیە گەورەکانی دەریا ئەهاتن بۆ قەراخی دەریا بە جۆرێ کە لەسەر ئاوەکەدا دیار بوون ، بەڵام لەو رۆژانەدا کە شەمە نیەو لەسەریان نیە حورمەتی رۆژەکە بگرن دەرناکەونو نایەن بۆ قەراخی ئاوەکەو خۆیان ون ئەکەن .

★ (کَذلِکَ نَبْلوهُمْ بِما کانُوا یَفْسُقونَ) (١٦٣) ★

ئا بەو جۆرە ئیمتیحانمان ئەکردن بە هۆی ئەوەوە کە ئەوان لە حوکمی خودا دەرئەچوون .

ئەو شارە لەم ئایەتەدا بە (قەریە) ناوی ئەبا موفەسیرەکان ئەڵێن شاری (ئەیلە) بوە لە بەینی (مدین)و کێوی (طور)دا یا نەفسی شاری (مدین) بوە یا شاری (طەبەریە) بوە ، وە بە (قەریە) ناوی ئەبا لەسەر یاسای قورئان کە ئەو شارانە وەها ناو ئەبا . موفەسیرەکان نەیانفەرموە ئەو کارەساتە لە چ چەرخێکدا بوە ، وە لەو چەرخەدا خودای تەعالا بڕیاری داوە رۆژی شەمە رۆژی بەندەیی‌و رێزی بەنی ئیسرائیل بێ ، وە لەو رۆژەدا مەنعی کردوون لە راوەماسی کەچی بۆ فیتنەی دڵی ئەوان‌و بۆ ئەوەی ئادابی شەمە بشکێنن ماسیە گەورەکان لەو رۆژەدا بە کۆمەڵ ئەکەوتنە سەر ئاوەکەو لە رۆژەکانی تردا دەرنەدەکەوتن . ئەوانیش لە رۆژی شەمەدا تۆڕیان دائەخست لەناو ئاوەکەداو لە رۆژی یەکشەمەدا تۆڕەکەیان دەرئەهێناو ماسیەکانیان ئەگرت‌و وایان مانا لێ ئەدایەوە کە ئەم

موعامەلە رێکی شەرعە ؛ چونکی لە رۆژی شەمەدا ماسیەکانیان لە تۆڕەکە دەرناهێنن لەگەڵ ئەوەدا ئەمە فێڵەو یاسای دینی پێ ئەشکێ ؛ چونکە مەبەس لە فەرمانی دینەکە ئەوە بوە کە لەو رۆژەدا هەر مەشغوولّی دینداری بن و نەڕۆن بۆ راوەماسی •

★ (وَاِذ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ : لِمَ تَعِظُونَ قَوْماً اللهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذاباً شَدِيداً ؟ قَالُوا : مَعْذِرَةً اِلى رَبِّكُمْ ولَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ)(١٦٤) ★

وە باسی ئەوە بکە ئەی پێغەمەری خۆشەویست کە ئەو قەومە لە بەنی ئیسرائیل لەو شاری قەراخی دەریادا بووبوون بە سێ بەشەوە ؛ بەشێکیان لە دین لایان دابوو لە رۆژی شەمەدا تۆڕداویان دا ئەنا لە دەریاکەداو بەشێکیان لەسەر شێوەی زانایانو عالمانو ئامۆژگاران ئامۆژگاری ئەو بەشە تاوانبارەیان ئەکردو مەنعیان ئەکردن لەو تۆڕدانانە ، هەرچەن ئەوان گوێیان لە ئامۆژگاریەکەیان نەبو ، بەشی سێهەمیان ئەیانوت بەو زانایانە : ئێوە بۆچی ئامۆژگاری قەومێکی وا دەکەن کە خودا بڕیاری داوە بیانفەوتێنێ وە یاخود سزایەکی ناهەمواریان بدا ، ئەوانیش لە وەڵامادا ئەیانوت لەبەر ئەوە ئەم ئامۆژگاریە بێ بە عوزر بۆ ئێمە لە رۆژی قیامەتا لە حوزووری خودادا ؛ چونکی هەرکەس چاوی کەوت بە کاری خراپو گوناح واجبە لەسەری مەنعی بکا بە هێزی خۆی ئەگەر دەستی بڕوا ، ئەنا بە زمان بە دەستڕۆیشتوویێ تا ئەو مەنعی بکا ، وە یاخود بە دڵ حەزی لێ نەکا . وە لەبەر هیوای ئەوەیش لە خودا بترسن و خۆیان لەو تاوانە بپارێزن •

★ (فَلَمَّا نَسُوا ما ذُكِّروا بِهِ اَنْجَيْنا الَّذينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ واَخَذْنا الَّذينَ ظَلَمُوا بِعَذابٍ بَئِيسٍ بِما كانُوا يَفْسُقُونَ) (١٦٥) ★

جا لە کاتێکا ئەو بەشە تاوانبارە کە هەموو ئەو ئامۆژگاریانەیان خستە پشت گوێ و لە بیری خۆیانیان بردەوە ئەوانە کە مەنعی ئەوانی ئەکرد رزگارمان کردن لە سزا ، وە ئەوانەیان کە ستەمیان لە خۆیان کرد گرتنمان بە سزایەکی ناهارو ناهەموار بە هۆی ئەوەوە کە لە فەرمانی خودا دەرچوون •

وە ئەم سزا کە لەم ئایەتەدا دەربڕراوە غەیری ئەوەیە کە لە ئایەتی دواییدا دێ ، ئەم سزا سووکە بە نیسبەت ئەوەوە ؛ چونکی ئەمە تۆڵەی فەرامۆش کردنی ئامۆژگاری زاناکانەو بریتیە لە گرانی و نەخۆشی و ئیختیلاف و ئاشووبی ناوخۆ کە هەموو ئەمانە ناهارو ناهەموارن و سزای دوایی زۆر گرانە وەکو خودا ئەفەرموێت :

★ (فَلَمَّا عَتَوْا عَمَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ : كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ) (١٦٦) ★

جا لە کاتێکدا دەمارو فیزو توغیانیان نیشان دا بەرابەر بەو تەجاوزاتە کە نەهیان لێ کرابو ، وە لە پایەی یەکەمدا ئامۆژگاریەکەیان بەشەرمەوە فەرامۆش ئەکردو لەم پایەدا ئەگەر یەکێ پەندی دادایێن ئەچوون بەگژیاو سووکیان ئەکرد ، جا ئێمەیش غەزەب و قارمان لێ گرتن و فەرمانمان دا بین بە مەیسونی سووکی گاڵتەپێ کراو ، واتە خواستمان هاتە سەر ئەوە کە شێوەی ئادەمیزادم لەوانە گۆڕی بە شێوەی مەیموون کە گیانلەبەرێکی زۆر سووکو بێ نرخە ؛ ئەوانەیان کێوین لە چینی گیانلەبەری زیانداری سووکدان ، وە ئەوانەیشیان خانەکین منداڵان گاڵتەیان پێ ئەکەن و لە ئیشی سووکا بەکاریان دێنن •

وە جومهوور لەسەر ئەوەن کە ئەوانەیان سەرۆک بوون لە شکاندنی شەمەداو لەو توغیانەدا خودا گۆڕینی و کردنی بە مەیموون ، وە بازێکیان بە بەرازو لە پاش سێ رۆژ مردن • وە (مجاهد) بیری وایە ئەڵێ : مەسخی

ئەوانە بریتی بوە لە مەسخو گۆڕینی خووو رەوشت ، واتە خودا رەوشتی گۆڕیون بە رەوشتی مەیموونو بەراز •

وە بە پیری من گۆڕانی تەخلاق زۆرەو تایبەتی بەنی ئیسرائیل نەبوەو نیەو گەلێ کەس هەیە بـە هۆی بێ دینیو بێشەرمیەوە رەوشتیان چوەتە سەر رەوشتی رێویو گورگو مەیموونو بەرازو مارو دووپشك ، بەڵکو ئەمانە خراپترن ؛ چونکی تەم حەیوانانە زیانەکەیان کەمەو تەجاوز ناکا لە تەبیعەتی ئەو جۆرە ، بەڵام زیانی ئادەمیزادی ناهەموار بە قەی زیانی چوار پێنج جۆر گیانلەبەری درندەیە : فێڵبازە وەکو رێویو ، لانگیرە وەکو سەگی هارو ، بێ ناموسە وەکو بەرازو ، خائینە وەکو گورگ ••• پەنا بە خودا ! وە هەموو ئـەم دەردانە لەسـەر تەماعی مالّی دنیاو دارایی یا ئارەزووی شەهوەتڕانی یا پایـەو شانی بـەرز ، وەکـو حەزرەت ـدـ فەرموویەنی خۆشویستنی دنیا سەری هەموو تاوانێکە • کە وابێ ئـەو مەسخە وەکو جومهوور فەرموویانە هەر مەسخی شێوە بوە هەتا بین بە پەن بۆ تەماشاکەران •

★ (وَإِذْ تَاذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ) (١٦٧) ★

باسی ئەوە بکە کە خودا عەزمی ئەوەی کردوە کە لە هەموو ماوەیەکدا بنێرێ بۆ سەر بەنی ئیسرائیل کەسانێکی وا کە بە ناهەمواری موعامەلەیان لەگەڵدا بکەنو سزایان بدەن بـە سزایەکی نابارو ماوەی ئەوە نەدا کـە قەرار بگرنو ئارام بین هەتا رۆژی قیامەت ؛ چونکە بە راستی خودا بە بێ تـەفرە ئەتوانێ سزای ئـەوانە بدا خواستی وا لەسـەر سزایانو خـودا تاوانبەخشو میهرەبانە بۆ ئەوانە کە ئیمان دێنن ، وە بڕیاری خودا تێك ناچێ •

بزانن ! لەم ئایەتەدا چەن قسەیێ هەیە :

یەکەم : ئەم هەڕەشە کــە خودای تەعالا کردوویە ڕوو ئەکاتە ئــەو جوولەکانە کە لە فەرمانی دین دەرچوونو بۆ ئەوانە نیە کە وەختی خۆی ئیمانیان هێناوە بە پێغەمەرەکانی بەنی ئیسرائیلو لەسەر ئیمان مردوون وە یا ئەوانە کــە ئیمانیان هێناوە بە پێغەمەری ئاخر زەمان وەکو عەبدوڵلای کوڕی سەلامو هاو وێنەکانی •

دووهەم : مەبەس لــەم ئایەتە ئەوە نیە کە هیچ کاتێ بەنی ئیسرائیل پایەو شانیان نابێ ؛ چونکی ئەوەتە لــە پاش حەزرەتی موسا بە سەرۆکی حەزرەتی یوشع کوڕی نون ـدــ ڕۆیشتن شاری قودسو (بیت المقدس)یان داگیر کردو لــە زەمانی داوودو سولەیمانا بوون بە ئومەتێکی بەرز لــە خاکی فەلەستینداو تەنانەت سولەیمان (جزیرة العرب)یشی داگیر کــرد ، بەڵکو مەبــەس ئەمەیە کــە ئــەم ئومــەتە ئەوەندە ئومــەتێکی یاخیو سەرسەختن ئارامو دامەزراوییان نابێ وە ئەگەر لە ماوەیەکدا سەربەرزی وەربگرن ئەو سەربەرزیە دەوام ناکاو بە هۆی بشێوەی ناو خۆیانەوە یاخود بە هــــۆی بەدڕەفتاری خۆیانەوەو تەماشاکردنی مــافی دراوسێکانیانەوە تووشی مسیبەتی خراپ ئەبن وەکو لــە مێژوودا ئاشکرایە کــە لــە پێش لەدایكبوونی عیسادا بشێوە کەوتە ناویانەوەو حکوومەتەکەیان بوو بە دوو بەشی لاوازی بێ نرخی وەها کە هەمیشە لە لای دراوسێکانەوە دەستیان بۆ درێژ ئەکــراو کیانیان تێكئەچو ، وە لــە لایەنی بەختەنەصری بابلیەوە ولاتەکەیان وێران کرا ؛ وە بــە هۆی ڕۆمیەکانەوە لە پاش لەدایكبوونی عیسا دووبارە تووشی وێرانیو پەرێشانحاڵی بوون بــە جۆرێ وەزعیان تێكچو •

وە ئەگــەر یــەکێ بڵێ : ئــەی ئــەوە نیە کــە ئیستە لــەم چەرخەدا یەهوودیەکان لــە فەلەستینا کیانیان هەیەو دەست درێژ ئەکەن بۆ ســەر

دراوسێکانیان ؟ ئه‌وه وه‌ڵامه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که : ئـه‌م حکوومه‌ته بـه ناو حکوومه‌تی یه‌هووده ئه‌گه‌رنا له راستیه‌که‌یا مه‌رکه‌زێکی فیتنه‌و ئاشووبه که بێگانه‌کان لـه‌و عه‌رزه‌دا دروستیان کردوه‌و کردوویانه بـه شیرپه‌نجه بۆ عاله‌می عه‌ره‌بی‌و ئیسلامی وه‌کو رووبه له لای ئه‌وانه که هۆشیارن •

زیاد له‌مانه خودای ته‌عالا له ئایه‌تی (۱۱۲)ی سووره‌تی ئالی عیمراندا ئه‌م جۆره ماده‌یه جیاکردوه‌ته‌وه‌و فه‌رموویه (وضربت علیهم الذلة اینما ثقفوا الا بحبل من الله وحبل من الناس) واته داماوی وه‌کو چه‌تر دراوه به‌سه‌ریانا له‌هـه‌ر لایه‌کدا بن‌و لـه هـه‌موو حاڵێکدا مه‌گه‌ر لـه حاڵێکدا به‌سرابن به پەیمانی خوداوه که ئیمان‌هێنانه ، وه یا ئیلتیزامی سه‌رانه ، وه یا بـه پەیمانی ئاده‌میزاده‌وه وه‌کو پەیوه‌ندی یه‌هوودی ئه‌م زه‌مانه‌یه بـه حکوومه‌ته بێگانه‌کانه‌وه که هه‌موو عاقڵێ ئاگای له وه‌زعیانه •

له‌گـه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا لـه‌و رۆژه‌وه کـه ئـه‌و یه‌هوودانه هاتوونه‌ته‌وه فه‌له‌ستین‌و ئیعلانی کیانیان کراوه که مێژووی نۆصه‌دو چل‌و هه‌شته هـه‌تا ئیسرۆ که نۆصه‌دو حه‌فتاو هه‌شته هه‌رچه‌ند له زاهیرا ئه‌و یه‌هوودانه کیانیان هه‌یه به‌ڵام بـه ده‌وام وان لـه ژێر ئاگری فیدایی عه‌ره‌ب‌و ئاشووباو بـه باوه‌ڕی من ئـه‌م وه‌زعه ده‌وام ناکـا ؛ چونکی خودای ته‌عالا له سووره‌تی ئیسرادا فه‌رموویه‌تی (وان عـدتم عدنا) واتـه ئه‌گه‌ر ئێوه بگه‌ڕێنه‌وه بۆ خراپه‌و ئاشووب دروستکردن‌و لادان له یاسای حه‌ق ئێمه‌یش ئه‌گه‌ڕێینه‌وه بۆ له‌ناوبردنتان‌و تۆڵه ڵێسه‌ندنه‌وه‌تان •

★ (وقَطَّعْنَاهُمْ فِي الاَرْضِ اُمَماً مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ ومِنْهُمْ دونَ ذلِكَ) ★

وه ئـه‌و به‌نی‌ئیسرائیلیانه پاش ئه‌وه گه‌ڵێکی ته‌نها بوون له قیاده‌ی موسای کوڕی عیمران‌و یوشعی کوڕی نون‌و داوودو سوله‌یمانا ده‌ستیان کرد به ئاشووب نانه‌وه‌و له به‌ینی خۆیانا به‌ش به‌ش بوون ، وه بازێ له‌وانه

کردەوە چاکو دڵپاک بوونو بازێکیان دڵتاریکو سەرلێشێواوو کردەوە ناتەواو بوون •

★ (وبَلَوْناهُمْ بِالحَسَنَاتِ والسَّيِّئَاتِ لعَلَّهُمْ يَرْجِعونَ) (١٦٨) ★

وە ئیستیحانمان کردن بە رژاندنی نیعمەتو گێڕۆدەکردن بە زەحمەت بە ئومێدی ئەوە کە بە یەکێ لەم دوو بارەدا بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو وەرگرتنی فەرمانیو ژیانی بەختیاری بۆ خۆیان •

★ (فخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثوا الكِتابَ يَاْخُذونَ عَرَضَ هذا الاَدْنى) ★

وە لە نەتەوەی ئەوان بوو بە جێگەداریان کۆمەڵێ ئەولادی ناپیاو کە بە میراث لە باوکو باپیریانەوە تەوراتیان دەستکەوتبوو کەچی حاڵیان وایە ئەکەونە شوێن ئارەزووی نەفسی ناپاکو وەرئەگرن ماڵی ئەم دنیا پەستە لە بەرتیلا بۆ موافەقەکردنی گەورەکانیان لەسەر لادان لە دینو تەئویلی نارەسای تەورات‌و ئینکاری ریسالەتی پێغەمەری ئاخر زەمان محەمەد ـدـ •

★ (ويَقولونَ : سَيُغْفَرُ لَنَا) ★

وە بۆ بیانوو لەسەر ئەو تاوانانە کە ئەیانکەن ئەڵێن : خودا لە رۆژی قیامەتا لە تاوانی ئێمە خۆش ئەبێ •

★ (وإِنْ يَأتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ) ★

وە لەو کاتەدا کە دان ئەنێین بە تاوانەکەی خۆیانا بە ئومێدی عەفوی خودا ئەگەر میقداریکی تر لە ماڵی دنیاو بەرتیلیان بۆ بێت لە لایەنی گەورەکانیانەوە هەم وەری ئەگرنو هیچ گوێ نادەن بەوە کە دەوام لەسەر تاوانباری ئەبێ بە هۆی شەرمەساری •

★ (اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثاقُ الْكِتَابِ اَنْ لا يَقُولوا عَلَى اللهِ اِلاَّ الْحَقَّ ودَرَسُوا مَا فِيهِ) ★

ئایا ئەم نەتەوە زانا دینییە ناپیاوە ئادو پەیمانیان لێ وەرنەگیرا لەسەر یاسای تەورات کە لەسەر حەق دەوام بکەنو رەفتار بە تەورات بکەنو هەرچی وا لە تەوراتا بیگرنە گەردنی خۆیانو ئەو نیشانانی پێغەمەری ئاخر زەمانە بۆ خەڵك بەیان بکەن ؟ خۆ ئەزانن‌و ئەوەی وا لە تەوراتا بە دەرز خوێندوویانەو باش لێی حاڵی بوون •

★ (والـدَّارُ الآخِـرَةُ خَيْـرٌ لِلَّـذِينَ يَتَّقُـونَ اَفَـلا تَعْقِلُونَ ؟) (١٦٩) ★

وە مەعلوومە کە نیعمەتو رەزای خودا لە مالّی پاشەڕۆژا باشترە لە هەرچی دارایی‌و پایەو مایەی دنیایە ، ئایا هێشتا هەر عەقڵ ناگرنو راستی ئەنجام نافامن ؟

★ (والَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ واَقامُوا الصَّلوةَ اِنَّا لا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ) (١٧٠) ★

وە ئەو کەسانە کە دەستیان گرتوە بە دەستەبەندی کتێبی خوداوەو رەفتاری پێ ئەکەنو ئیمان دێنن بە پێغەمەری ئاخر زەمانو نوێژەکانیان ئەکەن ئەوانە لـە خێرخواهانو پیاوچاکان ئەناسرێنو ئێمـە پاداشی چاکان زایە ناکەین •

★ (وإذْ نَتَقْنا الجَبَلَ فَوْقَهُمْ كاَنَّهُ ظُلَّةٌ وظَنُّوا اَنَّهُ واقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا اَتَيناكُمْ بِقُوَّةٍ واذْكُرُوا ما فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) (١٧١) ★

وە باسی ئەوەیشیان بۆ بکەو بیریان بخەرەوە کە ئەوان گەلێکی کەلله رەق‌و دڵسەخت بوون‌و لە وەختی خۆیا بۆ ئەوە کە هێزی تەوانایی خۆمیان بۆ دەربخەم کێوی طوورم لە بن هەڵکەندو وەکو چەتر بەرزم کردەوە بە راسەریاناو گومانیان برد کە ئەو کێوە ئەکەوێ بەسەریاناو لە ناویان ئەبا ،

وە لە کاتی دەربڕینی ئەو تەوانایی خۆمانەدا لەسەر زمانی موسا وتمان بە بەنی ئیسرائیل : وەربگرن ئەو کیتابە کـە بۆم ناردوون بە هەموو هێزی دڵتانو بە راسائی رەفتاری پێبکەنو ئەوەی وا لەو کتێبەدا لە بیرو باوەڕو لە کردەوەو بەندەییو لە خوو رەوشت وەری بگرن بە دەرز بیخوێنن و تالیمی وردە سالاّنی بکەن بەڵکو گیانو دڵتان روونا بێتەوە بە ئیمانو کردەوەی باش و خۆتان بپارێزن لـەو بیرو باوەڕە نابارانەو لـەو کردەوە ناپەسەندانەو لەو خوو رەوشتە ناشیرینانە کە ئەبن بە هۆی بەدبەختیو ببن بە کۆمەڵێکی بەختیار •

جا وەکو لەم ئایەتانەدا خودای تەعالا باسی ئەوەی کرد کـە گەڵێ میهرەبانیم لەگەڵ بەنی ئیسرائیلدا کرد بەوە کە رزگارمان کردن لـە ستەمی فیرعەونو کوتوبی ئاسانیمان نارد بۆ موسا تا تەمێو تەربیەتیان بکا کەچی ئەوان لە رێگەی راست لایان دا وە سەرەڕای ئەوە من عەفوم کردنو لەو سارادا گەزۆم بەسەرا باراندنو شەلاقەم بۆ ناردن تا گۆشتی بخۆن • هەروا لەگەڵ هەموو ئادەمیزادیشدا میهرەبانیم کردوە بەمە کە لە پێش ئەوەدا بێنە مەیدانی تەکلیفەوە من قسەم لەگەڵ رۆحیانا کردوەو ئادو پەیمانم لەگەڵا بەستوونو پێمووتوون : رەهبەرتان بۆ ئەنێرم ئاگاتان لە خۆتان بێ • بـەم موناسەبەوە ئەفەرموێت :

★ (وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنـي آدَمَ مِـن ظُهورِهِـمْ ذُرِّيَّتَهُمْ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەوە بکە بۆ ئادەمیزادانی حازر لە زەمانی خۆتا لە جوولەکەو گاورو غەیری ئەوان کە وەختی خۆی خودای تۆ وەری گرتوە لە پشتی ئادەمیزاد مادەی نەتەوەکانیان •

★ (وَاَشْهَدَهُمْ عَلى اَنْفُسِهِمْ : اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ؟ قالُوا : بَلى شَهِدْنا) ★

وە ئەوانی کردوە بە شاهید لەسەر خۆیان لە بەستنی عەهدو پەیماناو فەرموویەتی بەوان : ئایا من پەروەردگاری ئێوەمو ئێوەم لە نەبوون دروست کردوە ؟ وتیان : بەڵێ تۆ ئێمەت دروستکردوەو تۆ پەروەردگاری ئێمەی ئەم پەیمانەمان قەبووڵ کرد •

وە ئەو پەیمانە درێژەکەیو مەعنا راستەکەی ئەمەیە خودای تەعالا پاش دەرکردنی ئەو نەتەوانەو موشەڕەف کردنیان بە عەقڵ پێی فەرموون : من پەروەردگاری ئێوەمو لەسەر باری واقیع پەروەردگار ئەبێ پەروەردەکراوەکانی خۆی تەمێو تەربیە بکاو ئامادەی بکا بۆ پیرۆزیو بەختیاری • یانی نوانای چاکەو خراپەی ببێو هێزی عەقڵو کردەوەو عەزمی پێ بداو هۆشو گۆشو تێگەیشتنو تەوانای تێکۆشینی ببێ ، وە بێجگە ئەمانە رەهبەرێکی پیرۆزو دلسۆزو سەرگەرمو دڵنەرم رەوانە بکا بۆ سەریو بە قەی حاڵ یارمەتی بداو ئاگاداری بکا لە حاڵی خۆیو لە گەورەیی خوداو یاسای ژینو دینی پێ بدا •

جا من ئەوەی شیاوی پەروەردگاری بێ ئەیکەمو ئەبێ ئەوەیش شیاوی بەندەییو پەروەردەکراو بێ ئێوە بەجێی بێننو فەرمانی رەهبەرەکە بەجێ بێننو ئەگەر یەکێ مەنعتان بکا لە چاکە دەری بکەنو ئەگەر لە چینی پیشینیانیا یاسای ناحەق دامەزرابو پاش راگەیاندنی فەرمانی رەهبەر موبالات نەکەن بەو یاسا ناپەسەندانە ئەوانیش وتیان : باشە تۆ خودای ئێمەییو ئەم فەرموودەمانە وەرگرتو عەهدو پەیمانی قەبووڵی خودایی تۆو ئیتاعەکردنی رەهبەرمان گرتە گەردنو بە وتاری رەوانی زمانی پاکو جوان ئەم پەیمانە رابورد •

★ (اَنْ تَقُولوا يَوْمَ القِيامَةِ : اِنَّا كُنَّا عَنْ هذا غافِلينَ) (١٧٢) ★

وە من ئەم پەیمانەم لەبەر ئەوە لە گەڵیانا بەست مەبادا لە رۆژی قیامەتا لە کاتی پرسیارو حسێبی بیرو باوەڕو کردەوەدا ئەو ئادەمیزادانە بڵێن

خودایا ئێمە لـە یاسای دینو لـە جەزای رۆژی قیامەت بێ ئاگا بووین ؛ چونکی لە پاش پەیمانی قەدیمو لە پاش هاتنی پێغەمەرانو باسکردنی ئەم پەیمانە ئیتر مەجالی عوزر نامێنێ •

★ (او تَقُولوا اِنَّما اَشْرَكَ اباؤنا مِنْ قَبْلُ وكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِم ، اَفَتُهْلِكُنا بِما فَعَلَ المُبْطِلونَ ؟) (۱۷۳) ★

یا خەیر مەبادا بڵێن باوك‌و باپیرەمان وەختی خۆی هاوڕێیان بۆ خودا بڕیار دابو وە ئێمەیش منداڵی ئەوان بووین‌و بە تەبیعەتی حاڵ کەوتینە سەر یاسای ئەوان ، ئێمە خەتامان چیە ! خودایە ئایا تۆ ئێمە سزا ئەدەی بـە کردەوەی ئیشراك‌و یاسای خراپی ئەو بەتاڵکارانە ؟ واتە هەتا مەیدانی ئەم باسـەتان نەمێنێ ؛ چونکی وەختی خۆی پەیمانەکەم وا کـرد هەرکەسێ مەسئوولی خۆیەتی‌و رەهبەرەکانیش خستیانەوە بیرتـان ، ئیتر مـەیدانی قسەتان نیە •

بێدار بن ! مەعنای (الست بربکم)و تەقریری (ربوبیەت) وایە کە من لێرەدا نووسیم وەکو زانا بەرزەکان فەرموویانە ، ئەگەرنا تەنهـا بـە پەیمان لەسـەر خودایی خودا بـە بێ بەیانی عەهـدو ناردنی رەهبەرانو تەئیدی عەهدی سابیق دوو جوملەی : (ان تقولوا یوم القیامة)و (او تقولوا انما اشرك اباؤنا) تەواو نابێ ، وەکو لە لای هۆشیاران دیارە •

لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : ئەم ئایەتە پیرۆزە زاهیرە لەوەدا کە خودای تەعالا نەتەوەکانی چین چین لە پشتی باوکی خۆیانەوە دەرکردوەو گەلێ حەدیثی وا هەیە کە نەتەوەکان لە پشتی نەفسی حەزرەتی ئادەم ـدـ دەراکراون •

ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل ـخـ ریوایەتی کردوە کە دەربارەی ئایـەتی (واذ أخـذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم واشـهدهم على

انفسهم ... الآية) پرسیار لـه حەزرەتی عومەری کوڕی خەطاب کـرا ، ئەویش فەرمووی : له پێغەمەرم بیست ـدـ که پرسیاری ئەم ئایەتەی لێ کرا . فەرمووی : خودا ئادەمی خەلق کرد له پاشان دەستی راستی هێنا به پشتیاو زوڕیەتێکی لێ دەرهێناو فەرمووی : ئەوانەم بۆ بەهەشت دروست کردووەو بە کردەوەی ئەهلی بەهەشت کار دەکەن . له پاشان دەستی بـه پشتیا هێنایەوەو زوڕیەتێکی تری لێ دەرهێناو ، فەرمووی : ئەوانەم بۆ دۆزەخ دروست کردووەو بـه کردەوەی ئەهلی دۆزەخ کار دەکەن . جـا فەرموی : ئەی پێغەمەری خودا ئەمە چۆن کارێکە ؟ فەرمووی : کاتێ خودا بەندەیەکی بۆ بەهەشت دروست کرد دەیخاتە سەر ڕێگەی ئەهلی بەهەشت تا لەسەر کردەوەی ئەهلی بەهەشت دەمرنو بەو کردەوە دەچنە بەهەشت . وە کاتێ بەندەیێ بۆ ئاگر دروست کرا دەکەوێتە سەر ڕێگەی ئەهلی دۆزەخ هەتا لەسەر ئەو کردەوە دەمرێو بەو هۆوە دەکەوێتە دۆزەخ . جا هۆی ڕێکەوتنی ئـەو ئایەتە پیرۆزە لەگەڵ ئـەم حەدیثەدا ئەمەیە کـە مورادلـە (بەنی ئادەم) لە ئایەتەکەدا حەزرەتی ئادەمو نەتەوەکەیەتی . بەڵام لـە ئایەتەکەدا تەغلیبی جانیبی ئەولادەکانی کراوە بەسەر خۆیا ؛ چونکی ئەوان زۆرنو ئادەم یەك کەسە . وە یا مەبەست لە (بەنی ئادەم)ی ناو ئایەتەکە ئینسانە کە دەست ئەدا بۆ نەفسی حەزرەتی ئادەمو بۆ نەتەوەکانیشی .

دووەم : لـە حاشیەی (جەمەل) لـە سەر تەفسیری (جەلالەین)دا عیبارەتێ هەیە ئەمە تەرجەمەکەیەتی : زاناکان لە فەرموودەی خودادا (واذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم ... الآية) دوازدە پرسیاریان هـەیە :

یەکەم : خودا ئەم پەیسانەی لـە کوێ لـە بەنی ئادەم وەرگرتوە ؟ وەڵامەکەی : لە (بطن نعمان)دا کە شوێنێکە لە نزیکی خاکی عەرەفاتا لەسەر فەرموودەی ئیبنو عەباسەوە بازێ فەرموویانە لە خاکی (سەراندیب) لە هیندستانا ئەو شوێنە کە حەزرەتی ئادەمی تێکەوت کاتێ لە بەهەشت

دەرکراو هاتە خوارەوە • وە بازێ ئەڵێن : لە بەینی مەکەو طائیفدا • وە ئبسامی عەلی فەرموویەتی : لە بەهەشتا بوە • وە ئـەم فەرموودانە هەموو ئیحتیسالیان هەیەو زیان نیە لە زانینی جێگەی واقیعیداو عەلاقەی یە بە بیرو باوەڕەوە •

پرسیاری دوەم ئەمەیە : چلۆن خودای تەعالا ئەو نەتەوەیە لە پشتی ئادەم دەرکردوە ؟ وەڵامی ئەمە ئەوەیە : لە صەحیحی بوخاریدا هاتوە کە خودای تەعالا بە قودرەتی خۆی ئەوانەی دەرکردوە وەکو مێروولەی وردی زۆر ورد وەکو عەرەق لە لەشی مرۆڤ دەربێ •

پرسیاری سێهەم : ئەمەیە : چۆن ئەم مێروولە وردانە جوابی خودایان داوە بە کەلیمەی (بلی) ؟ ئایا ئەمانە زیندوو بوونو عاقڵ بوونو بە زمان جواییان دایەوە یاخود چۆن ؟ وەڵامەکەی : زاهیر وایە زیندوو هۆشیار بوونو بە زمان جواییان داوەتەوەو ئەمە بە عەقڵ مومکینە •

پرسیاری چوارەم : مادام ئەوان هەموو بە (بلی) جواییان دایـەوە چۆن ئەبێ لە عالەمی (ظهور)دا بازێکیان بە موسوڵمانو بازێکیان بە کافر دەرچن ؟ وەڵامی ئەمەیە : هەموو ئیقراریان کرد بەوە کە خودا پەروەردگاری ئەوانە لەبەر هێزشی هەیبەتی خودای تەعالا بەڵام لە عالەمی ظوهوورا کە نەفسو هـەواو مەوانیع پەیـدا بوون بەشی زۆریان لـەو پەیسانە پاشگەز بوونەوە وەکو ئەو کەسانە کە زانای هەموو شتێکنو کەچی گوێ بە فەرمانی خودا نادەن •

پرسیاری پێنجەم ئەمەیە : ئەگەر ئەم عەهدو پەیسانە بەسراوە ئیستە ئیسە بۆچی بیرمان ناکەوێتەوە ؟ وەڵامەکەی ئەمەیە : ئەو پەیسانە لـە لای خاوەن صەفاکان مەعلوومە وەکو ئەڵێن بیسراوە لە گـەلێ پیـاوە گەورەکان فەرموویەتی : من بیرم دێ ئەو پەیسانە چۆن بوە • وە باقـی موسوڵمانەکان لەو پایەدا نین بە پەردەی گوناھ یا بە هۆی غەفڵەتـی نەفسەوە ئەو عەهدو پەیسانەیان لە بیر چوەتەوە • نابینن کە ئینسـان

بە بازێ کارەسات کە بە سەریا دێن گەلێ ئەحواڵو مەعلووماتی خـــۆی لەبیر ئەچێتەوە •

پرسیاری شەشەم : ئەمەیە ئایا ئەو (ذەڕاتە) لە شێوەی ئینساندا بوون یا نە ؟ وەڵامی ئەمە ئەوەیە : لەم بابەتەوە دەلیلێ بە ئێمە نەگەیشتوە •

پرسیاری حەوتەم ئەمەیە : ئایا ئەو ذەڕاتە لە پێش دەرچوونیانـــا گیانیان کراوە بە بەردا یاخود لە پاش دەرچوونیان ؟ وەڵامەکەی ئەمەیە : فەرموویانە کە لە پێش دەرچوونیاندا زیندووکراونەتەوە ، وەکو منداڵێ لە سکی دایکیدا گیان ئەکرێ بە بەریا •

پرسیاری هەشتەم : حیکمەت لەم عەهدو پەیمانەدا چیە ؟ جوابەکەی ئەمەیە : حیکمەت دامەزرانی حوجەتە لەسەر ئەوانە کە وەفایان بەو پەیمانە نەکردوە •

پرسیاری نۆهەم : ئایا بە زیندوویی ئیعادە کرانەوە بۆ پشتی باوکیان یا لە پاش مردنیان ؟ وەڵامی ئەمەیە : زاهیر وایە لە پاش وەرگرتنـــەوەی گیانیان •

پرسیاری دەهەم : ئەرواحی ذەڕات ، پاش ئیعادەی ئەمانـــە بـــۆ پشتی باوکیان ، بۆ کوێ چوون ؟ وەڵامەکەی : دەلیلێکســـان دەســـ نەکەوتوە لەسەر دیاری کردنی شوێنی ئەوانە •

پرسیاری یازدەهەم : لە حەدیثا ئەفەرموێت (ذریە) کان لە پشـــتی ئادەم دەرکران وە ئایەتەکەیش ئەفەرموێت لە پشتی باوکـــی خـــۆیان ! وەڵامەکەی ئەمەیە : کە حەدیثەکە تەفسیرە لە بۆ ئایەتـــەکـــە . بـــەڵام ئیکتیفای تێدا کردوە بە باسی ئادەم لە باسی ئەولادەکانی •

پرسیاری دوازدەهەم : ئایا ئەو عەهدنامەیـــە وا لـــە کوێـــدا ؟ وەڵامەکەی ئەمەیە : هاتوە لە حەدیثا کە ئەو نامەیە خراوەتـــە (حجـــر الاسود)ەوە ، وە ئەمە هەرچەن بۆ ئێمە ڕوون نیە بەڵام ئـــەتوانـــین ئیکتیفا بکەین بە ئیسانو تەماشای بکەین بە واقیعو ڕاست •

بە تایبەتی لەم باسەدا ئەڵێم : لە هەر لایێ شتێ لە ئوموری دینی دائیر بو مادام موافیقی عەقڵو عادەت بێ ئەوە جێگەی قسەو باس نیە ، وە ئەگەر عەقڵ وەری گرتو بەڵام خیلافی عادەت بو وەکو ئەم باسە کە ئیستە قسەمان لێ کرد ، ئەوە ئەگەر دەلیلێکی واقیعی لە کیتاب یا لە سونەت لە سەری بو ئەوە پێویستە موسوڵمان باوەڕی پێ بکا وەکو (تەسبیح) کردنی وردە بەرد لە دەستی حەزرەتا ـ د ـ و تەسبیح کردنی پەلەوەر لەگەڵ حەزرەتی داودا ـ د ـو شەهادەتی دەستو پێی ئینسان لە رۆژی قیامەتا لەسەر ئینسان ... وە وێنەی ئەمانە کە زۆرن لە دینا بە تایبەتی خودا ئەفەرموێت : (يسبح لله ما في السموات وما في الارض وهو العزيز الحكيم) .

سێهەم لە باسەکان ئەمەیە : موفەسیری مەشهوور بەیضاوی رەحمەتی خودای لێ بێ لە تەفسیری (واذ اخذ ربك من بني آدم ...)دا فەرموویەتی : یانی خودا بەڵگەی خوایەتی خۆی بۆ دانانو عەقڵو بیریانی وا لێ کرد بڕوا بەو بەڵگانە بکەنو وایان لێ هات چوونە جێگەی ئەوانەی کە خودا رووی خیطابیان بە (الست بربكم ؟) لێ بکاتو ئەوانیش بڵێن (بلی) بەڵام عەللامە (طیبی) لە بەرابەری ئەم بیرەدا فەرموویەتی : ئەگەر لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا تەنیا حەدیثێ بوایە کە حەزرەتی عومەر ـ خ ـ ریوایەتی کردوە ئەوە لەوانە بوو لەسەر ئەو تەئویلە بڕۆین بەڵام لەم ئایەتەدا حەدیثی ئیبنو عەبباس هەیە ـ خ ـ کە حەزرەت ـ د ـ فەرموویەتی : (اخذ الله الميثاق من ظهر آدم (بنعمان) ، يعنى : عرفة ، فاخرج من صلبه كل ذرية ذرأها ، فنثرهم بين يديه كالذر ، ثم كلمهم قائلا : الست بربكم ؟ قالوا : بلى شهدنا . وهذا الحديث مخرج في كتاب النسائى لا يحتمل من التأويل ما يحتمله حديث عمر رضى الله عنه ، لظهور المراد منه . اقول : لان قوله ـ ص ـ (ثم كلمهم قائلا) بايراد التكليم والقول كالصريح في ان الاشهاد هو التكليم والقول والجواب ايضا

القول الحقيقي . والا لما كان لايراد التكليم وايراد القول كبير وجه انتهى المقصود منه •)

وەلحاصل تەئویلی بەیضاوی بۆ ئەم ئایەتە رێك ناكەوێ نەگەڵ ئەو حەدیثانەدا كە لە بەیانی ئایەتەكەدا هاتوون بە تایبەتی حەدیثی ئیبنو عەباس كە نەصە لەوەدا ئەم واقیعە لە عەرزی (نعمان)دا لە عەرەفاتا بوە لە خاكی مەكەدا وە لەفزی تەكلیمو قەول لە حەدیثەكەدا زاهیرە لە مەعنای مەشهووردا ، كە وابێ هەر لەسەر زاهیری ئایەتو حەدیثەكە بڕۆین جوانەو پێویست نیە بە بێ داعی تەئویلی ئەم ئایەتو حەدیثە بكەین •

چوارەم : بازێ لە زاناكان فەرموویانە كە خودای تەعالا ئەرواحی لە پێش ئەجسادا دروست كردوەو ئەم بیرە بیری جومهوری (متكلمین)و محەمەدی كوڕی نەصری مروزیو ئیبنو حەزمی ظاهیری ئەندلوسیو غەیری ئەمانەیشە لە عولەما • وە لەم هۆوە ئیستیدلال ئەكەن بە حەدیثێ كە عەمری كوڕی عەبەسەی سەلەمی ریوایەتی كردوەو فەرموویەتی : (سمعت رسول الله ـ ص ـ يقول : ان الله خلق ارواح العباد بالفی عام فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف) وە ئەم زانایانە ئیستیدلالیان كردوە لەسەر قسەی خۆیان بە چەن ئایەتو ئاثارێ . لەوانە : ئایەتی (واذ اخذ ربك من بني آدم) وە فەرموویانە : ئەم ئیستیشهادو ئیستینطاقە بۆ رۆح ئەبێ چونكە لەو كاتەدا ئەجسادەكان مەوجوود نەبوون •

جا من ئەڵێم : ئەگەر ئینسان بێتە سەر تەئویلی ئەو ئایەتە باش ئەوەیە كە تەئویلی بكا بە قسەكردنی زاتی خودا لەگەڵ نەفسی ئەرواحی ئەو بەنی ئادەمەدا ، چونكی ئەرواح بۆ هەموو كەلامو خیطابێ قابیلن •

وە بازێ لە ئەهلی تەصەوف ئەفەرموون : عالەمی (مثال) هەیە كە عالەمێكی عەجیبەو لە بۆ هەموو یەكێ لە مەوجوودات لە زەوی و ئاسمانا

وێنەیەکی تایبەتی هەیە نەك تەنیا تاقە وێنەیێ ، بەڵکو وێنەی هەمو حاڵێکی ، مەسەلا وێنەیێ بۆ کاتێ لە دایك ئەبێو وێنەیێ بۆ باقی حاڵەکانی کە بە سەریا دێت • واتە کاتی منداڵیو ، موراهیقیو ، باڵغیو ، جوانیو ، کامڵیو ، پیریو ••• هەر شتێ بەسەر ئەم مەوجوداتەدا بێ لەم جیهانەدا لە پێش ئەوەدا بەسەر ئەوا بێت لە عالەمی میثالدا هەیە • وە ئەو ئەصڵەو ئەم عالەمە فەرعەو لەو کاتەوە کە کائینات دروست کراوە ئەویش هەیە • وە مەلا سەعد لە شەرحی مەقاصیدا ئەم باسە نەقڵ ئەکا بەڵام لە ئاخرا ئەڵێت : ئەهلی تەصەوف بۆ ئیسباتی ئەم میثالە شوبهەیەکیان نیە ، چ جای ئەوە کە بەڵگەیان بێ •

من ئەڵێم : ئەهلی تەصەوف فەرموودەکەیان لەسەر موکاشەفاتی وێجدانیو عیلمی قەلبی خۆیانە ، وە هەرکەسێ لەوانە بگاتە ئەو پایەیە کەشفی عالەمەکە ئەکاو هەرکەسێك نەگات بەو حاڵەتەو تابیعی ئەوان بێ باوەڕ ئەکا ، وە هەرکەس باوەڕ نەکا با نەیکا ، خۆ ئەم باسە باسێ نیە کە بناغەی باوەڕی موسوڵمانان بێ بەڵکو لە بابی مولهەماتو مەکشووفاتە •

جا لەسەر باوەڕی ئەهلی تەصەوف ئەگەر تەئویلی ئایەتی (واذ اخذ ربك) بکرێ بە خیطابی خودا لەگەڵ ئادەمو ئادەمیزادا لە عالەمی میثالدا دوور نیە ، بەڵکو لە قسەکردن لەگەڵ رۆحی تەنیا جوانترە •

گێڕانەوەیەکی ناسك لە بابەتی عالەمی میثال :

لەو چەرخەدا کە مودەرریس بووم لە (بیارە) چەن جار لە خوالێخۆش بو شێخی بیارەم ـ عەلادین ـ (خ) بیستوە ئەیفەرموو : جارێ لە خزمەتی باوکمدا شێخ عومەر ـ ضیاءالدین ـ (خ) لەوبەری (سیروان) لە دێی (گومە)دا بووم کۆمەڵێ خەلیفەو مەنسووب لە سلێمانیەوە هاتن بۆ زیارەتی • رۆژێ لە کۆڕێکدا قسە لە عالەمی

(میناں) کرا . باوکم فەرمووی : عالمەکان باوەڕ ئەکەن یا نایکەن مەقسوود نیە . من خۆم عالەمی میثالم بە شەخسی خۆم کەشف کردوەو بە حوزووری میثالی حەزرەتی پێغەمەر گەیشتووم ، میثالی کاتێکی مندانی کە لای (حەلیمەی سەعدیە) بوە لەو دەشتەدا ، وە میثالی ئەو کاتەی کە وەحی بۆ هاتوەو بوە بە پێغەمەری خوداو میثالی کانێکی میعراجی . وە ئەهلی مەجلیسەکە بە عەقیدەو باوەڕەوە یان لە بەر موجامەلە تەصدیقیان کرد .

سێ ڕۆژ پاش ئەو قسەو باسە چەن سوارێ لە لایەنی بەگزادەی (شەرەف بەیانی)یەوە هاتن بۆ خزمەتی باوکم کە خاڵۆ ڕۆستەم بەگ بە گوللە پێکراوەو لە کاتێکا ئاگای لە خۆی بوە داوای کردوە شێخ عومەر بێت بۆ سەری .

باوکم ئەمری کرد لەگەڵ چەن کەسێ لەو ئەهلی موزاکەرەی میثالەدا ڕۆیشتین بۆ لای خاڵۆ ڕۆستەم بەگ . کە ڕۆیشتین بۆ لای بێهۆش بو وە ڕاکشا بو پاش ماوەیێ کەم باوکم فەرمووی : لەم ڕۆژانەدا ئێمە باسی عالەمی میثالمان کرد ، وە ئیستە من مەشغوولّ ئەبەمو تەماشای میثالی خاڵۆ ڕۆستەم بەگ ئەکەم لە عالەمی میثالدا . ئەگەر لەوانە بێ بەم کارەساتە نەمرێ من لەوێدا لەشی بەرز ئەکەمەوە تا ڕائەوەستێتە سەر پێ جا ڕای ئەکێشمەوە ، وە ئەگەر وا حاڵی بووم ئەمرێ دەستی لێ نادەم ، ئێوە موراقەبەی خاڵۆ ڕۆستەم بەگ بکەن ! پاش ئەوە شێخ مەشغوولّ بو بە نزیکەی چارەکێ تەماشامان کرد خاڵۆ ڕۆستەم بەگ لە خۆیەوە ڕاستەوە بوو ڕاکشاوە ، وە لە پاش چەن دەقیقە باوکم سەری بەرزەوە کرد ، فەرمووی : لە عالەمی میثالدا میثالی خاڵۆ ڕۆستەم بەگم چاو پێکەوتو حاڵی بووم بەم کارەساتە نامەرێو ڕاستم کردەوەو ڕامکێشایەوە . ئێوە چیتان چاو پێکەوت ؟ ئێمەیش عەرزمان کرد : کە چاومان کەوت بە خاڵۆ ڕۆستەم بەگ ڕاستەوە بوو ڕاکشایەوە . وە زۆر

باوەڕمان بە ئیدراکی باوکم زیاد کرد • وە لە واقیعا خاڵۆ رۆستەم بەگ پاش چەن رۆژێ شیفای بۆ هاتو برینەکانی خۆش بوونەوە •

مەبەستم لەم حیکایەتە ئەمەیە کە عالەم گوشادەو عیلم بە ئیعتیبارەو هەرچی موخبیری صادق خەبەری پێداوە یا بە شێوەیەکی راست گەیشت بە ئێمە پێویستە باوەڕی پێ بکەینو حاڵی خۆمان نەکەین بە میزان • (وما اوتیتم من العلم الا قلیلا)•

★ (وكذلِكَ نُفَصِّلُ الآياتِ ولَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) (١٧٤) ★

ئا بەم تەفسیلە بە مەغزەو بە سوودە ئایاتو دەلائیل نیشان ئەدەین بۆ ئومسەت بەڵکو بگەڕێنەوە لە باتڵو لە دواکەوتنی شتی پووچ بۆ سەر حەقو حەقیقەتو بۆ رەفتار کردن بە دینی ئیسلام •

جا بۆ ئەوە کە حەزرەتی پێغەمەری خۆشەویست ئامۆژگاری جوولەکەکانی مەدینەی مونەوەرە بکا کە بە هۆی بازێ لە زانستی تەورات بایی نەبن لە خۆیانو لەسەر فەرمانی راستی خودا دەوام بکەن خودای تەعالا فەرمووی :

★ (واتْلُ عليْهِم نَبَأَ الَّذِي آتَيْناهُ آياتِنا فانْسَلَخَ مِنْها فأتْبَعَهُ الشَّيْطانُ فَكانَ مِنَ الغاوِينَ) (١٧٥) ★

وانە ئەی پێغەمەری خۆشەویست بخوێنەرەوە بەسەر جوولەکەکانی مەدینەدا وە یا بەسەر ئەهلی عیلمو ماریفەتی قەومەکەتا •• دەنگو باسی ئەو زاتایە کە عیلمو ماریفەتمان پێدابو بە ئایەتەکانی خۆمان بۆ ئەوە رەفتاری پێ بکاتو رێگەی خۆی پێ بگرێ کەچی لەو عیلمو زانستیە دارِنرا ، واتە ئەو لیباسە پاکەی لەبەر داکەنرا لەبەر بەدبەختی خۆیو ئارەزووی نەفس جا بو بە ئینسانێکی خراپی وا کە شەیتان کەوتە شوێنی . یانی ئەوەندە کاری ناباری ئەکرد یەکێ ئەیوت ئەم کابرا مامۆستای شەیتانەو دەرز بە شەیتان ئەڵێ ! یاخود پاش ئەوە کە شەیتان کافری کرد

شەیتان کەوتە شوێنی بەهـەر لایەکدا بڕۆیشتایە شەیتان دەنگ‌و باسێکی خراپی ئەخستە شوێنی‌و بە پێاوێکی گومڕاو نابار دەرئەچوو •

بازێ لـــە ئەهـــلی تەفسیر ئەڵێن ئەو شەخسە (بلعام) نـــاوی کوڕی (باعورا) بـــوە کە لـــــە زانایانی بـەنی ئیسرائیل بـــوە لـــە زەمانی حەزرەتی موسادا ـ د ـ • ئیبن‌و موندیرو ئیبن‌و ئەبـــی حاتـەم ریوایەتیان کردوە لە مالیکی کوڕی دینارەوە ئەڵێت : حەزرەتی موســـای کوڕی عیمران ـ د ـ بەلعامی کوڕی باعورای نارد بۆ لای پاشای (مدیـن) بۆ ئەوە کە ئامۆژگاری بکات‌و دەعوەتی بکا بۆ دینی موسا ، کاتێ گەیشتە لای کابرا زۆر حورمەتی بەلعامی گرت‌و گەلێ موڵک‌و مااڵی پێداو رازی کرد کە لە عەرزی ئەوا بمێنێتەوە ئەویش رازی بوو لە لای پاشای مەدیەن مایەوە •

جا حەزرەتی موسا بە ئەمری خودای تەعالا دەری کردو لە ئەنجامدا کابرا بو بە یەکێ لە نامەردەکانی رۆژگار •

وە عەبدی کوڕی حەمیدو نەسائی‌و ئیبن‌و جەریرو ئیبن‌و موندیرو ئیبن‌و ئەبی حاتەم‌و ئەبو شێخ‌و طەبەرانی‌و ئیبن‌و مەردەوەیهی ریوایەتیـــان کردوە لە عەبدوڵاڵی کوڕی عومەردوە فەرموویەتی : مەبەست لە (الـــذی آتیناه آیاتنا) ئومەییەی کوڕی ئەبو صەلتی ثەقەفییە •

وە ئیبن‌و عەساکیر ریوایەتی کردوە لە سەعیدی کوڕی موسەییـــەوە ئەڵێت : فاریعەی خوشکی ئومەییە هات بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ لـــــە پاش فەتحی مەکە حەزرەت پێی فەرمو : هیچ شـــــیعرت لە شیعرەکانـــی ئومەییەی برات لەبەرە ؟ وتی : بەڵێ • لەوێدا حەزرەت فەرمووی : (ان مثل اخیك کمثل الذي آتاه الله آیاته فانسلخ منها) •

وە ئومەییە لە پێش عەهدی ریسالەتی حەزرەتا رۆیشـــت بـــۆ (بەحرەین)و حەزرەت بو بە پێغەمەری خوداو ئومەییە هەشت ساڵ لـــە بەحرەین مایەوە ، جا ئومەییە هات گەیشت بە پێغەمەر ـ د ـ لەگەڵ کۆمەڵێ

لە ئەصحابەکانیاو حەزرەت بانگی کرد بۆ قەبوولی دینی ئیسلامو سوورەتی یاسینی لە ئەووەلەوە تا ئاخر بە سەردا خوێندەوە. جا ئومەییە هەستاو رۆیشت بۆ ناو (فورەیش) ئەوانیش لێیان پرسی : ئەی ئومەییە دەربارەی موحەمەد چی ئەڵێیت ؟ وتی : شایەتی ئەدەم کە موحەمەد لەسەر حەقە . وتیان : تۆ شوێنی ئەکەوی ؟ وتی : با بزانم چۆن ئەبێ و فکری حاڵی خۆم بکەم . وە لە پاش ئەمە ئومەییە رۆیشت بۆ شامو لە شام هاتەوە بە نیازی ئـــەوە موسوڵمان ببێ . کاتێ باسی کوژراوەکانی (بەدر)ی بیســت تەرکــی ئیسلامیەتی کــرد . واتــە موسوڵمــان نەبــوو رۆیشــت بــۆ (طائف)و لە طائیفدا مرد . وە ئایەتی (واتل علیهم نبأ الذي آتیناه آیاتنا فانسلخ منها ...) لە شانی ئەودا هاتە خوارەوە .

وە بازێ لە زاناکان فەرموویانە ئەم ئایەتە هاتوەتە خوارەوە دەرحەق بـە هەرکەسێ کە خودای تەعالا عیلمو زانیاریەکی باشی پێبداو شایێکی ببێ کەچی ئەو کەسە ئەو پایەو مەقامی خۆیە زایە بکاو لەو زانیاریە سوود وەرنەگرێ ، بەڵکو سەرفی بکا لە ڕێگەی چەوتو ناڕەبارا ، وەکو زانایانی بێ دینو پێشەوایانی دین فرۆشو خاوەن حورمەتو شانەکانی ئارەزوبازو دنیا خواە .

★ (ولَوْ شِئْنا لَرَفَعْناهُ بِها) ★

ئەگـەر خواستمان ببوایە ئەو شەخسەمان لـە مەقامی دینـدا بەرز ئەکردەوە بە هۆی ئەو ئایەتەوە کە پێمان داوە .

★ (ولٰکنَّهُ اَخْلَدَ اِلَی الْاَرْضِ واتَّبَعَ هَواهُ) ★

بەڵام ئـەو شەخسە مەیلی لای زەوی کرد ، واتـە بۆ لای پەستیو سووکیو دنیا پەرستیو کەوتە شوێنی هەوای نەفسی خۆی .

★ (فَمَثَلُهُ کَمَثَلِ الکَلْبِ : اِنْ تَحْمِلْ عَلَیهِ یَلْهَثْ اَوْ تَتْرُکْهُ یَلْهَثْ) : ★

جا حاڵو وێنەی ئەو کەسە وەکو سەگ وایە : ئەگەر هێرش بباتە سەری زمانی دڕێژ ئەکاو زمان لە دەمی دەردێنێ ، وە ئەگەر وازیشی لێ بێنی هەر زمان دەردێنێو خەریکی هاسکە هاسکی خۆی ئەبێ لەبەر حیرصی خۆی •

★ (ذٰلِكَ مَثَلُ القَومِ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا) : ★

ئەوەی باسمان کرد لە حاڵی سەگ ئەوە وێنەیە بۆ حاڵی ئەوانە کە ئایاتو موعجیزاتو هەواڵی ڕەهبەرانی من بە درۆ ئەخەنەوە ، ئەوانە هەموو حەریصن لەسەر تەماعی دنیاو ئارەزووی شانو پایەو مایەی دنیایی و بۆ هەموو حاڵێ وان لە تەنگە نەفەسی و زمانە ملاسکێو هەنکە هەنکدا بە دووی هەوای خۆیانا •

★ (فَاقْصُصِ القَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرونَ) (١٧٦) ★

جا ئەم چیرۆکی بەلعەمە بگێڕەوە بەسەر جوولەکەکاندا بەلکو وردبینەوە لە حاڵی ئەوو حاڵی خۆیانداو بە هۆی ئەوەوە تەنێخوار بین •

★ (ساءَ مَثَلاً القَومُ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَاَنْفُسَهُمْ كانُوا يَظْلِمُونَ) (١٧٧) ★

زۆر خراپو ناهەمواڕە لە هۆی حاڵەوە سیفەتو وێنەی ئەوانە کە ئایاتی ئێمەیان بە درۆ ئەخستەوەو ئەوانە بە هۆی ئەو بێباوەڕی و بێموبالاتی بە ئایاتە هەر ستەمیان لە نەفسی خۆیان کردو خۆیان بەدبەخت کرد ئەنا ئێمە زیانمان لێ ناکەوێو لە ئەحوالی چاکو خرابی عالەم باکمان نیە •

★ (مَنْ يَهْدِ اللهُ فَهُوَ المُهْتَدِی) ★

هەرکەسێ خودا هیدایەتی بداو چاودێری بکا ـ وە ئەم هیدایەتو چاودێریە لەسەر بەراورد بۆ ئەو کەسانەیە کە حاڵیان میانەیە بەرابەر بە فەرمانی خوداو بێ ئینساف نین ـ ئەوە هەر ئەوانەن کە هیدایەت وەرئەگرنو بە ئەنجامی چاک ئەگەن •

★ (ومَنْ يُضْلِلْ فاُولئكَ هُمُ الخاسِرونَ) (١٧٨) ★

وە هەرکەسێ کە خودا چەپۆکی سیاچارەیی بدا بە سەریا ـ وە بە بەراورد ئەمانەیش ئەو کەسانەن کە رێگەی ئارەزووبازی ئەگرنەبەرو بە هۆی خۆپەرستیو بێ ئینصافیەوە دڵ نادەن بـە ئامۆژگاری رەهبەرانو خۆیان بە بێ لایەنی ورد نابنەوە لە نەفسی خۆیانو لە ئەحوالّی جیهاندا ـ جا هەر ئەوانەن زیانکارو خەسارەتبارو ئەنجامی بەد هەر بۆ خۆیانەو بەس •

★ (ولَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ كَثيراً مِنَ الجِنِّ والاِنْسِ) ★

وە بە راستی ئامادەمان کردوە بۆ چوونە دۆزەخو بۆ ئازاردان گەلێ کەس لە پەریو لە ئادەمیزاد ، ئەوەیش لەبەر ئەوە نیە کە خۆبەخۆ بە بێ هۆ وامان کردبێ ، بەڵکو لەسەر ئەوە بوە کە عیلمو ئیدراکمان ئیحاطەی داوە بە ئەحوالّی ناهەمواروبەدکاریو گوێنەدانیاندا بە بەڵگەو ئایاتی ئێمەو ، لەبەر ئەوە •

★ (لَهُمْ قُلوبٌ لا يَفْقَهونَ بِها ولَهُمْ اَعْيُنٌ لا يُبْصِرونَ بِها ولَهُمْ آذانٌ لا يَسْمَعونَ بِها) : ★

دڵنیان هەیە کە راستی پێ وەرناگرنو گوێیان قسەی باش نابیسێو بە چاوەکانیان شت نابینن بە جۆرێ بیکەن بە دەلیل لەسەر رۆیشتن بـە رێگەی راستا •

لە واقیعدا حەواسی ئینسان مەئمورو خزمەتکاری دڵن ، هەرچی کە دڵ فەرمان بدا ئەوان ئارەزووی ئەوە ئەکەن ، دەی مادام دڵی کافران بە بیری بەد تاریك بوە حەواسیش لەسەر ئەو شێوەی تاریکیە ئەڕۆنو نە دڵ خێر لە حەواس ئەبینێو نە حەواس روو ئەکەنە شتی بەسوود ، جا لەسەر ئەم وەزعەیە خودا فەرموویەتی :

★ (اولئِكَ كالاَنْعامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ ، اولئِكَ هُمُ الغافِلونَ) (١٧٩) ★

ئەو کافرانە کە پەیڕەوی رەهبەر ناکەنو سوود لە چاوو گوێو دڵیان وەرناگرن وەکو مەڕو بزن وانە لەوەدا کە دڵێکی خاوەن سوودیان نیە ، بەڵکو ئەمانە گومڕاترو دوورترن لە حەیوانات لەبەر ئەوە کە زۆر رۆچوون بە غەفڵەتو بێئاگاییدا ، وەکو ئینسانی سەرسام هەرچی هەوڵی لەگەڵا بدەی بێ سوودە ، بەڵام حەیوانات بە زۆری شوانەکەیان گردئەبنەوەو لە زیان دوور ئەکەونەوە •

جا لەبەر ئەوە کافرانی مەکە بێ شەرمییان ئەکرد لە بەکارهێنانی ناوەکانی خوداداو ئینکاری بازێکیان ئەکردو بازێکیان ئەگۆڕیو ئەیانکرد بە ناو بۆ بتەکانیان . مەسەلا کەلیمەی (الله)یان ئەکرد بە (لات)و کەلیمەی (عزیز)یان ئەکرد بە (عزی)و (منان)یان ئەکرد بە (مناة) •• خودا فەرمووی :

★ (وللهِ الاَسْماءُ الحُسْنى فادْعوهُ بِها وذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدونَ في اَسْمائِهِ) ★

بۆ خودایە ناوە جوانەکان بانگ بکەن لە خوداو بپاڕێنەوە لێی بەو ناوانەو بڵێن : (یا الله ، یا رحمن ، یا رحیم ، یا عزیز . یا منان •••) واز لەو کافرانە بهێنن کە لە بەکارهێنانی ناوی خودادا لە رێگەی راست لائەدەنو ناوەکانی بە کەمو زیاد ئەگۆڕنو (الله) ئەکەن بە (لات)و بۆ بتەکانیانی بەکار دێنن •

★ (سَيُجْزَوْنَ ما كانُوا يَعْمَلونَ) (١٨٠) ★

لە داهاتوویەکی نزیکدا ، لە دنیادا یا لە قیامەتا ، جەزایان ئەدرێتەوە لەسەر ئەو کردەوە نابارانە کە ئەیانکەن •

بزانن ! خودای تەعالا لە چوار سوورەتی قورئانا جوملەی : (لە الاسماء الحسنى)ی فەرموە : لەم سوورەتەدا ، لە سوورەتی بەنی ئیسرائیلدا . لە سوورەتی طاهادا ، لە سوورەتی حەشردا • وە ئەسمای

حوسنا بۆ زاتی خودای تەعالا بریتین لەو ناوانە کە لـە قورئانی پیرۆزو حەدیثی شەریفدا هاتوون ، وەکو باسیان ئەکەین ، خواە ئیسمی زات بن وەکو (الله) یا ئیسمی (صفة) بن وەکو (خالق ، رازق ، هادي ...)و غەیری ئەمانەیش .

وە زاناکان قسەیان کردوە لـەوە ئایا دروستە ئینسان غەیری ئـەو ناوانە کە وارید بوون لە کیتابو سوننەتدا بەکاری بێنی یانە ؟ وە راجیح ئەوەیە کە دروست نیە غەیری ئەوانە ئیستیعمال بکا ؛ چونکە ئەبێ بـە ئیلحاد لە ئەسمادا بە تایبەتی ئەگەر بۆنی نوقسانی لێ بێ وەکو (زارع ، حارث ، عارف ، عاقل ...)وە لە (مواقف)و شەرحەکەیا ئەڵێ : ئـەو ناوانە کە (توقیف)و ئیزنیان لەسەر هاتوە بینا لە مەشهووری عام نەوەدو نۆ ناون . لە بوخاریو موسلیمدا هاتوە : خودا نەوەدو نۆ ناوی هـەیە هەرکەسێ لەبەریان بکاو رەفتار بە حوقووقیان بکا ئەچێتە بەهەشت . وە لە بوخاریو موسلیمدا دیاری نەکراون ، بەڵام ترمذیو بەیهەقی دیاریان کردوون ، وەکو لە کتێبی (دلائل الخیرات)دا نووسراون .

وە لە مەواقیفدا تەرجەمەی ئەم عیبارەتە هەیە ئەفەرموێت : لەبـەر ئەوە فەرمووی (لەسەر مەشهوور نەوەدو نۆ ناون) ؛ چونکی تەوقیف بـە غەیری ئەوانەیش وارید بوە ، هەرچی لـە قورئاندا وەکو (مولیو ، نصیرو ، غالبو ، قاهرو ، قریبو ، ربو ، ناصرو ، اعلیو ، اکرمو ، احسن الخالقینو ارحم الراحمینو ، ذي الطولو ، ذي القوةو ، ذي المعارجو) لە حەدیثیشا وەکو (حنانو ، منان)وە لە ریوایەتی ئیبنو ماجەهدا چەن ناوێ هەن کە لە ریوایەتی مەشهوورەدا نین وەکو (تام)و (قدیم)و (وترو)و (شدید)و (کافی) ... و غەیری ئەمانەیش .

وە لەم جێگەدا موناسبە ئێمە هەموو ئەو ناوانە ، لە مەشهوورو غەیرە مەشهوور ، لەسەر ئاگاداری خۆمان بنووسین ، وە لەسەر ریزی حورووفی هیجاء ئەڵێم ئەو ناوانە بریتین لەمانە کە دێن :

(الله ، الاحد ، الاول ، الآخر ، الاكرم ، الاعلى ، احسن الخالقين ، ارحم الراحمين ، البر ، البارىء ، الباقي ، الباسط ، الباطن ، الباعث ، البصير ، البديع ، البرهان ، التواب ، التام ، الجواد ، الجميل ، الجامع ، الجبار ، الحق ، الحي ، الحسيب ، الحميد ، الحاكم ، الحكم ، الحكيم ، الحليم ، الحافظ ، الحفيظ ، الحفي ، الخبير ، الخالق ، الخلاق ، الدائم ، ذو الجلال والاكرام ، ذو الطول والانعام ، ذو القوة المتين ، ذو المعارج ، الرفيع ، الرقيب ، الرؤف ، الرزاق ، الرحمن ، الرحيم ، رب المشرقين والمغربين ، رب العالمين ، الستار ، السميع ، السلام ، الشاكر ، الشكور ، الشديد ، الشهيد ، الصمد ، الصادق ، الصبور ، الظاهر ، العلي ، العالم ، العلام، العليم، العفو ، العزيز ، الغفار ، الغافر ، الغالب، الغني، الغفور ، الفاتح ، الفتاح ، الفاطر ، الفرد ، فالق الحب والنوى ، القيوم ، القدوس ، القادر ، القاهر ، القهار ، القدير ، القديم ، القريب ، قابل التوب ، الكريم ، الكبير ، الكفيل ، الكافي ، اللطيف ، المولى ، المالك ، الملك ، المليك ، المتكبر ، المتعالى ، المنان ، المبين ، المقتدر ، المنتقم ، المستعان ، الماجد ، المعز ، المذل ، المبدي ، المعيد ، المؤمن ، المهيمن ، المحي ، المميت ، المقيت ، المجيب ، المحيط ، المصور ، المعين ، النور ، الناصر ، النصير ، الولي ، الوالي ، الواحد ، الواجد ، الواسع ، الوارث ، الوتر ، الودود ، الوكيل ، الوهاب ، الهادي)وە بازێ لە زاناکان لەفزی (هو)ەی لە ناو ناوەکانا حسێب کردوە وەکو لە تەفسیری (روح المعاني)دا لە تەفسیری سوورەتی (اخلاص)دا باسی کردوە •

★ (ومِمَّنْ خَلَقْنا اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وبِهِ يَعْدِلونَ) (١٨١) ★

وە هـەر وەکو لـەم کۆمەڵە ئادەمیزادەدا گەلێ وا هەیە پەیڕەوی ڕەهبەران ناکەنو ئامادە بووون بۆ سزای دۆزەخ •• هەروا لەوانەدا کە دروستیان کردوون لە هەموو چەرخێکا ئوممەتێ هەیە کە خۆیان پەیڕەوی ڕەهبەریان کردوەو ڕێگەی ڕاستیان وەرگرتوە ، هەروا باقی ئادەمیزادیش شارەزا ئەکەن بۆ فەرمانی خودا بە نیشاندانی ئەحکامی ڕاستی واقیعی وە هەم بە تەطبیقکردنی حەق لە ناو ئادەمیزادا دادگەری بەجێ دێنن •

ئەم ئایەتە زۆر بە نرخەو ئەمەی وا تیا کە وەکو لە هەر چەرخێکدا قەومێکی ناباری ئاشووبکار هەیە کە موبالات بە حەق ناکەن •• هەروا لە بەرابەری ئەوانەوە قەومێکی ڕاستی ڕاسڵ هەیە خۆیان شارەزای حەقنو خەڵکیش شارەزا ئەکەن ، واتە خۆیان بە نیسبەتی وەزعەوە کامڵو ڕەسان پاش ئـەوە خەڵکیش تەربیەو تەمێ ئەکەنو لـە خراپەوە لایان ئەدەن بۆ چاکەو ڕێگەی سەرفرازی • وە لەمەوە دەرئەکەوێ مادام ئەوانە ئیتتیفاق بکەن لەسەر هەر حوکمێکی دینی واجبە پەیڕەوی ئەوان بکرێ ؛ چونکی قەومێ خودا شایەتییان بۆ بداو تەزکیەیان بکا لە واقیعدا دڵپاکو کردەوە چاکنو پەیڕەوی ئەوانە حەقەو لەسەر ئەم شێوە حەزرەت ـدـ فەرموویە : تا ڕۆژی قیامەت کۆمەڵێک لە ئوممەتی من لەسەر ڕاستی ئەمێننەوە •

★ (والَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لا يَعْلَمونَ) (١٨٢) ★

وە لەبەر ئەوە لەم شوێنەدا گومانی ئەو پرسیارە هەیە : ئایا ئەگەر قەومە باشەکان وجوودیان بە سوودە بۆ عالەمو لە لای خوادا بە حورمەتن چلۆن خودای تەعالا مەجالی ئـەو کەسانە ئەدات کە ئایاتی خودا بـە درۆ ئەخەنەوە ؟ جا لە وەلاما خودای تەعالا ئەفەرموێت : ئەو کەسانە کـەوا فەرمانی ئێمە بە درۆ ئەخەنەوە ئێمە بە چاوی ڕێز بۆیان نارِوانینو هـەر بەرزییەکو نیعمەتێک بدرێ بەوانە بۆ تەفرەدانیانەو بۆ فەوتاندنیانەو ئەوانە

پله پله به‌رزیان ئه‌که‌ینه‌وه به شێوه‌یێ نازانن که ئه‌نجامه‌که‌ی به‌دبه‌ختیه‌و دوایی ئه‌یان‌فه‌وتێنم •

★ (وَاُمْلِي لَهُمْ اِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ) (١٨٣) ★

وه ماوه‌یان پێ ئه‌دەم بۆ رابواردن به‌لآم بۆ ده‌مار ده‌رهێنانیان ؛ چونکی ڕێزگرتنی دوژمنی راستی له لایه‌نی ئێمه‌وه نیه ، وه ئه‌م شته به‌رچاویه که له‌گەڵ ئه‌وانا ئه‌کرێ وه‌کو فێڵ وایه بۆ فه‌وتاندنی دوژمن‌و به راستی گرتنی ئه‌وانه زۆر توندەو به جۆرێ داگیر ئه‌کرێن ماوه‌ی هاناو هاواریان نامێنێ •

★ (اَوَلَمْ يَتَفَكَّروا ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ ؟ اِنْ هوَ اِلاَّ نَذِيرٌ مُبِينٌ) (١٨٤) ★

ئایا بیر ناکه‌نه‌وه له حاڵی ئه‌م پێغه‌مه‌ره‌دا که له‌گەڵ ئه‌وانا ژیاوه که به هیچ شێوه‌یێ شێتی‌و دیۆانه‌یی‌و بیروباوه‌ڕی نابارو وتاری ناهه‌موارو کرده‌وه‌ی ناڕێکی نه‌بوه‌و نیه‌تی ؟ ئه‌و ئینسانێکه پێغه‌مه‌رێکه ئاده‌میزادو پەری ئه‌ترسێنێ له ئه‌نجامی ناشیرینی نافه‌رمانی‌ی خودا •

★ (اَوَلَمْ يَنْظُروا في مَلَكُوتِ السَّمواتِ والاَرْضِ وما خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ ؟) ★

ئایا ناڕوانن به چاوو به دڵ بیرناکه‌نه‌وه له‌م ئاساری موڵكو سه‌رداری خودادا له ئاسماناو له زەویدا له نزمی‌و له به‌رزیدا له وشكان‌و له ده‌ریادا هه‌تا بڵامن که ئه‌م كائیناته که‌وا رازاوه‌ته‌وه به ماده‌ی قووتی گیان‌و هۆی ژیان‌و به رووناكی ئه‌ستێره به‌رزه‌كان‌و به به‌رو باره‌ی كانی سه‌رعه‌رزه‌كان‌و له هه‌ر شتێك كه خودا دروستی كردوون هه‌تا ئه‌گه‌ر شتێكی به دیمه‌ن بچووك بێ‌و به نرخ سووك بێ له حه‌قیقه‌تا چه‌ن سوودی تێدایه ؟ ئایا بیر ناكه‌نه‌وه له‌مانه‌دا هه‌تا ئه‌م یاسا بكه‌ن به ده‌لیل له‌سه‌ر ئه‌وه كائینات خاوه‌نی

هەیەو یاسای داناوەو رەهبەرانی ناردوە بۆ ئەوە کە هەموو کەسێ شوعوور بکا بە مەسئوولیەتی خۆی‌و بزانێ واجبە لەسەری حەق‌پەرستی بکاو بە سەربەستی نەمێنێتەوە خۆ بۆ ژیانی جاویدانی دروست نەکراوە !

★ (واَنْ عَسی اَنْ یکونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ) ★

وە بە راستی واقیع ئەوەیە کە نزیکە ئاکام داوێنگیریان بێ‌و مەیدانی کردەوەی باشیان نەمێنێ •

★ (فَبِاَیِّ حدیثٍ بَعْدَهُ یؤْمِنونَ ؟) (١٨٥) ★

ئەگەر باوەڕیان نەبێ بەم قورئانە بەرزە شیرین تەرزە کە بە یاسایەکی رەوان ئامۆژگاریان ئەکات ئیتر پاش قورئان باوەڕ بە چ کتێبێ ئەکەن ؟

★ (مَنْ یُضْلِلِ اللهُ فَلا هادِیَ لَهُ ویَذَرُهُمْ فِي طُغْیانِهِمْ یَعْمَهونَ) (١٨٦) ★

بە راستی ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەم گەلە کافرە موشریکە بێ دەماخە ئەوەندە سەرکێشی‌و نافەرمانییان کردوە خودا قاری لێ‌گرتوون‌و گومڕای کردوون ، وە هەرکەسیش خودا گومڕای بکا ئیتر کەس نیە هیدایەتی بداو بیگەیەنێ بە ئەنجامی خێر ، وە بەرەڵایان ئەکا لە ناو ئەو هەوابازیەدا کە بوە بە هۆی طوغیان‌و لادانیان لە حەق هەر سەرگەردان بین • خودا پەنامان بدا لەو شتانە کە ئەبن بە هۆی گومڕایی‌و سابتمان بکا لەسەر ڕێگەی راست •

★ (یَسْئلونَكَ عَنِ السّاعَةِ : اَیّانَ مُرْسیها ؟) ★

پرسیارت لێ ئەکەن ئەی پێغەمەری خۆشەویست لە کاتی ئاکامی ئەم جیهانە جوانە کەی دێتە جێ ، کەی ئەم وەزعە تەواو ئەبێ‌و ئەم ئاسمان‌و زەویە کەی تێك ئەچی ؟

★ (قُلْ : إنَّما عِلْمُها عِنْدَ رَبِّي لا یُجَلِّیها لِوَقْتِها اِلاّ هُوَ) ★

تۆ لە وەڵامیانا بڵێ : زانستی کاتی نەمانی هەر لە **لای خودایە** ئەم کاتە تایبەتییە کە ئینسانی ژیر چاوەڕوانی ئەکا دەری ناخا لە وادەی خۆیا خودا خۆی نەبێ ، وە هەر ئەو ئەتوانێ شیرازەی ئەم جیهانە تێك بدا! •

★ (ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوٰاتِ وَالاَرْضِ لا تَاْتِيكُمْ اِلاَّ بَغْتَةً) ★

زۆر قورسە ئەم کارەساتە لە ناو زانیارانا لە ئاسمانەکاناو لە زەویدا ، لە وافیعدا هەر ئینسانی زانا حاڵی ئەبێو ئەفامێ کە نرخی رووداوی جیهان چەندێکە • وە ئەو کارەساتە رووناداتو نایەتە لاتان لە ناکاوا نەبێو لە زەمانێکی زۆر کورتداو کوتوپڕ •

پێغەمەر ـدـ فەرموویە : بـە تایبەتی جیهان تێك ئەچێ لـە کاتێکدا پیاوێ وا لە ناو حەوزێ ئاوا پاکی ئەکاتەوە ، وە پیاوێ سەرگەرمی ئاودانی مەڕو ماڵاتیـەتی ، وە پیاوێ خەریکی فرۆشتنی قوماشی دووکانیەتیو ، پیاوێ مەشغووڵی کێشانەی ئەو ماڵەیە ئەیفرۆشێ ••• و لەم کاتانەدا بە ناکاو دێت بەسەریاناو کارەکەیان بۆ تەواو ناکرێ ، **خودای تەعالا تەوانایە** بەسەر خواستی خۆیا کـە بەجێی بێنێ لـە کەمتر کاتا ، وە فەرموویەتی : ئیشی هاتنو بەجێهاتنی قیامەت وەکو چاو تروکاندێکە •

★ (يَسْئَلونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ، قُلْ : إنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ) ★

پرسیارت لێ ئەکـەن بـە تایبەتیو بـە جۆرێ وەك ئـەوە تۆ زۆر ئاگاداری لەو شتەو تۆ ئەیزانی ، بەڵام وا نیەو تۆ پێیان بڵێ : ئاگاداری لە تێکچوونی دنیاو هاتنی قیامەت هەر لە **لای خودایە** هەر ئەو لە نەبوون دروستی کردوەو هەر ئەو ئەتوانێ وێرانی بکاو هەر خۆی ئەزانێ کەی کۆتایی دێنا دێ •

★ (وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمونَ) (١٨٧) ★

بەڵام زورمەی ئادەمیزاد ئەمە نازانن‌و گومانیان وایە کە غەیری خودایش ئاگاداڕە کەی دنیا تەواو ئەبێ ، لەسەر گومانی ناڕاستی خۆیان •

★ (قُلْ : لا اَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعاً ولاَ ضَرّاً إلاّ مَا شَاءَ اللهُ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بڵێ بەو ئادەمیزادانە : من خۆم خاوەنی سوودو زیانی خۆم نیم‌و هیچم لە دەستا نیە شتێ نەبێ کە خودا خواستی وابێ بە من بکرێ ، وەکو ئەوەی کە خودا بیخاتە دڵمەوە داوای بکەم‌و ئەویش بۆم بکات • وە هەر وەکو خاوەنی هیچ شتێ نیم لە راکێشانی سوودو دوورخستنەوەی زیان بە خواستی خودا نەبێ •• هەروا لە خۆمەوە هیچ شتێکی پەنامەکی نازانم مەگەر بە هۆی ئەوەوە کە خودا تێم‌بگەیەنێ‌و پێم‌نیشان بدا •

★ (ولَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لا سْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ومَا مَسَّنِيَ السُّوءُ) ★

وە ئەگەر من خۆم لە خۆمەوە شتی پەنامەکیم بزانیایێ‌و بسزانیایە چ شتێ بۆم بە سوودەو چ شتێ زیانی هەیە بۆم زۆر شتی بە سوودم بۆ خۆم پەیدا دەکردو هەرگیز زیانم پێ نەدەگەیشت ، کەچی وایش نیە گەلێ سوودم لە کیس دەچێ‌و زۆر زیانیشم پێ دەگات •

★ (اِنْ اَنَا اِلاّ نَذِيرٌ وبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ)(١٨٨)★

من هەر ئەوەندەیە ئینسانێکم ترسێنەرو موژدەدەری بە سوودم بۆ گەلێ کە ئیمانیان پێم هەیەو باوەڕم پێ ئەکەن •

وەنحاصڵ ئەم جیهانەو هەرچی وا لەم جیهانەدا هەر خودا لە نەبوونەوە دروستی کردوەو ئەو جۆرەیش لە مەخلووقات کە بە نرخە وەکو ئادەمیزاد هەر بوونیان بە زات‌و ئەحواڵ لە دەستی خودایەو کەس هیچ شتێکی لە

دەستا بیە دروستی بکاو کەس لە خۆیەوە هیچ کارێکی پەنامەکی نازانێ هەتا خودا نیشانی ئەدا ، جا بۆ هەرکەسێ خواستی هەبێ بەرزی بکاتەوە ئیلهامی ئەسبابی بەرزەوەبوونی ئەکاو هێزی پێ ئەدا بەکاریان بێنێو بگات بە ئامانجی خۆیو بیەوێ هەرکەسێ زانا بکا بە شتێ ئەسبابی زانیاریەکەی پێ ئەدا ، جا ئەگەر لە ئوموری عادەتی بێ ئەوە ئەسبابی ئەوەی پێ ئەدا ، بۆ وێنە : **کەسێ ئەتیرێ حاڵی ئەکات ، وە یا جیهازێکی** بۆ ئەتیرێ تەماشای ئەعزای نەخۆش بکا . وە یا تەماشای ئەستێرەکانی ئاسمان بکا . وە یا تەماشای چین چینی قوواڵی زەوی بکا . وە باش ئەوانە تێ ئەگات . وە ئەگەر شتەکە لە ئوموری غەیرە عادەتی بێ وەکو ئەو پەنامەکییانە لە پاشەڕۆژا ئەبن خودای تەعالا شێوەی ئەوانە نیشان ئەدا . وە یا شتێ پەیوەندی بە دڵەوە بێ ئەوەی وا لە دڵا بە شێوەی ئیخبار بۆی دەرئەخا .

ئەبێ بزانن (علم الغیب) بریتیە لەوە بە بێ واسیطەی خاریجی حاوەن عیلمەکە بە دەوام شتی پەنامەکی بزانێو دەری بخات ، وە ئەمە هەر بۆ خودایەو بەس و هەرگیز بۆ کەس نیە . وە ئەوەی کە فریشتەکان بیزانن وە یا پێغەمبەران بیزانن وە یا پیاوانی راساڵ واتە (اولیاء الله) بیزانن هەموی بە ئاگادارکردنەوەو بە ئیلهامە لە لایەن خوداوە بۆ ناو دڵی ئەوانە . وە ئەوەندە هەیە کە زانیاری فریشتەکانو زانیاری پێغەمبەران لە گومانی تێدا نیەو راستە ، بەڵام زانیاری ئەولیاو پیاوچاکان دەگونجێ راست دەرنەچێ . وە پایەی ئەمانە جیاوازە (وفوق کل ذي علم علیم) .

★ (هو الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ وجَعَلَ مِنْها زَوْجَها لِيَسْكُنَ اِلَيْها) ★

خودا خودایەکی وایە کە هەموتانی دروستکردوە لە نەفسێکی تەنیاو هاوسەری ئەو تاقە نەفسەیشی لە زاتی ئەو وە یا لە سنفی ئەو دروست کردوە تا لە گەڵیا ئارام بگرێو ژین بەرنە سەر .

★ (فَلَمَّا تَغَشّیها حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِیفاً فَمَرَّتْ بِهِ) : ★

وە لە کاتێکدا لەگەڵیا نوست لە نەتەوەی ئەوی هەڵگرت لە سکیا بە هەڵگرتنێکی سووکو هاتوچۆی پێوە کرد •

★ (فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوا اللهَ رَبَّهُما : لَئِنْ آتَیْتَنا صالِحاً لَنَکُونَنَّ مِنَ الشّاکِرِینَ) (۱۸۹) ★

وە لە کاتێکدا ئەو ژنە قورس بو ، واتە باری گران بوو سکەکەی گەورە بو •• خۆی‌و مێردەکەی لە خودا پارانەوەو عەرزیان کردو وتیان : خودایە ئەگەر منداڵێکی باشمان پێ‌بدەی زۆر سوپاسی نیعمەت‌و میهرەبانیت ئەکەین •

★ (فَلَمَّا آتیهُما صالِحاً جَعَلا لَهُ شُرَکاءَ فِیما آتیهُما) ★

کەچی کاتێ کە خودا ئەولادە صاڵحەکەی پێدان ئەمان هاوڕێ‌و شەریکیان بڕیاردا بۆ خودا ، واتە لە ناودانانیا ، وە ناویان بوو بە (عبدالعزی)و (عبدالمناف)و وێنەی ئەمانە ، وە یا گومانی فاسیدی ئەوەیان وەرگرت کە غەیری خودا هۆیەکی تر لە پەیدابوونی ئەو کورەدا هەیە •

★ (فتَعالی اللهُ عَمّا یُشْرِکونَ) (۱۹۰) ★

خودای تەعالا زۆر زۆر بەرزو دوورە لە پایەی ئەو شتانە کە ئەوانە ئەیکەن بە شەریکی ، وە دوورە لەوەی شەریك وەربگرێ •

★ (اَیُشْرِکونَ مَا لا یَخْلُقُ شَیْئاً وهُمْ یُخْلَقونَ ؟) (۱۹۱) ★

ئایا ئەو ئینسانە بێ شوعوورانە دارو بەردێکی وا ئەکەن بە شەریکی خودا کە ناتوانن هیچ دروست بکەن ، بەڵکو خۆیان دروستکراون‌و بە دەست تاشراون‌و بە زۆر پەرستراون ؟

★ (ولا يَسْتَطِيعونَ لَهُمْ نَصْراً ولا اَنْفُسَهُمْ يُنْصَرونَ) (۱۹۲) ★

وە ناتوانن یارمەتی ئەو بتپەرستانە بدەنو هەروا ناتوانن نەصرەتی خۆیان بدەن وە ئەگەر یەکێ بڕوا بۆیان بیانشکێنێ ناتوانن دووری بخەنەوە •

★ (وانْ تَدْعوهُم الى الهُدى لا يَتَّبِعوكُمْ ، سواءٌ عليكُم اَدَعَوْتُموهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صامِتونَ) (۱۹۳) ★

وە ئەگەر بانگیان بکەن بۆ لای شارەزایێ بە رێگەی حەق نابیسنو نافامنو لەبەر ئەم حالّە پەیڕەوی ئێوە ناکەنو روو ناکەنە هیدایەتو یەکسانە بۆ ئێوە بانگیان بکەن بۆ هیدایەت وە یاخود بێدەنگ بین •

ئەوەی نافامێ بە دڵو دەروون
بێسوودە بۆ ئەو دەرزی کاملّ بوون
هەزار ماریفەت بکەی بە گوێیا
فەرقێ نابینێ لە حالّی خۆیا
داخیشی بکەی بە خۆی نازانێ
کەی لەشێ سڕ بێ بە ئێش ئەزانێ ؟!
سا ئەگەر گیانی هاتۆ بە بەرا
قابیلە بڕوا بە رێی رەهبەرا
رسوایی عالەم بتپەرستیە
بناغەی ئەوەیش خۆ پەرستیە
هەتا لەم خووە خۆت نەپارێزی
بزانە تاقیق هەر بێ تەمیزی
بەڵکو بتپەرست کە سەرگەردانە
بەخۆ پەرستی رسوای جیهانە

★ ★ ★

بزانن ! لە ئایەتی : (هو الذي خلقكم من نفس واحدة ... الآية)دا ئیشکالێ هەیە کە بریتیە لەمە زاهیرەکەی دەلالەت لەسەر ئەوە ئەکا کە حەزرەتی ئادەم ـد ـ لەگەڵ حەوادا نیسبەتی ئیشراکیان لێ بدرێ ، وە ئەمەیش لە خانەدانی نوبوەتەوە دووە • لە وەلآمی ئەمەدا دوو قسە هەیە :

یەکەم : ئەمەیە لە (ضمیر)ی (جعلا له شركاء)دا تەئویلێ هەیەو مەعنای وایە (جعل اولادهما له شركاء) واتە : نەوەی ئادەمو حەوا زەلامی وایان نێدا پەیدا دەبێ شەریك بۆ خودا قەرار بدا •

دووەم ئەمەیە کە : ئەم ئایەتە خیطابە لەگەڵ ئالی (قصی)دا ؛ چونکی ئەمانە دروستکراون لە نەفسی (قصی)و ژنەکەیشی هەر لە خۆیان بوو لە (قریش) بو وە لەو کاتەدا داوایان کرد لە خودا کە کوڕی باشیان بداتێ کاتێ کە کوڕەکانی پێدان لە باتی ناویان بنێن بە (عبدالله)و (عبدالرحمن) ناویان نان بە (عبدالمناف)و (عبدالشمس)و (عبدقصی)و (عبدالدار) ... ئەم تەئویلە زۆر جوانە (ضمیر)ی : (ایشركون ما لا یخلق ...) ئەگەڕێتەوە بۆ سەر نەتەوەی ئەوان •

جا خودای تەعالا بۆ زیادەسەرزەنشتی بتپەرستەکانو بۆ گاڵتەکردن بە بتەکان ئەفەرموێت :

★ (اِنَّ الَّذينَ تَدْعونَ مِنْ دُونِ اللهِ عِبادٌ اَمْثالُكُمْ)★

بە راستی ئەوانە کە ئێوە بانگیان ئەکەنو لێیان ئەپاڕێنەوە لە غەیری خودا چەن بەندەیەکی داماوی بێچارەن وەکو ئێوەو لە ئێوەیش گەلێ کەمترن ؛ چونکی بێ گیانو بێ هەستن •

★ (فادْعوهُمْ فَلْيَسْتَجيبوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ !) (١٩٤) ★

جا ئەگەر باوەڕ بەم قسە ناکەن بانگ بکەن لە بتەکانتان دەبا وەلآمی ئێوە بدەنەوە ئەگەر راست ئەکەن کە ئەو بتانە خاوەن هێزو زاناو تەوانان !

★ (اَلَهُم اَرْجُلٌ يَمْشونَ بِها اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشونَ بِها ؟ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرونَ بِها ؟ اَمْ لَهُمْ آذانٌ يَسْمَعونَ بِها ؟) ★

بیربکەنەوە کە بۆ خاوەنکار دەست پێویستە بۆ هەڵمەتبردنو پێ پێویستە بۆ بەرێگە رۆیشتنداو چاو پێویستە بۆ دیتنو گوێ بۆ بیستن ... جا ئایا ئەو بتانە پێیان هەیە هەتا بتوانن پێیان بڕۆن بە رێدا ؟ یاخود دەستیان هەیە کە هەڵسەتی پێ بپەن ؟ یا چاویان هەیە کە خۆشەویستو نەتەویستی پێ جیابکرێتەوە ؟ یا گوێچکەیان هەیە کە ئامۆژگاری پێ وەربگرن ؟ وە یاخود شکاتی داماوێکی پێبیستن ؟ حاشا هیچیان لەمانە نیە .

★ (قُلِ : ادْعُوا شُرَكاءَكُمْ ثُمَّ كِيدونِ فَلا تُنْظِرونَ) (١٩٥) ★

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بەو بتپەرستانە : بانگ بکەن لەوانە کە کردووتانن بە شەریکو هاوڕێ بۆ خودای عالەم با ئامادە بین بۆ دوژمنایەتی منو پاش ئەوە چیتان لە دەس دێ لە هەموو بەندو باوو فڕو فێڵێ بیکەن لەگەڵمداو هیچ مۆڵەتم مەدەن بزانم ئەتوانن چی بکەن !

★ (اِنَّ وَلِيِّيَ اللهُ الَّذي نَزَّلَ الْكِتابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحينَ) (١٩٦) ★

بە راستی دۆستو یارمەتیدەرو چاودێریکەری منو پارێزەرم ئەو خوایە کە قورئانی پڕ لە حیکمەتو دەرزی بیرو باوەڕی ساف‌و خوو رەوشتی بەرزو ئاداب‌و یاسای عەدالەت‌و ئینسافی ناردوەتە خوارەوە بۆ سەر زەوی‌و هەر ئەو خودایەتە کە چاودێری ئەوانە ئەکا کە لەسەر رێگەی بیرو باوەڕو کردەوەی موناسب ئەڕۆن بە رێدا .

★ (وَالَّذينَ تَدْعونَ مِنْ دونِهِ لا يَسْتَطيعونَ نَصْرَكُمْ) ★

وە ئەو بتانە کە ئێوە داوای یارمەتییان لێ ئەکەنو لـە خودا دوور ئەکەونەوە بە هیچ جۆرێ ناتوانن یارمەتی ئێوە بدەن •

★ (ولا اَنْفُسَهُمْ یَنْصَرونَ) (۱۹۷) ★

بەڵکو ئەگەر یەکێ بڕوات بۆیان بیانشکێنێ ناتوانن چاری خۆیان بکەنو لە دەستی ئەو کەسە خۆیان رزگار بکەن •

★ (واِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَی الهُدی لاَ یَسْمَعوا) ★

نەك هەر ناتوانن یارمەتی ئێوە بدەنو ناتوانن چاری خۆیان بکەنو پایـەی گەورەیی وەربگرن بەڵکو ئەگـەر وەکو سەرگەردانو داماوێك تەماشایان بکەنو بتانەوێ بانگیان بکەنو رزگاریان بکەن لە گومڕاهیو ڕێگەی راستی مەبەستی حەقیان نیشان بدەن ئەو بانگی ئێوە نابیەن ؛ چونکی بەردی بێ گیـانو داری وشکی کێوانو دروستکـراون لـە مادەی بێ شوعوورو بێ فامی نەزان •

★ (وتریهُمْ یَنْظُرونَ اِلَیْكَ وهُمْ لاَ یُبْصِرونَ)(۱۹۸)★

وە تەماشا ئەکەیو وەها دێنە بەرچاوت کە بۆ تۆ ئەڕوانن ؛ چونکی بـە قوڵەنگو قـەڵەمو کەرەسـەی تاشـین رەسمی سـەرو روخساڕێکی داکێشراوو چاوێکی زاقی نەقووچاویان بۆ کراوەو ئەوان هیچ شتێ نابینن ، چونکی چـاوی بێتاوو قەوارەی بێ گیـان نابێ بـە خاوەنی هەسـتو شوعوورو دووره لـە نرخی ئادەمیزادی خاوەن فامو نوور • جـا ئـەی پێغەمەری پایەدار :

★ (خُذِ العَفْوَ واْمُـرْ بِالعُـرْفِ واَعْرِضْ عَـنِ الجَاهِلِینَ) (۱۹۹) ★

تۆ لـە سـەر یاسای رەسای خودا قەرارداوی خۆت بژی ؛ هـەر ڕێگەیێ کە ئاسانە بۆ دەوام خۆت بڕۆ پیایاو خۆت ماندوو مەکە بە جۆرێ

کارت پێ نەکرێ و بەرابەر بە پەیڕەوەکانت لێ بوردن و چاوپۆشی و سەرفی نەزەر بکە بە پیشە بۆ خۆت و هەر خزمەتێ کە ئاسانەو بۆ ئەوان ئەکرێ لێیان وەربگرەو داوای باری ناباریان لێ مەکەو فەرمانیان پێ بدە بۆ هەر شتێ کە بۆ ئینسان جوانە لە جیهانا ، لە پیرو باوەڕی چاک و کردەوەی بە سوودی پاک و خوو رەوشتی کۆمەلایەتی بەرز ، وە ئەگەر گیرۆدەی ئادەمیزادی نەفامی بێدەماخ بووی خۆتیان لێ دوور بگرەو سەر مەێرە سەریان و خۆت ماندوو مەکە لە بەریان هەتا بەسەرهاتی چەرخی گەردوون نەرمی ئەکا جا یا ئەمرێ و ئاشووبێ داوێنەت ناگرێ یا دەگەڕێتەوە بۆ مەیدانی فام و ویژدان و مل رائەکێشی بۆ فەرمانی یەزدان •

★ (وإمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فاسْتَعِذْ بِاللهِ إنَّه هُوَ السَّمِيعُ العَلِيمُ) (٢٠٠) ★

وە هەر کاتێ بە هۆی کارەساتی نابار وە یا گیرۆدە بوون بە ئینسانی ناهەموار وە یا دواکەوتن لە مەبەستی خۆت لەسەر قەزای خودا شەیتان فرسەتی هێناو وەسوەسەو داڵغەو دڵگرانییەك لێی دایت •• گورج پەنا داوا بکە لەو زاتە خاوەن کەمانە کە ناوی (الله)یە ، چونکی ئەو بڕیاری ئەوەی داوە فەریادڕەسی رەهبەرانی خۆی بکاو بە دڵ وا بزانە کە هەموو کاتێ بە واتەی سەرزمانو بە رازی نیهانی دڵان ئەزانێ ؛ چونکی بە راستی خودایە هەموو رازێ ئەبیسێ و هەموو نیازێ دەزانێ و ئەم فەریادڕەسی خودایە تەنها بۆ تۆ نیە بەڵکو ئەمە یاسای پەروەردگارە لە جیهاناو هەر وا بووە و هەروا ئەبێ •

★ (إنَّ الَّذينَ اتَّقَوْا إذا مَسَّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّيْطانِ تَذَكَّرُوا فَإذا هُمْ مُبْصِرونَ) (٢٠١) ★

بە راستی ئەوانە کە لە خودا ئەترسن و پەیوەندی راستیان لەگەڵیا هەیە هەر کاتێ کە خەیاڵێك لە لایەنی شەیتانەوە لێیان بداو پاڵیان پێوە بنێ

بۆ هەوادانیان گورج بیری خودای پەروەردگار ئەکەنەوەو پەنای بۆ ئەبەنو خودایش زوو حاڵیان لە پەرێشانیەوە دەگۆڕێ بۆ شادمانیو چاویان بۆ دیتنی رێگەی راست ئەکرێتەوە •

★ (واِخْوانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ في الْغَيِّ ثُمَّ لا يُقْصِرونَ) (٢٠٢) ★

بەڵام برا ناپاکەکانی کافرەکانو بتپەرستەکان نەك ئەوان رزگار ئەکەن لە گومڕایی بەڵکو هێزیان زۆر ئەکەن لەو بیرە تاریکەداو لەو رێگە لارە باریکەداو پاش ئەوەیش کۆتایی ناکەن لە پاڵ پێوەنانیان هەتا بەدبەختیان ئەکەن •

رێڕەوانی شەو بێ شووڵەی چرا
بە زەحمەت ئەگەن لە دەشتو دەرا
چرابەدەستی هۆشیاری سەربەست
زۆر بە ئاسانی دێتەوە سەرا

★ (واِذا لَمْ تَاْتِهِمْ بِآيَةٍ قالُوا : لَوْلا اجْتَبَيْتَها ؟)★

کاتێ کە ئەو کافرە موشریکانە داوای ئایەتێکت لێ بکەن لە وێنەی ئایاتی قورئان کە باسی شتێ بکا لە مەبەستەکانی ئەوان یاخود داوای دەربڕینی موعجیزەیەکت لێ بکەنو تۆیش بۆت نەکرێو ماتڵ ببی ئەوانە ئەڵێن . ئەوە بۆچی خۆت رێکت نەخست ؛ چونکی گومانیان وایە کە ئایەتەکانی قورئان لە وتاری خۆیەتیو ئەو شتانە کە بۆیان دەرئەبڕێ لە دروستکراوی خۆین ! حاشا !

★ (قل : اِنَّما اَتَّبِعُ ما يُوحى اِلَيَّ مِنْ رَبِّي) ★

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : من هەر ئەکەومە شوێنی ئەو ئایەتانە کە خودا بە وەحی رەوانەیان ئەکا بۆمو ناتوانم لە خۆمەوە وتارێ دروست بکەمو هەر کارێ کە لە لایەنی منەوە روو بداو ببێ بە دەلیل

لەسەر پێغەمەرایەتی من هەر لەوانەیە کە لە لایەنی خوداوە بۆم ئەکرێ •

★ (هذا بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وهُدىً ورَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ) (٢٠٣) ★

وە جوملەی ئایاتی قورئانی پیرۆز کە وا ئێمە ئەیانخوێنینەوەو ئێوە ئەیانبیسن هەموو لە خوصووصی بیرو باوەڕو کردەوەو خوو رەوشتەوە هۆی چاوڕووونیو هۆی شارەزایین لە لایەنی خودای ئێوەوەو هەر کەسێ بکەوێتە دووی رووناکی ئەوانە گومڕا نابێو ئەو ئایاتە هیدایەتو شارەزاییو میهرەبانی رەسان بۆ کۆمەڵێ کە ئیمانیان بە خوداو پێغەمەری خودا بێ •

جا مادام ئەم قورئانە ئەوەندە پیرۆزەو هۆی بەختیاریە بۆ عالەمی خاوەن باوەڕ •

★ (واَذا قُرِىءَ القُرآنُ فاسْتَمِعوا لَهُ واَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمونَ) (٢٠٤) ★

کاتێ کە ئەو قورئانە خوێنرایەوە لە نزیکی ئێوەدا گوێی لێ رابگرن بۆ ئەوە کە لەفزەکانی وەربگرن ، وە لەو کاتەدا بێ دەنگ بن با هەموو کەسێ بە قەی حاڵ کەلیمەکانی لێ دەرکەوێو بەقەی هێزی دڵ لە مانایان ئاگادار بین . ئومێد هەیە کە لە لایەنی خوداوە رەحمتان پێ بکرێو یارمەتیتان بدرێ بۆ وەرگرتنی ئەلفازو فامی مەعنایانو رەفتار پێکردنیان بۆ ئەوە ببێ بە هۆی بەختیاریتان •

بزانن لە هۆی وارِیدبوونی ئەم ئایەتەوە گەلێ فەرموودە هەیە :

یەکەم : کە فەرموودەی حەسەنی بەصریو ظاهیریە ئەمەیە کە ئەم ئایەتە لەسەر عوموومی خۆی ئەڕوا ، واتە هەر کاتێو لە هەر شوێنێ قورئانی پیرۆز خوێنرایەوە واجبە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی بالْغی عاقڵ کە بێ دەنگ ببێو گوێ بۆ قورئانەکە رابگرێ هەتا تەواو ئەبێ •

دووهـەم ئەمەیە : نازڵ بوە لـە حەرامکردنی قسەکردندا لـە کاتی خوتبەی جومعەدا ، واتە مەبەس لە قورئان ـ لێرەدا ـ خوتبەیە بە مەجاز •

سێهەم ئەمەیە : نازڵ بوە لە حەرامکردنی قسە لە ناو نوێژا ، وەختی خۆی لە سەرەتای ئیسلامەوە لە نوێژا قسەیان ئەکرد ، ئەیانوت : سەلام لەسەر فلاّنو سەلام لەسەر فلاّن ، جا بەم ئایەتە مەنع کران •

چوارەم ئەمەیە : کە نازڵ بوە بۆ تەرکی جەهر بە قیرائەت • واتە دەنگ بەرزکردنەوە بە خوێندنی قورئان لە پشتی ئیمامەوە •

ریوایەت کراوە لە ئەبوهورەیرەوە ـخـ فەرموویەتی : ئەم ئایـەتە نازڵ بوە لە بەرزکردنەوەی دەنگدا لە پشتی حەزرەتەوە ـدـ وە بۆ هێزدان بەم قسە ئەنووسم : موسلیم ریوایەتی کردوە لە عیمرانی کوڕی حصەینەوە ئەڵێ : حەزرەت ـدـ نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین یا نوێژی عەسرو لە پاش نوێژەکەی فەرمووی : کامتان بوو لە پشتی منەوە سوورەتی (سبح اسم ربك الاعلی •••)ی خوێنـد ؟ پیاوێ عەرزی کـرد : من خوێندم • جـا حەزرەت فەرمووی : بە راستی زانیم کە بازێکتان دڵی خستمە خەتەرەوە بە خوێندنی ئەو سوورەتە • واتە بە هۆی دەنگ بەرزکردنەوەکەی ئەوەوە دڵم کەوتە داڵغەوە •

وە ریوایەت کراوە لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ئەڵێ : حەزرەت ـ د ـ نوێژی بەیانی کرد بەڵام قورئان خوێندنی بەلاوە گران بو لەو نوێژەدا کاتێ تەواوی کرد فەرمووی : بـە راستی من حاڵی بووم کـە ئێوە لـە پشتی ئیمامەوە قورئان ئەخوێنن ، عەرزیان کرد بەڵێ ئەخوێنین یا رەسوولەڵاڵ • فەرمووی : نەکەن هیچ مەخوێنن مەگەر تەنیا (ام الکتاب) واتە سوورەتی فاتیحـە •

جا ئیمامی شافیعی ـخـ ئیستیدلاڵی کردوە بەم دوو حەدیثەو بـەو حەدیثە کە فەرموویەتی : نوێژ دروست نیە بێ قورئان خوێندن نوێژ دروست نیە بێ خوێندنی سوورەتی فاتیحە ، وە بە فەرموودەی خودا کە

فەرموویەتی (فاقرؤا ما تیسر منه) •• کە واجبە مەئموومی لە پشتی ئیمامەوە فاتیحە بخوێنێ بە پەنامەکی بە جۆرێ خۆی دەنگی خۆی ببیسێ و نەبێ بە هۆی سەرلێشێوانی باقی مەئموومەکان لەگەڵیا •

وە یاسای (شافیعی مەذهەب) وا هاتوە وەکو لە (مجموعی ئیمامی نەوەوی)دا هەیە کە لە نوێژە ئاشکراکانا ، وەکو نوێژی بەیانی و مەغریب و عیشا ، کاتێ کە ئیمام فاتیحە ئەخوێنێ مەئموم گوێ رائەگرێ و بێدەنگ ئەبێ هەتا ئەگاتە (ئامین) لەوێدا مەئموومەکان لەگەڵ ئیماما ئامین ئەکەن ، جا ئیمام بێدەنگ ئەبێ و لەو ماوەدا دۆعایەکی تایبەتی هەیە ئەیخوێنێ ، کە ئەم دۆعایە : (اللهم باعد بيني وبين خطاياي كما باعدت بين المشرق والمغرب ، ونقني من خطاياي كما ينقى الثوب الابيض من الدنس ، واغسلني من خطاياي كما يغسل الثوب بالماء والثلج والبرد •) وە لەم ماوەدا مەئموومەکانیش فاتیحە ئەخوێنن بەم جۆرە ئەتوانن گوێ لە خوێندنی ئیمام رابگرن بۆ ئەو سوورەتە یا ئەو ئایەتانە کە لە پاش فاتیحە ئەیانخوێنێ • وە لە نوێژی پەنامەکیدا مەئموومەکان لە پاش ئیمام نیەت دێنن و ز تەکبیری تەحەرروم) ئەکەنو دۆعای (استفتاح) ئەخوێنن و سوورەتی فاتیحە ئەخوێنن لە هەموو رکاتەکانا ، وە لە دوو رکاتی یەکەم و دووهەمدا سوورەتێ یا چەن ئایەتێ لە قورئان ئەخوێنن . بەم جۆرە لەگەڵ ئیمامدا ئەڕۆن تا سەلام ئەداتەوە •

وە لە تەفسیری ئەبو سعوودا ئەڵێ : (واما خارج الصلاة فعامة العلماء على استحبابها) • وە لە تەفسیری جەلالەیندا ئەڵێ (نزلت في ترك الكلام في الخطبة وعبر عنها بالقرآن لاشتمالها عليه • وقيل : في قراءة القرآن مطلقا) • وە لە حاشیەی (جمل)دا ئەڵێ : (وقوله : في قراءة القرآن مطلقا • اي فالامر للندب) •

من ئەڵێم : ئەوەی دڵ لەسەری دامەزرێ ئەمەیە : ئەگەر ئەم ئایەتە بۆ ئیرشادی کافرەکان بێ بۆ گوێڕاگرتن لە قورئانی پیرۆزو

بێدەنگبوونیانو بیرکردنەوەیان لە مەعناکەیا وەکو گەلێ لە موفەسیرەکان فەرموویانە •• ئەوە دیارە ، وە ئەگەر خیتاب بێ بۆ موسوڵمانان کە لە کاتی بیستنی قورئانا گوێڕابگرنو بێدەنگ بن هەتا سوودی لێ وەربگرن ئەوە ئەو ئەمرە بۆ نەدبە ، واتە : گوێڕاگرتن لە قورئانو بێدەنگ بوون لە کاتی بیستنیا مەندووبەو سوننەتە بە قەرینەی ئەوە کە حەزرەت ئەمری نەکرد بەو کەسانە کە لە پشتیەوە قورئانیان خوێند لە نوێژا نوێژەکەیان بکەنەوە وە عیبارەتی وای نەفەرموو کە بێنی هەڕەشەی لێ بێ بەیانی گوناه بکا ، ئەوەندەی فەرموو (خالجنیها) واتە کەلیمەکانی لە من نێك ئەدا • وە ئەمە بۆ گوێڕاگرتنی ئەو مەئموومانەیە لە خوێندن لە نوێژا ، وە ئەمما لە غەیری نوێژا ، وەکو ئەبو سعوود فەرموویەتی ، عامەی عالمەکان لەسەر ئەوەن کە بێدەنگ بوونو گوێڕاگرتن لە قورئان سوننەتە •

بەڵێ لە کاتی خوێندنی قورئاندا دەنگ بەزرەوە کردن لە وتارا بە جۆرێ کە تەشویش بدا بە خەڵك لە بیستنی قورئانا ئەوە حەرامە مادام ئەو خوێندنە لەو کاتەدا مەشرووع بێ ، واتە نەبێ بە هۆی تەشویش لەسەر نوێژکەر ، یا هەراسکردنی نەخۆشو نوستو ، یا نەبێ بە مانیع لە فێربوونی حوکمێکی واجب یا مەندووب وەکو لە کتێبە شەرعەکاندا بە درێژی باس کراوە •

★ (واذْكُرْ ربَّكَ في نَفْسِكَ تضَرُّعاً وخِيفةً ودونَ الجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ) ★

وە یادی خودای خۆت بکە لە نەفسی خۆتدا بە جۆرێ کەس پێی نەزانێ خودا نەبێ حاڵت وابێ زۆر خۆت کز بکە لە بەرابەری ئەو لەسەر کەمتەرخەمیو دواکەوتن لە یادی ئەو ، وە زیکری خودا بکەو ناوی بیەو باسی بکە بە ئەناخوانی وەکو (الحمد لله)و بە تەنزیەو دوورخستنەوەی لە نوقسان وەکو (سبحان الله)و بە ـ تەوحید ـ بە یەکناسینی وەکو (لا اله الا الله)و بە داوای لێخۆشبوونو لەشساغی

وه‌کو (اللهم اني اسألك العفو والعافية)و به داوای دامه‌زران له‌سه‌ر حه‌ق وه‌کو (اللهم ثبت قلبي على دينك) وه به په‌ناگرتن به ره‌حمه‌تی له غه‌زه‌بی وه‌کو (اللهم اني اعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عقوبتك) وه به داوای به‌ش‌و باره‌ی هه‌ردو جیهان وه‌کو (ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار) به‌لآم ئه‌مانه هه‌موو به پایه‌ی نزمتر له واته‌ی ئاشکرای وا که خه‌لکی له‌م لاو له‌ولاوه بی‌بیسن •

★ (بِالغُدُوِّ والآصالِ) ★

وه ئه‌م یادی خوداو زیکری زاته له سبه‌ینێکان له پاش ده‌رهاتنی رۆژ وه نه ئێواراتا پاش عه‌سره‌کان ، وه ئیحتیمالی همه‌یه که باسی به‌یانی‌و ئێواران کینایه بێ له ده‌وامدان به یادو زیکری خودا به قه‌رینه‌ی ئه‌وه‌دا که له پاش ئه‌وانه‌وه ئه‌فه‌رموێت :

★ (ولا تَكُنْ مِنَ الغَافِلِينَ) (٢٠٥) ★

که نه‌هیه له حه‌زرەت ـدـ . له سه‌ر زاهیری سیاقی ئایه‌ته‌کان ، له‌وه که له کاتێ له کاته‌کانی ژیانیا خودا فه‌رامۆش بکاو بێ ئاگا بێ له زیکری به دڵ یا به زمان ، به په‌نامه‌کی یا به ئاشکرا •

ئاگادار بن ! له‌سه‌ر ئه‌م نووسراوی منه له‌م ئایه‌ته پیرۆزه‌دا باسی دووشت هه‌یه :

یه‌که‌م : زیکر به دڵ که مه‌شهووره به (زیکری قه‌لبی)و ئه‌هلی ته‌صه‌وف زۆر به گه‌رم ئه‌یگرن ، خواه زیکری جه‌لاله بێ یا زیکری (لا اله الا الله) وه هه‌رکام له‌مانه یاسای تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌و به هیچ جۆر زمان په‌یوه‌ندی پێیانه‌وه نیه • وه مه‌عنای ته‌واوی ئه‌مه بۆ هه‌موو که‌سێ ده‌وامه له‌سه‌ر یادی خودای ته‌عالا به دڵ •

دووه‌م : زیکری زمان . وه یاسای مه‌شرووعی ئه‌مه‌یه که که‌متر بێ له جه‌هری عاده‌تی به جۆرێ وه‌ها خه‌ڵك قه‌ڵس بکا . وه ئه‌م زیکری زمانه دوو جۆره زیکر ئه‌گرێته‌وه ، یه‌که‌میان زیکری نهێنی شه‌رعی وه‌ها کابرا

تەنیا خۆی بی‌بیسێ ، دوەمیان زیکری ئاشکرا کە وەها بێ ئەو کەسانە وان لە پاڵیا بی‌بیسن‌و مەعنای (دون الجهر من القول) ئەمەیە نەگا بە پایەیێ خەڵك قەڵس بکا ، چونکی ئەو جۆرە لە زاتی خۆیا مەشرووع نیەو هەر کاتێك بێتە هۆی ئیزعاجی خەڵك حەرامە •

بەڵام لە کتێبە تەفسیرەکانا وا بەیانکراوە کە مەبەس لەم ئایەتە هەر زیکرە بـە زمان بەڵام بەو جۆرە بێ کـە خۆی بی‌بیسێ‌و نەگاتە پایەی ئاشکرا •

وە بازێکیان فەرموویانە : ئەم ئایەتە ئەمرە بە مەئموومین کە فاتیحەو سوورەنی قورئان لە پشتی ئیمامەوە بە پەنامەکی بخوێنن ، وەها کە نەبێ بە تەشویش بۆ باقی نوێژکەرەکان • جا خودا بۆ تەئییدی ئەمری خۆی بە ئادەمیزاد کە زیکری خودا بکەن فەرووی :

★ (اِنَّ الَّذینَ عِنْد رَبِّكَ لا یَسْتَکْبِرونَ عَنْ عِبادَتِهِ ویُسَبِّحونَهُ ولَهُ یَسْجُدونَ) (٢٠٦) ★

ئەو کەسانەی کە خاوەن پایەو نزیکن لە خودای پەروەردگاری تۆوە وەکو پێغەمەرەکان ـدـو فریشتەکانی بارەگای باری تەعالاو پیاوە خاوەن هەستەکان قەت خۆیان بە زل ناگرن بە جۆرێ لابدەن لە عیبادەتو بەندەیی خوداو بە دەوام تەسبیحاتی ئەکەنو تەنزیهی لە کەمیو کورتی ئەکەنو هەر بۆ ئەو سوجدەی بەندەیی ئەبەن •

بزانن ! هەر کاتێ یەکێ ئایەتێ لە ئایاتی سوجدەی تیلاوەتی خوێندەوە سونتەتە بۆ خۆیو بۆ هەرکەسێ گوێی لێ بێ سوجدەی تیلاوەت بیاو سوجدەی تیلاوەت چواردەیە : یەکەم لە ئاخری سوورەتی (ئەعراف)دا ، دوەم : لە سوورەتی (رەعد) لە لای (بالغدو والاصال)دا ، سێهەم : لە سوورەتی (نحل) لە لای (ویفعلون ما یؤمرون)دا ، چوارەم : لە سوورەتی (بني اسرائیل) لە لای (ویزیدهم خشوعا)دا • پێنجەم : لە سوورەتی

(مه‌ریه‌م) لـه لای (خروا سجدا وبكيا)دا • شه‌شه‌مو حـه‌وته‌م : لـه سووره‌نی (حه‌ج) له لای (ان الله يفعل ما يشاء)و له لای (وافعلوا الخير لعلكم تفلحون)دا • هه‌شته‌م : له (فورقان) له لای (وزادهم نفورا)دا • نۆهه‌م : له (نه‌مل) له لای (رب العرش العظيم)دا • ده‌هه‌م : له (الم) ته‌نزیلدا له لای (وهم يستكبرون)دا • یازده‌هه‌م : له (حم ـ السجده ـ)دا له لای (وهم لا يسأمون) دوازده‌هه‌م : له سووره‌تی (النجم) لـه لای (فاسجدوا لله واعبدوا)دا • سیازده‌هه‌م : له سووره‌تی (انشقاق) له لای (وادا قرىء عليهم القرآن لا يسجدون)دا • چوارده‌هه‌م : له سووره‌تی (علق) له لای (واسجد واقترب)دا •

به‌ڵام سوجده‌ی سووره‌تی (صاد) له لای ئایه‌تی (وخر راكعا واناب)دا ئه‌وه سوجده‌ی شوكره‌و سوجده‌ی تیلاوه‌ت نیه •

وه سوجده‌ی تیلاوه‌ت پێویستی به طه‌هاره‌تو داپۆشینی عه‌وره‌تو رووكردنه قیبله هه‌یه‌و ئه‌گه‌ر له ناو نوێژدا بوو ئه‌بێ (الله اكبر) بكا به بێ به‌رزه‌وه‌كردنی ده‌سته‌كانو دانه‌وێ بۆ سوجده‌و سه‌ربه‌رزه‌وه كاو ده‌ست بكاته‌وه به‌و شوێنه كه هه‌یه‌تی له نوێژه‌كه‌یا ، وه ئه‌گه‌ر سوجده‌كه له ئاخری سووره‌تدا بوو ئه‌وه سونته‌ته كه راسته‌وه بو شتێ له‌و سووره‌ته با سووره‌تێكی تر بخوێنێ جا بڕوات به روكووعدا •

وه ئه‌گه‌ر له غه‌یری نوێژا بو (الله اكبر) بكا له‌گه‌ڵ نیه‌تی سوجده‌كه‌داو ده‌ست به‌رزه‌وه بكا ، جا بۆ جاری دوه‌م (الله اكبر) بكا بۆ دانه‌وینو ده‌ست‌به‌رزه‌وه نه‌كات ، جا سوجده بیاو سه‌ر به‌رزه‌وه بكا له‌گه‌ڵ ته‌كبیرداو به هه‌ردوو لادا سه‌لام بداته‌وه • وه سونته‌ته له سوجده‌كه‌دا بڵێت : (سجد وجهي للذي خلقه وصوره بحوله وقوته فتبارك الله احسن الخالقين) •

وه ده‌لیل له‌سه‌ر سوجده‌ی تیلاوه‌ت ئه‌مه‌یه : ئیبن‌و عومه‌ر ـ خ ـ ئه‌ڵێت : پێغه‌مه‌ر ـ د ـ قورئانی به‌سه‌را ئه‌خوێندینه‌وه‌و کاتێ که ئه‌گه‌یشت به ئایه‌تی سوجده (الله اکبر)ی ئه‌کردو سوجده‌ی ئه‌بردو ئێمه‌یش سوجده‌مان له‌گه‌ڵدا ئه‌برد ، وه ئه‌گه‌ر قورئان‌خوێنه‌که سوجده‌ی نه‌برد با گوێگره‌که سوجده بیا ؛ چونکی ئه‌م سوجده سونته‌ته بۆ هه‌ردوویان‌و به‌وه که به‌کێکیان ته‌رکی بکا له‌سه‌ر ئه‌ویان لا ناچێ •

وه ئه‌گه‌ر ماوه‌ی سوجده‌بردن نه‌بو بڵێت (سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم) ئه‌مه جێگه‌ی سوجده‌که ئه‌گرێته‌وه •

سورة الانفال

مدنية الا من آية ٣٠ الى ٣٦ مكية وآياتها خمس وسبعون نزلت بعد سورة البقرة

بسم الله الرحمن الرحيم

(يَسْئَلونَكَ عَنِ الأَنْفالِ)

پرسیارت لێ ئەکەن ئەی پێغەمەری خۆشەویست لە حوکمی غەنیمەت ـ ئەو مالّەی بە جەنگ وەرئەگیرێ لە کافرەکان ـ وە چۆن بەش ئەکرێ •

★ (قُلِ : الأَنْفالُ لِلّهِ والرَّسُولِ) ★

تۆ لە وەلاّمیانا بلّێ : کە حوکمی غەنائیم بۆ خودایە بە تەشریع کردنو دامەزراندن ، وە بۆ پێغەمەری خودایە کە شی بکاتەوە بەو جۆرە کە خودا فەرمانی پێداوە ، ئیتر کەس حەقی ئەوەی نیە داوای هیچ بکا لەو مالّە بە خیلافی یاسای خودا •

لەفزی (ئەنفال) کۆی (نەفل)ەو بۆ مالّی تالاّنی کە لـە کافرانەوە دەست بکەوێ بەکاردێ ؛ چونکی ئەوە زیادە بەشێکە لە لایـەنی خوداوە دەستکەوتوە ، وە بەو مالّەیش ئەوترێ کە سوپاسالار بڕیاری بدا بۆ ئەو کەسانە ئەتوانن ئیشێکی دیاری بـە نرخ بکەن وەکـو چـوونە مەیدانی پالّەوانێکی کافر ، وە یا گرتنی قەلاّیێ لە قەلاّکانی ئەوان ، وە یا هێنانەوەی دەنگوباسێکیان •

ریوایەت کـراوە لـە ئیبنو عەبباسـەوە ـخـ کـە حەزرەت ـدـ فەرموویەتی : یەکێ یەکێ بکوژێ ئەوەندەو ئەوەندەی هەیە • یەکێ یەکێ بـە دیل بگرێ ئەوەندەو ئەوەندەی هەیە • جـا کورِە گەنجەکان کەوتنە خۆیانو رۆیشتنە ناو کۆرِەی جەنگی بەدرەوەو پیرەکان لە دەوری ئالاکەدا مابوونەوەو لە پاش زاڵبوون بەسەر کافرەکانا جوانەکان ئەیانوت : ئێمە جەنگمان کردوەو تالانـەکە بۆ ئێمەیە ، وە پیرەکانیش وتیـان : ئێمەیش پشتی ئێوەمان گرتبوو یارمەتیمان ئەدانو حەقی ئێمەیشی تیایە •• جـا حەزرەت ـدـ وەکو یەك بەشی کرد بەسەریانا •

وە ریوایەت کراوە لە سەعدی کورِی ئەبی وەقاصەوە ـخـ ئەڵێ : لە رۆژی (بدر)ا عومەیری برام کوژرا منیش چووم لە تۆڵەی ئەوا سەعیدی کورِی عاصم کوشتو شمشێرەکەیم هێنا بۆ لای حەزرەتو عەرزم کرد : ئەمە شیرەکەی سەعیدە من کوشتوومە بیدە بە خۆم • حەزرەت فەرمووی : نـە مالی منەو نـە مالی تۆیە بزانین خـودا ئەمری چۆنە ! بڕۆ بیخەرە ناو تالانەکە • منیش زۆر دڵگران بووم ، ئەوەندەی پێ نەچوو ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، جا حەزرەت هات بۆ لامو فەرمووی : داوای ئەو شیرەی سەعدت لێکردمو نەمتوانی بتدەمێ ئیستە بوو بـە حـەقی تۆ بڕۆ وەری بگرە بۆ خۆت •

★ (فاتَّقُوا اللهَ واَصلِحُوا ذاتَ بَیْنِکُمْ) : ★

لـە خودا بترسنو لـە ناو خۆتانا ئاشووب مەگێڕنو ئـەو گـرێو گۆڵەو ئەو ئازارو بێزارە وا لە ناوتانا دووریان بخەنەوە لە خۆتانو دڵتان دەرحەق بە یەك باش بکەن •

★ (واَطِیعُوا اللهَ ورَسُولَه اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِینَ) (١)

وە فەرمانی خـوداو پێغەمەری خـودا وەربگرن ئەگەر بـە راستی موسڵمانن و ئیمانتان دامەزراوە •

★ (اِنَّمـا المُؤْمِنـونَ الَّذيـنَ اِذا ذُكِـرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلوبُهُمْ) ★

خاوەن ئیمانه راسته‌کان ئەو که‌سانەن کـه ناوی خودا برا لـه لایانا دڵیان ئه‌نه‌رزێ‌و له هەیبه‌تی خودا ئه‌ترسێ •

★ (واِذا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آياتُه زادَتْهُمْ اِيماناً وعلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلونَ) (٢) ★

وه کاتێ که ئایاتی خودایان به‌سه‌را ئه‌خوێنرێته‌وه ئەو ئایاتانه ئەبن به هۆی زیادبوونی ئیمان بۆ ئەوان‌و دڵیان دائەمەزرێ‌و سینه‌یان گوشاد ئەبێ‌و پەرێشانی له دڵیانا نامێنێ‌و هـەر پشت بـه خودای خۆیان ئەبەستن بۆ پیرۆزی‌و بەختیاری له دنیاو قیامەتاو نارِوانن بۆ دەسکەوتی دنیاو ناکەونه شوێن کێشمان کێشی تەماعی تالآن یا مالی موسوڵمانان •

★ (الَّذينَ يُقيمُونَ الصَّلوةَ ومِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقونَ) (٣) ★

وه ئەو کەسانەن که بەڵگه دێننەوه لەسەر ئیمانه‌کەیان به بەجێ‌هێنانی ئەو نوێژه که یەکێکه له پایه خاوەن مایەکانی ئیسلام ، وه بەوه که ئـەو مالەی داومانه پێیان بەشێکی سەرف ئەکەن بۆ باقی موسوڵمانان له رێگەی خودادا واته مانو دارایيەکه وا له دەستیاناو نەچەقیوه به دڵیانا •

★ (اولئِكَ هُمُ المُؤْمِنونَ حَقّاً لَهُمْ دَرَجاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ومَغْفِرَةٌ ورِزْقٌ كَرِيمٌ) (٤) ★

ئـەو کەسانه کـه دارای ئەو سیفەتانه بوون ئەوان خاوەن ئیمـانی راستین‌و بۆ ئەوانه هەیه چەن پایەی بەرز له حورمەت‌و چـەن بالەخانەی خاوەن پلەیان هەیه له بەهەشتاو چاوپۆشی خودایان بۆ دێ له‌و تاوانانه که به پێی هەوای نەفس هاتوه به سەریاناو رزق‌و رۆزیەکی به کەرامەت‌و بـه حورمەتیان هەیه له بەهەشتا •

★ ★ ★

★ (كما اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالحَقِّ وَاِنَّ فَرِيقاً مِنَ المُؤْمِنِينَ لَكارِهُونَ) (٥) ★

ئەم حاڵە کە جوانەکان بوویان لە هۆی ئەوەوە کە دەسکەوتی بەدر هەموو نەدرا بەوانو بەش کرا لە ناویانا وەکو یەکو ئەو ئەنجامە خێرە بەسوودە کە لەو بەشەوە پەیدا ئەبێو ئەوان نایزانن وەکو ئەوەیە کە خودای تۆ نۆی دەرکرد لە خانەو جێگەی خۆت لە مەدینەدا بە حیکمەتی خۆی لە گەڵ هاوڕێکاتتا لە موهاجیرو ئەنصار بۆ سەر کاروانی قورەیش کە لە شامەوە گەڕایەوە بۆ مەکە • وە لەو کاتەدا تاقمێ لە موسوڵمانەکان لەوە دڵگران بوون کە خەتی رۆیشتنتان لە کاروانەکەوە گۆڕی بەرەو سوپای ئەهلی مەکە ، ئەوانە کە هاتبوون بۆ رزگارکردنی کاروانەکەو بۆ جەنگکردن لەگەڵ ئێوەدا •

★ (يُجادِلُونَكَ فِي الحَقِّ بَعْدَ ما تَبَيَّنَ) ★

وە ئەو تاقمە دڵگرانە موجادەلەیان ئەکرد لە چوونە ناو ئەمرێ کە خودا بڕیاری دابو لە پاش ئەوە دەرکەوت بۆ حەزرەت کە پێویستە ببێ وەکو جەنگکردن لەگەڵ کافرەکانا وە ئەیانوت : ئێمە هەر بۆ بەرانگاری کاروان هاتووین و نارۆین بۆ جەنگ ؛ چونکی بە خەیاڵی شەڕ نەهاتووین و چەکی باشمان پێ نیەو ئەم جەنگە زیانە بۆ ئێمە •

★ (كَأَنَّما يُساقُونَ اِلَى المَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ) (٦) ★

وە لەو کاتی موجادەلەدا ئەوەندە ناحەز بوون لە رۆیشتنیان بۆ جەنگ وەک بۆ مردن ببرێن و گومانیان وابو هەموو ئەفەوتێن و ئەوانیش ئەیانڕوانی بۆ ئەسباب و نیشانەی مردن کە بریتی بو لە کەمی خۆیان و زۆری دوژمن و لە بێچەکی خۆیان و پڕچەکی دوژمن و لە بێ ئیستیعدادی و بێ مادەیی خۆیان و بۆ ئیستیعدادی دوژمنەکان •

وە درێژەی باسەکە ئەمەیە کە کاروانێکی قورەیش لە شامەوە هاتەوە رووبەڕووی مەکەو ماڵێکی زۆریان پێ بوو ، چل سواریش پاسەوانی بوو

که ئه‌بو سوفیان‌و عه‌مری کوڕی عاص‌و مه‌خره‌مه‌ی کوڕی نه‌وفه‌ل‌و عه‌مری کوڕی هیشام له‌و سوارانه بوون • جوبره‌ئیل هه‌والّی گه‌ڕانه‌وه‌ی ئـــه‌م کاروانه‌ی دا به‌حه‌زره‌ت‌و ئه‌ویش هه‌والّی دا بـــه ئه‌صحابه‌کان ئه‌وانیش پێیان خۆش بوو بڕوّن بۆ ئه‌و کاروانه ؛ چونکی مالّێکی زۆرو نه‌شکرێکی که‌می له‌گه‌ڵدا بوو ؛ کاتێ ده‌رچوون له مه‌دینه‌ی مونه‌ووه‌ره ئـه‌م باســه گه‌یشت به ئه‌هلی مه‌که‌و ئه‌بوجه‌هل رۆیشته سه‌ر بانی که‌عبه‌و بانگی کرد : خه‌ڵکی مه‌که پله‌په‌ڵ بکه‌ن‌و فریای مالّ‌و دارایيه‌که‌تان بکه‌ون به ســواره‌و پیاده‌وه ؛ چونکی ئه‌گه‌ر محه‌مه‌د ئه‌م کاروانه بگرێ ئیتر ئیّوه دائه‌که‌ون‌و قه‌ت رزگار نابن •

جا ئه‌بو جه‌هل به سوپای مه‌که‌وه که‌وته رێ به‌ره‌و سه‌رچاوه‌ی به‌در که ئاوێکه له به‌ینی مه‌که‌و مه‌دینه‌داو سالّێ رۆژێ عه‌ره‌به‌کان له‌و شوێنه‌دا گرد ئه‌بوونه‌وه •

وه له‌و کاته‌دا ئه‌وان گه‌یشتنه نزیکی به‌در پێغه‌مه‌ر (د)‌و هاوڕێکانی له شیوی (دفران) دا بوون‌و جوبره‌ئیل هاته‌خواره‌وه بۆ لای‌و وه‌عـده‌ی پێدا که : یا کاروانه‌که‌ی ده‌سگیر ئه‌بێ ، یا به سه‌ر سوپای کافره‌کاندا زاڵ ئه‌بێ • جا حه‌زره‌ت (د) له‌و شوێنه‌دا راوێژی کرد به هاوڕێکانی ؛ بازێکیان له‌م ڕاوێژه دڵگران بوون‌و وتیان : تۆ بۆچی وه‌ختی خۆی باسی جه‌نگی مه‌که‌یت بۆ نه‌کردین تا خۆمان بۆ شه‌ڕ ئاماده بکه‌ین‌و ؟ ئیسته جه‌نگ بۆ ئێمه ده‌ست نادا حه‌زره‌ت (د) فه‌رمووی : ئێمه له راستیدا بۆ کاروانه‌که هاتین‌و وا ئیسته کاروانه‌که له رێگه‌ی که‌ناری ده‌ریاوه ده‌رچوون‌و ئـه‌بـو جه‌هل به سوپای ئه‌هلی مه‌که‌وه هاتوه بۆ نزیکی ئێمه با بڕۆین جه‌نگ بکه‌ین له گه‌ڵیانا ؛ ئه‌وانیش وتیان : نه‌خه‌یر هه‌ر بڕۆین به شوێنی کاروانه‌که‌دا ؛ جا له‌وێدا حه‌زره‌ت (د) رقی داهات‌و ئه‌بوبه‌کرو عومه‌ر هه‌ستان قسه‌یان کردو قسه‌ی باشیان کرد له بۆ ئه‌وه پێویسته به فه‌رمانی حه‌زره‌ت (د) ره‌فتـار بکه‌ین • جا میقدادی کوڕی عه‌مر وتی : ئه‌ی پێغه‌مه‌ری خودا فه‌رمو بـڕۆ

بۆ هەر کارێ کە خودا ئەمری پێ کردوویت ئێمە واین لە گەڵتا لە هـــەر شوێنێك بی‌و بە وێنەی بەنی ئیسرائیل نالێین (اذهب انت وربك فقاتلا انا ههنا قاعدون) وە ئەڵێین (اذهب انت وربك فقاتلا انا معكما مقاتلـون) • حەزرەت لەوێدا زەردەخەنەیەکی کرد •

جا رووی کردە کۆمەڵی ئەنصارو فەرمووی : (اشیروا علیَّ ایهـا الناس) لەویا سەعدی کوڕی مەعاذ ـ خ ـ راستەوە بووو عەرزی کرد : ئەی پێغەمەری خودا مەبەستت ئێمەیە ؟ فەرمووی : بەڵێ ، ئەویش وتـی : ئێمە ئیمانمان هێناوە پێت‌و باوەڕمان پێ کردووی شایەتیمان داوە کە ئەو دینە تۆ هێناوتە حەقەو راستەو لەسەر فەرمانوەرگرتن‌و ئیتاعەکردن پەیمانمـان پێداوی‌و عەهدمان لەگەڵ کردووی ، کە وابێ بۆ کوێ ئەڕۆی فەرمو واین لە خزمەتتا سوێند بەو کەسەی تۆی ناردوە بە حەق ئەگەر بفەرمووی بڕۆنە ناو ئەو دەریاوە ئەڕۆینە ناوی‌و هیچ کەس لە ئێمە دوا ناکـەوێ‌و دڵگـران نابین لەوە کە لەگەڵ تۆدا بگەین بـــە دوژمنەکەمان‌و جەنگ بکەین • وە ئێمە لـــە کاتی جەنگدا خۆگرین‌و بـــــە راستی مەیدانداری ئەکەین کاتێ بگەینە دوژمن ، وە هیوام وایە کە خودا چاوت رووون بکاتەوە بە ئێمەو یەو کردەوەیە کە لە ئێمەوە ئەیبینی •

جا حەزرەت گەلێ دڵشار بوو فەرمووی : (سیروا علی برکة الله فان الله قد وعدني احدی الطائفتین ، والله لکأني انظر الی مصارع القوم) •

وە لەم باسەوە دەرکەوت کە بازێ لە ئەصحابەکان خواستیان لەسەر جەنگ نەبو لەبەر بێ ئەسبابی‌و کەمی ژمارە وە زۆربەیان خواستیان لەسەر جەنگ بو ، وە لە واقیعا سوپای حەزرەت ـ د ـ سێصەدو سیـازدە هـەتـا تۆزدە بوون وە تاقە دوو ئەسپ سواریان تێدا بوو : میقـــدادی کـــوڕی ئەسوەدو زوبەیری کوڕی عەووام • وە کافرەکان لە هەزار کەس زیاتر بووندو ئامادەیش بوون بۆ جەنگ بە هەموو جۆرێ ، بەڵام یارمـــەتی لە لای خوداوەیە •

★ (وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللهُ اِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ) ★

واتە : ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەوە بکە کە خودای تەعالا وادەی دەسکەوتی یەکێ لەم دوو کۆمەڵەتان پێ ئەدا : یا کۆمەڵەی کاروانەکە بە هەموو ماڵو دارایەوە . یا کۆمەڵەی شەڕکەرەکانیان بەم شێوە کە زاڵ ئەبن بەسەریاناو گەلێ لە پاڵەواکانیان ئەکوژنو گەلێکیان بە دیل ئەگرن ، بەڵام خواستی ئێوە لەسەر ئەوەیە کە ئەو کۆمەڵە بێ دڕکە ئارامەکە بۆ ئێود بێ ؛ چونکی بێ جەنگو داوا دەست ئەکەوت لە واقیعا کاروانەکە چل سواری تێدا بو کە شیریان بە دەستەوە بێو جەنگ بکەن وە ئەوانەیش بەرانبەر بە ئەصحابەکان قیمەتیان نەبوو •

★ (وَيُرِيدُ اللهُ اَنْ يُحِقَّ الحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الكَافِرِينَ) (٧) ★

وە خودای تەعالایش خواستی لەسەر ئەوەیە کە دینی ئیسلام دابمەزرێنێو رەگو ریشەی کافرەکان ببڕێ • بە کورتی ئێو ئەتانویست ماڵتان دەست بکەوێ بە بێ جەنگو ئێمەیش ویستمان کافر کز ببێو ئیسلام بەرزەوە ببێ بە هۆی فەرمانی خۆیەوە •

★ (لِيُحِقَّ الحَقَّ وَيُبْطِلَ البَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ المُجْرِمُونَ) (٨) ★

وە خودا بۆیە خواستی لەسەر ئەوە بو هەتا حەق دابمەزرێو بەتاڵ نەمێنێ هەرچەند کافرەکان پێیان ناخۆش بێ •

★ (اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ المَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ) (٩) ★

وە ئەو دامەزرانی حەقەو بەربادبوونی بەتاڵە لەو کاتەدا بوو کە ئێوە داوای پەناو یارمەتیتان ئەکرد لە خوداو خودای تەعالایش قەبوولی هاناو هاوارەکەی کردن بەوە کە فەرمووی ئەوا یارمەتیتان ئەدەم بە هەزار

فریشتەی پیرۆز کە حاڵیان وایە ئەخرێنە شوێنی موسوڵمانەکان یا بازێکیان دائەبەزن بە شوێنی بازێکیانا ، یاخود ئەمانە دوو هەزار فریشتەی تر بە شوێنی خۆیانا دێنن •

★ (وما جَعَلَهُ اللهُ اِلاّ بُشْرى ولِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلوبُكُمْ وما النَّصْرُ اِلاّ مِنْ عِنْدِ اللهِ اِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (١٠) ★

وە خودای تەعالا ناردنی ئەو فریشتانەی کرد بە هۆی مۆژدەو شادمانی بۆ ئێوە لەسەر زمانی پێغەمەری خۆشەویست (د) وە بۆ ئەوە کە دڵتان دابەزرێ و لە وەسوەسە بکەوێ . وە لە واقیعدا خودای تەعالا حەزرەتی لە ناردنی ئەو فریشتانە ئاگادار کردوەو ئەویش هەوانی بە یارانی داوە ئەگەرنا ئەوان ئەو فریشتانەیان بە چاو نەدیوە ، بەڵێ ریوایەت کراوە کە بازێ لەو ئەصحابانە فریشتەکانیان دیوە • وە ریوات کراوە لە (ابو اسید) کە یەکێ لەو ئەصحابانە کە حازری واقیعەی بەدر بوە فەرموویەتی ـ لە پاش ئەوە کوێر بوە ـ : ئەگەر ئیمڕۆ لە بەدرا لەگەڵتان بوایەم چاوم ببینایە ئەو جێگەم پیشان ئەدان کە مەلائیکەی لێ دەرچو ، وە یارمەتیش نیەو نەصرەت بە فریشتەو بە غەیری فریشتە هەر لە لایەنی خوداوەیە •

★ (اِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعاسَ اَمَنَةً مِنْهُ) ★

وە باسی ئەو منەتی خودا بکەن لەسەرتان لەو کاتەدا کە خودای تەعالا خەوەنوچکەی نارد بۆ سەرتانو داگیری کردن لەبەر کێشانی بەرگی ئەمینیو هێمنی بەسەر دڵتاناو موبالات نەکردنتان بە وتووێژی ترسناکی ناوخۆو بە کەمیو بێچەکی خۆتانو زۆریو پڕچەکی دوژمنەکەتان ، وە زۆر باش خەوەنوچکە داگیری کردنو بە خۆشی نوستن •

★ (ويُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّماءِ ماءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ ويُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطانِ ولِيَرْبِطَ عَلى قُلوبِكُمْ ويُثَبِّتَ بِهِ الاَقْدامَ) (١١) ★

وه باسی ئه‌و منه‌تانی خودا بکه‌ن له سه‌رتان که له شه‌وا نوستبوون دوور له ئاوی (به‌در) خودا له ئاسمانه‌وه بارانی باراندو ئاوی رژان به‌سه‌رتانا بۆ ئه‌وه که به‌ده‌تتان پاك بکاته‌وه به‌و ئاوه له بێ‌ده‌سنوێژی و له‌ش‌پیسی‌و چڵك‌و عاره‌قی له‌شتان‌و دڵتان پاك بکاته‌وه له وه‌سوه‌سه‌ی شه‌یتان که خستیه دڵتانه‌وه به هۆی بێ ئاوی‌و دووریتان له (به‌در)ه‌وه بۆ ئه‌وه که باوه‌ڕ ببه‌ستێ به دڵتانه‌وه‌و بۆ ئه‌وه که راوه‌ستاوتان بکا له سه‌ر جیهاد له ڕێگه‌ی خودادا ، یا پێتان دابمه‌زرێنێ له‌سه‌ر ئه‌و عه‌رزه لمینه که باران پته‌وی کردبوه‌وه ئه‌مانه هه‌مو منه‌تی خودای ته‌عالان له‌سه‌رتان •

بزانن ! له باسی کاتی ئه‌م خه‌وه‌نوچکه‌و باران بارینه‌دا گه‌لێ قسه کراوه • بازێ ئه‌ڵێ ئه‌مه له ناوه‌ڕاستی جه‌نگی (به‌در)ا بوه وه‌ها خه‌و هاتوه به سه‌ریانا به جارێ شمشێر له ده‌ستیان دابکه‌وێ بۆ ئه‌وه که دڵیان به‌و خه‌وه‌نوچکه ئارامی وه‌ربگرێ ، وه‌بازێ وتوویه‌تی له پاش جه‌نگه‌که بوه که ئه‌مین بوونه‌وه له شه‌ڕی کافره‌کان خه‌و بردنیه‌وه ••• به‌ڵام ئه‌مانه راست نین‌و موافیقی حه‌ق ئه‌مه‌یه که له گه‌لێ ته‌فسیری باوه‌ڕپێکراوا هه‌یه که خه‌وه‌نوچکه شه‌وی پێش جه‌نگه‌که بوه‌و حه‌زره‌ت ـد ـ پاش ئه‌وه راوێژی کرد به ئه‌صحابه‌کان‌و بڕیاری دا یێن بۆ جه‌نگ له‌گه‌ڵ کافره‌کان ، هاتن دابه‌زین له شوێنێکی لمینی بێ‌ئاو له نزیکی ئاوی (به‌در)١ کاتێ دابه‌زین که‌وتنه دڵغه‌وه که ئه‌م شوێنه بێ‌ئاوه‌و ئێمه که‌مین‌و دوژمن زۆرن ئێمه که‌م چه‌کین‌و ئه‌وان پڕ چه‌کن‌و ئاومان لێ دووره بۆ غوسڵ‌و ده‌سنوێژ‌و چێشت‌و نان‌و خواردنه‌وه‌و گه‌لێ دڵغه که‌وته دڵی بازێکیانه‌وه به تایبه‌تی ئه‌وانه که دڵیان به جه‌نگه‌وه نه‌بوو • به‌ڵام به میهره‌بانی خودا

زوبەزو بە خەوەنوچکە داگیری کردنو خەویان لێکەوتو باشن نوستنو هەر لەو شەوەدا بارانێکی باش باریو سەبەینێ ئۆمەڵتەی زۆریان دروست کرد بۆ دەستنوێژو غوسڵو خواردنەوەو دڵی لە دانغە پاککردنەوەو عەرزەکەیشی پتەوکردەوە بۆ هاتو چۆ بە ئاسانی سبەینێ لەو شوێنە هەستانو رۆیشتن هەتا دابەزین لە عەرزی رەقی چەقانا لە لای ئاوێك کە لە خواری هەمو ئاوەکانی (بەدر)ا بو لەویا (حبابی‌کورِی مونذیر) عەرزی حەرزەتی کرد : ئەم دابەزینە بە وەحیە یا لەسەر بیرو رایە ؟

ئەویش فەرمووی : لەسەر بیرو رایە • جا عەرزی کرد : مادام وایە ئەمر بفەرمو با بڕۆین لە لای ئاوە ژوروەکەدا دابەزینو هەموو ئاوەکان بکەونە دەستی ئێمەو کافرەکان لە ئاوەکان بێبەش بین • فەرمووی : باشەو ئەمری فەرموو باریان کردو لە لای ئاوی سەروودا کە ئێستە وا لە بەردەمی مزگەوتەکەدا دابەزینو هەموو ئاوەکان کەوتنە دەستی ئەصحابەکان •

جا سەعدی کورِی مەعاذ ، لە ئەنصار ، ـ خ ـ داوای ئەوەی کرد کەپرێ ببەستن بۆ حەزرەت ـ د ـ لەسەر ئەو ئاوەو بازێ لە یاران لە خزمەتیا بن ئەگەر خودا سەری خستن بەسەر کافرەکانا ئەوە باشە ئەگەرنا با ئەو رزگار ببێو نەکەوێتە دەستیان بەم جۆرە کەپرێکیان بۆ بەست •

جا هەر لەوێدا هەموو لایێ دڵیان دامەزراو نیشاتیان زیاد بوو و حەزرەت ـ د ـ دەستی کرد بە دڵخۆشی دانەوەیانو موژدەی ئەدا بە یارمەتی خودا بۆیان ، هەتا ئەیفەرمو : ئا ئەوە جێگەی فلاّن کافرە کە ئەکوژرێو ئەوە جێگەی فلاّن کافرە تا ژمارەیێ • وە هێشتا کافرەکان هەر دوور بوون لەو شوێنانە ، وە دوای شەڕەکە دەرکەوت کە لەو شوێنانەدا کوژرانو ئەو رۆژە پێنج شەمەی شازدەی رەمەزانی پیرۆز بو ، هەر لەو

شوێنه‌دا مانه‌وه‌و شه‌ویش له‌وێ بوونو سبه‌ینێ رۆژی جومعه‌ی حه‌ڤده‌ی ره‌مه‌زانی موباره‌ك ئه‌صحابه‌كان ده‌رچوون به‌ره‌ڕووی كافره‌كان كـــه لێیان نزیك بووبوونه‌وه‌و رۆیشتن بۆ ئه‌و باسكه دره‌ێژه وا لـه رۆژئاوای به‌درا بۆ جه‌نگكردن له‌گه‌ڵیاناو حه‌زره‌ت ـ د ـ دوو ركات نوێژی كردو ده‌ستی كرد به دۆعاو پاڕانه‌وه له حوزووری خودادا یاخـود به ریوایه‌تێ دۆعاكه‌ی هه‌ر له ئێواره‌ی شه‌وی جومعه‌دا بو (به عورفی موسوڵمانان) فه‌رمووی :

(اللهم هذه قريش قد اقبلت بخيلائها وفخرها تحـادك وتكـذب رسولك . اللهم فنصرك الذي وعدتني ، واللهـم احنهـم الغـداة •) هه‌روا له‌پاڕایه‌وه هه‌تا ئه‌بوبه‌كر باوه‌شی پێداكردو عه‌رزی كرد : (یا رسول الله ابشـر فوالذي نفسي بيده لينجزن الله لك مـا وعـدك) • هـه‌روا موسوڵمانه‌كانیش هـه‌ر لـه‌و شه‌وه‌دا لـه خـودا ئه‌پاڕانه‌وه به ئیخلاص‌و دڵگه‌رمی به هیوای یارمه‌تی ، جا له سبه‌ینـێ‌ی رۆژی جومعه له حه‌ڤده‌ی ره‌مه‌زانا له پاش دوو ساڵ له كۆچـی حه‌زره‌ت بۆ مه‌دینه جه‌نگ دامه‌زرا له به‌ینی ئه‌صحابه‌و كافره‌كاناو حه‌زره‌ت مشتێ گڵی هه‌ڵگرت‌و به‌ره‌ڕووی كافره‌كان فڕه‌ی داو فه‌رمووی : (شـاهت الوجوه) : یا خودا رووی ئه‌و كافرانه ناشیرین ببێ ، واتـه بشـكێن‌و ناوچاوانیان تاڵ ببێ به هۆی ئه‌و شكاندنه‌وه ، یاخود سه‌رو چاویان بـه‌ر شیرو تیر بكه‌وێ‌و عه‌یبدار بین ، وه یاخود به‌رچاویان تاریك ببێ‌و بـه‌ر پێی خۆیان نه‌بینن هه‌تا نیشاطیان ببێ له جه‌نگه‌كه‌دا • وه فیعله‌ن وایـان به‌سه‌را هات •

★ (اِذْ یوحي رَبُّكَ اِلی المَلئِكَةِ : اَنّي مَعَكُمْ) ★

واته دڵتان دابمه‌زرێنێ له‌و كاته‌دا كه خودا وه‌حـی كرد بـۆ لای مه‌لائیكه كه من وام له‌گه‌ڵ ئێوه‌دا به یارمه‌تی‌و كۆمه‌كـی‌كـردن بـۆ موسوڵمانه‌كان •

★ (فَثَبِّتوا الَّذِينَ آمَنُوا) ★

ئێوەیش ئەی فریشتەکان مەئموور بن لە لایەنی منەوە بۆ ئـــەوە دڵی موسوڵمانەکان قایم بکەنو دای‌بمەزرێنن لەســەر جیهــادکــردنو نەترسانو مەڕوانن بۆ زۆری ژمارەی کافرەکانو پایەو مایەو شانیان وا مەزانن زاڵ ئەبن بە سەرتانا •

★ (سَأُلْقي في قُلوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ) ★

بە راستیو تەئکید ترسو بیم ئەهاوێمە ناو دڵی کافرەکانەوە •

★ فاضْرِبُوا فَوْقَ الأَعْناقِ واضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنانٍ) (١٢) ★

ئەی فریشتەکان بدەن لە لاژووروی گەردنی کافرەکانو لێیان دەن بە شیر لە هەمو پەنجەو ئەترافی لەشیان •

★ (ذلِكَ بِأَنَّهُمْ شاقُّوا اللهَ ورسولَهُ ومَنْ يُشاقِقِ اللهَ ورَسولَهُ فَإِنَّ اللهُ شَدِيدُ العِقَابِ) (١٣) ★

ئەم کوشتنو بڕینەو ئەم زامو برینەم دا بە سەر ئەو کافرانەدا لـە بەر ئەوە کە زۆر دوژمنایەتییان لەگەڵ خوداو پێغەمەری خودادا کرد ، وە هەر کەسێ دوژمنایەتی لەگەڵ خوداو پێغەمەری خوادا بکا ئەوە خودا بەرابەر بەوانە سزای سەختو بێ سامانە • جا روو ئەکاتە کافرەکانیش پێیـــان ئەفەرموێت :

★ (ذلِكُم فَذُوقُوهُ وأَنَّ لِلكَافِرِينَ عَذابَ النَّارِ) (١٤)★

ئەو سزایە بۆ ئێوەیە دەی بیچێژنو بزانن کە سزای سەختی نەبڕاوە بە ئاگری دۆزەخ لە بۆ کافرەکانە •

بێدار بن ! لەسەر زاهیری ئایەتی (اذ يوحي ربك) فریشـــتەکان جەنگیان کرد لەگەڵ کافرەکانا لە واقیعەی (بەدر)او لێیان کوشـــتوونو بریندارییان کردوون بە گوێرەی فەرمانی خودا • واتە ئەوانـــەیان کـــە ئاکامیان هاتبو بە فەرمانی خودا لەو سەعاتو رۆژەدا کوژراونو بریندار

کراون به ده‌ستی فریشته‌کان یا به ده‌ستی موسوڵمانه‌کان • وه ئه‌و قسه که وتراوه : بۆچی که‌س چاوی نه‌که‌وتوه به فریشته‌یێ ؟ یان بۆچی هه‌موو کافره‌کانیان نه‌کوشت ؟ چونکی ئه‌یانتوانی هه‌موویان بکوژن به‌ڵکو به ناقه یه‌کێکیان وڵاتێ به‌رباد ئه‌بێ ••• ؟ واته‌یه‌کی زۆر هه‌ڵه‌و بێ سه‌رو به‌ره چونکی فریشته مه‌ئموری غه‌یبین چاوی هه‌موو که‌س نایان‌بینێ‌و ده‌ست‌وه‌شاندنی مه‌لائیکه له هه‌ر که‌سێ له‌سه‌ر فه‌رمانی زاتی خودایه‌و جوبره‌ئیل ناتوانێ په‌نجه‌ی که‌سێ ببڕێ هه‌تا خودا ئه‌مری پێ نه‌کا (لا یعصون الله ما امرهم ویفعلون ما یؤمرون) ئه‌وه‌نده ده‌ستیان وه‌شاند که ئه‌مریان پێدرابو له‌وه زیاتر نه‌یانتوانی • زیاد له‌مه ئه‌گه‌ر له هه‌ر جه‌نگێکدا فریشته بێته خواره‌وه‌و دوژمنه‌کان بکوژن ئیتر قیمه‌ت بۆ جیهادی ئه‌صحابه یا باقی موجاهیدان نامێنێ •

وه‌لحاصڵ هه‌ر کاتێ خودا ویستی فریشته نازڵ بکا ئه‌یانتێرێ له‌گه‌ڵ ره‌وح‌و ره‌حمه‌ت‌و پیرۆزی مه‌عنه‌ویدا به جۆرێ که ئه‌فرادی سوپای موسوڵمان سه‌رمه‌ست‌و سه‌ربه‌ست بکاو به راستی مه‌یدان بگرن‌و جیهاد بکه‌ن • ئیتر شه‌رت نیه کاتێ فریشته هاته‌خواره‌وه خودا له سوننه‌ت‌و رێبازی بڕیاردراوی خۆی لابداو به جارێ جیهان وێران بکا • وه لادان له زاهیری ئه‌م ئایه‌ته به ته‌ئویلات‌و قیل‌و قال ـ به پیرو باوه‌ڕی من ـ یا له بێهێزی باوه‌ڕه وه یا له که‌می زانسته به کرداری خودای ته‌عالا •

× × ×

شیرێ له کوره‌ی غه‌یبی ئاو بدرێ
یا فریشته‌ی غه‌یب له ده‌ستی بگرێ
میرێ که تاجی خواستی خودا بێ
ئه‌بێ ته‌خته‌که‌ی په‌نای مه‌ولا بێ
ده‌مێ که جێگه‌ی نه‌فحه‌ی قودسی بێ
پێویسته شیفای زامی نه‌فسی بێ

دەستێ کە عەسای موسا هەڵبگرێ
بدا لە فیرعەون یێگومان ئەمرێ
تا مەیلی خودا یاری ئینسان بێ
ئەبێ مەرکەزی دەورەی ئیحسان بێ
وێنەی جیلوەی حەق جیلوەی هەتاوە
دای لە هەر دڵێ بە نوورو تاوە
کائێ لا بدا لە هـەر سـەرایێ
روونـاکی ناکا هـەزار چرایـێ
لەسەر حەقیقەت نووری تەوەکول
رۆحی ئینسانە ماباقـی تویـکڵ
ئەسباب لە بۆ کار یاسای خودایە
بەڵام بە بێ خواست بەندی یەك بایە
فەرزە تێکۆشین تاڵی بنۆشین
زرێو تاس کلاو بە حەق بپۆشین
بەڵام بە زرێ (داود) سەرنەکـەوت
بە تافە بەردێ (جالووت)ی بۆ کەوت
(نامی) وا ئەڵێ تا لەسەر عەرزم
هەر تەوەکولە بناغـەی دەرزم

× × ×

جا خودای تەعالا بۆ دڵقایمکردنی موسوڵمانەکان بە تایبەتی لـەو کاتەدا کە هێشتا ژمارەیان زۆر نەبووبوو و پێویستیان بە خۆڕاگرتـن و فیداکاری زۆر بوو پێی فەرموون :

★ (يا اَيُّها الَّذينَ آمَنُوا اِذا لَقِيتُمُ الَّذينَ كَفَرُوا زَحْفاً فَلا تُولُّوهُمُ الاَدْبارَ)(١٥) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە خوداو پێغەمەرو بە راستی دینەکەتانو بە هاتنەجێگەی جەزاتانو خۆتان ئەناسن کاتێ گەیشتن بەوانەی کافرن بە دینی ئێوەو حاڵیان وابو کە بە زۆری هێرشیان ئەهێنا قەت پشتیان لێ هەڵ مەکەن (هەزار مەن ئاو بەردێ ناشکێنێ) •

★ (ومَنْ يُولِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ ـ اِلاَّ مُتَحَرِّفاً لِقِتالٍ اَوْ مُتَحَيِّزاً اِلى فِئَةٍ ـ فَقَدْ باءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَمَاْوِيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) (٦) ★

وە هەرکەسێ لە رۆژی گەیشتن بە دوژمنەکانا پشتیان لێ هەڵ بکاو بگەڕێتە دواوە ـ ئیللا بە شێوەی فەن بازی بۆ جەنگ کردن ـ واتە بە فێڵ خۆی بشکێنێ بۆ دوژمنەکان بۆ ئەوە بگەڕێتەوە سەریان یا بۆ ئەوە کە بگات بە جێگەی کۆمەڵێ لە هاوڕێکانی لە نزیکی ئەو رەزمگادا •• ئەوە بە راستی گەڕاوەتەوە لەگەڵ غەزەبی خوداداو جێگەی ئەو دنیایشی دۆزەخەو خراپ شوێنێکە دۆزەخ •

فەرموودەی خودا : (فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم .. الآية)

بەهێزترینی قسەکان ئەمەیە کە ئەم ئایەتە نازڵ بوە لە پاش رووداوی (بەدر) کاتێ کە ئەصحابەکان باسی هاتوچۆی خۆیانیان ئەکردو ئەیانوت : فلانان کوشتو فلانەکەسمان گرت ••• بە شێوەیەکی وەها کە بێنی تاریفی نەفسی لێ ئەهات • جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نارد بۆ دەربڕینی حەقیقەتو بۆ ئەوە کە ئەو زاڵبوونە لە خوداوە بزانن •

وە لەم ئایەتەدا پرسیار ئەکرێ : ئەگەر مەبەس لە نەفی کوشتن وە خۆڵ فڕەدان نەفی ئیجادو خەلقە ئەوە بە یاسای ئیسلام شتێکی دیاریەو

بۆ باسکردن ناشێ ؛ چونکی مەعلوومە کە هەموو شتێ خودا دروستی ئەکا ، وە ئەگەر مەبەس نەفی کەسبو موباشەرەیە ئەوە راست نیە ؛ چونکی کەسبی کوشتنەکەو رەمیەکە لە موباشەرەکانەوە بوە !

وەلآمی ئەم پرسیارە ئەمەیە : کە مەبەس نەفی خەلقو ئیجاد نیە بەڵکو مەبەس نەفی کەسبو موباشەرەیە بەلآم نەك بە ئیعتیباری ئەصڵی کەسبەکە بەڵکو بە ئیعتیباری ئەو ئاسارە زۆرە کە لەو کردەوانە پەیدا بوە • یانی خودا ئەفەرمویێت بە ئەصحابەکان •

★ (فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ) : ★

ئێوە کە ئەو کافرانەتان کوشت زاهیرەن هەر بە هێزی نەفسی خۆتان نەبو •

★ (ولِـكنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ) ★

بەلآم خودا یارمەتی ئێوەی داو هێزی فریشتەکانی نارد بۆ یارمەتیتان‌و بۆ دڵگەرمکردنتان وەها کە ترس لە دڵتانا نەما • وە مادام ئەم نەوعە تەئییدە نەبوایە جوزئی ئاخر لە عیللەتی کوشتنەکەیان نەدەهاتە جێ‌و بە هۆی ئەوەوە عیللەت تەواو بو ئەوە خودا ئەو کافرانەی کوشت ، وەکو یەکێ سەری کەسێ ببڕێ تا نیوەو کەسێکی تر چەقۆیێ تیژتر بێنێ‌و سەری کەسەکە جیا بکاتەوە لە لەشەکەی ئەڵێن ئەم ئینسانە دوەمە سەری فلآنی بڕی • وە فەرموویشی بە حەزرەت :

★ (وما رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ ولكِنَّ اللهَ رَمَى) ★

واتە خۆڵێکی وا کە بگا بە چاوی هەموو کافرەکان بە تۆ فڕە نەئەدرا لەو کاتەدا کە تۆ خۆڵەکەت فڕەدا بەرەوڕووی ئەوان ، بەلآم خوای تەعالا ئەو بەردو خۆڵەی فڕەدا بە جۆرێ بگا بە چاوی هەموو ئەو کافرانەو هەموو مەشغوولْ ببن بە چاویانەوە هەتا ئەصحابەکان فرصەتیان لێ‌بێنن‌و زاڵ ببن بە سەریانا •

★ (ولِيُبْلِيَ المُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلاءً حَسَناً اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (١٧) ★

وه خودای ته‌عالا ئه‌و میهره‌بانیه گه‌وره‌یه کرد له‌گه‌ڵتانا بۆ ئه‌وه که نیعمه‌ت بڕژێنێ به سه‌ریانا به شێوه‌یه‌کی جوانی وه‌ها ده‌نگ بداته‌وه له دنیادا ؛ چونکی به ڕاستی خودای ته‌عالا هاواڕو لاڵه‌و پاڵه‌وانه‌وه‌کانی موسوڵمانه‌کانی بیست‌و زانایش بو به مه‌به‌ستی دڵیان‌و بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی دینی ئیسلام ئه‌و هات‌و هاواریانه ئه‌کرد •

★ (ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللهَ مُوهِنُ كَيْدِ الكَافِرِينَ)(١٨) ★

ئه‌و نیعمه‌تڕژانه به‌سه‌ر موسوڵمانه‌کانا جێگه‌ی خۆی گرت وه بزانن که خودا مه‌کرو فێڵی کافره‌کان ئه‌شکێنێ • جا خودای ته‌عالا به ڕووی سه‌رزه‌نش‌و ته‌حقیره‌وه ڕوو ئه‌کاته کافره‌کان‌و ئه‌فه‌رموێت :

★ (اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جاءَكُمُ الفَتْحُ) ★

ئه‌ی ئه‌هلی (مه‌که) ئه‌گه‌ر داوای فه‌تح‌و یارمه‌تی ئه‌که‌ن له خودا به‌سه‌ر موسوڵمانه‌کانا وه له‌و کاته‌دا هاتن به‌ره‌وڕووی به‌در ده‌ستان گرت به پەرده‌ی خانووی که‌عبه‌وه‌و پاڕانه‌وه له خودا وا چاوتان که‌وت به فه‌تح، نه‌صرەت هات بۆتان به‌ڵام نه‌بوو به ماڵی ئێوه به‌ڵکو بوو به به‌شی خوداپێداوه‌کان که موسوڵمانه‌کانن •

★ (وَاِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ) ★

وه ئه‌گه‌ر ده‌ست‌به‌ردار بین له هاوڕێ بۆ خودا دانان ئه‌وه باشه بۆ ئێوه چونکی ئه‌بێ به هۆی سه‌لامه‌تی دنیاو قیامه‌تتان •

★ (وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئاً ـ وَلَوْ كَثُرَتْ ـ) : ★

وه ئه‌گه‌ر ئێوه بگه‌ڕێنه‌وه بۆ سه‌ر جه‌نگ‌کردن له‌گه‌ڵ موسوڵمانانا بۆ هێزدان به کوفر ئێمه‌یش ئه‌گه‌ڕێینه‌وه بۆ سه‌ر یارمه‌تیدانی

موسوڵمانەکان ، وە هەتا هەتایە ئەو قەرەبالّغەو ئەو هەواخواهانی ئێـــوە قازانجێکی بە نرختان پێ نادەن هەرچەن زۆریش بن •

★ (وَانَّ اللهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ) : (١٩) ★

بزانن خودا وا لەگەڵ موسوڵمانەکاناو گەلێك کە خودا لە گەڵیانـــا بێ ئەگەر جار بەجارێکیش نزم ببن هەر بەرزئەبنەوە مادام راست بکەن • جا خودا روو ئەکاتەوە بە لای موسوڵمانەکاناو ئەفەرموێت :

★ (يا اَيُّها الَّذينَ آمَنُوا اَطيعُوا اللهَ ورسُولَهُ ولا تَوَلَّوْا عَنْهُ واَنْتُمْ تَسْمَعونَ) (٢٠) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام فەرمانبەری خوداو پێغەمەری خودا بکەنو پشت هەڵمەکەن لە پێغەمەری خـــودا وەلحـــاڵ ئێوە گوێتان وا لە کەلامی خوداوە کە بە سەرتانا ئەخوێنرێتەوەو گوێتان وا لە ئامۆژگاری پێغەمەرەوە ــ د ــ •

★ (ولا تَكونُوا كالَّذينَ قالُوا : سَمِعْنَا وَهُمْ لا يَسْمَعونَ (٢١) اِنَّ شَرَّ الدَّوابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذينَ لا يَعْقِلُونَ) (٢٢) ★

وە بە وێنەی ئەو کافرانە مەبن کە ئەڵێن : بیستمان ، کەچـــی بـــە راستی نابیسن ، بە راستی خراپترینو بێفـــەرترینـــن و بێسوودترینـــن گیانلەبەرانی دنیا لە لای خودا ئەوانەن کە کەڕنو ئامـۆژگاری نابیێن وە ئەوانەن کە لاڵنو ناتوانن کە عوزری خۆیان بەیان بکەن وە ئەمانە ئـــەو حەیوانانە نین کە فیعلەن کەڕو لاڵ بن بەڵکو ئەوانەن کە عەقڵیان ناشکێ بە حەقدا، چونکا گیانلەبەر کە عەقڵی نەبووو فەرقی سوودو زیانی راستەقینەی نەکرد ئەوە هەرچەن دەموچاوو گوێی ببێ شتی بە نرخ وەرناگرێ • ئیبنو عەباس فەرموویەتی : ئەم ئایەتە نازڵ بو لە شانی چەن کەسێك لـــە (بنی عبد الدار)دا ئەیانوت : ئێمە کەڕو لاڵو کوێرین دەربارەی ئـــەوە کە محەمەد هێناویەتی وە بە قەزای خودا هەموویان لە جەنگی (بەدر)ا

کوژرانەو کەسیان لێ رزگار نەبو دوان نەبێ : (مصعبی کـوڕی عمیر)و (سوبعی کوڕی حەرمەلە) •

★ (ولَوْ عَلِمَ اللهُ فِيهِمْ خَيْراً لاَسْمَعَهُمْ) ★

ئەگەر ئەمانە حاڵیان وابوایە کە خودای تەعالا خێرێكو نیازێكـی باشی لە دڵیانا دەرك بكردایە ئەوە ئامۆژگاریو ئایاتی خۆی ئەخسـتە گوێیانەوە بە نەوعێ کە سوودی هەردوو جیهانی لێوەربگرن ، وە مادام کە خێر بیە لە حاڵیاناو نیازیان باش نیە خودایش ئـەو نەوعـە دەرزو بیستنەیان فێر ناکاو پێ ناگەیەنێ وە تەنیا ـ ئەگەر بیکا ـ فێری بیستنو بیساندنێکی ئاساییان ئەکات •

★ (ولَوْ اَسْمَعَهُمْ لتَوَلَّوْا وهُمْ مُعْرِضونَ) (٢٣) ★

جا لەم حاڵەتەدا کە نیازیان خێر نیە ئەگەر خودا دەرزێکی عادەتیشیان دابدا هەر پشت هەڵئەکەنو وەری ناگرنو بە دەوام ئەوانە پشتیان لـە حەقەو موبالات ناکەن بەوانە کە راستیان نیشان ئەدەن •

★ (یا اَیُّها الذّینَ آمَنُوا اسْتَجِیبُوا للهِ ولِلرَّسولِ اذا دَعاکُمْ لِما یُحْیِیکُمْ واعْلَمُوا انَّ اللهَ یحولُ بَیْنَ المَرْءِ وقَلْبِهِ) ★ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام بە پەلە وەڵامـی خوداو پێغەمەری بدەنەوەو حازر بن بۆ فەرمانوەرگرتن کاتێ کە پێغەمەر بانگی کردن بۆ وەرگرتنی دینێ کە وەکو رۆحی ئینسان وایەو زیندووتان ئەکاتەوە بەو دینە ، وە ئەو کاتی بانگکردن بۆ وەرگرتنی دینە بە فرسەت بزانن و زایەی مەکەن بزانن کە خودای تەعالا زویر بو لە کەسێ بە هۆی موبالات نەکردنیەوە بە بانگی ئیسلام ئەبێ بە حائیلو مانیع لە بەینی ئەو ئینسانەو دڵیا ئیتر نایەڵێ حەق بڕواتە ناوی و رووناك بێتەوە بە نووری هیدایەت • واتە بانگکردن بۆ دینی ئیسلام نیعمەتە مادام ئینسان پشتی لەو نیعمەتـە هەڵکردو زوو نەهات وەری بگرێ ئیتر لە دەستی دەرئەچێ •

ئەم ئایەتەدا چەن مەعنایێ تریان بەیان کردوە :

یەکەم : ئەی موسوڵمانان ئیطاعەی رەهبەر بکەن ؛ چونکی هەموو کاتێ دڵ زیندوو نابێو ئینسان باوەڕی بە ژیان نابێ ببێ ؛ چونکی خودا ئەبێ بە حائیل لە بەینی ئینسانو حەیاتی دڵیا ، واتە ئینسان ئەمرێو پاش مردن مەجالی خوداپەرستیو بەندەیی نیە ، وە تا بەسەر زیندوون ئامادە بن بۆ ئیتاعەی پێغەمەری خودا •

دووهەم : ئەمەیە کە مەبەس لە (قلب) عەقڵو هۆشە ، واتە هەموو کاتێ خاوەنی عەقڵو هۆش نابنو وا ئەبێ خودا ئەبێ بە مانیع لە بەینی ئینسانو عەقڵدا ، واتە عەقڵەکەی لێ ئەستێنێو شێتی ئەکاتو لە پاش شێتی مەجالی کردەوە نامێنێ •

سێهەم : ئەمەیە ئەم ئایەتە هەڕەشەیە بەمە کە خودا زۆر نزیکە لە دڵی ئینسانەوەو ئاگادارە لەسەر هەر شتێ وا لە دڵدا ، واتە پەلە بکەن بۆ ئیتاعەی رەهبەر . وە ئەگەر بیری بێ ئیتاعەییتان ببێ خودا ئاگاداری ئەو بیرەیە ؛ چونکی عالمە بە وەسوەسەی نەفسو خودا وا لە بەینی ئینسانو دڵیاو هەر خەیاڵێ بێ بە دڵیدا لە خودا ون نابێ •

★ (وَاَنَّهُ اِلَیْهِ تُحْشَرُونَ) (٢٤) ★

وە بزانن بە راستی کە ئێوە بۆ لای خودا ئەگێڕێنەوەو گردئەکرێنەوە لە لای ئەودا لە رۆژی قیامەتا بۆ پرسیارو موحاسەبەی بیرو باوەڕو کردەوەکانتان •

★ (وَاتَّقُوا فِتْنَةً لا تُصِیبَنَّ الَّذِینَ ظَلَمُوا مِنْکُمْ خَاصَّةً) ★

لە پاش ئەوە کە خودای تەعالا ئەمری فەرموو بەوە کە موسوڵمانان بە قەی تەوانای خۆیان بچن بە دەم فەرمانی پێغەمبەرەوەو پەیڕەوی بکەن••

ئه‌مری پێ فه‌رموون به خۆپارازتن له فیتنه‌و فه‌رمووی خۆتان بپارێزن لـه مسیبه‌تێ که تاوانبارو بێتاوان ئه‌گرێته‌وه ؛ وه‌کو راگرتنـی مونکـه‌رو کاری ناڕه‌وا له ناو گه‌ل‌و کۆمه‌ڵداو مودا‌هه‌نه‌و روپامایی له ئـه‌مر بـه چاکه‌و نه‌هی له خراپه له ناوتانا • وه وه‌کو ناکۆکی په‌یدابوون له به‌ینـی پیاوانی قسه‌ڕه‌وای ولاتا وه‌کو ئه‌وه که کۆمه‌ڵێ فکرێکی نابار ده‌ربڕن که خیلافی مه‌صله‌حه‌تی گشتی بێ‌و ئه‌وانه که خاوه‌ن ده‌سته‌لاتن نه‌چن بـه گژیا ؛ بۆ نموونه : وه‌کو ئه‌وه که بازێ له (ئه‌صحابی به‌در) سوور بوون له‌سه‌ر ئه‌وه که بڕۆن به شوێن کاروانه‌که‌داو نه‌ڕۆن بۆ جه‌نگ له‌گـه‌ڵ کافره‌کان ؛ ئه‌مه حه‌ق وابو که باقی ئه‌صحابه‌کان به‌رانگاری بکه‌ن ؛ چونکی ئه‌گه‌ر له‌سه‌ر بیری ئه‌وانه موعامه‌له بکرایه هه‌موو لایـێ گیـرۆده‌ی زه‌حمه‌ت ئه‌بوون ؛ وه پێویسته له هه‌موو رۆژێکا به قه‌ی تاقه‌ت تێکۆشێ بۆ چاری •

★ (واعلَمُوا اَنَّ اللهَ شَدِيدُ العِقَابِ) (٢٥) ★

بزانن به راستی خودا تۆڵه‌ی به شیده‌ته به‌رابه‌ر به‌و که‌سانه که له فه‌رمانی خودا ده‌ر ئه‌چن •

جا لێره‌دا پرسیارێ هه‌یه : که چۆن خودای (ارحم الراحمـین) ئه‌و فیتنه‌یه عام ئه‌کا بۆ تاوانبارو بێ تاوان ؟ وه‌ڵامی ئه‌م پرسیاره ئه‌مه‌یه : خودای ته‌عالا موختاره له هه‌موو کارێکدا ، ته‌ماشا ئه‌که‌ی منداڵ به منداڵی ئه‌مرێنێ‌و . باوکی منداڵان ئه‌کوژێ‌و ، ئینسان که‌ڕو کوێـرو لاڵ ئه‌کاو که‌س ناتوانێ به‌رابه‌ر به‌م کاره‌ساتانه قسه بکا ؛ چونکی ئه‌گه‌ر خـودا موحاسه‌به بکرێ له کرده‌وه‌یدا مه‌عنای خودایه‌تی خودا نامێنێ ، بۆیـه فه‌رموویه : (لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون) •

زیاد له‌مه‌یش مه‌به‌س له زاڵمه‌کان له‌م ئایه‌ته‌دا ئه‌وانه‌ن که خه‌ریکـی کاره ناهه‌مواره‌که‌ن‌و ئه‌و که‌سانه‌یش که به‌رابه‌ر به‌و کاره ناهه‌مواره قسـه ناکه‌ن هه‌ر تاوانبارن‌و مه‌حوکردنه‌وه‌ی ئه‌وانیش له‌سه‌ر تاوانی بێ‌ده‌نگی‌و

فسەنەکردنەکەیانە ؛ چونکی کەسێ بێدەنگ بێ لە سەر مونکەرات لـــە کاتی دەستڕۆیشتنا ئەوەیش تاوانبارەو هاوبەشە لە گوناهی زاڵمـــانا ، بەڵێ بێ دەستەڵاتو غەیرە موکەللەف بێ تاوانو پاداشیان ئەدرێتەوە •

★ (واذکرُوا اِذْ انْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الاَرْضِ) ★

ئەی موسوڵمانەکان بیری ئەوە بکەنەوە کە ئێوە ژمارەتان کەم بـــوو بێ هێز بوون لە عەرزی مەکەدا •

★ (تَخافُونَ اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوِيكُمْ وايَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ) ★

بیمتان بو کە کافرەکانی قورەیش لەو عەرزە هەڵتان بگرنو دوورتان بخەنەوە لە ئاوەدانی کەچی خودا بە میهرەبانی خۆی جێگەی کردنەوە لـــە شاری مەدینەی مونەوەرەداو دامەزران بە هۆی هێزی خۆیەوەو خاوەن هێزی کردن بەوە کە نەصرەتی دانو زاڵی کردن بەسەر کافـــرەکانا لـــە رووداوی (بەدر) دا •

★ (ورَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرونَ) (٢٦) ★

وە رزقی پێدان لە دارایی‌و ماڵێکی پەسەندی ماقوولّ کە ماڵـــی تاڵانی کافرەکانی بەدر بو بەڵکو ئێوە سوپاسی نیعمەتی خودای خۆتـــان بکەن •

★ (يا ايُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَخُونُوا اللهَ والرَّسولَ وتَخُونُوا اَماناتِكُمْ) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام خەیانەت مەکـــەن لەگەڵ پێغەمەری خودا بە تەرکی ئەو واجبانەو ئەو سوننەتانە کـــە خـــودا بڕیاری داون لە سەرتان ، وە خەیانەت مەکەن لە یەکتر بە تایبەتی لەو ماڵەدا کە ماڵی گشتی‌یە وەکو ماڵی غەنیمەت لە پێش دابەشکردنیا •

★ (وانْتُمْ تَعْلَمونَ) (٢٧) ★

وەلحاڵ ئێوە ئەزانن کە ئەمانەت چۆنەو خەیانەت چۆنە •

★ (واعْلَمُوا اَنَّما امْوالُكُمْ واوْلادُكُمْ فِتْنَةٌ واَنَّ اللهَ عِنْدَهُ اجْرٌ عَظِيمٌ) (٢٨) ★

وه بزانن به راستی دارایی‌و ئه‌ولادتان هۆی فیتنه‌و ئیمتیحانن بۆ ئێوه ، وه ده‌رچوون له‌و فیتنه به هه‌موو که‌س ناکرێ وه ده‌سبه‌رداربوونیان گرانه وه بزانن که خودای ته‌عالا هه‌یه له لای بۆ ئێوه پاداشێکی گه‌وره ئه‌گه‌ر ئینسان هه‌تا له ته‌وانایا ببێ جانیبی خوداو پێغه‌مه‌ری خودا به راستی بگرێ وه لانه‌دا به لای دوژمنانی دینی ئیسلاما له به‌ر خزمه‌تی ئه‌ولادو دارایيه‌که‌ی •

موفه‌سیره‌کان فه‌رموویانه : ئه‌م ئایه‌ته نازڵ بوه له شانی ئه‌بو لوبابه‌ی کوڕی عبدالمنذری ئه‌نصاریدا کاتێ که حه‌زره‌ت ـ د ـ گه‌مارۆی یه‌هوودی (قریظه)ی دا بیست‌و یه‌ك شه‌و • جا داوای سوڵحیان کرد له حه‌زره‌ت به‌و جۆره که سوڵحی کردوه له‌گه‌ڵ یه‌هوودی (بنی نضیر)ا له‌سه‌ر ئه‌م قه‌راره بار بکه‌ن‌و بۆ (اذرعات)و (اریحا) له ولاتی شام ، وه حه‌زردت به‌مه رازی نه‌بوو هه‌تا دێنه سه‌ر ئه‌و حوکمه که سه‌عدی کوڕی مه‌عاذ رازی ئه‌بێ • ئه‌وانیش قه‌بووڵیان نه‌کردو داوایان کرد له حه‌زره‌ت ـ د ـ که (ابو لبابه) بنێرێ بۆ لایان ؛ چونکی تێکه‌ڵی هه‌بوو له‌گه‌ڵیاناو ماڵ‌و منداڵی له ناو ئه‌وانا بو ، وه حه‌زره‌ت ئه‌بو لوبابه‌ی نارد ئه‌وانیش وتیان : ئه‌ی ئه‌بو لوبابه تۆ بیرو رات له‌م کاره‌دا چۆنه ؟ ئه‌ویش ئیشاره‌تی کرد بۆ لای گه‌ردنی خۆی • واته ئه‌گه‌ر به حوکمی سه‌عدی کوڕی مه‌عاذ رازی ببن سه‌رتان ئه‌برێن !!

ئه‌بو لوبابه ئه‌ڵێ وه‌ڵلاهی هه‌ر له‌و شوێنه‌دا حاڵی بووم که ئه‌م ئیشاره‌تی منه خه‌یانه‌ت بو له‌گه‌ڵ خوداو پێغه‌مه‌ری خودادا • وه به شوێنی ئه‌وه‌دا ئه‌م ئایه‌ته هاته‌خواره‌وه • که ئایه‌ته‌که هاته خواره‌وه ئه‌بو لوبابه رۆیشت به گوریسێ خۆی به‌سته‌وه به کۆڵه‌که‌یێ له کۆڵه‌که‌کانی مزگه‌وته‌وه‌و سوێندی خواردو وتی : وه‌ڵلاهی نان‌و ئاو ناچه‌ژم هه‌تا خودا ته‌وبه‌م قه‌بووڵ ئه‌کا یا ئه‌مرم ! وه حه‌وت رۆژ مایه‌وه‌و هیچ خواردنی نه‌خوارد

هەتا بێهۆش کەوت ! جا قەبوولّی تەوبەی نازڵ بوو و موژدەیان بۆ بـــرد کە : خودا تەوبەی قەبوولّ کردی ، ئەمجار سوێندی خوارد ئەم گوریسـه ناکەمەوە لە خۆم هەتا حەزرەت ئەیکاتەوە ، جا حـەزرەت ـ د ـ هـــات‌و گوریسەکەی کردەوە •

جا ئەبو لوبابە وتی : تەواوی تەوبەکەم ئەمەیە کە تەرکی ئەو شوێنـه بکەم کە تووشی ئەم گوناهە بووم تیایاو لەو ماڵو دارایی خۆمەدەست‌بەردار ببم • جا حەزرەت ـ د ـ هات فەرمووی : کیفایەت ئەکا سێیەکی ئـــەو دارایی خۆتە بکەی بە خێر ، ئەویش کردی •

★ (يا ايُّها الَّذينَ آمَنُوا اِنْ تَتَّقُوا الله يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقاناً وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّآتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُـــمْ واللهُ ذو الْفَضْـِـل العَظِيمِ) (٢٩) ★

بزانن ! (تقوی) بە مانا خۆپارازتنە ، وە سێ پلەیە :

یەکەم : پارێزە لە گەورەترین گوناە کە کوفرە ـ پەنا بە خودا ! ـ

دووهەم : پارێزە لە گوناهە گەورەکان غەیری کوفر •

سێهەم : پارێزە لە خۆشەویستی دنیای دوون‌و تێکەڵبوون بە کـاری ناهەمواری ناموناسب •

جا لەسەر مەعنای یەکەمی تەقوا مەعنای ئایەتەکە ئەمەیە ئەگەر خۆتان بپارێزن لە کوفر خودا رووناکیەکی وا ئەخاتە دڵتانەوە کە فەرقی حەق‌و باطڵ‌و ئیمان‌و کوفری پێ ئەکەن وە هەمو گوناهەکـانی پێش ئیسـلام‌بوونتـان دائەپۆشێ‌و شێوەی عەیبەکەی لائەبا لەسەرتان لە دنیاداو عەفوتان ئـەکـا لە قیامەتا ؛ چونکی خودا خاوەن فەزڵ‌و ئیحسانێکی گەورەیە •

بەڵام بازێ کەس فەرموویانە : ئەم مەعنای یەکەمی تەقوا مـونـاسب نیە لەم شوێنەدا ؛ چونکی خودا قسە لەگەڵ ئەهلی (بەدر)دا ئەکاو ئەوانیش لە گەورە موسوڵمانەکان بوون • مەگەر بڵێین تەقوا لە کوفر نیسبەت بەوان

بریتیه له خۆپارازتن له (رده)و وه‌رگه‌ڕانه‌وه له دین ئه‌مه‌یش موناسبی حاڵی ئه‌وان نیه •

وه ئه‌گه‌ر (تقوی) له‌سه‌ر مه‌عنای دووهه‌م بێ ئه‌وه مه‌عنای ئایه‌ته‌که‌ وایه : ئه‌ی که‌سانێ ئیمانتان هێناوه به دینی ئیسلام ئه‌گه‌ر ئێوه خۆتان بپارێزن له گوناهه گه‌وره‌کان که یه‌کێ له‌وانه موخاله‌فه‌ی حه‌زره‌ته ـ د ـ ئه‌وه له جه‌زای ئه‌وه‌دا خودا نووری ئه‌خاته دڵتانه‌وه که فه‌رقی حه‌ق‌و به‌تاڵی پێ ئه‌که‌ن . وه گوناهه بچووکه‌کانتان دائه‌پۆشێ له دنیادا وه عه‌فووتان ئه‌کا له سزاکه‌یان له پاشه‌ڕۆژا وه خودا خاوه‌ن فه‌ضل‌و ئیحسانه‌و هه‌موو شتێکی پێ ئه‌کرێ •

وه له سه‌ر مه‌عنای سێهه‌م ئه‌ڵێ : ئه‌ی موسوڵمانه‌کان ئه‌گه‌ر ئێوه خۆتان بپارێزن له ڕۆچوون له دنیاداو له خودا غافڵ نه‌بن‌و پایه‌ی پاس‌خاترتان بێ ئه‌وه خودای ته‌عالا به میهره‌بانی خۆی هه‌ر تاوانێکتان لێ په‌یدا ببێ له غه‌یری حودوودو حوقووقی ئاده‌میزاد له دنیاو قیامه‌تا دایان‌ئه‌پۆشێ‌و سه‌رفی نه‌زه‌رتان لێ ئه‌کات ، چونکی خودا میهره‌بانی زۆر گه‌وره‌ی هه‌یه وه ئیحسانی بێ ئه‌ندازه‌ی هه‌یه وه ئه‌توانێ هه‌موو نه‌وعه پیرۆزییه‌ك بدا به به‌نده‌ی ساغی خۆی •

★ (وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اوْ يَقْتُلُوكَ اوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ واللهُ خَيْرُ الماكِرِينَ (۳۰) ★

واته ئه‌ی پێغه‌مه‌ری خۆشه‌ویست بیری ئه‌وه بکه‌ره‌وه که کافره‌کانی مه‌که که‌وتنه موئامه‌ره‌و فڕو فێڵ له تۆ له (دار الندوة)دا بۆ ئه‌وه که حه‌پست بکه‌ن‌و به‌ندت بکه‌ن له خانوویه‌کدا هه‌تا ئه‌مری یا بتکوژن وه یا له وڵاتی (مه‌که) ده‌رت‌بکه‌ن بۆ شوێنێکی دوورو به وردی راوێژیان کرد له‌سه‌ر ئه‌م باسانه‌و فڕوفێڵیان ئه‌خسته کاره‌وه ، وه خودای ته‌عالایش که زانایه به ئه‌حواڵ‌و هه‌موو شتێکی پێ ئه‌کرێ کارێکی وای کرد که هه‌موو فێڵ‌بازه‌کان

پێیان ناکرێ وە تۆی رزگار کرد ، وە بزانە خودا لە هەموو خاوەن بیرێ وە خاوەن تەگبیرێ بۆ دوژمنان زاناترو تەواناترە •

ئەبو نەعیمو بەیهەقی ریوایەتیان کردوە لە ئیبنو عەباسەوە کە کۆمەڵێ لە قورەیش گردبوونەوە لە (دار الندوة)دا پاش ئەوە لە جاری دواییدا مەدینەییەکان بەیعەتیان کرد بە حەزرەتو بازێکیان وتیان : محەمەد لە خانوویەکدا حەبس بکەین تا ئەمرێو ، بازێکیان وتیان : لە مەکە دەری کەین، وە ئیبلیس لە شێوەی پیاوێکی (نەجد)یدا هاتە ناویان پێیوتن ئەم تەدبیرانە سوودیان نیە ؛ چونکی ئەگەر حەبسی بکەین جەماعەتی بەنی هاشمو بەنی (مطلب) ڕەحمیان ئەجۆشێو دێن رزگاری ئەکەن ، وە ئەگەر دەری بکەن ئەڕوا لە دەرەوە دەستەو بەستەیێ پەیدا ئەکاو دێنەوە سەرتان ••• کە وابێ بیری ڕوناك ئەمەیە لە هەر تاقمێ لە قورەیش جوانێ حازر بێو هەموو بە جارێ بکوژن وە لەو کاتەدا خزمەکانی دەرەقەتی هەموو قورەیش نایەنو هەموو قورەیش ئەتوانن خوێنەکەی بدەن بە خوێنڕەسەکانیو ، هەموو بە جارێ ئەم بیرەیان پەسەند کرد • جا حەزرەتی جوبرەئیل خەبەری دا بە حەزرەت ئەویش ڕۆیشت بۆ ماڵی حەزرەتی ئەبوبەکرو دەرچوون بۆ ئەشکەوتی (ثور)و لەوێوە کۆچیان کرد •

★ (واذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا قالوا : قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْل هذا ، اِنْ هذا اِلاَّ اساطِيرُ الاَوَّلِينَ) (٣١) ★

واتە کاتێ کە ئایاتی قورئانی پیرۆز نازڵ بو لە لایەنی ئێمەوە ئەخوێنرێتەوە بە سەر کافرەکانا ، ئەو کافرانە ئەڵێن بە راستی ئێمە ئەوانە ئایەتانەمان بیست ، وە ئەگەر خواستمان لەسەری بێ ئەتوانین وێنەی ئەوانە بڵێین . وە ئەم ئایەتانە ئەو قسانەن کە پێشینان نووسیویانەو ئەم زاتە بیستوویەتیو ئەویش دێ بە زمانیا •

خاوەنی ئەم وتە (نەضری کوڕی حارث) بو کە زەلامێکی بە عەنادو دەماخ پۆوچ بو ، قسەکەی هەڵەیە لە چەن ڕوەوە :

یەکەم : ئەگەر (اسطورە)ی ناو عەرەب بو بۆچی ئەوو وێنەی ئەو بەر لە حەزرەت وە یا لە زەمانی حەزرەتا نەیانگێڕایەوە ؟

دووەم : ئەگەر حەزرەت بڕۆیشتایەتە شوێنێ کە ئەو قسەو باسەی نێدابوایێ بە هەر حاڵ رێگەی گومان بو بەڵام محەمەد نە لە مەکە دەرچو وە نە لە مەکەدا کەسێ بو کە ئەو قسانە بگێڕێتەوە •

سێهەم : ئەگەر ئەیانتوانی ئەو جۆرە قسانە بکەن بۆچی لە ماوەی ژیانی حەزرەتا کەسێ نەبوو لەوان وێنەی ئەو ئایەتانە بڵێو لەناو خەڵکا دەری بڕێ ؟

★ (وَاِذْ قَالُوا : اللَّهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ) (٣٢) ★

واتە : باسی ئەوە بکە کە کافرەکان ئەیانوت : خودایا ئەگەر ئەمە کەڵامە محەمەد ئەیخوێنێتەوە راستەو لە لایەنی تۆوە هاتوەتە خوارو ئێمە ئینکاری ئەکەین دەی بەردبارێنە بە سەرماندا لە تۆڵەی ئەو ئینکارەدا یاخود سزایەکی سەختمان بۆ بنێرە •

خاوەنی ئەم قسەیشە هەر نەضری کوڕی حارثە بەڵام بۆیە نیسبەت دراوە لە کافرەکان چونکی نەضر لە ناو ئەوانا بوەو ئەوانیش بەم واتەیە رازی بوونو پێیان خۆش بوە •

جا خودا لە جوابی ئەم دۆعادا ئەفەرموێت :

★ (وما كانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وانْتَ فِيهِمْ) ★

بە عیلمی خودادا رانەبوردوە کە سزای ئەم قەومە بدا هەتا تۆ وای لە ناویانا •

★ (وما كانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وهُمْ يَسْتَغْفِرونَ) (٣٣) ★

وە خودای تەعالا سزایان ناداو سزادەری ئەوان نیە مادام ئەوان لە کاتی هەڵسووڕانیان بە دەوری (کابە)دا داوای لێخۆشبوون لە خودا بکەنو بڵێن (غفرانك اللهم) وە یا مەبەس لەو جوملەی (وهم

یستغفرون) ئەو موسوڵمانە زەعیفانەیە کە لە مەکەدا بوون واتە ئەگەر سزای بنەبڕکەر بێتە سەریان هەموویان ـ چاکو خراپ ـ تیا ئەچن ، وە ئەمە ڕێك ناکەوێ لەگەڵ بوونی ئەو موسوڵمانانەدا کە وان لە مەکەدا لە پێش زەمانی کۆچکردن بۆ مەدینەی مونەووەرە •

★ (وما لَهُمْ الاّ يُعَذِّبَهُمُ اللهُ وهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ المَسْجِدِ الحرامِ وما كانُوا اوْلياءَهُ ؟) ★

جا ئەگەر لە بەر وجوودی تۆو موسوڵمانەکان نەبوایێ لە مەکەدا بۆچی سزای کافرەکانمان نەئەدا ؟ وە چی هەبو بۆ ئەوان ببێ بە هۆی ئەوە کە خودا سزایان نەدا وەلحاڵ ئەوان بێجگە لە فیتنەی کوفرو ئیشراکو نامەردی خۆیان ئەوەندە بەدڕەوشت بوون کە مەنعی تۆو باقی موسوڵمانان ئەکەن لەوە کە لە کەعبەداو لە دەوری کەعبەدا دابنیشنو بە ئازادی تەوافو عیبادەت بکەن وە لە راستیشدا ئەوان خاوەن کاری کەعبە نین •

★ (انْ اوْلياؤُهُ الاّ المُتَّقُونَ) ★

وە خاوەن کاری کەعبە نیە ئیللا ئەو کەسانە کە خاوەن پارێزن لە کوفرو لە تاوانە گەورەکانو لە خووی ناشیرین •

★ (ولكِنَّ اكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمونَ) (٣٤) ★

بەڵام زۆرمەی ئەوانە وان بە دەوری کابەدا ئەوەندە نەزانو بێ شوعوورن نازانن کە خاوەن کاری مەکەو کەعبە ئەبێ ئادەمیزادی موسوڵمانی ئەخلاق باش بن •

★ (وما كانَ صَلوتُهُمْ عِنْدَ البَيْتِ الاّ مُكاءً وتَصْدِيَةً) ★

وە قەت مەڕوانن بۆ ئەو کافرانەو بۆ هاتوچۆیان بە دەوری کەعبەداو بۆ دۆعاکردنیان لە کاتی طەوافو هەڵسووڕانا بە دەوری کابەدا ؛ چونکی ئەو دۆعابانە هەر بریتیە لە قیژەقیژو قەرەباڵغو چەپڵەلێدانو هۆسەو مەنعکردنی موسوڵمانان لە طاعەتو تەوحیدی خودای عالەمو نوێژو عیبادەتی راستی راساڵ •

★ (فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ) (٣٥) ★

دەی جا پاش کۆچی محەمەد ـ د ـ لە مەکە سزای خودا بچەژن بە هۆی ئەوەوە کە وەختی خۆی کافر بوون و لەسەر ئەو کوفرەیش دەوام ئەکەن •

★ (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ) ★

بە راستی دەوڵەمەندانی ئەو قەومە کە کافرن و موشریکن ماڵی خۆیان بەخت ئەکەن لە خەرجی جەنگدا بۆ ئەوە کە موسوڵمانان مەنع بکەن لە رەفتارکردن بە دینی خوداو بڵاوکردنەوەی ئایینی ئیسلام •

★ (فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً) ★

ئەوانە بە راستی ئەو ماڵی خۆیانە صەرف ئەکەن بەڵام ئەو ماڵسەرفکردنە ئەبێ بە حەسرەت لەسەر دڵیان ؛ چونکی ماڵەکەیان رۆیی لە جەنگی بەدراو سەریشیان قەوتا وەکو خودا ئەفەرموێت :

★ (ثُمَّ يُغْلَبُونَ) ★

واتە لە پاش سەرفی دارایی و ماڵەکەیشیان ژێر ئەکەون •

★ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ) (٣٦) ★

وە خودا بە سزای دنیا دەسبەردار نابێ لێیان ؛ چونکە ئەوانە کە کوفری خودا ئەکەن بەرەوخانووی دۆزەخ گردئەکرێنەوەو رەوانە ئەکرێن •

★ (لِيَمِيزَ اللهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعاً فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ) ★

وە خودای تەعالا بۆ ئەوە کافرەکان حەشر ئەکا بۆ دۆزەخ هەتا کافرەکان کە پیسن لە بیرو باوەڕو رەوشتا جیایان بکاتەوە لە موسوڵمانەکان کە پاکن لەوانا وە پیسەکان بازێکیان بخاتە سەر بازێکیان لە بەر ئیزدیحامو دایان ئەنێ لە دۆزەخا •

★ (اولئِكَ هُمُ الخاسِرونَ) (۳۷) ★

ئەمانە هەر ئەوانن زیانکارو مایەپووچ لە پاشەڕۆژا •

موقاتیل فەرموویەتی ئایەتی (ان الذین کفروا ینفقون اموالهم) تا ئاخر نازڵ بوە لە شانی ئەوانەدا کە خواردنیان ئەدا بە سوپا لە ڕۆژی بەدراو ئەمانە دوازدە کەس بوون ، ئەبو جەهلی کوڕی هیشامو (عتبه)و (شیبه)ی کوڕانی ڕەبیعەو (نبیه)و (منبه) کوڕانی (حجاج)و (ابو البختري) کوڕی هیشامو نەضری کوڕی حارثو حەکیمی کوڕی حەزامو (ابی کوڕی خلف)و (زمعەی) کوڕی (اسود)و (حرث)ی کوڕی عامیری کوڕی (نوفل)و عەباسی کوڕی (عبدالمطلب)و هەموو ئەمانە لە قورەیش بوونو هەریەکێ لەمانە ڕۆژی دە وشتری ئەدا •

★ (قُلْ لِلَّذينَ كَفَروا : اِنْ يَنْتَهوا يُغْفَرْ لَهُمْ ما قَدْ سَلَفَ وَاِنْ يَعودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الاوَّلينَ) (۳۸) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کەسانە کە کافرن بە دینی ئیسلامو بەو قورئانە کە هاتوەتە خوارەوە بۆ تۆ : ئەگەر لەمەولا دەستبەردار ئەبن لەم عەنادو ئاشووبو فیتنەیەو ڕوو ئەکەن لە ئیسلام ئەوە هەرچی ڕابوردوە لە کەمو زۆر ئەبەخشرێن لێیو سزاتان لێ هەڵئەگیرێ ، وە ئەگەر ئەگەڕێنەوە بۆ سەر ئاشووبو جەنگکردن ئەوە بزانن یاسای خودا ڕابوردوە لە پێشینانو خودا چی کردوە بە کافرە پێشوەکانو چی کرد بە کافرەکان لە بەدرا ئەوەیش لەگەڵ ئێوەدا ئەکا ، واتە ئەتانشکێنێو بێ دەستتان ئەکات • وە ئەمە ئایەتە نازڵ بو لە شانی ئەبو سوفیانو وێنەی ئەو لە کافرانی مەکە لە پاش ڕووداوی بەدر •

★ (وقاتِلُوهُمْ حتَّى لا تكونَ فِتْنَةٌ ويكونَ الدِّينُ كُلُّه للهِ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویستو ئەی یارانی فیداکار جەنگ بکەن لەگەڵ ئەو کافرانە کە دەسبەردار نابن لە ئاشووبنانەوە هەتا فیتنەی ئایینو لادان لە تەوحید نەمێنێ لە ولاتاو هەموو کردەوەو رەفتاری ساغ ببێتەوە بۆ خودای تاقو تەنیا •

★ (فإِنِ انْتَهَوْا فانَّ اللهَ بِما يَعْمَلونَ بَصيرٌ) (٣٩) ★

جا ئەگەر دەستبەردار بوون لە ئاشووب ئەوجارە بزانن کە خودا بینایەو خەبەردارە لەوەی ئەیکەن •

★ (وانْ تَولَّوْا فاعْلَموا انَّ اللهَ مَوْليكُمْ نِعْمَ المَوْلى ونِعْمَ النَّصيرُ) (٤٠) ★

وە ئەگەر پشتیان هەڵکرد لە ئامۆژگاریو دەوامیان کرد لەسەر فیتنەجۆیی جا بزانن کە خودا ناصرو یارمەتیدەرتانەو بە راستی خودا چاک یارمەتیدەرێکەو چاک هێزدەرێکە بە دۆستانی خۆی •

★ (واعْلَموا انَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ للهِ خُمُسَهُ وللرَّسولِ ولِذِي القُرْبى واليَتامى والمَساكينِ وابْنِ السَّبيلِ اِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللهِ وما انْزَلْنا عَلى عَبْدِنا يَوْمَ الْفُرْقانِ يَوْمَ التَقى الجَمْعانِ واللهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ) (٤١) ★

بزانن ئەی موسوڵمانان ئەوەی کە وەری بگرن بە جەنگ لە کافرەکان چ کەم چ زۆر ئەوە پێویستە پێنجیەکی بەش بکەنەوە بەم یاسا کە دێت : بەشی یەکەمی بۆ خوداو پێغەمەر ، بەشی دوەم بۆ ئەوانە کە خزمایەتیان هەیە لەگەڵ پێغەمەری خودادا بەو پێیە کە خۆی فەرموویەتی ، واتە لە نەتەوەی هاشمو نەتەوەی (مطلب) کە دوو کوڕی (عبدالمناف)ن ، بەشی سێهەم بۆ منداڵانی بێ باوك ، وە بەشی چوارەم بۆ فەقیرو میسکین . بەشی پێنجەم بۆ ئەو موسافیرانە کە ماڵیان پێ نەماوە •

ئەمە بەشکردنی مالّی غەنیمەتە بە کورتی • وە لە دریژەکەیا گەلێ جیاوازی بیرو را هەیە کە لە شوێنی خۆیا باس کراوە •

بە گوێرەی مەزهەبی ئیمامی شافیعی - خ - بەم جۆرەیە : بەر لە هەموو شتێ ئەو بەرگو پۆشاکە کە بە کافرانەوە بوە جیا ئەکرێتەوە بۆ ئەو کەسە کوشتوویەتی ، مادام دیار بێ کێیە ، ئەمجار مەسرەفی پاسی ئەو مالّەو باقی نەفەقاتی لێ دەرئەکرێ بۆ خاوەنەکەی ، جا هەرچی مایەوە ئەکرێ بە پێنج بەشی ڕێکەوە ، چوار بەشی ئەدرێ بە شەڕکەرەکان وەکو یەك ؛ بۆ سوار سێ بەش دائەنرێو بۆ پیادە بەشێ •

وە بەشی پێنجەمی ئەکرێ بە پێنج بەشەوە بەشی یەکەم کە بۆ خوداو پێغەمەری خودایە دائەنرێ بۆ مەسلّەحەتی موسوڵمانانو ئەدرێ بەوانە کە لە ڕێگەی خودادا لە سنووری وڵاتی ئیسلاما ئەمێننەوە بۆ جیهادو چاودێری وڵاتو پارازتنی لە کافران ، وە بۆ ئەهلی عیلم ئەوانە کە مەشغوولّی فێربوونی ئەحکامی دینن لە هەموو نەوعە عیلمێو ئەدرێ بە ئیسامانی نوێژو بانگدەران هەرچەند دەوڵەمەند بن ، وە هەر کەسێ سوودێکی گشتی دینی هەیە ، وە بۆ قازیو موفتیو ئەوانە تەئلیف ئەکەن بۆ پارازتنی دین ، وە ئەوانە کە ناتوانن کەسبو کار بکەن • وە ئەندازەی بەشی ئەمانە حەوالّەی بیری سەرۆکی موسوڵمانانە کە بە (خەلیفە) ناو ئەبرێ ، وە ئەم بەشە ئەوەبو کە ئەدرا بە حەزرەت - د - لە حەیاتی خۆیا وە مەصرەفی لێ ئەکرد بۆ خۆیو بۆ عائیلەییو لە ئاخری عومریدا بەشی سالّێکی لێ هەڵئەگرتو باقیەکەی بۆ مەسلّەحەتی موسوڵمانان سەرف ئەکرد •

بەشی دووهەم لەم پێنج بەشە ئەدرێ بە نەتەوەی هاشم کە باپیرەی دووهەمی حەزرەت بودو نەتەوەی (مطلب) - بۆ نێرینە دوو بەشو مێینە بەشێ ، وەکو میرات - کە برای باوکو دایکی هاشم بوە ، وە ئیعتیبار بە نەسەبی ئەمانەیە لە لایەنی باوکەوە ئیتر نادرێ بە نەتەوەی (عبد الشمس)

هه‌رچه‌ند ئه‌ویش برای باوكو دایكی (هاشم)و (مطلب) بوه ، وه به نه‌ته‌وه‌ی (نه‌وفل) كه برای باوكی ئه‌وان بوه له‌سه‌ر بڕیاری حه‌زره‌ت ـ د ـ ؛ چونكی وه‌ختی خۆی یارمه‌تی حه‌زره‌تیان نه‌داوه له ڕێگه‌ی راگه‌یاندنی دیندا •
وه له به‌شی ئه‌م نه‌ته‌وانه‌دا فه‌رقی فه‌قیرو ده‌وڵه‌مه‌ند نیه ، به‌ڵام لـــه لای بازێ تر له ئیمامه‌كان به مه‌رجی فه‌قیری ئه‌یان‌دڕێتێ‌و به ده‌وڵه‌مه‌ند نادرێ •

به‌شی سێهه‌م : بۆ هه‌تیوانی موسوڵمانان به مه‌رجی ئه‌وه فه‌قیر بن •

به‌شی چواره‌م : بۆ فه‌قیرو هه‌ژاری موسوڵمان •

به‌شی پێنجه‌م : بۆ ئـــه‌و سه‌فه‌رییانه‌ی كه ده‌ستیان له دارایی خۆیان بڕاوه •

بێدار بن ! مه‌به‌س له مه‌ساكین له ته‌قسیمی غه‌نیمه‌دا مه‌عنـــای عامه بۆ فه‌قیرو میسكین له زه‌كاتاو هه‌ردو لایان به یه‌كێ ئه‌ژمێرێن •

وه ئه‌م ته‌قسیمه بڕیارمان داوه ره‌فتاری پێ‌بكه‌ن ، وه به راســـتی بزانن ئه‌گه‌ر ئیمانتان هه‌یه به خوداو به وه‌ی كه ناردمانه خواره‌وه بـــۆ سه‌ر عه‌بدی خۆمان محه‌مه‌د ـ د ـ له ڕۆژی جیاكردنه‌وه‌ی حه‌ق له به‌تاڵو موسوڵمان له كافر ، واته له ڕۆژی (به‌در)ا بۆ ته‌ئییدی دینی ئیسلام لـــه ئایات‌و له فریشته‌ی خۆمو له یارمه‌تی له‌و ڕۆژه‌دا كه هـــه‌ردو كۆمـــه‌ڵ گه‌یشتن به یه‌ك كۆمه‌ڵی ژماره كه‌می مه‌نصوورو كۆمه‌ڵی ژماره زۆری له خودا دوور • به راستی خودا به‌سه‌ر هه‌موو شتێكدا ته‌وانایه‌و ئـــه‌وه‌ی بیه‌وێ ئه‌یكات •

زاناكان فه‌رموویانه : ئه‌م ئایه‌ته هاته‌خواره‌وه له (به‌در)ا ، وه بـــازێ فه‌رموویانه : به‌شكردنی غه‌نائیم‌و دیاریكردنی خومس (پێنج‌یه‌ك) هه‌مووی له غه‌زای (بنی قینقاع) دا له پاش ڕووداوی (به‌در) به مانگێك‌و سێ ڕۆژ له نیوه‌ی مانگی شه‌والدا له سه‌ر سه‌ری بیست مانگ له هیجره‌ت هاتـــه خواره‌وه •

★ (اِذْ اَنْتُم بِالعُدْوَةِ الدُّنْيا وهُمْ بِالعُدْوَةِ القُصْوى والرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ) ★

ئەو رۆژی فەرقی حەق‌و بەتاڵە ئەو رۆژە بو کە ئێوە لەو قەراخــە شیوەدا کە نزیکە لە مەدینەی مونەوەرەوەو کافرەکان لە قەراخە شیوی دوور لە مەدینەوە بوون‌و کاروانەکەی لە خوار ئێوەوە بوون بە مەسافەی سێ میل ، واتە چوارکیلۆ مەترو نیو •

★ (ولَوْ تواعَدْتُمْ لاخْتَلَفْتُمْ فِي المِيعادِ ولكِنْ لِيَقْضِيَ اللهُ اَمْراً كانَ مَفْعولاً) ★

واتە زۆر لە وەخت‌و وادەی موناسبدا هاتن کەم‌و زیــادی تێــدا نەبو ، وە ئەگەر لەسەر وادەو پەیمان بهاتنایێ بە عادەت وەهاتان بۆ رێ نەدەکەوت ، بەڵام خودا رێکی خست بۆ ئەوە کارەساتێکی وا بەجێبێنێ کە بەجێ هات لە ناو ئێوەدا ، یاخود بڕیاردراوە لە عیلمی خودادا •

★ (لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ ويَحْيى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ) ★

هەتا بکوژرێ ئەوەی کوژرا لە کافرەکان لــەگــەڵ تێگەیشــتنی حوجــەت‌و دەلیــل لەســەر حەقانیــەتی دینی ئیســلام‌و بــەتاڵی کوفــر ، وە بژیێ ئەوەی ژیا لەگەڵ ئەو حوجەتا واتە کە ئەو کۆمەڵــە گــەورە خاوەن چەک‌و ئامادەیە لەگەڵ ئەو کۆمەڵە کەمە بێ چەکەو بێ مادە هاتن بەیەکاو لە کاتێکی کەمدا ئەو ژمارە کەمە سواری سەرشانی ئەو ســوپا گەورە بوون‌و لێیان دان‌و سەریان بڕین‌و دیلیان لێ گرتن •• دەرکەوت بۆ هەمو ژیرێ لە کافرو موسوڵمان کە دینی ئیسلام حەقەو خودا یارمەتــی دان ئەنا بە عادەت مەحاڵ بوو ئەو رووداوە وەها بێتە جێو ئەو کافرانــە وەهایان بەسەرا بێ •

★ (وانَّ اللهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ) (٤٢) ★

وه به راستی خودای ته‌عالا گوێی له واته‌و پارانه‌وه‌ی موسوڵمانه‌کانه‌وه‌و زانایه به ئه‌حواڵیان‌و پیرۆزی دینه‌که‌یان ، وه‌کو گوێی وا له پارانـه‌وه‌ی کافره‌کان کاتێ که له مه‌که‌دا به ده‌وری که‌عبه‌دا ئه‌سووڕانـــه‌وه‌و داوای یارمه‌تییان ئه‌کرد ، وه زانایه به نیه‌تی دڵیان له‌سه‌ر کوفرو ئیشراك •

بزانن ! (عـُدوه) به ضه‌مه‌و فه‌تحه‌ی ئه‌ووه‌ڵ به مانا قه‌راخی شیوه ، وه کەسێ ڕوا ته‌ماشای شه‌ڕگاکه‌ی (به‌در) بکا ئه‌زانێ که موسوڵمانه‌کان له قه‌راخی ئه‌مبه‌ری شیوه‌که‌وه بوون که‌وا له لای مه‌دینه‌وه‌و کافره‌کان له قه‌راخی ئه‌وبه‌ره‌وه بوون که دووره له مه‌دینه‌وه وه جه‌نگه‌که له شێوه‌که‌دا کرا ، (عدوه) به زمانی کوردی (دانه)و به‌رزی یا (مله) •

★ (اِذْ یُرِیکَهُمُ اللهُ فِي مَنامِكَ قَلِیلاً ولَوْ اَرٰیکَهُمْ کَثِیراً لَفَشِلْتُمْ ولَتَنازَعْتُمْ فِي الاَمْرِ ولٰکِنَّ اللهَ سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدورِ) (٤٣) ★

واته باسی ئه‌وه بکه که خودا کافره‌کانی له خه‌ودا به که‌م نیشـــانی تۆ ئه‌داو تۆ باسی ئه‌و خه‌وه‌ت کرد بۆ ئه‌صحابه‌کانت بۆ ئه‌وه که دڵیـــان ئه‌ستوور ببێ له‌سه‌ر جه‌نگکردن له‌گه‌ڵیانا وه ئه‌گه‌ر بـه زۆر نیشانی بدانایێ تۆ ئه‌وه‌ت ئه‌گێڕایه‌وه بۆ یاران‌و ئه‌وان ئه‌ترســـان‌و شکســـت ئه‌بوون‌و له ده‌ستکردن به جه‌نگدا ناکۆکی ئه‌که‌وته ناوتانـه‌وه ، بـــه‌ڵام خودا له‌و ئاشووبه پارازتنی له‌و کاتـه ناسکه‌دا • بـه راستی خودا زانایه به‌وه‌ی وا له دڵی ئاده‌میزاداو هه‌موو شتێ له‌و ڕوونه •

★ (واِذْ یُرِیکُمُوهُمْ ـ اِذِ الْتَقَیْتُمْ ـ فِي اَعْیُنِکُمْ قَلِیلاً ویُقَلِّلُکُمْ فِي اَعْیُنِهِمْ لِیَقْضِيَ اللهُ اَمْراً کانَ مَفْعولاً والَی اللهِ تُرْجَعُ الاُمُورُ) (٤٤) ★

واته : وه‌کو چۆن خودای ته‌عالا له خه‌ودا کافره‌کانی به که‌م پیشانی تۆ دا هه‌تا موسوڵمانه‌کان دڵ ئه‌ستوور ببن •• باسی ئه‌وه‌یش بکه‌ن کـه خودای ته‌عالا له عاله‌می خه‌به‌رداریشداو له کاتی به‌رانبه‌ری‌و ده‌ســـته‌و

یەخەدا خودای تەعالا کافرەکان ئەخاتە پێش چاوی ئێوە بە کەم بۆ ئەوە کە دڵتان نەترسێو راوەستن بۆ جەنگ ، وە ئێوەیش لە بەر چاوی ئـــەوان بە کەم نیشان ئەدا هەتا هێرش بێنن بۆ سەرتانو بێنە بەردەستان بۆ ئـەوە دەست بکەن بە کوشتنیانو نەتوانن رابکەنو هەڵبێن ، وە ئەوەی خودا بڕیاری داوە بێتە جێ • وە بزانن هەر بۆ لای خودا ئەگەڕێتەوە هەمـــوو کارێو هەموو فەرمانێو ئەو ئەزانێ چی ئەکاو چلۆن دۆستەکانـــی زاڵ ئەکاو دوژمنەکانی بەر بای فەوتان ئەدا •

★ (یا اَیُّها الَّذِینَ آمَنُوا اِذا لَقِیتُمْ فِئَةً فاثْبُتُوا واذْکُرُوا اللهَ کَثِیراً لَعَلَّکُمْ تُفْلِحونَ) (٤٥) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ! کاتێ گەیشـــتن بە کۆمەڵی کافران بۆ جەنگکردن باش بە مەردانەو هێز دامەزرێنو خۆتان رابگرن بە جۆرێ کە ترس بخەنە دڵی دوژمنەکانەوەو دڵو دەستیان شل ببێ ، ئەمە بۆ لایەنی مادیتان • وە زۆر زیکری خودا بکەن بـــە زمـانو (الله اکبر) بکەنو بە دڵ بیر بکەنەوە لەوەدا کە ئێوە بۆ بەرزکردنـــەوەی کەلیمەی (لا اله الا الله) جەنگ ئەکەنو ئەگەر زاڵ بین بەسەریانا بەختیارنو ئەگەر شەهید بکرێن لە بەهەشتا پایەدارنو ئەمەیش بۆ مەعنەویاتتان ، جا وەها رەفتار بکەن بەڵکو رزگار بین •

★ (واَطِیعُوا اللهَ ورَسولَهُ ولا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وتَذْهَبَ رِیحُکُمْ) ★

وە ئیطاعەی خوداو پێغەمەری خودا بکەن بۆ ئەوە کە یارمەتـــی خوداتان لەگەڵدا بێ ، وە لە ناو خۆیشتانا مەچن بەگژ یەکا بۆ ئەوە پووچو سووک بینو هێزتان بڕواو ترستان لە دڵی دوژمنانا نەمێنێ •

★ (واصْبِرُوا اِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِینَ) (٤٦) ★

وە ئەگەر ئازارتان تووش بو بە کوشتن یا بریندار بوون یا مـــاڵ ڕۆیشتن یا ماندوو بوون خۆتان رابگرن لەبەر ڕەزای خودا ، بە راستی

خودا بە هەموو بارێ کەرەمکاری ئەکا لەگەڵ خۆگرانا •

★ (ولا تکونوا کالذین خرجوا من دیارهم بطرا ورئاء النّاس ویصدّون عن سبیل الله والله بما یعملون محیط") (٤٧) ★

ئەی موسوڵمانەکان ئێوە وەکو ئەو کافرانی ئەهلی مەکە مەبن ئەوانەی کاتێ لە ماڵی خۆیان دەرچوون بۆ دیفاع لە کاروانەکەیان دەرچوون بە کەشخەو دەمارو خۆنیشاندان بە خەڵك ، وەلحاڵ کە بۆ ئەوەیش دەرئەچوون کە لە واقیعا مەنعی موسوڵمانان بکەن لە رۆیشتن بەو رێگادا خودا پێی خوشە ، بەڵکو ئێوە بە نیازی رەزامەندی خوداو بە پارێزگاریو پارانەوە لە خوداو بۆ بەرزکردنەوەی دینی ئیسلام لە ماڵی خۆتان دەربچن هەتا خودا بە میهرەبانی خۆی بتانگەیەنێ بە یەکێ لەو دو پایە بە مایە کە بەختیاری دنیا یا رزگاری قیامەتە ، وە خودای تەعالا بە کردەوەی ئەوانە هەموو ئاگاداریو کردەوەکانیان وا لە دەستی زانیاری خودادا •

★ (واذ زیّن لهم الشّیطان اعمالهم وقال : لا غالب لکم الیوم من النّاس وانّی جار" لکم) ★

وە باسی ئەوە بکە کاتێ کافرەکان لە مەکە دەرچوون شەیتان لە شێوەی (سراقە)ی کوڕی مالیکی کەنانەییدا دەرکەوت بۆیان ، وە دەستی کرد بە قسەی خۆشکردن لەگەڵیانا وە ئەو کردەوە ناپەسەندانەی ئەوانەی جوان کرد لە بەرچاویانا کە پێویستە بڕۆن بۆ پارازتنی دارایییەکانتان کە ئەبێ بە هۆی پارێزی شەرەفتان ، جەنگ بکەن لەگەڵ محەمەدو یارانیا بەربادیان بکەن ، ئێوە سوپایەکی گەورەن لەم رۆژەدا کەس زاڵ نابێ بەسەر ئێوەدا وە منیش وام لەگەڵتاناو پەناو پشتم بۆتان •

★ (فَلَمّا تَراءَتِ الفِئَتانِ نَكَصَ عَلى عَقِبَيْهِ وقالَ : اِنّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ ، اِنّي اَرى ما لا تَرَوْنَ ، انّي اخافُ اللهَ ، واللهُ شَدِيدُ العِقابِ) (٤٨) ★

جا كاتێ كه هەردو سوپاكه یەكتریان چاوپێكەوتو سوراقه تەماشای وەزعی ئەو موسوڵمانانەی كردو ئاگادار بو به هۆی نیشانەی نەصرەتەوه كه خودا نەصرەتیان ئەدا گەڕایەوه لەسەر هەردوو پاژنەی خۆی وه وتی به كافرەكان : به راستی من دوورم له ئێوەو خۆم تێكەڵتان ناكەم ، وه بە راستی من شتی وەها ئەبینم كه ئێوه نای‌بینن ، وه من له خودا ئەترسم ، وه خودا سزای بۆ تاوانباران سەختە • ئەم تەفسیره لەسەر زاهیری ئایەتەكه • وه بەیضاوی ئەڵێت : ئەو شەیتانه نیسبەت به هەركام لە كافرەكان له خەیاڵی خۆیاندا بو ، واته هەركەسێ له كافرەكان شەیتانەكەی خۆی ئەو بایی‌كردنەی ئەخستە دڵیەوه هەتا كاتی واقیعه ئەو شەیتانه لەو ئیلقائاتە كەوتو خەیاڵی پەشیمانی به كافرەكان نیشان ئەدا •

وه لەسەر تەفسیری یەكەم له بەیضاویدا ئەڵێ : شەیتان له شێوەی سوراقەدا دەستی له دەستی حەرثی كورِی هیشامدا بو كاتێ چاویان كەوت به سوپای موسوڵمانەكان دەستی له دەستی حەرث بەرداو دای به سنگی حەرثاو رۆیشتو گەڵێ له گەڵیانا بوون رۆیشتن ، كاتێ كافرەكان گەڕانەوه بۆ مەكه وتیان : ئەو سوپای ئێمه سوراقه بوو به هۆی شكاندنی‌و سوراقه سوێندی خوارد وتی : من ئاگام نەبوه لێتان هەتا باسی شكان‌و گەڕانەوەتانم بیستوه ، یانی وا دەركەوت (یارۆ) شەیتان بوەو چوەتە شێوەی سوراقەوه •

★ (اِذْ يَقولُ المُنافِقُونَ والَّذينَ في قُلوبِهِمْ مَرَضٌ : غَرَّ هؤلاءِ دِينُهُمْ) ★

باسی ئەوه بكه كه منافقەكانی مەدینه وه ئەوانه كه له دڵیانا نەخۆشی كوفر هەبە به شێوەی گاڵتەپێكردن ئەڵێن : ئەم موسوڵمانانه پیاوی

مەیداندارى نین بەس ئەو هەوا چوەتە مێشکیانەوە بە ناوی دین ئەوانـــی مەغرووڕو بایی‌کردوە ، بەڵام ئێوە نابێ بەو تانەو تەوەرە دڵتـــان تێـــك بچێ‌و هەر پشت ببەستن بە خودای خۆتان •

★ (ومَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَاِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (٤٩) ★

وە هەرکەس پاڵ بداتەوە لە سەر میهرەبانی خودای خۆی ئـــەوە بەسیەتی ، چونکی بە راستی خودا خۆی خاوەن عیزەتەو خواستی لەسەر هەرکەسێ‌و هەر کۆمەڵێ بدا عیزەتی پێ‌ئەداو خاوەن حیکمـەتـــە لـــە کارەکانیا •

★ (ولَوْ تَرَى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلٰئِكَةُ يَضْرِبُونَ وجُوهَهُمْ وادْبارَهُمْ وذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ) (٥٠) ★

ئەی خۆشەویست ئەگەر چاوت لێبێ لەو کاتەدا کـــە فریشـــتەی گیانکێشان گیانی ئەو کەسانە ئەکێشێ کە کوفریان کردوە بە ئایینـــی ئیسلامو حاڵی ئـــەو فریشتانە وایە ئەدەن لـــە دەمو چاوو پشتیانو پێیـــان ئەڵێن : سزای سووتان بچەژن •• ئەگەر ئەمەت چاو پێبکەوتایە شتێکی بە سامت ئەبینی •

★ (ذٰلِكَ بِما قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ واَنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ) (٥١) ★

وە فریشتەکان ئەڵێن بەو کافرانە : ئەو سزای کە دێ بە سەرتانا بـــە هۆی ئەو کردەوە ناپارانەوەیە کە خۆتان بە جێتان هێنا ، وە بە قەطعـــی خودای تەعالا خاوەن ستەم نیە لەسەر بەندەکانی‌و نیسبەتی ستەمی لـــێ نادرێ •

★ (كَدَابِ آلِ فِرْعَوْنَ والَّذِينَ مِـــنْ قَبْلِهِـــمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللهِ فَاَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ اِنَّ اللهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ العِقَابِ) (٥٢) ★

ئەم سزای کافرانە لە جیهەتی فریشتەکانەوە لەسەر بازە خووو رەوشتێکی ناپەسەندەوە بو لە کوفرو کردەوەی نابار ، وەکو داب‌و خوو رەوشتی دەستەو بەستەی فیرعەونی موساو ، دەستەو بەستەی پاشا ناهەمواڕەکانی پێش فیرعەون کە کوفریان کردو ئینکاری زاتی خوداو دەستووری پێغەمەرانیان‌و ئایاتی هاتوەخواڕەوەو موعجیزاتی نیشاندراوی ئەوانیان ئینکار کرد ، جا خودایش ئەوانی بە هۆی ئەو تاوانانەوە گرت حەقی بەرو دوای لێ سەندن ، وە بە راستی خودای تەعالا (جبار) و (قهار)ە ، تۆڵەو سزای سەختە ، وەکو ئەڵێن : «خودا درەنگ گیرو سەخت گیرە » پەنا بە خودا !

★ (ذٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّراً نِعْمَةً اَنْعَمَها على قَوْمٍ حتّى يُغَيِّروا ما بِانْفُسِهِمْ وانَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (٥٣) ★

وە ئەو تۆڵەی ناهەمواڕە کە گەیشت بەو کۆمەڵە لەسەر ئەو ئەساسەیە کە خودای تەعالا هەر ئان‌و نیعمەتێ‌و هەر نازو ڕەحمەتێ دابێتی بە هەر قەومێ یاسای وا نەبوە تێکی بداو لێیان بسێنێتەوەو بیگۆڕێ بە مەینەت‌و نەگبەت هەتا ئەو قەومە ئەو حاڵە پێشوە کە بوویانە لە سوپاسی خوداو خزمەتکردنی گشتی‌و قەناعەتی نەفسی گۆڕیویانە بە ناسوپاسی‌و پشت هەڵکردن لە خەڵک‌و خەڵک تووڕە کردن‌و عالەم تۆراندن‌و بێ ئیطاعەیی خوداو لەسەر ئەم ئەساسەیە کە خودا شنەواو زانایە بە هەموو سیفەتێ‌و بە هەموو حاڵێ •

★ (كَدَاْبِ آلِ فِرْعَونَ والَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآياتِ رَبِّهِمْ فَاهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ واَغْرَقْنا آلَ فِرْعَونَ وكُلٌّ كانُوا ظالِمِينَ) (٥٤) ★

وەکو سیرەت‌و ڕەوشت‌و کردەوەی ئالی فیرعەون‌و ئەوانەی رابوردن لە پێش ئەوانا کە لەگەڵ ئەوەدا خودای تەعالا سوپاسی دەستەڵاتی پێدابوون سوپاسی خودایان نەکردو ئەو نیعمەتەیان لە خۆیان دوور

کردەوە بە هۆی ئەوەوە کە تەکذیبی ئایاتی خودای خۆیانیان کردو ستەمیان کرد لە بەنی ئیسرائیلو غەیری بەنی ئیسرائیلیش جا هەموومان فەوتاندن بە هۆی تاوانەکانیانەوەو . دەستەی فیرعەونمان خنکاند لە دەریای نیلداو لە واقیعا هەموویان بەرو دوا ستەمگار بوون •

★ (اِنَّ شَرَّ الدَّوابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ) (٥٥) ★

خراپترینو نابارترینی گیانلەبەرانێ بەسەر زەویدا بگەڕێن ئەو کەسانەن کە کافرنو ئینکاری تەنیایی خودا ئەکەنو ئەمانە ئیمان ناهێنن •

★ (الَّذِينَ عاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لا يَتَّقُونَ) (٥٦) ★

ئەو کەسانە کە موعاهەدەت لەگەڵدا کردنو پەیمانت لێ وەرگرتن کە زیانکاری نەکەن بەرانبەر بە موسوڵمانان کەچی لە پاشانا ئەو پەیمانەیان تێك ئەدەن لە هەموو جارێکدا جار لە دوای جارو هەرگیز پارێز ناکەنو ناترسن لە ناپەیمانیو بێ وەفایی •

★ (فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ) (٥٧) ★

لە شەرتێکدا گەیشتی بەو کافرە پەیمانشکێنانە لە جەنگداو زوو بە هۆی زاڵبوون بەسەر ئەواناو زیانپێگەیاندنیان ئەوانەیش وان لە پشتیانەوە لە کافرەکانی مەکە هەموویان بلاو بکەرەوە بەڵکو بیر بکەنەوە بزانن وەکو دامان لەو پەیمان شکێنانە ئەدەین لەوانیش •

ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی جوولەکەی (بنی قریظە)دا ئەمانە پەیمانیان بەست لەگەڵ حەزرەتا ـ د ـ و ئەو پەیمانەیان هەڵوەشاندەوە بە ناردنی چەك بۆ کافرەکانی مەکە ، وە کاتێ کە حەزرەت ـ د ـ فەرمووی : بۆچی واتان کردوە ؟ عوزریان هێنایەوە بەوە کە لە بیریان چوە ، ئەمجارەیش کەعبی کوڕی ئەشرەف رۆیشت بۆ مەکەو پەیمانی بەست

لەگەڵ ئەهلی (مەکە)داو بوون بە پشتی مەکەیی لە شەڕی (خەندەق)دا ، جا ئەمە بەیانی حوکمی خودا بو نیسبەت بەو کافرانە کە بە ئاشکرا پەیمان ئەشکێنن ، وە لەم ئایەتی دواییەیشدا بەیانی حوکمی ئەو کافرە پەیمانبەستوانە ئەکا کە نیشانەی پەیمانشکاندنیان دەرئەکەوێ و بە تەواوی دەرنەکەوتوەو خودا ئەفە، - ێت :

★ (وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلى سَواءٍ) ★

وە ئەگەر ترسای کە خیانەت لە قەومێکی هاوپەیمانەوە پەیدا بێ بە هۆی دەرکەوتنی نیشانەی ئەو شکاندنی پەیمانەوە تۆ بێ لە پێش ئەوەدا جەنگیان لەگەڵدا بکەی عەهدو پەیمانەکەیان بۆ فڕە بدەرەوە با ئەوانیش وەکو ئێوە موساوی و هاو پایە بن لە ئاگاداری لەسەر نەمانی پەیمان لە ناوتانا ئینر بە بێ عیلمو خەبەر مەچن بەگژیانا با نەبێ بە خەیانەت بۆتان •

★ (اِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ الخائِنينَ) (٥٨) ★

چونکە بە راستی خودا خائینانی خۆش ناوێ ؛ چۆنکی خیانەت کردن دەرگای بێ باوەڕی ئەکاتەوەو رەوا نیە ئادەمیزاد خۆی سووکو خیانەتبار بکا لە بەرچاوی کەسا نە دوژمن نە دۆست •

★ (ولا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَروا سَبَقُوا ، اِنَّهُمْ لا يُعْجِزُونَ) (٥٩) ★

با گومان نەبەن ئەوانە کە کافرنو رزگار بوون لە کوشتنو لەبەر ئەسارەت لە رۆژی بەدرا با گومان نەبەن کە رزگار بوونو پێش کەوتوون لە کاروباری جەنگا ، بە راستی ئەوانە خوداو پێغەمەری خودا ماندوو ناکەنو عاجزیان ناکەن لەوە کە بیانگرن ، بۆ کوێ دەرئەچن ؟ جا ئەم ئایەتە یا عامە بۆ هەموو کافرێ وە یا خود نازڵ بوە لە شانی ئەوانەدا کە لە بەدرا دەرچوون •

جا خودای تەعالا موسوڵمانان ئاگادار ئەکا لە وەزعی دنیاو لە مەڵاسی دوژمن بۆیانو بۆ ئەوە پێویستە بزانن دوژمنتان زۆرەو نابێ بێ دەستەو بەستە داکەونو ئەمر ئەدا ئەفەرموێت :

★ (وَاَعِدُّوا لَهُمْ ما اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ ومِنْ رِباطِ الْخَيْلِ) ★

ئەی موسوڵمانەکان حازرو ئامادە بن بۆ چاری دوژمنەکان ئەوەی کە ئەتوانن لە هێزی جەنگ لە چەک لە رزقو رۆزیو ، لە فێربوونی فونوونی جەنگ ، لە ئاگاداری لەسەر هێزی دوژمنو لە چاری جاسووسو خۆگرتن لە دەرنەبڕینی ئەسراری جەنگو لە ئەسپو هێستری دابەستەی چوارناڵ ، وە لە سەیارەو تەیارەو غەواصەو کەشتی سەر دەریاو جیهازی موخابەرەو باقی پێویستیەکان لە چەرخا .

★ (تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللهِ وعَدُوَّكُمْ) ★

بۆ ئەوە کە بەم کەرەسەو پێویستانە کە ئامادەتان کردوە بۆ جەنگ دوژمنی خوداو دوژمنی خۆتان بترسێنن ئەوانەیان وان لە پەیمانا نەوێرن پەیمانەکە بشکێنن و ئەوانە کە لە پەیمانا نین بێن پەیمان ببەستن و جەنگ نەکەن لەگەڵ موسوڵمانانا ، وە ئەوانە کە ئامادەن بێ جەنگ بێ وڕە بین ، وە ئەم دوژمنانە کە ئیستە هەن ئێوە ئەیان ناسن بریتین لە جوولەکەکانی دەوری مەدینەو لە کافرەکانی مەکە .

★ (وَاَخَرِينَ مِنْ دونِهِمْ لا تَعْلَمونَهُمْ اللهُ يَعْلَمُهُمْ) ★ :

وە هەتا بترسێنن کۆمەڵێکی تر غەیری ئەمانە کە ئێوە نایانناسنو پێیان نازانن خودا پێیان ئەزانێو ئەیانناسێ ؛ وەکو : عەرەبی هەوازینو ، نەجدو ، عەرەبی نزیکی غەسانیەکانو ، باقی عەرەبی (جزیرة العرب) وە یا ئەو دوژمنانە کە لەمەولا پەیدا ئەبن بۆ عالەمی ئیسلامی لە ئەوروپاو باقی ئەترافی قارەکانەوە ... وە ئەگەر موسوڵمانەکان لە هەموو چەرخێکدا بە ڕاستی ئەم ئەمریان بەجێ بهێنایە بە زانیاری وکرێداریو پیشەو سنعەتو

دارایی پێکەوەنان حاڵیان بەم حاڵە نەدەگەیشت کە پێی گەیشتوە • هیوامان وایە کە موسوڵمانان بێدار ببنەوە بۆ باوەشکردن بە فەرمانی خوداو بۆ ئامادەکردنی ئەسبابی بەرزەوەبوونی ئومەتی ئیسلام لە جیهانا •

★ (وما تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لا تُظْلَمُونَ) (٦٠) ★

وە هەر شتێ سەرف بکەن لە کەمو زۆر لە رێگەی بەرزەوەکردنی دینی خوادا هەموتان پێ ئەدرێتەوەو بە راستی ئێوە ستەمتان لێ ناکرێ و حەقتان نافەوتێ نە لە دنیاو نە لە قیامەتا مادام لەسەر یاسای فەرمانی خودا بڕۆن بە رێدا •

★ (وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) (٦١) ★

وە ئەگەر کافرەکان لە موشریكو لە یەهوودو لە غەیری ئەوان مەیلیان کرد بۆ ئارامیو بۆ جەنگنەکردن بە بەستنی عەهدو پەیمان یا بۆ قەبوولکردنی شوروەوطی ئیسلامو دەوامیان نە جێگەی خۆیانا تۆیش مەیل بکە بۆ ئەو سیلمو ئارامییە ، لەوە مەترسە کە بە فێڵ وەها بکەنو ئیعتیماد بدەرە سەر خودا ، وە ئەو دەستووری خۆئامادەکردنە کە خودا فەرموویەتی چاودێری بکە ؛ چونکی مەعنای (توکل) بە راستی ئەوەیە ئەسباب ئامادە بکەی بەڵام پاڵ بە عینایەتو تەوفیقی خوداوە بدەی ، مانای (توکل) تەمەڵی و غەفڵەت نیە ، بە راستی خودای تەعالا قسەی ئەو کافرانە ئەبیسێ و زانایە بە حاڵیانو ئەگەر بیریان خراپ بێ تۆ ئاگادار ئەکا •

★ (وَاِنْ يُرِيدُوا اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللهُ ، هُوَ الَّذِي اَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ) (٦٢) ★

وه ئه‌گه‌ر ئه‌مانه که مه‌یلی ئارامی ئه‌که‌ن یا غه‌یری ئه‌مانه مه‌یلیان له‌سه‌ر ئه‌وه بێ که فێڵت لێ بکه‌ن مه‌ترسه به راستی خودا به‌سه بۆ یارمه‌تی تۆ .هه‌ر ئه‌و بوو یارمه‌تی دا به یارمه‌تی په‌نامه‌کی خۆی‌و به یارمه‌تی ئاشکرا به هۆی ده‌ستی‌و بازووی موسوڵمانه‌کانه‌وه •

★ (وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِي الاَرْضِ جَمِيعاً مَا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ اِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (٦٣) ★

وه خودای ته‌عالا به میهره‌بانی خۆی ئوڵفه‌تی دانا له ناو دڵی ئه‌و موسوڵمانه‌دا که وان له‌گەڵ تۆدا له موهاجیرین‌و ئه‌نصار له ئه‌وس‌و خه‌زره‌ج له ئه‌نصاره‌کان له‌گەڵ ئه‌وه‌دا که چەن کینه‌و رقه‌به‌ری کۆن له ناویانا هه‌بو ئه‌مانه به جارێ وه‌کو برای باوك‌و دایکی‌و خوشکی باوك‌و دایکییان پێهات له کاتی مندالێدا له پێش ئه‌وه‌دا که ئاره‌زوی دنیا بکه‌وێته به‌ینیانه‌وه ، وه به جازیبه‌ی مه‌عنه‌وی ئه‌مانه‌ی به‌ست به یه‌که‌وه له حاڵێکدا ئه‌گه‌ر هه‌رچی وا له عه‌رزا نه عه‌ین‌و له نه‌خت له ماڵ‌و دارایی خه‌رجت بکردایه له ڕێگه‌ی یه‌کیه‌تی ناو ئه‌واندا نه‌تئه‌توانی ئوڵفه‌ت دامه‌زرێنی له ناوبه‌ینی ئه‌وانا ؛ چونکی ئه‌و دنیاته ئه‌گه‌ر به فه‌رقی به‌ش بدایێ به‌وان خاوه‌ن به‌شه که‌مه‌کان رازی نه‌ده‌بوون ؛ وه ئه‌گه‌ر وه‌کو یه‌ك پێت بدانایێ هه‌رکامیان داوای زیاده‌ی ئه‌کرد ، وه فه‌رزه‌ن به زاهیر رازی بوونایێ کینه‌ی دڵیان ده‌رنه‌ده‌چو، به‌ڵام خودا به میهره‌بانی خۆی ئه‌و کینه‌یه گۆڕی به خۆشه‌ویستی‌و سه‌فای دڵ‌و ئوڵفه‌تی خسته به‌ینیانه‌وه که به راستی خودا غاڵبه به‌سه‌ر خواستی خۆیاو خاوه‌ن حیکمه‌ته له کاره‌کانیا •

★ (يا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) (٦٤) ★

ئه‌م ئایه‌ته بازێ له زاناکان فه‌رموویانه هاتوه‌ته خواره‌وه پاش روداوی به‌در له (به‌یداء)دا ، واته له سارای نزیکی به‌درا ، وه مه‌به‌س ئه‌وه‌یه ئه‌ی

پێغەمەری خۆشەویست بەسە بۆ بەجێهێنانی مەبەستی تۆ لە بانگکردنی ئادەمیزادا بۆ دینی ئیسلام خودای تەعالاو ئەوانەی وان لە گەلتا لە موسوڵمانان ، واتە هەر ئەم ژمارە موسوڵمانە ریشەی پێگەیشتنتانەو بەرە بەرە زیاد ئەکەنو ئەگەن بە مەبەستی خۆتان .

وە بازێ تر فەرموویانە : وەختی خۆی لە ئەووەلێ ئیسلامەوە (٣٣) پیاوو (٦) ژن موسوڵمان بوونو پاش ئەمانە عومەری کوڕی خەطاب موسوڵمان بو ژمارەی موسوڵمان گەیشت بە چل کەس ، وە ئەم ئایەتە نازڵ بو لە سەر ئیعتیباری ئەوە کە ئەم ژمارە بناغەی بینای دینی ئیسلامەو لەسەر ئەمەوە موسوڵمان پەرەئەستێنێ .

★ (يا اَيُّها النَّبِيُّ حَرِّضِ المُؤمِنينَ عَلى القِتالِ ؛ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشرُونَ صابِرونَ يَغْلِبوا مِأتَيْنِ ، واِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِأةٌ يَغْلِبوا اَلْفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَروا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهونَ) (٦٥) ★

پاش ئەوە کە خودا جارِی ئەوەی دا خۆداو موسوڵمانان بەسن بۆ یارمەتی پێغەمەر ـ د ـ لە بەجێهێنانی دەعوەتا .. خودا رێگەی نەصرەتی خۆی نیشان دا بەوە کە ئەمری کرد بە حەزرەت ـدـ : تەرغیبی موسوڵمانەکان بدە لەسەر جیهادو تێیان بگەیەنە کە خودا ئامادەیە بۆ یارمەتیتانو ئێوەیش خۆتان ئامادە بکەن ، وە ئەگەر (٢٠) کەسی صابیری خۆگر ببێ لە ئێوە زاڵ ئەبن بەسەر (٢٠٠)دووصەد کەسی کافردا ـیەك بە دە ـ وە ئەگەر (١٠٠)کەسی خۆگر ببێ لە ئێوە زاڵ ئەبن بەسەر هەزار کەسی کافردا ، وە ئەمەیش یەکەم : لەبەر ئەوەیەکە خودا ئەیەوێ دینی ئیسلام بلاو بکاتەوە لە عالەما ، وە خودای تەعالا کاتێ ویستی شتێ بکا ئەیکا . وە دووەم : لەسەر تەماشای هۆی زاهیری موسوڵمانان دڵیان بە هێزە ؛ چونکی باوەڕیان وایە جەنگەکەیان لە بەر کەسبی سەعادەتو شەهادەتە لە دنیادا سەرداریو لە قیامەتا سەرفەرازی ، بەڵام کافرەکان قەومێکن کوێرن و فامیان نیە بە

ئه‌ساسێکی وا جه‌نگی له‌سه‌ر بکه‌ن وه دڵیان به ئیمان رووناك نیه‌و هه‌ر به چاوليكه‌ری جه‌نگ ئه‌که‌ن .

ئه‌م ئایه‌ته له هۆی ئه‌وه‌وه نازڵ بو که خودای ته‌عالا خستیه دڵی پێغه‌مه‌ره‌وه ـ د ـ حه‌مزه‌ی مامی له‌گه‌ڵ (۳۰) سوارا نارد وه گه‌یشتن به ئه‌بو جه‌هل له گه‌ڵ (۳۰۰) سوارا ، وه به یارمه‌تی خودا که که‌وتنه جه‌نگه‌وه ئه‌و تیپه که‌مه ئه‌م سوپا گه‌وره‌ی ، که ده قات بوون ، شکاندو رایان کرد . به‌ڵام ئه‌م یاسایه گران بو له سه‌رشانی موسوڵمانان ؛ چونکی به عاده‌ت راوه‌ستانی یه‌کێ له به‌رابه‌ری ده که‌سه‌وه زه‌حمه‌ته ؛ جا خودا له پاش ماوه‌یێ ئه‌م ئایه‌ته‌ی تری نازڵ کردو فه‌رمووی :

★ (الآنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفاً ؛ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِأَةٌ صابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِأَتَيْنِ ، واِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللهِ ، واللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ) (٦٦) ★

واته : خودا ئیسته باری سووك‌كرد له‌سه‌ر ئێوه‌و عیلمی ته‌عه‌للوقی به‌ست به‌و زه‌عیفیه عاده‌تیه که هاتوه به سه‌رتاناو بڕیاری ئه‌وه‌ی دا : که ئه‌گه‌ر ئه ئێوه صه‌د که‌سی خۆگر ببێ زاڵ ئه‌بن به‌سه‌ر (۲۰۰) که‌سا ، وه ئه‌گه‌ر هه‌زار که‌سی خۆگر له ئێوه‌دا ببێ زاڵ ئه‌بن به سه‌ر دوو هه‌زار که‌سا به ئیذنی خوداو فه‌رمانی خوداو خواستی خودا . وه خودا یارمه‌تیده‌ری ئه‌وانه‌یه که دامه‌زراوو خۆگرن .

بزانن ! یاسای ئایه‌تی پێشو له‌سه‌ر یه‌ك به ده بوو وه یاسای ئایه‌تی دوایی له‌سه‌ر یه‌ك به دوو ، وه ئیختیاری که‌لیمه‌ی (عشرون)وه که‌لیمه‌ی (مأة) له‌سه‌ر ئه‌و ئه‌ساسه بو که (سریه) له بیست که‌س که‌متر نه‌ده‌بو وه سوپایش له صه‌د که‌متر نه‌ده‌بو وه ئه‌م دوو ژماره‌یه له ناوا دائیر بوون .

وه ئه‌و زه‌عیفیه که بو به هۆی ئه‌م بارسووك‌كردنه زه‌عیفی ئیمان نیه‌و زه‌عیفی له‌ش نیه ، به‌ڵکو زه‌عیفی نیشاتو خواستی ئاده‌میزاده‌و شتێکی

طەبیعیەو عادەتیە ؛ تەماشا ئەکەی باوکێ کە مردو چوار کوڕی بو منداڵ بوون وە تاقە کوڕێکی گەورەی بو ، گەورەکە غیرەت ئەکێشی بە شەوو رۆژ حەول ئەداو کاسبی ئەکاو براکانیو خوشکەکانیو دایکی بەخێو ئەکاو پێی خۆشەو ماندو نابێ بەڵام کە براکانی پێگەیشتن ئەو نیشاطەی نامێنێ کە بە تەنیا حەول بدا ، ئەگەر براکانی کاسبی نەکەن لەگەڵیا ئەمیش دێتە دواوە هەروا موسوڵمانان لە ئەووەڵەوە کەم بوون ، بیست کەس پێیان خۆش بو خۆیان بگرن لە بەرانبەری دووصەد کەسا ، بەڵام پاش ئەوە کە موسوڵمانان زۆر بوون ئەو نیشاطە کز بو لەوە هێشتا هەر باری یەك بە دە هەڵبگرن بۆیە خودا کردی بە یەك بە دو جا ئەگەر ئایەتی یەکەم لەسەر ئیجاب هاتبێ ئەوە ئایەتی دووهەم ئەبێ بە ناسیخ بۆ ئەو وە ئەگەر لەسەر نەرغیب بووبێ ئەوە ئایەتی دووهەم ناسیخ نیە ، بەڵکو ئیستەیش ئەگەر یەکێ لە بەرابەری دە کافرەوە دەوام بکا هەر بە موعامەلەیەکی مەشرووعو خێرو مەردانەی دینی ئەژمێررێو کەس ناڵێت کابرا ئیشێکی نامەشرووعی کردو بە ناحەق خۆی دا بە کوشت ، بەڵکو کارەکەی ئەبێ بە هۆی مەدحو بە باشزانین لە لایەنی شەرعەوە •

★ (ما كانَ لِنَبيٍّ اَنْ يَكونَ لَهُ اَسْرى حَتّى يُثْخِنَ في الاَرْضِ تُرِيدونَ عَرَضَ الدُّنْيا واللهُ يُرِيدُ الآخِرَةَ واللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (٦٧) ★

پاش ئەوە کە سوپای ئیسلام لە بەدرا حەفتا کەسیان لە کافرەکان کوشتو حەفتا کەسیشیان بە دیل گرتو حەزرەت ـ د ـ رازی بوو بەوە کە (فیدیە) لە دیلەکان وەربگرن ئەم ئایەتانە هاتنە خوارەوە ، خودا فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خۆشەویست رەوا نەبو وە نیە بۆ هیچ پێغەمبەرێ کە بکەوێتە جەنگەوە لەگەڵ کافرا دیل رابگرێ هەتا زۆر زۆر هێز وەرئەگرێو جێگەی خۆی دائەمەزرێنێ لە عەرزا ، بەڵکو حەقیان هەر ئەوە بوە کە دیلەکان بکوژن بۆ ئەوە کە شافەی کافرەکان نەمێنێو جارێکی تر نەتوانن ئامادە

بینه‌وه بۆ جه‌نگ کردن ، به‌ڵام ئیسته ئێوه خواستتان له‌سه‌ر ماڵی دنیایه بۆیه فیدیه‌تان وه‌رگرت ، وه خودای ته‌عالا خواستی له‌سه‌ر به‌رزه‌وه‌بوونی ئیسلام‌و ده‌وامی جیهاده بۆ ئه‌وه بگه‌ن به پایه‌و مایه‌ی رۆژی قیامه‌ت • وه خودای ته‌عالا به عیززه‌ته‌و غاڵبه به‌سه‌ر دوژمنه‌کاناو خاوه‌ن حیکمه‌ته له کاره‌کانیا ، وه ئه‌گه‌ر فیدیه‌و ماڵی دنیایشتان وه‌رنه‌گرتایێ هه‌ر ده‌وڵه‌مه‌ند ئه‌بوون •

★ (لولا كِتابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيما اَخَذتمْ عَذابٌ عَظِيمٌ) (٦٨) ★

ئه‌گه‌ر حوکمێ له لایه‌نی خوداوه رانه‌بوردایه به‌وه که که‌س سزا نه‌دا هه‌تا نه‌ڕوا به گژ نه‌هی‌ی صه‌ریح‌و ئاشکرادا ، وه یا به‌وه که ئه‌هلی جیهادی به‌در سزا نادرێن ، به راستی له‌و فیدیه‌دا که وه‌رتان گرت سزایه‌کی گه‌وره‌ی تێدا ئه‌بوو سزایه‌کی گه‌وره‌ی ئه‌دان •

جا کاتێ که ئه‌م ئایه‌ته نازڵ بو حه‌زره‌ت ـ د ـ و ئه‌صحابه‌کان دڵیان که‌وته داڵغه لێدان‌و ده‌ستیان نه‌برد بۆ ئه‌و تاڵانه‌یش که له به‌درا ده‌ستیان که‌وتبو هه‌تا ئه‌م ئایه‌ته هاته خواره‌وه •

★ (فَكُلوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حلالاً طَيِّباً واتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) (٦٩) ★

واته : ده‌ی بخۆن له‌وه‌ی که ده‌ستان که‌وت له به‌درا که حاڵی وایه ماڵێکی حه‌ڵاڵی پاکه ، یه‌کەم له‌به‌ر ئه‌وه له جیهاد بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی دینی ئیسلام‌دا ده‌ستتان که‌وت ، دوه‌م له‌به‌ر ئه‌وه که له ئه‌ندازه‌ی ئه‌و ده‌سکه‌وته ئێوه‌یش ماڵتان خورابوو له لایه‌نی ئه‌و کافرانه‌وه ، وه پارێز بکه‌ن له نافه‌رمانی خودا ، وه یا ئه‌مجاره ئه‌و فیدیه وه‌رتان گرتوه له دیله‌کان بیخۆن‌و جارێ تر وا مه‌که‌ن‌و خۆتان بپارێزن له نافه‌رمانی خودا ، به راستی خودا تاوان‌پۆش‌و گوناح به‌خشه •

ریوایەت کراوە : لە رۆژی بەدرا حەفتا دیلیان هێنا بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ کە عەباسی مامیو عەقیلی ئامۆزاییان لە ناودا بوو ، حەزرەت راوێژی کرد بە ئەصحابەکان : چی بکەین لەگەڵ ئەم دیلانەدا ؟ کۆمەڵێرایان هاتە سەر ئەوە کە حەزرەت فیدیەیان لێ وەربگرێ ، وە ئەبوبەکر لەوانە بو ، وە عەرزی کرد : یا رەسوولەڵلاّ ئەمانە قەومی خۆمانن، خزمن بیانهێڵەرەوە بەڵکو موسوڵمان ببنو خودا لێیان خۆش ببێ ، وە فیدیەیان لێ وەربگرەو ئەمە ئەبێ بە هێزو ژیوار بۆ ئەصحابەکان •

وە کۆمەڵێ رایان لەسەر کوشتنیان داو عومەرئ کورِی خەطاب لەمانە بوو عەرزی کرد : یا رەسوولەڵلاّ ئەمر بکە بدەین لە گەردنیان من ئەدەم لە خزمەکەی خۆم (فلاّن)و حەمزە عەباس بکوژێو ، عەلی عەقیل بکوژێ •• هەروا بەم شێوە ! حەزرەت فەرمووی : ئەی ئەبوبەکر تۆ لەسەر مەشرەبی ئیبراهیمی خەلیلی کە ئەیفەرمو (ومن تبعني فانه مني ومن عصاني فانك غفور رحيم) ، وە تۆ ئەی عومەر لەسەر مەشرەبی نوحی کە ئەیفەرمو (رب لا تذر على الارض من الكافرين ديارا) • حەزرەت ئەصحابەکانی خاترخۆ کردو رایان هاتە سەر وەرگرتنی فیدیەو ئەم ئایەتانە نازڵ بوون •

لێرەدا چەن شتێ بزانن :

یەکەم : ئەمەیە ئەم مادەی قەبووڵی فیدیە لە دیلەکانی بەدر بە ئیجتیهاد نەبوە لە لایەنی حەزرەتەوە ـد ـ چونکی ئەم باسە خرایە راوێژەوە لە ناو ئەصحابەکاناو هەموو لایێ لە خاوەن راکان بیری خۆیان دەربڕیو حەزرەت لەسەر ئەساسی ئەوە کە خاوەن رەئیەو عوزوی رەئیسیە لە راوێژەکەدا ئەو رایە پەسەند کرد کە فیدیە وەربگرێ لەبەر چەن حیکمەت ، یەکێکیان ئەمە بو کە دەرکەوت ئەم دیلانە لە ئەنجاما بوون بە موسوڵمانو گەورەی

ئه‌صحابه • دوه‌م له کوشتنی ئه‌مانه‌دا غه‌یری ئازاری دڵی گشتی‌و قه‌طعی صیله‌ی ره‌حم‌و زۆرکردنی ده‌نگوباس سوودێ تر په‌یدا نه‌ده‌بو • سێهه‌م له‌و کاته‌دا ئه‌م کۆمه‌ڵه ئه‌صحابه پێویستیان به ماڵ‌و دارایی بو وه ئـــه‌و فیدیه جێگه‌ی بۆ گرتن •

دووهه‌م : ئه‌و که‌سانه که ئه‌ڵێن ئیجتیهاد له کارا بوه‌و ئیجتیهاده‌که هـــه‌ڵه بوه •• بـه هـه‌ڵه‌دا چـوون ؛ چونکـه ئه‌گـه‌ر ئـه‌و ئیجتیهـاده هـــه‌ڵه بوایـــه خـودای ته‌عـــالا ئـه‌مری ئه‌کـــرد بـــه گه‌ڕانـه‌وه‌ی فیدیه‌که بۆ خاوه‌نه‌کانیان‌و حوکمه‌که‌ی تێك ئه‌دا ، که‌چی نه ئه‌و حوکمه‌ی تێکداو نه فیدیه‌که‌ی گه‌ڕانه‌وه بۆ خاوه‌نه‌کانیان ، وه ئه‌و عیباره‌ته کـــه ئه‌فه‌رموێت (ماكان لنبي ••• الاية) عیباره‌ته له به‌یانی ئه‌وه ئه‌م بیره‌تان هه‌رچه‌ن قه‌بوولّه به‌ڵام باشتر له‌مه وه‌رنه‌گرتنی فیدیه بو ، به‌ڵام له‌بـــه‌ر خاتری ئه‌و میهره‌بانیه که له‌گه‌ڵ حه‌زره‌ت‌و ئه‌صحابه‌کانا بووی وه‌زعه‌که‌ی بۆ ئیختیار کردن ، وه ئه‌و واقیعه که له بازێ ریوایه‌تا هه‌یه گۆیا حه‌زره‌ت ـ د ـ له‌گه‌ڵ ئه‌بوبه‌کردا گریان پاش هاتنه خواره‌وه‌ی ئایه‌ته‌کان •• ئه‌وه مه‌عنای ئه‌وه‌یه که حه‌زره‌ت ـ د ـ له که‌مالی ئه‌ده‌ب‌و به‌نده‌ییدا بوه لـــه حوزووری خوداداو له به‌ر ئه‌وه ده‌رکی ئه‌وه‌ی کردوه ئه‌و وه‌زعه بـــه (خلاف الاولى) ده‌رچوه خوشووع داگیری کردوه‌و گـــریاوه هـــه‌روا ئه‌بوبه‌کریش له‌گه‌ڵ ئه‌ودا گریاوه •

★ (يا اَيُّها النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي اَيْدِيكُمْ مِنَ الاَسْرى : اِنْ يَعْلَمِ اللهُ في قُلُوبِكُمْ خَيْراً يُؤْتِكُمْ خَيْراً مِمَّا اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ واللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) (٧٠) ★

واته : ئه‌ی پێغه‌مه‌ری خۆشه‌ویست بفه‌رمو به‌و دیلانه‌ی وان له به‌ر ده‌ستانا : ئه‌گه‌ر ئێوه دڵتان خێری تێدا بێ ده‌رباره‌ی ئیسلام‌و موسوڵمانان‌و عیلمی خودا ته‌عه‌للوق ببه‌ستێ به وجوودی قه‌صدی خێر له دڵتانا خـــودا

زۆرترو چاکتر لەو ماڵەی وەرگیراوە لێتان بەرات ئەکا بۆتانو لە تاوانەکانی لەمەوبەریشتان خۆش ئەبێو خودا تاوانبەخشو میهرەبانە •

★ (وإِن يُرِيدُوا خِيانَتَكَ فَقَدْ خانُوا اللهَ مِنْ قَبْلُ فأمْكَنَ مِنْهُمْ واللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) (٧١) ★

وە ئەگەر خواستیان لەسەر خیانەت بێ لەگەڵ تۆدا ئەوە لێیان مەترسەو گوێیان پێ مەدە ؛ چونکە لەمەوپێشیش خیانەتیان لەگەڵ خودادا کردو تەبلیغاتی تۆیان وەرنەگرت وە خودا زاڵ بو بەسەریانا وە بەم جۆرە داماوی کردنو خودا زانایە بە رازی نیهانو خاوەن حیکمەتە لە ئەوزاعو هەموو رووداوی جیهان •

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە ـ خ ـ : فەرموویەتی : عەباسی باوکم فەرمووی : ئەم ئایەتە لە شانی مندا نازڵ بو ؛ چونکی من عەرزی حەزرەتم کرد : کە ئەو بیست هۆقە ئاڵتوونە بڕیار دراوە بۆ فیدیەی من لێم وەرنەگرێ ، ئەویش قەبوولی نەکرد ، وە من حەقی خۆم داو ئیخلاصم کرد بۆ خودای خۆم ، لە پاشان خودا بیست بەندەی پێدام هەرکام لەوان بە جۆرێ تیجارەتی بۆ ئەکردمو خودا زیاتری پێدام لەوەی کە لە دەستم دەرچو ، وە زیاد لەوەیش رجای عەفوی خودام هەیە •

★ (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وهاجَرُوا وجاهَدُوا بِأمْوالِهِمْ وأَنْفُسِهِمْ في سَبِيلِ اللهِ والَّذِينَ آوَوا ونَصَرُوا اولئكَ بَعْضُهُمْ أوْلِياءُ بَعْضٍ) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوەو لەبەر یارمەتی دینی ئیسلام کۆچیان کردو دارایی‌و خانووی خۆیان بەجێهێشتو تێکۆشان لە رێگەی دینا بە سەرفی ماڵو رۆح‌و گیان وە ئەو کەسانەیش لە مەدینەی مونەوەرەدا جێگەی ئەو کۆچەرییانەیان کردەوەو بە مادەو مەعنا یارمەتییان دان ئەوانە بازێکیان میراتگری بازێکیانن •

★ (والَّذِينَ آمَنُوا ولَمْ يُهاجِرُوا ما لَكُمْ مِنْ وَلايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهاجِرُوا) ★

وه ئه‌و که‌سانه ئیمانیان هێناوه‌و کۆچیان نه‌کردوه ئه‌وه له حوقووقی مه‌حه‌بیه‌تی ساغی وا که ببێ به هۆی میراتگرتن له یه‌کتر دوورن هه‌تا کۆچ ئه‌که‌ن •

★ (وإنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ في الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إلاَّ عَلى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وبَيْنَهُمْ ميثاقٌ واللهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) (٧٢) ★

وه ئه‌گه‌ر داوای یارمه‌تیتان لێ بکه‌ن له دینا . واته دوژمنی دین له‌به‌ر دین ئازاریان بداو ئه‌وانیش هاوارتان بۆ بێنن ئه‌بێ بڕۆن به هاواریانه‌وه ئیللا مه‌گه‌ر ئه‌و دوژمنانه له تاقمێ بن که له به‌ینی ئه‌وان‌و ئێوه‌دا په‌یمان ببێ ئه‌وه حه‌قتان نیه جه‌نگیان له‌گه‌ڵدا بکه‌ن ، وه خودای ته‌عالا بینایه به‌وه‌ی ئێوه ئه‌یکه‌ن •

★ (والَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أوْلِياءُ بَعْضٍ) ★

وه ئه‌و که‌سانه‌یش که کافرن به دینی ئیسلام بازێکیان دۆستی بازێکیانن چونکی له پاش ئیمان هه‌ر کوفره‌و کوفر هه‌مووی گومڕاهیه •

★ (إلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ في الأرْضِ وفَسادٌ كَبِيرٌ) (٧٣) ★

ئه‌گه‌ر ره‌فتار به‌و یاسا نه‌که‌ن که بۆم دانان‌و له یه‌کتر بێ عه‌ڵاقه بین ئه‌وه خراپه‌و بشێوی زۆر له عه‌رزا په‌یدا ئه‌بێ‌و فه‌سادێکی گه‌وره ئه‌بێ •

★ (والَّذِينَ آمَنُوا وهاجَرُوا وجاهَدُوا في سَبِيلِ اللهِ والَّذِينَ آوَوا ونَصَرُوا أولئِكَ هُمُ المُؤْمِنُونَ حَقّاً لَهُمْ مَغْفِرَةٌ ورِزْقٌ كَرِيمٌ) (٧٤) ★

وە ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوەو کۆچیان کردوەو جیهادیـــان کردوە لە رێگەی خودادا وە ئەو کەسانە کە جێگەی ئەوانیان کردوەتەوەو یارمەتییان داون ئەوانە بە راستی خاوەن ئیمانن لە لای خوداداو لە جەزای ئەو بیرو باوەڕو کردەوە باشانەدا کە بوویانە لە لای خودا عەفوی تاوانو رزقو رۆزییەکی خاوەن پایەو شەرافەتیان هەیە •

★ (والَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وهاجَرُوا وجاهَدُوا مَعَكُمْ فَأولئِكَ مِنْكُمْ) ★

وە ئەو کەسانە کە ئیمان دێنن لە پاش زەمانی هیجرەتو کـــۆچ ئەکەن بۆ لای ئێوەو جیهاد ئەکەن لەگەڵتانا ئەوانەیش لە ئێوەنو لـــە ریزی موهاجیرو ئەنصارا حسێب ئەکرێن ، هەرچەن پایەی پێشـــوەکان زۆرتر بێو بەرزتر بێ •

★ (وأولُوا الاَرْحامِ بَعْضُهُمْ اَوْلى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ اِنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيم") (٧٥) ★

ئەوانە کە عەلاقەی رەحمیان هەیە بە یەکەوە بازێکیان نزیکترن لـــە بازێکیانەوە لە بێگانەکان ، واتە میرات بەوان ئەدرێ ئەگەر میراتگـری پشتی نەبوو نەك بە بێگانەکان ، وە خودا بە هەموو شتێ زانایە بۆیە ئـەم یاسایە دانـاوە •

بابەتەکانی ئەم بەرگە

لاپەڕە	بابـــەت
٣	سورة المائدة
٥	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لا تحلوا
٧	ئەو حەیوانانەی کە حەرامکراون
٩	الیوم اکملت لکم دینکم
١٦	لەم ئایاتە پیرۆزدا چەن باسێ هەیە
٢٨	بزانن !
٢٩	بزانن !
٣٢	سەرگەردانیی بەنی ئیسرائیل لە تەیهدا
٣٥	قابیلو هابیل
٣٦	یاسای زاووزێو ژنوژنخوازی ئادەمو حەواو نەوەکانیان
٣٩	فەرموودەی خودا : انما جزاء الذین
٤٣	بزانن !
٤٤	فەرموودەی خودا : ان الذین کفروا
٤٧	فەرموودەی خودا : یا ایها الرسول ..
٥١	فەرموودەی خودا : انا انزلنا التوراة
٥٧	فەرموودەی خودا : وان احکم بینهم
٥٩	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا
٦٣	فەرموودەی خودا : انما ولیکم الله ورسوله
٦٤	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا
٦٦	فەرموودەی خودا : قل هل انبئکم
٧١	لێرەدا چەن باسێ هەیە
٧٥	فەرموودەی خودا : یا ایها الرسول
٧٧	فەرموودەی خودا : قل یا اهل الکتاب
٨٧	فەرموودەی خودا : لتجدن اشد الناس
٨٩	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لا تحرموا
٩٥	فەرموودەی خودا : لیس علی الذین آمنوا

٩٦	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لیبلونکم
٩٧	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لا تقتلوا الصید
١٠١	فەرموودەی خودا : قل لا یستوی الخبیث والطیب
١٠٢	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لا تسألوا
١٠٦	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا علیکم انفسکم
١٠٨	بێدار بن !
١٠٩	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا شهادة بینکم
١١٤	بزانن ! لەم ئایەتەدا چەن شتێ هەیە :
١١٨	فەرموودەی خودا : اذ قال الحواریون ..
١٢٠	لێرەدا چەن باسێ هەیە :
١٢٥	سورة الانعام
١٣٦	فەرموودەی خودا : وهم ینهون عنه
١٣٩	فەرموودەی خودا : قد نعلم انه لیحزنك
١٤٤	بزانن !
١٥٠	فەرموودەی خودا : ولا تطرد الذین
١٥٥	بزانن !
١٧٠	فەرموودەی خودا : الذین آمنوا ولم یلبسوا
١٧٥	فەرموودەی خودا : وما قدروا الله حق قدره
١٧٨	فەرموودەی خودا : ومن اظلم ممن
١٨٠	فەرموودەی خودا : ولقد جئتمونا
١٨٦	بزانن !
١٨٩	فەرموودەی خودا : ولا تسبوا الله
١٩٠	فەرموودەی خودا : (واقسموا بالله)و ئایەتی دوای ئەو
١٩٥	فەرموودەی خودا : فکلوا مما ذکر اسم الله علیه
١٩٦	فەرموودەی خودا : ولا تاکلوا مما لم یذکر اسم الله
١٩٨	فەرموودەی خودا : او من کان میتا فاحییناه
٢٠٠	فەرموودەی خودا : واذا جاءتهم آیة
٢٢٨	لێرەدا چەن باسێ هەیە :

لاپەڕە	بابـــەت
٢٣٣	سووڕەتی ئەعراف
٢٣٥	دروستکردنی ئادەمو سوجدەبردنی مەلائیکە
٢٣٦	دوورخستنەوەی شەیتان لە ڕەحمەتی خودا
٢٣٨	هەڵخەڵەتاندنی ئادەمو حەوا لە لایەنی شەیتانەوە
٢٤٠	دەرکردنی ئادەمو حەوا لە بەهەشت
٢٤٤	فەرموودەی خودا : یا بنی آدم خذوا زینتکم
٢٤٥	فەرموودەی خودا : قل انما حرم ربي
٢٤٦	بزانن !
٢٥١	فەرموودەی خودا : ونزعنا ما في صدورهم
٢٥٣	پیاوانی سەر ئەعراف
٢٥٥	گفتوگۆیەك لە نێوان بەهەشتیو دۆزەخیدا
٢٥٦	لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە
٢٦١	باسی نوحو گەلەکەی
٢٦٣	باسی هودو قەومی عاد
٢٦٧	باسی صالحو گەلەکەی
٢٧٠	گەلی نامەردی لوط
٢٧١	باسی شوعەیب
٢٧٧	سەرزەنشتی گەلانی دیکە
٢٧٩	باسی موساو فیرعەون
٢٨٨	بزانن !
٢٩١	بزانن !
٢٩٦	باسی گوێرەکە پەرستی گەلی موسا
٢٩٨	گەڕانەوەی موسا لە کێوی طورو لۆمەکردنی هارونی برای
٣٠٨	چۆن موسا دای لە بەردەکەو ئاوی لێ دەرپەڕی ؟
٣١١	فڕوفێڵی گەلی موسا لە ڕاوەماسی ڕۆژی شەممەدا
٣١٦	بزانن ! لەم ئایەتەدا چەن قسەیێ هەیە
٣٢٠	خودا چۆن پەیمانی لە بەنیئادەم وەرگرت ؟
٣٢٢	لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

لاپەڕە	بابـــەت
٣٢٨	گێڕاوەیەکی ناسك لە بابەتی عالەمی میثال
٣٣٠	باسی بەلعام
٣٣٥	بزانن !
٣٣٧	ناوەکانی خودا
٣٤١	باسی کاتی هاتنی قیامەتو غەیب
٣٤٦	بزانن !
٣٥١	بزانن لە هۆی واریدبوونی ئەم ئایەتەوە گەلێ فەرموودە هەیە :
٣٥٥	ئاگادار بن !
٣٥٦	بزانن ! (باسی سوجدەی قورئان خوێندن)
٣٥٩	سوورەتی ئەنفال
٣٦٢	باسی رووداوی بەدر
٣٦٧	بزانن !
٣٧٣	فەرموودەی خودا (فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم)
٣٧٨	لەم ئایەتەدا چەن مەعنایێ تریان بەیانکردوە
٣٨١	تەوبەی ئەبو لوبابە
٣٨٢	مانای (تقوی)
٣٨٣	چۆن پیلانیان گێڕا بۆ کوشتنی پێغەمەر
٣٨٧	ان الذين كفروا ينفقون اموالهم .
٣٨٩	مالّی تالّانی کافران چۆن بەش دەکرێ !
٣٩١	بێدار بن !
٣٩٢	اذ انتم بالعدوة الدنيا
٣٩٤	يا ايها الذين آمنوا اذا لقيتم فئة
٣٩٦	اذ يقول المنافقون والذين في قلوبهم مرض
٣٩٨	هەر گەلێ خۆی لە خۆی تێك نەدا خودا لێی تێك نادا
٣٩٩	پەیمانی نێوان موسوڵمانو کافر
٤٠١	خۆئامادەکردن بۆ جەنگی کافران
٤٠٢	وان جنحوا للسلم فاجنح لها
٤٠٣	يا ايها النبي حسبك الله ومن
٤١٦	

لاپەڕە	بابـــەت
٤٠٤	يا ايها النبى حرض المؤمنين
٤٠٦	ما كان لنبى ان يكون له اسرى
٤٠٨	لێرەدا چەن شتێ بزانن
٤٠٩	يا ايها النبى قل لمن في ايديكم من الاسرى
٤١٠	ان الذين آمنوا وهاجروا وجاهدوا .

سوپاس

ئەوەی نابێ لە بیری بکەم یارمەتی هاوڕێیی دڵسۆزم کاك عەبدولکەریم سەعید شارباژێڕیە کە بەردەوام لـــــە هەڵەگیریدا درێغی لە یارمەتیدانم نەکردوە ، خودا وێنەی زۆر کات .

رقم الايداع في المكتبة الوطنية ـ بغداد
(٤٤٩) لسنة ١٩٨١

دانەی بە (دینارو نیوێکە)

دار الحرية للطباعة ـ بغداد

١٤٠١ هـ ١٩٨١ م